

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Переяслав–Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць
учених та аспірантів

Випуск 34/1

Заснований у 2006 році
Видається чотири рази на рік

Переяслав–Хмельницький
2017

ББК 65.9(4)
УДК 330.658.114
18Е

У збірнику опубліковані наукові статті з актуальних питань національної економіки України, розвитку підприємництва, аграрної економіки, функціонування фінансової системи та соціальної сфери.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур.

Редакційна рада: **Боголіб Т.М.**, докт. екон. наук (головний редактор);

Алексєєв І.В., докт. екон. наук; **Гордей О.Д.**, докт. екон. наук; **Горошкова Л.А.**, докт. екон. наук; **Калюга Є.В.**, докт. екон. наук; **Кириленко О.П.**, докт. екон. наук; **Кужелєв М.О.**, докт. екон. наук; **Лисецький А.С.**, докт. екон. наук; **Лук'яненко І.Г.**, докт. екон. наук; **Мех О.А.**, докт. екон. наук; **Навальна М.І.**, докт. філол. наук; **Оболєнська Т.Є.**, докт. екон. наук; **Оболєнський О.Ю.**, докт. екон. наук; **Петрук О.М.**, докт. екон. наук; **Череп А.В.**, докт. екон. наук; **Макарчук І.М.**, канд. екон. наук; **Паламарчук О.М.**, канд. екон. наук; **Чабан Г.В.**, канд. екон. наук; **Кучеренко С.Ю.**, канд. екон. наук (відп. секретар).

Міжнародна редакційна рада: **В. Косєдовскі** докт. екон. наук (Польща); **В. Воронов** докт. соц. наук (Латвія); **І. Бойко** докт. екон. наук (Росія); **О. Ванкевич** докт. екон. наук (Республіка Білорусь); **О. Доріна** докт. екон. наук (Республіка Білорусь); **А. Левітська** докт. екон. наук (Республіка Молдова); **В. Мєншиков** докт. соц. наук (Латвія); **Р. Нурєєв** докт. екон. наук (Росія); **М. Шефєр** докт. екон. наук (Німеччина); **С. Полоник** докт. екон. наук (Республіка Білорусь); **М. Хітов** докт. економіки (Болгарія); **Т. Сорокіна** докт. екон. наук (Республіка Білорусь); **Т. Тєтеринєць** канд. екон. наук (Республіка Білорусь).

Рекомендовано до друку Вченою радою ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди». Протокол № 9 від 17 травня 2017 року.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Адреса редакційної колегії:

08400, м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30, к. 107.

Засновник та видавець: Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди».

Художник обкладинки: Попенко О.В.

Коректор: Навальна М.І.

Верстка: Сердюк А.В.

Підписано до друку 18 травня, 2017 року. Формат 60х84/8.

Папір офсет. №1.

Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Ум. др. арк. 39,99.

Обл.-вид. арк. 32,93. Наклад 300 примірників.

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди.

08400, обл. Київська, м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи

(реєстрація: серія КВ, №12268-1152 Р від 01.02.2007; перереєстрація: серія КВ, №21383-11183 ПР від 17.06.2015.)

Тел./факс +38 (04567) 5–66–71; 5–63–94; e-mail: ekon.dek@ukr.net

Сайт збірника наукових праць: www.economik.phdpu.edu.ua

Періодичне наукове видання «Економічний вісник університету»

зарєєстроване в міжнародній базі даних періодичних видань:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomičnij visnik universitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Індексування і реферування: Україніка Наукова, Джерело, Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru

Міжнародні інформаційні та наукометричні бази даних: Російський індекс наукового цитування (РИНЦ), Всеросійський інститут наукової і технічної інформації Російської академії наук (BIHITI РАН), Ulrich's Periodicals Directory (CША), International Scientific Indexing (ISI, UAE), Universal Impact Factor (UIF), Cite Factor, Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Росія), Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Українські наукові журнали.

© ПХДПУ, 2017.

Министерство образования и науки Украины
ГВУЗ «Переяслав–Хмельницкий государственный
педагогический университет имени Григория Сковороды»

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов
ученых и аспирантов

Выпуск 34/1

Основан в 2006 году
Издается четыре раза в год

Переяслав–Хмельницкий
2017

ББК 65.9 (4)
УДК 330.658.114
18Е

В сборнике опубликованы научные статьи по актуальным вопросам национальной экономики Украины, развития предпринимательства, аграрной экономики, функционирования финансовой системы и социальной сферы.

Для научных работников, преподавателей, студентов экономических специальностей, работников финансово-кредитных учреждений и предпринимательских структур.

Редакционный совет: Боголиб Т.М., докт. экон. наук (главный редактор);

Алексеев И.В., докт. экон. наук; Гордей О.Д., докт. экон. наук; Горошкова Л.А., докт. экон. наук; Калюга Е.В., докт. экон. наук; Кириленко О.П., докт. экон. наук; Кужелев М.А., докт. экон. наук; Лисецкий А.С., докт. экон. наук; Лукьяненко И.Г., докт. экон. наук; Мех О.А., докт. экон. наук; Навальная М.И., докт. филол. наук; Оболенская Т.Е., докт. экон. наук; Оболенский А.Ю., докт. экон. наук; Петрук А.М., докт. экон. наук; Череп А.В., докт. экон. наук; Макарчук И.Н., канд. экон. наук; Паламарчук О.Н., канд. экон. наук; Чабан Г.В., канд. экон. наук; Кучеренко С.Ю., канд. экон. наук (отв. секретарь).

Международный редакционный совет: В. Коседовски докт. экон. наук (Польша), В. Воронов докт. соц. наук (Латвия), И. Бойко докт. экон. наук (Россия), Е. Ванкевич докт. экон. наук (Республика Беларусь), Е. Дорина докт. экон. наук (Республика Беларусь); А. Левитская докт. экон. наук (Республика Молдова), В. Меньшиков докт. соц. наук (Латвия), Р. Нуреев докт. экон. наук (Россия), М. Шефер докт. экон. наук (Германия), С. Полоник докт. экон. наук (Республика Беларусь), М. Хитов докт. экономики (Болгария), Т. Сорокина докт. экон. наук (Республика Беларусь), Т. Тетеринец канд. экон. наук (Республика Беларусь).

Рекомендован к печати Ученым советом ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды». Протокол № 9 от 17 мая 2017 г.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1021 от 7 октября 2015 г. в соответствии с решением Государственной аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 29 сентября 2015 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» перерегистрирован как профессиональное научное издание Украины, в котором могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Адрес редакционной коллегии:

08401, г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 30, к. 107.

Учредитель и издатель: Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды».

Художник обложки: Попенко А.В.

Корректор: Навальная М.И.

Верстка: Сердюк А.В.

Подписан к печати 18 мая 2017. Формат 60х84/8.

Бумага офсет. № 1.

Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Ум. п.л. 39,99.

Обл.-изд. л. 32,93. Тираж 300 экземпляров.

Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды.

08400, Киевская обл., г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 30.

Свидетельство о внесении в Государственный реестр субъектов издательского дела

(регистрация: серия KB, № 12268-1152 Р от 01.02.2007; перерегистрация: серия KB, №21383-11183 ПР от 17.06.2015.)

Тел. / Факс +38 (04567) 5-66-71; 5-63-94, e-mail: ekon.dek@ukr.net

Сайт сборника научных трудов: www.economik.phdpu.edu.ua

Периодическое научное издание «Экономический вестник университета» зарегистрировано в международной базе данных периодических изданий:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: *Ekonomičnij visnik universitetu*

Abbreviated key title: *Ekon. visn. univ.*

Индексирование и реферирование: «Украиника Наукова», «Джерело», Научная электронная библиотека eLIBRARY.ru

Международные информационные и наукометрические базы данных: Российский индекс научного цитирования (РИНЦ), Всероссийский институт научной и технической информации Российской академии наук (ВИНИТИ РАН), Ulrich's Periodicals Directory (США), International Scientific Indexing (ISI, UAE), Universal Impact Factor (UIF), Cite Factor, Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Россия), Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского, Украинские научные журналы.

©ПХДПУ, 2017.

Ministry of Education and Science of Ukraine
SHEE «Pereyaslav–Khmelnyskiy State
Pedagogical University after Grygoriy Skovoroda»

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists
and post–graduate students

ISSUE 34/1

Established in 2006
Issued four per year

Pereyaslav–Khmelnyskiy
2017

ББК 65.9(4)
УДК 330.658.114
18Е

The collection contains the scientific articles on the actual issues of the national economy of Ukraine, development of entrepreneurship, agricultural economy, functioning of financial system and social sphere.

For scientists, teachers, students of economic specialties, employees of financial and credit institutions and entrepreneurs.

Editorial Board: T.M. Bogolib, Doctor of Economics (chief editor);

I.V. Alekseyev, Doctor of Economics; O.D. Hordei, Doctor of Economics; L.A. Goroshkova, Doctor of Economics; Y.V. Kaliuga, Doctor of Economics; O.P. Kyrylenko, Doctor of Economics; M.O. Kuzheliev, Doctor of Economics; A.S. Lisetsky, Doctor of Economics; I.G. Lukianenko, Doctor of Economics; O.A. Mekh, Doctor of Economics; M.I. Navalna, Doctor of Philology; T.Y. Obolenska, Doctor of Economics; O.Y. Obolenskiy, Doctor of Economics; O.M. Petruk, Doctor of Economics; A.V. Cherep, Doctor of Economics; I.M. Makarchuk, Candidate of Economics; O.M. Palamarchuk, Candidate of Economics; G.V. Chaban, Candidate of Economics; S.Y. Kucherenko, Candidate of Economics (Secretary).

International Editorial Board: V. Kosedovskiy, Doctor of Economics (Poland); V. Voronov, Doctor of Sociology (Latvia); I. Boyko, Doctor of Economics (Russia); O. Vankevych, Doctor of Economics (Republic of Belarus); O. Dorina, Doctor of Economics (Republic of Belarus); A. Levitska, Doctor of Economics (Republic of Moldova); V. Menshikov, Doctor of Sociology (Latvia); R. Nyreyev, Doctor of Economics (Russia); M. Shefer, Doctor of Economics (Germany); S. Polonyk, Doctor of Economics (Republic of Belarus); M. Khitov, Doctor of Economics (Bulgaria); T. Sorokina, Doctor of Economics (Republic of Belarus); T. Teterynets, Candidate of Economics (Republic of Belarus).

Recommended by the Academic Council of SHEE «Pereyaslav-Khmelnytskyi SPU after Grygoriy Skovoroda». Protocol No 9 dated May 17, 2017.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles «University Economic Bulletin» was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

Address of Editorial Board:

08400, Pereyaslav-Khmelnytskyi, Sukhomlynskogo Str., 30, office 107.

Founder and issuer: State Higher Educational Establishment «Pereyaslav-Khmelnytskyi SPU after Grygoriy Skovoroda».

Cover page designer: O.V. Popenko

Corrector: M.I. Navalna

Layout: A.V. Serdyuk

Signed for print on May 18, 2017. Format 60x84/8.

Offset paper №1.

Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet. 39,99.

Issued sheets 32,93. 300 copies.

State Higher Educational Establishment «Pereyaslav-Khmelnytskyi State Pedagogic University after Grygoriy Skovoroda».

08400, Kyiv Region, Pereyaslav-Khmelnytskyi, Sukhomlynskogo Str., 30.

Certificate on inclusion to the State Publisher Register

(registration: series KB, No 12268-1152 P dated 01.02.2007; re-registration: series KB, No 21383-11183 PR dated 17.06.2015).

Tel./fax +38 (04567) 5-66-71; 5-63-94; e-mail: ekon.dek@ukr.net

Website of scientific bulletin: www.economik.phdpu.edu.ua

Serial publication «University Economic Bulletin»,

Registered in the international database of serial publications:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomičnij visnik universitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Indexing and reviewing: Ukrainika Naukova, Dzherelo, Scientific Electronic Library eLIBRARY.ru

International information and scientometric data base: Russian Science Citation Index (RISC), Russian Institute for Scientific and Technical Information of Russian Academy of Sciences (VINITI), Ulrich's Periodicals Directory (USA), International Scientific Indexing (ISI, UAE), Universal Impact Factor (UIF), Cite Factor, Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Russia), Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), National Library of Ukraine after V.I. Vernadskyi, Ukrainian Scientific Journals.

©ПХДПУ, 2017.

ЕКОНОМІКА ЗНАНЬ, ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА

УДК 378:658.8

ІМІДЖ ЯК СКЛАДОВА КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Мірошніченко Д.А.,
Зленко А.М.,
Ісайкіна О.Д.

Розвиток конкуренції між навчальними закладами спонукає освітні установи займати активну ринкову позицію, підвищувати якість освітніх послуг, вивчати попит на освітні продукти і потреби ринку праці. Високі вимоги споживачів освітніх послуг, підштовхують керівників вузів до використання інструментів, які сприяють залученню різних груп споживачів. Перед сучасними освітніми установами постає необхідність формування власного іміджу. Ця потреба визначається кількома чинниками: складною демографічною ситуацією; диференціацією та варіативністю системи вищої школи; складністю вибору напрямів і перспектив навчання; потребою освітньої й управлінської практики у формуванні уявлень про навчальний заклад; наявністю досвіду роботи освітніх установ у даній галузі.

Предметом дослідження є імідж як складова корпоративної культури вищого навчального закладу на сучасному освітньому ринку.

Метою публікації є з'ясування сутності поняття, розгляд структури, дослідження основних етапів формування і систематизування теоретичних положень, щодо формування корпоративної культури та іміджу ВНЗ на ринку освітніх послуг.

Результати роботи можуть знайти своє практичне застосування під час здійснення комунікації в процесі формування позитивного іміджу між ВНЗ та споживачами освітніх послуг.

Формування іміджу – це одночасно процес і функція: моделювання та конструювання, побудова, збереження, моніторинг, захист, корекція, тобто управління. Це особливий комплекс заходів, що сприяє зростанню лояльності з боку клієнтів, залучення нових споживачів, посиленню образу унікальності сучасного університету.

Вирішуючи завдання формування іміджу, слід передусім відзначити, що імідж пов'язаний з враженням про університет і з його образом, який може бути позитивним і негативним. Це важлива складова системи управління сучасним вузом, що створює умови для його виживання і розвитку, має на меті змінити в бажаному напрямі поведінку людей, що вимагає застосування спеціальних форм, методів, інструментів, заходів для психологічного, соціального, економічного і управлінського впливу на людей всередині і поза університетом.

Ключові слова: імідж, вищі навчальні заклади, ринок освітніх послуг, внутрішній імідж, зовнішній імідж.

ИМИДЖ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ КОРПОРАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ СОВРЕМЕННОГО ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

Мирошниченко Д.А.,
Зленко А.Н.,
Исайкина Е.Д.

Развитие конкуренции между учебными заведениями побуждает их занимать активную рыночную позицию, повышать качество образовательных услуг, изучать спрос на образовательные продукты и потребности рынка труда. Высокие требования потребителей к качеству образовательных услуг, подталкивают руководителей вузов к использованию инструментов, которые способствуют привлечению различных групп потребителей. У современных учебных заведений возникает необходимость формирования собственного имиджа. Эта потребность вызвана несколькими причинами: сложной демографической ситуацией; дифференциацией и вариативностью системы высшей школы; сложностью выбора направлений и перспектив обучения; потребностью образовательной и управленческой практики при формировании представлений об учебном заведении; наличии опыта образовательных учреждений в данной отрасли.

Предметом исследования является имидж как составляющая корпоративной культуры высшего учебного заведения на современном образовательном рынке.

Целью публикации является выяснение сути понятия, рассмотрение структуры, исследования основных этапов формирования и систематизирования теоретических положений, относительно формирования корпоративной культуры и имиджа вуза на рынке образовательных услуг.

Результаты работы могут найти свое практическое применение во время осуществления коммуникации в процессе формирования позитивного имиджа между вузом и потребителями образовательных услуг.

Формирование имиджа – это одновременно процесс и функция: моделирование и конструирование, построение, сохранность, мониторинг, защита, коррекция, то есть управление. Это особенный комплекс мер, который способствует возрастанию лояльности со стороны клиентов, привлечение новых потребителей, усиление образа уникальности современного университета.

Решая задачи формирования имиджа, прежде всего, необходимо отметить, что имидж связан с впечатлениями об университете и с его образом, который может быть позитивным и негативным. Это важная часть системы управления современным вузом, которая создает условия для его выживания и развития, направляет в нужное русло поведение потребителей, что требует использования специальных форм, методов, инструментов для психологического, социального, экономического и управленческого влияния на людей внутри и вне университета.

Ключевые слова: имидж, высшие учебные заведения, рынок образовательных услуг, внутренний имидж, внешний имидж.

IMAGE AS A PART OF CORPORATIVE CULTURE OF MODERN HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT

Miroshnichenko D.A.,
Zlenko A.M.,
Isaykina O.D.

The development of competition between educational establishments surge them to take an active market position, improve the quality of educational services, explore the demand on educational products and needs of labor market. High demands of educational services consumers encourage leaders of HEE to use methods, which contribute the attraction of different consumers groups. In front of modern educational institutions raises the necessity of forming its own image. This need defines by several factors: complicated demography; differentiation and variability of higher school system: difficulty of choosing of directions and perspectives of education; need of educational and management practice in forming of understanding of institution; work experience of educational establishment in given sphere.

The subject of the research is image as a part of corporate culture of higher educational establishment in modern educational market.

The aim of the article is to define the essence of the meaning, examine the structure, research main stages of forming and systematization of theoretical positions about forming of corporate culture and image of HEE in the educational services market.

The results of the work may be applied while communication in the process of forming of positive image between HEE and educational services consumer.

The image forming is simultaneously the process and the function: modeling and design, construction, conservation, monitoring, protection, correction, i.e. management. It is a specific complex of steps that promotes the loyalty from clients, in volment of new consumers, enhancing the image of uniqueness of modern university.

When solving the task of image forming, we should notice, that the image is related with the impression about the university and with its imago, that can be positive or negative. It is an important part of modern

university management system, which creates conditions for its surviving and development; its aim is to change the behavior of people, that demand sousing of specific forms, methods, tools, means for psychological, social, economic and management in fluence inside and outside the university.

Key words: *image, higher educational establishment, educational services market, inner image, outer image*

Актуальність дослідження. Формування іміджу ВНЗ визначається: складною демографічною ситуацією в системі вищої освіти, диференціацією та варіативністю системи вищої освіти; складністю вибору напрямів і перспектив самовизначення студентів; численними запитами ринку праці; потребою освітньої й управлінської практики у формуванні уявлень про ВНЗ, наявністю досвіду роботи ВНЗ у даній галузі. Сучасний ринок освітніх послуг характеризується надлишком ідентичних пропозицій, жорсткою конкурентною боротьбою, постійно змінним попитом на освітні послуги. Тому вкрай важливо створити умови (науково-педагогічні, програмно-методичні, матеріально-технічні), які б забезпечували безперервну комунікаційну діяльність, а також використання її у процесі формування іміджу і корпоративної культури ВНЗ.

Ступінь дослідження проблеми. Імідж ВНЗ – це явище складне і багато в чому суперечливе, яке водночас являє собою надзвичайно цікавий матеріал для наукового дослідження. Інтерес до даної теми посилюється в зв'язку з тим, що даний феномен освіти трактується суперечливо, доволі таки часто з протилежних позицій, що обумовлено недостатнім вивченням, мало чисельністю ґрунтових праць. Вітчизняні дослідження останнім часом перш за все спрямовані на вивчення принципів, механізмів і технологій формування іміджу вчителя, викладача (Д. Журавльов, Т. Капустеринська, В. Стрельников). Питання формування позитивного іміджу організації набуло свого відображення у дослідженнях Л. Балабанової, Г. Почепцова, А. Гусева, Т. Демчук, Л. Забродська, Н. Іванова, Ю. Карпенко, Ю. Москаль. Проблеми взаємозалежності управління та іміджу відображено у працях О. Тюнюкової, Ф. Хміля. Різні аспекти роботи керівника зі створення іміджу розглядаються в дослідженнях М. Піскунова, Г. Почепцова.

Наукові розробки, виконані з прямим використанням категорії «імідж», пов'язані з проблематикою лідерства і переважно орієнтовані на вивчення іміджу політиків (Є.В. Єгорова-Гантман, Є.І. Манякіна та ін.), громадських діячів (Р. Ф. Фурс), партій та об'єднань (А. В. Гармонова, О. А. Подгорнова). З'явилися роботи, присвячені формуванню іміджу педагогів вищої школи (Г. А. Бусигіна, Л. Ю. Донська), освіти та освітніх послуг (Н. А. Кадочников, Є. Б. Карпов).

Серед сучасних зарубіжних авторів, що займаються дослідженнями і практичними розробками у напрямі формування корпоративного іміджу (іміджу організації), слід відзначити Б. Джі, Г. Даулінг, Ж. П. Бодуан, Ф. Котлер, Д. Мерсер, Ф. Роджерс, Л. Якокка.

Крім того, значна частина робіт з даної теми була видана в спеціалізованому періодичному журналі «PR в освіті», у публікаціях якого розглянуті різні види іміджу в залежності від рівня і типу освітньої установи: «імідж ВНЗ», «імідж державного ВНЗ», «імідж недержавного ВНЗ» тощо. В той же час проблемі формування корпоративної культури сучасного ВНЗ приділено значно менше уваги, що обумовило потребу подальших наукових розвідок.

Предметом дослідження є імідж як складова корпоративної культури вищого навчального закладу на сучасному освітньому ринку.

Мета статті – визначити сутність поняття, розглянути структуру, дослідити основні етапи формування і систематизувати теоретичні положення, щодо формування корпоративної культури та іміджу ВНЗ на ринку освітніх послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вітчизняна система освіти вступила в нову фазу розвитку взаємозв'язків з державою і суспільством. Влада в своїх законодавчих документах, що стосуються сфери освіти, здійснює політику демократизації системи, що тим самим зумовлює трансформацію освіти в сферу інвестування і конкурентного ринку. В цих умовах вищі навчальні заклади просто змушені перейматися формуванням свого унікального іміджу та корпоративної культури, які значною мірою визначають їх конкурентоспроможність – привабливість для абітурієнтів, довіри з боку роботодавців і замовників освітніх, наукових, творчих послуг [12].

Імідж – це є сутність людини або організації у концентрованій формі. Вдало сформований імідж запам'ятовується і закріплюється у свідомості цільової аудиторії, він є своєрідним сигналом до позитивного сприйняття людини, організації, подій і через це - найефективнішим видом повідомлення, спроможним подолати фільтри недовіри і неувagi, характерні для масової свідомості [2]. Імідж може формуватись або стихійно, або, і це зустрічається частіше, може бути цілеспрямованим результатом роботи у галузі психології, маркетингу, консалтингу.

Імідж ВНЗ – це сукупність позитивних або негативних уявлень певних осіб про освітню установу, які формуються за допомогою публіситі, пропаганди чи реклами. Для детальнішого дослідження сутності іміджу ВНЗ потрібно описати його структуру, яка складається із таких елементів:

- якість освіти;
- імідж викладача;
- стиль ВНЗ;
- зовнішня атрибутика навчального закладу;
- ціна на освітні послуги;
- рівень психологічного та фізичного комфорту учасників навчального процесу;

- участь ВНЗ у громадській діяльності;
- згадуваність у ЗМІ [6].

Якість освіти є одним із найважливіших елементів структури іміджу. Оскільки громадськість потребує якісну освіту. Якщо певний вищий навчальний заклад регіону надає неякісні освітні послуги, то це може повністю зруйнувати імідж закладу. Для того, щоб створити в громадськості уявлення про те, що освіта в тому чи іншому ВНЗ є якісною, створюють рекламу, у якій самі повідомляють про це. Особливо це можна спостерігати під час вступної кампанії. Тобто, самі заклади формують, так би мовити частинку іміджу через ЗМІ. Проте, така діяльність надає малий результат, тому що громадськість уже давно до цього звикла і реакція на повідомлення такого виду змінилася. Найкращим показником якісної освіти є результати роботи студентів. Саме тому, найкращий шлях для створення позитивного іміджу щодо якості освіти – це надання якісних освітніх послуг [16].

Імідж викладача формує система елементів, комплексне поєднання яких може забезпечити створення позитивного ефекту на студентів та ведення успішної викладацької діяльності, зокрема:

- аудіовізуальна культура особи, тобто грамотність мовлення, манери, стиль одягу та його доречність конкретній ситуації, вміння триматися на публіці, презентувати інформацію певній цільовій аудиторії;
- поведінка викладача в різних аспектах (поведінка в професійному середовищі серед студентів та колег, вміння контролювати свій емоційний стан та знаходити способи комунікації, розумітися з різними типами особистостей);
- система моральних та етичних цінностей викладача (світосприйняття, ставлення до власної професії та до студентів);
- статус і самооцінка викладача (відповідне визначення своєї ролі в навчальному процесі, своїх педагогічних можливостей та професійних якостей);
- сукупність особистісних якостей (толерантність, повага до інших людей, почуття гумору, доброта) [3].

Під стилем вузу можна розуміти сукупність усіх методів, прийомів, дій, які використовує навчальний заклад у своїй діяльності. Кожний вищий навчальний заклад намагається все більше і більше знаходити нові методи і підходи у своїй діяльності. Для того щоб бути конкурентоспроможним на ринку освітніх послуг необхідно шукати шляхи налагодження роботи, яка принесе конкретні позитивні результати. Коли діяльність певного вузу відрізняється від діяльності інших ВНЗ і до того ж є ефективною, то це забезпечує залучення все більшої аудиторії.

Імідж ВНЗ включає: змістовну характеристику, функціональні та емоційні асоціації абітурієнтів, словесний товарний знак, візуальний образ закладу в сприйнятті абітурієнта, популярність ВНЗ, індивідуальність і цінність іміджу ВНЗ, ступінь його присутності в цільовій аудиторії абітурієнтів. Формування успішного іміджу і ефективного управління ним вирішує низку поставлених перед університетом завдань: сприяє створенню природних бар'єрів для конкурентів; дозволяє освоювати нові ніші ринку і полегшує виведення на ринок нових послуг (інтелектуальних продуктів) і т.п. [14].

Імідж ВНЗ може бути різним. Якщо взяти за основу аналізу, наприклад, такі критерії, як зв'язок образу, що виникає, з об'єктом іміджу та суб'єктом сприйняття, можна виділити:

- дзеркальний – імідж організації в чужих очах, на думку її керівників і персоналу;
- поточний – реальний імідж закладу в чужих очах;
- бажаний – імідж, який би заклад хотів мати в очах громадськості;
- багатозначний імідж – сукупність іміджів структурних підрозділів певної організації в очах громадськості [14].

На візуальний імідж ВНЗ впливає яскрава атрибутика. До неї належить прапор, гімн, емблема, тощо. Не менш важливим є робота власного web-сайту, де можна побачити всі елементи атрибутики теж. Оскільки, ми живемо в час стрімкого розвитку Інтернет технологій і більшість аудиторії переглядає інформацію про певний заклад саме тут, то надання якомога більше позитивної інформації (традиції, історія) є обов'язковою умовою отримання позитивного іміджу та залучення нової аудиторії. Гарно оформлена і показана зовнішня атрибутика ВНЗ показує, що цей вуз є особливим, не таким як інші і якщо вдається це донести до аудиторії, тоді можна збільшити кількість аудиторії, а також через Інтернет та ЗМІ сформуванати імідж [16].

Ціна на освітні послуги. До цього елементу входять плата за освітні й додаткові послуги, інтелектуальні зусилля, конкурентний прийом, місце розташування, терміни навчання. Якщо певний ВНЗ встановлює вищі ціни на освітні послуги ніж інші, то це означає, що цей вуз має хороший імідж. Проте, якщо у регіоні буде вищий навчальний заклад із однаковими цінами, споживач може обрати інший вуз, якщо якість освіти буде там краща. Проте, за певної ціни навчальний заклад може пропонувати ще додаткові можливості та переваги порівняно з іншими, що в свою чергу теж дозволяє покращити імідж і залучити споживачів [16].

Рівень психологічного та фізичного комфорту учасників навчального процесу. «Психологічний комфорт – це відчуття задоволення, прийняття оточення, відповідності стану індивіда до навколишніх умов існування» [10]. Кожний вищий навчальний заклад прагне, щоб споживачі освітніх послуг почували себе комфортно на психологічному рівні. Проте, не кожному це вдається, або ж не кожному докладає достатньо зусиль для цього. Якщо споживачі будуть почуватися комфортно через доброзичливе ставлення, розуміння та підтримку з боку ВНЗ, то будуть мати бажання все більше охочих отримувати освітні послуги саме у тому чи іншому навчальному закладі. Якщо ж на, то руйнується імідж і зменшується аудиторія.

Що стосується фізичного комфорту, то сюди входять забезпеченість навчальним закладом умовами для навчання та проживання (умови проживання в гуртожитках, наявність сучасно обладнаних аудиторій, наявність місць для харчування і ін.). У свою чергу психологічний комфорт пов'язаний із фізичним. Це полягає в тому, що якщо споживач отримує усі необхідні умови отримання освіти та проживання, то відповідно і психологічно буде почуватися комфортно. Коли споживачі будуть почуватися комфортно психологічно і фізично, тоді імідж буде формуватися з позитивної сторони [16].

Участь ВНЗ у громадській діяльності. Громадська робота навчального закладу залежить певним чином від студентів та персоналу: їхніх інтересів, здібностей, наявного досвіду. Ця складова іміджу ВНЗ має великий вплив на його формування. Проводячи диспути, конференції, зустрічі та ін. навчальні заклади намагаються показати через ЗМІ та на яву, що вони відіграють значну роль у громадській діяльності. Особливо, коли відбуваються зустрічі із відомими особами, для навчального закладу це є хорошим поштовхом для покращення іміджу. Такими діями ВНЗ намагаються залучити до себе прихильників, а також поширюючи інформацію через різні засоби масової інформації створюються хороші умови для формування позитивного іміджу ВНЗ. Також під час такої діяльності, в уяві аудиторії формується той образ навчального закладу, який сприяє залученню до себе споживачів освітніх послуг [16].

Згадуваність у ЗМІ. Кожний вищий навчальний заклад прагне бути відомим для широкого загалу. Тому постійно намагається показати свою діяльність у ЗМІ своєю. Проте, іноді поширена інформація може служити не на благо навчального закладу, а на навпаки руйнує репутацію. До цієї інформації належать ситуації, у яких ВНЗ не може вміло скерувати і отримує небажані наслідки. Такі події є досить приємними для конкурентів, завдяки чому вони можуть покращити свій імідж зруйнувавши імідж іншого вищого навчального закладу [16].

Загалом можна стверджувати, що формування іміджу ВНЗ залежить від впровадження у суспільну свідомість наступних його основних достоїнств [5]:

- Унікальний професорсько-викладацький склад. У світовій практиці основу при створенні іміджу ВНЗ зазвичай складають уявлення про його високий науково-педагогічний рівень, а отже, і про сильний професорсько-викладацький склад. Однак не тільки Нобелівські лауреати або академіки створюють уявлення про силу професорсько-викладацького складу ВНЗ. Вкрай важлива інформація про сфери його наукових інтересів, досягнення та людські якості провідних викладачів. Тим часом, зацікавити потенційних абітурієнтів в тому, що даний ВНЗ сприяє формуванню в суспільній свідомості сильного іміджу, може саме захоплююча розповідь про діяльність провідних професорів.

- Унікальна система навчання. У деяких випадків сильним козирем у формуванні іміджу може служити унікальний характер організації навчального процесу.

- Унікальний емоційний образ ВНЗ. Істотну роль серед фундаментальних складових іміджу ВНЗ відіграє його емоційна привабливість, наприклад, локальний патріотизм. ВНЗ провінційних міст не тільки не повинні відчувати «комплексу неповноцінності» по відношенню до столичних вузів, але активно підкреслювати свою «місцевість», тісний взаємозв'язок з регіоном. Вагомий вплив на формування іміджу мають місця, де студент проводить значну частину своїх студентських років: гуртожиток, спортивний комплекс і клуб ВНЗ тощо [14].

Варто зазначити, що кожний елемент структури іміджу є важливим у його формуванні, оскільки всі вони взаємопов'язані між собою. Проте, кожен вищий навчальний заклад акцентує більше увагу на тому, який, як вважає, найбільше цього потребує.

Імідж є складовою корпоративної культури вищого навчального закладу. Корпоративна культура вищої школи – це ступінь високої репутації, імідж, який створюється в умовах конкуренції на основі основних критеріїв: стаж і досвід роботи у сфері освіти, авторитет у професійних колах і серед громадськості; репутація і професіоналізм керівництва; перспективи професійного розвитку вищого навчального закладу (тут і далі ВНЗ); затребуваність випускників на ринку праці, рівень їх зарплати і кар'єрного зростання; ставлення співробітників ВНЗ до студентів; рівень професіоналізму викладачів, їх затребуваність; думки студентів про організацію навчального процесу, рівень викладачів; територіальне розташування, зовнішнє і внутрішнє оформлення ВНЗ; професіоналізм роботи керівництва з засобами масової інформації у просуванні своїх послуг; відкритість і інтегрованість навчального закладу.

Тобто, корпоративна культура ВНЗ – це своєрідна, досить ефективна форма життєдіяльності освітніх закладів, яка дозволяє говорити про самоорганізовану систему, побудовану на принципах самоцінності знання, свободи навчання, що і є конкретним способом реалізації ідей вищої школи. Така корпоративна організація ВНЗ як інтегрованої системи покликана і здатна виконувати універсальні функції культурної спадщини, бути хранителем, генератором і розповсюджувачем культурних зразків [6].

Складовими корпоративної культури є корпоративна місія, корпоративна індивідуальність та корпоративна ідентичність.

Корпоративна місія – суспільно-значущий статус, соціально значуща роль організації. Формулювання місії відображається, зокрема, на перших сторінках річного звіту, буклетах і каталогах, а також звучить у виступах керівників організацій. Місія дозволяє науковим співробітникам і керівникам вишу поглянути на діяльність організації згори, що необхідно для забезпечення її довгострокової конкурентоспроможності.

Корпоративна індивідуальність – цінності, думки і норми поведінки, що поділяються в компанії і визначають сутність індивідуальної корпоративної культури. Корпоративна індивідуальність – це те, чим компанія є насправді, аналог особи, індивідуальності людини.

Корпоративна ідентичність – це те, що організація повідомляє про себе, про свою індивідуальність. Все, що організація створює, формує її ідентичність. Це – продукти і послуги, формальні і неформальні комунікації, політика компанії, вчинки її персоналу. Корпоративна ідентичність (фірмовий стиль) – набір значень, завдяки яким об'єкт можна впізнати і запам'ятати. Елементи корпоративної ідентичності: візуальні (колір, форма, шрифт); тактильні (матеріал, текстура тканини або папери); аудіальні (ритм, тембр). До додаткових значень можна віднести елементи іміджевої символіки – назву, гімн, прапор. Так не лише вуз має свій власний прапор і гімн, але і деякі його факультети. Саме така символіка використовується при проведенні заходів – конференцій, церемоній, днів факультетів тощо. Усе це допомагає формувати імідж навчального закладу [12].

Дослідження вчених, аналіз літератури показують, що значущою характеристикою іміджу сучасного ВНЗ виступає його образ, який складається чи вже складений, основу якого складають:

- місія ВНЗ, його пріоритети;
- внутрішня культура – особлива система цінностей, звичаїв, традицій, стилів поведінки конкретного вищого навчального закладу;
- види та якість освітніх послуг певного ВНЗ;
- наявність та функціонування студентських та юнацьких організацій;
- зв'язки ВНЗ з різними соціальними інститутами, школами тощо;
- внесок вищого навчального закладу в розвиток: освітньої підготовки студентів, їхньої вихованості; психічних функцій; творчих здібностей; формування здорового способу життя.

Слід зазначити, що формування іміджу уже тривалий час активно використовується у західноєвропейських освітніх установах як ефективний механізм формування та підвищення конкурентоспроможності освітнього закладу, створення міцної репутації, яка підсилює довіру співробітників і споживачів [9]. В Україні ж, потреба формування іміджу ВНЗ визначається такими причинами:

- складна демографічна ситуація підсилює конкуренцію серед освітніх закладів однієї території в боротьбі за набір студентів і збереження контингенту;
- сильний позитивний імідж полегшує доступ вищого навчального закладу до кращих ресурсів: фінансових, інформаційних, людських тощо;
- маючи сформований позитивний імідж, вищий навчальний заклад за рівних умов стає привабливим для викладачів, адже може забезпечити їм стабільність і соціальний захист, задоволеність працею і професійний розвиток;

- стійкий позитивний імідж дає ефект придбання вищим навчальним закладом певної сили, тобто створює запас довіри до всього, що відбувається в стінах закладу, зокрема й до інноваційних процесів [17].

Аналіз кількох технологій формування іміджу організації, розроблених різними авторами (Балабанова Л.В., Піскунов М.С., Почепцов Г.Г., Тюнюкова О.В.) дає підстави вважати, що алгоритм створення іміджу ВНЗ може містити:

- виявлення соціальних груп, зацікавлених у наданні освітніх послуг, їхніх уявлень про ВНЗ;
- виявлення актуальних проблем і очікувань аудиторії;
- конструювання іміджу ВНЗ, розробка стратегії формування іміджу;
- безпосереднє формування іміджу ВНЗ;
- контроль проміжних результатів, коригування;
- моніторинг сформованого іміджу ВНЗ.

Єгошин А. П. пропонує виділити 3 етапи формування і утвердження іміджу ВНЗ (внутрішнього та зовнішнього) [2].

1. Початок цілеспрямованої роботи з формування іміджу ВНЗ.

Внутрішній імідж ВНЗ на цьому етапі лише формується (коригується). Головні завдання, які потрібно вирішувати в цей час всередині вузу [17]:

- вироблення колективом викладачів спільного бачення перспектив, визначення і формулювання місії ВНЗ, його термінових та перспективних цілей, складання планів діяльності;
- аналіз сформованої культури ВНЗ з її системою цінностей;
- виявлення очікувань основних «клієнтів» ВНЗ – студентів і їхніх батьків;
- розробка загального стилю (зовнішніх атрибутів вищого навчального закладу й етики педагогічної взаємодії викладачів).

Зовнішній імідж ВНЗ водночас вимагає таких дій:

- розробка (чи коригування) візуальних і діяльних елементів зовнішньої атрибутики для демонстрації духу єдності, корпоративності, для формування пізнаваного на ринку освітніх послуг образу;
- рекламна продукція, що випускається ВНЗ, робить наголос на унікальності пропонованих ВНЗ послуг, підкреслює їхню якість [17].

2. Активне формування іміджу ВНЗ.

Внутрішній імідж ВНЗ у цей час містить наступне:

- робота над упровадженням і зміцненням традицій ВНЗ серед співробітників для створення корпоративного духу;
- формування системи стимулів створення позитивного іміджу, що полягає в розробці психологічних, соціальних і економічних механізмів заохочення членів колективу до цього процесу;

- створення загального стилю приміщень ВНЗ – відповідно до його традицій, особливостей діяльності і фінансових можливостей.

Зовнішній імідж ВНЗ спрямований на:

- виготовлення різноманітних рекламних засобів для актуалізації іміджу ВНЗ: рекламні інформаційні матеріали, сувенірна продукція;
- використання можливостей радіо, телебачення для пропаганди досягнень ВНЗ;
- активне використання зовнішньої атрибутики ВНЗ будь-якої іміджевої діяльності;
- початок зв'язків із громадськістю, проведення піар-заходів: активізація Днів відкритих дверей, презентацій, участь у спеціалізованих виставках, ярмарках освіти;
- організація заходів для аудиторій, у яких зацікавлений вищий навчальний заклад, курування виховних і освітніх закладів, що виховують і навчають майбутніх абітурієнтів тощо;
- створення власного сайту в Інтернеті як проекту, у ході якого може діяти рекламний майданчик, де формуватиметься доброзичливий імідж вищого навчального закладу;
- активна соціальна реклама, де демонструється турбота про нове покоління через функціонування юнацьких організацій, через конкретну діяльність із збереження та зміцнення здоров'я студентів, через зв'язки ВНЗ з різними соціальними інститутами, через створення умов для творчого розвитку;
- акцент у рекламі на стабільній діяльності ВНЗ, забезпечення регулярних і продуктивних зв'язків із випускниками різних років;
- організація постійного зворотного зв'язку для аналізу ефективності проведених заходів [17].

3. Підтримка, коригування й оновлення сформованого іміджу ВНЗ.

Керування процесом підтримки, коригування й оновлення внутрішнього іміджу ВНЗ на цьому етапі полягає у наступному:

- стимулюванні інноваційної діяльності, для чого персонал активно залучається до різних курсів підвищення кваліфікації, перепрофілювання, конкурсів, проектів тощо;
- створення напрямків діяльності, як таких, що вписуються в загальний стиль ВНЗ, так і абсолютно новаторських;
- постійна підтримка прямого і зворотного зв'язку зі споживачами освітніх послуг.

Таким чином, щоб певний ВНЗ став привабливим, мав свій неповторний сформований образ, насамперед він повинен мати:

- чітко визначені пріоритети, власну філософію, своє бачення майбутнього, сформульоване в місії ВНЗ;
- унікальну, неповторну, особливу систему цінностей, звичаїв, традицій, стилів поведінки, названу культурою ВНЗ;
- різноманітні і якісні освітні послуги;
- оригінальну систему виховної роботи;
- зв'язки із школами, закладами додаткової освіти, різними соціальними інститутами тощо;
- яскраві, пізнавальні, вчасно поновлювані інформаційні матеріали, призначені для зовнішньої презентації;
- систему цільової подачі інформації споживачам про свій потенціал, успіхи і пропонувані освітні послуги [17].

Сформований позитивний імідж ВНЗ допоможе вирішити низку завдань:

- збільшити привабливість ВНЗ – у першу чергу для батьків, студентів і персоналу;
- підвищити ефективність заходів з інформування населення про нові освітні послуги;
- полегшити впровадження нових освітніх послуг;
- підвищити рівень організаційної культури ВНЗ;
- поліпшити соціально-психологічний мікроклімат у колективі [17].

У той же час, необхідно пам'ятати, що різні групи громадськості (абітурієнти, роботодавці, журналісти, конкуренти) не однаково сприймають вуз, у них різні вимоги до нього, різні критерії оцінки. Студентам важлива престижність, можливість цікавого студентського життя, гарантія працевлаштування; батькам – висока якість освіти, помірна вартість навчання, стипендіальне забезпечення, наявність гуртожитку; роботодавцям – високий рівень професійної підготовки випускників [12]. Уявлення про ВНЗ, яке складається у громадськості, може ґрунтуватися також на фактах і чутках. Воно може бути чітким або нечітким, позитивним або негативним.

Не менш важливим елементом у створенні ідеального іміджу вишу є образ випускника. Випускник в очах громадськості є обличчям навчального закладу, критерієм і показником його результативності. Необхідно популяризувати діяльність навчального закладу, зазначати про його успіхи, кар'єрне і професійне зростання випускників, запрошувати їх на заходи вишу як гостей, членів журі, експертів тощо [12].

Ефективне управління іміджем вузу, на наш погляд, необхідно здійснювати при першому контакті вузу з цільовою аудиторією – абітурієнтами. В сучасному вітчизняному ВНЗ традиційними стали такі заходи, як: Дні відкритих дверей, виставки, конференції, круглі столи, презентації і виставки освітніх послуг, публікації в ЗМІ. Через комплекс таких заходів складається стійка, емоційно забарвлена думка про вуз, яке може стати вирішальним при виборі освітньої установи і майбутньої професії.

Висновки. Сучасний вітчизняний вуз, знаходиться в постійному пошуці стратегії посилення власної позиції на ринку освітніх послуг. Проте далеко не всі усвідомлюють той факт, що однією з найефективніших стратегій досягнення цієї мети є формування позитивного іміджу вузу.

Імідж сучасного ВНЗ повинен бути сильним, конкурентним, активно впливати на поведінку клієнтів, сприяти стійкості образу в часі, в тривалій перспективі. Крім того, імідж повинен бути сприятливим для бізнесу університету і для споживача, для обміну цінностями між цими взаємодіючими сторонами, сприятливим у сенсі полегшення транзакцій і зниження транзакційних витрат університету і споживача. А ще він повинен бути позитивним, тобто повинен створювати гарну репутацію, позитивне враження і образ, повинен володіти ознаками унікальності, в тому числі лідерськими компетенціями, сильними сторонами, конкурентними перевагами. Саме унікальність іміджу повинна вирізняти сучасний університет серед інших освітніх установ.

Для того, щоб сучасний вуз став привабливим, мав свій неповторний сформований образ, насамперед він повинен мати: чітко визначені пріоритети, власну філософію, своє бачення майбутнього, сформульоване в місії ВНЗ; унікальну, неповторну, особливу систему цінностей, звичаїв, традицій, стилів поведінки, названу культурою ВНЗ; різноманітні і якісні освітні послуги; оригінальну систему виховної роботи; зв'язки із школами, закладами додаткової освіти, різними соціальними інститутами тощо; яскраві, пізнавальні, вчасно поновлювані інформаційні матеріали, призначені для зовнішньої презентації; систему цільової подачі інформації споживачам про свій потенціал, успіхи і пропонувані освітні послуги.

Список використаних джерел

1. Балабанова Л.В. Зв'язки з громадськістю в системі маркетингового менеджменту підприємств / Л.В. Балабанова, К.В. Савельєва. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2005. – 273 с.
2. Егоршин А.П. Менеджмент, маркетинг и экономика образования / А.П. Егоршин. – Н. Новгород : НИМБ, 2011. – 624 с.
3. Євтушенко Г.В. Імідж сучасного викладача: сутність та особливості формування [Електронний ресурс] / Г.В. Євтушенко. – Режим доступу: global-national.in.ua/.../2178-evtushenko-g-v-baboshko
4. Журавлев Д. Имидж учителя – необходимость или дань моде? / Д. Журавлев // Народное образование. – №7. – С. 213-218.
5. Загурняк М.В., Почтовюк А.Б. Механизмы предпринимательской деятельности высшей школы. – PET LET CLENSTVI ČR V EU/ Bilance a perspektivy, trendy a vise/ - Vysoka skola evropskych a regionalnich studii, o.p.s. (VSERS) v Českých Budejovicích (Česka republika), 2009.
6. Зигаленко А.Б. Имидж вуза в контексте вузовского предпринимательства [Электронный ресурс] / А.Б. Зигаленко. – Режим доступа: http://www.rusnauka.com/10_NPE_2008/Economics/29922.doc.htm.
7. Зиннуров У. Г. Маркетинг в деятельности вузов: теория и методы решений / У. Г. Зиннуров. - Уфа : УГАТУ, 2003. – 174 с.
8. Капустеринська Т. До проблеми формування динамічного лідера-керівника сучасного освітнього закладу / Т. Капустеринська // Імідж сучасного педагога. – №10. – С.5-8.
9. Кратт О.А. Реформа менеджменту вищої школи: передумови, специфіка, парадигми. / О.А. Кратт // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. Випуск 39-1. – Донецьк: ДонНТУ, 2011. – 274 с.
10. Москаль, Ю. Економіко-психологічні аспекти формування позитивного іміджу економічного університету в регіоні [Електронний ресурс] / Ю. Москаль. – Режим доступу: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:>
11. Піскунов М. С. Імідж освітньої установи: структура і механізми формування / М. С. Піскунов // Моніторинг і стандарти в освіті. – 2009. – № 5. – С. 45-51.
12. Поплавський М. Ідеальний імідж вищого навчального закладу культури і мистецтва як запорука його успіху [Електронний ресурс] / М. Поплавський – Режим доступу: ijimv.knukim.edu.ua/zbirnyk/1_2/18-propilavskiy.pdf
13. Почепцов Г.Г. Паблік рилейнз для професіоналов / Г.Г. Почепцов. – М. : Рефл-бук, 2011. – 624 с.
14. Почтовюк А.Б. Фактор конкурентоспроможності як шлях формування іміджу вищого навчального закладу [Електронний ресурс] / А.Б. Почтовюк – Режим доступу: journals.urau.ua/nvp_chntu/article/view/47479
15. Стрельников В.Ю. Педагогічна культура – основа іміджу сучасного педагога / В.Ю. Стрельников // Імідж сучасного педагога. – 2006. – №8. – С.6-8.
16. Сутність, структура та формування іміджу ВНЗ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://naub.ua.edu.ua/>
17. Тягунова Н.М. Методичні засади формування іміджу вищих навчальних закладів [Електронний ресурс] / Н.М. Тягунова – Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?...Тягунова%20Н

References

1. Balabanova L.V., Savelieva K.V. Zv'язky z hromadskistiu v systemi marketynhovoho menedzhmentu pidpriemstv. – Donetsk : DonDUET, 2005. – 273 s.
2. Ehorshyn A.P. Menedzhment, marketynh u ekonomyka obrazovanyia. – N. Novhorod : NYMB, 2011. – 624 s.
3. Ievtushenko H.V. Imidzh suchasnoho vykladacha: sutnist ta osoblyvosti formuvannia : global-national.in.ua/.../2178-evtushenko-g-v-baboshko
4. Zhuravlev D. Ymydzh uchytelia – neobkhodymost yly dan mode? // Narodnoe obrazovanye. – №7. – S. 213-218.

5. Zahyrniak M.V., Pochtoviuk A.B. *Mekhanizmy predprynymatelskoi deiatelnosti vysshei shkoly*. – PET LET CLENSTVI ČR V EU/ Bilance a perspektivy, trendy a vise/ - Vysoka skola evropskych a regionalnich studii, o.p.s. (VSERS) v Českých Budejovicích (Česka republika), 2009.
6. Zyhalenko A.B. Ymydzh vuza v kontekste vuzovskoho predprynymatelstva : http://www.rusnauka.com/10_NPE_2008/Economics/29922.doc.htm.
8. Kapusterynska T. Do problemy formuvannia dynamichnoho lidera –kerivnyka suchasnoho osvithnoho zakladu // Imidzh suchasnoho pedahoha. – №10. – S.5-8.
9. Kratt O.A. Reforma menedzhmentu vyshchoi shko-ly: peredumovy, spetsyfika, paradyhmy. // Naukovi pratsi Donetskoho natsionalnoho tekhnichnoho univer-sytetu. Seriya: ekonomichna. Vypusk 39-1. – Donetsk: DonNTU, 2011. – 274 s.
10. Moskal, Yu. Ekonomiko-psykholohichni aspekty formuvannia pozytyvnoho imidzhu ekonomichnoho universytetu v rehioni : [http:// websashe.googleusercontent.com/ search?q=sashe:OrTKWsb3qrwJ:www.nbu](http://websashe.googleusercontent.com/search?q=sashe:OrTKWsb3qrwJ:www.nbu)
11. Piskunov M. S. Imidzh osvithnoi ustanovy: struktura i mekhanizmy formuvannia // Monitorynh i standarty v osviti. – 2009. – № 5. – S. 45-51.
12. Poplavskiy M. Idealnyi imidzh vyshchoho navchalnoho zakladu kultury i mystetstv yak zaporuka yoho uspikhu : ijimv.knukim.edu.ua/zbirnyk/1_2/18-poplavskiy.pdf
13. Pocheptsov H.H. Pablyk ryleishnz dlia professionalov. – M. : Refl-buk, 2011. – 624 s.
14. Pochtoviuk A.B. Faktor konkurentospromozhnosti yak shliakh formuvannia imidzhu vyshchoho navchalnoho zakladu : journals.uran.ua/nvp_chntu/article/view/47479
15. Strelnikov V.Yu. Pedahohichna kultura – osnova imidzhu suchasnoho pedahoha // Imidzh suchasnoho pedahoha. – 2006. – №8. – S.6-8.
16. Sutnist, struktura ta formuvannia imidzhu VNZ : <http://naub.oa.edu.ua/>
17. Tiahunova N.M. Metodychni zasady formuvannia imidzhu vyshchykh navchalnykh zakladiv : www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?...Tiahunova%20N

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Мірошніченко Денис Анатолійович, кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства

e-mail: mirosh88@i.ua

Зленко Алла Миколаївна, кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства

e-mail: zlenko.am@mail.ru

Ісайкіна Олена Дмитрівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства

e-mail: isaykina08@mail.ru

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Мірошніченко Денис Анатольевич, кандидат исторических наук, доцент кафедры профессионального образования

e-mail: mirosh88@i.ua

Зленко Алла Николаевна, кандидат исторических наук, доцент кафедры документоведения

e-mail: zlenko.am@mail.ru

Исайкина Елена Дмитриевна, кандидат исторических наук, доцент кафедры документоведения

e-mail: isaykina08@mail.ru

ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»

DATA ABOUT AUTHORS

Miroshnichenko Denys Anatoliiovych, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of Department of Vocational Education

e-mail: mirosh88@i.ua

Zlenko Alla Nikolaivna, candidate of historical sciences, associate professor of scientific discipline of documentation

e-mail: zlenko.am@mail.ru

Isaykina Elena Dmitrivna, candidate of historical sciences, associate professor of scientific discipline of documentation

e-mail: isaykina08@mail.ru

Pereyaslav-Khmenytsky Hryhoriy Skovoroda Pedagogical University

БРЕНД ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕСТРУКТУРІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИСтудінська Г.Я.,
Ходжаян А.О.

Прослідкована еволюція бренду. Індустріалізацію визначено початком сучасного етапу брендування. Досліджується вплив індустріалізації на розвиток брендування та трансформацію структури економіки України. Розглядається роль бренда у структурних змінах національної економіки. Аналізуються структура компонентів валового внутрішнього продукту країни. Прогнозується збільшення ВВП у разі формування бренд-орієнтованої національної економіки.

Предметом дослідження є теоретичні та методологічні засади впливу брендування національної економіки на її структурні пропорції.

Мета роботи полягає у обґрунтуванні характеру взаємозв'язку між брендуванням національної економіки та її галузевою структурою.

Для досягнення мети були використані: функціональний підхід – для визначення бренду з погляду виконуваних їм функцій; системний та національний підходи до методології наукового пізнання бренду, що дозволило дослідити вплив бренду на структурні пропорції національної економіки; управлінський підхід до процесу керування брендом в конкретних ринкових та споживчих умовах в системі управління брендом на різних рівнях.

Практичне значення отриманих результатів полягає у їх використанні для збільшення ефективності функціонування національної економіки за рахунок змін у її галузевих пропорціях.

Висновки. Сучасне визначення бренду відповідає його еволюції та функціям, що виконує бренд у національній економіці. Поточні соціально-економічні, екологічні, демографічні проблеми України потребують комплексного підходу до їх вирішення, що неможливе без серйозних структурних змін у національній економіці. Брендування національної економіки впливає на її галузеві пропорції, виступає інструментом зміни структури категорій доходу ВВП та його зростання.

Ключові слова: брендування національної економіки, національний бренд країни, структура національної економіки

БРЕНД КАК ИНСТРУМЕНТ РЕСТРУКТУРИЗАЦИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИСтудинская Г.Я.,
Ходжаян А.О.

Прослежена эволюция бренда. Индустриализация определена как начало современного этапа брендинга. Исследуется влияние индустриализации на развитие брендинга и трансформацию структуры экономики Украины. Рассматривается роль бренда в структурных изменениях национальной экономики. Анализируются структура компонентов валового внутреннего продукта страны. Прогнозируется увеличение ВВП в условиях формирования бренд-ориентированной национальной экономики.

Предметом исследования являются теоретические и методологические основы влияния брендинга национальной экономики на ее структурные пропорции.

Цель работы заключается в обосновании характера взаимосвязи между брендингом национальной экономики и ее отраслевыми пропорциями.

Для достижения цели были использованы: функциональный подход - для определения бренда с точки зрения выполняемых им функций; системный и национальный подходы к методологии научного познания бренда, что позволило исследовать влияние бренда на структурные пропорции национальной экономики; управленческий подход к процессу управления брендом в конкретных рыночных и потребительских условиях в системе управления брендом на разных уровнях.

Практическое значение полученных результатов заключается в их использовании для увеличения эффективности функционирования национальной экономики за счет изменений в ее отраслевой структуре.

Выводы. Современное определение бренда соответствует его эволюции и функциям, которые выполняет бренд в национальной экономике. Текущие социально-экономические, экологические, демографические проблемы Украины требуют комплексного подхода к их решению, что невозможно без серьезных структурных изменений в национальной экономике. Брендинг национальной экономики влияет на ее отраслевые пропорции и выступает инструментом изменения структуры категорий дохода ВВП и его роста.

Ключевые слова: брендинг национальной экономики, национальный бренд страны, структура национальной экономики

BRAND LIKE A TOOL OF NATIONAL ECONOMY RESTRUCTURINGStudinska G.Y.,
Khodzhaian A.O.

The evolution of the brand is followed. Industrialization is determined like the start of the current stage of branding. The influence of industrialization on the development of branding and transformation of the economic

structure of Ukraine is investigated. The role of the brand in structural changes of the national economy is considered. The structure of the components of gross domestic product is analyzed. Predicted is done: Brand-oriented national economy will increase GDP.

The subject of research is theoretical and methodological principles of branding impact of the national economy on its structural proportions.

Purpose of the article is to substantiate the nature of the relationship between branding of the national economy and its sectoral structure.

For the purpose used: functional approach - to determine the brand from the perspective of functions performed by it; systemic and national approaches to the methodology of scientific knowledge of the brand, that allowed to investigate the impact of the brand on structural proportions of the national economy; management approach to process management brand in specific market and consumer conditions into management system of the brand for different levels.

The practical significance of the results is to use them to increase the efficiency of the national economy through changes in its branch structure.

Conclusions. The modern definition of the brand corresponds to its evolution and functions performed by the brand in the domestic economy. Current socio-economic, environmental, demographic problems of Ukraine require a comprehensive approach to solving them, which is impossible without major structural changes in the national economy. Branding of the national economy influence its sectoral proportions and is an instrument of change in the income structure of categories of GDP and its growth.

Keywords: branding of the national economy, the country's national brand, the structure of the national economy.

Низка серйозних соціально-економічних, екологічних, демографічних та політичних проблем в Україні потребує нагального вирішення, яке можливе тільки завдяки комплексному підходу, який передбачає реформування адміністративної системи управління, а головне, реструктуризації національної економіки, що, своєю чергою, приверне увагу інвесторів та відтворить причинно-наслідковий ланцюг якісних змін в нашому суспільстві. Особлива роль у структурних змінах національної економіки належить бренду як інструменту управління економічним розвитком, що зумовлює **актуальність даного дослідження**.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить, що бренду приділяється досить багато уваги. Концептуально бренд досліджують Д.А. Аакер, К.Л. Келлер, Ж.-Н. Капферер; Ф. Котлер, К. Асплунд, І. Рейн, Д. Хайдер є першими дослідниками маркетингу території, С. Анхольт започаткував територіальний брендинг; В. Балашов концептуально дослідив процес створення бренду компанії через аналіз його внутрішньої (бек-офіс) та зовнішньої (фронт-офіс) складових; М. Васильєва, О. Надеін фундаментально дослідили бренд персони.

Разом з тим, теоретико-методологічного узагальнення та системного аналізу сьогодні потребує визначення характеру зв'язку між рівнем брендування в країні та структурою її національної економіки.

Предметом дослідження є теоретичні та методологічні засади впливу брендування національної економіки на її структурні пропорції.

Сучасна структура національної економіки України як співвідношення певних галузей та сфер діяльності людини не здатна забезпечити вирішення поточних проблем країни. Одна з причин цього криється у дисгармонії між потужним економічним, природнім, інтелектуальним потенціалом, що породжує відповідні очікування суспільства щодо якісних змін умов життя та галузевими пропорціями національної економіки, що не спроможні задовольнити очікування суспільства.

Науковці, аналізуючи умови збагачення окремих країн та причини занепаду інших, дослідили еволюцію теорії економічного моделювання країн та її практичного впровадження у світі. Результатом цих досліджень став фундаментальний висновок, що розвинуті країни досягли високих економічних поточних результатів виключно за рахунок індустріалізації (або модернізації), з однієї сторони, та завдяки впровадженню протекціоністської політики щодо власного виробництва, з іншої боку. Притримування такої політики Великою Британією у XVI столітті дозволило країні стати світовим флагманом індустріалізації, а через три століття стало умовою створення супердержави США [1]. Цілком логічно, що період індустріалізації у Великій Британії та США збігається із першими кроками розбудови товарних брендів, які успішні є і в наші часи.

Еволюційний процес бренду є доволі тривалим. Практичне його використання потягом тисячоліть змінювало його змістовне навантаження, та зовнішній прояв, що історично трансформувалася від звичайного тавра, клейма на тілі тварин, позначки на посуді, тканинах, ювелірних виробах до ідентифікації, яка свідчила про стабільну та високу якість товару, послуги, перелік унікальних функціональних рис.

Сучасний процес перетворення звичайного товару у бренд став результатом саме індустріалізації, яка призвела до механізації та автоматизації виробничих процесів, значному збільшенню продуктивності праці, появи великої кількості схожих товарів, що, своєю чергою, спонукало виробників шукати шляхи виділення товару серед інших так посилювати їх конкурентоспроможність. Брендування товарів дозволило ідентифікувати їх, диференціювати від схожих товарів, захистило виробника та споживача від підробки, а пізніше - розширило кордони задоволення споживчих потреб з функціональних до емоційних, духовних, ментальних та забезпечило додаткові доходи виробникам.

Індустріалізація національної економіки Німеччини протягом XVIII – початку XIX століть, її деіндустріалізація після світової війни згідно з планом Г. Морґентау та потужної реіндустріалізації за планом Д. Маршалла також стали незаперечним доказом необхідності технічного та технологічного розвитку країни для отримання потужного зростання продуктивності праці, прибутковості виробництва, збільшення заробітної плати, розширення споживчої здатності населення, подолання соціальних проблем, підвищення добробуту та збільшення багатства країни [1, с. 201]. Зауважимо, що індустріалізація, деіндустріалізація та реіндустріалізація Німеччини зберегли характер та основні принципи, що відповідали брендуванню – економічну ефективність виробництва, високу та стабільну якість продукції, соціальну справедливість працюючим. Бренди Opel GmbH (1863 року), Adidas (1924 року), Hugo Boss (1924 року), PUMA (1924 року), Mercedes-Benz (1926 року), Volkswagen (1937 року) та інші є зразком не тільки якості продукції, але й зразком виробничих відносин, менеджменту, більше того, вони і сьогодні створюють зразковий імідж країни в цілому.

Вивчене свідчить, що індустріалізація як комплекс заходів із розвитку промисловості є історичним процесом техніко-економічного переходу від аграрного до промислових способів суспільного виробництва. Саме механізація та автоматизація виробничих процесів в межах індустріалізації національної економіки здатні значно збільшити продуктивність праці, ефективність виробництв, збагатити країну та покращити загальний добробут громадян. Тобто, з одного боку, індустріалізація забезпечує високий технічний рівень розвитку продуктивних сил, що змінює структуру національної економіки (за технологічним підходом до наукового визначення поняття «національна економіка»), а з іншого – створює умови для розширення брендування на послуги, компанії, особистості, території, що, своєю чергою, покращує виробничі відносини, споживчу здатність населення, розширює межі співробітництва відповідно соціально-економічному підходу до розгляду поняття «національна економіка». Бренд перетворюється в потужний інструмент управління відносинами між виробником та споживачами, управління економічним розвитком та просуванням товару, компанії, особистості, території. Сучасна конкуренція між брендами сприяє пошуку нових технічних та технологічних рішень у виробництві, інноваційних підходів до управління розвитком та просуванням брендів, якісного менеджменту та комунікацій з споживачами, що спонукає подальшому технічному прогресу, сприяє появі принципово нових товарів, стимулює розширення споживчого ринку та змінює структуру національної економіки на користь високотехнологічних галузей, обробної промисловості, сфери послуг.

Економічне підґрунтя брендингу України має спиратися на модернізацію промисловості та сільського господарства, розвиток високотехнологічних галузей народного господарства, обробної промисловості, оскільки саме вони є максимально прибутковими. Зауважимо, що жодного бренду не створено у добувній галузі. Бренди створюються з метою надприбутків в галузях, у яких існують умови їх отримання. До таких умов, перш за все, відноситься можливість механізації, автоматизації виробничих процесів, що призводить до зниження постійних витрат на розширенні об'єму виробництва та розширення споживацького ринку. Саме тому, Е. С. Райнерт наполягає на прискореному розвитку галузей обробної промисловості як головній умові реального збагачення країни [1].

Брендування національної економіки змінить її структуру на користь високотехнологічних галузей, що сприятиме, у свою чергу, розвитку інших сфер діяльності людини. В цьому контексті брендування еквівалентно індустріалізації в частині збігу їх соціально-економічних цілей. Як і брендування, індустріалізація національної економіки має за мету покращення добробуту населення, вирішення нагальних соціально-економічних, демографічних проблем в країні, а в світлі приєднання України до «Оновленої стратегії збалансованого розвитку ЄС – 2030» – вирішення глобальних екологічних проблем планети. Сучасний етап розвитку брендування передбачає акцентування на духовних перевагах об'єкту брендування, які визначаються нами як сприйняття глобальної або локальної відповідальності, відчуття приналежності до вирішення глобальних проблем, впровадження подальшого культурного розвитку, новаторства. Яскравий приклад використання духовної переваги українським брендом – ТМ «Олейна», яка перша на українському ринку соняшникових олій використовує на етикетці товару символ екологічного виробництва та товару. Іншим прикладом екологічного товару став бренд – пиво «Чернігівське», виробник якого отримав відповідний сертифікат якості.

Вивчаючи концептуально бренд в самому його широкому значенні, ми прийшли до висновку, що бренд-потенціал всіх його форм (товару, послуги, мережі, компанії, особистості, території) стимулює розвиток всієї національної економіки, оптимізуючи її структуру, яка в контексті концепції бренду визнано нами як архітектура національного бренду.

Надамо пояснення стосовно основних елементів концепції, що мають відношення до теми даного дослідження:

1. Дослідження еволюції самого бренду та його визначення спирається на методологію, що була запропонована, як шлях його коректного та однозначного пізнання, яка поєднує сукупність наступних підходів:

1.1. Розгляд певної міждисциплінарної термінології, що впливає на формування поняття «бренд» (суб'єктивне асоціативне сприйняття, лояльність);

1.2. Визначення бренду через розуміння функцій, які він виконує (інформаційно-асоціативна, диференціююча, хеджувальна, комунікативна, стратегічна, ціннісно-утворювальна та управлінська);

1.3. Аналіз сукупності існуючих визначень та ранжирування їх еволюційних трансформацій (від віртуально-інформаційного до емоційного);

1.4. Обґрунтування системи принципів визначення досліджуваної категорії, які покладені в основу методологічних підходів, що надало змогу отримати цілісне бачення поняття «бренд» [3].

На підставі згаданого методологічного підходу бренд визначається як ефективний інструмент економічного управління, що здійснює встановлення зв'язку між об'єктом брендування та споживачами, забезпечує досягнення цілей власника завдяки задоволенню очікувань споживачів через механізм стійкого асоціативного сприйняття сукупності його цінностей. Споживачами національного бренда є, перш за все, власне населення країни, від довіри якого залежить ефективність функціонування фінансової системи, рівень економічної капіталізації, сприйняття та впровадження рішень державного управління тощо; міжнародна спільнота також виступає споживачем бренду країни і впливає на її розвиток через розширення дипломатичних, культурних, науково-виробничих зв'язків, збільшення туристичних потоків, інвестицій в національну економіку.

2. Досліджуючи питання системного підходу до управління брендом, було зроблено висновок, що ефективний розвиток бренда може бути забезпечений при умові просування його у товарній та комунікативній площині, де товарна – спирається на систему дистрибуції та архітектуру бренда, що визначена нами як упорядкована система брендів, всі елементи якої підпорядковуються одній меті, мають взаємний вплив, суворий порядок підлеглості, що відповідає функції та характеру кожного бренду, та забезпечує її сталий розвиток. Архітектура бренд-орієнтованої національної економіки відповідає її галузевій структурі з виокремленням пріоритетних та сенситивних напрямків розвитку: галузей та інших сфер діяльності людини.

Конкурентоспроможність окремих товарів, компаній, регіонів обумовлюють конкурентоспроможність країни в цілому при умові наявності стратегічної мети розвитку, що передбачає інтеграцію економічних інтересів держави, приватного бізнесу та громадськості, та відповідності цієї стратегії реаліям розвитку найуспішніших країн світу, досвід яких доводить необхідність реіндустріалізації країни через розвиток високотехнологічних галузей, що забезпечують вищу продуктивність праці та додаткову прибутковість. Універсальної моделі управління національною економікою, яка може задовольнити потреби розвитку кожної країни, не існує, що пояснюється різними базовими умовами та різним складом детермінантів, що впливають на цю модель. Отже пошук власного шляху та власної моделі управління повинні враховувати національну специфіку країни, початкові координати та вектор її розвитку, який буде залежати від поточних детермінантів та її потенціалу. Формування бренд-орієнтованої національної економіки, що відповідає європейському вектору розвитку України, передбачає створення системи брендів, які мають бути результатом модернізації країни, стандартизації виробництва та технологій, покращення якості продукції, виробничої культури та зовнішніх комунікацій виробника зі споживачем. Зауважимо, що модернізація передбачає технологічний розвиток не тільки промисловості, а й інших сфер суспільного розвитку тому, що саме міжсекторальна синергія розвитку може забезпечити економічну незалежність та безпеку, створити добробут та зміцнити багатство країни; тим більше, що природно-географічний, кліматичний, інтелектуальний потенціал України є одним з найпотужніших у світі.

Створення протягом останнього десятиліття певних умов для розвитку бізнесу, залучення іноземних інвестицій зрушили застій у процесі побудови українських комерційних брендів, що забезпечило певну конкуренцію серед них, створили передумови для розвитку всіх форм брендування – компаній, подій, перон, територіальних формувань, в т. ч. держави. Подальша індустріалізація економіки через розвиток високотехнологічних галузей та галузей обробної промисловості забезпечать зростання продуктивності праці та заробітної плати, збільшення прибутковості виробництва, валової додаткової вартості, розширення споживчого ринку, покращення добробуту та загальному збагаченню країни.

Враховуючи кліматичні умови, географічні координати, природний потенціал нашої країни логічно розвивати і аграрний сектор національної економіки, але вектор цього розвитку необхідно стратегічно змінити з експорту зерна, нерафінованої олії, технічних культур для виробництва біопалива на продукцію обробної промисловості: муку та вироби з неї, рафіновану олію, біопаливо тощо. Брендування (що передбачає механізацію та автоматизацію виробничих процесів) сільськогосподарської продукції на ринку B2B може бути ефективним виключно в частині формування, розвитку та просування брендів компаній, що займаються експортом. Поєднання іміджу цих компаній з позитивним іміджем країни через посилення психологічної установки про найкращі чорноземи, кліматичні умови, селекцію та тисячолітній досвід України посилять конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції та збільшать її долю в експорті країни.

Проаналізуємо структуру ВВП України за категоріями доходу (номінальна заробітна плата - 46,3 %, податки – 12,9 %, прибутки-змішаний дохід – 40,8 %) в 2014 році (див.таб.1). «Внесок» окремих видів економічної діяльності у створення валової доданої вартості коливається від найбільшого - 14,7 % (Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів) до найменшого - 0,6 % (Тимчасовому розміщуванні й організації харчування). Цікавим представляється розмір «внеску» окремих видів економічної діяльності у кожну категорію доходу ВВП. Зокрема, найбільша доля у номінальну заробітну плату – 16,8 % належить переробній промисловості, найменша – 1,3 % - «Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок»; найбільша доля у податки – 20,8 % створюється у «Оптовій та роздрібній торгівлі», найменша – 0,2 % - у «Мистецтві, спорт, розваги та відпочинок»; відносним лідером у прибутки – 19,8 % є «Сільське, лісове та рибне господарство», тоді як найменше прибутків - 0,6 % генерується у «Тимчасовому розміщуванні й організації харчування».

Таблиця 1. Аналіз структури ВВП України за категоріями доходу в 2014 році

	Види економічної діяльності	Зайнятих працівників		ВВП за категоріями доходу у 2014 році									Валова додана вартість		
				Номінальна з/пл (46,3 %)			Податки (12,9%)			Валовий прибуток, змішаний дохід (40,8%)					
		тис. осіб	%	млн грн	%	ср. з/пл /міс.	млн грн	%	на 1 прац. /міс.	млн грн	%	на 1 прац. /міс.	млн грн	%	на 1 прац. /міс.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1	Операції з нерухомим майном	172,2	1,0	19238	2,6	9310	-2238	2,5	-1083	82144	12,7	39752	99144	6,2	47979
2	Фінансова та страхова діяльність	286,8	1,6	32733	4,5	9511	1397	4,4	406	36471	5,6	10597	70601	4,4	20514
3	Інформація та телекомунікації	284,8	1,6	24075	3,3	7044	1697	8,7	497	26952	4,2	7886	52724	3,3	15427
4	Переробна промисловість	1193	6,6	123632	16,8	8640	6044	-4,6	422	64374	9,9	4499	194050	12,2	13560
5	Професійна, наукова та технічна діяльність	456	2,5	30355	4,1	5547	1336	11,9	244	15448	2,4	2823	47139	3,0	8615
6	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	1113	6,2	62100	8,4	4648	1068	10,1	80	37721	5,8	2823	100889	6,4	7551
7	Державне управління, оборона, соціальне страхування	959,5	5,3	72538	9,9	6300	91	0,9	8	6102	0,9	530	78731	5,0	6838
8	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	3966	21,9	102761	14,0	2159	4431	20,8	93	126510	19,5	2658	233702	14,7	4911
9	Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	221,2	1,2	9912	1,3	3734	-1993	0,2	-751	4420	0,7	1665	12339	0,8	4649
10	Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	334,3	1,8	13601	1,9	3390	770	1,7	192	3690	0,6	920	18061	1,1	4502
11	Сільське, лісове та рибне господарство	3091	17,1	31274	4,3	843	1353	0,6	36	128518	19,8	3464	161145	10,2	4344
12	Будівництво	746,4	4,1	20998	2,9	2344	1198	5,9	134	14680	2,3	1639	36876	2,3	4117
13	Освіта	1588	8,8	69059	9,4	3625	107	0,3	6	6902	1,1	362	76068	4,8	3993
14	Добувна промисловість	1706	9,4	34726	4,7	1697	-7595	19,8	-371	51989	8,0	2540	79120	5,0	3865
15	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1051	5,8	39267	5,3	3115	188	0,6	15	6795	1,0	539	46250	2,9	3669
16	Тимчасове розміщування й організація харчування	309,1	1,7	5859	0,8	1580	427	0,8	115	3641	0,6	982	9927	0,6	2676
17	Інші види діяльності	596,1	3,3	42815	5,8	5985	-8286	15,4	-1158	31424	4,9	4393	65953	4,2	9220
	Податки за виключенням субсидій	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	204196	12,9	X
		18073	100	734943	100	3389	204191	100	941	647781	100	2987	1586915	100	7317

Джерело: складено та розраховано автором за [2, с. 80; 4, с. 74].

Всі перелічені показники є відносними і не характеризують ефективності свого «внеску» у ВВП країни. Показники, що розраховані на одного працюючого у певному виді економічної діяльності, нададуть бажаного розуміння «персональної» ефективності. Зокрема, найефективнішим видом економічної діяльності виявилась діяльність із операцій з нерухомим майном, кожний працюючий якої привніс щомісячно майже 48 тис. грн доданої вартості (1 стр. колонка 16). Працівники, що задіяні в галузі інформації та телекомунікації створювали щомісячно по 15,4 тис. грн доданої вартості, працівники аграрного сектора – тільки 4,3 тис. грн.

Дані, що наведені у табл. 1 характеризують структуру ВВП країни та дають можливість спрогнозувати абсолютні зміни ВВП (при незмінності інших умов) при збільшенні питомої ваги найефективніших галузей та еквівалентному зменшенню питомої ваги найменш ефективних галузей, що тісно пов'язані із брендуванням

Результатом порівняльного аналізу ефективності функціонування підприємств переробної та добувної промисловості стало наступне:

1. Кількість працюючих у переробній галузі України у 2014 році становила 1 193 тис. чол., що на 513 тис. чол. або 30 % менше, ніж у добувній промисловості, де працювало 1 706 тис. чол.;
2. При цьому середня щомісячна заробітна плата одного працівника у переробній галузі складала 8 640 грн, що в 5,1 рази більше, ніж у добувній промисловості (1 697 грн);
3. Середні щомісячні податки на одного працюючого у переробній галузі складали 422 грн, тоді як добувну галузь щомісячно дотували у розмірі 371 грн на кожного працюючого;
4. Середній щомісячний прибуток (змішаний дохід) на одного працюючого у переробній галузі склав 4 499 грн, що у 1,8 разів більше, ніж у добувній галузі, де цей показник досяг всього 2 540 грн;
5. Щомісячна середня валова додана вартість на одного працюючого у переробній галузі становила 13 560 грн, що у 3,5 рази більше, ніж у добувній галузі, де цей показник склав всього 3 865 грн.

Спрогнозуємо абсолютний розмір ВВП країни за рахунок зміни структури національної економіки, а саме – розвитку переробної галузі та відповідне скорочення – добувної, передбачаючи, перепрофілювання працюючих із одної галузі в іншу. Стимулювання розвитку підприємств переробної галузі через їх модернізацію, будівництво нових підприємств, створення нових робочих місць в ній, збільшення кількості працюючих на 30% до рівня працюючих у добувній галузі та еквівалентне скорочення працюючих у добувній галузі до рівня працюючих у переробній збільшило би ВВП на **59,8 млрд. грн. або 3,8 % ВВП**. Враховуючи, що більшість брендів створюється саме на підприємствах переробної галузі, можна стверджувати, що прогноз є мінімальним.

Сьогодні в Україні вже існує цілий перелік комерційних брендів товарів та послуг, активно розробляються територіальні бренди міст та регіонів, створений галузевий національний туристичний бренд країни. Об'єднання потенціалу розгалуженої системи існуючих комерційних та некомерційних брендів та розвиток цієї системи під впливом модернізації промисловості, сільського господарства, транспорту забезпечить створення потужної бренд-орієнтованої національної економіки країни. Механізми та інструменти маркетингу посилюють ефективність вибудовування зв'язку між виробником та споживачами, роблять його довготривалим та міцним. Перетворення брендування з простої спроби виробника ідентифікувати свої товари у потужний інструмент управління – бренд-менеджмент та використання брендування в якості стратегії розвитку компаній, регіонів, визнання недефективними бренд-орієнтовані моделі національних економік зміцнює авторитет бренду та визначає його майбутнє як стратегічне.

Висновки. Україні необхідно знайти власний шлях до економічного зростання, яке неможливе без технологічних зсувів в економіці, впровадження інновацій, що передбачено індустріальним вектором розвитку країни та логічно вписується у формат моделі бренд-орієнтованої національної економіки.

Еволюція бренду змінила його змістовне навантаження та зовнішній прояв. Сучасний етап розвитку брендування розпочався завдяки індустріалізації національних економік, що сприяла зростанню продуктивності праці, кількості товарів та створила передумови ідентифікації та диференціації товарів, їх захисту. Сьогодні бренд перетворився в потужний інструмент управління процесами створення та просування не тільки товару, а й - послуги, компанії, території. Бренд втілює в них емоційні, духовні, ментальні переваги, задовольняючи сучасні споживчі очікування. Подальша конкуренція між брендами стимулює технічний прогрес, інноваційні підходи до менеджменту, що впливає на структурні пропорції національної економіки.

Формування бренд-орієнтованої національної економіки є ефективною стратегією країни, що забезпечить необхідне економічне зростання, вирішення соціально-економічних, екологічних та демографічних проблем, економічну та політичну незалежність України.

Список використаних джерел

1. Райнерт Е.С. Як багаті країни забагатіли... і чому бідні країни лишаються бідними / Е.С. Райнерт. – К : Темпора, 2014. – 444 с.
2. Економічна активність населення України 2014 : Стат. збірник Державна служба статистики України, - 2015. – 206 с. [Електронний документ]. – Доступ до файлу: <file:///C:/Users/2014.pdf>
3. Студінська Г.Я. Методологічні підходи до визначення поняття бренду / Г.Я. Студінська // Науковий вісник Херсонського державного університету. - Серія Економічні науки. - Вип.8. - Ч.1. - Херсон, 2014. - С. 121-125.
4. Україна у цифрах 2015 року : Стат. збірник Державна служба статистики України, - 2016. – 239 с. [Електронний документ]. – Доступ до файлу: file:///C:/Users/Ukraine_2015_ukr.pdf

References

1. Raynert E.S. Yak bahati krayiny zabahatily... i chomu bidni krayiny lyshayut'sya bidnymi [How rich countries became rich... and why poor countries remain poor]. – K: Tempora, 2014. – 444 p.
2. Yekonomichna aktivnist' naselennya Ukraini 2014 : Stat. zbirnik Derzhavna sluzhba statistiki Ukraini [Economically active population Ukraine 2014: Stat. collection State Statistics Service of Ukraine], - 2015. – 206 p. : <file:///C:/Users/2014.pdf>
3. Studins'ka G.Y. Metodolohichni pidkhody do vyznachennya ponyattya brenda [Methodological approaches to the defenition of brand] // Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. - Seriya Ekonomichni nauky. - Vyp.8. - CH.1. - Kherson, 2014. - P. 121-125.

4. *Ukrayina u tsyfrakh 2015 roku : Stat. zbirnyk Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny [Ukraine in Figures 2015: Stat. collection State Statistics Service of Ukraine]*, - 2016. – 239 p. : file:///C:/Users/Ukraine_2015_ukr.pdf

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Студінська Галина Яківна – кандидат економічних наук, докторант
Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки
пр. Дружби народів, 38, Київ, Україна
e-mail: Studinska.galina@gmail.com

Ходжаян Аліна Олександрівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин, Київський національний торговельно-економічний університет
вул. Киото, 19, Київ, Україна
e-mail: alina_khodzhaian@ukr.net

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Студинская Галина Яковлевна - кандидат экономических наук, докторант
Государственный научно-исследовательский институт информатизации и моделирования экономики
пр. Дружбы народов, 38, Киев, Украина
e-mail: Studinska.galina@gmail.com

Ходжаян Алина Александровна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры международных отношений, Киевский национальный торгово-экономический университет
ул. Киото, 19, Киев, Украина
e-mail: alina_khodzhaian@ukr.net

ABOUT THE AUTHORS

Studinska Galina Y. - PhD, Doctoral
State Research Institute of Informatization and Economic Modelling
Pr. Druzhby narodiv, 38, Kyiv, Ukraine
e-mail: Studinska.galina@gmail.com

Khodzhaian Alina O. - Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of International Economic Relations, Kyiv National University of Trade and Economics
st. Kyoto, 19 Kyiv, Ukraine
e-mail: alina_khodzhaian@ukr.net

УДК [330.341 : 504.06] : 351 : 338.26

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Білокурський Р.Р.

Предмет, мета роботи. Мета роботи полягає в здійсненні наукового обґрунтування значення стратегічного планування еколого-економічного розвитку країни та виділення прикладних аспектів його здійснення в Україні.

Метод або методологія проведення роботи. Методичною основою проведеного дослідження є фундаментальні принципи системного підходу, методи наукової абстракції, аналізу та синтезу, індукції та дедукції, діалектичний метод пізнання економічних явищ, відповідні положення економічного планування та державного регулювання еколого-економічного розвитку країни.

Результати роботи. Визначено місце планування в процесі державного регулювання еколого-економічного розвитку. Вказано на особливості стратегічного планування в сфері державного регулювання еколого-економічного розвитку країни. Відображено схему поетапного забезпечення еколого-економічного розвитку країни в контексті стратегічного планування та розроблення відповідної стратегії. Обґрунтовано вплив стратегічного планування на механізми державного регулювання еколого-економічного розвитку з позиції їхньої значимості. Визначено, що основоположними мають бути стратегічні цілі сталого розвитку країни.

Висновки. Планування в системі державного регулювання еколого-економічного розвитку країни є дуже важливим процесом. Від його ефективності в значній мірі залежить ефективність управлінських впливів узагалі. Стратегічне планування в сфері регулювання еколого-економічного розвитку країни має більшою мірою опиратись на рівень розвитку економіки, природно-ресурсний потенціал та ефективність використання ресурсів навколишнього природного середовища.

Ключові слова: стратегічне планування, еколого-економічний розвиток, стратегія, державне регулювання еколого-економічного розвитку.

СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ

Белокурский Р.Р.

Предмет, цель работы. Цель работы состоит в осуществлении научного обоснования значения стратегического планирования эколого-экономического развития страны и выделения прикладных аспектов его осуществления в Украине.

Метод или методология проведения работы. Методической основой проведенного исследования являются фундаментальные принципы системного подхода, методы научной абстракции, анализа и синтеза, индукции и дедукции, диалектический метод познания экономических

явлений, що відповідають положенням економічного планування та державного регулювання еколого-економічного розвитку країни.

Результати роботи. Визначено місце планування в процесі державного регулювання еколого-економічного розвитку. Вказано на особливості стратегічного планування в сфері державного регулювання еколого-економічного розвитку країни. Отражено схему поетапного забезпечення еколого-економічного розвитку країни в контексті стратегічного планування та розробки відповідної стратегії. Обґрунтовано вплив стратегічного планування на механізми державного регулювання еколого-економічного розвитку з позиції їх значимості. Визначено, що основопологаючими повинні бути стратегічні цілі сталого розвитку країни.

Висновки. Планування в системі державного регулювання еколого-економічного розвитку країни є дуже важливим процесом. Від його ефективності в значительній ступені залежить ефективність управлінських заходів. Стратегічне планування в сфері регулювання еколого-економічного розвитку країни повинно в більшій ступені опиратися на рівень розвитку економіки, природно-ресурсний потенціал та ефективність використання ресурсів навколишнього середовища.

Ключові слова: стратегічне планування, еколого-економічний розвиток, стратегія, державне регулювання еколого-економічного розвитку.

STRATEGIC PLANNING IN THE SYSTEM OF STATE REGULATION OF ECOLOGICAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

Biloskursky R.R.

Purpose. The purpose of scientific problem is to ground the importance of strategic planning of ecological and economic development and the allocation applied aspects of its implementation in Ukraine.

Methodology. Methodology work of this article is theoretical and methodological basis of the study and fundamental principles of the system approach, methods of scientific abstraction, analysis and synthesis, induction and deduction, dialectic method of knowledge of economic phenomena, the relevant provisions of the economic planning and state regulation of ecological and economic development

Results. The article introduced place of planning in the process of state regulation of ecological and economic development. Presented the features of strategic planning in the field of state regulation of ecological and economic development. In the article specified on the features of strategic planning in the field of state regulation of ecological and economic development. There was determined that the fundamental strategic objectives must be sustainable development.

Conclusions. Planning system of state regulation of ecological and economic development is a very important process. The effectiveness of planning determines the effectiveness of management actions in general. Strategic planning of environmental regulation and economic development must be based more on the economic development, natural resources and resource efficiency.

Keywords: strategic planning, ecological and economic development, strategy, state regulation mechanisms of ecological and economic development.

За своєю природою планування є інститутом, який передбачає встановлення правил, що визначають планову діяльність економічних суб'єктів різних рівнів, а також створення механізмів із забезпечення цих правил; як будь-який інститут, він розвивається, змінює свій зміст унаслідок змін, що відбулись у середовищі [1, с. 90]. У сфері еколого-економічного розвитку зростає значення стратегічного планування, яке б окреслювало пріоритети балансування екологічних та економічних інтересів на довгострокову перспективу. Актуальність даної публікації підтверджує необхідність обґрунтування пріоритету еколого-економічного розвитку України та конкретизації стратегічних цілей забезпечення цього процесу.

Інформаційну основу даного дослідження формують напрацювання українських та зарубіжних учених, що розкривали: загальні теоретичні питання планування, в тому числі стратегічного (О. Воскресенська, О. Савчук [6], В. Збарський [4], О. Кравченко [3], В. Осипов, І. Півоварчук, І. Парасюк [1], Н. Сментина [5]); специфіку стратегічного планування еколого-економічного розвитку країни (В. Гарбар [7], Ю. Колесник [8], О. Олефіренко [2], М. Долішній, Г. Гуцуляк [10], В. Трегобчук [9]).

Метою статті є наукове обґрунтування значення стратегічного планування еколого-економічного розвитку країни та виділення прикладних аспектів його здійснення в Україні. *Цілі* статті наступні:

- визначити місце планування в процесі державного регулювання еколого-економічного розвитку;
- сформулювати сутність понять стратегічного планування, стратегії у загальному сенсі;
- виділити основні факторні групи стратегічного планування у сфері державного регулювання еколого-економічного розвитку країни;
- обґрунтувати значення стратегічного планування в системі механізмів державного регулювання еколого-економічного розвитку з позиції значимості;
- окреслити стратегічні пріоритети еколого-економічного розвитку України.

Еколого-економічне планування слід розглядати як складову процесу державного регулювання еколого-економічного розвитку з уточненням на певний період та у визначених просторових координатах

цілей, завдань, відповідальних суб'єктів, очікуваних результатів і затребуваних ресурсів щодо узгодження екологічних та економічних інтересів і забезпечення на цій основі прогресивних змін (рис. 1).

Рисунок 1. Процес державного регулювання еколого-економічного розвитку та місце в ньому планування

* Джерело: побудовано автором за даними [2, с. 75]

Планування як управлінська функція може набувати різних видів: залежно від просторових масштабів охоплення – міжнародне, національне, регіональне, локальне, на рівні підприємств й організацій; залежно від часу – коротко-, середньо-, довгострокове; залежно від характеру – тактичне (поточне), операційне (ситуативне, антикризове), стратегічне; залежно від ресурсної орієнтації – фінансове, матеріально-технічне, кадрове; залежно від функціональності – маркетингове, виробниче, фінансове, організаційне, соціальне; залежно від мети – стабілізації, зростання, розвитку, скорочення, виходу; залежно від ринкових позицій – виживання, збереження, лідерства, новаторства. Така класифікація планування (планів) є прийнятною як для підприємств й організацій, так і для розробки та реалізації на вищих інституційних рівнях – територіальних громад, регіонів, держави.

На практиці планування, зазвичай, здійснюється за часовою ознакою. У поєднанні з характером вирізняється такий важливий вид, як стратегічне планування. Як відомо, *стратегія* є базовим поняттям у теорії стратегічного управління, оскільки саме вона є об'єднуючим механізмом цілей, можливостей (потенціалу) та умов (зовнішнього середовища); саме стратегія визначає засоби, за допомогою яких суб'єкт може перетворити свої стратегічні наміри в переваги, взаємодіючи з факторами зовнішнього впливу; без цього неможлива його ефективна адаптація до стратегічних змін в умовах невизначеності і мінливості середовища [3]. Слово «стратегія» походить від давньогрецьких слів «stratos» – «армія» та «agos» – «я керую»; відповідно, дане поняття первинно тлумачилося як мистецтво або наука ведення воєнних дій [4, с. 37]. На початку 60-х років XX століття дане поняття почали вживати у сфері управління і сучасне його трактування полягає в розумінні як довгострокового плану, що містить управлінські рішення щодо вибору цілей та напрямів діяльності і моделі дій стосовно розміщення, розподілу та координації ресурсів суб'єкта для забезпечення його розвитку [4, с. 40]. Тобто кінцевою метою реалізації стратегії є забезпечення розвитку в позитивному його сенсі.

Стратегічне планування у співставленні до поняття стратегії є одним з етапів її розробки та реалізації. На різних рівнях управління стратегічне планування розглядається як: дієвий спосіб реагування на виклики ринку в умовах динамічних змін середовища; елемент системи управління, що дозволяє підвищити конкурентоспроможність об'єкта – підприємства чи організації, сфери суспільного життя, в тому числі економіки, певної території, з огляду на можливість виявлення найважливіших проблем та визначення напрямків перспективного розвитку, для яких є найсприятливіші умови та наявні ресурси [5, с. 67]. Стратегічне планування як функція управління полягає в прагненні завчасно врахувати при можливості всі

внутрішні та зовнішні фактори, що забезпечують сприятливі умови для нормального функціонування та розвитку об'єкта; воно передбачає розробку комплексних заходів, які визначають послідовність досягнення цілей з урахуванням можливостей найбільш ефективного використання ресурсів, що перебувають у розпорядженні об'єкта та можливих його складових (якщо це держава – регіонів, якщо це регіон – окремих поселень, якщо це економіка – окремих видів економічної діяльності і т. д.); тому стратегічне планування покликане забезпечити взаємне погодження між окремими структурними складовими об'єкта [6, с. 55].

Виходячи з наведених положень щодо сутності стратегічного планування, з'ясуємо його особливості в сфері державного регулювання еколого-економічного розвитку країни:

- по-перше, стратегічне планування повинно носити прогностичний характер, точність якого визначити дуже складно, адже кількість чинників зовнішнього впливу є безліч і вони пов'язані як з сферою використання ресурсів навколишнього природного середовища, так і з мінливими економічними процесами (рис. 2);

- по-друге, стратегічне планування має створювати можливості оперативного реагування і залучення необхідних ресурсів в умовах непередбачуваних ситуацій – екологічних стихійних лих і катастроф;

Рисунок 2. Основні факторні групи стратегічного планування у сфері державного регулювання еколого-економічного розвитку країни

* Джерело: авторська розробка

- по-третє, стратегічне планування має охоплювати різнострокові цілі з постійним їх переглядом та осучасненням з огляду на нові виклики глобального, національного, локального характеру;

- по-четверте, складність стратегічного планування полягає в необхідності при розробці різнострокових планів і програм урахування інтересів різних територій, сфер господарювання та розвитку людини; важливо, щоб цілі еколого-економічного розвитку, визначені у ході стратегічного планування, були основоположними для вироблення програмних цілей і завдань в інших сферах реалізації державної політики, однак не суперечили цілям сталого розвитку;

- по-п'яте, кінцевою метою стратегічного планування має бути забезпечення конкурентоспроможності національної економіки з позиції її ресурсоефективності; тобто з одного боку необхідно створити сприятливе економічне середовище підприємницької діяльності, реалізації інтелектуально-трудоного потенціалу населення, та, з іншого боку, постійно балансувати екологічні й економічні інтереси, контролювати рівень задоволення безмежних потреб сучасного суспільства.

Звертаємо увагу, що складність та особливість стратегічного планування у сфері державного регулювання еколого-економічного розвитку країни пов'язана з необхідністю частого перегляду та осучаснення поставлених цілей. Це ускладнює забезпечення еколого-економічного розвитку, вимагаючи реалізації послідовної політики, макроекономічної та політичної стабільності. Відтак забезпечення еколого-економічного розвитку у зв'язку з цим є прерогативою розвинених і благополучних суспільств, а для України з частими реформами та суб'єктивними впливами даний процес поки є дуже утрудненим. Тим не менше, стратегічне планування відносно забезпечення еколого-економічного розвитку вимагає зусиль, для початку хоча б вибіркових, зі спробою досягнення поставлених першочергових цілей.

На рис. 3 відобразимо схему поетапного забезпечення еколого-економічного розвитку країни в контексті стратегічного планування та розроблення відповідної стратегії. Бачимо, що будь-яка стратегія втрачає свою актуальність з плином часу, однак ефективність її реалізації слід трансформувати у можливість встановлення наступних стратегічних цілей вищого порядку – орієнтованих на довгострокову перспективу.

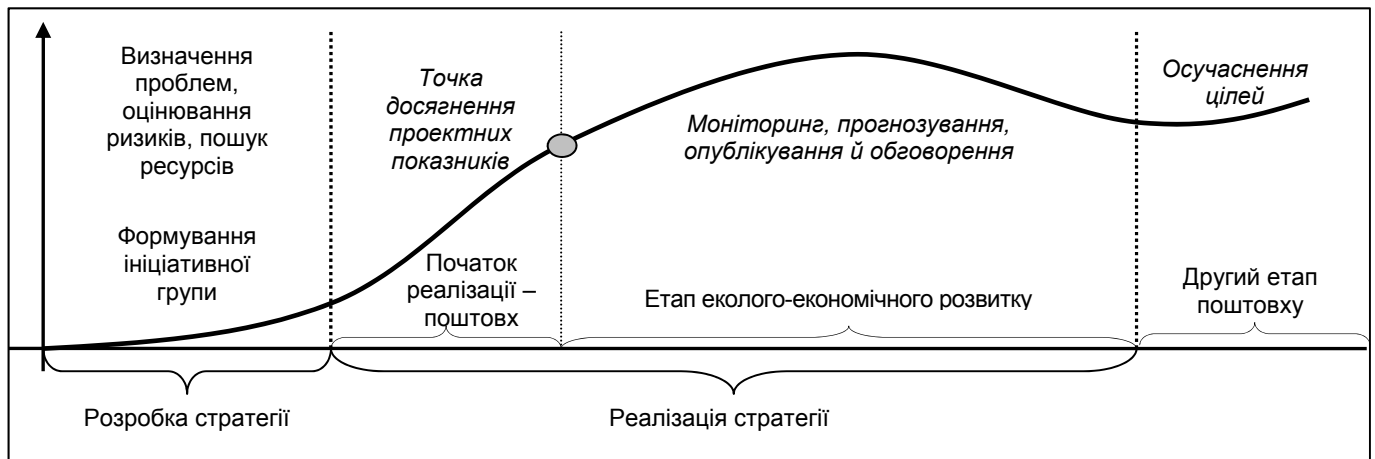

Рисунок 3. Схема поетапного забезпечення еколого-економічного розвитку країни в контексті стратегічного планування

* Джерело: побудовано автором за даними [7, с. 139]

Стратегічне планування займає важливу *позицію в системі механізмів* державного регулювання еколого-економічного розвитку. Воно має прямий стосунок до групи нормативно-правових механізмів, адже є важливою складовою процесу їх розробки і затвердження. Більше того, ефективне планування, в тому числі стратегічне, вимагає законодавчого затвердження. В іншому випадку воно набуває формальних ознак. Окрім того стратегічне планування має виняткове значення для ефективного застосування інших груп механізмів:

- адміністративних – визначення територій зі спеціальним режимом господарювання, використання ресурсів навколишнього природного середовища; визначення допустимих обсягів добування, переробки природних ресурсів, квот експортно-імпортової діяльності з відображенням на рівні економічного зростання; визначення норм забруднень, допустимих викидів і т. д. з відображенням на наслідках для навколишнього природного середовища; визначення норм зносу основних засобів з оцінкою наслідків впливу на ресурсоефективність; визначення норм навантажень на території з оцінкою наслідків впливу на локальні екосистеми; визначення процедур маркування, сертифікації продукції з відображенням на рівні суспільного здоров'я; визначення санкцій, штрафів, ліцензійних процедур в контексті відновлення природно-ресурсного потенціалу країни;

- фінансово-економічних – визначення обсягів фінансування, залучення і мобілізації фінансових ресурсів з відображенням на показниках економічного зростання та відновлення природно-ресурсного потенціалу країни; встановлення порядку та оцінювання ефективності використання об'єктів природного та антропогенного походження, що перебувають у державній власності; структурні зміни в економіці країни, регіонів у контексті забезпечення ресурсоефективності;

- інформаційних – визначення заходів, способів екологічного виховання та, як наслідок, формування екологічної культури населення; визначення заходів, способів обліку, оцінювання, звітування наслідків економічної діяльності відносно стану навколишнього природного середовища; встановлення порядку формування та ведення інформаційних баз даних, web-порталів з відображенням стану використання ресурсів навколишнього природного середовища, процесів їх освоєння; прогнозування потреби в фахівцях екологічного профілю, визначення освітньо-кваліфікаційних вимог до них.

Стратегічне планування в розрізі основних груп механізмів вимагає різних часових затрат. Найбільш тривалими в отриманні ефектів є інформаційні механізми, особливо в плані формування екологічної культури населення як наслідку екологічного виховання. Це довготривалий процес «екології внутрішнього світу людини», пов'язаний з вихованням високоморальної особистості, екологічної свідомості, екологічної культури, екологічного мислення [8, с. 81]. Він потребує зміни поколінь, аби напевне укорінитись в інституціональному середовищі суспільства.

На рис. 4 відобразимо основне значення стратегічного планування еколого-економічного розвитку в розрізі механізмів державного регулювання.

Основна перевага та практичне значення стратегічного планування в системі механізмів державного регулювання еколого-економічного розвитку полягає в можливості охоплення різних інструментів задля досягнення спільної мети, як правило, на довгострокову перспективу.

Щодо стратегічного планування у сфері державного регулювання еколого-економічного розвитку країни у вітчизняній науці знаходимо певні напрацювання, які слід враховувати при формуванні авторського бачення основної мети, цілей і завдань на різнострокову перспективу. Більшість експертів звертають увагу на необхідність формування нового стратегічного бачення еколого-економічного розвитку. Як пише В. Трегобчук, надзвичайно важлива, якщо не ключова, проблема – розробка принципово нової ресурсо-екологічної стратегії соціально-економічного розвитку держави в цілому, конкретного регіону та області [9, с. 38; 10]. Вона повинна передбачати оптимальне та взаємоузгоджене застосування методів галузевого і територіального управління природокористуванням та охороною навколишнього природного середовища,

перенесення центру ваги і відповідальності за розв'язання ресурсо-екологічних проблем на місцеві органи влади та управління [9, с. 38; 10]. Погоджуємось, що зростає функціональність у забезпеченні еколого-економічного розвитку місцевих органів державної влади, хоча в поточних вітчизняних умовах цей процес є дещо ускладненим. Також цінним є висновок щодо закладення пріоритетів еколого-економічного розвитку в прогнозування соціально-економічних процесів. Оскільки саме поняття «соціально-економічний розвиток» є доволі суперечливим, адже, як і «еколого-економічний», ставить у єдність протилежні процеси, вважаємо, що не таким однозначним є вищість соціально-економічних цілей. У табл. 1 відобразимо авторське бачення щодо місця стратегічного планування в сфері державного регулювання еколого-економічного розвитку в системі стратегічного планування розвитку країни взагалі. Зокрема дана ієрархія є прийнятною для України.

Рисунок 4. Стратегічне планування в системі механізмів державного регулювання еколого-економічного розвитку з позиції значимості

* Джерело: авторська розробка

Розглянемо специфіку стратегічного планування в системі механізмів державного регулювання еколого-економічного розвитку в Україні. При цьому будемо керуватись теоретичними положеннями, розглянутими вище.

Таблиця. Ієрархія стратегічного планування розвитку країни та місце в ній регулювання еколого-економічного розвитку

№ з/п	Об'єкт стратегічного планування	Обґрунтування
1	Сталий розвиток країни	Визначення загальних цілей сталого розвитку, адаптованих до вітчизняних умов, виходячи з декларованих на рівні ООН Глобальних цілей сталого розвитку (до 2015 року – Цілей Розвитку Тисячоліття)
2	Еколого-економічний розвиток країни	Конкретизація цілей балансування екологічних та економічних інтересів суб'єктів у різних сферах і на різних інституційних рівнях
3	Соціально-економічний розвиток країни	Конкретизація цілей балансування економічних та соціальних (суспільства) інтересів у різних сферах і на різних інституційних рівнях
4	Розвиток регіонів	Конкретизація цілей розвитку регіонів, виходячи з територіальної специфіки та наявних ресурсних можливостей
5	Розвиток територіальних громад	Конкретизація цілей розвитку окремих поселень та їх об'єднань, виходячи з територіальної специфіки та наявних ресурсних можливостей

* Джерело: авторська розробка

Основою процесу стратегічного планування є визначення мети, цілей (стратегічних і оперативних) та завдань. При цьому важливо розуміти різницю між ними. Якщо стратегічні цілі є нашими прагненнями – «чого ми хочемо досягти», то оперативні цілі визначають, «що ми збираємося для цього робити»; тому стратегічні цілі мають бути такими, що «перекладаються» на мову конкретних оперативних цілей, тобто проектів, програм чи планових показників; в іншому випадку буде важко вимірювати, наскільки ми наближаємось до поставленої

стратегічної мети, і майже неможливо визначити, які завдання чи дії найімовірніше принесуть бажані результати [1, с. 95]. Завдання є окремими кроками (етапами) чи конкретними заходами (або множиною планів заходів) на шляху досягнення оперативної цілі; у кожному завданні зазначаються підрозділ організації, відповідальний за впровадження, відповідальна особа, приблизний графік виконання тощо [1, с. 95].

Оскільки результатом стратегічного планування має бути стратегія як певний нормативний документ, найперше обґрунтуємо мету, що є актуальною в контексті еколого-економічного розвитку України. Оскільки стратегічне планування охоплює визначення цілей і завдань на різнострокову перспективу, так само мета має диференціюватись і взаємодоповнюватись у розрізі різних термінів реалізації (рис. 5).

У розрізі мети різнострокової перспективи досягнення слід визначати основні цілі – першого, вторинного і вищого порядку:

- Первинні цілі стратегії еколого-економічного розвитку України: 1. Демоніполізація ринку природних ресурсів; 2. Промоція застосування інструментарію екологічного маркетингу з метою формування екологічно орієнтованого попиту та задоволення відповідних потреб; 3. Цільовий еколого-економічний розвиток в обмежених просторових масштабах;

Рисунок 5. Мета стратегій еколого-економічного розвитку України в розрізі різнострокової перспективи досягнення

* Джерело: авторська розробка

- Вторинні цілі стратегії еколого-економічного розвитку України: 1. Наукові обґрунтування меж економічного зростання з доланням ефекту «прокляття ресурсів»; 2. Розвиток конкурентного середовища ринку природних ресурсів; 3. Формування територіальних еколого-економічних систем як цілісних утворень з практикою розвитку екологічної економіки; 4. Організація ефективної системи екологічного моніторингу на рівні держави та в розрізі регіонів і територіальних громад;

- Вищі цілі стратегії еколого-економічного розвитку України: 1. Становлення національної еколого-економічної системи, базованої на розвитку екологічної економіки; 2. Збалансований просторовий розвиток з контролем урбанізаційних процесів; 3. Формування екологічної культури населення.

Отже, планування в системі державного регулювання еколого-економічного розвитку країни є дуже важливим процесом. Від його ефективності в значній мірі залежить ефективність управлінських впливів узагалі. Якщо мова йде про стратегічне планування, то апіорі слід охоплювати широке коло завдань, які на різнострокову перспективу окреслюватимуть пріоритети стимулювання еколого-економічного розвитку. Дуже важливою є прогностична складова стратегічних планів. Однак рівень її достовірності ускладнений впливом численних мінливих факторів. Тому стратегічне планування в сфері регулювання еколого-економічного розвитку країни має більшою мірою опиратись на рівень розвитку економіки, природно-ресурсний потенціал та ефективність використання ресурсів навколишнього природного середовища. Одним із дієвих способів цьому є формування міжгалузевих балансів як важливих нормативів узгодження екологічних та економічних інтересів у розрізі різних видів економічної діяльності, що буде предметом подальших досліджень автора.

Список використаних джерел

1. Осипов В.М. Стратегічне планування як ефективний інструмент управління регіональним розвитком / В.М. Осипов, І.Д. Піоварчук, І.Л. Парасюк // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2011. – № 1. – С. 89-100.

2. Олєфіренко О.В. Концептуальні основи формування екологічного управління в Україні / О.В. Олєфіренко // Актуальні проблеми державного управління. – 2014. – № 1. – С. 72-80.
3. Кравченко О.В. Поняття стратегії розвитку підприємства / О.В. Кравченко : Українська академія банківської справи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_BOA/kravchenko_023.pdf
4. Збарський В.К. Сутність поняття «стратегія розвитку» малого підприємства / В.К. Збарський // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер. : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – 2013. – Вип. 181(6). – С. 36-45.
5. Сментина Н.В. Особливості методології стратегічного планування в системі державного управління соціально-економічним розвитком територій / Н.В. Сментина // Вісник Сумського державного університету. Сер. : Економіка. – 2013. – №4. – С.67-80.
6. Воскресенська О.Є. Розширення інструментарію стратегічного планування / О.Є. Воскресенська, О.А. Савчук // Економічні інновації : Зб. наук. пр. – Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2011. – Вип. 45. – С. 55-60.
7. Гарбар В.В. Економічна сутність поняття сталого розвитку фермерського господарства / В.В. Гарбар // Економіка АПК. – 2014. – № 1. – С. 136-141.
8. Колесник Ю.Л. Морально-екологічне виховання – складова духовності особистості / Ю.Л. Колесник // Духовність особистості. – 2012. – Вип. 3. – С. 78-86.
9. Трегобчук В. Концепція сталого розвитку для України / В. Трегобчук // Вісник Національної академії наук України. – 2002. – № 2. – С. 31-40.
10. Стан навколишнього середовища і його вплив на трудові ресурси Львівської області / М.І. Долішній, В.М. Трегобчук, Г.Д. Гуцуляк та ін. – Чернівці: Прут, 1999. – С. 149-150.

References

1. Osypov V.M., Pivovarchuk I.D., Parasyuk I.L. Stratehichne planuvannya yak efektyvnyy instrument upravlinnya rehional'nyy rozvytkom. [Strategic planning as an effective tool of regional development]. Visnyk Sums'koho derzhavnoho universytetu. Seriya Ekonomika, 2011, № 1, P. 89-100.
2. Olefirenko O.V. Kontseptual'ni osnovy formuvannya ekolohichnoho upravlinnya v Ukrayini [Conceptual bases of formation of environmental management in Ukraine]. Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnya, 2014, № 1, P. 72-80.
3. Kravchenko O.V. Ponyattya stratehiyi rozvytku pidpryyemstva [Concept development strategy] http://uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_BOA/kravchenko_023.pdf
4. Zbars'kyi V.K. Sutnist' ponyattya «stratehiya rozvytku» maloho pidpryyemstva [Essence of the concept of «development strategy» for small business]. Naukovyy visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrayiny. Ser. : Ekonomika, ahraryy menedzhment, biznes, 2013, №181(6), P. 36-45.
5. Smentyna N.V. Osoblyvosti metodolohiyi stratehichnoho planuvannya v systemi derzhavnoho upravlinnya sotsial'no-ekonomichnym rozvytkom terytoriy. [Features of methodology of strategic planning in public administration socio-economic development of territories]. Visnyk Sums'koho derzhavnoho universytetu. Ser. : Ekonomika, 2013, № 4, P.67-80.
6. Voskresens'ka O.Ye., Savchuk O.A. Rozshyrennya instrumentariyu stratehichnoho planuvannya [Expanding strategic planning tools] Ekonomichni innovatsiyi : Zb. nauk. pr. – Odesa : IPREED NAN Ukrayiny, 2011. – № 45, P. 55-60.
7. Harbar V.V. Ekonomichna sutnist' ponyattya staloho rozvytku fermers'koho hospodarstva. [The economic essence of the concept of sustainable development of farming]. Ekonomika APK, 2014, № 1, P. 136-141.
8. Kolesnyk Yu.L. Moral'no-ekolohichne vykhovannya – skladova dukhovnosti osobystosti. [Moral and environmental education as spiritual component of individual]. Dukhovnist' osobystosti., 2012, № 3, P. 78-86.
9. Trehobchuk V. Kontseptsiya staloho rozvytku dlya Ukrayiny. [The concept of sustainable development for Ukraine]. Visnyk Natsional'noyi akademiyi nauk Ukrayiny, 2002, № 2, P. 31-40.
10. Dolishniy M.I., Trehobchuk V.M., Hutsulyak H.D. Stan navkolyshn'oho seredovyshcha i yoho vplyv na trudovi resursy L'viv'skoyi oblasti. [The environment and its impact on labor in Lviv region]. Chernivtsi, Prut, 1999, P. 149-150.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Білокурский Руслан Романович, кандидат економічних наук, доцент, декан економічного факультету Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
пр. Незалежності 58/25, м. Чернівці, 58005, Україна
e-mail: r.biloskurskiy@chnu.edu.ua

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Белоскурский Руслан Романович, кандидат экономических наук, доцент, декан экономического факультета Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича
пр. Независимости 58/25, м. Черновцы, 58005, Украина
e-mail: r.biloskurskiy@chnu.edu.ua

DATA ABOUT THE AUTHOR

Biloskursky Ruslan Romanovich, PhD in Economics, Associate Professor, Dean of the Faculty of Economics
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
ave. Nezalezhnosti 58/25, Chernivtsi, 58005, Ukraine
e-mail: r.biloskursky@chnu.edu.ua

Рецензент: Галушка Зоя Іванівна, завідувач кафедри економічної теорії, менеджменту і адміністрування,
доктор економічних наук, професор, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича.

УДК 657.412.7

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК В НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДАХ

Гайдук І.С.

Предметом статті є теоретичні та методологічні засади ведення бухгалтерського обліку в недержавних пенсійних фондах.

Метою статті є виявлення сучасних тенденцій та узагальнення досвіду щодо ведення бухгалтерського обліку в недержавних пенсійних фондах.

Методологічною основою статті стали загальнонаукові методи пізнання, узагальнення, метод порівняльного аналізу, статистичний та інші методи дослідження.

Результати роботи. Розглянуто основні особливості обліку доходів та витрат недержавних пенсійних фондів, функції та обов'язки адміністратора НПФ та проаналізовано кореспонденцію пенсійних виплат та пенсійних внесків.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть застосовуватися в практичній економічній діяльності.

Висновки. Здійснювати накопичення на свою майбутню пенсію в статусі недержавної може кожен працюючий, скориставшись послугами недержавних пенсійних фондів. Кошти НПФ є джерелом довготермінових інвестицій, необхідних для економічного розвитку країни. В процесі ведення обліку адміністратори, як юридичні особи, на професійній основі, повинні надавати послуги щодо укладення пенсійних контрактів, проведення персоналізованого обліку учасників фонду, забезпечення виплат та складання звітності.

Ключові слова: недержавні пенсійні фонди, бухгалтерський облік, доходи, витрати, адміністратор, кореспонденція.

БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ В НЕГОСУДАРСТВЕННЫХ ПЕНСИОННЫХ ФОНДАХ

Гайдук И.С.

Предметом статьи есть теоретические и методологические основы ведения бухгалтерского учета в негосударственных пенсионных фондах.

Целью статьи является выявление современных тенденций и обобщения опыта ведения бухгалтерского учета в негосударственных пенсионных фондах.

Методологической основой статьи стали общенаучные методы познания, обобщение, метод сравнительного анализа, статистический и другие методы исследования.

Результаты исследования. Рассмотрены основные особенности учета доходов и расходов негосударственных пенсионных фондов, функции и обязанности администратора НПФ и проанализировано корреспонденцию пенсионных выплат и пенсионных взносов.

Область применения результатов исследования. Результаты исследования могут применяться в практической экономической деятельности.

Выводы. Осуществлять накопления на свою будущую пенсию в статусе негосударственной может каждый работающий, воспользовавшись услугами негосударственных пенсионных фондов. Средства НПФ являются источником долгосрочных инвестиций, необходимых для экономического развития страны. В процессе ведения учета администраторы, как юридические лица, на профессиональной основе, должны предоставлять услуги по заключению пенсионных контрактов, проведения персонализированного учета участников фонда, обеспечение выплат и составления отчетности.

Ключевые слова: негосударственные пенсионные фонды, бухгалтерский учет, доходы, расходы, администратор, корреспонденция.

ACCOUNTING IN PRIVATE PENSION FUNDS

Gayduk I.S.

The subject of the article is a theoretical and methodological principles of accounting in private pension funds.

The aim of the article is to identify current trends and generalization of experience in accounting in private pension funds.

Methodology work of this article is general scientific methods of cognition, generalization, method of comparative analysis, statistical and other methods of research.

Results of research. The main features of income and expenditure of private pension funds, functions and duties administrator of NPF and analyzed the correspondence of pension benefits and pension contributions.

Scope of results of research. The results of the research can be applied in practical economic activities.

Conclusions. Provide storage for their future retirement in the status of non-governmental working can anyone using the services of private pension funds. NPF funds are a source of long-term investments necessary for economic development. During the accounting administrator as legal entities on a professional basis, should be expected to conclude pension contracts of personalized registration of the fund to ensure payments and reporting.

Keywords: private pension funds, accounting, revenues, expenses, administrator, correspondence.

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі розвитку української економіки здійснення недержавного пенсійного забезпечення набуває все більшої вагомості, разом із створенням відповідних фондів, залученням до співпраці банківських установ та страхових організацій. Саме сфера діяльності недержавних пенсійних фондів (далі – НПФ) ґрунтується на засадах добровільної участі фізичних і юридичних осіб у здійсненні пенсійних накопичень з метою одержання учасниками недержавного пенсійного забезпечення додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат. Це дозволяє одержати в майбутньому додаткову пенсію, розмір якої прямо залежатиме від бажання та можливостей громадян країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комплексне вивчення бухгалтерського обліку, діяльності адміністраторів в недержавних пенсійних фондах здійснюють такі вітчизняні та зарубіжні науковці: Лондар С.Л., Камінський А.Б., Леонов Д.А., Гура Н.О., Вітка Ю.В., Цибульник М.О. та ін. Проте існує ще великий спектр невирішених питань, зокрема, щодо обліку доходів та витрат в НПФ, відповіді на які і формуватимуть актуальність даної проблематики.

Метою написання статті є виявлення сучасних тенденцій та узагальнення досвіду щодо ведення бухгалтерського обліку в недержавних пенсійних фондах.

Виклад основного матеріалу. Ефективна система недержавного пенсійного забезпечення не може повноцінно функціонувати без розвинутої інвестиційної складової такої системи. І в цьому сенсі майбутнє недержавних пенсійних фондів так само, як і майбутнє інших фінансових посередників, прямо пов'язане з вирішенням комплексу законодавчих, регулятивних та інфраструктурних проблем вітчизняного ринку цінних паперів. Зупинимось більш детально на суті цих проблем і на подіях, необхідних для їхнього розв'язання. Однією з суттєвих проблем у функціонуванні недержавних пенсійних фондів є переважання в структурі їхніх активів облігацій внутрішньої державної позики. Можна спрогнозувати, що протягом найближчих років інвестування пенсійних коштів у державні боргові цінні папери залишатиметься на високому рівні. Збереження високої частки державних цінних паперів у середньо- і довгостроковій перспективі можна вважати негативним чинником. Фактично держава через механізм емісії державних цінних паперів здійснює фінансування постійно зростаючих зобов'язань Пенсійного фонду України. При цьому на сьогоднішній день роль корпоративних облігацій на фондовому ринку України є незначною [5].

Створення методологічної бази щодо розкриття інформації в НПФ варто започатковувати на існуючій в Україні концептуальній формулі функціонування таких фондів (рис. 1).

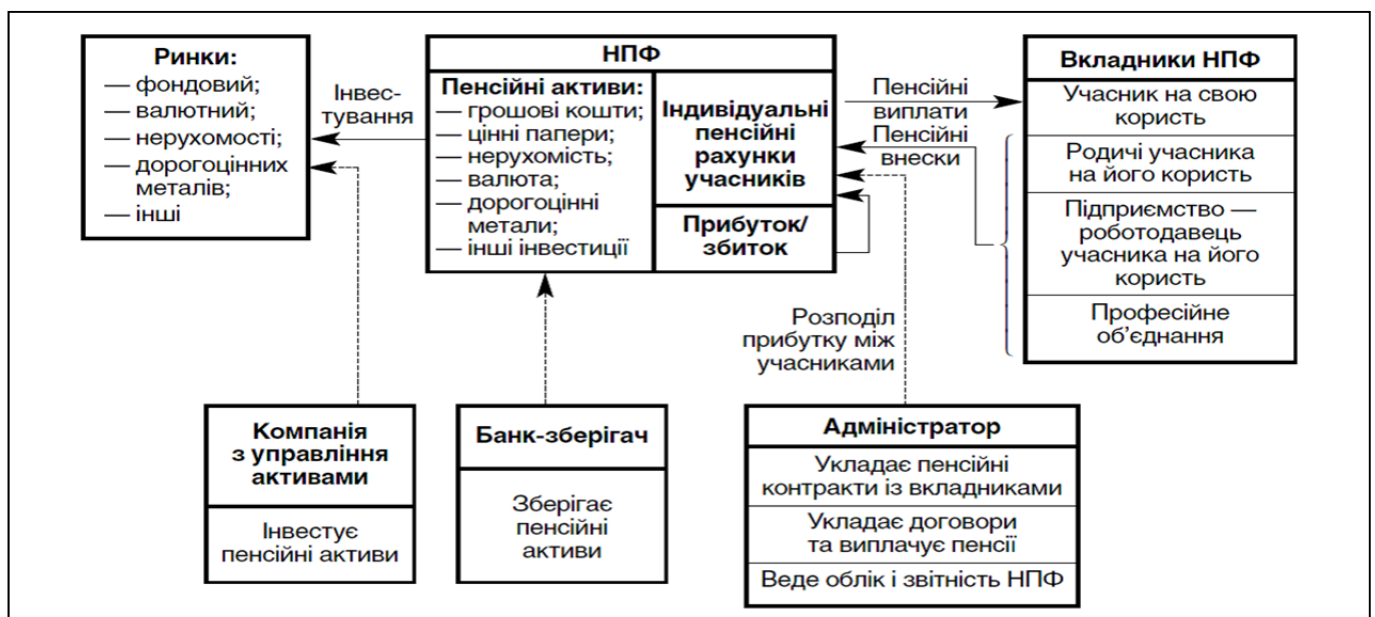

Рисунок 1. Концептуальна схема функціонування НПФ [6]

Входячи в сферу бухгалтерського обліку та фінансової звітності в пенсійні системі, варто наголосити, що безпосереднє ведення обліку здійснюють не самі НПФ, а адміністратори, у функції яких входить адміністрування, збереження активів та ін.

Адміністратор НПФ – юридична особа, яка здійснює адміністрування НПФ на підставі ліцензії на провадження діяльності з адміністрування НПФ, що зобов'язана вести персоніфікований облік учасників НПФ; складати звітність у сфері НПЗ, вести бухгалтерський облік та подавати фінансову звітність НПФ відповідним органам виконавчої влади та Раді фонду тощо [4].

Особливості мети та напрямів функціонування НПФ також зумовлюють відмінності обліку від інших неприбуткових організацій [2; 3]:

- відсутність цільового фінансування, яке становить один з основних доходів інших неприбуткових організацій;

- формування та облік пайового капіталу;

- відсутність більшості господарських операцій, притаманних іншим неприбутковим організаціям, за наявності значних обсягів інвестування активів;

- обмежений склад доходів, основними з яких є доходи від інвестування активів.

Заслужують на увагу пояснення Міністерства праці та соціальної політики про те, що адміністратор НПФ – це юридична особа, яка отримала ліцензію на провадження діяльності із адміністрування НПФ та здійснює адміністрування НПФ на підставі договору про обслуговування, укладеного між ним і радою НПФ [8].

Окремі адміністратори надають власне розуміння цього суб'єкту недержавного пенсійного забезпечення, зокрема: Адміністратор недержавного пенсійного фонду – юридична особа, що має відповідні вимогам законодавства кадри, матеріально-технічне забезпечення, ліцензії на здійснення діяльності з адміністрування недержавних пенсійних фондів [7].

Згідно з ч. 4 ст. 21 Закону [4] адміністратор НПФ здійснює діяльність з НПЗ від імені НПФ договору про адміністрування, який укладається з радою НПФ. Вітка Ю. В. у своїй роботі зазначає, що «формулювання норми Закону України про НПЗ, яка передбачає, що договір про адміністрування укладається між адміністратором і радою фонду, є хибним» [1, с. 126]. Дійсно, відповідно до її статусу рада НПФ є лише органом управління НПФ, який представляє НПФ у зовнішніх відносинах. Тому вважаю за слушне та необхідне, за пропозицією Вітки Ю. В. «у ч. 4 ст. 21 Закону України про НПЗ слова «радою фонду» замінити словами «пенсійним фондом, від імені якого діє рада фонду» [1, с. 126].

Частина 1 ст. 21 Закону закріплює коло осіб, що можуть бути адміністратором НПФ:

- юридична особа, яка надає професійні послуги з адміністрування недержавних пенсійних фондів (професійний адміністратор);

- юридична особа – одноосібний засновник корпоративного пенсійного фонду, який прийняв рішення про самостійне здійснення адміністрування такого фонду;

- компанія з управління активами» [4].

Важливе значення мають положення п. 2.3. згаданого розпорядження, яким наведено перелік функцій, які здійснює адміністратор у частині ведення персоніфікованого обліку:

- «відкриття, ведення та закриття облікових карток зареєстрованих осіб, інших об'єктів обліку;

- облік документів, які є підставою для формування та внесення змін до системи персоніфікованого обліку;

- відкриття, ведення та закриття індивідуальних пенсійних рахунків учасників фонду;

- облік інформації про надходження пенсійних внесків на індивідуальних пенсійних рахунках учасників фонду;

- здійснення розподілу пенсійного внеску, сплаченого на користь кількох учасників фонду, за індивідуальними пенсійними рахунками таких учасників; розподіл інвестиційного прибутку (збитку) фонду за індивідуальними пенсійними рахунками учасників фонду; ведення облікових журналів, що входять до системи персоніфікованого обліку;

- видача учасникам фонду виписок з їх індивідуальних пенсійних рахунків та надання іншої інформації, передбаченої законодавством; обробка запитів, що стосуються отримання інформації із системи персоніфікованого обліку, та надання відповідних відомостей згідно з чинним законодавством; формування, зберігання та облік архіву документів, на підставі яких сформована система персоніфікованого обліку, а також документів, які стали підставою для внесення змін до неї, документів, які були створені в результаті обробки даних системи персоніфікованого обліку та повинні міститися в адміністратора; переведення пенсійних коштів учасника фонду до іншого фонду, банку або страхової організації у випадках, передбачених чинним законодавством України; розрахунок сум пенсійних виплат; розрахунок сум податку на доходи фізичних осіб, що утримується з пенсійних виплат;

- передача системи персоніфікованого обліку іншому адміністратору; забезпечення функціонування системи персоніфікованого обліку» [9].

В табл. 1 наведено облік пенсійних виплат та пенсійних внесків недержавного пенсійного фонду.

З метою запобігання порушень щодо подання звітності з недержавного пенсійного забезпечення, встановленої Положенням про подання адміністратором недержавного пенсійного фонду звітності з недержавного пенсійного забезпечення [11], та зменшення первинного документообігу при поданні відповідної звітності до Держфінпослуг, Департаменту нагляду за недержавними пенсійними фондами

повідомляє: адміністратори складають та подають звітність із недержавного пенсійного забезпечення двох видів: звітність про діяльність пенсійного фонду (окремо за кожним пенсійним фондом, з радою якого Адміністратором укладено договір про адміністрування пенсійного фонду); звітність про здійснення діяльності з адміністрування пенсійних фондів.

Таблиця 1. Облік пенсійних виплат та пенсійних внесків в недержавному пенсійному фонді

№	Зміст операції	Кореспонденція	
		Дебет	Кредит
1	Нараховано пенсійні виплати	41	672
2	Надходження пенсійних внесків до НПФ	311	41
3	Утримання податку з доходів фізичних осіб згідно законодавства	672	641
4	Внески, які надійшли до пенсійного фонду помилково або щодо яких не з'ясовано особу учасника пенсійного фонду	311	685
5	Перерахування пенсійних виплат зберігачем на основі платіжного доручення адміністратора	672	311
6	Перерахування коштів, що надійшли помилково на рахунок пенсійного фонду за письмовою вимогою платника у випадку, коли адміністратор не в змозі самостійно встановити особу платника	685	311
7	Внески до пенсійного фонду, щодо яких не з'ясовано особу платника та підстави перерахування, якщо такі кошти не були своєчасно витребувані платником (минув строк позовної давності)	311	752

Звітність про діяльність пенсійного фонду складається з фінансової звітності пенсійного фонду, визначеної Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», та іншої звітності за формами, встановленими Положенням [11].

Оцінка активів пенсійного фонду на дату складання балансу здійснюється в залежності від активу, який оцінюється в порядку, визначеному відповідним Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку, з урахуванням вимог уповноваженого органу державного регулювання щодо порядку оцінки чистої вартості активів пенсійного фонду [10], встановлених відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення».

Дохід НПФ – це валове надходження економічних вигід протягом періоду, що виникає в ході звичайної діяльності НПФ, коли чисті активи збільшуються в результаті цього надходження, а не в результаті внесків учасників. Дохід – це збільшення економічних вигід протягом облікового періоду у вигляді надходження чи збільшення корисності активів або у вигляді зменшення зобов'язань, результатом чого є збільшення чистих активів, за винятком збільшення, пов'язаного з внесками учасників [12].

Також доходами НПФ визнаються [15]:

- сума дооцінки фінансових активів НПФ;
- сума нарахованої амортизації за фінансовими активами, що були придбані з дисконтом.

Дохід від продажу фінансових інструментів, інвестиційної нерухомості або інших активів визнається у прибутку або збитку НПФ у разі задоволення всіх наведених далі умов:

- НПФ передав покупцеві суттєві ризики і винагороди, пов'язані із власністю на фінансовий інструмент, інвестиційну нерухомість або інші активи;

- за НПФ не залишається ані подальша участь управлінського персоналу у формі, яка, як правило, пов'язана з володінням, ані ефективний контроль над проданими фінансовими інструментами, інвестиційною нерухомістю або іншими активами;

- суму доходу можна достовірно оцінити;

- ймовірно, що до НПФ надійдуть економічні вигоди, пов'язані з операцією;

- витрати, які були або будуть понесені у зв'язку з операцією, можна достовірно оцінити.

Дохід, який виникає в результаті використання третіми сторонами активів НПФ, що приносять відсотки та дивіденди, визнається у прибутку або збитку НПФ, якщо:

- є ймовірність, що економічні вигоди, пов'язані з операцією, надходять до НПФ;

- можна достовірно оцінити суму доходу.

Облік доходів НПФ ведеться за кредитом рахунків класу 7 у кореспонденції з відповідними рахунками за дебетом (рис. 2). Відповідно до особливостей діяльності НПФ, у них відсутні доходи від реалізації.

Інструкцією щодо застосування плану рахунків передбачено облік доходів і витрат від реалізації необоротних активів, утримуваних для продажу, відображати на рахунках 712 «Дохід від реалізації інших необоротних активів» і 943 «Собівартість реалізованих виробничих запасів відповідно» [14].

Порядок формування інформації про витрати в бухгалтерському обліку НПФ визначається відповідно до П(С)БО 16 «Витрати» [13]. Для відображення в бухгалтерському обліку інформації про понесені витрати неприбуткові організації можуть використовувати рахунки класу 8 «Витрати по елементах», класу 9 «Витрати діяльності» або одночасно рахунки обох класів. Проте деякі НПФ використовують рахунок 23 «Виробництво» для відображення витрат, це не заборонено, але недоцільно через відсутність виробництва.

Пропонується використання рахунків 84 «Інші операційні витрати» та 94 «Інші витрати операційної діяльності» [2; 3]. Аналогічно з доходами для визнання витрат використовується принцип нарахування [13].

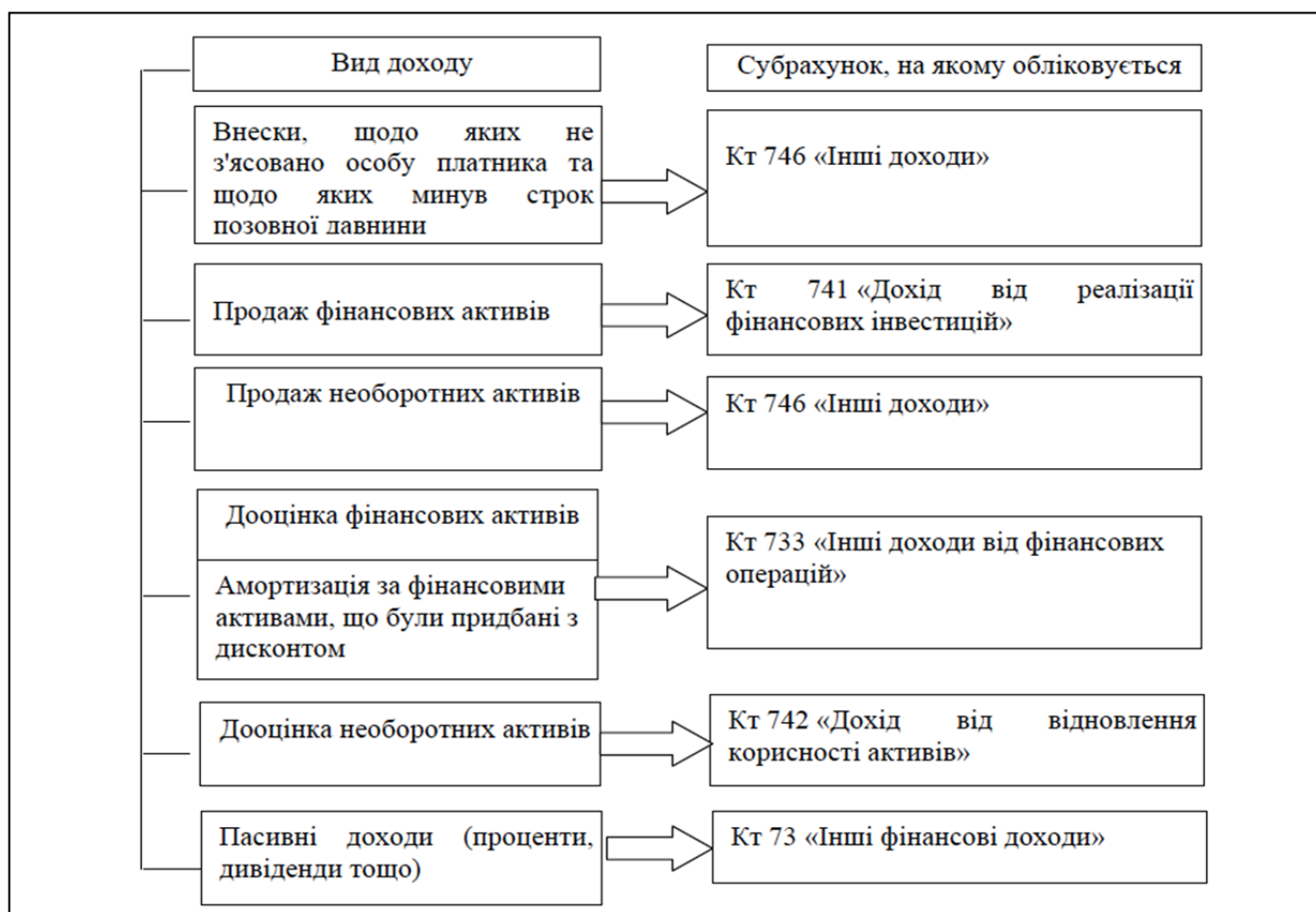

Рисунок 2. Склад доходів НПФ та рахунки для їх відображення [14]

Нерозподілений прибуток (непокритий збиток) у частині прибутку (збитку) від інвестування активів НПФ підлягає розподілу між учасниками фонду. Сума прибутку, який підлягає розподілу, відображається за дебетом субрахунку 441 «Прибуток нерозподілений» та за кредитом субрахунку 443 «Прибуток, використаний у звітному періоді».

Збільшення зобов'язань перед учасниками під час розподілу на їх користь прибутку від інвестування активів пенсійного фонду здійснюється за кредитом субрахунку 402 «Пайовий капітал» за субрахунками, відкритими для кожного учасника, та за дебетом субрахунку 443 «Прибуток, використаний у звітному періоді». Нерозподілений прибуток (непокриті збитки) в частині інших нерозподілених прибутків (збитків) НПФ розподілу (покриттю) не підлягає та переноситься на наступні періоди (табл. 2).

Таблиця 2. Кореспонденція бухгалтерського обліку прибутку (збитку) НПФ [11]

№	Зміст операції	Кореспонденція	
		Дебет	Кредит
1	Списано доходи інвестиційної діяльності звітного періоду на фінансові результати (ФР)	712, 719, 731, 732 ...	79
2	Списано витрати інвестиційної діяльності звітного періоду на фінансові результати (ФР)	79	943, 949, 952, 971 ...
3	Списано адміністративні витрати звітного періоду на ФР	79	92
4	Розподілено збиток від інвестування активів НПФ між учасниками	40	442
5	Розподілено прибуток від інвестування активів НПФ між учасниками	443	40
6	Відображено суму прибутку, який підлягає розподілу	441	443
7	Списано ФР звітного періоду на збитки	442	79
8	Списано ФР звітного періоду на прибутки	79	441

Висновки. Здійснювати накопичення на свою майбутню пенсію в статусі недержавної може кожен працюючий, скориставшись послугами недержавних пенсійних фондів. Кошти НПФ є джерелом довготермінових

інвестицій, необхідних для економічного розвитку країни. В процесі ведення обліку адміністратори, як юридичні особи, на професійній основі, повинні надавати послуги щодо укладення пенсійних контрактів, проведення персоналізованого обліку учасників фонду, забезпечення виплат та складання звітності.

Список використаних джерел

1. Вітка Ю.В. Недержавні пенсійні фонди : особливості цивільно-правового статусу : дис.... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Національний університет «Києво-Могилянська академія». – К. : 2008. – 214 с.
2. Гура Н.О. Методика бухгалтерського обліку в неприбуткових небаюджетних організаціях / Н.О. Гура // Бухгалтерський облік і аудит. – 2012. – № 10. – С. 1–6.
3. Гура Н. Бухгалтерський облік та фінансова звітність недержавних пенсійних фондів в умовах переходу до міжнародних стандартів / Н. Гура, В. Швець // Бухгалтерський облік і аудит. – 2013. – № 12. – С. 30–38.
4. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09 липня 2003 р. № 1058-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1057-15>.
5. Лондар С.Л. Перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні / С.Л. Лондар, Л.П. Лондар // Фінанси України. – 2011. – № 9. – С. 45–58.
6. Камінський А.Б. Розкриття інформації в системі недержавного пенсійного забезпечення : обґрунтування доцільності та практика реалізації / А.Б. Камінський, Д.А. Леонов // Фінанси України. – 2011. – № 6. – С. 62–72. Л -11
7. Обслуговуючі компанії НПФ / сайт Компанія з управління активами та адміністрування пенсійних фондів «ОПІКА» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://opika.com.ua/c/ua/obslug_co/.
8. Питання-відповіді з недержавного пенсійного забезпечення / сайт Міністерства соціальної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mlsp.kmu.gov.ua/labour/control/uk/publish/article.jsessionid=6B3DDBA91291BA893>.
9. Положення про провадження діяльності з адміністрування недержавного пенсійного фонду, затверджене розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України № 1660 від 20 липня 2004 року (Офіційний вісник України від 27.08.2004 – 2004 р., № 32, стор. 184, стаття 2188, код акту 29731/2004) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0990-04>.
10. Положення про порядок визначення чистої вартості активів недержавного пенсійного фонду (відкритого, корпоративного, професійного), затверджено рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку 11.08.2004 р. № 339.
11. Положення про подання адміністратором недержавного пенсійного фонду звітності з недержавного пенсійного забезпечення, затверджено розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 22.06.2004 р. № 1100.
12. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід» : Наказ Міністерства фінансів України від 29 листопада 1999 р. № 290 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/archive/&cat_id=924.
13. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» : Наказ Міністерства фінансів України від 31 грудня 1999 р. № 318 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/archive/&=92408>.
14. Цибульник М.О. Особливості обліку доходів та витрат недержавних пенсійних фондів / М.О. Цибульник // Причорноморські економічні студії. – 2016. – №9-2. – С. 121–125.
15. Цибульник М.О. Концептуальні засади удосконалення фінансової звітності недержавних пенсійних фондів / М.О. Цибульник, Н.О. Гура // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. ; відп. ред. В.Д. Базилевич. – 2013. – Вип. 6(147). – С. 33–38.

References

1. Vitka Yu.V. Nderzhavni pensijni fondy` : osobly`vosti cy`vil`no-pravovogo statusu : dy`s.... kand. yury`d. nauk : 12.00.03 / Nacional`ny`j universy`tet «Ky`yevu-Mogy`lyans`ka akademiya». – K. : 2008. – 214 s.
2. Gura N.O. Metody`ka buxgalters`kogo obliku v nepry`butkovy`x nebyudzhethny`x organizaciyax // Buxgalters`ky`j oblik i audy`t. – 2012. – № 10. – S. 1–6.
3. Gura N., Shvecz` V. Buxgalters`ky`j oblik ta finansova zvitnist` nederzhavny`x pensijny`x fondiv v umovax perexodu do mizhnarodny`x standartiv // Buxgalters`ky`j oblik i audy`t. – 2013. – № 12. – S. 30–38.
4. Zakon Ukrayiny` «Pro nederzhavne pensijne zabezpechennya» vid 09 ly`pnya 2003 r. № 1058-IV : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1057-15>.
5. Londar S.L., Londar L.P. Perspekty`vy` rozvy`tku nederzhavnogo pensijnogo zabezpechennya v Ukrayini // Finansy` Ukrayiny`. – 2011. – № 9. – S. 45–58.
6. Kamins`ky`j A.B., Leonov D.A. Rozkry`ttya informaciyi v sy`stemi nederzhavnogo pensijnogo zabezpechennya : obg`g`runtuvannya docil`nosti ta prakty`ka realizaciyi // Finansy` Ukrayiny`. – 2011. – № 6. – S. 62–72.
7. Obslugovuyuchi kompaniyi NPF / sajт Kompaniya z upravlinnya akty`vamy` ta administruvannya pensijny`x fondiv «OPIKA» : http://opika.com.ua/c/ua/obslug_co/.
8. Py`tannya-vidpovidi z nederzhavnogo pensijnogo zabezpechennya / sajт Ministerstva social`noyi polity`ky` Ukrayiny` : <http://mlsp.kmu.gov.ua/labour/control/uk/publish/article.jsessionid=6B3DDBA91291BA893>.

9. Polozhennya pro provadzhennya diyal'nosti z administruvannya nederzhavnogo pensijnogo fondu, zatverdzhene rozporядzhenniam Derzhavnoi komisiyi z reguluvannya ry'nkiv finansovy'x poslug Ukrayiny' № 1660 vid 20 ly'pnya 2004 roku (Oficijny'j visny'k Ukrayiny' vid 27.08.2004 – 2004 r., № 32, stor. 184, stattya 2188, kod aktu 29731/2004) : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0990-04>.

10. Polozhennya pro poryadok vy'znachennya chy'stoyi vartosti akty'viv nederzhavnogo pensijnogo fondu (vidkry'togo, korporaty'vnogo, profesijnogo), zatverdzheno rishenniam Derzhavnoi komisiyi z cinny'x paperiv ta fondovogo ry'нку 11.08.2004 r. № 339.

11. Polozhennya pro podannya administratorom nederzhavnogo pensijnogo fondu zvitnosti z nederzhavnogo pensijnogo zabezpechennya, zatverdzheny'm rozporядzhenniam Derzhavnoi komisiyi z reguluvannya ry'nkiv finansovy'x poslug Ukrayiny' vid 22.06.2004 r. № 1100.

12. Polozhennya (standart) buxgalters'kogo obliku 15 «Doxid» : Nakaz Ministerstva finansiv Ukrayiny' vid 29 ly'stopada 1999 r. № 290 : http://www.minfin.gov.ua/archive/&cat_id=924.

13. Polozhennya (standart) buxgalters'kogo obliku 16 «Vy'traty» : Nakaz Ministerstva finansiv Ukrayiny' vid 31 grudnya 1999 r. № 318 : <http://www.minfin.gov.ua/archive/&=92408>.

14. Cy'bul'ny'k M.O. Osobly'vosti obliku doxodiv ta vy'trat nederzhavny'x pensijny'x fondiv // Pry'chornomors'ki ekonomichni studiyi. – 2016. – №9-2. – S. 121–125.

15. Cy'bul'ny'k M.O., Gura N.O. Konceptual'ni zasady' udoskonalennya finansovoyi zvitnosti nederzhavny'x pensijny'x fondiv // Visny'k Ky'yivs'kogo nacional'nogo universy'tetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika. ; vidp. red. V.D. Bazy'levy'ch. – 2013. – Vy'p. 6(147). – S. 33–38.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Гайдук Іван Степанович, аспірант ДННУ «Академія фінансового управління», вул. Підварська, 52, м. Переяслав-Хмельницький, Київська область, 08401, Україна
e-mail: iv.gaiduk@yandex.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Гайдук Иван Степанович, аспирант ГУНУ «Академия финансового управления», ул. Підварська, 52, м. Переяслав-Хмельницький, Киевская область, 08401, Украина
e-mail: iv.gaiduk@yandex.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR

Gayduk Ivan Stepanovich, post-graduate student «Academy of financial management», 52 Pidvarska atreet, Pereyaslav-Khmelnytsky, 08401, Ukraine
e-mail: iv.gaiduk@yandex.ru

УДК 338.45:621

МАШИНОБУДУВАННЯ УКРАЇНИ: РЕТРОСПЕКТИВА ТА ПЕРСПЕКТИВИ *

Гахович Н.Г.,
Завгородня М.Ю.

Предмет роботи – дослідження структурних диспропорцій в розвитку машинобудування України.

Метою статті є аналіз та обґрунтування розвитку машинобудування України в напрямі розвитку внутрішнього ринку основних виробництв.

Метод і методологія проведення роботи – використані загальнонаукові методи, зокрема: порівняння, індукції та дедукції, аналізу та синтезу тощо.

Результати роботи – досліджено сучасний стан внутрішнього ринку та імпорту основних груп машинобудівної продукції. Розкрито специфіку впливу кризового спаду обсягів виробництва, змін внутрішнього і зовнішнього попиту на динаміку структурних диспропорцій в розвитку основних виробництв машинобудування, яка характеризується: зменшенням частки машинобудування в структурі промислового виробництва; неефективністю процесу інтеграції у світовий ринок; збільшенням впливу зовнішніх чинників; значною імпортозалежністю, що підриває розвиток внутрішнього ринку; розривом взаємозв'язку виробництва певних товарів з внутрішнім попитом. Запропоновано першочергові заходи державної політики у контексті реалізації потенціалу машинобудівної галузі.

Висновки – структура виробництва машинобудування покращилась внаслідок появи осередків зростання, що представляють компанії, орієнтовані на випуск продукції з високою часткою доданої вартості.

Ключові слова: машинобудування України, трансформація, внутрішнє споживання, внутрішній ринок, додана вартість.

* Стаття публікується у рамках виконання НДР «Структурна трансформація української промисловості».

МАШИНОСТРОЕНИЕ УКРАИНЫ: РЕТРОСПЕКТИВА И ПЕРСПЕКТИВЫ

Гахович Н.Г.,
Завгородняя М.Ю.

Предмет работы – исследование структурных диспропорций в развитии машиностроения Украины.

Целью статьи является анализ и обоснование развития машиностроения Украины в направлении развития внутреннего рынка основных производств.

Метод и методология проведения работы - использованы общенаучные методы, в частности: сравнение, индукции и дедукции, анализа и синтеза и др.

Результаты работы - исследовано современное состояние внутреннего рынка и импорта основных групп машиностроительной продукции. Раскрыта специфика влияния кризисного спада объемов производства, изменений внутреннего и внешнего спроса на динамику структурных диспропорций в развитии основных производств машиностроения, которая характеризуется: уменьшением доли машиностроения в структуре промышленного производства; неэффективностью процесса интеграции в мировой рынок; увеличением влияния внешних факторов; значительной импортозависимостью, что подрывает развитие внутреннего рынка; разрывом взаимосвязи производства определенных товаров с внутренним спросом. Предложены первоочередные меры государственной политики в контексте реализации потенциала машиностроительной отрасли.

Выводы - повышение конкурентоспособности машиностроения зависит от: способности промышленности соответствовать мировым требованиям по регуляторным практикам, формирования условий для производства инновационной продукции и обновления предприятий, увеличение экспорта продукции в условиях диверсификации рынков сбыта.

Ключевые слова: машиностроение Украины, трансформация, внутреннее потребление, внутренний рынок, добавленная стоимость.

MECHANICAL ENGINEERING OF UKRAINE: RETROSPECTIVE AND PROSPECTS

Gahovich N.G.,
Zavgorodnia M.Y.

The subject of the work – the researching of structure disparities mechanical engineering development in Ukraine.

Purpose – The article aim is an analysis and justification of mechanical engineering Ukraine towards the development of the internal market of basic production.

Method and methodology of work – This paper used general scientific methods, such as: comparison, induction and deduction, analysis and synthesis and ect.

Scope of the results - the current state of the domestic market and import of main groups of engineering products was explored. The specific impact of the crisis decline on production, influence of internal and external demand changes assessed for dynamic structural imbalances of the development of basic mechanical engineering, which are characterized by: a decrease in the share of machinery in the structure of industrial production; the inefficiency of the process of integration into the global market; increasing influence of external factors; import dependence, what constrains the internal market development and violates the relationship between the goods production and internal demand. In article were determined a priority measures of the state policy in the context of potential mechanical engineering.

Conclusions - production engineering structure improved due to the appearance of cell growth, representing a company focused on production of products with high added value.

Keywords: mechanical engineering of Ukraine, transformation, domestic consumption, internal market, added value.

Актуальність теми. Машинобудування України існує в складних умовах на глобальному, макро- та мезорівнях: уповільнення економічного зростання торговельних партнерів України; негативного впливу зовнішньокон'юнктурних шоків; девальвації гривні; втрати російського ринку через політику імпортозаміщення РФ, санкції; непрості адаптації до вимог Угоди про асоціацію з ЄС та процедур технічного регулювання, стандартизації та сертифікації; неналагодження інституційних механізмів підтримки інвестування та довгострокового кредитування, а також надзвичайно високої залежності від імпорту високотехнічного обладнання та складових.

Перспективи подальшого розвитку галузі пов'язані з подоланням тенденції падіння обсягів виробництва на основі зростання виробництва для внутрішнього ринку, реалізації потенціалу імпортозаміщення та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції, розвитку міжгалузевих інтеграційних процесів та зв'язків вгору і вниз по технологічному ланцюжку. Цей шлях нейтралізує дію кон'юнктурних шоків, перетворюючи внутрішнє виробництво на платформу для експансії інноваційної й конкурентоспроможної продукції на світовий ринок.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Проблематику конкурентоспроможності вітчизняної промисловості у різних площинах (світовому економічному просторі, макро-, мезо- та мікроекономічному вимірі) досліджували провідні українські науковці: Чумаченко М. Г., Лященко П. І., Алімов О. М., Агафонов О. К. та інші науковці. Ґрунтовний аналіз системних проблем розвитку реального сектору

національної економіки з огляду на їх вирішення задля досягнення зростання конкурентоспроможності національного виробництва представлено авторськими колективами вчених: О.Амоші [1], В.Ляшенко [2] та Шинкарук Л.В. і Кіндзерського Ю.В. [3].

Детальний аналіз структури української промисловості, аналіз реального сектору національного виробництва з огляду на формування та збереження потенціалу в умовах кризи та посткризового відновлення, наслідків для машинобудування України від її членства у Світовій організації торгівлі (СОТ) у разі співпраці з країнами ЄС і Митного союзу здійснили колективи вчених таких установ: Інституту економіки промисловості (О.Амоша та інші), Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку [4] та Національного інституту стратегічних досліджень [5, 6].

Разом з тим, з'явилися роботи практичного спрямування, що описують перспективи розвитку певного вузького сегменту машинобудування. Фахівці [7] оцінили попит вітчизняної електроенергетики та населення як імпульс розвитку вітчизняного електромашинобудування, розглянули питання комплексного імпортозаміщення в приладобудуванні та інших галузях промисловості.

Про актуальність і наукову значущість розглянутих в статті питань свідчить їх недостатній рівень розробленості в умовах подолання наслідків кризових явищ та потреба в їх більш детальному вивченні в розрізі продукції.

Мета даної статті полягає в ретроспективному аналізі розвитку машинобудування України та обґрунтуванні перспектив розвитку внутрішнього ринку основних виробництв галузі.

Виклад основного матеріалу. Для підвищення темпів і якості економічного зростання і переходу до неоіндустріалізації повинно бути забезпечено зростання переробної промисловості, що випереджає темпи зростання ВВП. В спеціальному комюніке Єврокомісії декларується шлях до загального зростання на базі створення доданої вартості, концентрації зусиль в напрямку ренесансу промисловості і збільшення її внеску у ВВП до 2020р. з 15,1 до 20%, а також підвищення продуктивності через індустріалізацію[8]. Внутрішній ринок розглядається як наріжний камінь економічного успіху. Узагальнення світового досвіду дозволяє зробити висновок про те, що заходи із розвитку внутрішнього ринку залишатимуться істотним важелем промислової політики та ефективним способом розширення участі країн у глобальних ланцюгах створення доданої вартості.

Провідну роль в цьому зростанні повинно відіграти вітчизняне машинобудування, яке забезпечує внесок 31,3% у 2014 р. до валової доданої вартості промисловості. Водночас, частка машинобудування в структурі переробної промисловості України значно нижча (10,2% у 2016 р.) ніж у розвинених країнах світу, зокрема: Угорщині – 41,4%, Німеччині – 42,8%, Японії – 42,2%, Китаю – 32,9%, Словенії – 30,7%, Румунії – 28,7%, Франції – 26,1%, США – 28,5%, Польщі – 23,7% [9].

Приблизно з 1970-х років серед інших галузей світової промисловості машинобудування стало лідирувати у розвитку і використанні високих технологій. На нього припадає близько 35% вартості світової промислової продукції. Домінуюче становище тут займає невелика група розвинених країн: США, Японія, ФРН, Франція, Великобританія, Італія, Канада [10].

Європейський союз досі залишається найбільшим світовим центром машинобудування за загальним валовим випуском продукції, де за останні 10 років середньорічні темпи приросту випуску машинобудівної продукції склали 1,1%. За ним слідує Китай, який цей же період вирвався в число лідерів, а по виробленій умовно-чистій продукції навіть посів перше місце в світі. США і Японія не втратили свої позиції, хоча у них спостерігалось падіння (на 1,1 і 3,1% відповідно). Якщо зайнятість в галузі в 2000-2012 рр. в розвинених країнах скорочувалася (в США - на 2,6% в рік, в Японії - на 3,3%, в ЄС - на 1,5% в рік), то в Китаї вона зростала щорічно на 5,8%, досягнувши 6 млн чол. і тим самим в два рази перевищивши показник зайнятості в країнах Євросоюзу. Це відображало загальний процес перенесення машинобудівних потужностей з Заходу на Схід. Причина в тому, що питомі трудові витрати в Китаї (26,4 тис. дол.), в тричі нижчі, ніж в США і Японії, і майже в два рази нижчі, ніж в Європейському союзі [10]. Конкурентні позиції європейських країн в галузі машинобудування ослаблені ще і порівняно більш низьким показником продуктивності праці, який в середньому становить 54 тис. дол. (в Німеччині – близько 70 тис. дол., в США - 91 тис. дол., в Японії - 97 тис. дол.).

На розвинені країни припадає понад 80% світового експорту машин і устаткування. До групи країн, що виробляють майже весь асортимент машинобудівної продукції входять також Росія і Китай. Ключова роль у цих країнах належить важкому машинобудуванню, автомобілебудуванню, енергетичній техніці, верстатобудуванню, мікроелектроніці, робототехніці, аерокосмічній промисловості, випуску продукції оборонного призначення. Певні сегменти ринку продукції машинобудування знаходяться під впливом ряду вузькоспеціалізованих підприємств із Швейцарії, Швеції, Іспанії, Республіки Корея, Бразилія, Нідерландів. Так, країни ЄС спеціалізуються на випуску продукції верстатобудування і обладнання для легкої промисловості; США, Японія і Німеччина зорієнтовані на випуск енергетичного та хімічного обладнання; верстатобудування розвинене в Німеччині, Японії та Китаї; атомне і металургійне устаткування випускають в США, Японії, Німеччині, Франції та Росії [11].

В сегменті продукції загального машинобудування за величиною створеної доданої вартості лідирує КНР, на 2,4% випереджуючи країни ЄС, на 56,7% - США та в 2,56 рази Японію [12]. За оцінками спеціальної експертної групи за участю спеціалістів Eurostat, Cambridge Econometrics (Велика Британія), Danish Technological Institute (Данія) та Ifo Institute (Німеччина) до 2025р. цей розрив значно зросте (табл. 1).

Таблиця 1. Динаміка доданої вартості у виробництві продукції загального машинобудування в країнах світу, млрд. євро

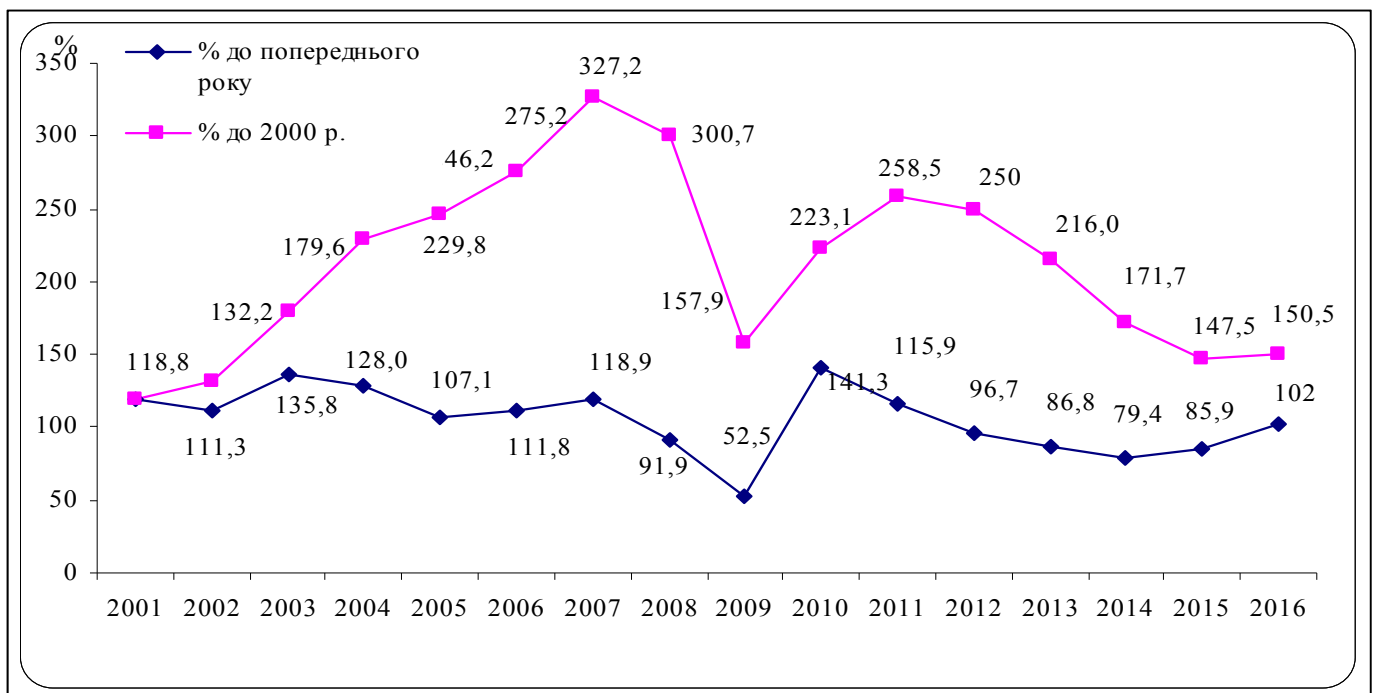
	2000	2005	2010	2015	2020*	2025**
КНР	28,2	58,4	161,4	248,0	329,4	410,1
ЕС-27	158,0	160,8	157,5	178,3	193,2	204,7
США	123,7	124,5	103,0	115,5	129,7	144,9
Японія	89,7	96,2	66,2	75,4	81,0	86,3
Індія	6,3	8,4	12,8	19,3	26,0	34,4
Бразилія	11,0	13,2	14,2	18,8	22,6	27,2
Росія	9,8	10,8	12,1	14,9	17,6	20,8
Всього	426,7	472,4	527,1	670,2	799,6	928,3

*На базі прогнозу обсягу ВВП, зробленого експертами МВФ

** На базі прогнозу обсягу ВВП від Goldman Sachs.

На сьогодні в Україні комплекс машинобудування об'єднує 20 спеціалізованих галузей, концентрує понад 15% вартості основних засобів та 6% оборотних активів промисловості, забезпечує 6,5 % реалізованої продукції промисловості, а за кількістю зайнятих працівників займає перше місце з 346тис. чол., які працюють на 4483 підприємствах.

Українське машинобудування в 1990 р. забезпечувало 26% промислового виробництва, наприкінці 90-х років цей показник упав до 11%, а у 2015 р. взагалі зменшився до 6,5%. Сучасний стан машинобудування характеризується значними втратами виробничого і кадрового потенціалу, більше ніж дворазовим скороченням частки продукції машинобудування в промисловому виробництві, підвищенням собівартості продукції, зниженням активності в інноваційно-інвестиційній діяльності тощо. Основними причинами цього були: економічні кризи та падіння інвестицій у виробництво, відкриття внутрішнього ринку для зарубіжних конкурентів та розрив єдиного машинобудівного комплексу. Дроблення машинобудівного комплексу стало причиною того, що продукцію українського машинобудування істотно потіснили великі зарубіжні корпорації як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках, особливо в наукомісткому секторі (рис. 1).

Рисунок 1. Динаміка обсягу реалізованої продукції машинобудування

Джерело: розраховано авторами [12]

У 2001–2007 роки при середньорічних темпах зростання обсягу промислового виробництва на 7,35%, машинобудування розвивалося майже вдвічі вищими темпами – 15,6%. Нарощувалася участь галузі у міжнародному розподілі праці – обсяг експорту машинобудівної продукції за цей період зріс у 3,6 раза, імпорту – у 5,8 раза. Нарощуванню обсягів виробництва сприяло загальне збільшення попиту як в Україні, так і в основних країнах-імпортерах (переважно у країнах СНД). Воно було спричинено, насамперед, зростанням світових цін та попиту на сировинні активи, а також збільшенням доступності кредитних ресурсів, що сприяло інтенсифікації інвестиційної активності підприємств-споживачів машинобудівної продукції.

У 2008-2009 роки галузь виявилася більш вразливою до кризи, ніж промисловість в цілому. При загальному падінні промислового виробництва на 26%, виробництво продукції машинобудування зменшилося на 47% (див. рис. 1). Суттєвим фактором впливу кризи на важке машинобудування стало падіння світових цін на сировинні товари та метал, яке привело до скорочення інвестиційних програм металургійних, гірничих та хімічних підприємств, які є основними споживачами продукції важкого машинобудування. Погіршення умов кредитування зчинило подвійний вплив на машинобудування, зменшило доступність коштів для самих підприємств, а також інвестиційні можливості споживачів машинобудівної продукції. Крім того, вплив кризи на основні країни-імпортери української машинобудівної продукції був більш вираженим, ніж у середньому по світовій економіці, що ще більше звузило можливості реалізації вітчизняної продукції.

Водночас, конфлікт з Російською Федерацією та розрив технологічних ланцюгів з підприємствами Криму та Донбасу негативно вплинули на виробництво продукції машинобудування. Про це свідчать продовження падіння виробництва продукції машинобудування за 2015 р. на 19,3% й зменшення товарообороту галузі. У 2016 р., при загальному зростанні промислового виробництва на 2,4%, машинобудування зросло на 1,3%. Цьому дало поштовх пожвавлення деяких сегментів внутрішнього ринку, в тому числі у виробництві товарів подвійного і оборонного призначення.

В українському машинобудуванні домінують виробництва електричного устаткування та виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань (тобто загального і спеціального призначення для інших галузей господарства), які в сукупності складають майже 60 відсотків (табл. 2). За останні роки в структурі машинобудування України за видами діяльності відбулись такі зрушення: зростання виробництва електричного устаткування; автотранспортних засобів та машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань, виробництва комп'ютерів, електронної та оптичної продукції та падіння у 2 рази обсягів виробництва інших транспортних засобів.

Таблиця 2. Структура виробництва машинобудування в розрізі деяких видів економічної діяльності за 2011-2016рр.

Показники	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2016 до 2011, %
Машинобудування, крім ремонту та монтажу машин і устаткування	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	87,16
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	8,80	5,58	6,51	7,98	7,61	8,28	82,04
Виробництво електронних компонентів і плат	3,94	0,40	0,38	0,47	0,40	0,53	11,65
Виробництво обладнання зв'язку	0,54	0,87	0,46	0,71	1,40	н.д.	222,24*
Виробництво інструментів і обладнання для вимірювання, дослідження та навігації; виробництво годинників	1,89	2,12	2,49	3,38	3,32	4,34	151,59
Виробництво електричного устаткування	12,99	15,89	19,06	20,61	20,86	20,84	138,69
Виробництво електродвигунів, генераторів і трансформаторів	2,26	5,63	6,38	5,25	4,35	5,02	166,36
Виробництво батарей і акумуляторів	1,89	1,36	1,55	1,51	1,53	1,68	70,09
Виробництво проводів, кабелів і електромонтажних пристроїв	3,13	2,81	3,47	4,53	5,10	5,64	140,70
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	28,83	26,95	30,80	32,89	36,44	38,22	109,16
Виробництво машин і устаткування загального призначення	9,34	9,17	11,13	11,73	14,20	14,00	131,26
Виробництво машин і устаткування для сільського та лісового господарства	3,62	3,17	3,13	4,05	5,46	6,60	130,47
Виробництво машин і устаткування для металургії	1,72	1,68	2,12	2,50	2,35	2,99	117,82
Виробництво машин і устаткування для виготовлення харчових продуктів і напоїв, перероблення тютюну	0,69	0,55	0,92	0,98	1,34	1,50	168,17
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів	8,47	9,03	9,33	11,65	11,83	13,19	120,70
Виробництво автотранспортних засобів	5,38	5,83	5,24	4,88	3,63	4,20	58,24
Виробництво вузлів, деталей і приладдя для автотранспортних засобів	2,61	2,68	3,52	5,47	7,18	7,77	237,96
Виробництво інших транспортних засобів	40,92	42,55	34,30	26,87	23,26	19,47	49,10
Будування суден і човнів	0,82	0,95	1,86	0,47	0,71	н.д.	43,30*
Виробництво залізничних локомотивів і рухомого складу	33,00	32,89	21,61	11,30	6,05	6,33	15,83
Виробництво повітряних і космічних літальних апаратів, супутнього устаткування	6,84	7,96	9,50	12,73	14,00	н.д.	142,07*
Виробництво військових транспортних засобів	0,17	0,59	1,14	2,18	2,26	н.д.	957,19*

* рівень 2015р до 2011, %

Джерело: розраховано за даними [13]

В загальній структурі машинобудування обсяги виробництва **комп'ютерів, електронної та оптичної продукції** в Україні незначні – 6-8%. В 2015-2016рр. у підгрупі спостерігалось пожвавлення завдяки виробництвам обладнання зв'язку, інструментів і обладнання для вимірювання, дослідження та навігації. Да досягти навіть рівня 2011р. не вдалося через значний спад виробництва електронних компонентів і плат у 2012р. та падіння у виробництві апаратури побутового призначення. Так у 2016р. випуск інтегральних схем склав 732 тис. шт., або 37% рівня 2011р.

Друга за обсягами група виробництв **електричного устаткування** показує зростання як у вартісних так і в відносних даних, її частка зросла на 138,69% від рівня 2011р. Найвищими темпами тут зростали виробництва електродвигунів, генераторів і трансформаторів та проводів, кабелів і електромонтажних пристроїв. Причому виробництво електричних трансформаторів стабільно зростає з 2012р. А виробництво кабельно-провідникової продукції в Україні вирізняється зростаючою активністю як в Львівській області для іноземних автовиробників, так і на підприємстві «Одескабель», що працює і для вітчизняних підприємств з сфери телекомунікацій, енергетики, будівництва, гірничодобувної галузі та входить в Топ-50 світових постачальників.

Зростання в найбільш значимій групі **виробництв машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань** відбулось в першу чергу завдяки виробництвам машин і устаткування загального та спеціального призначення, а також для сільського господарства і харчової промисловості. Для виробництв сільськогосподарських машин характерно поступове зростання випуску тракторів, борон та сівалок, причому воно досягло докризового рівня. Підприємства не тільки намагаються диверсифікувати виробництво, замкнути технологічний цикл, а й подовжують ланцюг створення нової доданої вартості через освоєння проектування, дистрибуції, маркетингу, ремонтного та ін. видів обслуговування.

Так, провідний виробник тракторних причепів – «Завод Кобзаренко» поряд з сільськогосподарською технікою виробляє кілька десятків найменувань спеціальної техніки та техніки для лісового господарства [14]. ГК «Брацлав» реалізував повністю замкнений цикл виробництва і обслуговування тваринницьких комплексів – від науково-дослідних розробок до виробництва 90% деталей і складових та комплексних інженерних рішень.

Важливою тенденцією у підгрупі **автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів** є її стабільне зростання на протязі 6 років з темпами в 4,4% річних, хоча основною точкою зростання є виробництво вузлів, деталей і приладдя для ремонту та обслуговування автотранспортних засобів. Однак, виробництво таких значимих інвестиційних товарів як автобуси, легкові та вантажні автомобілі після обвалу в 2009р. в десятки разів досі не відновилося і характеризується незначними величинами.

На жаль, виробництво **інших транспортних засобів** останні роки скорочується швидкими темпами і впало по відношенню до рівня 2011р. на 51%. Цьому сприяли як втрата 6 підприємств суднобудування внаслідок анексії Криму, так і згортання зовнішніх ринків залізничного транспорту внаслідок гібридної війни з Росією. Проте у виробництві повітряних і космічних літальних апаратів, супутнього устаткування та, особливо, виробництві військових транспортних засобів випуск зріс в рази за рахунок внутрішнього попиту.

Загальний обсяг виробництва оборонної продукції експерти оцінюють в 50 млрд грн, причому за останні роки найбільший суб'єкт господарювання ОПК – ДК «Укроборонпром» – наростив у рази виробництво продукції, досягши у 2015 р. 600 млн дол. Цьому сприяла переорієнтація діяльності, в тому числі імпортозаміщення 900 одиниць російських комплектуючих, для чого залучили біля 300 вітчизняних підприємств машинобудівної галузі України. Зокрема імпортозаміщення стосувалось елементної бази засобів протиповітряної оборони ЗС України та складових для літакобудування.

До зростаючих секторів внутрішнього оборонного ринку слід віднести розробку, виробництво та обслуговування безпілотних літальних апаратів, розробку і виробництво високоточних засобів ураження; розробку і виробництво авіаційних двигунів, автомобілів військового призначення; розробку і виробництво бронетехніки; а також військове кораблебудування, в тому числі через поновлення програми «Корвет». Завдяки приватній ініціативі налагоджена розробка та виробництво безпілотних систем, надчутливих датчиків, сенсорних приладів спеціального призначення, поєднаних з послугами віртуального навчання/тренування, взаємосумісних озброєнь, інтегрованих у системи/платформи (комплекси «Сокіл», «Фантом»).

Для розвитку ринку продукції оборонного призначення потребують вирішення завдання, які стосуються переоснащення та модернізації виробничих потужностей, впорядкування системи фінансування, ціноутворення та державного замовлення на військову техніку, достатнього для повноцінної роботи галузі, відродження її висококваліфікованого кадрового і наукового потенціалу.

Структурні трансформації відбулись також через зростаючу експортну орієнтацію машинобудівних виробництв та значну імпортозалежність по комплектуючим та високотехнічним видам продукції.

В умовах дорожчання імпорту високотехнічного обладнання та комплектуючих виробів та значної експортоорієнтованості, машинобудування забезпечує близько 39,1% місткості внутрішнього ринку. Особливістю машинобудування є висока і зростаюча експортна орієнтація виробництва, яка у 2016 р. склала 95,3% виробництва (2015 р. – 90,6%, 2011р. – 71,1%). В загальній структурі експорту України в 2016 р. частка машинобудування склала 11,9% із показником 4,34 млрд дол. США, що менше минулорічного показника на 9,2%. Одночасно, зростає залежність галузі від імпорту машинобудівної продукції. Це відбувається передусім через низький технологічний рівень вітчизняного виробництва. Під дією цих факторів тенденції формування та використання ринкових ресурсів машинобудівної продукції мали такі особливості (табл. 3).

Таблиця 3. Формування та використання ринкових ресурсів продукції машинобудування, млн дол. США

Показник	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Виробництво	16734	17957	14676	8575	5276	4553
% до 2011 р.		107,3	87,7	51,2	31,5	27,2
Внутрішнє споживання	24885	27136	23526	13255	8979	11647
% до 2011 р.		109,0	94,5	53,3	36,1	46,8
Експорт	11895	13286	10615	7361	4779	4339
% до виробництва	71,1	74,0	72,3	85,8	90,6	95,3
Імпорт	20046	22465	19466	12042	8481	11433
% до виробництва	119,8	125,1	132,6	140,4	160,7	251,1
% до споживання	80,6	82,8	82,7	90,8	94,5	98,2
Сальдо	-8151	-9179	-8851	-4681	-3702	-7094
Коефіцієнт покриття імпортом експорту	0,59	0,59	0,55	0,61	0,56	0,38

Джерело: розраховано авторами за даними Держстату України з урахуванням зміни офіційного курсу національної грошової одиниці [13].

Так, імпорт продукції машинобудування у 2016 р. досяг 98,2% від загального споживання продукції галузі, а саме 11,4 млрд дол. США. На тлі стрімкого падіння з 2013 р. в товарній структурі імпорту продукції машинобудування спостерігалось зростання частки імпорту реакторів ядерних, котлів, машин з 35,6 до 41% та зменшення електричних машин з 28,6 до 28%. Постійною є питома вага імпорту приладів та апаратів оптичних, фотографічних на рівні 5,6-5,1%. До незначних значень впала частка частка імпортованих інших транспортних засобів (суднобудування та літальні апарати) (0,6%) та залізничних локомотивів (1,7-0,7%). До падіння цих ринків призвели: втрата виробничих потужностей на Сході і в Криму, закриття російського ринку, девальвація гривні.

Основні позиції українського імпорту займає переважно високотехнологічна машинобудівна продукція, як готові вироби, так і компоненти та складові в межах кооперації та безпосереднього споживання, які імпортуються в основному з країн СНД – 15%, ЄС – 44,1 та Азії – 31,4%.

Обсяги імпорту з провідного імпортера – країн ЄС майже не зростають, але в структурі загального імпорту продукції машинобудування зайняли 44,1%. Найбільші імпортні поставки з країн ЄС в Україну здійснювались по таким товарам, як: автомобілі легкові та інші моторні транспортні засоби; електрична апаратура для комутації або захисту електричних кіл; арматура ізолювана для електричних машин; трактори; машини сільськогосподарські, садові або лісгосподарські; частини та пристрої моторних транспортних засобів; крани, клапани, вентилі та аналогічна апаратура для трубопроводів. Найбільші обсяги продукції машинобудування Україна імпортує з: Німеччини, Польщі, Італії, Чехії, Франції та ін.

Розглянемо особливості притаманні основним групам машинобудівної продукції.

Машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання. Відновний післякризовий розвиток в 2014р. змінився падінням всіх показників внаслідок взаємного ембарго з Росією на українські товари та бойові дії на Сході. Ця негативна тенденція досі триває, причому виробництво впало по відношенню до 2011р. на 60%, експорт вдвічі, імпорт – на 38%. Проте з 2016р. внутрішнє споживання поживалося, але за рахунок імпорту. Пропорції формування та використання ринкових ресурсів за вказаною групою продукції наведено в табл. 4.

Таблиця 4. Пропорції формування та використання ринкових ресурсів за групою «Машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання», млн дол. США

Показник	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Виробництво	6639	7366	7034	4329	2828	2533
% до 2011 р.		111,0	105,9	65,2	42,6	38,1
Внутрішнє споживання	12675	13519	12529	7392	5161	6786
% до 2011 р.		106,6	98,8	58,3	40,7	53,5
Експорт	6759	7027	6975	5657	3941	3638
% до виробництва	101,8	95,4	99,2	130,7	139,3	143,6
Імпорт	12795	13179	12470	8721	6273	7890
% до виробництва	192,7	178,9	177,3	201,5	221,8	311,4
% до споживання	100,9	97,5	99,5	118,0	121,6	116,3
Сальдо	-6036	-6152	-5495	-3064	-2332	-4252

Джерело: розраховано авторами за даними Держстату України з урахуванням зміни офіційного курсу національної грошової одиниці [13].

Зважаючи на зростання в агропромисловому комплексі та критичне фізичне й моральне зношення техніки (зокрема, вік 70 % тракторів та комбайнів перевищує 15 – 20 років) формується конкурентоспроможний попит, особливо на складні, автоматизовані машини. Випуск вітчизняної техніки

нового покоління суттєво ускладнений, насамперед, через дефіцит деталей та комплектуючих, які необхідно ввозити з-за кордону, та аналоги яких в Україні не виробляються.

Збільшення попиту на внутрішньому ринку продукції машинобудування відбувається внаслідок: значного піднесення сільськогосподарського сектора та розвитку ринку лізингу сільськогосподарських машин; здорожчання нових імпортованих готових деталей дало поштовх розвитку сегменту сервісного обслуговування, ремонту та відновлення парку залізничного та водного транспорту, електронного та оптичного обладнання, електричного обладнання.

Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби. У секторі транспортного машинобудування Україна має значний науково-технічний потенціал, використання якого протягом останніх років було недостатнім. Наслідком цього стала втрата позиції по деяких сегментах на ринку наземного транспорту. Цілком втратило власну конструкторську школу автомобілебудування України, перетворившись на автомобілескладання. Єдиною конкурентною перевагою галузі залишається ціна продукції. Відсутня серійна реалізація нових проектів в галузі локомотивобудування. Її подальше зростання можливе через пожвавлення ринку вантажоперевезень, особливо за рахунок розвитку транзитного потенціалу України.

Індекс виробництва у 2016 р. по відношенню до 2011 р. становив всього 18%. Внутрішній ринок відреагував коливанням величин пропозиції товару та збільшенням імпортової залежності і виробництва, і споживання. Основна причина таких співвідношень криється у надзвичайно високій залежності виробництва транспортних засобів від імпорту комплектуючих та легкових автомобілів. Стосовно виробництва ця залежність у 2016 р. була на рівні 199,2%, а в обсязі спожитої продукції за цією групою товарів імпорт займав 76,1% (табл. 5).

Таблиця 5. Пропорції формування та використання ринкових ресурсів за групою «Засоби наземного транспорту, літальних апаратів, плавучих засобів», млн дол. США

Показник	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Виробництво	8265	9262	6403	3303	1852	1487
% до 2011 р.		112,1	77,5	40,0	22,4	18,0
Внутрішнє споживання	9614	11366	8961	4479	2916	3894
% до 2011 р.		118,2	93,2	46,6	30,3	40,5
Експорт	4855	5963	3344	1472	679	556
% до виробництва	58,7	64,4	52,2	44,6	36,7	37,4
Імпорт	6204	8067	5901	2648	1744	2963
% до виробництва	75,1	87,1	92,2	80,2	94,2	199,2
% до споживання	64,5	71,0	65,9	59,1	59,8	76,1
Сальдо	-1349	-2104	-2557	-1176	-1065	-2407

Джерело: розраховано авторами за даними Держстату України з урахуванням зміни офіційного курсу національної грошової одиниці [13].

На тлі негативних тенденцій у виробництві вітчизняної автомобільної техніки, у 2016 р. «АвтоКрАЗ» завершив отримання міжнародного сертифікату для виходу на нові ринки. ПАТ випускає 33 базові моделі, більше 260 модифікацій і комплектаций автомобільної техніки «КрАЗ» для роботи у всіх галузях економіки та Збройних силах України. Підприємство, яке 70% продукції поставляло в РФ, і отримувало звідти стільки ж відсотків комплектуючих, повністю перейшло на співпрацю з підприємствами України та Європи. В рамках імпортозаміщення замовлення від «АвтоКрАЗу» отримали підприємства з Ужгорода, Бердичева, Одеси, Львова, Житомира, а також Білорусі. Основний компонент — двигуни — сьогодні роблять: Мінський моторний завод, Deutz, Cummins, Daimler, Fiat, WEICHAІ. При цьому, як зазначають на заводі, економічність самих машин значно зросла. За результатами року очікується виробництво 1200 шт. машин [15].

Українські вагонобудівні заводи в рамках програми відновлення виробничих зв'язків і переорієнтації на нових постачальників взяли участь в тендерах на поставку «Укрзалізниці» 650 піввагонів, за результатами яких Крюківський вагонобудівний завод (КВБЗ) поставити 350 піввагонів, «Дніпровагонмаш» — 250, Попаснянський ВРЗ — 50 одиниць.

Рухомий склад «Укрзалізниці» на сьогоднішній день зношений на 90%, тому планується у 2017 р. купити 9000 вагонів, протягом п'яти років профінансувати модернізацію і закупівлю рухомого складу більш ніж на 108 млрд грн [16]. Українські вагонобудівники вже вийшли з ініціативою прописування в умовах тендеру відсоток локалізації виробництва, щоб змогли підготуватися постачальники комплектуючих.

Прилади та апарати оптичні, фотографічні. Особливістю ринку цієї товарної групи продукції машинобудування є зростаюча на протязі 6 років експортна орієнтація виробництва, що досягла 27,4% та зростаюча залежність виробництва (109%) і споживання (60%) від імпорту (табл. 6).

Активізація імпорту відбувається переважно за рахунок поставки елементів електромереж, фотоелементів, електроінструментів та давальницької сировини, яка використовується у виробництві продукції даної групи, як для внутрішніх потреб, так і для експортної продукції.

Таблиця 6. Пропорції формування та використання ринкових ресурсів за групою «Прилади та апарати оптичні, фотографічні», млн дол. США

Показник	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Виробництво	1831	1328	1239	943	596	533
% до 2011 р.		72,5	67,7	51,5	32,5	29,1
Внутрішнє споживання	2597	2251	2037	1384	901	967
% до 2011 р.		86,7	78,4	53,3	34,7	37,2
Експорт	281	296	296	232	159	146
% до виробництва	15,3	22,3	23,9	24,6	26,6	27,4
Імпорт	1047	1219	1094	673	464	580
% до виробництва	57,2	91,8	88,3	71,4	77,8	109,0
% до споживання	40,3	54,1	53,7	48,6	51,4	60,0
Сальдо	-766	-923	-798	-441	-305	-434

Джерело: розраховано авторами за даними Держстату України з урахуванням зміни офіційного курсу національної грошової одиниці [13].

Проведений аналіз засвідчує надзвичайно високу залежність внутрішнього ринку від імпорту споживчих товарів машинобудування, тобто побутової техніки. Частка імпортних товарів за основними її групами, що були реалізовані через торгову мережу України, в останні роки мала такі значення (табл. 7).

Таблиця 7. Частка імпортної техніки, що реалізована через торгову мережу України, %

Продукція	2011	2012	2013	2014	2015
Комп'ютери, периферійне устаткування, програмне забезпечення	97	98,8	99,1	99,4	99,2
Аудіо- та відеообладнання, включаючи телекомунікаційне устаткування	97,5	95,3	96,4	99,7	99,3
Фотографічне, оптичне та точне устаткування	96,1	98,8	98,3	99,4	99,5
Мотоцикли, деталі та приладдя для них	99,2	99,8	99,4	94,4	95,1
Автомобілі та автотовари	85,4	87,4	89,3	89,5	92,1

Джерело: розраховано авторами за даними Держстату України з урахуванням зміни офіційного курсу національної грошової одиниці [13].

До зростаючих секторів внутрішнього ринку приладів слід віднести виробництво контрольно-вимірювальної апаратури. Так, приватне підприємство «Артон», цей напрям роботи виділило окремо, створивши дочірнє підприємство «Артарі-Плюс», яке випускає окрему лінійку приладів пожежної сигналізації на спільній технологічній та інтелектуальній базі. Вся продукція «Артон» захищена 102 патентами, а з 2003 р на підприємстві введена система управління якістю, що сертифікована на відповідність міжнародній системі менеджменту ISO 9001:2008, що сприяє експорту понад 70% продукції в 34 країни (країни ЄС, Азії, СНД, Північної Америки). Оскільки електронна промисловість в Україні практично не функціонує, «Артон» змушений закуповувати частину компонентів для своїх виробів за кордоном [14].

Отже, зараз в Україні існують можливості виробництва і незадоволені потреби в наступній продукції машинобудування: тракторах, сільськогосподарських машинах для підготовки чи обробки ґрунту, причепах і напівпричепах, електричному освітлювальному устаткуванні, апаратах та приладах електронагрівальних, вентиляторів, водонагрівачів електричних, машинах пральних та сушильних побутових, устаткуванні побутовому неелектричному, виробництві інвалідних візків; електровозів, продукції для модернізації існуючих і будівництва нових атомних, теплових та гідроелектростанцій, вантажних автомобілів, в тому числі подвійного призначення; автобусах для міжміського і міжнародного сполучення, спеціальній комунальній техніці для міського господарства, спеціальному медичному транспорті, спеціальній техніці для будівництва і ремонту автомобільних шляхів та залізничних колій; пасажирських та вантажних літаках різних класів; вертольотах різного призначення; воєнно-транспортних літаках, безпілотних літальних апаратах; річкових і морських суднах різних класів, військових кораблях.

Висновки. На тлі випереджаючого зростання високотехнологічного імпорту з'явилися осередки зростання вітчизняного виробництва, що представляють компанії, орієнтовані на випуск продукції з високою часткою доданої вартості, їх бізнес-модель характеризується: диверсифікованим виробництвом; замкнутим технологічним циклом з освоєнням проектування, дистрибуції, маркетингу, ремонтного та ін. видів обслуговування; використанням конкурентних торговельних переваг на шляху включення в світові ланцюги доданої вартості.

Сприяння машинобудівним виробництвам з боку держави повинно стосуватись: формування державного замовлення на рухомий склад для пасажирських і вантажних перевезень, локомотивного парку та їх ремонту і обслуговування; підтримки отримання довгострокового банківського кредитування випуску продукції для внутрішнього ринку та процесів імпортозаміщення на ринках імпортної продукції (міського транспорту, станків та обладнання, електроінструментів та побутових приладів); державного співфінансування в рамках державно-приватного партнерства; надання підприємствам, що розгортають виробництво імпортозаміщуючих товарів, в оренду на пільгових умовах вільних виробничих площ, що знаходяться в державній власності; запровадження

активної політики залучення інвестицій з умовами збільшення компонентів місцевого виробництва та підвищення рівня локалізації; підтримки створення індустріальних парків та інтегрованих структур на основі партнерських відносин між виробничим сектором та торговельними компаніями; сприяння розбудові галузеутворюючих науково-технічних напрямів, що забезпечать формування та реалізацію значимих для економіки України проектів; надання державної підтримки заходам з трансферу технологій та закупівлі ліцензій на виробництво високотехнологічного устаткування; посилення контролю за проявами недобросовісної конкуренції та запобігання виявам монопольної поведінки як українських товаровиробників, так й компаній-імпортерів; активізації заходів щодо виявлення незаконного обігу продукції з метою створення дієвої системи захисту внутрішнього ринку від контрабандного ввезення товарів.

Список використаних джерел

1. Перший етап модернізації економіки України: досвід та проблеми / О.М.Алимов, О.І.Амоша та ін.; за заг. ред. В.І. Ляшенка; ІЕП НАН України, КПУ. – Запоріжжя: КПУ, 2014. – 798 с.
2. Ляшенко В.І. Україна ХХІ: неоіндустріальна держава або «крах проекту»? : монографія / В.І. Ляшенко, Є.В. Котов; НАН України, Ін-т економіки пром-сті; Полтавський ун-т економіки і торгівлі. – К., 2015. – 196 с.
3. Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток : наукова доповідь / [Шинкарук Л.В., Бевз І.А., Барановська І.В. та ін.]; за ред. чл.-кор. НАН України Л.В. Шинкарук; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – К., 2015. – 304 с.
4. Кизим М. О. Можливості та загрози від членства України в СОТ для машинобудування в умовах співпраці з країнами ЄС і Митного союзу ЄврАзЕС / М.О. Кизим, А.Д. Олійник, І.Ю. Матюшенко, В.Є. Хаустова, Ш.А. Омаров, Ю.М. Моїсеєнко, І.Ю. Бунтов // Бізнес Інформ. - 2014. - № 2. - С. 59-70.
5. Реструктуризація промисловості України у процесі посткризового відновлення / О. В. Собкевич, А. І. Сухоруков, В. Г. Савенко та ін. – К. : НІСД, 2011. – 54 с.
6. Щодо реалізації потенціалу машинобудівної галузі у стратегії імпортозаміщення / Аналітична записка [О.В.Собкевич, Є.В.Бєлашов], [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1110> (2013).
7. Письменна У.Є., Биконя О.С. Перспективи розвитку українського енергомашинобудування в контексті Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: акцент на малу і середню енергетику [Електронний ресурс] / Доступний з: < <http://ua-ekonomist.com/10595-perspektivi-rozvitku-ukrayinskogo-energomashinobuduvannya-v-kontekst-ugodi-pro-asocacyu-mzh-ukrayinoyu-ta-yes-akcent-na-malu-serednyu-energetiku.html>.
8. For a European Industrial Renaissance / Communication from the Commission to the European Parliament, The Council, The European economic and social committee and committee of the regions [Електронний ресурс]. – Доступний з: < <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52014DC0014&from=EN>>
9. Держстат України [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.gks.ru/bgd/regl/b12_39/Main.htm>; Статистический сборник «Россия и страны мира» за 2016 р. [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.gks.ru/bgd/regl/b16_39/Main.htm>.
10. В. Кондратьев. Глобальный рынок машиностроения [Електронний ресурс]. Доступний з: <http://www.perspektivy.info/oukumena/ekdom/globalnyj_rynok_mashinostrojenija_2013-10-24.htm>.
11. Герасимчук В.И. Факторы лидерства на мировом рынке машиностроительной продукции / В.И. Герасимчук // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2015. - №3. – С. 84-104.
12. Vieweg, H.G., J. Claussen, and C. Essling. «An introduction to Mechanical Engineering: study on the Competitiveness of the EU Mechanical Engineering Industry.» Sectoral competitiveness studies of Framework contract by the European Commission (2012).
13. Дані Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.
14. 100 многообещающих компаний Украины с экспортным потенциалом // Бизнес. – 2017. – № 12-13. – 27 марта.
15. І. Коваль. Машинобудування: почнемо спочатку. [Електронний ресурс]. – Доступний: <http://forbes.net.ua/ua/nation/1426415-pidsumki-2016-promislovist-perevedeno-v-rezhim-vizhivannya#2>.
16. Дані з офіційного сайту ПАТ «Укрзалізниця». [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.uz.gov.ua/>.

Reference

1. Pershij etap modernizacii ekonomiki Ukraini: dosvid ta problemi / O.M.Alimov, O.I.Amosha ta in.; za zag. red. V.I. Ljashenka; IEP NAN Ukraini, KPU. – Zaporizhzhja: KPU, 2014. – 798 s.
2. Ljashenko V.I. Kotov E.V Ukraina HHI: neoindustrial'na derzhava abo «krah proektu»? : monografija,; NAN Ukraini, In-t ekonomiki prom-sti; Poltavs'kij un-t ekonomiki i torgivli. – K., 2015. – 196 s.
3. Strukturni transformacii v ekonomici Ukraini: dinamika, superechnosti ta vpliv na ekonomichnij rozvitok : naukova dopovid' / [Shinkaruk L.V., Bevez I.A., Baranovs'ka I.V. ta in.]; za red. chl.-kor. NAN Ukraini L.V. Shinkaruk; NAN Ukraini, DU «In-t ekon. ta prognosuv. NAN Ukraini». – K., 2015. – 304 s.
4. Kizim M.O., Olijnik A.D., Matjushenko I. Ju. ta in. Mozhlivosti ta zagrozi vid chlenstva Ukraini v SOT dlja mashinobuduvannja v umovah spivpraci z kraïnami ES i Mitnogo sojuzu ЄvrAzES // Biznes Inform. - 2014. - № 2. - S. 59-70.

5. O.V. Sobkevich, A.I. Suhorukov, V.G. Savenko *ta in. Restrukturizacija promislovosti Ukraïni u procesi postkrizovogo vidnovlennja* – K. : NISD, 2011. – 54 s.
6. O.V. Sobkevich, Є.V. Belashov *Shhodo realizacii potencialu mashinobudivnoï galuzi u strategii importozamishhennja / Analitichna zapiska* : <http://www.niss.gov.ua/articles/1110> (2013).
7. Pis'menna U.Є., Bikonja O.S. *Perspektivi rozvitku ukraïns'kogo energomashinobuduvannja v konteksti Ugodi pro asociaciju mizh Ukraïnoju ta ЄS: akcent na malu i serednju energetiku* : <http://ua-ekonomist.com/10595-perspektivi-rozvitku-ukrayinskogo-energomashinobuduvannya-v-kontekst-ugodi-pro-asocacyu-mzh-ukrayinoyu-ta-yes-akcent-na-malu-serednyu-energetiku.html>.
8. *For a European Industrial Renaissance / Communication from the Commission to the European Parliament, The Council, The European economic and social committee and committee of the regions* : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52014DC0014&from=EN>
9. Derzhstat Ukraïni : http://www.gks.ru/bgd/regl/b12_39/Main.htm/; Statisticheskij sbornik «Rossija i strany mira» za 2016 r. : http://www.gks.ru/bgd/regl/b16_39/Main.htm.
10. V. Kondrat'ev. *Global'nyj rynek mashinostroenija* : http://www.perspektivy.info/oykumena/ekdom/globalnyj_rynek_mashinostrojenija_2013-10-24.htm.
11. Gerasimchuk V.I. *Faktory liderstva na mirovom rynke mashinostroitel'noj produkcii // Marketing i menedzhment innovacij.* – 2015. – №3. – S. 84-104.
12. Vieweg, H.G., J. Claussen, and C. Essling. «An introduction to Mechanical Engineering: study on the Competitiveness of the EU Mechanical Engineering Industry.» *Sectoral competitiveness studies of Framework contract by the European Commission* (2012).
13. *Dani Derzhavnoi sluzhbi statistiki Ukraïni* : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
14. *100 mnogoobeshhajushhih kompanij Ukrainy s jeksportnym potencialom // Biznes.* – 2017. – № 12-13. – 27 marta.
15. I.Koval'. *Mashinobuduvannja: pochnemo spochatku.* : <http://forbes.net.ua/ua/nation/1426415-pidsumki-2016-promislovist-perevedeno-v-rezhim-vizhivannya#2>.
16. *Dani z oficijnogo sajtu PAT «Ukrzaliznicja».* : <http://www.uz.gov.ua/>.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Гахович Наталія Георгіївна

к.е.н., старший науковий співробітник відділу промислової політики,

e-mail: nata1001@mail.ru

Завгородня Марія Юріївна

к.е.н., науковий співробітник відділу промислової політики,

e-mail: mzavgorodnia@gmail.com

ДУ «Інститут економіки та прогнозування» НАНУ

вул. Панаса Мирного, 26, м. Київ, 01011, Україна

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Гахович Наталья Георгиевна

к.э.н., старший научный сотрудник отдела промышленной политики,

e-mail: nata1001@mail.ru

Завгородняя Мария Юриевна

к.э.н., научный сотрудник отдела промышленной политики,

e-mail: mzavgorodnia@gmail.com

ГУ «Институт экономики и прогнозирования» НАНУ

ул. Панаса Мирного, 26, г. Киев, 01011, Украина

DATA ABOUT THE AUTHORS

Gahovich N.G.

PhD in economics, Senior Research Officer of Department of Industrial Policy,

e-mail: nata1001@mail.ru

Zavgorodnia M. Y.

PhD in economics, Research Officer of Department of Industrial Policy,

e-mail: mzavgorodnia@gmail.com

Institute for Economics and Forecasting Ukrainian National Academy of Sciences

26, Panasas Myrnoho, Kyiv, 01011, Ukraine

СВІТОВІ ВИКЛИКИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬСТВОМ ТА РОЛЬ УКРАЇНИ В ЇХ ПОДОЛАННІ

Дейнеко Л.В.

Предметом дослідження є наукові та організаційні підходи щодо продовольчого забезпечення в світовому масштабі, метою є висвітлення викликів щодо забезпечення продовольством та ролі України в їх подоланні. Використано загальнонаукові, а також спеціальні методи економічного аналізу та узагальнення інформації: статистичних порівнянь, групування, структурно-функціонального аналізу та ін. Висвітлені ключові проблеми продовольчого забезпечення в світі та прийняті світовою спільнотою базові принципи і механізми їх подолання, розкрито місце і роль України в світовій продовольчій системі, визначені можливості і ризики для продовольчого забезпечення світу та країни, що виникають внаслідок лібералізації міжнародної торгівлі продовольством. Робиться висновок про необхідність формування і ефективного використання інструментів та механізмів задля запобігання цим викликам, чи пом'якшення їх негативного впливу на основі чітко визначених і узгоджених стратегічних цілей, постійного моніторингу їх досягнення, врахування зазначених цілей при формуванні національної аграрної, торговельної та інших релевантних політик задля посилення позицій України на світовому продовольчому ринку та поліпшення продовольчого забезпечення, а також обґрунтована необхідність врахування впливу правил міжнародної торгівлі на стан та функціонування національної продовольчої системи з метою мінімізації ризиків та максимізації позитивних ефектів.

Ключові слова: продовольча безпека, продовольче забезпечення, світовий ринок продовольства, міжнародна торгівля, лібералізація торгівлі

МИРОВЫЕ ВЫЗОВЫ ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ ПРОДОВОЛЬСТВИЕМ И РОЛЬ УКРАИНЫ В ИХ ПРЕОДОЛЕНИИ

Дейнеко Л.В.

Предметом исследования являются научные и организационные подходы к продовольственному обеспечению в мировом масштабе, целью является освещение вызовов по обеспечению продовольствием и роли Украины в их преодолении. Используются общенаучные, а также специальные методы экономического анализа и обобщения информации: статистических сравнений, группировки, структурно-функционального анализа и др. Освещены ключевые проблемы продовольственного обеспечения в мире и принятые мировым сообществом базовые принципы и механизмы их преодоления, раскрыто место и роль Украины в мировой продовольственной системе, определены возможности и риски для продовольственного обеспечения мира и страны, возникающие вследствие либерализации международной торговли продовольствием. Делается вывод о необходимости формирования и эффективного использования инструментов и механизмов для предотвращения этих вызовов, или смягчения их негативного воздействия на основе четко определенных и согласованных стратегических целей, постоянного мониторинга их достижения, учета указанных целей при формировании национальной аграрной, торговой и других релевантных политик для усиления позиций Украины на мировом продовольственном рынке и улучшения продовольственного обеспечения, а также обоснована необходимость учета влияния правил международной торговли на состояние и функционирование национальной продовольственной системы с целью минимизации рисков и максимизации положительных эффектов.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, продовольственное обеспечение, мировой рынок продовольствия, международная торговля, либерализация торговли

GLOBAL CHALLENGES OF FOOD SUPPLY AND THE PART OF UKRAINE IN DEALING WITH THEM

Deineko L.V.

Scientific and organizational approaches to food supply on global scale are researched in this paper, with the goal of highlighting the challenges of food supply and the the part of Ukraine in dealing with them. General and special scientific methods of economic analysis and data generalization are used: statistical comparison, grouping, structure-function analysis etc. Key problems of global food supply are highlighted, as well as basic principles and mechanisms of dealing with them, accepted by the global community. Ukraine's place and part in the global food system are shown. Possibilities and risks for the global and national food supply that appear as a result of food trade liberalization are determined. Conclusion is made about the necessity of formation and effective employment of the instruments and mechanisms for prevention or mitigation of such challenges, based on the clearly defied and coordinated goals, consolidation of the permanent monitoring of their accomplishment, taking into account these goals in developing national agrarian, trade and other relevant policies, so that the position of Ukraine could be strengthened in the global food market, and food supply could be improved. The necessity of taking into account the influence of the rules of international trade on the condition and functioning of the national food system for the minimization of risks and maximization of positive effects is justified.

Keywords: food security, food supply, global food market, international trade, trade liberalization

Забезпечення продовольчої безпеки сьогодні визнане в якості першочергового завдання для всього світу. В першу чергу це пов'язано з тим, що забезпечення населення продовольством лежить в основі вирішення однієї з головних глобальних проблем людства – голоду. Останні доступні дані свідчать, що у 2014-2016 рр біля 795 млн. людей, або кожен дев'ятий в світі, страждав від голоду.

На шляху подолання цієї проблеми світова спільнота стикається з викликами, які вимагають злагоджених системних дій, зокрема це швидке демографічне зростання і урбанізація, що породжують все більшу потребу в продовольстві (за прогнозами ФАО у 2050 році світу треба буде нагодувати 9 млрд. населення, глобальний попит на продукти харчування на цей час має збільшитись принаймні на 60 відсотків від рівня 2006 року), та кліматичні зміни, які створюють численні загрози для виробників продовольства (загальне підвищення добової температури, підвищена мінливість температури, зміни рівнів і частоти опадів, збільшення частоти сухих періодів і засух, зростання інтенсивності екстремальних погодних умов, підвищення рівня моря і засолення, скорочення запасів орних земель і прісної води) [1; 4].

Водночас існує ряд загроз, вирішення яких можливе переважно в економічній площині і вимагає як від економічної науки, так і від практиків управління та господарювання, формування і ефективного використання інструментів та механізмів задля запобігання цим викликам, чи пом'якшення їх негативного впливу. Серед загроз такого плану виділяють наступні:

- нерівність економічного зростання в різних країнах світу (країни, що розвиваються, які мають високі показники економічного зростання більш успішно вирішують проблеми голоду, тому сприяння економічному розвитку країн, які мають низькі показники середньодушового розміру ВВП та відстають в його динаміці є чинником, що спрямований на зменшення проблеми голоду в цих країнах);

- значні коливання світових цін на продовольство (стрімке зростання цін на продовольство робить його менш доступним для більшої частки населення світу з низькими доходами, тоді як падіння цін погіршує становище виробників продовольства, призводить до зростання бідності в аграрних регіонах, провокує скорочення фізичних обсягів виробництва продовольства, що зрештою також загострює проблему голоду);

- нерівність розподілу доходу в продовольчій сфері (ця проблема є актуальною для забезпечення продовольчої безпеки не тільки країн що розвиваються і мають проблеми з голодом, але й для розвинених країн світу. Як відомо, левову частку доходу з виробництва продовольства отримують землевласники і трейдери, потім переробники, тоді як на безпосередніх виробників продовольства, переважно лягають всі ризики, пов'язані з цим процесом. Це виступає однією з причин такої соціальної проблеми як сільська бідність і стримує аграрний розвиток, і відповідно знижує ефективність світової агропродовольчої системи).

Метою даної статті є висвітлення світових викликів щодо забезпечення продовольством, зокрема можливостей та ризиків для продовольчого забезпечення світу та країни, що виникають внаслідок лібералізації міжнародної торгівлі продовольством та розкриття місця і ролі України у світовій продовольчій системі.

Слід зазначити, що світова спільнота досягла певних успіхів у вирішенні проблем продовольчої безпеки завдяки наявності узгодженої стратегії, чітко визначених цілей і моніторингу їх досягнення. Так, у 2000 р. світовими лідерами була прийнята Декларація Тисячоліття (Millennium Declaration) і викладені Цілі Тисячоліття щодо розвитку (Millennium Development Goals), де першою ціллю було зазначено скорочення вдвічі голоду і крайньої бідності до кінця 2015 року. При цьому відзначалось, що доступність продовольства, в достатній кількості і для забезпечення раціонального харчування, вносить свій внесок в розвиток людського потенціалу, допомагає людям усвідомити їх повний потенціал і скористатися можливостями, що надає процес розвитку. За цей період 72 країнам вдалося досягнути поставленої мети, при цьому 12 з цих країн вдалося скоротити чисельність хронічно недоїдаючих до рівня менше 5%, тобто до рівня розвинених країн.(див. табл.1).

Таблиця 1. Чисельність голодуючих у світі (з 1990–1992 рр. по 2014–2016 рр.)

	2000-2002		2005-2007		2010-2012		2014-2016*	
	млн	%	млн	%	млн	%	млн	%
Всього у світі	929,6	14,9	942,3	14,3	820,7	11,8	794,6	10,9
Розвинені країни	21,2	<5,0	15,4	<5,0	15,7	<5,0	14,7	<5,0
Країни, що розвиваються	908,4	18,2	926,9	17,3	805,0	14,1	779,9	12,9
Африка	210,2	25,4	213,0	22,7	218,5	20,7	232,5	20,0
Азія	636,5	17,6	665,5	17,3	546,9	13,5	511,7	12,1
Латинська Америка	60,4	11,4	47,1	8,4	38,3	6,4	34,3	5,5
Океанія	1,3	16,5	1,3	15,4	1,3	13,5	1,4	14,2

*Попередні оцінки

Джерело: ФАО [1]

Основними чинниками, що забезпечували прогрес в досягненні цілі фахівці називають[1; 2; 3; 4]:

- економічне: зростання, яке не обмежується лише економічним піднесенням, а сприяє справедливому доступу до харчових продуктів, активів і ресурсів, особливо для бідних верств населення;

- зростання продуктивності сільського господарства (при цьому наголошується на ключовій ролі сімейного фермерства та дрібнотоварного сільського в зниженні злиднів і голоду. З огляду на те, що за

даними OCED, 78% бідних в світі в значній мірі залежать від сільського господарства не тільки як постачальника харчів, але і для їх засобів до існування, зростання продуктивності сільського господарства і доходів, цьому чиннику надається особливе значення);

- міжнародну торгівлю (оскільки державні політики щодо експорту та імпорту продовольства сприяють вирівнюванню цін, впливають на заробітну плату і доходи на внутрішньому ринку та полегшують доступ до харчових продуктів для бідних верств населення);

- заходи соціального захисту, які стали важливим інструментом в боротьбі з голодом (це, зокрема, надання умовної або безумовної грошової допомоги; програми, спрямовані на сприяння забезпеченню продовольчої безпеки, в т.ч. через системи розподілу харчових продуктів; поліпшення життя і засобів для існування для бідних верств населення шляхом полегшення доступу до виробничих ресурсів).

З 1 січня 2016 року вступили в силу нові 17 цілей, визначені Організацією Об'єднаних Націй в царині сталого розвитку. Кожна з цих цілей має свій блок цілей, що уможливають досягнення основної мети (всього 169). Загалом вони розраховані до 2030 року, але для деяких визначено і коротший термін.

Щодо проблеми забезпечення продовольством найбільшу вагу має друга мета - покінчити з голодом, досягти продовольчої безпеки і поліпшити харчування. Водночас, досягнення цієї цілі тісно пов'язано з іншими, зокрема тими, що стосуються подолання бідності, зростання продуктивності і доходів, забезпечення стійкості і сталості, підтримкою біорізноманіття, зростання інвестиції, розвитку торгівлі і товарних ринків.

В OECD-FAO AGRICULTURAL OUTLOOK 2016-2025 було виокремлено зв'язок 15 з 17 цілей розвитку з аграрним виробництвом і продовольчим забезпеченням[2]:

1. Викорінення бідності. Ця мета включає завдання щодо викорінення крайньої бідності (доходи менше 1,25 доларів США в день) і щонайменше 50% скорочення бідності до 2030 року і має важливе значення для забезпечення продовольством, з огляду на збільшення, завдяки цьому економічної доступності продовольства та підвищення доходності його виробництва

2. Нульовий рівень голоду. Охоплює чисельні релевантні цілі, включаючи припинення голоду та недоїдання, подвоєння продуктивності аграрного сектору та доходів малих виробників продовольства; передбачає корекцію обмежень у міжнародній торгівлі; підвищення інвестицій у аграрні дослідження, розширення послуг та технологій, імплементацію сталих систем та практик виробництва продовольства до 2030.

3. Гарне здоров'я та благополуччя. Включає у себе зменшення смертей та хвороб від небезпечних хімікатів, забруднення і зараження повітря, води та землі. Актуальне для продвиробництва з огляду на використання агрохімікатів та гною.

4. Якісна освіта. Релевантно для навчання у сфері аграрного виробництва та розвитку, що може дозволити фермерам запровадити сталі з точки зору навколишнього середовища фермерські практики та збільшити конкурентоздатність.

5. Гендерна рівність. Включає винищення гендерної дискримінації, у тому числі у володінні землею. Зменшення сучасного розриву між фермерами жіночої та чоловічої статі у країнах, що розвиваються, може збільшити аграрне виробництво цих країн на 2,5-4%, тим самим зменшивши світовий голод на 12-17%.

6. Чиста вода та санітарія. Відноситься до ефективного використання води у аграрному виробництві, покращення якості води через зменшення забруднень та захист екосистем, пов'язаних з водою. Фермерство споживає 70% води від загального споживання і вносить свій вклад у забруднення води через потрапляння добрив, пестицидів та інших забруднювачів.

7. Доступна та чиста енергія. Включає цілі зі значного підвищення відновлюваної енергії та подвоєння світової енергоефективності до 2030 року. Відноситься до ефективності використання енергетики та біоенергетики.

8. Гідна робота та економічне зростання. включає релевантні цілі зі сталого економічного росту підвищення ефективності використання ресурсів та доступу до фінансових послуг і страхування.

9. Промисловість, інновації та інфраструктура. Релевантні до аграрного сектору цілі включають розвиток сталої та стійкої інфраструктури, підвищення доступу малих та середніх підприємств до фінансових послуг та їх інтеграція у цінні ланцюги, а також заохочення інновацій.

10. Зменшення нерівності. Ціль передбачає досягнення до 2030 сталого підвищення доходів 40% населення з нижчими більш високими темпами, ніж в середньому по країні. Релевантно через причини, зазначені у Цілі 1.

11. Відповідальні виробництво та споживання. Включає зменшення втрат продовольства і відходів виробництва, ефективне використання природних ресурсів, екологічний менеджмент хімікатів та відходів, зменшення субсидій на використання палива, що базується на викопних джерелах, 10-річний фреймворк щодо сталого виробництва та споживання.

12. Дії у сфері клімату. Вони націлені на посилення стійкості до небезпек, пов'язаних з кліматом, та забезпечують мобілізацію 100 млрд. дол. щорічно, до 2020, задля забезпечення пом'якшення впливу на зміну клімату країнами, що розвиваються. Зміни клімату є надзвичайно релевантними для агросектору і, одночасно, впливають на нього і піддаються впливу з його боку.

13. Життя під водою. Включає завдання з недопущення та значного зменшення до 2025 року морського забруднення, зокрема добривами; ефективне регулювання рибальства задля забезпечення сталих практик у рибальстві; заборону деяких субсидій у сфері рибальства до 2020 року.

14. Життя на землі. Ця ціль спрямована на збереження та стале використання екосистем прісної води та пов'язаних з нею – напр., боліт – до 2020, боротьбу за відновлення виснаженої землі до 2030, а також недопущення зменшення біорізноманіття. Оскільки фермерство є формою діяльності людини, що займає більшу частину земель у багатьох країнах, сільське господарство не лише значно впливає на біорізноманіття, але й залежить від нього.

15. Партнерство для досягнення цілей. Включає цілі, пов'язані з агросектором у сфері міжнародної торгівлі, включаючи просування відкритої, недискримінаційної та рівноправної торговельної системи та звершення Дохійського раунду переговорів СОТ.

Враховуючи активізацію інтеграційних процесів України в світовий продовольчий простір та амбітні бажання України посісти в цьому просторі місце, яке відповідало б наявному потенціалу країни, наша держава має узгоджувати відповідні політики з зазначеними цілями і завданнями.

Варто відзначити, що завдяки активній і наполегливій діяльності Уряду України, зокрема Міністерства аграрної політики України, протягом останніх років були здійснені помітні кроки в зміцненні позицій України на світовому ринку продовольства, нарощуванні обсягів, товарній та географічній диверсифікації експорту.

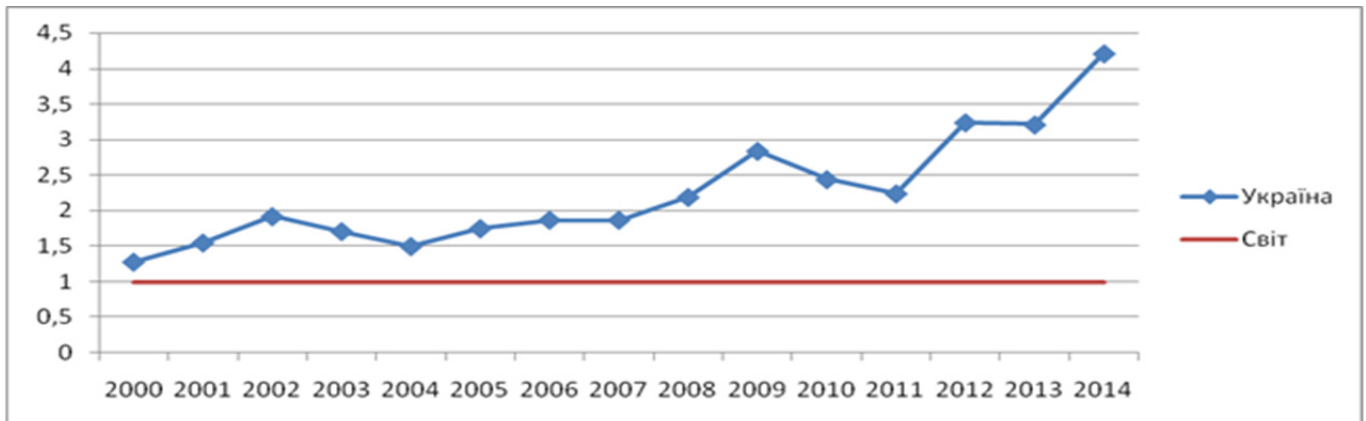

Рисунок 1. Динаміка виявлених порівняльних переваг експорту продовольства в Україні (світ=1) [6]

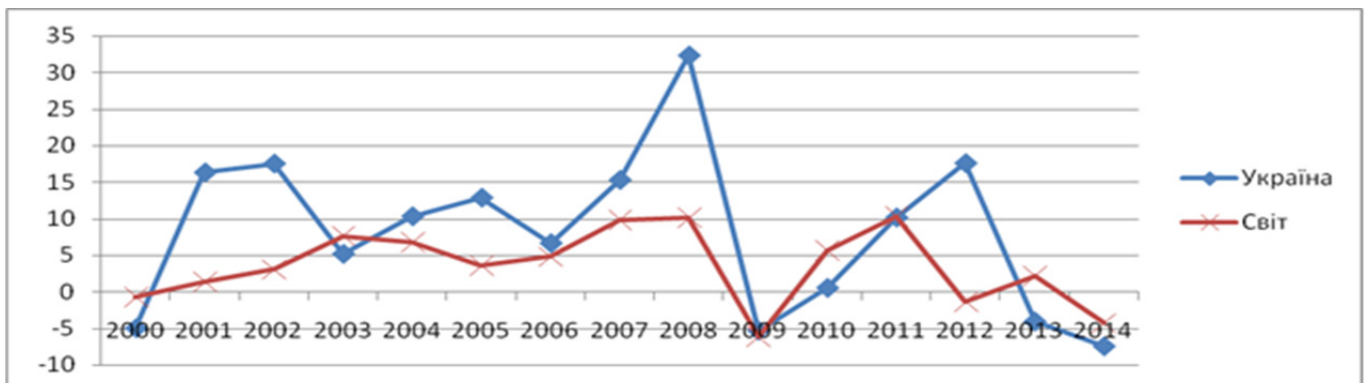

Рисунок 2. Динаміка експорту продовольства в Україні порівняно зі світом, % [6]

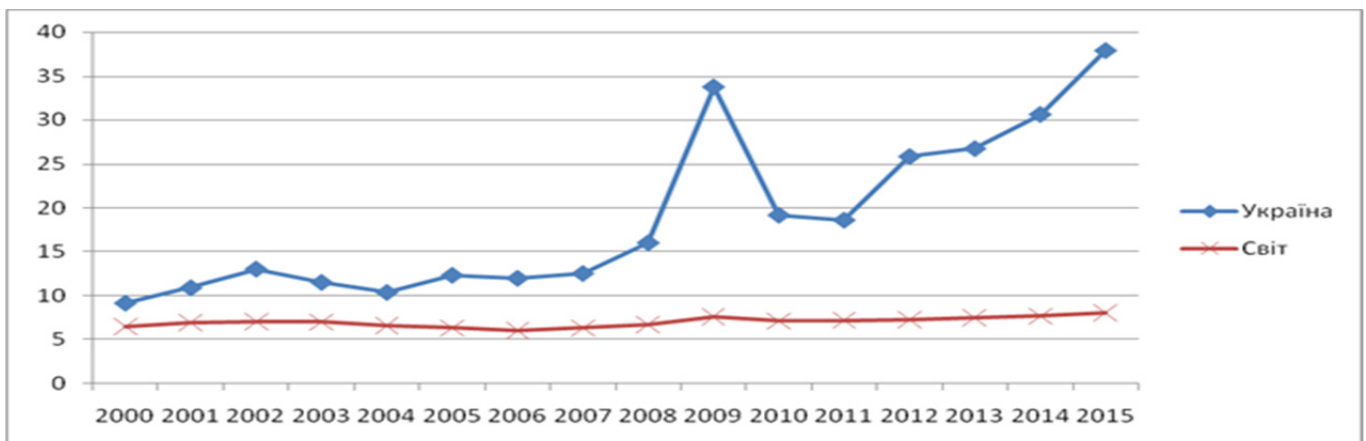

Рисунок 3. Динаміка частки експорту продовольства в структурі експорту в Україні порівняно зі світом, % [6]

Україна на сьогодні входить до десятки лідерів в світі з виробництва та експорту ряду продовольчих товарів. Так, за результатами 2015/2016 маркетингового року Україна посідала: перше місце в світі за обсягами виробництва соняшника і соняшникової олії та експорту соняшникової олії; друге місце – за експортом зерна та горіхів; третє - за виробництвом та експортом ячменю та експортом ріпаку; четверте – за експортом кукурудзи, виробництвом меду та горіхів; п'яте за експортом пшениці; шосте – за виробництвом кукурудзи, пшениці та експортом сої; восьме – за виробництвом сої та експортом курятини.

Як видно з даних, наведених на рис.1-3. Порівняльні переваги України в експорті продовольства відносно світового рівня мають досить стійку тенденцію до зростання. За період з 2000 р. до 2014 р. їх рівень зріс майже втричі, при цьому динаміка частки експорту продовольства в структурі експорту в Україні починаючи з 2011 р. стрімко зростала і за результатами 2016 року частка продукції АПК та харчової промисловості в структурі вітчизняного експорту досягла 42%, при цьому аналогічний показник також мав невелику тенденцію до зростання, але лишався в межах 7-8%.

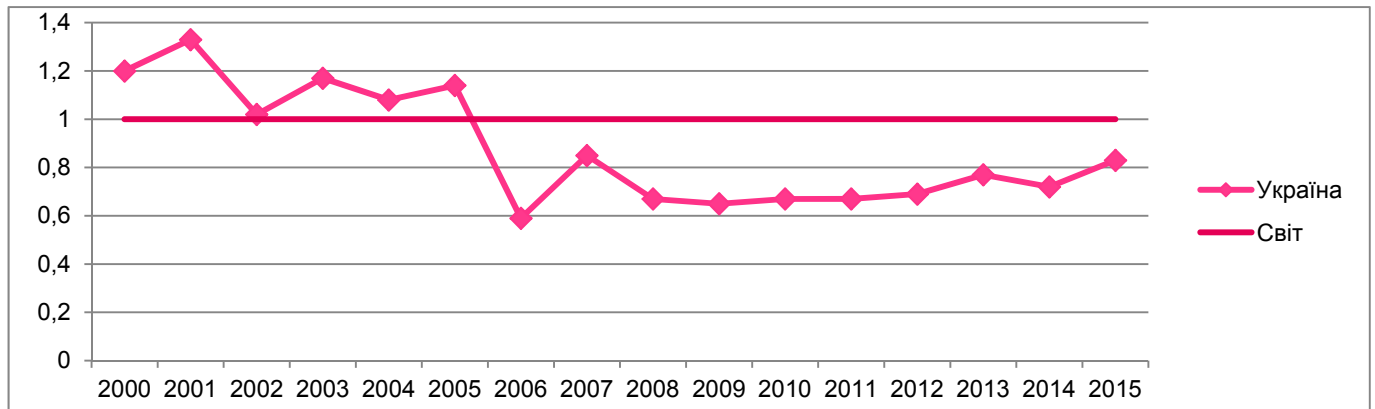

Рисунок 4. Динаміка виявлених порівняльних переваг експорту продукції тваринництва з України (світ=1) [6]

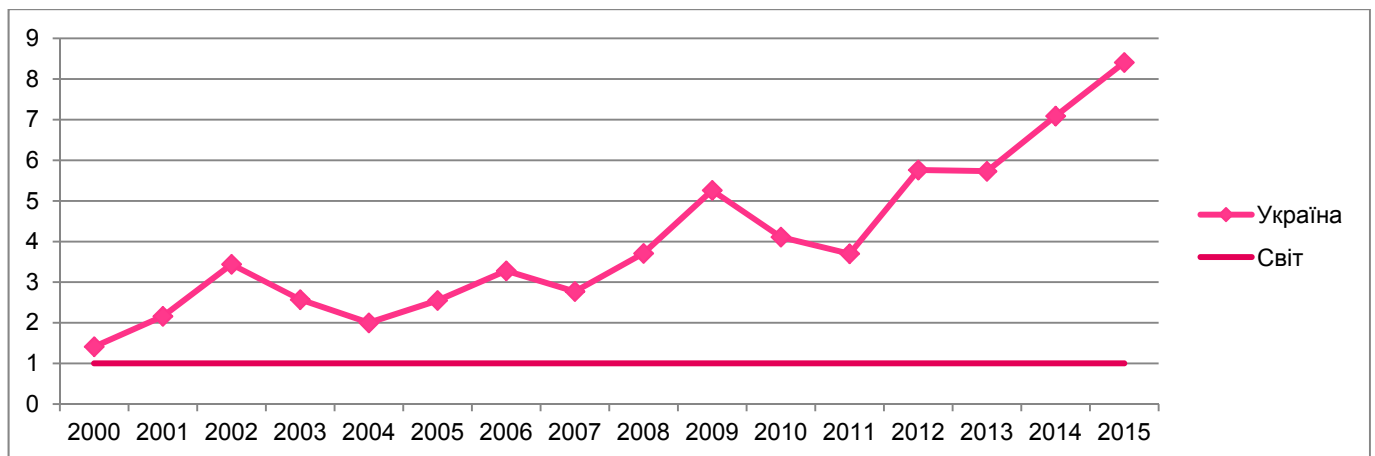

Рисунок 5. Динаміка виявлених порівняльних переваг експорту продукції рослинництва з України (світ=1) [6]

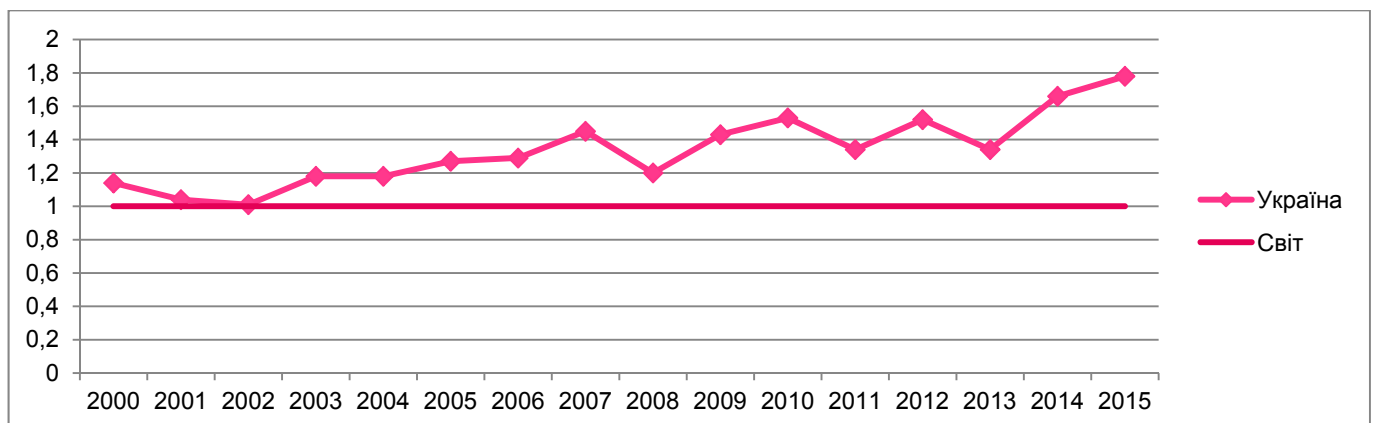

Рисунок 6. Динаміка виявлених порівняльних переваг експорту харчових продуктів з України (світ=1) [6]

Водночас дані рис. 4-6 демонструють деякі тривожні факти. Так, волатильність динаміки експорту продовольства України помітно вища ніж світова (рис.2), що враховуючи питому вагу продовольчого експорту в вітчизняному експорті, свідчить про наявність високих потенційних загроз з цього боку не тільки національній продовольчій системі, але й національній безпеці в цілому. При цьому, без задіяння запобіжних заходів ці загрози тільки зростатимуть при подальшому зростанні продовольчого експорту і збільшенні його частки в структурі експорту країни.

Дані рис 4-6 свідчать про те, що високі показники порівняльних переваг України в експорті продовольства забезпечуються головним чином за рахунок рослинництва, тобто сировинної складової продовольчого експорту, тоді як показник порівняльних переваг в експорті переробленої продукції значно нижчий (8,5 проти 1,8 у 2015 р.) Що ж до експорту продукції тваринництва, то після 2005 року вони були фактично втрачені, хоча в у 2015 р. бачимо слабку тенденцію до відновлення позицій, хоча показник порівняльних переваг лишився від'ємним (-0,75).

Таблиця 2. Експорт продукції АПК та харчової промисловості в Україні та світі, млн дол. США

Товари	Україна		Світ		Частка України в світі, %	
	2000	2015	2000	2015	2000	2015
Рослинна продукція	608,0	11288,1	163831,4	504646,7	0,37	2,24
Тваринна продукція	366,3	821,3	130242,0	308089,4	0,28	0,27
Харчові продукти	403,1	2468,4	193061,9	508337,5	0,21	0,49
Продовольство	1338,8	14435,4	463617,3	1260805,0	0,29	1,14

Джерело: Світовий банк [6]

З даних табл. 2 також видно, що хоча обсяги експорту продовольства України зросли майже в 11 разів, тоді як в світовий показник зріс за зазначений період лише в 267 рази, проте його частка України в світовому експорті сьогодні ледь перевищує 1%.

То ж, маємо визнати, що Україна на сьогодні не спроможна відчутно впливати на ситуацію на світовому продовольчому ринку, де на поточний період і на перспективу до 2025 р. (рис.7) прогнозується висока концентрація експорту основних продовольчих товарів, коли на топ-5 країн експортерів (в жодну з них Україна не входить) припадає 70%-95%, а по деяким товарам 40 % припадає лише на одну країну виробника, як то вершкове масло (Нова Зеландія), м'ясо овець (Австралія) цукор і соєві боби (Бразилія), коренеплоди (Таїланд) та ін., що є одним з чинників, які роблять продовольчий ринок вразливим до різного роду шоків: виробничих політичних, кліматичних тощо.

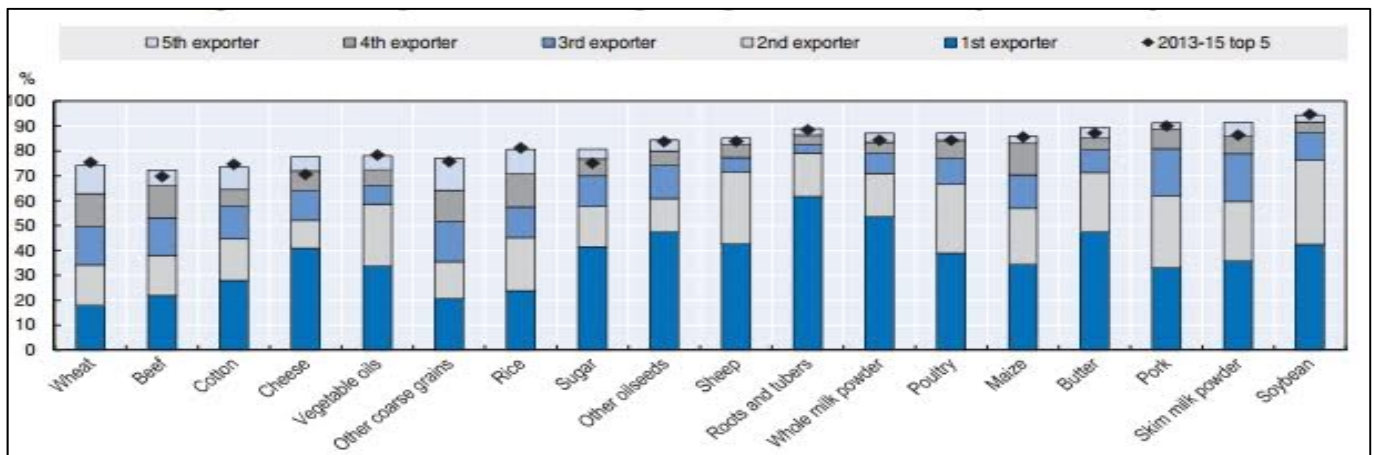

Рисунок 7. Частка експорту топ-5 експортерів у 2025 році за видом товару [2]

Однак посилення позицій України на світовому ринку могло б зробити світовий продовольчий ринок більш диверсифікованим і таким чином сприяти його стабілізації.

Таким чином, слід зазначити, що Україна, хоча і має за статистикою ФАО, менше 5 відсотків голодуючого населення на рівні з розвиненими країнами світу, та виробляє значні обсяги продовольства, це не знімає актуальності проблем продовольчого забезпечення і продовольчої безпеки для самої країни. В Україні сьогодні значна кількість населення витрачає на харчування більше половини свого доходу, структура харчування не є раціональною, загострюється проблема сировинного забезпечення переробних підприємств, погіршується стан природно-ресурсного потенціалу продовольчого комплексу, потребує вдосконалення система контролю за якістю та безпечністю продукції та ін. Поряд з цим, нарощування Україною експорту продовольства разом із все більшою відкритістю національного ринку для його імпорту не може не позначитись на стані внутрішнього ринку продовольства і ситуації з продовольчим забезпеченням. Тому важливо дослідити вплив цих процесів на різні аспекти розвитку продовольчої

системи країни передбачити можливі наслідки цих процесів задля максимізації позитивних ефектів і мінімізації чи запобігання негативним впливам.

Взагалі вплив міжнародної торгівлі та наслідки її лібералізації для продовольчої безпеки та продовольчого суверенітету країн є тим питанням, яке постійно піднімається при обговоренні правил міжнародної торгівлі в рамках СОТ, що має вирішуватись поряд з постійною дилемою між підтримкою високих цін, щоб допомогти з доступністю продовольства, і потребою зниження ціни, щоб сприяти доступу до продовольства споживачам з низьким рівнем доходу. То ж нижче наведемо перелік можливих негативних і позитивних ефектів, які згадуються найчастіше, зазначивши, що майже всі вони в тій чи іншій мірі можуть проявити себе і щодо продовольчої системи України [3; 5].

Можливі позитивні ефекти:

- макроекономічні вигоди від відкритої торгівлі, на кшталт росту експорту та притоку прямих іноземних інвестицій, підтримки росту зайнятості, що, у свою чергу, підвищує доходи тощо;
- завдяки розширенню можливостей для експорту в конкурентних на світовому ринку секторах можна прогнозувати підвищення доходів;
- необхідність застосування міжнародних стандартів експортерами та розвитку національної системи контролю сприятиме зростанню якості та безпечності продовольства;
- лібералізація торгівлі підвищує імпорт та збільшує кількість і спектр доступного продовольства;
- ширший спектр доступних харчових продуктів задовольнятиме різні уподобання й смаки та забезпечуватиме більш збалансований раціон харчування;
- збільшення конкуренції через зростання імпорту може спонукати до підвищення ефективності і продуктивності виробництва, зокрема через збільшення інвестування, нагромадження технологій, наукові розробки;
- зі зменшенням захисних заходів для країн - імпортерів продовольства, ціни на продовольство зазвичай знижуються;
- імпорт зменшує сезонний ефект на доступність продовольства та споживчі ціни.

Можливі негативні ефекти:

- для країн-великих експортерів продовольства, вищі ціни на міжнародних ринках можуть зменшити доступність для внутрішнього ринку тих товарів, які вироблятимуться на експорт;
- для країн-великих експортерів продовольства, внутрішні ціни на експортовані продукти можуть підвищитися;
- орієнтація експорту сировини може призвести до більш інтенсивного використання і виснаження землі та інших ресурсів;
- за низької конкурентоспроможності при зростанні імпорту національні виробники скорочуватимуть виробництво, зменшуючи внутрішню пропозицію що може призвести до негативних мультиплікаційних ефектів в агропродовольчій сфері;
- сектори на більш ранніх стадіях розвитку можуть стати більш вразливими до цінових шоків та імпортних хвиль;
- зайнятість та доходи у чутливих, конкуруючих з імпортом галузях, можуть знизитися;
- залежність від імпортованого продовольства пов'язують з підвищенням споживання дешевих висококалорійних і малопоживних харчових продуктів;
- для країн-великих імпортерів, так само як і для країн зі значною питомою вагою експорту лібералізація торгівлі зменшує простір маневрування для боротьби з шоками.

Таким чином, можемо бачити, що торгівля як така не є загрозою, ані панацеєю для розвитку продовольчого сектору країни, а відповідь на питання, як позначиться розвиток міжнародної торгівлі на стані продовольчого забезпечення і продовольчої безпеки в Україні, залежить від того, наскільки ретельно будуть оцінені можливості та ризики, пов'язані з відкритістю торгівлі і наскільки ефективно буде вибудований механізм їх використання чи реагування на них.

В цьому контексті важливо звернути увагу на те, що хоча Україна вступила до СОТ ще майже дев'ять років тому, набір інструментів торговельної політики, які використовує наша країна для захисту власних інтересів лишається досить вузьким, а її участь у формуванні правил торгівлі мало помітною.

В якості позитивного прикладу відстоювання інтересів слід навести приклад Індії та ряду інших країн, дії яких позначились на позиції країн що розвиваються в світовій торгівлі продовольством. Ці країни (так звана Група 33, що об'єднує країни з швидкозростаючою економікою) запропонувала на дев'ятій Міністерської конференції на Балі встановити, що закупівля запасів зерна країнами, що розвиваються з метою підтримки виробників, які мають низький дохід або які відчувають нестачу ресурсів, не повинна враховуватися в загальній величині внутрішньої підтримки. Водночас, розвинені країни, в першу чергу США, Канада та ЄС, наполягали на тому, що закупівля урядом запасів продовольства у селян за цінами вище світових стимулює фермерів виробляти більше, ніж необхідно, що спотворює ціни на світовому ринку і негативно впливає на міжнародну торгівлю, тому такі заходи підтримки не повинні перевищувати встановленого 10%-го порогового значення, в іншому випадку, є підстави для звернення до Органу з врегулювання суперечок СОТ з позовом проти країни, яка порушила свої зобов'язання. Завдяки аргументованій і наполегливій позиції Індії, питання було вирішено на користь країн, що розвиваються.

Рішення 9 Міністерської конференції дозволяє цим країнам за певних умов перевищувати свої зобов'язання щодо заходів внутрішньої підтримки, що належать до «жовтого кошику», в порушення Угоди про сільське господарство. У проекті підсумкової декларації говориться, що сторони домовилися продовжити переговори з питання продовольчої безпеки і остаточно прийняти рішення на 11-й Міністерській конференції СОТ у грудні 2017. У цей період члени СОТ утримуються від подачі позовів щодо країн, що розвиваються, які надають таку підтримку. Ухвалення Балійського пакету вважається найзначнішою угодою з часів заснування СОТ. Без сумніву, успішне відстоювання своїх позицій додає країнам, що розвиваються, більше впевненості в подальших переговорах в рамках СОТ.

Таким чином успішна роль України в забезпеченні світової власно продовольчої безпеки вимагає крім дієвих заходів стимулювання експорту, в чому вже досягнуті помітні успіхи, формування і ефективного використання інструментів та механізмів задля реагування на наявні виклики, на основі чітко визначених і узгоджених зі світовими підходами стратегічних цілей, а також врахування цих цілей при формуванні національної аграрної, торговельної та інших релевантних політик. Посилення позицій України на світовому продовольчому ринку та поліпшення продовольчого забезпечення, також вимагає врахування впливу правил міжнародної торгівлі на стан та функціонування національної продовольчої системи з метою мінімізації ризиків та максимізації позитивних ефектів та більш активної позиції України у відстоюванні національних інтересів на міжнародних площадках.

Список використаних джерел / References

1. *The State of Food Insecurity in the World Meeting the 2015 international hunger targets: taking stock of uneven progress* <http://www.fao.org/3/a-i4646e.pdf>
2. OECD/FAO (2016), *OECD-FAO Agricultural Outlook 2016-2025*, OECD Publishing, Paris. http://dx.doi.org/10.1787/agr_outlook-2016-en
3. Meléndez-Ortiz, Ricardo. April 22, 2016. *Food security and nutrition in the 2016 globalized economy* <https://www.ifpri.org/blog/food-security-and-nutrition-2016-globalized-economy/>
4. Fan, Shenggen. May 2016. *A new global food system for achieving the Sustainable Development Goals* <http://e15initiative.org/blogs/new-global-food-system-achieving-sustainable-development-goals/>
5. Diaz-Bonilla, Eugenio. December 2013. *Agricultural Trade and Food Security: Some Thoughts about a Continuous Debate* <http://e15initiative.org/publications/agricultural-trade-and-food-security-some-thoughts-about-a-continuous-debate/>
6. WITS. 2016. *World Integrated Trade Solution*. Washington, DC: World Bank. <http://wits.worldbank.org/default.aspx>.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Дейнеко Людмила Вікторівна, доктор економічних наук, професор,
завідувач відділу промислової політики
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
вул. Панаса Мирного, 26, м. Київ, 01011, Україна
e-mail: deinekolv@gmail.com

ДАнные ОБ АВТОРЕ

Дейнеко Людмила Викторовна, доктор экономических наук, профессор,
заведующий отделом промышленной политики
ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»
ул. Панаса Мирного, 26, г. Киев, 01011, Украина
e-mail: deinekolv@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Deineko Liudmyla Viktorivna, Doctor of Economics, professor,
Head of the Department of Industrial Policy
Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine
26, Panasa Myrnoho str. Kyiv, 01011 Ukraine
e-mail: deinekolv@gmail.com

УДК: 338.439:339.9

ВИЗНАЧЕННЯ ПРІОРИТЕТНИХ ТОВАРНИХ ГРУП ТА ЗОВНІШНІХ РИНКІВ ДЛЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО ВИРОБНИЦТВА ТА ЕКСПОРТУ

Дейнеко О.Т.

Предметом дослідження є методи категоризації ринків та товарів відповідно до їх експортного потенціалу. Метою дослідження є вироблення можливих методів визначення пріоритетних агропродовольчих товарних груп для державної підтримки експорту в умовах посилення інтеграційних процесів та обмежених фінансових ресурсів. При проведенні дослідження використовувалися наступні методи: графічний, табличний, порівняльний, статистичні, моделювання, аналітичні. На підставі дослідження існуючих методів категоризації запропоновано способи комбінування, а також спеціалізації більш загальних методів для відповідності специфічним умовам агропродовольчого сектору. Застосування результатів дослідження дозволить регулятору у особі держави більш ефективно розподіляти державну підтримку експорту та експортноорієнтованого виробництва, що, у свою чергу, дозволить державі зайняти вищу і надійнішу позицію на світовому ринку агропродовольчої продукції.

Ключові слова: моделювання, АПК, сільське господарство, харчова промисловість, експорт, державне регулювання, прогнозування, зовнішня торгівля, індекс.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПРИОРИТЕТНЫХ ТОВАРНЫХ ГРУПП И ВНЕШНИХ РЫНКОВ ДЛЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ АГРОПРОДОВОЛЬСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА И ЭКСПОРТА

Дейнеко О.Т.

Предметом исследования являются методы категоризации рынков и товаров в соответствии с их экспортным потенциалом. Целью исследования является разработка возможных методов определения приоритетных агропродовольственных товарных групп для государственной поддержки экспорта в условиях усиления интеграционных процессов и ограниченных финансовых ресурсов. При проведении исследования использовались следующие методы: графический, табличный, сравнительный, статистические, моделирования, аналитические. На основании исследования существующих методов категоризации предложено способы комбинирования, а также специализации более общих методов для соответствия специфическим условиям агропродовольственного сектора. Применение результатов исследования позволит регулятору в лице государства более эффективно распределять государственную поддержку экспорта и экспортноориентированного производства, что, в свою очередь, позволит государству занять более высокую и надежную позицию на мировом рынке агропродовольственной продукции.

Ключевые слова: моделирование, АПК, сельское хозяйство, пищевая промышленность, экспорт, государственное регулирование, прогнозирование, внешняя торговля, индекс.

DETERMINATION OF PRODUCTS AND EXTERNAL MARKETS PRIORITIZED FOR THE GOVERNMENT SUPPORT OF AGRI-FOOD EXPORT AND PRODUCTION

Deineko O.T.

Categorization methods for markets and goods by their export potential are considered in this paper. Development of methods useful for determining prioritized agri-food goods in terms of government support, in the context of strengthened integration processes and limited financial resources. Following methods were used in this research: graphical, tabular, comparative, statistical, modelling, and analytical. Ways of combining and specialization of general methods were proposed, based on the assessment of existing methods, so they may be applicable for the peculiarities of agri-food sector. The results of this research may be applied by the state for a more effective distribution of government support of export and export-oriented production. This, in turn, will lead the state to a higher and more sustainable position in global agrif-food market.

Keywords: modelling, agricultural sector, food industry, export, government regulation, forecasting, international trade, index.

В економічній системі експортна діяльність виступає вагомим чинником економічного зростання та інтеграції національних економік до світових цінових ланцюгів, що робить її особливо важливою для країн з перехідною економікою, в яких формування та реалізація зовнішньоекономічної політики є однією з основних форм самовизначення і засобом ефективного входження до міжнародних інтеграційних об'єднань та світових ринків. Враховуючи зростаючу роль агропродовольчого сектору у економіці України, наявну інфраструктуру та занепад окремих виробництв з обмеженням доступу на традиційні ринки, державне стимулювання експортноорієнтованого виробництва та експорту агропродовольчої продукції стає надзвичайно актуальним питанням.

Однак, тут держава-регулятор стикається з обмеженістю власних ресурсів. Вже у 2015 році внутрішня підтримка сільськогосподарських виробників державними бюджетними програмами була значно скорочена – Державний бюджет 2015 року передбачав витрати Міністерства аграрної політики у цій сфері обсягом у 2,22 млрд. грн., у порівнянні з 6,35 млрд. грн. у 2014 році та 8,72 млрд. у 2013 році[1;2;3]. Це призвело до

припинення окремих програм та суттєвого скорочення сум та напрямів підтримки інших. Так, у 2015 році припинилося фінансування програми підтримки розведення хмілью, овочівництва, закладки молодих садів, виноградників та ягідників, а також значного зменшення зазнало фінансування програми підтримки тваринництва. Скоротилися й напрямки використання бюджетних коштів. Якщо у 2014 році кошти програми направлялися на виплату спеціальних бюджетних дотацій на утримання та зберігання молодняку великої рогатої худоби, за вирощену та продану на убій скотину, часткового відшкодування затрат на будівництво тваринницьких ферм, закупку племінної скотини, то вже у 2015 році програмою передбачене лише часткове компенсування вартості закуплених високопродуктивних тварин[1;2;3].

Зважаючи на продемонстровану вище обмеженість ресурсів, які може надати держава для безпосередньої підтримки експорту, надзвичайно важливо визначити шляхи найефективнішого їх використання, для чого необхідно визначити товарні групи, які вже показують себе конкурентноздатними і користуються попитом на зовнішніх ринках, або демонструють високу перспективність, аби мінімізувати кореспондуючі державні видатки. Ми можемо запропонувати декілька підходів для здійснення цього.

Ряд вчених, зокрема Білорус О.Г., Власов В.І., Кваша С.М., Власов В.І., Кривенко Н.В., Мельник Т.М., Селіхова О.Б. вже приділяв увагу питанню оптимізації структури експорту та його державної підтримки, але агропродовольчій продукції та ринкам окрема увага майже не приділялася. Примітними є нароби у цій сфері В.М. Пилявця та Богомазової В.М., однак вони є або вузькоспецифічними для окремої товарної групи, у першому випадку, або ж надто загальними й з низьким потенціалом для використання у прогнозуванні на майбутні періоди, як у другому[4;8].

Предметом дослідження є способи визначення пріоритетних агропродовольчих товарних груп для державної підтримки експорту в умовах посилення інтеграційних процесів та обмежених фінансових ресурсів.

Метою дослідження є дослідження можливих методів визначення пріоритетних агропродовольчих товарних груп для державної підтримки експорту в умовах посилення інтеграційних процесів та обмежених фінансових ресурсів.

Для виконання поставленої мети було виконано наступні завдання:

- 1) проаналізовано структуру зовнішньої торгівлі України та виробництва агропродовольчої продукції;
- 2) досліджено існуючі загальні методи моделювання, прогнозування та категоризації товарів і ринків;
- 3) модифіковано загальні методи моделювання, прогнозування та категоризації з урахуванням специфіки агропродовольчих товарів та ринків.

Для досягнення поставленої мети та виконання релевантних завдань, при проведенні дослідження використовувалися наступні методи: графічний, табличний, порівняльний, статистичний, моделювання, аналітичні.

На початку слід зробити загальний факторний аналіз агропродовольчого ринку, аби визначити контекст, у рамках якого проводити розрахунки та формувати висновки.

Загалом, фактори впливу на будь-яке явище за характером можна поділити на ендегенні – внутрішні, на які суб'єкт може безпосередньо впливати та над якими має високий рівень контролю, та екзогенні – зовнішні, на які суб'єкт не може вплинути та не контролює, або ж здатний робити це лише дуже побічно[5].

Вітчизняний вчений-економіст Карасьова Н. факторні умови розвитку експортоорієнтованої діяльності аграрного сектора розглядає на двох його фактор-рівнях – ринку та держави (Таблиця 1).

Таблиця 1. Факторні умови розвитку експортоорієнтованої діяльності аграрного сектора[6]

Фактор-рівень	Ендегенний	Екзогенний
Ринок	- кваліфікована робоча сила - сучасна ефективна технологія виробництва - забезпечення фінансовими та сировинними ресурсами - інформаційно-інноваційно-інвестиційний потенціал - насиченість внутрішнього ринку	- кон'юнктура світового ринку - ємність світового ринку - умови конкуренції - доступність світової ринкової інфраструктури
Держава	- зовнішньоекономічна політика держави та політика імпортозаміщення - система підтримки та стимулювання експорту - участь у інтеграційних об'єднаннях та міжнародних організаціях - рівень розвитку нормативно-правової бази та її міжнародна організація	- політика міжнародних організацій та інтеграційних угруповань - міжнародна система принципів, норм та стандартів

Як видно з таблиці, хоча вплив держави на політику міжнародних організацій та інтеграційних угруповань є значно обмеженим, у її руках залишаються суттєві важелі управління у сфері зовнішньоекономічної політики (у тому числі – підтримці експорту, у тих формах, які не заборонені відповідними міжнародними міжурядовими договорами) та формуванні релевантної нормативно-правової бази. Тому, не зважаючи на міжнародну урегульованість окремих питань у сфері міжнародної торгівлі агропродовольчою продукцією та підтримки національного виробника, у держави ще є здатність здійснювати свою визначальну регулюючу функцію у цій

сфері (хоч і не так широко), залишається лише визначитись з тим, куди слід зусилля з її реалізації спрямувати – адже експорт агропродовольчої продукції займає одне з найважливіших місць у структурі вітчизняної зовнішньоекономічної діяльності (див. Рис.1, Рис.2).

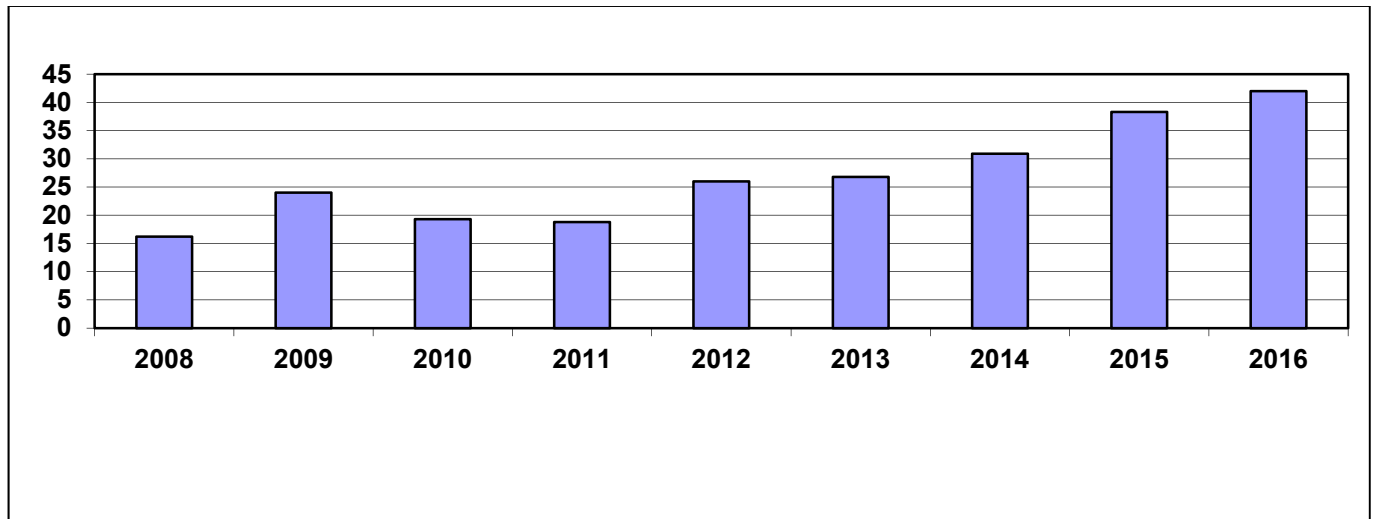

Рисунок 1. Частка агропродовольчої продукції у структурі експорту, %[10]

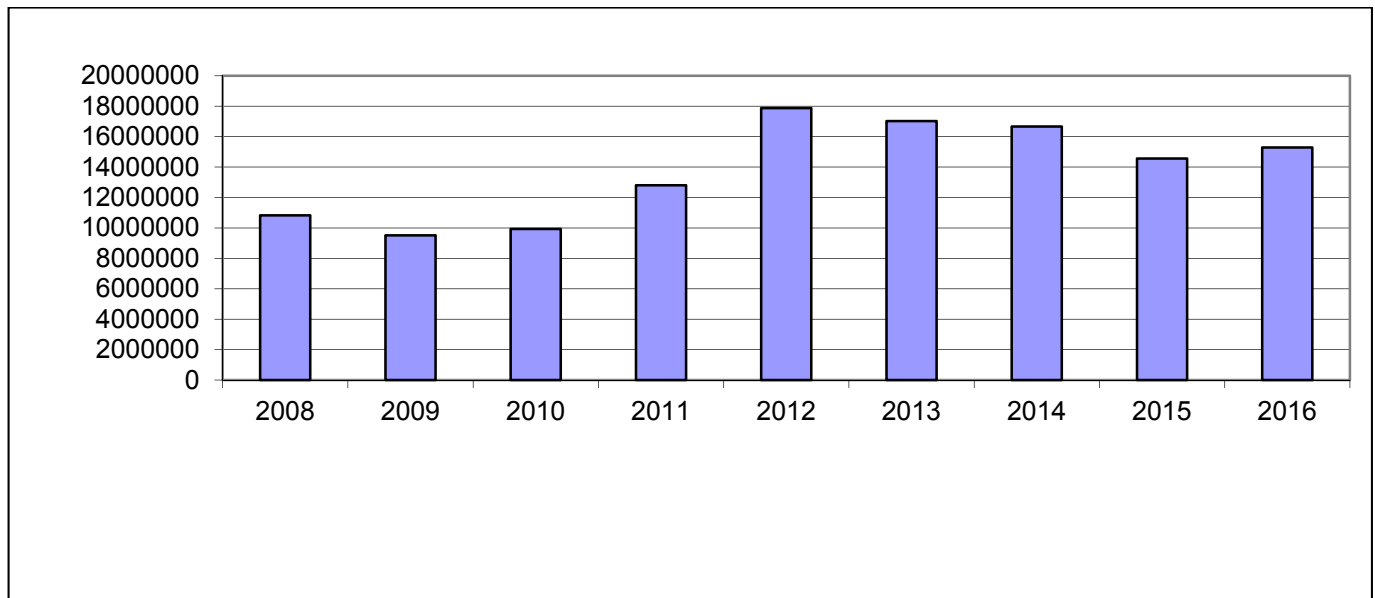

Рисунок 2. Об'єм експорту агропродовольчої продукції, тис. дол. США[10]

Для того, щоб вирішити вищенаведене питання, слід розглянути ряд методів, які можна спробувати застосувати для визначення пріоритетних напрямків розподілу державної підтримки.

Індексні методи традиційно є одними з найбільш поширених інструментів економічного аналізу на всіх рівнях, починаючи від аналізу діяльності окремих суб'єктів господарської діяльності і закінчуючи макроекономічними дослідженнями. Ми можемо запропонувати індексний метод і для вирішення даного питання, шляхом почергового визначення індексу розвитку експорту по конкретній товарній позиції (1), розвитку відповідного товарного ринку (2) та експортних позицій України по даній товарній позиції (3).

$$IE_n = E_n / \max E_n, \quad (1)$$

де IE_n – індекс розвитку експорту (частка експорту країни у загальносвітових експортних поставках).

$$IP_n = P_n / \max P_n, \quad (2)$$

де IP_n – показник розвитку конкретного товарного ринку (його темп росту) по n товарній позиції.

$$IEP_n = \sqrt{\frac{1}{2} IE_n^2 + IP_n^2}, \quad (3)$$

де IEP_n – показник експортної позиції країни по n товару.

При цьому, досліджуватися мають розділи I-VI за УКТЗЕД; відповідно до вирахованих показників проводиться ранжування товарних груп та позицій, в результаті чого відбувається їх розподіл на чотири групи:

- 1) «Лідуючі» – товари, яким характерні висока частка експорту у загальносвітових експортних поставках та високі темпи росту товарного ринку;
- 2) «Сильні» – висока частка вітчизняного експорту, але невисокий темп росту товарного ринку;
- 3) «Слабкі» – низька частка вітчизняного експорту і низькі темпи росту товарного ринку;
- 4) «Перспективні» – низька частка вітчизняного експорту, але високі темпи росту товарного ринку.

Увагу слід концентрувати на групах «Лідуючі» – аби забезпечити відповідність об'ємів експорту та виробництва темпам росту ринку, та «Перспективні» – аби збільшити частку вітчизняного експорту на динамічно зростаючий ринок.

Для визначення пріоритетних товарів також можна застосувати індекс Баласса (4):

$$RCA_i = \frac{X_{ij} / X_{rj}}{X_{iw} / X_{rw}}, \quad (4)$$

де: X_{ij} – обсяг експорту товару (або товарної групи) i країни j ;

X_{rj} – загальний обсяг експорту країни j ;

X_{iw} – обсяги експорту товару (або товарної групи) i усіма країнами світу;

X_{rw} – загальний обсяг світового експорту.

Даний індекс вказує на те, яким є співвідношення частки експорту досліджуваного продукту у загальному обсязі світового експорту. Чим більше значення даного індексу, тим ґрунтовніше спеціалізація держави у експорті даного товару і тим доцільніше стимулювати.

Існує також метод Вальраса (5), який дозволяє уникнути подвійного врахування обсягів експорту конкретної продукції та країни:

$$RXA = \frac{X_{ij} / X_{rj}}{(X_{iw} - X_{ij}) / (X_{rw} - X_{rj})}, \quad (5)$$

де X_{ij} – обсяг експорту товару (або товарної групи) i країни j ;

X_{rj} – загальний обсяг експорту країни j ;

X_{iw} – обсяги експорту товару (або товарної групи) i усіма країнами світу;

X_{rw} – загальний обсяг світового експорту.

Задля максимальної ефективності використання даних індексних методів слід скомбінувати їх з використанням графічних. Так, розрахувавши їх за попередні роки і побудувавши відповідні діаграми, можна отримати інформацію про продукти, у експорті яких Україна вже закріпилася стійко і, відповідно, має більш-менш стабільну мережу партнерів, каналів збуту і репутацію, що дозволяє ефективно провадити господарську діяльність з закордонними контрагентами.

Наступними розглянемо методи моделювання.

У першу чергу, розглянемо метод, запропонований Богомазовою В.М.(6)[4]:

$$Ex_j = f(Yp_i, R \times CPI_j / CPI_u, PP_i), \quad (6)$$

де: Ex_j – обсяг експорту i товару в j -ту країну;

Yp_i – середній обсяг виробництва i -того товару;

R – номінальний курс гривні до іноземної валюти;

CPI_i – індекс споживчих цін у країні-торговельному партнері j .

PP_i – сума прямих іноземних інвестицій у галузь, що експортує продукцію i -того виду.

Цей вчений пропонує й альтернативну модель(7), де ВВП країни-торговельного партнера використовується замість середнього обсягу виробництва i -того товару:

$$Ex_j = f(GDP_j, R \times CPI_j / CPI_u, PP_i), \quad (7)$$

Задля використання даної моделі при прогнозуванні потенціалу агропродовольчої товарної позиції достатньо замінити актуальні показники вищезазначених макроекономічних показників на прогнозовані у майбутньому.

Однак, як вірно зазначає В.М. Пилявець, при детальному дослідженні перспектив конкретних товарних груп та позицій у АПК не слід обмежуватися лише цими універсальними факторами. На прикладі соняшникової олії, по експорті якої Україна займає перше місце у світі, він демонструє, як можна сформулювати спеціальну прогностичну модель:

1) проведення дослідження з метою визначення основних факторів впливу на обсяг зовнішньої торгівлі соняшниковою олією (хоча він не описує методіку цього первинного дослідження, доцільно припустити, що воно може проводитися із застосуванням методів кореляційно-регресійного аналізу);

2) визначення залежної змінної;

3) представлення отриманих даних у вигляді функціональної залежності та формалізований запис.

В результаті, у випадку соняшника, отримується модель у вигляді функціональної залежності (8) та лінійної багатфакторної моделі (9)[6]:

$$Exp_i = f_i(PP, VZ, PU, PW, PR, IP, HD, HE), \quad (8)$$

$$\text{Exp}_i = a_0 + a_1 \text{PP} + a_2 \text{VZ} + a_3 \text{PU} + a_4 \text{PW} + a_5 \text{PR} + a_6 \text{IP} + a_7 \text{HD} + a_8 \text{HE}), \quad (9)$$

де: PP – загальні площі заняті під соняшником у всіх категоріях господарств, га.;

VZ – загальна вага зібраного соняшнику після доробки, тис.т.;

PU – середньорічна ціна реалізації соняшнику на умовах франко-виробник (EXW), без ПДВ, транспортних, експедиційних та накладних витрат, але з урахуванням дотацій, грн/т.;

PW – середньорічна світова ціна продажу соняшникової олії на умовах ЕС COF Роттердам, дол. США/т.;

PR – загальний обсяг виробленої продукції за рік, млн.грн.;

IP – індекс цін реалізації продукції рослинництва;

HE – середньорічний курс гривні до 100 євро;

HD – середньорічний курс гривні до 100 доларів США.

Як показала регресивна статистика, за допомогою якої В.М. Пилявець апробував надійність своєї моделі, надійність останньої виявилася високою, оскільки всі ключові релевантні показники близькі до одиниці, зокрема: коефіцієнт кореляції складає 0,9966, коефіцієнт детермінації – 0,9934, нормовий коефіцієнт детермінації – 0,9406. Для прогнозування факторних показників майбутніх періодів можна використовувати середній коефіцієнт зростання за попередні.

Цікавий спосіб визначення компаративних переваг агропродовольчих товарів на зовнішніх ринках, що дозволяє визначити реалізований експортний потенціал України у даній сфері, використовують Мельник Т.М. та Маханьова Ю.М (10):

$$\text{КП}_{ij} = \ln[(\text{Ex}_{ij} \div \text{Im}_{ij}) / (\text{Ex}_i \div \text{Im}_i)]. \quad (10)$$

де: КП_{ij} – показник компаративної переваги і-ї країни за j-м товаром;

Ex_i – експорт і-ї країни;

Im_i – імпорт і-ї країни;

Ex_{ij} – експорт j-того товару і-ї країни;

Im_{ij} – імпорт j-того товару і-ї країни[7].

При цьому, якщо КП_{ij}>0, то для j-того товару це означає, що і-а країна має компаративну перевагу в експорті до інших країн. При КП_{ij}>0 закордонні контрагенти мають компаративну перевагу в експорті j-того товару.

У рамках даної статті було висвітлено ряд методів, які регулятор у особі держави може використати для визначення пріоритетних у розрізі державної підтримки агропродовольчих товарних груп та експортоорієнтованих виробництв. Хоча не у всіх представлених методах виокремлюється такий важливий фактор як вплив митно-тарифного та нетарифного регулювання, застосування їх та їхніх модифікацій повинно дозволити регулятору більш ефективно розподіляти обмежені державні кошти між товарами та виробництвами, які дійсно можуть стати локомотивами подальшого економічного зростання держави.

Список використаних джерел

1. Про державний бюджет України на 2013 рік: Закон України від 06.12.2012 // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 5-6, ст.60
2. Про державний бюджет України на 2014 рік: Закон України від 16.01.2014 // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 9, ст.93
3. Про державний бюджет України на 2015 рік: Закон України від 28.12.2014 // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 5, ст.37
4. Богомазова В.М. Методи прогнозування показників зовнішньоекономічної діяльності: дис.... канд. екон. наук: 08.03.02. – К., 2003. – 112 с.
5. Карасьова Н. А. Бізнес-середовище експортоорієнтованих товаровиробників аграрного сектора [Електронний ресурс] / Н. А. Карасьова // Агросвіт. - 2016. - № 23. - С. 15-23. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2016_23_4
6. Карасьова Н.А. Глобалізаційні детермінанти експортоорієнтованого розвитку аграрного сектора України [Електронний ресурс] / Н. Карасьова // Міжнародна економічна політика. - 2014. - № 1. - С. 129-152. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Мер_2014_1_9
7. Маханьова Ю.М. Визначення компаративних переваг експорту продукції агропромислового сектора України в умовах членства в СОТ та асоціації з ЄС [Електронний ресурс] / Ю.М. Маханьова // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. - 2014. - № 5-6. - С. 48-63. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uazt_2014_5_6_7
8. Пилявець В.М. Особливості застосування прогнозних моделей для дослідження експортного потенціалу окремих товарних груп аграрного сектора економіки [Електронний ресурс] / В.М. Пилявець // Агросвіт. - 2011. - № 6. - С. 57-60. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2011_6_12
9. Селіхова О.Б. Багатофакторна модель експорту українських промислових товарів до російської Федерації / О.Б. Селіхова, І.О. Крехівський // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2006. – №5(28). – С. 44–52
10. Товарна структура зовнішньої торгівлі України [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
11. The World Factbook 2013-14. Washington, DC: Central Intelligence Agency, 2013.

References

1. Pro derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2013 rik: Zakon Ukrainy vid 06.12.2012 // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2013, № 5-6, st.60
2. Pro derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2014 rik: Zakon Ukrainy vid 16.01.2014 // Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2014, № 9, st.93
3. Pro derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2015 rik: Zakon Ukrainy vid 28.12.2014 // Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2015, № 5, st.37
4. Bohomazova V.M. Metody prohnouzuvannia pokaznykiv zovnishnoekonomichnoi diialnosti: dys.... kand. ekon. nauk: 08.03.02. – K., 2003. – 112 s.
5. Karasova N.A. Biznes-seredovyshe eksportoorientovanykh tovarovyrobnykiv aharnoho sektora // Ahrosvit. - 2016. - №23. - S.15-23. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2016_23_4
6. Karasova N.A. Hlobalizatsiini determinanty eksportoorientovanoho rozvytku aharnoho sektora Ukrainy // Mizhnarodna ekonomichna polityka. - 2014. - №1. - S.129-152. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mep_2014_1_9
7. Makhanova Iu.M. Vyznachennia komparatyvnykh perevah eksportu produktsii ahropromyslovoho sektora Ukrainy v umovakh chlenstva v SOT ta asotsiatsii z YeS // Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo. - 2014. - №5-6. - S.48-63. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/uazt_2014_5-6_7
8. Pyliavets V.M. Osoblyvosti zastosuvannia prohnoznykh modelei dlia doslidzhennia eksportnoho potentsialu okremykh tovarnykh hrup aharnoho sektora ekonomiky // Ahrosvit. - 2011. - №6. - S.57-60. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2011_6_12
9. Selikhova O.B., Krekhivskiy I.O. Bahatofaktorna model eksportu ukrainskykh promyslovykh tovariv do rosiiskoi Federatsii // Zovnishnia torhivlia: pravo ta ekonomika. – 2006. – №5(28). – S. 44–52
10. Tovarna struktura zovnishnoi torhivli Ukrainy // Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
11. The World Factbook 2013-14. Washington, DC: Central Intelligence Agency, 2013.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Дейнеко Олександр, аспірант

ДУ «Інститут економіки та прогнозування Національної Академії Наук України»

e-mail: otdeineko@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Дейнеко Александр, аспирант

ГУ «Институт экономики и прогнозирования Национальной Академии Наук Украины»

e-mail: otdeineko@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Deineko Oleksandr, postgraduate student

Institute for economics and forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine

e-mail: otdeineko@gmail.com

Науковий керівник: Гребельник О.П., зав. кафедри митної справи УДФСУ, д.е.н., проф., заслужений діяч науки і техніки.

УДК 336

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Кучеренко М.А.

Предметом статті є дослідження сучасного стану та динаміки основних показників діяльності паливно-енергетичного комплексу (ПЕК) в Україні.

Метою статті є аналіз стану та існуючих головних проблем ПЕК України, а також пропонування шляхів покращення його діяльності.

У дослідженні використовувались загальнонаукові та спеціальні методи: аналізу та синтезу, аналогії та порівняння, експертних оцінок тощо.

Результати роботи. Досліджено сучасний стан та динаміку розвитку основних показників діяльності паливно-енергетичного комплексу України протягом 2006–2016 років. Діяльність паливно-енергетичного комплексу представлена діяльністю двох самостійних галузей – електроенергетичної та паливної промисловості.

Висновки. Хоча Україна своєю енергозалежністю не відрізняється від більшості європейських країн, проте її надмірна залежність від зовнішніх монопольних джерел постачання паливно-енергетичних ресурсів становила і становить одну із головних загроз як енергетичній безпеці, так і національній безпеці взагалі.

Головним засобом для нейтралізації цих загроз є диверсифікація. При цьому, диверсифікація має стосуватися не лише джерел та маршрутів транспортування енергетичних ресурсів, але й енергетичних технологій.

Ключові слова: паливно-енергетичний комплекс, електроенергетична галузь, паливна промисловість, паливно-енергетичні ресурси, експорт, імпорт.

АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ ТОПЛИВНО-ЭНЕРГЕТИЧЕСКОГО КОМПЛЕКСА УКРАИНЫ

Кучеренко Н.А.

Предметом статьи является исследование современного состояния и динамики основных показателей деятельности топливно-энергетического комплекса (ТЭК) в Украине.

Целью статьи является анализ состояния и существующих главных проблем ТЭК Украины, а также предложение путей улучшения его деятельности.

В исследовании использовались общенаучные и специальные методы: анализа и синтеза, аналогии и сравнения, экспертных оценок и др.

Результаты работы. Исследовано современное состояние и динамика развития основных показателей деятельности топливно-энергетического комплекса Украины в течение 2006-2016 годов. Деятельность топливно-энергетического комплекса представлена деятельностью двух самостоятельных отраслей – электроэнергетической и топливной промышленности.

Выводы. Хотя Украина своей энергозависимостью не отличается от большинства европейских стран, однако ее чрезмерная зависимость от внешних монопольных источников топливно-энергетических ресурсов составила и составляет одну из главных угроз как энергетической безопасности, так и национальной безопасности вообще.

Главным средством для нейтрализации этих угроз является диверсификация. При этом, диверсификация должна касаться не только источников и маршрутов транспортировки энергетических ресурсов, но и энергетических технологий.

Ключевые слова: топливно-энергетический комплекс, электроэнергетическая отрасль, топливная промышленность, топливно-энергетические ресурсы, экспорт, импорт.

ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF THE FUEL AND ENERGY COMPLEX OF UKRAINE

Kucherenko M.A.

The subject of the article is to study the current state and dynamics of the main indicators of Ukraine's fuel and energy complex (FEC).

The purpose of research is to analyse the state and the key problems of Ukraine's fuel and energy complex, as well as to offer ways to improve its activities.

In the study, the author was used such general scientific and special methods as analysis and synthesis, analogy and comparison, expert evaluations and so on.

The results of scientific research. The current state and dynamics of the main indicators of the fuel and energy complex of Ukraine for 2006-2016 has been studied. The activity of the fuel and energy complex is represented by two independent industries – power and fuel industries.

Conclusions. Although Ukraine isn't different its energy dependence from most European countries, but its excessive dependence from external monopoly sources of the fuel and energy resources supply was and is one of the main threats to energy security and national security in general.

The main way to neutralize these threats is diversification. This diversification should concern not only the sources and routes of transportation of energy resources, and also energy technologies.

Keywords: energy sector, electric power industry, fuel industry, fuel and energy resources. export, import.

Паливно-енергетична система – складний міжгалузевий комплекс видобутку й виробництва палива та енергії, їхнього транспортування, розподілу й використання. До складу цієї системи входять паливна промисловість (нафтова, газова, вугільна, сланцева, торфова) та електроенергетика, які тісно пов'язані з усіма галузями господарства. Значення палива для економіки будь-якої держави величезне: без нього неможливий виробничий процес, робота промисловості, сільського господарства і транспорту.

Від розвитку паливно-енергетичного комплексу значною мірою залежать динаміка, масштаби і техніко-економічні показники суспільного виробництва, насамперед промисловості. Наявні паливно-енергетичні ресурси виступають основою формування різних торгово-виробничих комплексів (ТБК), у тому числі промислових, визначаючи їхню спеціалізацію на енергомістких виробництвах.

Значна частина вітчизняного енергетичного сектору України впродовж довгих років була залежною від закупівель природного газу, нафтопродуктів, палива для електростанцій (як ТЕС, так і АЕС) у Росії. Залежність від імпорту перетворила газ, нафту, ядерне паливо, а згодом і вугілля на важелі тиску на Україну з боку сусідньої держави. Втрата об'єктів паливно-енергетичного комплексу та перспективних територій для розробки вуглеводневих ресурсів внаслідок анексії Криму і військових дій на Сході країни, а також руйнування нафтогазової інфраструктури в Донецькій і Луганській областях – нові додаткові фактори, що значною мірою послабили рівень енергетичної безпеки країни.

Різного роду аспекти діяльності паливно-енергетичного комплексу України розглядали такі вчені, як І. Андріанова, В. Арсірій, Н. Дегтяренко, Л. Жарова, С. Куюн, Ю. Маковецька, К. Маркевич, Т. Науменко, Г. Рябцев, І. Сотник, та ін.

Проте комплексне дослідження стану показників діяльності самого паливно-енергетичного комплексу України проводиться не досить часто.

Тому за мету статті було взято саме аналіз сучасного стану та тенденцій розвитку в діяльності паливно-енергетичного комплексу України протягом останнього десятиліття.

2015 рік був непростим для української енергетики та пов'язаних з нею секторів економіки. Зокрема йдеться про: дефіцит антрацитового вугілля для ТЕС та проблеми з його поставками; провал програми з приватизації енергетичних об'єктів; невважену податкову політику в секторі газовидобутку (що призвела хоча й до незначного, але зниження видобутку природного газу); суттєве підвищення тарифів на житлово-комунальні послуги; істотну частку контрафактного та неякісного моторного палива, що не підпадає під контроль.

Але, попри ряд проблем, 2015 р. став знаковим для України, і країна змогла досягти певних успіхів в енергетичній галузі. Тут варто наголосити на: диверсифікації поставок природного газу, що призвела до безпрецедентного скорочення імпорту природного газу з Росії; зменшенні загального споживання природного газу, збільшенні транзитного трафіку цього ресурсу територією України; диверсифікації ядерного палива, що започаткувало зменшення залежності від сусідньої держави; прийнятті та імплементації прогресивного законодавства в різних секторах енергетики, що відповідає європейським стандартам; продовженні програми з енергоефективності та енергозбереження тощо.

Якщо економіка країн Західної Європи орієнтована на сектор надання послуг, то українська – на виробництво первинної продукції, що визначає її енерго- і матеріаломісткість. І тому найважливішою проблемою для України на сучасному етапі економічного розвитку є паливно-енергетична. Успішне її розв'язання визначає можливості, темпи й напрями економічного та соціального розвитку. А для цього пріоритетним для вивчення стають стан та тенденції розвитку основних показників діяльності паливно-енергетичного комплексу України, детальний аналіз яких дасть змогу виявити основні важелі для вдосконалення функціонування даного комплексу.

Згідно даних Державної служби статистики [1] виробництво первинної енергії в Україні за період 2008-2013 років (за виключенням кризового 2009 року) залишалось майже незмінним і складало близько 85 млн тонн нафтового еквіваленту; використання вугілля та торфу власного видобутку залишалися приблизно на рівні попередніх років.

При цьому, імпорт нафти та газу знизився з 65 до 31 млн тонн нафтового еквіваленту. Проте скорочення їх імпорту були зумовлені високими цінами та зменшенням споживання промисловістю, а не системними діями уряду із заміщення імпорту енергоресурсів на внутрішні джерела. Водночас, у 2014 році відбувся й зсув їх імпорту від Росії (-52%) до ЄС (+26%) та Білорусі (+33% по нафті).

Діяльність паливно-енергетичного комплексу представлена діяльністю двох самостійних галузей – електроенергетичної та паливної промисловості. Для початку проаналізуємо діяльність електроенергетичної галузі.

Енергетична система України за розмірами є шостою в Європі після Німеччини, Франції, Італії, Іспанії та Великобританії.

В ОЕС (Об'єднана енергетична система) України входять електростанції енергогенерувальних компаній (14 ТЕС, 4 АЕС, 7 ГЕС, 3 ГАЕС), а також 97 ТЕЦ, малі ГЕС, ВЕС, СЕС та інші, магістральні електромережі ДП «НЕК «Укренерго», розподільчі електромережі регіональних енергопостачальних компаній. ОЕС України забезпечує енергопостачання власних споживачів і взаємодіє з енергосистемами сусідніх країн, здійснюючи експорт та імпорт електроенергії.

ОЕС України має електричні зв'язки з енергосистемами Білорусі, Росії, Молдови електричними мережами напругою 110-750 кВт, а також працює у паралельному режимі (через електромережі «Острова Бурштинської ТЕС») з європейським енергооб'єднанням ENTSO-E.

Диспетчерське оперативно-технологічне управління роботою ОЕС здійснює ДП «НЕК «Укренерго», яке є Національним системним оператором ОЕС України.

ДП «НЕК «Укренерго» – державна монополія у сфері передачі електроенергії від генеруючих джерел до енергопостачальних компаній (обленерго). Підприємство входить до сфери управління Міністерства енергетики та вугільної промисловості України.

Структура виробництва електроенергії в Україні умовно виглядає так:

- атомні електростанції виробляють – 43,1%;
- гідроелектростанції і ГАЕС – 7,3%;
- ТЕС і ТЕЦ – 49%;
- інші – 0,6%.

Динаміка основних показників функціонування електроенергетичної галузі наведена в таблиці 1.

За даними таблиці 1 видно, що у 2008-2009, 2013-2016 роках спостерігається падіння виробництва електроенергії. Падіння виробництва у 2008–2009 роках пов'язано з кризовими явищами в економіці, які вплинули на усі сфери діяльності. Проте у 2010-2012 роках виробництво електроенергії знову зросло.

Таблиця 1. Динаміка основних показників електроенергетичної галузі у 2007–2016 роках (млрд. кВт.год)

Рік	Вироблено електроенергії	Темп росту, %	Споживання (нетто)	Темп росту, %	Експорт	Темп росту, %
2007	195,1	-	186,1	-	9,2	-
2008	191,7	98,3	185,2	99,5	7,9	85,9
2009	172,9	90,2	169,0	91,3	4,0	50,6
2010	187,9	108,7	183,9	108,8	4,2	105,0
2011	193,9	103,2	187,6	102,0	6,4	152,4
2012	198,1	102,2	150,7	80,3	9,7	151,6
2013	193,6	97,7	147,3	97,7	9,9	102,1
2014	181,9	94,0	134,6	91,4	8,0	80,8
2015	157,6	86,6	118,7	88,2	3,6	45,0
2016	154,8	98,2	118,3	99,7	4,0	111,1

Розраховано за даними Державної служби статистики України.

На думку аналітика Н. Дегтяренко на вітчизняному енергетичному ринку наразі відбувається парадоксальна ситуація: Україна зіткнулася з безпрецедентним падінням виробництва електроенергії на теплових електростанціях – блоки ТЕС вимушено простоюють, не виробляють електроенергію. Компанія-виробник не отримує гроші, не виплачує заробітну платню, не ремонтує та не обслуговує обладнання... Поточний рівень завантаження вугільних блоків ТЕС становить лише 36%. Щоденно в резерві перебувають близько 30 енергоблоків сумарною потужністю 6405 МВт, ще стільки ж перебувають у поточному ремонті. При цьому обсяги спалювання вугілля у порівнянні з 2013 р. впали більш ніж на третину, й всі вітчизняні ТЕС працюють на технологічному мінімумі. НЕК «Укренерго» за таких умов змушена розвантажувати атомні електростанції. Парадокс полягає ще й в тому, що поточних потужностей, які наразі простоюють, вистачило би для 100% покриття потреб в електроенергії такої країни як Угорщина, а експорт української електроенергії по ряду напрямків фактично заблокований. Таке різке падіння внутрішнього електроспоживання викликане економічною та військовою кризою, а саме – істотним зниженням промислового виробництва та припиненням постачання електроенергії в анексований Крим.

У 2014 р. виробництво електроенергії вимушено знижувалось через нестачу вугілля, й Україна була змушена закуповувати його в Південній Африці. Оскільки вугілля в обсязі 65 млн тонн, видобутих в той період, виявилось недостатньо для покриття потреб генерацій, у виробництві електроенергії запровадили практику віялових відключень. Бойові дії на сході країни не тільки заблокували видобуток вугілля, але й унеможливили його постачання. У тому ж 2014 р. ДП «Укрінтеренерго» уклало контракт з російською «Інтер РАО» на імпорт електроенергії й протягом року обирало обсяги для покриття дефіциту власних потужностей. Й це при тому, що у 2013 р. наша країна експортувала електрику не тільки до країн ЄС, а й у Білорусь та Молдову.

У 2015 році власний вуглевидобуток впав на 38,8% (на 25,2 млн тонн), у 2014 р. скорочення вуглевидобутку було зафіксовано на рівні 22% в порівнянні з 2013 р. Загальне падіння обсягів видобутку вугілля з 83 млн тонн (2013 р.) до 39,7 млн тонн (2015 р.) призвело до зниження обсягів виробництва електроенергії.

Зиму 2015 р. Україна зустрічала з рекордно низькими запасами вугілля. За 11 місяців 2015 р. виробництво скоротилось на 12,9%. Майже в таких самих обсягах впало й промислове виробництво – 14,4% (в порівнянні з 11 міс. 2014 р.), а експорт електроенергії в грошовому обчисленні зменшився в 3,2 рази – з 580,194 млн дол. (2013 р.) до 487,186 млн дол. (2014 р.), й 150,057 млн дол. у 2015 р. У січні 2016 р. експорт склав понад – 14 млн дол. [2].

За даними Міністерства енергетики та вугільної промисловості України [3] у 2016 році обсяг виробництва електричної енергії електростанціями, які входять до ОЕС України, досяг 154817,4 млн. кВт·год, що на 2847,8 млн. кВт·год або на 1,8% менше порівняно з 2015 роком. Структура та обсяги виробництва електроенергії по ОЕС України за 2015-2016 рр. зображені на рис. 1.

При цьому ТЕС та ТЕЦ вироблено електроенергії на 1149,9 млн. кВт·год, або на 2,1% більше, ніж за відповідний період 2015 року та становить 56611,6 млн. кВт·год.

Атомними електростанціями вироблено електроенергії на 6677,5 млн. кВт·год, або на 7,6% менше порівняно з аналогічним показником 2015 року та становить 80950,0 млн. кВт·год. Коефіцієнт використання встановленої потужності з початку 2016 року становить 66,6% (за 2015 рік – 72,3%). Питання ускладнюється ще й тим, що у 2015-2016 роках спливають встановлені терміни експлуатації трьох атомних енергоблоків «мільйонників».

Виробництво електроенергії ГЕС та ГАЕС становить 9118,7 млн. кВт·год та збільшилось на 2310,2 млн. кВт·год, або на 33,9% від аналогічного показника 2015 року.

За 2016 рік виробництво електроенергії альтернативними джерелами (ВЕС, СЕС, біомаса) порівняно з 2015 роком зменшилось на 30,8 млн. кВт·год або на 1,9% та становить 1560,3 млн. кВт·год.

Виробництво електроенергії електростанціями інших видів (блок-станціями та іншими джерелами) порівняно з показником 2015 року збільшилось на 400,3 млн. кВт·год, або на 6,5% та становить 6576,7 млн. кВт·год [4].

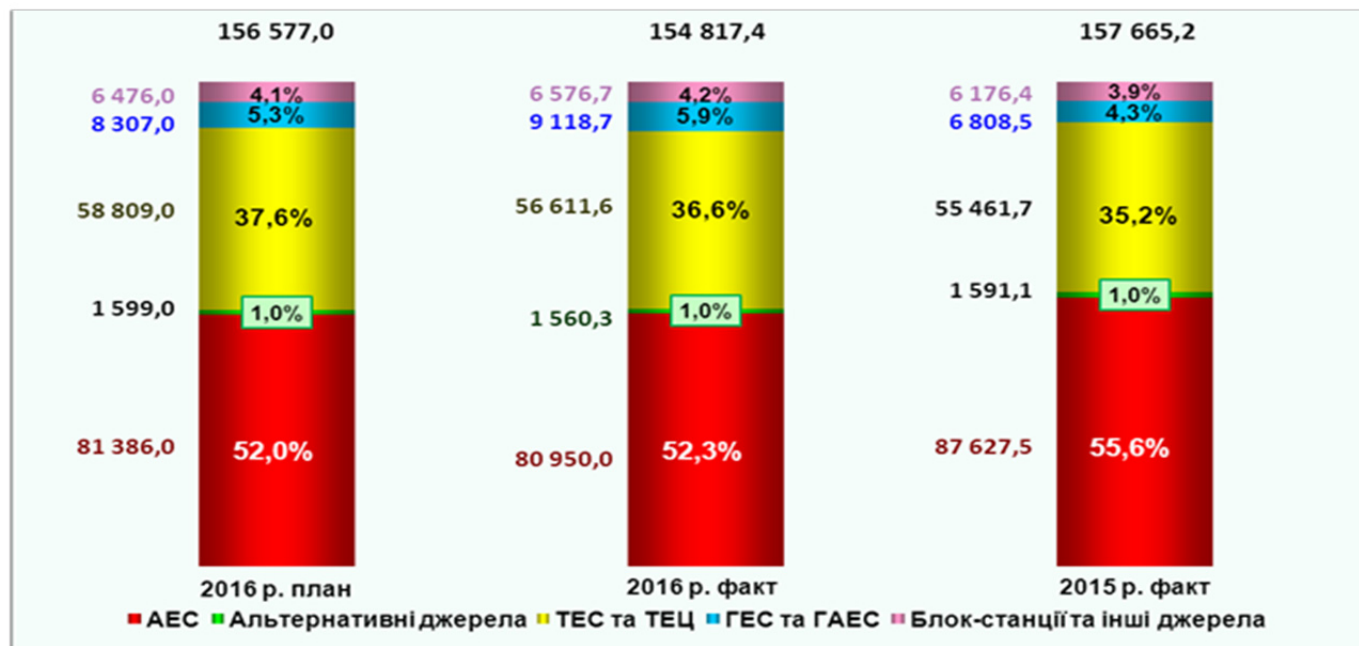

Рисунок 1. Структура та обсяги виробництва електроенергії по ОЕС України за 2015-2016 рр., млн кВт год. Побудовано за даними Міністерства енергетики та вугільної промисловості України.

Україна також займається експортом електроенергії до країн-сусідів (рис. 2).

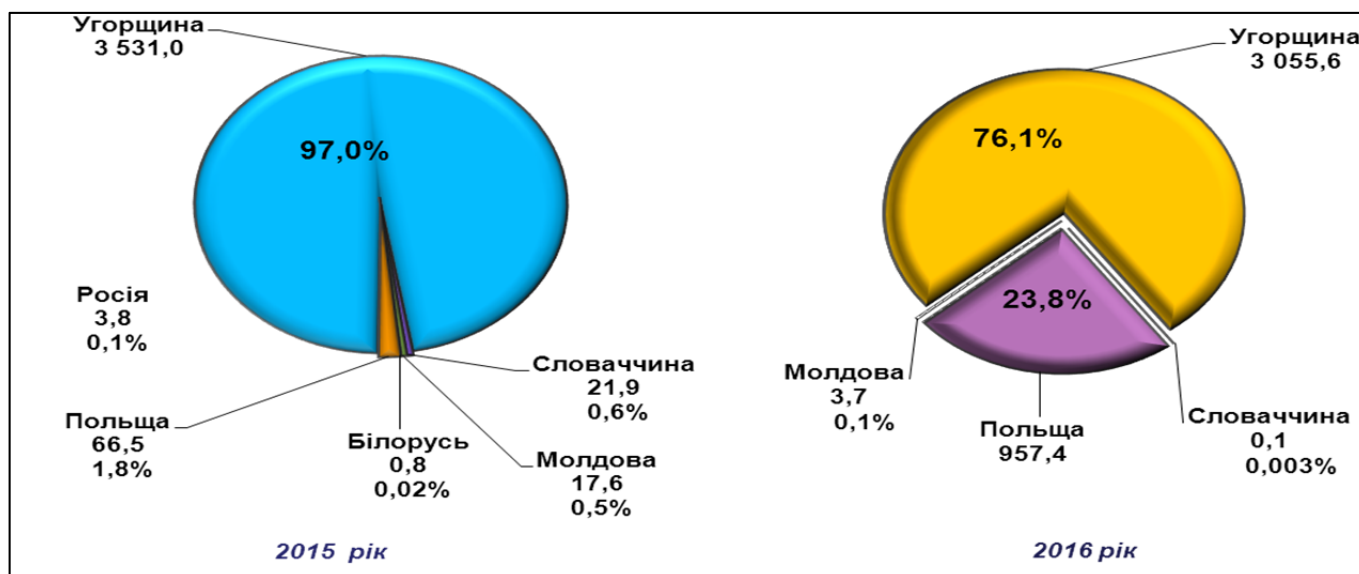

Рисунок 2. Експорт електроенергії у 2015-2016 роках
Побудовано за даними Державної служби статистики України.

Так, у 2010 році експорт електроенергії України становив 4218,1 млн. кВт·год. У порівнянні з 2009 роком обсяг електроенергії збільшився на 2,7% або на 109,8 млн. кВт·год. При цьому найбільша кількість електроенергії у 2010 році експортована до Білорусі, Угорщини та Словаччини.

Протягом 2016 року експортовано 4016,9 млн. кВт·год електроенергії, що на 375,3 млн. кВт·год, або на 10,3% більше відповідного показника 2015 року. При цьому найбільша кількість електроенергії у 2016 році експортована до Угорщини, Польщі та Молдови.

Заступник міністра енергетики та вугільної промисловості України Олександр Светелік за «круглим столом», організованим Центром досліджень енергетики: «Чи є загроза в профіциті електроенергії?» в Українському кризовому медіа-центрі зазначив, що Україна поки не має можливості розширювати експорт, оскільки зараз відбувається робота над проектом синхронізації Об'єднаної енергосистеми (ОЕС) України до ОЕС Європи: «Сподіваємось, що до кінця поточного року ця робота буде завершена. Зараз же ми можемо розглядати збільшення експорту лише до тих країн, з якими ми працюємо в одній синхронній зоні. Експорт нам потрібен для «запуску» енергетики, щоб завантажити потужності та не допустити розвалу вугільної галузі, яка зіткнулася з профіцитом».

Міністр енергетики та вугільної промисловості України Володимир Демчишин заявляв, що допускає встановлення пільгової ціни на електроенергію для компаній, які здійснюють її експорт: «Є певні заходи, якими можна стимулювати експорт. Тобто, тим, хто буде збільшувати обсяги експорту, необхідно піти назустріч із точки зору тарифу, за яким вони закуповують електроенергію у ДП «Енергоринок», з метою підвищення конкурентоспроможності ціни українського експорту».

Згідно зі звітними даними Державної інспекції енергетичного нагляду України [5] про споживання електричної енергії в Україні за 2016 рік споживачі використали 118,3 млрд кВт·год електричної енергії, що на 0,5 млрд кВт·год або на 0,4% менше, ніж за 2015 рік. Зниження споживання електричної енергії мало місце у 2016 році: в січні на 6,6%, лютому на 5,3%, березні на 7,2%, квітні на 8,7% та травні на 2,4%. Збільшення електроспоживання відбулося у червні на 0,8%, липні на 3,8%, серпні на 1,8%, вересні на 3,0%, жовтні на 5,8%, листопаді на 6,1% та грудні 8,0%.

Структуру споживання електричної енергії у розрізі основних галузей промисловості та груп споживачів за 2015 та 2016 роки наведено у таблиці 2 та на рисунку 3.

Таблиця 2. Структура споживання електричної енергії по Україні за 2015 та 2016 роки (без урахування АР Крим м. Севастополя, Донецької та Луганської областей)

Групи споживачів	2015 рік		2016 рік		
	Фактичне ел.спож. (млн кВт·год)	Питома вага, %	Фактичне ел.спож. (млн кВт·год)	% (зниж. +приріст.) від 2015 р.	Питома вага, %
Споживання ел. ен. Брутто областей	116658,7		119578,7	2,5	
Споживання електричної енергії споживачами (Нетто)	105056,8	100	107316,2	2,2	100,0
1. Промисловість,	42266,3	40,2	43300,3	2,4	40,3
у тому числі основні галузі:					
Паливна	1929,6	1,8	1933,4	0,2	1,8
Металургійна	24382,7	23,2	24901,1	2,1	23,2
Хімічна та нафтохімічна	2811,2	2,7	2739,7	-2,5	2,6
Машинобудівна	3340,8	3,2	3411,2	2,1	3,2
Будів. матеріалів	1983,9	1,9	2122,9	7,0	2,0
Харчова та переробна	3854,7	3,7	4048,8	5,0	3,8
Інша	3963,4	3,8	4143,2	4,5	3,9
2. Сільгоспспоживачі	3185,8	3,0	3367,0	5,7	3,1
3. Транспорт	6448,6	6,1	6470,4	0,3	6,0
4. Будівництво	722,9	0,7	798,6	10,5	0,7
5. Ком.-побут. споживачі	13489,8	12,8	13973,3	3,6	13,0
6. Інші непромислові споживачі	5498,9	5,2	5641,8	2,6	5,3
7. Населення	33444,5	31,8	33764,8	1,0	31,5

Розраховано за даними Державної інспекції енергетичного нагляду України.

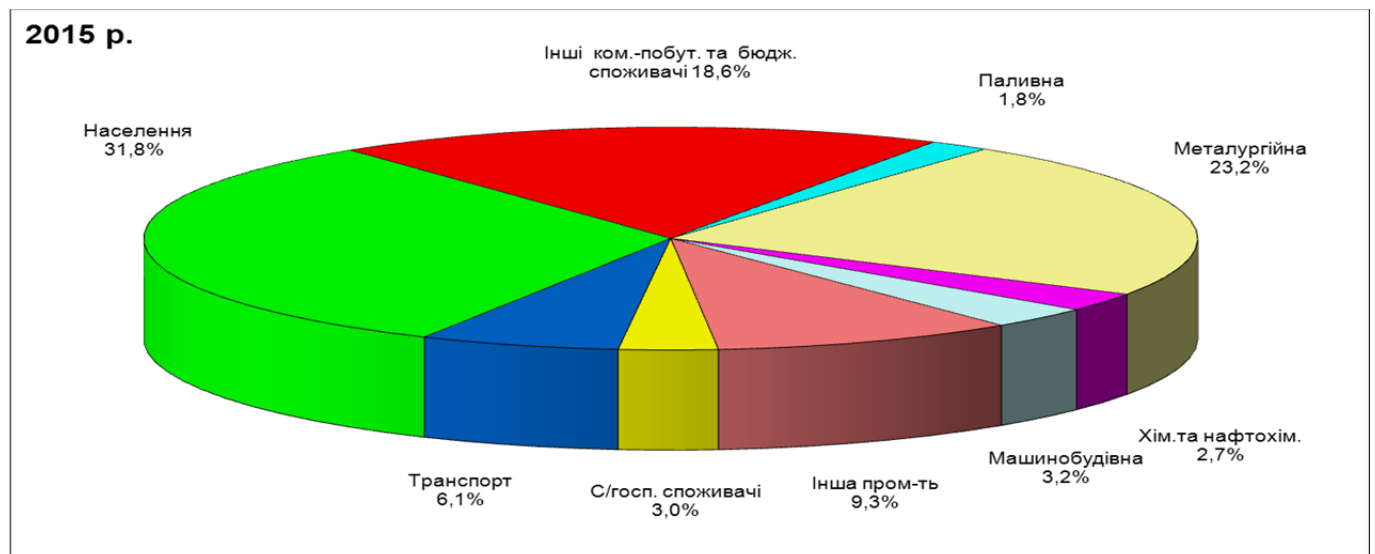

Рисунок 3. Структура споживання електричної енергії по Україні за 2015 рік (без урахування Донецької та Луганської областей)

Побудовано за даними Державної інспекції енергетичного нагляду України.

Найбільше зниження електроспоживання зафіксоване за групами споживачів: «Промисловість» – на 204,9 млн кВт·год або на 0,4% та «Населення» – на 562,7 млн кВт·год або на 1,5%, а серед галузей промисловості: паливній – на 687,1 млн кВт·год або на 16,0% і хімічній та нафтохімічній – на 116,2 млн кВт·год або 3,8%.

Найбільше збільшення електроспоживання відбулось за групами «Сільгоспспоживачі» – на 171,0 млн кВт·год або на 5,1%, «Інші непромислові споживачі» – на 76,9 млн кВт·год або на 1,3% та «Будівництво» – на 66,5 млн кВт·год або на 8,9%, а серед галузей промисловості: будівельні матеріали – на 131,5 млн кВт·год або на 6,4% та харчова та переробна – на 148,1 млн кВт·год або на 3,6%.

Зниження електроспоживання в цілому по Україні відбулося переважно за рахунок зменшення споживання електричної енергії у Донецькій та Луганській областях.

Так, без урахування електроспоживання Луганської та Донецької областей, за 2016 року зафіксовано збільшення споживання електричної енергії, порівняно з аналогічним періодом минулого року, на 2,3 млрд кВт·год або на 2,2%, зокрема за групами споживачів: «Промисловість» – на 1033,9 млн кВт·год або на 2,4%, «Комунально-побутові споживачі» – на 483,5 млн кВт·год або на 3,6%, «Сільгоспспоживачі» – на 181,3 млн кВт·год або 5,7% та «Будівництво» – на 75,8 млн кВт·год або на 10,5%.

Ще одним та дуже важливим показником діяльності галузі є обсяг втрат електроенергії у загальних мережах користування. Оскільки збільшення їх обсягів говорить про неефективність використання електроенергії та економічні втрати, пов'язані з невикористанням даної енергії. Протягом останнього десятиліття кількість втрат мала позитивну тенденцію – до зниження. Середньорічна кількість втрат протягом 2001-2010 рр. становила 26,34 млрд.кВт/год. Причому з кожним роком їх кількість знижувалася – в середньому на 4,9% щороку. Лише у 2010 році кількість втрат зросла на 1 млрд. кВт/год. у порівнянні з 2009 роком.

За 2016 рік величина загальних технологічних витрат електроенергії на її транспортування електричними мережами Міненерговугілля України всіх класів напруги становила 16,6 млрд. кВт·год, або 11,7% загального відпуску електроенергії в мережу. Порівняно з аналогічним періодом 2015 року рівень загальних технологічних витрат на транспортування електроенергії зменшився на 0,3 млрд. кВт·год або збільшився на 0,2 в.п. (16,9 кВт·год або 11,5% у минулому році).

Нормативна (технічна) величина технологічних витрат електроенергії за 2016 рік становила 18,8 млрд. кВт·год, або 13,3% від загального відпуску електроенергії в мережу. Рівень нормативних технологічних витрат на 1,1% менше показника минулого року.

Понаднормативна (нетехнічна) складова технологічних витрат електроенергії за 2016 рік по Міненерговугілля склала -2,2 млрд.кВтг або -1,5% від загального відпуску електроенергії в мережу (-2,2 млрд.кВтг або -1,5% у минулому році).

Таблиця 3. Виробництво електроенергії за регіонами у 2014-2015 роках (млн.кВт·год)

	2014	2015	Темп росту,%
Україна	182815,4	163682,3	89,53
Вінницька	5587,4	5470,6	97,91
Волинська	61,4	54,4	88,60
Дніпропетровська	12542,4	5303,6	42,29
Донецька	22744,5	21748,7	95,62
Житомирська	23,1	19,1	82,68
Закарпатська	125,4	131,7	105,02
Запорізька	48794,0	47705,9	97,77
Івано-Франківська	10260,6	10038,7	97,84
Київська	5579,2	4262,9	76,41
Кіровоградська	1260,3	761,1	60,39
Луганська	6033,4	3099,2	51,37
Львівська	2323,3	2929,0	126,07
Миколаївська	20186,7	16527,0	81,87
Одеська	413,7	464,0	112,16
Полтавська	894,5	849,4	94,96
Рівненська	18384,0	19059,7	103,68
Сумська	376,0	276,1	73,43
Тернопільська	89,9	41,6	46,27
Харківська	6928,9	2925,3	42,22
Херсонська	1294,6	880,1	67,98
Хмельницька	11047,7	13552,4	122,67
Черкаська	1705,6	1432,9	84,01
Чернівецька /	1334,8	1856,4	139,08
Чернігівська	932,4	819,6	87,90
м. Київ	3891,6	3472,9	89,24

Розраховано за даними Державної служби статистики України.

За рахунок виконання організаційно-технічних заходів зі зниження технологічних витрат в електричних мережах 0,38-800 кВ Міністерством енергетики та вугільної промисловості України за 2016 рік заощаджено 200,7 млн. кВт·год електричної енергії.

Щодо основних показників галузі у регіональному аспекті, то найбільша кількість виробництва електроенергії припадає на Запорізьку область. Її частка виробництва у загальному для України обсязі склала у 2016 році 29,1%, що становить 47705,9 млн. кВт/год. Наступними за обсягами виробництва йдуть Донецька, Рівненська та Миколаївська області, частки виробництва електроенергії якими у загальному для України обсязі виробництва у 2016 році склали відповідно 13,3%, 11,6% та 10,1%.

Серед основних причин скорочення виробництва електроенергії:

- скорочення попиту на електроенергію серед населення та бюджетних установ через підвищення тарифів, а також скорочення попиту в секторі промисловості через стагнацію важкої промисловості, зокрема металургійного комплексу та машинобудування;

- дефіцит вугілля енергетичних марок на складах ТЕС;

- досить теплі зимові місяці – лютий, березень та грудень 2015 р. – що дозволили зменшити завантаження на ТЕС та ТЕЦ;

- відсутність сильних дощів (впливає на рівень води в річках під час виробництва електроенергії на ГЕС).

Важливим чинником, що має в перспективі сприяти збільшенню виробництва електроенергії, стало введення в експлуатацію 21 грудня 2015 р. повітряної ЛЕП «Рівненська АЕС-Підстанція «Київська». Це зокрема дозволить збільшити потужність для Київського енерговузла на 700 МВт, а відтак – підвищити відсоток атомної генерації, і відповідно зменшити обсяги теплової генерації та спалювання дефіцитного вугілля [6].

У діяльності паливної промисловості спостерігаємо наступні результати.

У таблиці 4 приведено динаміку видобутку основних паливно-енергетичних ресурсів, а саме: вугілля й торфу, нафти сирої, та газу природного за 2007–2015 рр. [1].

Таблиця 4. Динаміка видобутку основних паливно-енергетичних ресурсів в Україні протягом 2007–2015 рр. [1]

Рік	Вугілля й торф		Нафта сира		Газ природний	
	видобуток, тис. тонн нафтового еквіваленту	темп росту, %	видобуток, тис. тонн нафтового еквіваленту	темп росту, %	видобуток, тис. тонн нафтового еквіваленту	темп росту, %
2007	38018*	-	4478	-	15865	-
2008	37640*	99,0	4347	97,1	16120	101,6
2009	34959*	92,9	3982	91,6	16154	100,2
2010	33716*	96,4	3590	90,2	15426	95,5
2011	40345*	119,7	3407	94,9	15528	100,7
2012	40256*	99,8	3414	100,2	15403	99,2
2013	40787*	101,3	3167	92,8	16022	104,0
2014**	31891*	78,2	2817	88,9	15022	93,8
2015**	17423	54,6	2618	92,3	14814	98,6

* Виробництво вугілля й торфу включає вугілля отриманого з інших джерел.

**Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м.Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Протягом 2001-2013 років в Україні щорічно видобувалось близько 80 млн тонн необробленого (рядового) вугілля, основна частина якого (близько 2/3) використовувалася в електро- та теплоенергетиці (при цьому, близько 1/3 енергетичного вугілля складає антрацит). На перетворення вугілля (брикетування, коксохімія) використовувалося близько 17%, у чорній металургії – близько 16% від загального видобутку.

Власне вугілля забезпечує близько 46% у загальному виробництві в Україні первісної енергії [1], а частка електроенергії, виробленої з використанням вугільної продукції, становить близько однієї чверті. Близько 45% енергоблоків українських ТЕС (за встановленою потужністю) працюють на вугіллі антрацитової групи, близько 35% – на вугіллі газової групи, та близько 20% – на газу. Цих обсягів видобування вугілля було достатньо для покриття потреб в енергетичному вугіллі.

У 2014 році через військові дії на Донбасі видобуток вугілля відносно 2013 року впав більш ніж на 22%, а видобуток антрацитової групи впав на третину (з 83,7 млн тонн видобуток впав до 65 млн тонн, а марки А+П – з 30,3 млн тонн до 20,6 млн тонн) (рис. 4).

Видобуток коксівного вугілля у 2014 р. впав на 49,8% (на 7,984 млн. т) – до 8,155 млн.т, енергетичного – на 35,3% (на 17,252 млн. т) – до 31,604 млн. т. У т.ч. вугледобувні підприємства, що належать до сфери управління міністерства, знизили видобуток коксівного вугілля на 57,6% (на 2,652 млн. т) – до 1,950 млн. т, енергетичного – на 63,5% (на 8,332 млн.т) – до 4,792 млн. т.

Через скорочення власного видобутку вугілля у 2015 р. приблизно на 40%, Україна була змушена нарощувати його імпорт. Шляхи доставки вугілля в Україні мають суттєві обмеження: необхідне вугілля видобувається на окупованих територіях Донбасу, Росії, ПАР, Австралії, Казахстану та територіях ще кількох країн світу.

Найбільшими ж постачальниками вугілля для України у 2015 р. були Росія, США і Казахстан. Загальний обсяг поставленої в країну продукції за минулий рік – 14,598 млн. т на загальну суму \$1,632 млрд. (таблиця 5).

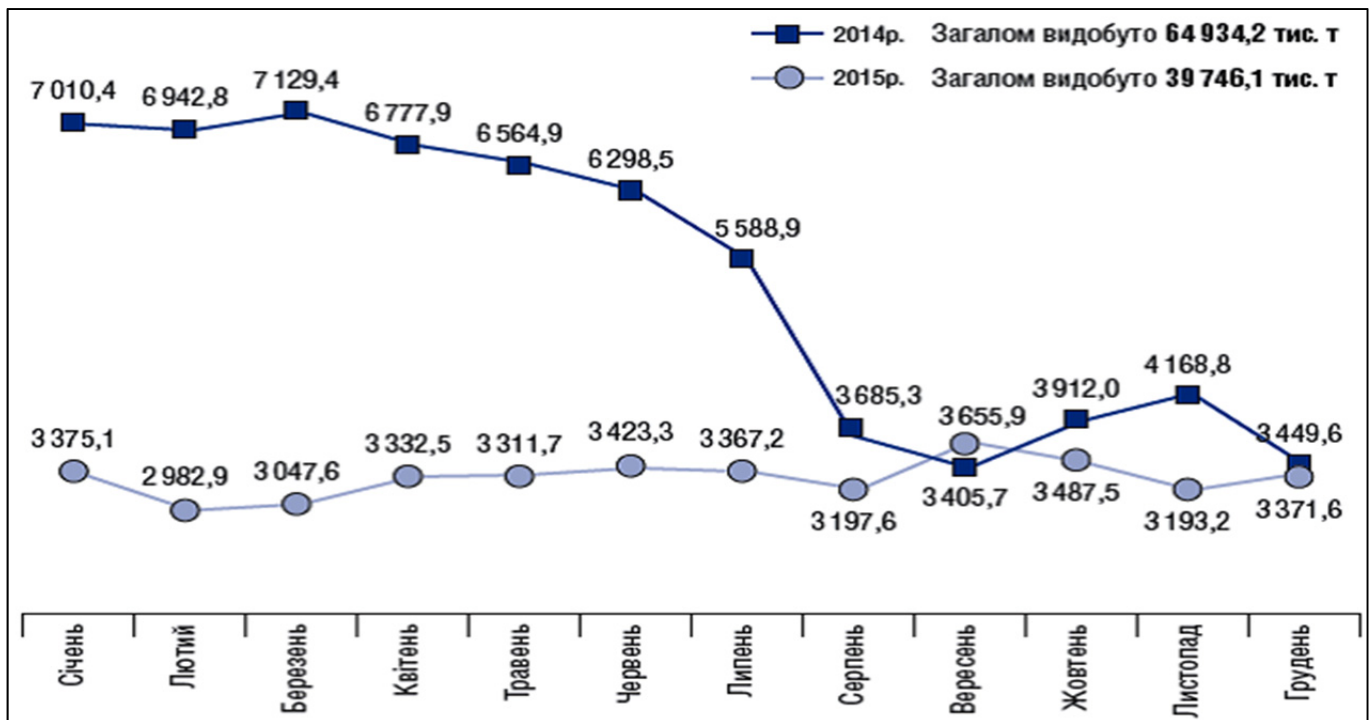

Рисунок 4. Видобуток вугілля в Україні у 2014-2015 рр.

Побудовано за даними Державної служби статистики України.

Згідно з даними Міненерговугілля, загальний рівень споживання вугілля у 2015 р. становив 28,64 млн. т, що на 9,3% менше, порівняно з 2014р. (31,56 млн. т) [3]. Причиною скорочення споживання вугілля стало зниження попиту на ресурс через зменшення виробництва теплової енергії.

Таблиця 5. Імпорт та експорт за товарними позиціями за кодами УКТЗЕД за 2015 р.

Імпорт		Експорт	
Вугілля кам'яне, антрацит (2701)			
РФ	771 317	Грація	2 806
СІНА	399 247	Туреччина	3 608
Казахстан	123 684	Словаччина	40 513
Інші	338 229	ІНШІ	6 725
Загалом	1 632 478	Загалом	53 651

Наведено за даними Міненерговугілля.

Водночас, скорочення споживання вугілля призвело до збільшення його запасів. Зокрема, на кінець 2015 р. запаси вугілля на складах ТЕС і ТЕЦ склали 2,8 млн. т, тоді як на початок 2015 р. запаси становили 1,45 млн. т, хоча відновити рівень запасів вугілля на докризовий рівень (4,24 млн. т. на початку 2014 р.) не вдалося. [3]. Також, за даними міністерства, у 2015 р. спостерігалася тенденція збільшення використання на ТЕС вугілля газової марки, оскільки антрацитове вугілля в Україні залишається дефіцитним.

Частка споживання газового вугілля була на рівні 65-70%, тоді як у 2014 р. співвідношення використання вугілля газової групи і антрацитів було рівним.

У 2015 р., як і в 2014 р., вугільний сектор України перебував у надзвичайно критичному стані. Зменшення видобутку вугілля на Донбасі, пошкодження та знищення шахтного фонду, захоплення територіями шахт, цілеспрямована руйнація ними залізничної інфраструктури призвели до розриву виробничих ланцюгів «вугілля-електроенергія», браку запасів вугілля на підприємствах теплової електрогенерації, що, своєю чергою, загрожувало стабільності функціонування всієї об'єднаної енергетичної системи України, провокуючи виникнення значного дефіциту генеруючих потужностей [7].

Нафтопродукти є для України четвертими за значимістю первинними енергоносіями. Їхня частка в структурі загального постачання первинної енергії в 2005-2014 роках майже не змінювалася, складаючи 10-11%. У кінцевому споживанні палива та енергії нафтопродукти займають близько 17%, поступаючись лише природному газу і тепловій енергії [8].

Слід зазначити, що в Україні є надлишок потужностей первинної переробки нафти. Так, в країні існує 6 нафтопереробних заводів (Лисичанський, Одеський, Херсонський, Кременчуцький, Дрогобицький та Надвірнянський НПЗ) загальною потужністю 52 млн т нафти на рік, які здатні не тільки забезпечити власні потреби країни у нафтопродуктах (близько 30% від загальної потужності), а й реалізовувати їх на експорт.

Проте зношена технологічна матеріальна база цих нафтопереробних заводів, низька глибина переробки нафти та низька якість нафтопродуктів, велика собівартість виробництва, рейдерські атаки на підприємства призвели до того, що нафтопереробний сектор працював в середньому на рівні 30% своїх потужностей, а в 2013 році цей показник знизився до 7%. Через невиконання нафтопереробними заводами планів із модернізації та підвищення конкурентоспроможності станом на 2015 рік 5 з 6 НПЗ не працюють (у т.ч. Лисичанський – через Російську агресію на Донбасі), а єдиний працюючий Кременчуцький НПЗ працює на потужності майже на порядок меншої від проектної.

Відповідно, протягом останніх п'яти років на українському ринку спостерігається зростання частки імпорتنих нафтопродуктів. Так, у 2013 році, коли в Україні було вироблено 3,5 млн т нафтопродуктів (що на 24 % менше, аніж роком раніше), частка імпорту сягнула 78% (у 2008 році – 13,5%). У 2014 році скорочення внутрішнього виробництва бензину та дизельного палива продовжилось. Очікується, що за підсумками року воно становитиме близько 3,0 млн т (зокрема бензину 1,5 млн т). Отже, близько 80% споживаного ресурсу надійде на Україну за імпортними контрактами [8].

Водночас у 2014 році впало й споживання бензину (на 21%), та дизельного палива (на 11%). Основна причина – підвищення цін пропорційно зростанню курсу долара, а також втрата Криму (близько 4% національного балансу) та руйнування Донбасу – найбільшого промислового споживача [9].

Слід зазначити, що протягом значного періоду часу основним постачальником нафти та нафтопродуктів до України була Росія, доля якої в загальному імпорті нафти сягала 75-85%. Тобто існувала значна залежність України від монопольного постачальника – Росії.

Завдяки проведеним заходам з диверсифікації постачань частка Росії в обсягах імпорту нафтопродуктів у 2013-2014 роках скоротилася відповідно до 31 та 19%, а частка Білорусі підвищилася до 35 та 47% відповідно, Європейського Союзу – до 28 та 31% відповідно [10].

За даними Міністерства енергетики та вугільної промисловості [3], у 2015 р. обсяг видобутку нафти і газового конденсату в Україні склав 2461,7 тис. т (на 9,9% менше, ніж у 2014р.), у т.ч. нафти – 1805,6 тис. т (на 10,9% менше).

Видобуток нафти і газового конденсату підприємствами НАК «Нафтогаз України» склав 2181,8 тис. т (на 9,9% менше), у т.ч. нафти – 1695,1 тис. т (на 10% менше). Зокрема, ПАТ «Укрнафта» видобуло 1670,2 тис. т нафти і газового конденсату (на 11,5% менше), у т.ч. 1577,1 тис. т нафти (на 10,5% менше), ПАТ «Укргазвидобування» – 511,7 тис. т нафти і газового конденсату (на 4% менше), у т.ч. 118 тис. т нафти (на 3% менше).

Інші, працюючі в Україні, нафтогазовидобувні компанії видобули 279,8 тис. т нафти і газового конденсату (на 9,7% менше), у т.ч. 110,5 тис. т нафти (на 22,4% менше).

Хоча вітчизняна ресурсна база вуглеводнів все ще залишається досить місткою, проте останніми роками через «споживацьке» використання первинних ресурсів (зокрема, нафти), а також незацікавленість як державних, так і приватних видобувних компаній у ефективному нафтовидобутку відбулося суттєве виснаження нафтових родовищ, скоротився приріст розвіданих запасів, збільшилася глибина залягання пластів вуглеводнів, значно погіршилися геологічні, технічні та економічні умови експлуатації родовищ. Усі ці проблеми уповільнюють темпи видобутку нафти і для вирішення потребують використання сучасної техніки та технологій, які наразі не представлені в Україні в необхідному обсязі.

Серед головних причин занепаду нафтопереробного комплексу:

- застаріла технічна база та висока частка зношених основних фондів. Під час приватизації НПЗ на початку 2000-х років, хоча й відповідні вимоги були передбачені умовами конкурсу, реконструкція основних фондів не здійснювалась. Потужності НПЗ використовувались, але в модернізацію основних фондів і технічне переоснащення кошти не вкладались. Це завадило реалізації планів з переведення українських НПЗ на виробництво продукції відповідно до європейських стандартів (Євро-4, Євро-5);

- відсутність достатніх фінансових вкладень у розвиток українського нафтопереробного виробництва як з боку інвесторів, так і держави: у 2015 р. усі НПЗ України декларували збитки або мінімальний прибуток, не маючи достатніх обігових коштів для стабільної роботи і власних фінансових джерел для реалізації програм модернізації;

- відсутність системи контролю за якістю нафтопродуктів: наразі держава не контролює виконання власниками НПЗ своїх зобов'язань у частині забезпечення виробництва якісного палива;

- спотворення ринкової моделі вітчизняної нафтопереробки, яка полягала в небажанні урядом ліквідувати монополію в нафтопереробній галузі, що не сприяло здоровій конкуренції;

- відсутність ефективного державного керування: «ручне» управління не лише нафтопереробним сектором, але й всією енергетичною галуззю зумовило тінізацію суттєвої частки ринку нафтопродуктів, що в результаті позбавило її інвестиційної привабливості;

- несприятлива цінова кон'юнктура на вітчизняному ринку нафтопродуктів. Девальвація національної грошової одиниці, низька глибина переробки та висока собівартість продукції знижують завантаження НПЗ майже на 10% за рік [11].

Наведені та інші фактори стали причинами того, що сьогодні внутрішній ринок є недостатньо насиченим нафтопродуктами вітчизняної переробки, що своєю чергою призвело до збільшення частки імпорту нафтопродуктів.

Відповідно імпорт зумовив зростання цін на паливно-мастильні матеріали, що відбилося на платоспроможності автомобілістів і невпинно спричинило скорочення споживання.

За даними Державної служби статистики України, у 2015 р. роздрібний продаж бензину на АЗС України скоротився на 26%, порівняно з 2014 р. – до 1,800 млн. т. Реалізація дизельного палива на вітчизняних АЗС знизилася на 25% – до 1,780 млн. т. Крім того, у 2015 р., порівняно з 2014 р., скоротилося промислове споживання бензинів на 17% – до 542 тис. т, а дизельного палива – на 7% – до 3,220 млн. т.

Загалом споживання бензину в Україні у 2015 р. скоротилося на 24% – до 2,340 млн. т, а дизельного палива – на 13% – до 4,560 млн. т. Сумарне ж споживання палива у 2015 р. становило 6,900 млн. т, що на 1,450 млн. т, або на 17% менше, ніж у 2014 р.

Зазначимо, що у 2015 р. баланс українського ринку світлих нафтопродуктів склав 7,44 млн. т, що на 375 тис. т, або на 5% нижче показників 2014 р.

Через неможливість виробляти необхідну кількість якісних нафтопродуктів, понад 80% становить їх імпорт, на що спрямовується значна частка валюти (таблиця 6) і в перспективі відбивається на підвищенні роздрібних цін.

Сьогодні близько 45% вартості українського бензину для споживачів становлять податки та акциз, інші 55% – закупівельна вартість нафтопродуктів, логістика та націнка власників мереж АЗС. Нафтотрейдери у нинішню ціну бензину та дизельного палива на заправках закладають усі наявні ризики – економічні, політичні, валютні та фінансові.

Таблиця 6. Імпорт і експорт за товарними позиціями за кодами УКТЗЕД у 2015 р. \$ тис.

Імпорт		Експорт	
Нафта або нафтопродукти сирі (2709) ⁸			
Казахстан	88 943	Литва	2 647
Румунія	92		
Південний Судан	2		
Інші країни	2		
Загалом	89 039	Загалом	2 647
Нафта або нафтопродукти (2710) ⁹			
Білорусь	1 733 443	Кіпр	29 904
Росія	844 647	Італія	19 845
Литва	413 913	Велика Британія	12 248
Інші країни	865 016	Інші країни	54 388
Загалом	3 857 019	Загалом	116 385
Гази нафтові (2711) ¹⁰			
Німеччина	1 078 500	Казахстан	215
Угорщина	828 334	Сербія	8
Норвегія	714 882		
Інші країни	1 210 847		
Загалом	3 832 563	Загалом	223

Наведено за даними Міненерговугілля.

Наразі ринок нафтопродуктів розділений на легальний і нелегальний. Легальний ринок намагається вижити в умовах конкуренції, де нелегальні гравці ринку, звільнивши себе від сплати всіх податків (акцизу і ПДВ), здійснюють ціновий демпінг. Останнє сприяє зменшенню продажів на легальному ринку за рахунок перетікання частини споживачів до нелегального (де ціни на 1,5-2 грн. за л палива є нижчими від легального ринку).

У зв'язку з тим, що купівельна спроможність населення в останні два роки різко впала через стрімку девальвацію гривні, що спричинила інфляцію, нелегальний ринок отримав можливість підвищити в кілька разів свій дохід з кожного літра. Але від цього втрачає не лише бюджет, але й споживачі.

Також проблема ринку полягає не стільки в підвищенні частки податків у вартості палива, скільки в тому, щоб ці податки сплачували всі без винятку опублікувала «Звіт про результати перевірки обґрунтованості планування та результативності контролю повноти нарахування та своєчасності надходжень акцизного податку з бензину моторного для автомобілів» [12].

Результати є негативними:

- незаконне ввезення бензину на митну територію України набуло загрозливих масштабів;
- споживання бензину перевищило обсяги його легального виробництва та імпорту, через що щорічні втрати бюджету зросли до кількох мільярдів гривень;
- недостатня взаємодія між органами влади сприяла реалізації нелегально виробленого та імпортованого, а також контрафактного та неякісного бензину;
- центральні органи виконавчої влади не забезпечили розробку та затвердження нормативних актів, що дозволяють здійснювати моніторинг якості палива;
- неузгоджена, недосконала та суперечлива нормативно-правова база сприяла ухиленню суб'єктів господарювання від сплати податків і зробила неможливою контроль повноти надходжень до бюджету;
- Державна фіскальна служба не проводила системну роботу з виявлення суб'єктів господарювання, задіяних у незаконних схемах виробництва та/або реалізації нафтопродуктів;
- 99,92% акцизу, донрахованого контролюючими органами, оскаржені його платниками в судовому та адміністративному порядку;
- скорочення податкового боргу відбулося завдяки його списанню та наданню відстрочок та ін.

Ринок нафти і нафтопродуктів у 2015 р. перебував у кризовому стані. Серед головних причин такого стану є зокрема:

- 1) скорочення рівня видобутку нафти і газового конденсату майже на 10%, у зв'язку з неналежним рівнем фінансування проведення геолого-розвідувальних та експлуатаційних робіт;
- 2) зниження рівня виробничої діяльності вітчизняних НПЗ через недостатній рівень інвестицій у модернізацію основних фондів та технічне переоснащення НПЗ;
- 3) відсутність державного контролю за якістю нафтопродуктів.

Чи не єдиним можливим шляхом виходу з кризового стану нафтопереробної промисловості у 2016 р. є модернізація (зокрема застосовування принципово нової інноваційної схеми розвитку) діючих вітчизняних НПЗ, що дозволить збільшити показники переробки нафти до рівня глибокої схеми, тобто до 90-95% (сьогодні глибина переробки є низькою, близько 50%).

Україна споживає значні обсяги природного газу, проте видобутий в країні газ забезпечує потреби лише на третину. Протягом останніх десяти років щорічно в Україні видобувається близько 18-20 млрд м³ природного газу, а обсяги його споживання коливаються у діапазоні від 45 до 60 млрд м³. Зазначене робить Україну енергозалежною державою. Залежність же від монопольного постачальника природного газу – Росії – становить загрозу національній безпеці.

Через зниження споживання природного газу у 2014 році (-7.6 млрд м³) відбулося й зниження його імпорту на 30% (-8.5 млрд м³). При цьому, відбулися й зрушення у регіональній структурі імпорту газу від Росії до ЄС: зниження на 44% (-11.4 млрд м³) імпорту з Росії та зростання на 135% (+2.9 млрд м³) імпорту з ЄС («реверсні поставки»). Загалом у 2014 році доля імпорту з Росії склала 74%, а з ЄС – 26%. Тобто попри зміни Росія у 2014 році зберегла домінуючу роль у постачанні в Україну природного газу [10].

Загальний обсяг видобутку природного газу в Україні у 2015 р. склав приблизно 19,9 млрд. м³, що майже на 3% менше, ніж у 2014 р. Причина – реалізація жорсткої фіскальної політики, а саме підвищення рентних ставок.

Скорочення зазнали майже всі державні компанії, натомість приріст спостерігався у секторі приватного газовидобутку. Утримати рівень видобутку приватними компаніями вдалося завдяки інвестиціям минулих років.

Лідерами газовидобувної галузі України є компанії, що належать до державної НАК «Нафтогаз України». Зокрема, у 2015 р. на них припало 16,032 млрд. м³ природного газу. Найбільший обсяг видобутку природного газу у 2015 р. було зафіксовано у ПАТ «Укргазвидобування» – 14,529 млрд. м³ (на 0,1% більше плану), що складає 73% всього видобутку в країні.

У 2014 році ПАТ «Укргазвидобування» було виведено з недіючого фонду 67 свердловин (на 26,4% більше плану) і завершено капітальний ремонт 177 свердловин (на 3,5% більше). Було відкрито Лютнянське родовище (Закарпатська область) із запасами 2,4 млрд. м³ і введено в експлуатацію три родовища – Кузьмічівське, Котлярівське та Малоокринківське.

Крім того, введено в експлуатацію три дожимні компресорні станції – Хрестощенська, Летнянська і Свидницька – з видобутком у 4,6 млрд. м³ газу на рік.

За підсумками 2015 р. приватні компанії видобули 3,864 млрд. м³ газу, що більше, ніж у 2014 р., майже на 500 млн. м³, або 17%. Лідерство серед незалежних видобувників тримають ПрАТ «Нафтогазвидобування» та Burisma Holdings. Третє місце серед незалежних компаній посіло ТОВ «КУБ-ГАЗ».

За доведеними запасами вуглеводнів Україна посідає третє місце в Європі, поступаючись Великій Британії та Норвегії. Ресурсна база, за умови її ефективного використання, дозволяє не лише забезпечити протягом тривалого часу стабільні обсяги видобутку, але й наростити їх у перспективі. Необхідною передумовою цього є проведення достатніх обсягів геофізичних досліджень і пошуково-розвідувального буріння. Проте, починаючи з 1991р., відбувалося поступове зменшення обсягів геологорозвідувального буріння [13].

Головні причини поступового зменшення видобутку природного газу:

- високий ступінь виснаження первісних запасів великих родовищ;

- скорочення обсягів глибокого пошуково-розвідувального буріння;
- низькі темпи розвідки нових запасів;
- низька якість нових запасів (запаси роздрібнені між великою кількістю невеликих родовищ і значна частина цих запасів належить до категорії важковидобувних);
- підвищена глибина буріння як на наявних, так і на нових родовищах (середня глибина буріння для видобутку газу в Україні становить близько 3500 м, а максимальна вже перевищує 6000 м);
- різке зменшення капіталовкладень у модернізацію та реконструкцію об'єктів газового комплексу;
- згортання дослідно-промислових робіт із підвищення газовіддачі пластів;
- неузгодженість окремих нормативних актів, що призводять до сповільнення процесу отримання спеціальних дозволів на користування надрами тощо.

Проблемою в Україні є також відсутність повної достовірної інформації стосовно видобутого природного газу, що зумовлена відсутністю на окремих свердловинах лічильників і єдиної централізованої системи обліку. До того ж немає інформації стосовно кількості діючих свердловин. Зазначимо, що у грудні 2015 р. аудиторська компанія Ernst&Young оприлюднила перший звіт за стандартами Ініціативи прозорості видобувних галузей (EITI).

Було виявлено 120 компаній, пов'язаних з нафтогазодобувним бізнесом України, з них 31 – не вдалося знайти ні за юридичною, ні за фізичною адресою. Вирішенням такої ситуації є проведення фізичної інвентаризації свердловин, зі складанням технічного паспорта та оснащення лічильниками всіх без винятку свердловин.

Газовий сектор України чи не єдиний, що впродовж 2015 р. зберіг позитивний тренд розвитку. Найбільш позитивний підсумок року – безпрецедентне в історії незалежної України скорочення імпорту природного газу до рівня 16,5 млрд. м³ (на 15% менше, ніж у 2014 р.). Для порівняння: у 2008 р. обсяг імпорту природного газу становив 52,6 млрд. м³ (рис. 6).

До того ж Україні у 2015 р. вдалося зламати російську газову монополію, яка трималась упродовж багатьох років – частка ВАТ «Газпром» впала до 37,6% у загальному обсязі імпорту вуглеводнів.

Поряд зі зменшенням імпорту природного газу з Росії, НАК «Нафтогаз України» зміг досить ефективно організувати роботу з європейськими постачальниками та використати реверсні можливості постачань в Україну з ЄС.

Серед європейських країн у 2015 р. Словаччина стала стратегічним партнером як з реверсу, так і з протидії реалізації проекту «Північний потік-2».

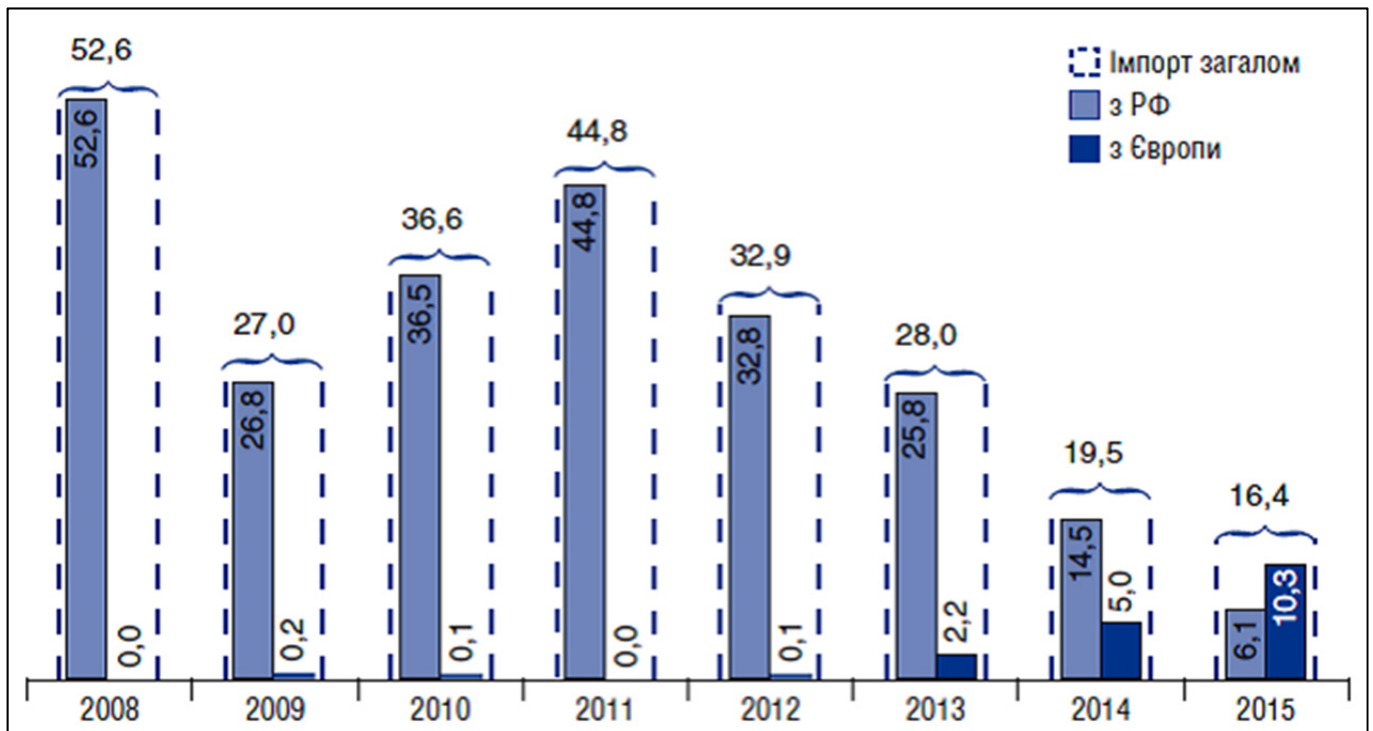

Рисунок 5. Імпорт природного газу за 2008-2015 рр.

Побудовано за даними НАК «Нафтогаз України».

Завдяки європейським партнерам Україна має й інші здобутки у газовій галузі [6]:

- 19 січня 2015 р. НАК «Нафтогаз України» та польська Gaz-System SA підписали договір про будівництво інтерконектора, що дозволить Україні отримати доступ до газу на LNG-терміналах, побудованих у Литві (Клайпеда) та Польщі (Свіноусце) та приєднати свою ГТС до європейського газового коридору «Північ-Південь»;

- 29 травня 2015 р. ПАТ «Укртрансгаз» і оператор угорської ГТС FGSZ підписали договір про об'єднання транскордонних газопроводів (Interconnection Agreement). За інформацією ПАТ «Укртрансгаз», з 1 липня 2015р. розпочато «процедуру узгодження» обсягів транспортування природного газу через ГВС «Берегове» (Україна) і ГВС «Берегдароц» (Угорщина). Ця процедура є обов'язковою для операторів суміжних ГТС та відповідає положенням Регламенту Європейської Комісії 2015/703. Однак, ПАТ «Укртрансгаз» не може повноцінно співпрацювати з операторами суміжних ГТС країн-членів ЄС через поточні схеми їх взаємодії з БАТ «Газпром». Зокрема, російська компанія не надає українській стороні шіпер-коди (інформацію про окремі партії газу, який транспортується територією України);

- 14 липня 2015 року стало відомо, що новим постачальником ЗПГ в Україну може стати американська компанія Frontera Resources Corporation, Меморандум про взаєморозуміння з якою був підписаний НАК «Нафтогаз» на Американсько-українському бізнес-форумі. Документ з терміном дії у 2 роки передбачає дальшу співпрацю у сфері постачання грузинського природного газу та будівництва LNG-терміналу в Україні. Критично важливим для реалізації цього проекту є будівництво терміналу зі зрідження газу в Грузії, терміни введення якого в експлуатацію наразі важко передбачити;

- 2 жовтня 2015 р. польський та український оператори ГТС уклали угоду про співпрацю, метою якої є підготовка пілотного проекту з організації пакетних аукціонів потужностей на польсько-українському кордоні, які будуть проведені на Платформі аукціонів компанії Gaz-System SA.

Обсяг споживання природного газу в Україні у 2015 р. знизився на 20,9%, порівняно з 2014 р., і склав 33,727 млрд. м³ (дані за 2014р. враховували споживання в Донецькій та Луганській областях) (рис. 5.4.6). Обсяг споживання природного газу промисловістю склав 11,416 млрд. м³ (на 19,2% менше), населенням і бюджетними організаціями – 12,178 млрд. м³ (на 22,6% менше), підприємствами ТКЕ – 6,938 млрд. м³ (на 19,2% менше). Виробничо-технологічні витрати склали 3,196 млрд. м³ (на 15,5% менше).

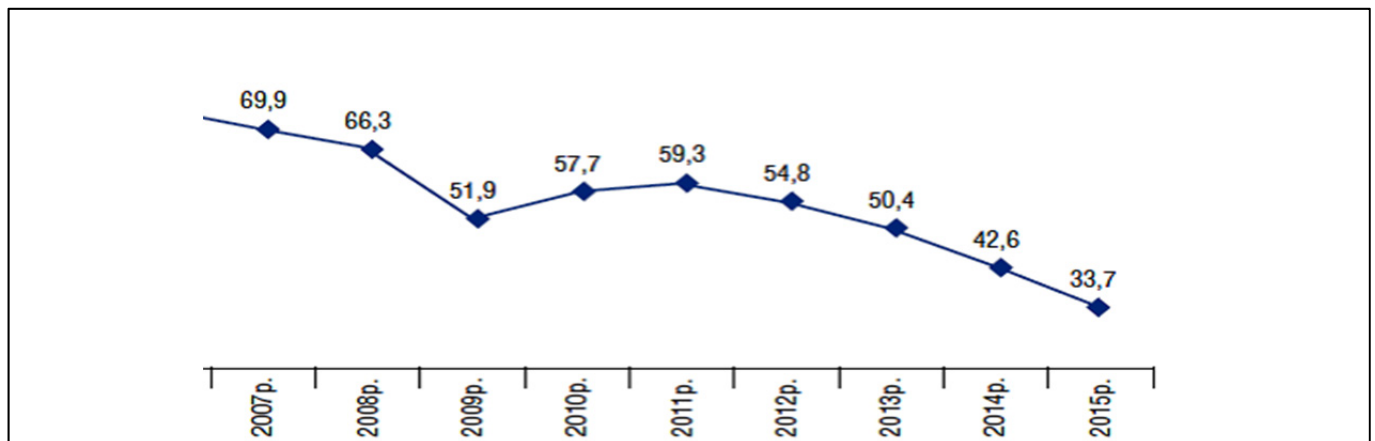

Рисунок 6. Споживання природного газу в Україні за 2007-2015 рр.

Побудовано за даними НАК «Нафтогаз України».

Скорочення пов'язане насамперед з катастрофічним падінням промислового виробництва, зниженням нормативів споживання для населення і меншою мірою із заходами газозаміщення та енергоефективності. Одночасно загальне скорочення споживання ресурсу має призвести в середньостроковій перспективі до скорочення газоємності та енергоемності ВВП.

Обсяги закачки газу в підземне сховище газу (ПСГ) хоча й мають мінімальний рівень, однак, у цілому відповідають обсягам внутрішнього споживання та транзиту, середньостатистичному рівню останніх 10 років (рис. 7).

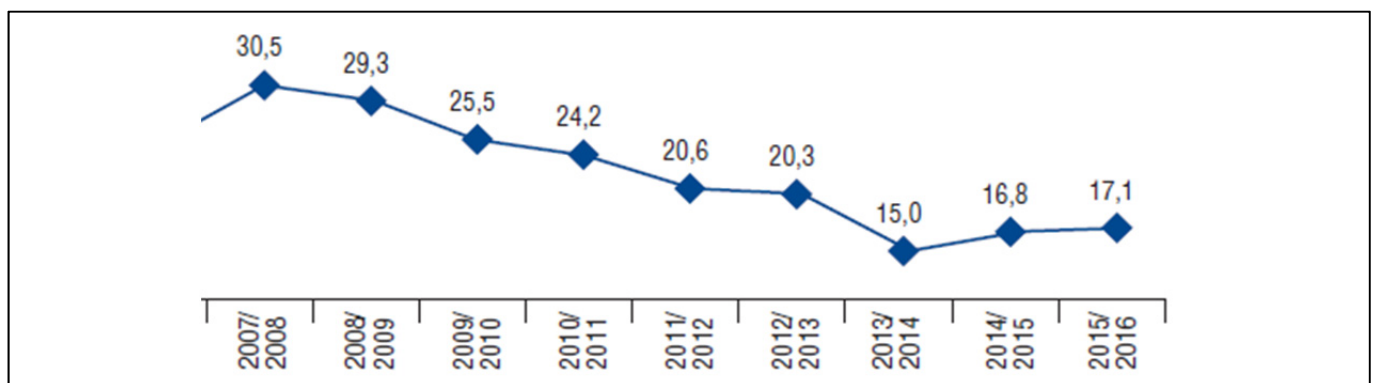

Рисунок 7. Обсяги закачки у ПСГ

Побудовано за даними НАК «Нафтогаз України».

Не дивлячись на заяви ВАТ «Газпром» про скорочення значущості української ГТС для транзиту російського газу до країн Європи [15], у 2015 р. обсяг транзиту територією України в напрямку ЄС склав 67,1 млрд. м³, що на 13% більше, ніж у 2014 р. (59,4 млрд. м³) (рис. 8).

Важливо зазначити, що НАК «Нафтогаз України» з 1 січня 2016 р. збільшив тариф на транзит російського газу в Європу. Так, відповідно до рішення НКРЕКП від 29 грудня 2015 р. було затверджено нові тарифи за транзит газу ВАТ «Газпром» європейським постачальникам територією України.

Загалом же щодо ЗПГ слід враховувати, що усі проекти з постачання зрідженого природного газу вимагають часу, протягом якого наявні вільні обсяги ЗПГ в Єгипті, Алжирі та Катарі (які є найбільш ймовірними постачальниками для України) можуть піти до азійських країн, оскільки вони у порівнянні з Україною є більш вигідними та стабільними покупцями. При цьому, спотовий ринок ЗПГ теж навряд чи складе конкуренцію постачанню природного газу через трубопроводи.

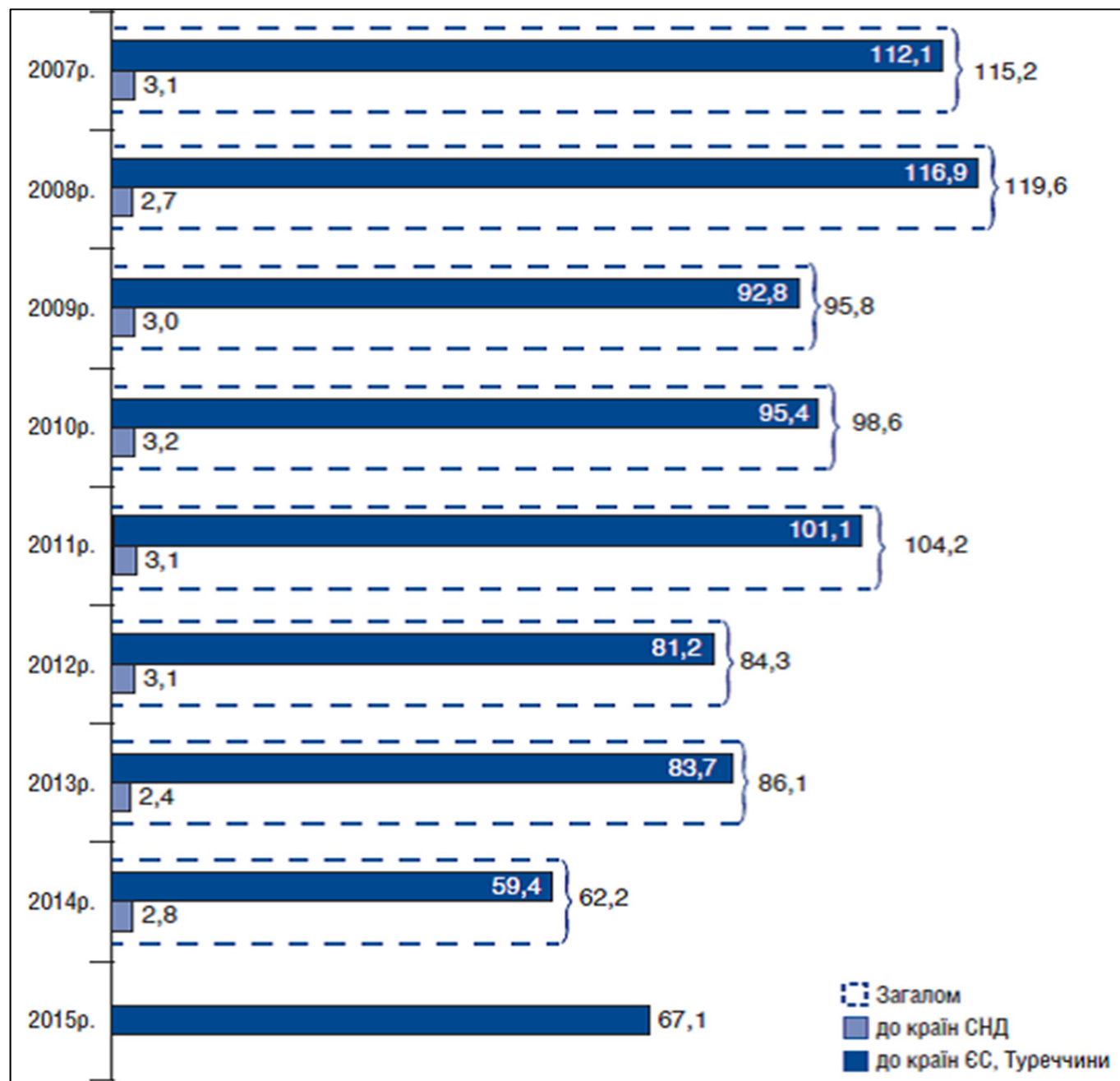

Рисунок 8. Транзит природного газу територією України 2007-2015 рр.

Побудовано за даними НАК «Нафтогаз України».

Україна належить до країн з високим біоенергетичним потенціалом. Перспективи розвитку біоенергетики в Україні визначені Національним планом дій з відновлювальної енергетики на період до 2020 р., затвердженим Урядом 1 жовтня 2014 р. Відповідно до нього, біоенергетика повинна вийти до 2020 р. на рівень заміщення природного газу в 8,3 млрд. м³ на рік (рис. 9).

За даними Біоенергетичної асоціації України [17], завдяки введенню в експлуатацію у 2015 р. нового устаткування на біоенергетичних ресурсах було заміщено близько 500 млн. м³ природного газу. Загальне заміщення природного газу (з урахуванням устаткування, введеного раніше) наблизилося наприкінці 2015 р. до 3 млрд. м³ природного газу на рік.

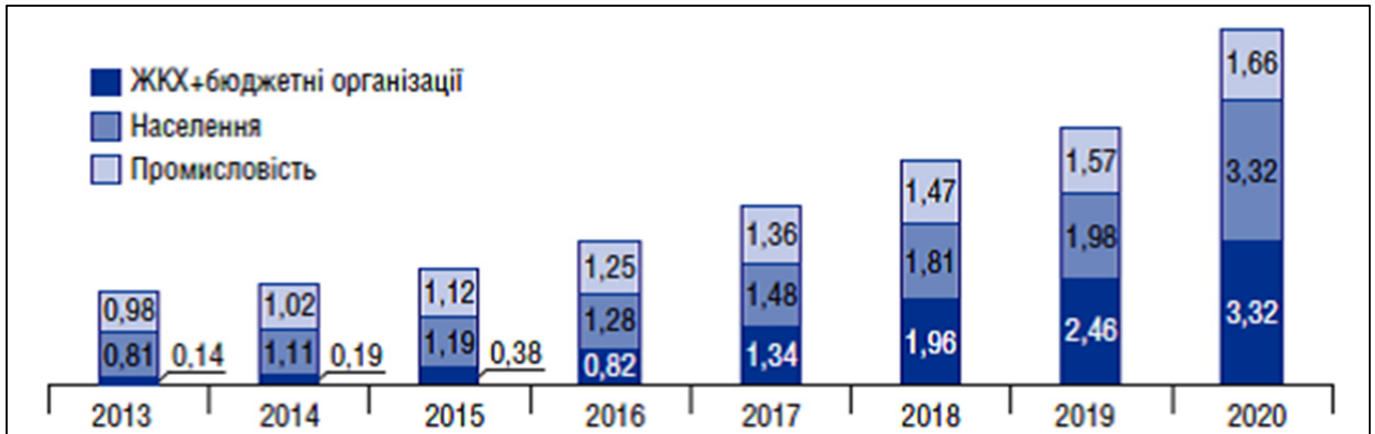

Рисунок 9. Динаміка скорочення споживання природного газу за рахунок біоенергетики в Україні
Наведено за даними [16].

Отже, 2015 р. відзначився суттєвим скороченням споживання природного газу, яке склало 33,7 млрд. м³ (у 2014 р. – 42,6 млрд. м³). Майже 60% загального споживання забезпечено за рахунок власного видобутку – 19,9 млрд. м³, іншу частину – 16,4 млрд. м³ – за рахунок імпорту.

Варто зазначити, що за показником прогнозних ресурсів нетрадиційного газу – їх сумарний обсяг перевищує 20 трлн. м³ [18] – Україна належить до 10 найперспективніших країн світу щодо потенційних можливостей видобутку. До останнього часу зберігалася висока увага іноземних компаній до України як перспективної країни видобутку нетрадиційного газу, що підтверджується укладеними угодами зокрема з *Shell* та *Chevron*. Але, через непослідовну податкову політику, що проводилася у 2015 р. у частині встановлення рентних ставок, *Shell* вимушена була призупинити роботу, а *Chevron* – вийти з українського газового ринку, що зрештою погіршило для України перспективні можливості з покриття потреб споживання власними силами.

Хоча Україна за своєю енергозалежністю не відрізняється від більшості європейських країн, проте її надмірна залежність від зовнішніх монопольних джерел постачання паливно-енергетичних ресурсів становила і становить одну із головних загроз як енергетичній безпеці, так і національній безпеці взагалі. Ситуацію погіршує Російська агресія проти України. Спричинені нею руйнація об'єктів енергетики України, скорочення її внутрішньої ресурсно-сировинної бази, блокування поставок енергоресурсів зі східного напрямку створили нові додаткові загрози національній безпеці.

Головним засобом для нейтралізації цих загроз є диверсифікація. При цьому, диверсифікація має стосуватися не лише джерел та маршрутів транспортування енергетичних ресурсів, але й енергетичних технологій.

Також слід враховувати, що диверсифікація не лише зменшує політичні ризики, пов'язані з монопольним постачальником, але й через конкуренцію є потужним чинником зменшення витрат на закупівлю паливно-енергетичних ресурсів.

2015 рік відзначився як низкою здобутків, так і втраченими можливостями.

Серед однозначних успіхів:

1. У питанні диверсифікації постачань природного газу Україні вдалося досягти значних успіхів, що дозволило **істотно скоротити частку російського імпорту**, знизивши її до 37,6% (2014 р. – 74,4%). Суттєву роль тут відіграло нарощування поставок з Європи (збільшившись у понад два рази з 5 млрд. м³ у 2014 р. до 10,4 млрд. м³ у 2015 р.), чому передувала злагоджена робота української сторони з європейськими операторами ГТС. Зокрема, 29 травня 2015 р. було підписано договір про сполучення транскордонних газопроводів (*Interconnection Agreement*) між ПАТ «Укртрансгаз» та оператором угорської ГТС FGSZ, а 2 жовтня 2015 р. польський оператор ГТС Gaz-System SA та НАК «Нафтогаз України» уклали угоду про співпрацю, метою якої стала підготовка пілотного проекту з організації пакетних аукціонів потужностей на польсько-українському кордоні.

2. Хоча Україна залишалася залежною від закупівель палива для ядерних реакторів, проте намагаючись позбавитися енергетичної залежності від Росії, **Україна розпочала її зниження у секторі ядерної енергетики**. Зокрема, українською стороною у вересні 2015 р. було розірвано договір на добудову енергоблоків №3, 4 Хмельницької АЕС, а також здійснено поставку однієї партії ядерного палива виробництва американської компанії *Westinghouse Electric Company* відповідно до Договору про розширення поставок ядерного палива на атомні електростанції України до 2020 р. між ДП «НАЕК «Енергоатом» і *Westinghouse Electric Company* від 30 грудня 2014 р.

3. Позитивним кроком у 2015 р. стало **продовження програми з енергоефективності**, що дозволить позбутися критичної залежності від імпорту енергоносіїв, підвищити енергоефективність у секторі транспортування та розподілу теплової та електричної енергії, підвищити енергоефективність у секторі виробництва і трансформації енергії, скоротити споживання усіма категоріями споживачів тощо. Проте програму, спрямовану на стимулювання населення до встановлення «негазових» котлів, а також утеплення будинків та здійснення тепло модернізації багатоповерхівок не можна назвати соціальним проектом, а скоріш фінансовим з боку державних банків, які надавали кредити під близько 25% річних.

4. 2015 р. відзначився **прийняттям низки законодавчих актів, спрямованих на імплементацію європейських норм і стандартів** становлення конкурентного енергетичного сектору. Йдеться зокрема про прийняття законів «Про ринок природного газу», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення прозорості видобувних галузей в Україні», розпорядження КМУ «Про започаткування реалізації пілотного проекту «Енергетичний міст «Україна – Європейський Союз», «Про Національний план дій з енергоефективності на період до 2020 року» та ін.

Чинники, що не сприяли покращенню ситуації в енергетичній галузі:

1. Намагаючись збільшити дохідну частину державного бюджету, **Уряд ініціював підвищення рентних ставок на видобуток природного газу до 55-70%** для приватних і державної компанії ПАТ «Укргазвидобування», тим самим зумовивши дестабілізацію сектору газовидобутку, що призвело до скорочення видобутку природного газу на 3%. Однак, пізніше Уряд і Парламент, усвідомивши прорахунки, **розробили та внесли зміни до законодавства щодо зниження рентних ставок** до рівня, що діяли в I половині 2014 р.

2. **Несприятливий інвестиційний клімат і спад інвестиційної активності** у 2015 р. призвели до невдачі в пошуку партнерів для оренди української ГТС, що передбачено законодавством України (Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо реформування системи управління Єдиною газотранспортною системою України» від 14 серпня 2014 р.). Наразі американські та європейські інвестори ігнорують пропозиції України з інвестування у модернізацію ГТС, не дивлячись на те, що значущість останньої у 2015 р. підвищилася, про що свідчать показники транзиту природного газу територією України.

3. Поряд з поступовим зниженням газової залежності, **Україна залишалася залежною від поставок інших енергоресурсів із Росії**, зокрема закупівель необхідного для вітчизняних ТЕС вугілля. Найбільшою невдачею 2015 р. стала втрата значної частини вугільних родовищ і шахт Донецької та Луганської областей, на яких видобувались антрацитові марки вугілля: значна їх частина залишилася на непідконтрольній Україні території, частина – затоплені, а решта – зруйновані. Все це спонукало Україну імпортувати досить великий (на який припало 47% загальних витрат на закупівлю вугілля) обсяг вугілля з Росії.

4. Найбільш «болючим» для населення у 2015 р. стало **підвищення тарифів на житлово-комунальні послуги**. Цей крок був направлений на забезпечення повного відшкодування собівартості енергетичних ресурсів з одночасним збільшенням асигнувань на програми соціального захисту, оскільки діючі тарифи не відповідають доходам українських громадян. Не дивлячись на запровадження програми надання субсидій, яка охопила майже 5,4 млн. домогосподарств з виплатами на суму близько 2,5 млрд. грн. (у Бюджеті-2015 передбачалося виділити 24,4 млрд. грн.), значна частина коштів була використана для підтримки та дотацій НАК «Нафтогаз України» та ТКЕ.

Основними цілями та завданнями державної політики у сфері енергетики на 2016-2017 рр. залишаються:

- **Прийняття та виконання належного законодавства, спрямованого на імплементацію в Україні директив та регламентів ЄС** відповідно до членства України в Договорі про заснування Енергетичного Співтовариства.

Перед Україною стоїть завдання прийняти та імплементувати закони «Про ринок електричної енергії», «Про відокремлення окремих видів діяльності в електроенергетиці», «Про державну підтримку вугільної промисловості», «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики та комунальних послуг», Кодекс електричних мереж, Державну цільову економічну програму реформування вугільної промисловості на 2015-2020 роки, а також затвердити відповідно до рішення РНБО від 6 травня 2015 р. нову версію Енергетичної стратегії України.

- **Забезпечення прозорості та передбачуваності державної політики**, що стимулюватиме іноземних інвесторів до вкладення капіталів у енергетичний сектор України.

- **Посилення відповідальності органів влади та суб'єктів господарювання.**

Сьогодні в Україні немає єдиного центру вироблення, прийняття та реалізації стратегічних рішень в енергетичній політиці держави. КМ України, Комітет Верховної Ради з питань паливно-енергетичного комплексу, ядерної політики та ядерної безпеки, НКРЕКП, РНБО, Рада оптового ринку електроенергії, державні та приватні компанії-монополісти – усі вони більшою чи меншою мірою дублюють функції один одного (при цьому перебуваючи іноді у протиріччях), що не дає можливості забезпечити баланс інтересів між учасниками галузі, енергетиками та споживачами.

- **Розробка стратегії модернізації енергосистеми та її ефективна імплементація**, продовження диверсифікації джерел постачання енергоносіїв, а також створення стратегічного енергетичного резерву.

- **Забезпечення енергетичної самодостатності** шляхом зменшення залежності від імпорту енергоносіїв через стимулювання власного видобутку паливно-енергетичних ресурсів (насамперед, природного газу та вугілля).

• **Формування енергоефективної свідомості громадян України** шляхом подальшого скорочення споживання традиційних видів палива та переходу на енергозберігаючі технології.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.org/> – (дата звернення: 8.04.17).
2. Наталія Десятенко Енергетичні парадокси: нестача чи надлишок? / Наталія Десятенко // Центр досліджень енергетики від 18.02.2016 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://eircenter.com/ua-analitika/energetichni-paradoksi-shho-girshe-koli-malo-chi-koli-v-nadlishkuo> – (дата звернення: 8.04.17). – **Назва з екрану.**
3. Офіційний сайт Міністерства енергетики та вугільної промисловості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mpe.kmu.gov.ua/> – (дата звернення: 8.04.17).
4. Інформаційна довідка про основні показники розвитку галузей паливно-енергетичного комплексу України за грудень та 12 місяців 2016 року (за фактичними даними) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish/article?art_id=245176314&cat_id=35081 – (дата звернення: 8.04.17). – **Назва з екрану.**
5. Аналіз споживання електричної енергії в Україні за 2016 рік (без урахування АР Крим, м. Севастополя та територій Донецької і Луганської областей, непідконтрольних українській владі) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://den.energy.gov.ua/main-active/rezhimi-spozhyvannya-elektrichnoji-energiji/666-analiz-spozhyvannia-elektrychnoi-enerhii-v-ukraini-za-2016-rik-bez-urakhuvannia-ar-krym-m-sevastopolia-ta-terytorii-donetskoj-i-luhanskoj-oblastei-nepidkontrolnykh-ukrainskii-vladi> – (дата звернення: 8.04.17). – **Назва з екрану.**
6. Україна 2015-2016: випробування реформами (аналітичні оцінки) – Центр Разумкова, 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://razumkov.org.ua/uploads/article/2015-2016_Pidsumky.pdf – (дата звернення: 8.04.17). – **Назва з екрану.**
7. Енергетична галузь України: підсумки 2015 року – Центр Разумкова, 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://old.razumkov.org.ua/upload/2016_ENERGY.pdf – (дата звернення: 8.04.17). – **Назва з екрану.**
8. Рябцев Г.Л. Пріоритети державної політики розвитку ринку нафтопродуктів в Україні на період до 2030 року / Г.Л. Рябцев // Державне управління: удосконалення та розвиток – №5 – 2015. Бібліогр.: 3 назви [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=850> – (дата звернення: 8.04.17). – **Назва з екрану.**
9. Сергій Куюн Ринок нафтопродуктів: із вогню та в полум'я, від 20 лютого 2015 року / Сергій Куюн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/energy_market/rinok-naftoproduktiv-iz-vognyu-ta-v-polum-ya-_html – (дата звернення: 8.04.17). – **Назва з екрану.**
10. Рікардо Джуччі Динаміка імпорту України у 2014 році, /Рікардо Джуччі, Микола Риженков, Георг Захманн, Вероніка Мовчан // Інститут економічних досліджень та політичних консультацій та Німецька консультативна група, від 03.2015, [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://knteu.kiev.ua/file/MTc=/a21ac7b0b906ee3232385969e9281f71.pdf> – (дата звернення: 8.04.17). – **Назва з екрану.**
11. Проблеми та перспективи розвитку ринку нафтопродуктів у контексті забезпечення енергетичної безпеки. – НІСД, [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/nafta-89ffa.pdf> – (дата звернення: 8.04.17). – **Назва з екрану.**
12. Звіт про результати перевірки обґрунтованості планування та результативності контролю повноти нарахування та своєчасності надходжень акцизного податку з бензину моторного для автомобілів. – Рахункова палата, [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.as-rada.gov.ua/doccatalog/document/16746491/Zvit_10-4.pdf – (дата звернення: 8.04.17). – **Назва з екрану.**
13. Маркевич К. Тенденції та пріоритетні напрями розвитку вітчизняного газовидобутку – Центр Разумкова, [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uceps.org/ukr/article.php?news_id=1264 – (дата звернення: 9.04.17). – **Назва з екрану.**
14. Офіційний сайт НАК «Нафтогаз України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://naftogaz-europe.com/article/ru/NaturalGasSuppliestoUkraine>. – (дата звернення: 8.04.17).
15. В «Газпроме» уверяют, что изношенная украинская ГТС уже никому не нужна. – Информационно-аналитический портал «Inpress.ua», 27 июня 2014 г., [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://inpress.ua/ru/economics/29955-gz-z-g>. – (дата звернення: 9.04.17). – **Название с экрана.**
16. Георгий Гелетуха, Андрей Конеченков Что мешает Украине перейти с использования импортируемого природного газа на местные биоэнергетические ресурсы? / Георгий Гелетуха, Андрей Конеченков // Терминал, №1 (795) – 4 января 2016 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://uabio.org/img/files/news/pdf/biofuel-barriers-terminal.pdf> – (дата звернення: 9.04.17). – **Название с экрана.**
17. Офіційний сайт Біоенергетичної асоціації України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uabio.org/> – (дата звернення: 9.04.17).
18. Альтернативне газозабезпечення України: скраплений природний газ та нетрадиційний газ. Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Національна безпека і оборона. – №9. – 2011.

19. Дослідження ринку електроенергії в Україні: реалії та перспективи - Сайт публічний аудит [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://publicaudit.com.ua/reports-on-audit/doslidzheniya-runky-elektroenergii-v-ukraini-realii-ta-perspektyvy/> – (дата звернення: 9.04.17). – Назва з екрану.

References

1. Oficijnyj sajт Derzhavnoi' sluzhby statystyky Ukraїny : <http://ukrstat.org/>
2. Natalija Degtjarenko Energetychni paradoksy: nestacha chy nadlyshok? //Centr doslidzhen' energetyky vid 18.02.2016 : <http://eircenter.com/ua-analiitika/energetichni-paradoksi-shho-girshe-koli-malo-chi-koli-v-nadlyshkuo>
3. Oficijnyj sajт Ministerstva energetyky ta vugil'noi' promyslovosti Ukraїny : <http://mpe.kmu.gov.ua/>
4. Informacijna dovidka pro osnovni pokaznyky rozvytku galuzej palyvno-energetychnogo kompleksu Ukraїny za gruden' ta 12 misjativ 2016 roku (za faktychnymy danymy) : http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish/article?art_id=245176314&cat_id=35081
5. Analiz spozhyvannja elektrychnoi' energii' v Ukraїni za 2016 rik (bez urahuvannja AR Krym, m. Sevastopolja ta terytorij Donec'koi' i Lugans'koi' oblastej, nepidkontrol'nyh ukrai'ns'kij vladi) : <https://den.energy.gov.ua/main-active/rezhimi-spozhyvannja-elektrichnoji-energiji/666-analiz-spozhyvannja-elektrychnoi-enerhii-v-ukraini-za-2016-rik-bez-urakhuvannja-ar-krym-m-sevastopolja-ta-terytorii-donetskoi-i-luhanskoi-oblastei-nepidkontrolnykh-ukrainskii-vladi>
6. Ukraїna 2015-2016: vyprobuвання reformamy (analitичni ocinky) – Centr Razumkova, 2016. : http://razumkov.org.ua/uploads/article/2015-2016_Pidsumky.pdf
7. Energetychna galuz' Ukraїny: pidsumky 2015 roku – Centr Razumkova, 2016. : http://old.razumkov.org.ua/upload/2016_ENERGY.pdf
8. Rjabcev G.L. Priorityty derzhavnoi' polityky rozvytku rynku naftoproduktiv v Ukraїni na period do 2030 roku //Derzhavne upravlinnja: udoskonalennja ta rozvytok – №5 – 2015. Bibliogr.: 3 nazvy : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=850>
9. Sergij Kujun Rynok naftoproduktiv: iz vognju ta v polum'ja, vid 20 ljutogo 2015 roku : http://gazeta.dt.ua/energy_market/riнок-naftoproduktiv-iz-vognju-ta-v-polum-ya_.html
10. Rikardo Dzhuchchi Dynamika importu Ukraїny u 2014 roci, /Rikardo Dzhuchchi, Mykola Ryzhenkov, Georg Zahmann, Veronika Movchan //Instytut ekonomichnyh doslidzhen' ta politychnykh konsultacij ta Nimec'ka konsultatyvna grupa, vid 03.2015 : <http://knteu.kiev.ua/file/MTc=/a21ac7b0b906ee3232385969e9281f71.pdf>
11. Problemy ta perspektyvy rozvytku rynku naftoproduktiv u konteksti zabezpechennja energetychnoi' bezpeky. – NISD : <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/nafta-89ffa.pdf>
12. Zvit pro rezul'taty perevirky obg'runtovanosti planuvannja ta rezul'tatyvnosti kontrolju povnoty narahuvannja ta svojechasnosti nadhodzen' akcyznogo podatku z benzynu motornogo dlja avtomobiliv. – Rahunkova palata : http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16746491/Zvit_10-4.pdf
13. Markevych K. Tendencii' ta prioritytni naprjamy rozvytku vitchyznjanogo gazovydobutku – Centr Razumkova : http://www.uceps.org/ukr/article.php?news_id=1264
14. Oficijnyj sajт NAK «Naftogaz Ukraїny» : <http://naftogaz-europe.com/article/ru/NaturalGasSupliestoUkraine>.
15. V «Gazprom» uverjajut, chto yznoshennaja ukrajnskaja GTS uzhe nykomu ne nuzhna. – Ynformacyonno-analytycheskij portal «Inpress.ua», 27 yjuna 2014 g. : <http://inpress.ua/ru/economics/29955-gz-z-g>.
16. Georgyj Geletuha, Andrej Konechenkov Chto meshaet Ukraїne perejty s yspol'zovanyja ymportyruemogo pryrodnogo gaza na mestnye byoenergetycheskye resursy? //Termynal, №1 (795) – 4 janvarja 2016 g. : <http://uabio.org/img/files/news/pdf/biofuel-barriers-terminal.pdf>
17. Oficijnyj sajт Bioenergetychnoi' asociacii' Ukraїny : <http://uabio.org/>
18. Al'ternatyvne gazozabezpechennja Ukraїny: skraplenyj pryrodnyj gaz ta netradycijnyj gaz. Analitичna dopovid' Centru Razumkova. – Nacional'na bezpeka i oborona. – №9. – 2011.
19. Doslidzhennja rynku elektroenergii' v Ukraїni: realii' ta perspektyvy - Sajт publichnyj audyt : <http://publicaudit.com.ua/reports-on-audit/doslidzheniya-runky-elektroenergii-v-ukraini-realii-ta-perspektyvy/>

ДАНИ ПРО АВТОРА

Кучеренко Микола Анатолійович, викладач кафедри обліку і оподаткування ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди» вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Кучеренко Николай Анатольевич, преподаватель кафедры учета и налогообложения ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды» ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., Украина

DATA ABOUT THE AUTHOR

Kucherenko Mykola Anatoliiovych, teacher of chair of the account and taxation department SHEE «Pereyaslav-Khmelnyskiy SPU after Grygoriy Skovoroda» Sukhomlynsky Str., 30, Pereyaslav-Khmelnysky, Kyiv region, 08401, Ukraine

УДК 630*3:339.13.024

ВПРОВАДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЛЯ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИРОБНИКА ПРОДУКЦІЇ З ДЕРЕВИНИ

Кушніренко О.М.,
Зарудна О.С.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та організаційні підходи щодо застосування інструментів торговельної політики для захисту вітчизняних виробників в деревообробній промисловості згідно вимог СОТ.

Метою статті є обґрунтування системи програмних заходів щодо впровадження дієвих торговельних інструментів захисту виробників деревообробної промисловості України.

У роботі використані загальнонаукові: абстрактно-логічний, індукції та дедукції, системного підходу; аналізу і синтезу, а також спеціальні методи дослідження: статистичних порівнянь, групування, вибірки (для аналізу впливу мораторію на експорт необробленої деревини); структурно-функціонального аналізу, експертних оцінок при розробці рекомендацій щодо ефективного використання торговельних інструментів в умовах зони вільної торгівлі з ЄС.

Результати дослідження: проведено оцінку дії різних торговельних інструментів та їх вплив на розвиток деревообробної промисловості, зокрема впровадження мораторію на експорт необробленої деревини в Україні з 2015 року; визначено можливості щодо впровадження інструментів в сфері торговельної політики, які не суперечать правилам СОТ та одночасно забезпечують захист національного виробника.

Висновки. Реалізація стратегічної мети зі скорочення експорту необроблених лісоматеріалів та розвитку глибокої переробки сировини всередині країни неможлива без формування дієвої системи торговельно-захисних заходів для національних виробників. Це передбачає формування комплексу нетарифних (антидемпінгових, компенсаційних та спеціальних захисних) інструментів з метою запобігання негативних наслідків недобросовісної конкуренції в деревообробній промисловості та посилення зовнішніх міжнародних чинників: формування сприятливого міжнародного іміджу України як надійного торговельно-економічного партнера; розширення участі у світових інтеграційних процесах та підписання регіональних торговельних угод з врахуванням національних інтересів; представлення інтересів України в міжнародних торгових інституціях, зокрема СОТ.

Ключові слова: міжнародна торгівля, торговельна політика, деревообробна промисловість, лісоматеріали, продукція з деревини, експортний потенціал, мораторій, торговельні інструменти ЄС.

ВНЕДРЕНИЕ ЭФФЕКТИВНЫХ ИНСТРУМЕНТОВ ТОРГОВОЙ ПОЛИТИКИ ДЛЯ ЗАЩИТЫ НАЦИОНАЛЬНОГО ПРОИЗВОДИТЕЛЯ ПРОДУКЦИИ ИЗ ДРЕВЕСИНЫ

Кушніренко О.Н.,
Зарудная О.С.

Предметом исследования являются теоретико-методические и организационные подходы по применению инструментов торговой политики для защиты отечественных производителей в деревообрабатывающей промышленности в соответствии с требованиями ВТО.

Целью статьи является обоснование системы программных мероприятий по внедрению действенных торговых инструментов защиты производителей деревообрабатывающей промышленности Украины.

В работе использованы общенаучные: абстрактно-логический, индукции и дедукции, системного подхода; анализа и синтеза, а также специальные методы исследования: статистических сравнений, группировки, выборки (для анализа влияния моратория на экспорт необработанной древесины); структурно-функционального анализа, экспертных оценок при разработке рекомендаций по эффективному использованию торговых инструментов в условиях зоны свободной торговли с ЕС.

Результаты исследования: проведена оценка воздействия различных торговых инструментов и их влияние на развитие деревообрабатывающей промышленности, в частности введения моратория на экспорт необработанной древесины в Украине с 2015 года; определены возможности по внедрению инструментов в сфере торговой политики, которые не противоречат правилам ВТО и одновременно обеспечивают защиту национального производителя.

Выводы. Реализация стратегической цели по сокращению экспорта необработанных лесоматериалов и развития глубокой переработки сырья внутри страны невозможна без формирования эффективной системы торгово-защитных мероприятий для национальных производителей. Это предполагает формирование комплекса нетарифных (антидемпинговых, компенсационных и специальных защитных) инструментов с целью предотвращения негативных последствий недобросовестной конкуренции в деревообрабатывающей промышленности и усиление внешних международных факторов: формирование благоприятного международного имиджа Украины как надежного торгово-экономического партнера; расширение участия в мировых интеграционных процессах и подписания региональных торговых соглашений с учетом национальных интересов; представление интересов Украины в международных торговых учреждениях, в частности ВТО.

Ключевые слова: международная торговля, торговая политика, деревообрабатывающая промышленность, лесоматериалы, продукция из древесины, экспортный потенциал, мораторий, торговые инструменты ЕС

INTRODUCTION OF EFFECTIVE TRADE POLICY TOOLS FOR PROTECTION OF NATIONAL TIMBER PRODUCTS MANUFACTURER

Kyshnirenko O.M.,
Zarudna O.S.

The subject of research is a theoretical methodological and organization approaches of employing trade policy tools to protect national woodworking industry manufacturers in accordance with the WTO requirements.

The article aims at justification of the system programmed measures to introduce of efficient trade policy tools in order to protect woodworking industry manufacturers of Ukraine.

This paper used of general scientific: abstract-logical, induction and deduction, systemic approach; analysis, and synthesis and special scientific research methods: statistical comparisons, grouping, sampling (to analyze the moratorium effect on export of unprocessed timber); structure-functional analysis, expert judgments in elaboration of recommendations for effective use of trade tools in the conditions of free trade area with the EU.

Research results: assessed influence of various trade tools and their further impact on development of woodworking industry, in particular introduction of moratorium on export of unprocessed timber from Ukraine in 2015; determined the possibilities for introduction of trade policy tools, that will not contradict WTO regulations and at the same time provide protection for a national manufacturer.

Conclusions. It is not possible to carry out a strategic aim on reduction of export of unprocessed timber and development deep raw processing inside of the country without establishing an efficient system of trade protective terms for national manufacturers. It supposes the compilation of non tariff (anti-damping, compensatory and special protective) tools aiming to prevent negative consequence of an unfair competition within woodworking industry and strengthening the external international factors: form favorable international image of the Ukraine as a reliable trade and economic partner; increase participation in world integration processes and sign regional trade agreements with account of the national interests; to promote Ukrainian interests in the international trade organizations, as WTO.

Keywords: international trade, trade policy, woodworking industry, wood products, timber, export potential, moratorium, trade tools of the EU.

Актуальність теми. Протягом останніх років Україна посилила свою торговельно-економічну активність, що обумовлено важливими подіями для економіки країни, визначивши зміни у тенденціях її подальшого розвитку на найближчу і середньострокову перспективу. З 1 січня 2016 р. почала діяти Угода про Асоціацію між Україною та ЄС в економічній частині, що надало нові можливості для розвитку українського експорту, одночасно поставивши нові виклики перед українськими виробниками. Тим самим Україна взяла на себе зобов'язання виконувати європейські торгові домовленості в побудові і реалізації своєї зовнішньоторговельної політики, що означає курс на відкриття економіки та відмову від протекціоністських заходів, несумісних з правилами міжнародної торговельної системи. З моменту імплементації Угоди український ринок стає все більше відкритий для іноземних товарів і конкуренції з їхнього боку. Це вимагає розробки і впровадження ефективних заходів з підтримки української промисловості в умовах дії торговельних угод.

Для того щоб мати об'єктивне уявлення про стимулювання розвитку промисловості, зокрема такої перспективної та динамічної її галузі, як деревообробна, та створити умови для її модернізації з метою переважання виробництва продукції з високою доданою вартістю, важливим є вивчення досвіду Європейських країн, які спромоглися досягти високих результатів розвитку, застосовували необхідні інструменти, що сприяють їх ефективній взаємодії у глобальному торговельному просторі.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Узагальнення існуючої літератури з досвіду формування ефективної торговельної політики в розвинених країнах дозволяє визначити вагомий роль наукових розробок вітчизняних та зарубіжних вчених. До їх числа належать праці А. Гарісона, П. Марша, Д. Норта, Дж. Стігліца, Д. Родріка, Е. Уорнера, В.М. Гейця, О.П. Гребельника, Л.В. Дейнеко, Й. М. Петровича, Р. Сіденка та ін. Формування експортоорієнтованої інноваційно спрямованої моделі промислового розвитку в Україні зумовлює потребу комплексного дослідження умов, методів, інструментів, засобів її реалізації. Для промислового відродження держави необхідним є ґрунтовний аналіз світового досвіду і виокремлення на його основі дієвих торговельних інструментів захисту національних виробників, в тому числі в деревообробній промисловості.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та організаційні підходи щодо застосування інструментів торговельної політики для захисту вітчизняних виробників в деревообробній промисловості згідно вимог СОТ.

Об'єктом дослідження є процеси формування ефективної торговельної політики, зокрема формування системи інструментів для стимулювання розвитку та захисту виробників в деревообробній промисловості України.

Метою дослідження є обґрунтування системи програмних заходів щодо впровадження дієвих торговельних інструментів захисту виробників деревообробної промисловості України.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання наступних **завдань**:

- висвітлити європейську практику формування ефективної торговельної політики, зокрема існуючі в ЄС інструменти торговельної політики, що діють в деревообробній сфері;
- здійснити аналіз експортної діяльності в деревообробній галузі України та окреслити виклики та можливості розвитку галузі в умовах дії Угоди про співробітництво з ЄС;
- провести оцінку дії різних торговельних інструментів та їх вплив на розвиток деревообробної промисловості, зокрема впровадження мораторію на експорт необробленої деревини в Україні;
- запропонувати систему торговельних інструментів для підтримки національного виробника продукції з деревини, що націлена на сприяння експорту та захисту внутрішнього ринку, яка б діяла на зовнішньому та внутрішньому рівнях.

Методи дослідження. У роботі використані загальнонаукові методи: абстрактно-логічний, індукції та дедукції, системного підходу; аналізу і синтезу, а також спеціальні методи дослідження: статистичних порівнянь, групування, вибірки (для аналізу впливу мораторію на експорт необробленої деревини); структурно-функціонального аналізу, експертних оцінок при розробці рекомендацій щодо ефективного використання торговельних інструментів в умовах зони вільної торгівлі з ЄС.

Постановка проблеми. Враховуючи посилення впливу глобалізаційних та інтеграційних процесів на економічний розвиток, в Україні гостро стоїть питання створення сприятливого експортного середовища для національних виробників та захист їх позицій в умовах виконання зобов'язань міжнародних торговельних угод. Формування ефективної системи інструментів торговельної політики є дієвим способом підтримки виробників, зокрема в такій важливій галузі як деревообробна, збалансований розвиток якої сприяє досягненню не тільки економічних цілей, а й вирішенню соціальних та екологічних проблем українського суспільства.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні деревообробна промисловість України є перспективною експортоорієнтованою галуззю, від розвитку якої залежить створення нових робочих місць, наповнення бюджету та зростання конкурентоспроможності регіонів та країни в цілому. Галузь має значний потенціал у виробництві енергозберігаючої продукції, попит на яку має стійку тенденцію до зростання, що визнано Міжнародними організаціями: ООН, UNCTAD, OESD, UNESCAP тощо. Розвиток цієї галузі дозволить українському виробнику вийти на зовнішні ринки, зокрема європейські, та інтегруватись до глобальних ланцюгів створення доданої вартості.

Аналізуючи темпи зростання ключових показників економічного розвитку в Україні за 2010 – 2016 рр. можемо зазначити, що у 2016 р. спостерігається відновлення економічного зростання після дворічного падіння (рис.1). Позитивну роль в цьому процесі відіграло деревообробне виробництво, яке показує швидші темпи зростання ніж ВВП. Щодо експорту продукції деревини, ми бачимо різке його скорочення у 2015 р. – на 23,3% порівняно з 2014 р., проте подальша зростаюча траєкторія говорить про динамічне його відновлення. Позитивним вважаємо перевагу в експорті продукції з більшою доданою вартістю, на що вплинуло впровадження мораторію на експорт необробленої деревини [1].

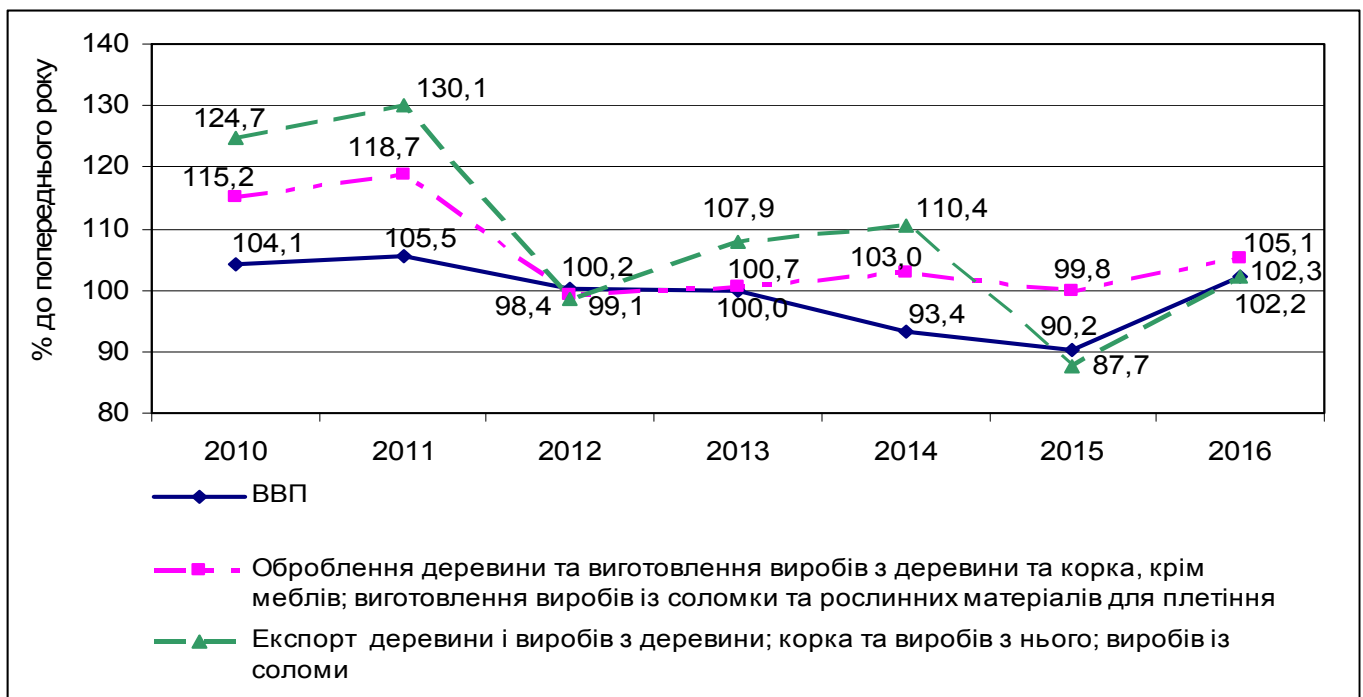

Рисунок 1. Співвідношення динаміки розвитку ВВП України та індексів виробництва й експорту продукції з деревини та виробів деревини за 2010-2016 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними Держстату України [2].

Для більш повної характеристики доцільно розглянути структуру експорту детальніше (табл. 1).

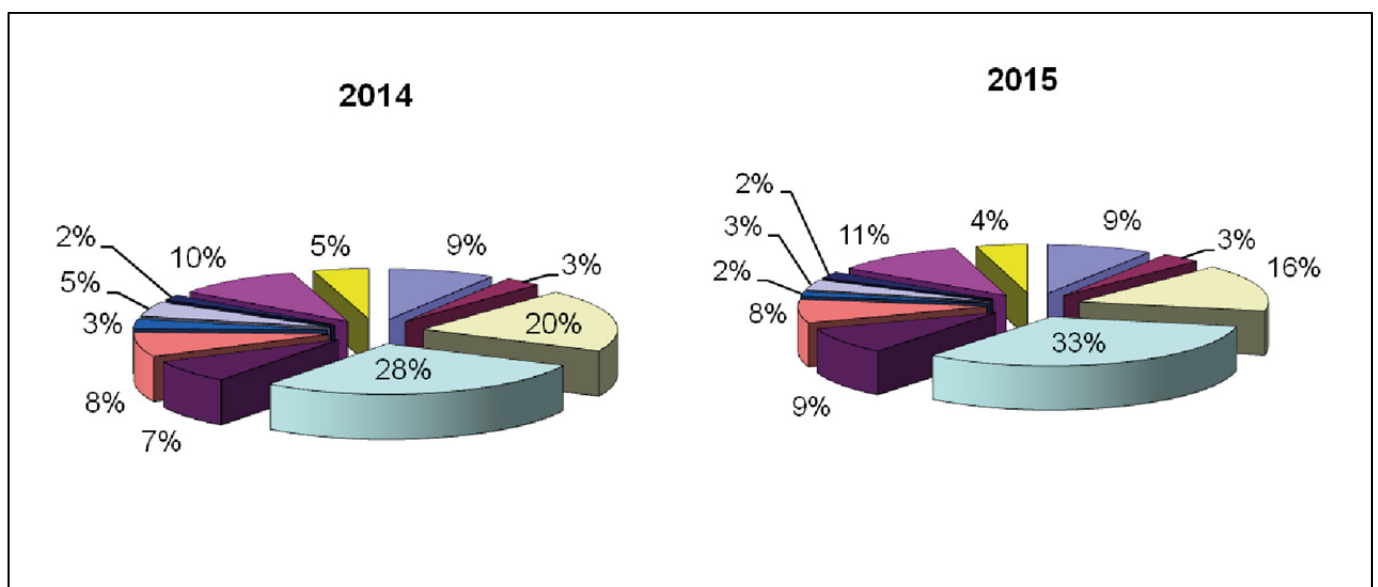
Таблиця 1. Динаміка обсягів зовнішньої торгівлі продукцією деревообробної, целюлозо-паперової та мебельної промисловості України за 2013 – 2016 рр.

Товарна група за УКТЗЕД	Обсяги продукції, тис. дол. США				Темпи зростання, %		
	2013	2014	2015	2016	2014/2013	2015/2014	2016/2015
Експорт							
44 деревина і вироби з деревини	1143014,6	1261972,0	1106385,8	1130697,2	110,4	87,7	102,2
45 корок та вироби з нього	31,6	174,2	218,2	292,2	551,3	125,3	133,9
46 вироби із соломи	637,0	494,6	593,0	670,7	77,6	119,9	113,1
47 маса з деревини	1241,4	932,4	417,4	1214,5	75,1	44,8	291,0
48 папір та картон	1079585,7	851277,8	534667,7	471727,9	78,9	62,8	88,2
49 друкована продукція	164296,3	133372,8	82010,8	63963,8	81,2	61,5	78,0
94 меблі	554738,4	531192,1	397189,6	397812,7	95,8	74,8	100,2
Імпорт							
44 деревина і вироби з деревини	387756,5	281106,5	139680,2	187443,8	72,5	49,7	134,2
45 корок та вироби з нього	10814,4	9240,1	6818,7	7547,1	85,4	73,8	110,7
46 вироби із соломи	5496,9	4172,0	1712,2	1742,9	75,9	41,0	101,8
47 маса з деревини	122677,3	117859,6	95370,9	84218,5	96,1	80,9	88,3
48 папір та картон	1675696,4	1103347,9	751998,3	798685,4	65,8	68,2	106,2
49 друкована продукція	93743,7	68474,8	30699,7	32321,5	73,0	44,8	105,3
94 меблі	447092,6	323741,9	162038,0	213257,8	72,4	50,1	131,6

Джерело: розраховано за даними Держстату України [2].

До введення мораторію Україна була одним із найбільших експортерів колод хвойних порід в Європу, а за показниками експорту цієї продукції в світі займала п'яте місце у 2014 р. За 2009-2014 рр. експорт зріс більш ніж в два рази і досяг рекордного показника в 3,1 млн. м³, що відповідав 38% офіційного обсягу лісозаготівель в країні. З 2,7 млн м³ колод хвойних порід, що експортувала Україна в 2015 р., майже 90% експортувалися до Румунії, Китаю і Туреччини. Румунія була основною країною призначення (47% від загального обсягу поставок колод хвойних порід України в 2015 р.). За показниками поставок колод в Китай Україна посідає п'яте місце, при цьому в 2015 році на її частку припадало приблизно 4% загального обсягу імпорту Китаю.

З моменту дії мораторію на експорт необробленої деревини відбуваються позитивні зміни в структурі експорту деревообробної промисловості. За даними Держстату, частка експорту лісоматеріалів необроблених, деревини паливної та вугілля деревного, що є продукцією з низьким ступенем обробки, значно скоротилась та становила 22% у 2016 р. порівняно з 32% у 2014 р. в структурі експорту деревообробної промисловості. Натомість частка експортних надходжень від реалізації продукції з високим ступенем переробки (лісоматеріали оброблені, фанера та шпон, плити ДВП і ДСП та інші вироби з деревини) зросла на 10% в 2016 р. порівняно з 2014 р. (рис. 2). Така позитивна динаміка випуску продукції з високою часткою доданої вартості в деревообробній промисловості свідчить про початок якісних трансформацій в галузі.

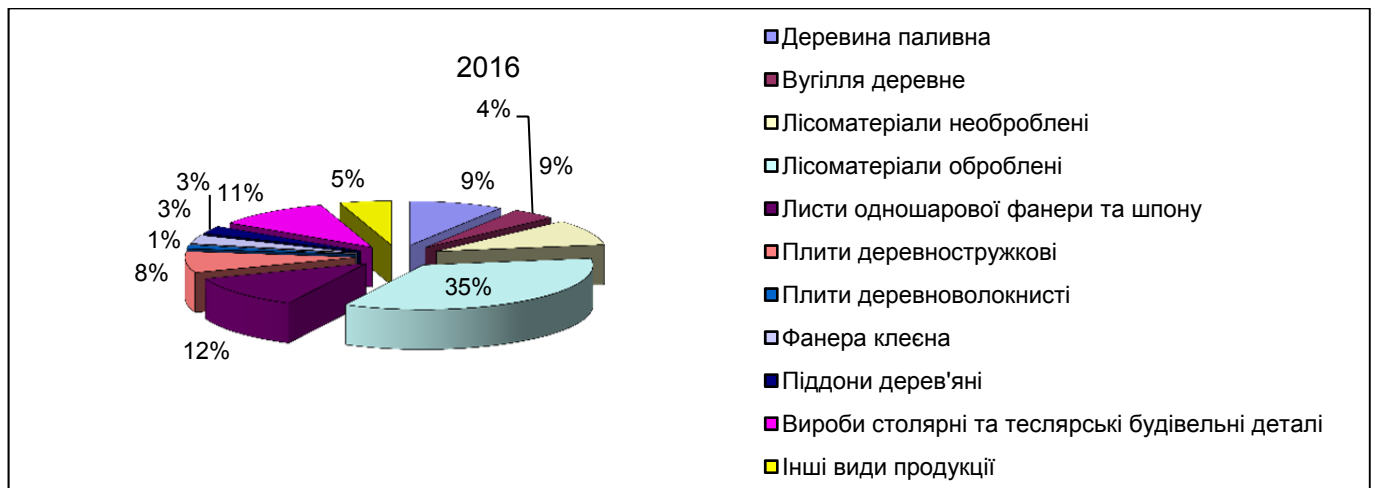

Рисунок 2. Співвідношення частки окремих видів продукції деревообробної промисловості України за 2014 – 2016 рр. в структурі експорту

Джерело: розрахунки авторів за даними Держстату України [2].

Мораторій також сприятливо позначився на переробці. В Україні почався бум відкриття великих деревообробних підприємств. Найяскравіші його приклади – фабрика «Українські лісопилки» потужністю 300 000 м³ на рік, Коростенський завод МДФ, з новою технологічною лінією потужністю підприємства до 1 млн м³ на рік. [3].

Для закріплення позитивної динаміки розвитку експорту в деревообробній промисловості та її подальшого економічного зростання необхідно впровадити кращі практики ЄС в сфері торговельної політики, які не суперечать правилам СОТ та одночасно забезпечують захист національного виробника.

Торговельна політика ЄС націлена на збалансування інтересів та створення сприятливих умов для всіх учасників ринку: експортерів, імпортерів, виробників та споживачів товарів і послуг.

Європейська практика свідчить про вагоме значення торговельної політики в фокусі державного управління, про що свідчить прийняття у 2015 році Ком'юніке «Trade for all – Towards a more responsible trade and investment policy» [4].

Європейська комісія формує систему глобальних правил торгівлі з метою створення глобальної системи справедливої і відкритої торгівлі за допомогою міжнародних організацій, зокрема СОТ. Головною передумовою дії системи глобальних правил є сприяння відкритості для торгівлі світової економіки та доступу на глобальний ринок країн, що розвиваються. Другим важливим аспектом відкритої європейської торговельної політики є формування умов для економічного зростання, створення нових робочих місць для європейців шляхом відкриття ринків з ключовими країнами-партнерами.

Торговельна політика ЄС прагне відкрити нові ринки для європейських експортерів, працівників та інвесторів через усунення бар'єрів на ринках торгових партнерів. Європейська комісія тісно співпрацює з країнами за межами Європи в таких рамках: вирішення проблем для експортерів, розширення можливостей для бізнесу ЄС, щоб отримати рівний доступ до ринків щодо закупівель за межами ЄС, зменшення контрафакцій та піратства європейських товарів, нових можливостей для європейських інвестицій, захисту інтересів товаровиробників у судовій системі Світової організації торгівлі згідно зобов'язань СОТ.

Важливим блоком європейської торговельної політики є недопущення несправедливої шкоди європейським компаніям і їх працівникам у випадку недобросовісного імпорту та порушення ринкового ціноутворення.

Європейська комісія активно використовує торговельну політику для зміцнення інших важливих міжнародних цілей: захист навколишнього середовища в рамках глобальних змін клімату; поліпшення умов праці для працівників; забезпечення найвищих стандартів здоров'я і безпеки.

Для України міжнародна торгівля відіграє особливу роль в модернізації промислового сектору, сприяє розширенню меж розвитку виробництва та формуванню фінансових джерел інноваційного оновлення виробничого базису, підвищенню ефективності використання ресурсів, включенню українських виробників до глобальних ланцюгів доданої вартості.

Таким чином, враховуючи подальшу європейську інтеграцію, для України ключовим завданням є формування такої торговельної політики, яка б відповідала цілям європейської торговельної політики, та реалізовувалась як цілісна система інструментів та заходів, що проявляються в різних площинах (рис. 3).

Враховуючи те, що в Україні торговельна політика в інтересах розвитку національного виробника ще не сформована, впровадження мораторію на експорт необробленої деревини є захисним чинником, що допомагає національному виробництву та сприяє вирішенню екологічної проблеми неконтрольованої вирубки Карпатських лісів.

Перед тим, як розглядати детальніше заходи торговельної політики, які використовують країни ЄС для стимулювання розвитку власних ринків продукції з деревини, слід зазначити ключову відмінність розвитку галузі, що полягає у відмінностях права власності на лісокористування.

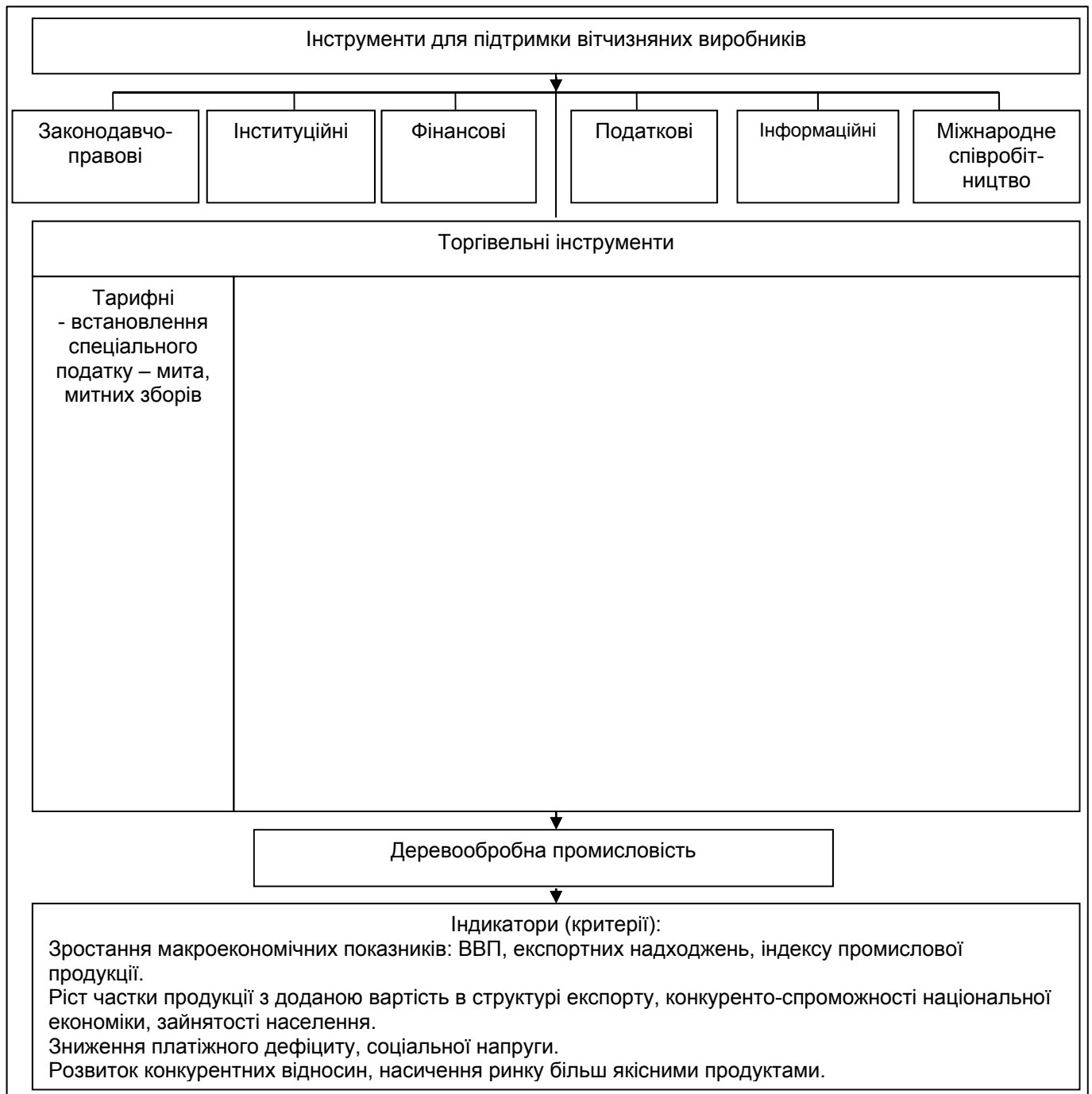

Рисунок 3. Система інструментів для підтримки вітчизняних виробників в деревообробній сфері

Ключова відмінність України та країн Європи в сфері лісокористування полягає в тому, що європейським країнам притаманна висока частка приватного лісоволодіння. Наприклад, у Фінляндії частка приватних лісоволодінь становить близько 70%, а у розрізі видів економічної діяльності, лісова промисловість Фінляндії становить майже 3% ВВП. Водночас чітко закріплені норми права щодо лісоволодіння й лісокористування забезпечують відновлення лісових площ, придатних для виробництва деревини. Так, національні інтереси лісоволодіння Фінляндії регулюються Лісовим центром Фінляндії (Finnish Forest Centre) – державною організацією, що знаходиться при Міністерстві сільського і лісового господарства та відповідає за управління лісовими ресурсами країни, здійснює контроль за дотриманням законодавства у галузі та зобов'язує після вирубки забезпечити відновлення лісу.

В ЄС використання деревини і управління лісами керуються Лісовою стратегією ЄС (яка була прийнята 20 вересня 2013 р. і є свого роду відповіддю на виклики, що стоять перед лісовим сектором, і ключові політичні зміни, що відбуваються в ЄС) [5], а також політичними ініціативами: забезпечення дотримання лісового законодавства ЄС (the EU Forest Law Enforcement), Планом дій ЄС «Правозастосування, управління і торгівля в лісовому секторі» (ПУТЛС) (the EU Forest Law Enforcement, Governance and Trade (FLEGT) Action Plan), процедурами належної обачності на предмет їх відповідності

Закону Лейсі США¹ (due-diligence procedures for conformance with the US Lacey Act) та Європейськими Правилами заготівлі деревини (EUTR)² (the EU Timber Regulation (EUTR)).

На кінець 2015 р. 27 з 28 країн ЄС ввели на національному рівні забезпечення дотримання EUTR (крім Угорщини, яка є відносно невеликим виробником й імпортером лісоматеріалів). Останніми роками План дій ЄС ПУТЛС (FLEGT) та Європейські Правила заготівлі деревини (EUTR) сприяли скороченню європейського імпорту нелегальної деревини.

У травні 2015 р. Палата депутатів Румунії прийняла новий лісогосподарський кодекс, який передбачає встановлення максимального порогового рівня по відношенню до обсягу заготівлі кожного окремого виду деревини в лісах Румунії, який може перероблятися окремо взятими компаніями. Кодекс також наділяє виробників меблів переважними правами при покупці деревини.

Для України подальше зростання деревообробної промисловості потребує нагального вирішення питань нормативно-правового забезпечення розвитку галузі шляхом прийняття відповідних стратегічних документів, зокрема Національної стратегії розвитку лісопромислового комплексу до 2025 р. та врегулювання відносин права власності.

Під заходами захисту внутрішнього ринку або захисними заходами розуміються спеціальні захисні, антидемпінгові і компенсаційні заходи, правила запровадження, перегляду та скасування яких затверджені ГАТТ 1947, ГАТТ 1994 та іншими угодами СОТ.³

Заходи щодо захисту внутрішнього ринку встановлюються і реалізуються за допомогою прийняття тарифних і нетарифних заходів регулювання зовнішньоторговельної діяльності.

В рамках імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС з 2016 р. поступово скасовуються ввізні та вивізні мита на продукцію деревообробної промисловості. На більшість товарів деревообробної, целюлозно-паперової та меблевої промисловості з 2016 р. уже встановлені нульові ставки ввізного мита до ЄС, хоча й зберігаються імпорتنі мита на лісоматеріали оброблені (з деревини тропічних порід 2–2,5% та шліфовані з клена, вишні, ясеня – 2,5%), листи одношарової фанери та шпону (залежно від порід дерев – 3–6%), плити деревостружкові та деревоволокнисті – 7% (з перехідним періодом 3 роки), фанеру клеєну – 7–10% (з перехідним періодом 3–5 років), піддони дерев'яні – 3–4%, вироби столярні та теслярські будівельні деталі – 0–3%, вироби з корка – 4,7%, вироби із соломи – 1,7–4,7%. З боку України: встановлені нульові ставки ввізного мита на деревину та вироби з неї, масу з деревини, папір та картон, друковану продукцію, меблі, тобто майже на всю продукцію галузі, крім корка та виробів з нього – 5%, вироби із соломи – 5%. [6]

Розглянемо детальніше нетарифні види торговельних інструментів – заборони і обмеження, які застосовуються до іноземних товарів в зв'язку з їх ввезенням чи вітчизняних товарів у зв'язку з їх вивезенням, але не застосовуються при обороті товарів на митній території, які може використати Україна для захисту позицій національного виробництва, не порушуючи вимоги СОТ.

Слід зазначити, що застосування інструментів захисту ринку (антидемпінгові, компенсаційні та спеціальні захисні заходи) дозволено правилами СОТ і законодавствами практично всіх країн, в тому числі і України [7]. Коли такі заходи застосовуються належним чином, вони запобігають негативним наслідкам недобросовісної конкуренції (демпінгу, субсидування), дозволяють вітчизняній промисловості адаптуватися до конкуренції в умовах різко збільшеного імпорту. Однак ці заходи можуть застосовуватися тільки на основі чітких і зрозумілих правил, забезпечуючи прозорість і недискримінаційність процедур і надаючи переконливі докази необхідних критеріїв.

Найбільш категоричним заходом є введення *ембарго* (Ісп. Embargo – накладення арешту, заборона) – практикується в міжнародних відносинах як захід впливу однієї або групи держав на іншу з метою примусити її без застосування військової сили до виконання своїх зобов'язань, відмови від політики, яка суперечить основним принципам і загальновищезначимим нормам міжнародного права. Це означає заборону зв'язків (як правило, зовнішньоекономічних), або заборону експорту окремих товарів до даної держави, імпорту окремих товарів з цієї держави та заборона, встановлена державою щодо виходу іноземних судів з його портів і територіальних вод. Сьогодні в ЄС діє система обмежень до багатьох країн, в тому числі і до України, що передбачено Рішенням Ради ЄС 2014/386 / ОВГБ (ОJ L 183, 24.6.2014, стор. 70). Так, щодо України діє заборона на імпорту товарів з Криму або Севастополя; заборона на надання певних послуг та заборона для задоволення певних послуг, зроблених певними особами, організаціями або органами, що діє до 23.06.2017р. [8]

Мораторій (від лат. Moratorius – уповільнюючий, відстрочувати) в міжнародному праві – відстрочка виконання державою своїх зобов'язань, зокрема, за міжнародними договорами, як правило, на певний термін або до закінчення війни, стихійних лих або інших надзвичайних подій.

¹ Відповідно до поправок, внесених в цей Закон у 2008 р., ввезення деяких видів рослин і продукції рослинного походження, включаючи різні вироби з деревини і лісові товари, без митної декларації є тепер незаконним. Згідно з цими поправками, компанії повинні проявляти вищий ступінь належної обачності при закупівлі і продажу деревини і виробів з деревини.

² Імпортери повинні точно визначити видовий склад продукції, незалежно від складності ланцюжка поставок з метою виключення незаконного походження.

³ Такі заходи застосовуються відповідно до статті XIX ГАТТ 1994 і Угодою СОТ про захисні заходи, статтею VI ГАТТ і Угодою СОТ по застосування Статті VI ГАТТ 1994, а також статтею XVI ГАТТ і Угодою СОТ по субсидії та компенсаційні заходи.

Багато країн в світі введуть політику заборони експорту круглого лісу та необроблених лісоматеріалів задля захисту лісів або зміцнення їх внутрішньої лісової промисловості, що показано на рис. 4, де наводиться неповний перелік заборон експорту та поточний статус заборони.

В Європі майже не практикується впровадження такого заходу. Лише в Албанії було введено мораторій на рубки лісу та експорт деревини з 2016 р. Натомість в багатьох країнах Нового Світу, країнах Азіатсько-Тихоокеанського регіону та Африки такий вид державного регулювання ринку продукції з деревини активно використовується. Світова практика доводить, що впровадження такого заходу не є популярним, а може використовуватись тільки як екстрений механізм, що впроваджується на обмежений період. Натомість необхідна розробка і реалізація системи програмних заходів щодо впровадження інших торговельних інструментів захисту національних виробників в деревообробній сфері. Формування цілісного механізму захисту національних виробників в деревообробній сфері сприятиме збільшенню доданої вартості, і тим самим створюючи додатковий національний дохід та забезпечуючи зайнятість, стимулюватиме іноземних інвесторів використовувати вітчизняну деревну сировину, локалізуватись та надавати сучасні технології.

До заходів технічного регулювання в сфері торгівлі продукцією з деревини можна віднести такі форми:

1. Обов'язковість впровадження електронних систем контролю руху та відстеження походження деревини у країнах Європи, що є втіленням сучасних організаційних рішень в лісопереробному секторі задля підвищення економічної ефективності діяльності компаній, удосконалення технологічних операцій, забезпечення прозорості ведення бізнесу.

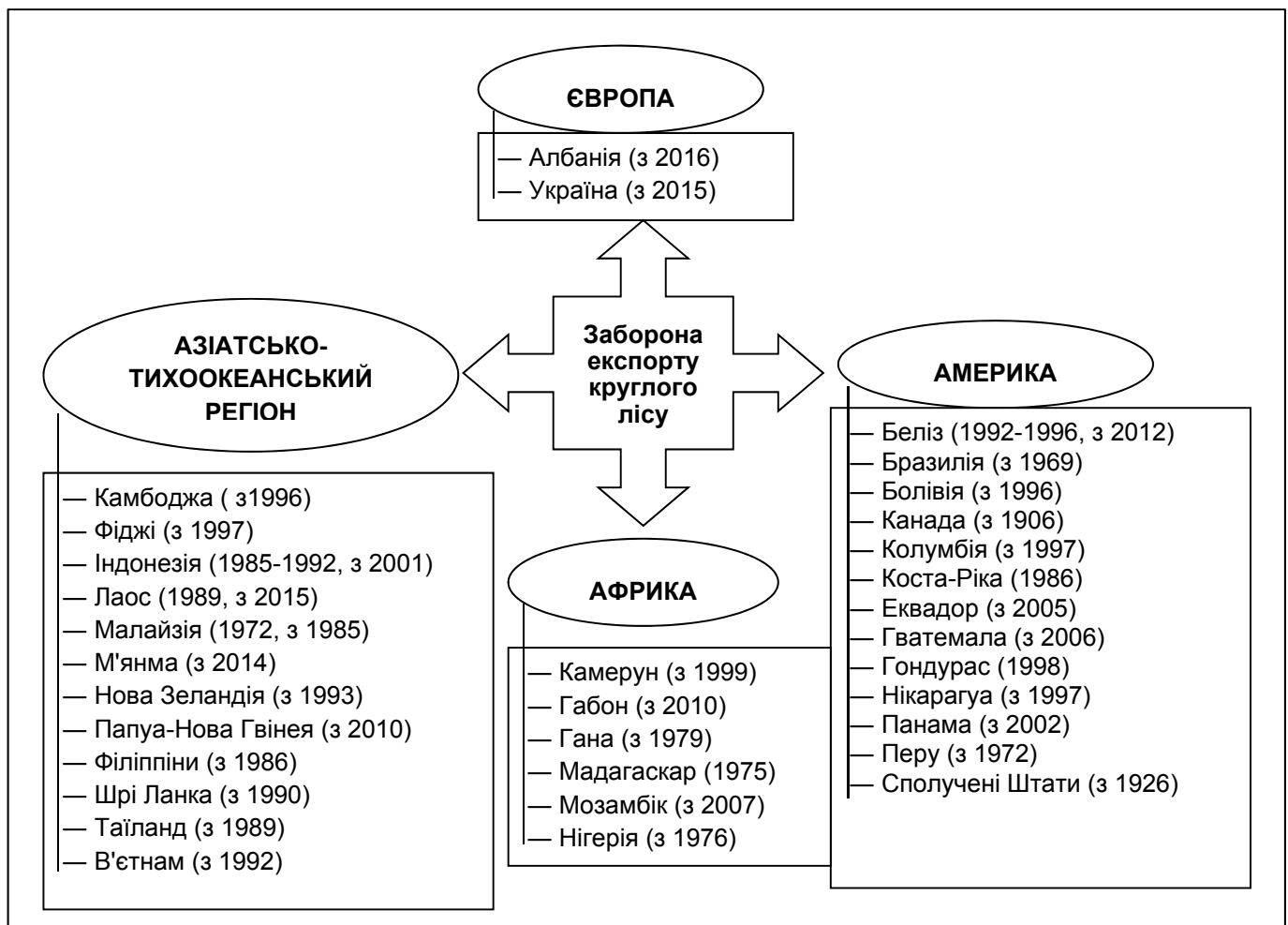

Рисунок 4. Країни, що ведуть політику зборони або суттєвого обмеження на експорт круглого лісу та необроблених лісоматеріалів.

Джерело: побудовано авторами за даними Forest Legality Initiative [9].

Стаття 294 Угоди про Асоціацію України та ЄС передбачає виконання такої роботи, вказуючи на зобов'язання сторін у сприянні торгівлі сталою та законною лісовою продукцією. Якщо аспект сталості відповідає вимогам міжнародної лісової сертифікації, то законність заготівлі має узгоджуватися з національним законодавством країни, до якої здійснюється імпорту лісопродукції. Для країн ЄС таким законодавчим актом є Європейські Правила заготівлі деревини (EUTR), які вступили у дію з березня 2013 р. EUTR забороняють розміщення на ринку ЄС незаконно заготовленої деревини і продукції з неї. Відповідно до правил усі імпортери лісоматеріалів в країнах ЄС (оператори) мають запровадити систему контролю

законності походження деревини. Тобто, перш ніж завезти лісопродукцію на територію ЄС, імпортер має відстежити історію походження деревини, аж до країни або регіону її заготівлі [10]. Це в свою чергу зумовило необхідність включення функції стеження до вже існуючих систем контролю руху деревини.

Так, у Польщі система контролю руху та стеження деревини є складовою частиною загального програмно-інформаційного комплексу, який забезпечує документообіг в лісовому господарстві, включаючи облік, контроль та звітність усієї господарської та фінансово-економічної діяльності. Підсистема контролю руху та стеження деревини в Польщі відноситься до державних обов'язкових та передбачає використання як балансового методу, так і індивідуальної ідентифікації [11].

Система обліку та контролю руху лісопродукції в Швеції впроваджена спеціальною ІТ компанією, яка забезпечує контроль обліку угод з деревиною, її вимірювання та перевезення, використовуючи сучасні інформаційні технології – Skogsbrukets Datacentral (SDC). Така система представляє собою централізоване сховище інформації про угоди між власниками деревини, її покупцями, перевізниками, деревообробними підприємствами і незалежними організаціями, які здійснюють обмір та визначення якості деревини.

Інформаційна система передбачає не тільки маркування деревини з метою здійснення електронного обліку, але й забезпечує підтвердження її законності походження усіма постійними лісокористувачами. Подальше стеження проходження деревини по ланцюгу постачання відсутнє.

Таким чином система обмежується контролем руху деревини на етапі передачі її від виробника (надлісництва) до споживача (деревообробне підприємство). Відстеження руху деревини та підтвердження законності її походження відбувається шляхом внесення інформації про усі переміщення та транзакції.

Корисним для України є підхід відповідно до якого електронний облік деревини є ключовим, але в той же час лише одним із елементів загальної системи інформаційного забезпечення та підтримки управлінських рішень. Відповідно, варто розглянути можливість трансформації єдиної державної системи державного обліку деревини в інформаційну систему лісового сектору, яка б включала до себе такі підсистеми як відведення лісосік і матеріально-грошової оцінки, картографічне забезпечення лісогосподарської діяльності, реалізація деревини на електронних торгах тощо.

2. Системи сертифікації сировини.

Дія систем сертифікації, які можна систематизувати за ознакою регуляторного впливу держави.

- державна обов'язкова (сформована і реалізується державними органами влади для контролю переважно за лісовими ресурсами державної власності);
- добровільна (розробляється і запроваджується соціально і екологічно відповідальними лісовими та лісопромисловими компаніями або їх об'єднаннями);
- незалежна добровільна (запроваджена міжнародними чи національними схемами лісової сертифікації або органами сертифікації, які пропонують різноманітні програми верифікації);
- комбінована (побудована на використанні кількох попередніх систем).

Відмінності приватної та незалежної добровільної систем полягають в тому, що відповідальність за контролем руху та стеження деревини, в першому випадку, покладається на представників лісопромислових компаній або їхніх об'єднань, які зацікавлені в експорті лісопродукції на екологічно чутливі ринки, а в другому, – на незалежні спеціалізовані органи.

Основними схемами сертифікації лісів в ЄС є FSC (the Forest Stewardship Council) та Програма підтримки лісової сертифікації (the Programme for the Endorsement of Forest Certification (PEFC).

Крім технічних стандартів у торговельній політиці діє велика кількість санітарних і фітосанітарних заходів. Правову базу їх застосування представляє Регламент ЄС № 178/2002. Він гармонізує принципи і процедури прийняття та використання стандартів безпеки і продовольства, і ґрунтується на таких принципах: додержування високого рівня безпеки на всіх стадіях; аналіз можливих ризиків; відповідальність операторів за безпеку товарів, які імпортуються, виробляються; чіткий розподіл витрат за усіма стадіями вартісного ланцюжка; право громадян на отримання повної і регулярної інформації про продукцію, яка виробляється.

Наступним важливим інструментом міжнародного торговельно-економічного співробітництва є преференційний доступ підприємств до участі в процедурах державних закупівель на рівні центральних урядів обох держав. Постачальники матимуть право на справедливий, недискримінаційний та передбачуваний режим використання можливостей доступу до процедур державних закупівель, які проводяться центральними урядовими органами сторін, включно з будь-якими структурними підрозділами уряду та деякими державними підприємствами, а саме аеропортами, поштовими мережами та мережами громадського транспорту (залізничні системи та мережі метро). Зокрема, такий механізм імплементовано згідно умов Угоди про ЗВТ з ЄС та Канадою.

Для успішного виходу на зарубіжні ринки в умовах подальшої економічної інтеграції українським виробникам необхідно здійснити модернізацію, впровадити стандарти якості. Українському бізнесу не вистачає ні коштів, ні досвіду. Рівень співпраці українських підприємств з міжнародними організаціями залежить від активності підприємців, які сьогодні опинились у складних умовах.

Саме зараз проявляється важливість міжнародної допомоги, яка може надати необхідні засоби: матеріальні (промислове обладнання й устаткування, сировина, матеріали), фінансові (валютні ресурси), інтелектуальні (ноу-хау, трансферт технологій), трудові (висококваліфіковані спеціалісти), інформаційні (консалтинг, тренінги, програми навчання) та ін. До того ж можливості міжнародної допомоги, що

пропонують міжнародні організації-донори українським підприємцям, здатні прискорити приєднання українського бізнесу до всесвітнього ланцюга створення вартості.

Висновки. Реалізація стратегічної мети зі скорочення експорту необроблених лісоматеріалів і розвитку всередині країни глибокої переробки сировини неможлива без формування дієвої системи торговельно-захисних заходів для національних виробників.

Враховуючи існуючі проблеми торгового регулювання в Україні, вважаємо першочерговим завданням формування системи програмних заходів щодо впровадження дієвих торговельних інструментів захисту національних виробників в деревообробній промисловості.

Значну увагу пропонується звернути на зовнішні міжнародні чинники: формування сприятливого міжнародного іміджу України як надійного торговельно-економічного партнера; розширення участі у світових інтеграційних процесах та підписання регіональних торговельних угод з врахуванням національних інтересів; представлення інтересів України в міжнародних торгових інституціях, зокрема СОТ, підготовка відповідних позовів про дискримінацію українських виробників при перешкоджанні вільного доступу на європейські та інші ринки тощо. Це вимагає проведення значної інформаційної роботи з підготовки відповідних кадрів та поширення інформації щодо можливості України в світі.

З іншого боку, формування комплексу нетарифних (антидемпінгових, компенсаційних та спеціальних захисних) інструментів з метою запобігання негативних наслідків недобросовісної конкуренції в деревообробній промисловості потребує додаткових заходів:

1. Активізація зусиль щодо спрощення торгових бар'єрів та гармонізації вітчизняних норм в сфері стандартизації та сертифікації деревини;
2. Спрощення вимог до оформлення зовнішньоторговельної документації;
3. Формування проконкурентної регуляторної політики з метою полегшення доступу виробників на ринок сировини та усунення перешкод для входження на ринок та гарантування рівних умов для ведення бізнесу для всіх підприємств;
4. Залучення прямих іноземних інвестицій в національну деревообробну промисловість (законодавство, інвестиційний клімат, ділова практика) в частині прийняття зобов'язань локалізації технологічного виробництва в Україні.

Формування цілісного механізму захисту національних виробників в деревообробній сфері сприятиме збільшенню доданої вартості, і тим самим створюючи додатковий національний дохід та забезпечуючи зайнятість, стимулюватиме іноземних інвесторів до відкриття виробничих потужностей та локалізації виробництва, і таким чином сприятиме проведенню модернізації вітчизняної промисловості.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів» щодо тимчасової заборони експорту лісоматеріалів у необробленому вигляді від 9.04.2015 №325-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/325-19>
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Хлімоненко Б. Темний ліс: яка роль мораторію на експорт деревини в отриманні допомоги від ЄС // Forbes. – 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/ua/business/1416995-temnij-lis-yaka-rol-moratoriyu-na-eksport-derevini-v-otrimanni-dopomogi-vid-es>
4. European Commission, Communication 'Trade for all – Towards a more responsible trade and investment policy' [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/october/tradoc_153846.pdf
5. A new EU Forest Strategy: for forests and the forest-based sector [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:21b27c38-21fb-11e3-8d1c-01aa75ed71a1.0022.01/DOC_1&format=PDF
6. Імплементация Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: економічні виклики та нові можливості : наукова доповідь / за ред. акад. НАН України В.М.Гейця та чл.-кор. НААН України Т.О.Осташко ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – К., 2016. – 184 с.
7. Угода про заснування Світової організації торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_342/print1452597334512711#
8. European Union Restrictive measures (sanctions) in force (Regulations based on Article 215 TFEU and Decisions adopted in the framework of the Common Foreign and Security Policy) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/archives/docs/cfsp/sanctions/docs/measures_en.pdf
9. Forest Legality Initiative [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.forestlegality.org/content/logging-and-export-bans>
10. Regulation (EU) No 995/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32010R0995>
11. П.В. Кравець, М.М. Лазебник, Є.Ю.Хань. Закордонний досвід налагодження систем контролю руху і стеження деревини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fleg.org.ua/wp-content/uploads/2015/06/Zvit_Zakordonnyj-dosvid-kontrolyu-za-ruhom-derevyny.pdf

References

1. *Zakon Ukrainy «Pro osoblyvosti derzhavnoho rehulyuvannya diyal'nosti sub'yektiv pidpriyemnits'koyi diyal'nosti, pov'yazanoi z realizatsiyeyu ta eksportom lisomaterialiv» shchodo timchasovoyi zaboronu eksportu lisomaterialiv u neobroblenomu viglyadi vid 9.04.2015 №325-VIII* : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/325-19>
2. *Derzhavna sluzhba statystyky* : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. *Khlimonenko B. Temnyy lis: yaka rol' moratoriyu na eksport derevyny v otrimanni dopomohy vid ES // Forbes. – 2016. : http://forbes.net.ua/ua/business/1416995-temnij-lis-yaka-rol-moratoriyu-na-eksport-derevini-v-otrimanni-dopomogi-vid-es.*
4. *European Commission, Communication 'Trade for all – Towards a more responsible trade and investment policy* : http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/october/tradoc_153846.pdf
5. *A new EU Forest Strategy: for forests and the forest-based sector* : http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:21b27c38-21fb-11e3-8d1c-01aa75ed71a1.0022.01/DOC_1&format=PDF
6. *Implementatsiya Uhody pro asotsiatsiyu mizh Ukrainoyu ta YES: ekonomichni vyklyky ta novi mozhlyvosti : naukova dopovid' / za red. akad. NAN Ukrainy V.M.Heytsya ta chl.-kor. NAAN Ukrainy T.O.Ostashko ; NAN Ukrainy, DU «In-t ekon. ta prohnouzuv. NAN Ukrainy». – K., 2016. – 184 s.*
7. *Uhoda pro zasnuvannya Svitovoyi orhanyzatsyyi torhovly* : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_342/print1452597334512711#
8. *European Union Restrictive measures (sanctions) in force (Regulations based on Article 215 TFEU and Decisions adopted in the framework of the Common Foreign and Security Policy)* : http://eeas.europa.eu/archives/docs/cfsp/sanctions/docs/measures_en.pdf
9. *Forest Legality Initiative* : <http://www.forestlegality.org/content/logging-and-export-bans>
10. *Regulation (EU) No 995/2010* : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32010R0995>
11. *P.V. Kravets', M.M. Lazebnyk, E.U. Khan'. Zakordonnyy dosvid nalahodzhennya system kontrolyu rukhu y stezhennya derevyny* : http://www.fleg.org.ua/wp-content/uploads/2015/06/Zvit_Zakordonnyj-dosvid-kontrolyu-za-ruhom-derevyny.pdf

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Кушніренко Оксана Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу промислової політики

Зарудна Ольга Станіславівна, відділу промислової політики

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

вул. Панаса Мирного, 26, м. Київ, 01011, Україна

e-mail: kyshnoksana@gmail.com, olga_sz@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Кушніренко Оксана Николаевна, кандидат экономических наук, доцент, старший научный сотрудник отдела промышленной политики

Зарудная Ольга Станиславовна, младший научный сотрудник отдела промышленной политики

ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»

ул. Панаса Мирного, 26, м. Киев, 01011, Украина

e-mail: kyshnoksana@gmail.com, olga_sz@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Kyshnirenko Oksana Mykolaivna, Candidate of Economic Sciences (Ph.D.), Associate Professor, Senior Research Officer of Department of Industrial Policy

Zarudna Olga Stanislavivna, Junior Research Officer of Department of Industrial Policy

Institute for economics and forecasting NAS of Ukraine

26, Panasa Myrnoho, Kyiv, 01011, Ukraine

e-mail: kyshnoksana@gmail.com, olga_sz@ukr.net

СТРАТЕГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ В СИСТЕМІ ТРАНСПОРТНОЇ ГАЛУЗІ

Сафонов Ю.М.,
Масленников Є.І.,
Кашубський А.А.

Предметом статті є забезпечення стратегічного менеджменту в системі транспортної галузі.

Мета статті – дослідження та популяризація стратегічного менеджменту в українському бізнес-середовищі за допомогою виділення важливості формування стратегії при створенні та діяльності суб'єкта господарювання транспортної галузі.

Методологічною базою роботи є аналіз наукових публікацій та статистичних матеріалів.

Результати роботи. Визначені технології стратегічного управління суб'єктом господарювання транспортної галузі. Запропоноване інструментальне забезпечення реалізації стратегії. Визначено роль місії як основного елементу стратегії суб'єкта господарювання галузі. Досліджено сутність стратегічних цілей та їх внесок в розвиток суб'єкта господарювання транспортної галузі. Визначені параметри змісту місії та критерії цільових пріоритетів. Запропоновані сучасні інструменти формування стратегічних цілей суб'єктів господарювання транспортної галузі, які удосконалюють процес стратегічного менеджменту.

Галузь застосування результатів. Результати роботи можуть використовуватися в економічній та управлінській діяльності на макро- та глобальному рівні.

Висновки. Представлений інструментарій стратегічного управління дає можливість керівництву суб'єкта господарювання транспортної галузі забезпечити підприємство довгостроковими цілями, які будуть направлені на різносторонній розвиток: починаючи від бізнес-процесів і закінчуючи іміджем в цілому. При залученні стратегії до щоденної роботи персоналу, суб'єкт господарювання транспортної галузі має змогу підвищити власну ефективність та результативність, що чітко відіб'ється в довгостроковій перспективі. Крім того, стратегія допомагає систематизувати роботу співробітників за допомогою різних методів мотивації та систем винагород. Подальші наукові дослідження будуть спрямовані на визначення можливостей застосування досвіду різних моделей стратегічного менеджменту на національних теренах.

Ключові слова: стратегічний менеджмент, стратегія, місія, стратегічні цілі, керівництво, суб'єкт господарювання транспортної галузі, персонал.

СТРАТЕГИЧЕСКИЙ МЕНЕДЖМЕНТ В СИСТЕМЕ ТРАНСПОРТНОЙ ОТРАСЛИ

Сафонов Ю.Н.,
Масленников Е.И.,
Кашубский А.А.

Предметом статьи является обеспечение стратегического менеджмента в системе транспортной отрасли.

Цель статьи – исследование и популяризация стратегического менеджмента в украинской бизнес-среде посредством выделения важности формирования стратегии при создании и деятельности субъекта транспортной отрасли.

Методологической основой работы является анализ научных публикации и статистических материалов.

Результаты работы. Определены технологии стратегического управления предприятием транспортной отрасли. Предложено инструментальное обеспечение реализации стратегии. Определена роль миссии в качестве основного элемента стратегии предприятия отрасли. Исследована сущность стратегических целей и их вклад в развитие предприятия транспортной отрасли. Определены параметры содержания миссии и критерии целевых приоритетов. Предложены современные инструменты формирования стратегических целей субъектов хозяйствования транспортной отрасли, которые совершенствуют процесс стратегического менеджмента.

Область применения результатов. Результаты работы могут использоваться в экономической и управленческой деятельности на макро- и глобальном уровне.

Выводы. Представленный инструментарий стратегического управления дает возможность руководству предприятия транспортной отрасли обеспечить предприятие долгосрочными целями, которые будут направлены на разностороннее развитие: начиная от бизнес-процессов и заканчивая имиджем в целом. При привлечении стратегии до ежедневной работы персонала, предприятие транспортной отрасли имеет возможность повысить собственную эффективность и результативность, которая четко отразится в долгосрочной перспективе. Кроме того, стратегия помогает систематизировать работу сотрудников с помощью различных методов мотивации и систем вознаграждений. Дальнейшие научные исследования будут направлены на определение возможностей применения опыта различных моделей стратегического менеджмента на национальном уровне.

Ключевые слова: стратегический менеджмент, стратегия, миссия, стратегические цели, руководство, предприятие транспортной отрасли, персонал.

STRATEGIC MANAGEMENT SYSTEM IN THE TRANSPORT SECTOR

Safonov Y.M.,
Maslennikov E.I.,
Kashubskiy A.A.

The subject of the article is strategic technology management system transportation industry.

The purpose of the article promotion of strategic management in the Ukrainian business environment highlight the importance of strategy formation in the creation and activities of the entity transport sector.

The methodological basis of an analysis of scientific publications and statistical data.

Results of the research. The Identified strategic technology management entity transport sector. The proposed tool ensuring the implementation of the strategy. The role of the mission as the main element of the strategy of the entity's industry. The essence of strategic objectives and their contribution to the development of the transport sector entity. The parameters of the mission content and criteria of target priorities. The proposed formation of the modern tools of strategic objectives entities transport sector that improve the strategic management.

Scope of results of research. The results can be used in economic and administrative activity at the macro and global level.

Conclusions. The present strategic management tool enables the management entity of the transport industry to provide enterprise long-term goals that will be directed to the development of diverse, ranging from business processes and ending with the image as a whole. In engaging strategy to the daily work of staff, the entity transport sector can increase its own efficiency and effectiveness, which is clearly reflected in the long term. In addition, the strategy helps to organize the work of staff from different methods of motivation and rewards. Further research will be used to identify opportunities for the use of the experience of different models of strategic management at the national territory.

Keywords: strategic management, strategy, mission, strategic objectives, the management entity of the transport industry personnel.

Актуальність. Успішну та високоприбуткову діяльність сучасних українських суб'єктів господарювання транспортної галузі призупиняє безліч факторів, серед яких економічна криза, висока конкуренція з закордонними підприємствами та швидкість зміни споживчих вподобань. Менеджмент цих суб'єктів господарювання транспортної галузі, як головна ланка їх функціонування, має відповідально підійти до питання формування стратегії для довгострокового стабільного розвитку суб'єкта господарювання транспортної галузі.

Ступінь дослідження даної проблеми. Теоретичні та практичні проблеми стратегічного менеджменту знайшли відображення у працях зарубіжних та вітчизняних вчених: Виханського О.С., Наумова О.І., Майкла Мескона, Майкла Альберта, Франкліна Хедоурі, Коносуке Мацусіта, Джека Траута та багатьох інших.

Мета статті – дослідження та популяризація стратегічного менеджменту в українському бізнес-середовищі за допомогою виділення важливості формування стратегії при створенні та діяльності суб'єкта господарювання транспортної галузі, що потребує сучасної методологічної підтримки. Саме тому, метою статті є розкриття інструментів формування стратегії суб'єкта господарювання транспортної галузі в умовах високої конкуренції та високої зміни споживчих вподобань.

Виклад основного матеріалу. Транспортна галузь – одна із небагатьох галузей економіки України, що демонструє позитивну динаміку. Так, наприклад, пасажирообіг у 2016 році зріс на 9,5 відсотка, а вантажообіг – на 12 [1]. Окрім цього, транспортні послуги є елементом розвитку не тільки економіки країни, але і її соціальної сфери. Адже, від якості надання цих послуг залежить задоволеність громадян якістю життя. В 2016 році загальні капітальні інвестиції в транспортну галузь склали близько 25 млрд. гривень, що є доволі високим показником.

Наразі, у сучасному міжнародному середовищі, наповненому безліччю суб'єктів господарювання транспортної галузі різних розмірів та з різними статусами, значущу роль відіграє стратегічний менеджмент. Саме стратегічний менеджмент допомагає керівництву суб'єкта господарювання транспортної галузі забезпечити укріплення його життєздатності, що досягається установленням довгострокових цілей, розробленими в рамках стратегії суб'єкта господарювання транспортної галузі. Одним із елементів стратегії є місія. Місія суб'єкта господарювання транспортної галузі може стати ефективним інструментом управління, якщо вона містить як опис завдань, які необхідно виконати, так і обґрунтування цих завдань.

В літературі існує доволі багато визначень поняття «місія». Ось деякі з них:

«Місія – це основна загальна мета організації – чітко виражена причина її існування. Цілі виробляються для здійснення цієї місії» (Майкл Мескон, Майкл Альберт, Франклін Хедоурі) [2].

«Місія – це філософія і призначення, сенс існування організації» (Віханський О.С.) [3].

«Місія промислового суб'єкта господарювання транспортної галузі а повинна полягати в подоланні бідності, в позбавленні від страждань суспільства в цілому, в тому, щоб зробити людей багатими» (Коносуке Мацусіта) [4].

«Якщо формулювання місії компанії нагадує кашу, значить, компанія не знає, куди йде» (Джек Траут) [5].

Всі ці думки можна підсумувати у визначення про те що місія, як одне з основоположних понять стратегічного управління, – це основна мета організації, сенс її існування. Призначення місії суб'єкта господарювання транспортної галузі (рис. 1):

Рисунок 1. Призначення місії суб'єкта господарювання

- виступає як об'єднавча ідея;
- допомагає розставити пріоритети;
- сприяє розвитку всередині організації;
- допомагає з'ясувати стратегію розвитку;
- допомагає спрямувати зусилля всіх членів організації в єдине русло;
- допомагає пояснити персоналу спільні завдання, філософію суб'єкта господарювання транспортної галузі і її майбутнє;
- показує сенс існування суб'єкта господарювання транспортної галузі з позиції задоволення потреб клієнтів, реалізації конкурентних переваг, мотивації співробітників суб'єкта господарювання транспортної галузі;
- формує цінності, вірування і принципи бізнесу;
- відображає призначення суб'єкта господарювання транспортної галузі, її позиціонування (відміну від інших учасників ринку);
- визначає ту роль, яку суб'єкт господарювання транспортної галузі хоче грати в суспільстві;
- вносить стратегічний сенс в діяльність суб'єкта господарювання транспортної галузі;
- породжує прагнення до досконалості;
- стає платформою мотивації персоналу.

Також, з поняттям «місія» тісно пов'язані такі поняття як «бачення», «цінності», «цілі», «показники результативності», «ключові фактори успіху» та інші. Всі ці поняття формуються на основі місії.

Місія, порівняно з баченням, характеризує «теперішнє» суб'єкта господарювання: види, масштаб діяльності, конкурентна позиція, залишаючи без уваги перспективи розвитку бізнесу.

Одним з перших сформулював і використовував в роботі місію корпорації засновник Matsushita Electric Коносуке Мацусіта [4]. Відбулося це в 1933 році і включала вона в себе: служіння суспільству, справедливість і чесність, колективна праця на загальне благо, постійне самовдосконалення.

Мета формування місії полягає у тому, що через постійну конкуренцію на ринку, суб'єкт господарювання транспортної галузі повинен безупинно повідомляти про себе клієнтам, формувати у них зацікавленість та імідж. Окрім цього, місія має об'єднувати дії співробітників для досягнення загальних та індивідуальних цілей.

Але через неможливість оголошення комерційної таємниці широкому загалу (в тому числі клієнтам та конкурентам), суб'єкт господарювання транспортної галузі створює місію, яка в загальному повідомляє про цілі суб'єкта господарювання транспортної галузі, не розкриваючи таємницю.

Основне завдання керівництва суб'єкта господарювання транспортної галузі під час створення стратегії – правильно сформулювати місію. Саме для цього існують вимоги до місії, принципи формування місії та основні питання, на які вона має відповідати.

До вимог відносять:

- унікальність;
- чіткість та однозначність;
- легкість в запам'ятовуванні;
- реалістичність;
- акцентованість на власні переваги, на власну унікальність.

Крім цього, в місії обов'язково має бути відповідь на питання як саме суб'єкт господарювання транспортної галузі покращує життя людей (рис 2.).

Рисунок 2. Вимоги до формування місії

За допомогою цих вимог персонал суб'єкта господарювання транспортної галузі отримує потрібне натхнення для більш результативної роботи.

Надалі, потрібно звернути увагу на так звані принципи формування місії суб'єкта господарювання транспортної галузі (рис 3). До них належить:

- лаконічність (одне речення або гасло);
- направленість на клієнта.

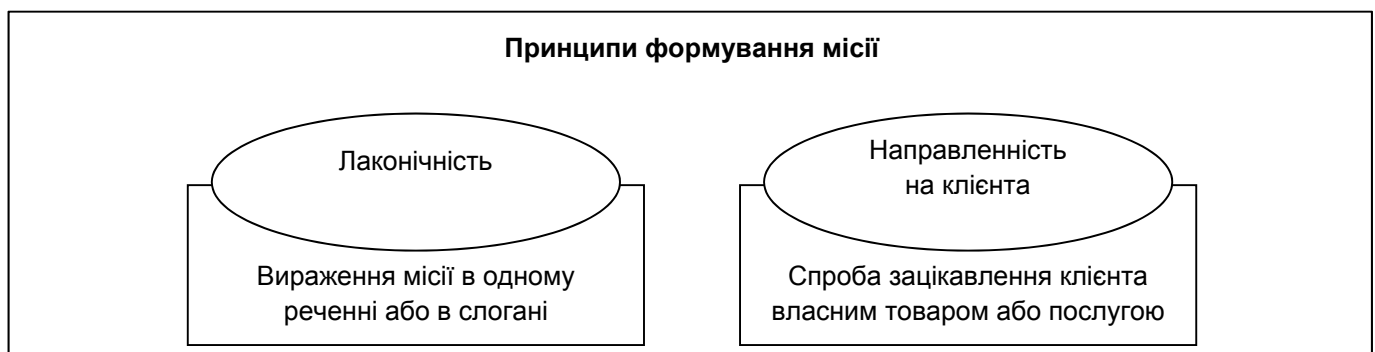

Рисунок 3. Принципи формування місії.

Ні в якому разі в місії не має бути мови про бажання суб'єкта господарювання транспортної галузі максимізувати прибуток, адже це абсолютно не інтересує клієнта – для нього важлива ціна, якість послуги, умови продажу та сервісу. Також, в місії не повинно бути інформації про те, за допомогою яких засобів

суб'єкт господарювання транспортної галузі буде досягати цих успіхів або певних цифр, що характеризують її діяльність (знову ж через питання конфіденційності).

Саме ґрунтуючись на цих принципах, преш за все суб'єкт господарювання транспортної галузі має думати не про максимізацію прибутку, а про те, як привабити клієнтів. І після того, як суб'єкт господарювання транспортної галузі зробить останнє, він зможе розраховувати на приріст прибутку.

Прикладом таких місій є сформульована ще на початку XX століття Генрі Фордом місія автомобільної корпорації «Ford», яка звучала так: «Ми постачаємо людям дешевий транспорт». А от місія японської компанії «Sony» є наступною: «Здійснюючи прогрес, служити всьому світу».

І останнім етапом при формуванні місії суб'єкта господарювання транспортної галузі є наступні питання, на які, власне кажучи, і має відповідати місія:

- 1) Що ми робимо? (Яким бізнесом ми займаємося?)
- 2) Для кого ми це робимо?
- 3) Де географічно ми це робимо?
- 4) Як ми це робимо? (Що робить ваш бізнес унікальним? Які наші конкурентні переваги?)
- 5) Що ми не робимо, і не будемо робити?

Ці питання практично допоможуть керівництву суб'єкта господарювання транспортної галузі сформувати найбільш повну та зрозумілу для потенційного клієнта місію.

Останнє питання має важливе значення тому, що якщо «абсолютно незрозуміло, чому ви займаєтеся тим, чим займаєтеся, значить, незабаром ви виявите, що все, що випадає за «коло можливостей», проте збереться у вас в суб'єкта господарювання транспортної галузі і зробить її важкої і непереможною. Ваше завдання – обороняти кордони бізнесу, а не працювати пилососом і засмоктувати все, що погано лежить.

Фактично ці питання визначають вид діяльності суб'єкта господарювання транспортної галузі (1 питання), межі бізнесу (2, 3 і 5 питання) і джерело конкурентоспроможності суб'єкта господарювання транспортної галузі (4 питання). Після того, як отримані відповіді на ці питання, можна спробувати сформувати привабливу публічну місію.

Місія є надзвичайно важливим елементом стратегічного менеджменту суб'єкта господарювання транспортної галузі, адже завдяки їй керівництво може розробляти та узгоджувати цілі, розробляти систему планів, об'єднувати дії персоналу в єдиному напрямку. І все це при умові зовнішньої конкуренції.

Окрім місії, при написанні грамотної стратегії важливе значення має формування стратегічних цілей суб'єкта господарювання транспортної галузі. Стратегічні цілі – це певний результат діяльності суб'єкта господарювання транспортної галузі, якого прагне досягнути суб'єкт господарювання транспортної галузі в майбутньому. Такі цілі ставляться як в цілому суб'єкту господарювання транспортної галузі або певним його відділам, так і кожному співробітнику.

Обов'язковою умовою створення цілей (в тому числі і стратегічних) є їх формування по методиці SMART. Ціль має бути конкретною (specific), вимірюваною (measurable), досяжною (attainable), доречною (relevant) і обмеженою в часі (time-bound).

Отож, після узгодження місії, прописування бачення – основ стратегії суб'єкта господарювання транспортної галузі, розроблюються стратегічні цілі. На основі цих цілей створюються завдання для персоналу суб'єкта господарювання транспортної галузі, що направлені на їх досягнення.

Також, керівництво може та повинно використовувати методологію Системи збалансованих показників (Balanced Scorecard). Ця система ділить всі стратегічні цілі суб'єкта господарювання транспортної галузі на чотири категорії, такі як: фінанси, клієнти, бізнес-процеси та ріст та навчання (рис 4).

Рисунок 4. Система збалансованих показників (Balanced Scorecard).

До фінансових цілей можна віднести максимізацію прибутку або максимізацію акціонерної власності, одержання прибутку від інвестицій.

До цілей, пов'язаних з клієнтами відносять орієнтація на клієнтів, різноманітні рекламні та PR-кампанії.

До цілей бізнес-процесів включають покращення умов надання послуг або її швидкості, пошук шляхів зменшення затрат на діяльність.

До росту та навчання відносяться впровадження системи мотивації, система KPI, семінари та інші курси підвищення кваліфікації персоналу.

Після установалення цілей за допомогою цих методів, менеджер повинен проаналізувати пріоритетність виконання цілей, адже не завжди суб'єкт господарювання транспортної галузі та її персонал зможе сразу з першого дня досягнути певної цілі.

Тут в допомогу приходить дерево стратегічних цілей. Його суть, як і дерева рішень, полягає у об'єднанні роботи як керівництва, яке, як правило, ставить ці цілі, так і персонал, що є головним інструментом їх досягнення.

Насамперед, менеджмент має чітко визначити декілька основних (стратегічних) цілей, що і будуть лягати в основу дерева стратегічних цілей. Далі – підцілі. В ролі підцілей можуть виступати, наприклад, цілі певних відділів суб'єкта господарювання транспортної галузі або її філіалів в інших містах, країнах, тощо. Останній етап при будівництві дерева стратегічних цілей – виділення задач в рамках кожної підцілі. Завдання кожного співробітника, що входять до задач, розроблюється самостійно кожним робітником.

Висновки. Представлений інструментарій стратегічного управління дає можливість керівництву суб'єкта господарювання транспортної галузі забезпечити суб'єкт господарювання транспортної галузі довгостроковими цілями, що будуть направлені на різносторонній розвиток: починаючи від бізнес-процесів і закінчуючи іміджем в цілому. При залученні стратегії до щоденної роботи персоналу, суб'єкт господарювання транспортної галузі має змогу підвищити власну ефективність та результативність, що чітко відіб'ється в довгостроковій перспективі. Крім того, стратегія допомагає систематизувати роботу співробітників за допомогою різних методів мотивації та систем винагород. Подальші наукові дослідження будуть спрямовані на визначення можливостей застосування досвіду різних моделей стратегічного менеджменту на національних теренах.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Мескон Майкл, Альберт Майкл, Хедоури Франклин. Основы менеджмента. – Москва: Издательство «Дело», 1997. – 704 с.
3. Виханский О.С., Наумов А.И. Менеджмент. – М, 2014. – 576 с.
4. Коносуке Мацусита. Миссия бизнеса. – М.: «Альпина Паблишер», 2011. – 189 с.
5. Джек Траут. Траут о стратегии. – Санкт-Петербург: Питер, 2006, 192 с.
6. Є. М. Кайлюк, В. М. Андрєєва, В. В. Гриненко. Стратегічний менеджмент : – Х.: ХНАМГ, 2010. – 279 с
7. Побережець О.В. Теоретико-методологічні та практичні засади дослідження системи управління результатами діяльності промислового підприємства : [моногр.] / О. В. Побережець. – Херсон : Видавництво : Гринь Д.С., 2016. – 348 с.
8. Масленников Є.І. Методологічні та практичні засади дослідження системи управління фінансовою стійкістю промислового підприємства [моногр.] / Є.І. Масленников. – Одеса : Прес-кур'єр, 2015. – 316 с.
9. Maslennikov E.I. Strategic assessment of the financial sustainability of the industrial enterprise : [Електронний ресурс] / E.I. Maslennikov // Економіка: реалії часу. – 2014. – № 6 (16). – С. 111-115. – Режим доступу: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/No6/111-115.pdf>.
10. Побережець О.В. Ідентифікація та класифікація нематеріальних активів та проблеми їх визначення: [Електронний ресурс] / О.В. Побережець, К.В. Іванова // Економіка: реалії часу. – 2012. – № 2 (3). – С. 98-104. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2012/No2/98-104.pdf>.

References

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. : <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Meskon Maykl, Al'bert Maykl, Khedoury Franklyn. Osnovy menedzhmenta. – Moskva: Yzdatel'stvo «Delo», 1997. – 704 s.
3. Vykhansky O.S., Naumov A.Y. Menedzhment. – M, 2014. – 576 s.
4. Konosuke Matsusya. Myssyya byznesa. – M.: «Al'pyna Pablysher», 2011. – 189 s.
5. Dzhek Traut. Traut o stratehyy. – Sankt-Peterburh: Pyter, 2006, 192 s.
6. Ye.M. Kaylyuk, V.M. Andryeyeva, V.V. Hrynenko. Stratehichnyy menedzhment : – Kh.: KhNAMH, 2010. – 279 s
7. Poberezhets' O.V. Teoretyko-metodolohichni ta praktychni zasady doslidzhennya systemy upravlinnya rezul'tatamy diyal'nosti promyslovoho pidpryyemstva : [monohr.] – Kherson : Vydavnytstvo : Hrin' D.S., 2016. – 348 s.
8. Maslennikov Ye.I. Metodolohichni ta praktychni zasady doslidzhennya systemy upravlinnya finansovoyu stiykisty promyslovoho pidpryyemstva [monohr.] – Odesa : Pres-kur'yer, 2015. – 316 s.
9. Maslennikov E.I. Strategis assessment of the finantsial sustainability of the industrial enterprise // Ekonomika: realiyi chasu. – 2014. – No6 (16). – S. 111-115. : <http://etsonomitss.opu.ua/files/archive/2014/No6/111-115.pdf>.
10. Poberezhets' O.V., Ivanova K.V. Identyfikatsiya ta klasyfikatsiya nematerial'nykh aktyviv ta problemy yikh vyznachennya // Ekonomika: realiyi chasu. – 2012. – No2 (3). – S. 98-104. : <http://etsonomitss.opu.ua/files/archive/2012/No2/98-104.pdf>.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Сафонов Юрій Миколайович – докт. екон. наук, професор, професор кафедри макроекономіки та державного управління,

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» sum1971@inbox.ru
Масленников Євген Іванович – докт. екон. наук, доцент, професор кафедри економіки та управління,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, evgenmaslennikov@ukr.net
Кашубський Артур Анатолійович – заступник директора ТОВ «Югметалсервіс», м. Одеса,
e-mail: artur.kashubskiy@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Сафонов Юрий Николаевич – докт. экон. наук, профессор, профессор кафедры макроэкономики и государственного управления,
ГБУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана»,
e-mail: sum1971@inbox.ru
Масленников Евгений Иванович – докт. экон. наук, доцент, профессор кафедры экономики и управления, Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова,
e-mail: evgenmaslennikov@ukr.net
Кашубский Артур Анатольевич – заместитель директора ООО «Югметалсервис», г. Одесса,
e-mail: artur.kashubskiy@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Safonov Yuri M. – Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of macroeconomics and public administration, State university Kyiv National Economic University named Vadym Hetman,
e-mail: sum1971@inbox.ru
Maslennikov Evgeny I. – Doctor of Economics, Associate Professor, Professor of the Department of Economics and Management, Odessa National university by I.I. Mechnikov,
e-mail: evgenmaslennikov@ukr.net
Kashubian Arthur A. – Deputy Director of «Yuhmetalservis», Odessa,
e-mail: artur.kashubskiy@gmail.com

УДК 330.34.1:631.1.016(477)

СТАЛИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ТА ЙОГО ІННОВАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Халатур С.М.

***Предмет дослідження** – інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства.*

***Метою дослідження** є розробка теоретичних, методичних і практичних пропозицій щодо вдосконалення інноваційного забезпечення розвитку сільського господарства.*

***Методи дослідження.** У статті застосовано сукупність наукових методів наукового дослідження. З методологічної точки зору, відзначимо, що даний аналіз посиляється на період 2000-2015 років з двох точок зору: по-перше, пов'язані з наданням повного набору даних і по-друге, можливості забезпечення порівнянності. З цієї точки зору, аналіз проведений на даний момент виявив певні, визначені в статті, проблеми інноваційного забезпечення сільського господарства України.*

***Результати роботи.** Стійка інтенсифікація сільського господарства вимагає здійснення заходів з введення інновацій, у той час як поліпшення екологічних показників сільського господарства вимагає зміни, одночасного втручання по всьому харчовому ланцюгу від виробництва до споживання. Стійкий економічний розвиток сільського господарства також вимагає безпрецедентної, масштабної зміни поведінки споживачів, а також виробників сільськогосподарської продукції. Досліджені елементи та шляхи сталого розвитку сільського господарства та продовольчих систем. Інноваційне забезпечення сільського господарства також вимагає переосмислення ролі міжнародних і національних структур. Глобальна продовольча система повинна перетворитися на справжнє глобальне партнерство, яке широко обмінюється інформацією, досвідом і новими технологіями, слідуючи принципам відкритого доступу і практики про честь інтелектуальної власності, зробити можливим широкий доступ і використання. В іншому випадку прогрес у реалізації інноваційного забезпечення буде повільним, і отже, цілі і завдання в галузі сталого розвитку сільського господарства не можуть бути досягнуті. Необхідні нові моделі для впровадження, щоб розкрити реальний потенціал сільського господарства, підприємств державного і приватного секторів у вирішенні складних проблем. Також необхідно ставити чіткі обмеження на нестійкий або несправедливий експлуатації земельних, водних, лісових і рибних ресурсів.*

***Галузь застосування результатів.** Результати цього дослідження можуть бути застосовані у практиці реформування вітчизняного сільського господарства.*

***Висновки** Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства - це створення відповідної інноваційної інфраструктури, залучення новостворених і вдосконалених конкурентоспроможних технологій, продукції або послуг, а також організаційно-технічних рішень виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та*

якість виробництва і соціальної сфери, здійснення діяльності, спрямованої на використання й комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок, які в сукупності забезпечують підвищення конкурентоспроможності галузі.

Ключові слова: науково-технічні роботи, інновації, сільське господарство, економічний розвиток, галузь.

УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА И ЕГО ИННОВАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ

Халатур С.Н.

Предмет исследования – инновационное обеспечение развития сельского хозяйства.

Целью исследования является разработка теоретических, методических и практических предложений по совершенствованию инновационного обеспечения развития сельского хозяйства.

Методы исследования. В статье применена совокупность научных методов научного исследования. С методологической точки зрения, отметим, что данный анализ ссылается на период 2000-2015 годов с двух точек зрения: во-первых, связанные с предоставлением полного набора данных и, во-вторых, возможности обеспечения сопоставимости. С этой точки зрения, анализ проведен на данный момент обнаружил определенные в статье проблемы инновационного обеспечения сельского хозяйства Украины.

Результаты работы. Устойчивая интенсификация сельского хозяйства требует осуществления мероприятий по введению инноваций, в то время как улучшение экологических показателей сельского хозяйства требует изменения, одновременного вмешательства по всей пищевой цепочке от производства до потребления. Устойчивое экономическое развитие сельского хозяйства также требует беспрецедентной, масштабной изменения поведения потребителей, а также производителей сельскохозяйственной продукции. Исследованы элементы и пути устойчивого развития сельского хозяйства и продовольственных систем. Инновационное обеспечение сельского хозяйства также требует переосмысления роли международных и национальных структур. Глобальная продовольственная система должна превратиться в подлинное глобальное партнерство, которое широко обменивается информацией, опытом и новыми технологиями, следуя принципам открытого доступа и практики о чести интеллектуальной собственности, сделать возможным широкий доступ и использование. В противном случае прогресс в реализации инновационного обеспечения будет медленным, и следовательно, цели и задачи в области устойчивого развития сельского хозяйства не могут быть достигнуты. Необходимы новые модели для внедрения, чтобы раскрыть реальный потенциал сельского хозяйства, предприятий государственного и частного секторов в решении сложных проблем. Также необходимо ставить четкие ограничения на неустойчивой или несправедливой эксплуатации земельных, водных, лесных и рыбных ресурсов.

Область применения результатов. Результаты этого исследования могут быть применены в практике реформирования отечественного сельского хозяйства.

Выводы. Инновационное обеспечение развития сельского хозяйства - это создание соответствующей инновационной инфраструктуры, привлечение новых и усовершенствованных конкурентоспособных технологий, продукции или услуг, а также организационно-технических решений производственного, административного, коммерческого или иного характера. Они существенно улучшают структуру и качество производства и социальной сферы, осуществления деятельности, направленной на использование и коммерциализацию результатов научных исследований и разработок, которые в совокупности обеспечивают повышение конкурентоспособности отрасли.

Ключевые слова: научно-технические работы, инновации, сельское хозяйство, экономическое развитие, отрасль.

SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRICULTURE AND ITS INNOVATIVE SECURITY

Khalatur S.M.

Subject of research – innovative security of agriculture development.

Aim of research is to develop theoretical, methodological and practical proposals for improving the innovative development of agriculture.

Methods of research. The author applies a set of scientific methods of scientific research. From a methodological point of view, we note that this analysis refers to the period 2000-2015 years from two points of view: first, related to the provision of the full dataset and, secondly, the possibility of comparability. From this point of view, the analysis have identified in the article problems of innovative support of agriculture of Ukraine.

Results of research. Sustainable intensification of agriculture requires the implementation of measures on introduction of innovations, while improving the environmental performance of agriculture requires change, simultaneous interventions along the whole food chain from production to consumption. Sustainable economic development of agriculture also requires unprecedented, large-scale changes in the behavior of consumers as well as producers of agricultural products. Elements and ways of sustainable development of agriculture and

food systems are investigated. Innovation support to agriculture also requires rethinking the role of international and national structures. The global food system should become a genuine global partnership that widely shares information, experience and new technologies, following the principles of open access and practices about honor intellectual property, to enable broad access and use. Otherwise, the progress in the implementation of innovation support is slow, and therefore the goals and objectives of sustainable agricultural development cannot be achieved. A new model to implement is necessary, to uncover the real potential of agriculture enterprises in the public and private sectors in solving complex problems. You also need to put clear constraints on unsustainable or inequitable exploitation of land, water, forest and fisheries resources.

Application of results. *The results of this study can be applied in the practice of reforming domestic agriculture.*

Conclusions. *Innovative development of agriculture is the creation of appropriate innovative infrastructure, attraction of new and improved competitive technologies, products or services, as well as organizational and technical decisions of industrial, administrative, commercial or other nature, which significantly improve the structure and quality of production and the social sphere, implementation of activities aimed at the use and commercialization of results of scientific research and development, which together provide the competitiveness of the industry.*

Keywords: *science, technology, innovation, agriculture, economic development, industry.*

Актуальність. Сільське господарство України стикається з багатьма проблемами, роблячи його все більш важким для досягнення своєї головної мети – забезпечення якісним продовольством, в той час як глобальні продовольчі системи все частіше загрожують деградацією земель, зміною клімату та іншими стресовими факторами. Існують невизначеності регіональних і місцевих впливів зміни клімату, але загальна закономірність говорить про те, що стійкість продовольчої системи буде в більшій небезпеці через короткочасну варіабельність поставок продовольства.

Сільське господарство повинно бути змінене для задоволення зростаючого попиту, щоб більш ефективно сприяти скороченню бідності і щоб стати більш екологічно стійким та інноваційним. Ця трансформація буде мати вирішальне значення для досягнення багатьох цілей сталого розвитку. Більшість бідних людей живуть у сільській місцевості, і зростання інноваційного забезпечення сільського господарства доводить свою ефективність в піднятті рівня сільських сімей від злиднів. Внесок сільського господарства в досягнення цілей у сфері гендерної рівності та соціальної інтеграції, охорони здоров'я, зміни клімату і енергії, екосистемних послуг, природних ресурсів та належного управління також повинні бути в конкретних завданнях та показниках для цілей інноваційного забезпечення стійкого розвитку сільського господарства.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Проблема інноваційної діяльності завжди привертала увагу вітчизняних та іноземних учених. Ґрунтовні дослідження різних аспектів інноваційного розвитку та ефективності інновацій здійснили у своїх працях такі вчені: іноземні - С. Валдайцев, Л. Водачек, О. Водачкова, П. Еліот, Г. Ковальов, Ю. Морозов, З. Румянцева, Б. Санто, А. Стрікланд, Б. Твісс, А. Томпсон, Е. Уткін, Р. Фатхутдінов, Й. Шумпетер, Ю. Яковець; вітчизняні - О.І. Амоша, І. О. Булкін, В.І. Бойко, А.М. Бузні, С.А. Володін, В.М. Геєць, В.І. Захарченко, О.В. Крисальний, Л. Ю.О.упенко, С.М. Покропивний, П.Т. Саблук, Л.І. Федулова, М.Г. Чумаченко та інші. Проблемам державного регулювання, матеріального, фінансового, інформаційного забезпечення інноваційної діяльності й розвитку інноваційного підприємництва в агропромисловому виробництві приділяли увагу В.Г. Андрійчук, А.П. Гайдуцький, М.В. Зубець, Л.І. Курило, М.Ю. Коденська, М.Х. Корецький, М.Ф. Кропивко, Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. М.А. Садиков, А.В. Чупіс, О. М. Юркевич, І.В. Ящишина та ін. [1-12].

За всієї важливості проведених досліджень інноваційних аспектів їх не можна вважати завершеними. Тривають дискусії щодо визначення сутності та змісту інноваційної діяльності, її термінологічної бази в сільськогосподарському виробництві. Залишаються необґрунтованими показники ефективності використання інновацій. Не вирішено проблему державної підтримки та стимулювання інноваційного розвитку вітчизняного аграрного сектору економіки.

Метою статті є розробка теоретичних, методичних і практичних пропозицій щодо вдосконалення інноваційного забезпечення розвитку сільського господарства.

Результати дослідження. Які складні питання розвитку сільського господарства, може вирішувати інноваційне забезпечення?

- Як можна зробити сільське господарство більш прибутковим і більш стійким?
- Як можна перетворити сільське господарство, щоб виробляти достатню кількість продуктів харчування у сталій та безпечній спосіб?
- Як сприяти більшому економічному зростанню в інтересах розвитку сільських районів і ліквідації бідності?
- Яким чином можна використовувати землі і водні ресурси краще? Яка буде роль розвитку великомасштабного товарного сільського господарства порівняно з дрібним виробництвом?
- Як сільське господарство стане привабливим для підприємницької діяльності, скорочення важкої праці, скорочення безробіття, і люди - жінки і молодь зокрема отримають гідну та повноцінну роботу?
- Як біотехнологія може внести максимальний внесок у майбутнє продовольчої безпеки і задоволення потреб?
- Якою мірою агроекологічні принципи можна використовувати, щоб замінити і/або підвищити ефективність зовнішніх входів?

The diagram illustrates the formation and functioning of the innovation security management mechanism for sustainable development of agriculture. It is structured as follows:

- Top Level (Formation):** Three boxes labeled "Принципи" (Principles), "Функції" (Functions), and "Структура" (Structure) have arrows pointing down to an oval labeled "Формування інноваційного забезпечення" (Formation of innovation security).
- Middle Level:** A central box labeled "Організаційно-економічний механізм управління інноваційним забезпеченням сталого розвитку сільського господарства" (Organizational-economic mechanism of management of innovation security for sustainable development of agriculture) is connected to the oval above it by a downward arrow and to the oval below it by an upward arrow.
- Bottom Level (Functioning):** Three boxes labeled "Принципи" (Principles), "Критерії" (Criteria), and "Інструментарій" (Instrumentation) have arrows pointing up to an oval labeled "Функціонування інноваційного забезпечення" (Functioning of innovation security).
- Base:** A wide box at the bottom labeled "Стратегія економічного розвитку сільського господарства України" (Strategy for the economic development of agriculture in Ukraine) has three upward-pointing arrows connecting it to the "Принципи", "Критерії", and "Інструментарій" boxes respectively.

Стійка інтенсифікація сільського господарства вимагає здійснення заходів з введення інновацій, у той час як поліпшення екологічних показників сільського господарства вимагає зміни, одночасного втручання по всьому харчовому ланцюгу від виробництва до споживання. Стійкий економічний розвиток сільського господарства також вимагає безпрецедентної, масштабної зміни поведінки споживачів, а також виробників сільськогосподарської продукції. Елементи та шляхи сталого розвитку сільського господарства та продовольчих систем є:

- 100 Економічний вісник університету | Випуск № 34/1

- узгодженої політики на всіх рівнях, які стимулюють зміну поведінки, вирівняти всі сторони, які забезпечують права на землю та інші ресурси, а також стимулювати рішення для стійкої інтенсифікації сільського господарства та продовольчих систем, скористатись швидким прогресом в науці і техніці.

Необхідні чіткі цілі, завдання та показники, які стосуються найважливіших сфер виробництва і споживання, мотивувати людей і забезпечити структурований підхід керівництва країни, створюючи власний шлях розвитку сільського господарства. Стійка інтенсифікація сільського господарства включає в себе застосування генетичних, агро-екологічних та соціально-економічних складових.

Довгострокові рішення вимагають переосмислення необхідності розвитку сільських районів і сільського господарства до структурних перетворень. Поліпшення систем землеробства, нові технології та бізнес-моделі можуть забезпечувати створення гідних робочих місць, дозволяють подолати обмеженість ресурсів, забезпечення більш широкої участі на ринку, а також зменшити фізичні труднощі у сільському господарстві, зокрема для жінок і молоді. Це також може стати важливим уроком для України з точки зору технологій і стратегій. Нові технології створюють можливості для сталого розвитку сільського господарства, щоб стати новим світовим стандартом, а не винятком; основні чинники, опираючись на зміни політичної волі, відсутність узгодженості на багатьох рівнях, фінансування, управління та людської поведінки. Важливі підтримка і вдосконалення механізмів необхідних для довгострокової стратегії і дій, включаючи зміцнення державних науково-дослідних і конструкторських робіт (НДДКР), розвитку людських ресурсів та інституційних змін.

В таблиці 1 показана динаміка кількості виконуваних наукових та науково-технічних робіт за напрямками.

Таблиця 1. Кількість виконуваних наукових та науково-технічних робіт за напрямками, тис.од.

Вид робіт	2000	2005	2010	2011	2013	2014	2015	Відношення, %
Усього	38,3	63,9	52	52,4	47,9	43	41,1	107,31
у тому числі зі створення								
нових видів виробів	6,4	6,3	6,2	6,5	5,6	4,7	4,1	64,06
з них нових видів техніки	3,9	3,8	2,3	2,4	2,1	1,8	1,7	43,59
нових видів технологій	3,6	5,4	5,7	5,3	5	3,2	3,1	86,11
з них ресурсозберігаючих	1,7	2,2	2,5	2,3	2,2	1,4	1,4	82,35
нових видів матеріалів	1,1	1,1	1,4	1,6	1,2	1,1	0,9	81,82
нових сортів рослин, порід тварин	0,5	0,7	0,7	0,6	0,7	2,2	2,4	480,00
нових методів, теорій	2,2	5,4	7,7	7,7	7,6	7,5	6,8	309,09
Інші роботи	27,1	45	30,3	30,7	27,8	24,4	23,9	88,19

Джерело: розраховано автором за даними Державного комітету статистики України [4]

Кількість робіт, що виконувались науковими організаціями України протягом 2015р., становила 41,1 тис., з яких більше двох третин упроваджено у виробництво або мали інші форми широкого застосування. Із загальної кількості робіт 9,9% спрямовано на створення нових видів виробів, 41,9% яких – нові види техніки; 7,5% – на створення нових технологій, 45,4% яких – ресурсозберігаючі; 2,2% – на створення нових видів матеріалів; 5,8% – нових сортів рослин, порід тварин, а також 16,5% – зі створення нових методів і теорій, більше половини яких були використані у подальшій роботі. У розрахунку на 1000 працівників середньооблікової кількості виконавців наукових досліджень і розробок загальна кількість виконуваних протягом звітного року наукових робіт становила 467 од (у 2014р. – 450) [4].

Пропонуються науково обґрунтовані показники, які можуть бути застосовані для відстеження прогресу на шляху до досягнення стратегії. Цілі сталого розвитку і їх цільові показники, на місцевому, національному, регіональному і глобальному масштабах. Їх ефективне використання вимагає додаткових інвестицій в моніторинг сільського господарства та продовольчих систем, із застосуванням цифрових інформаційних технологій.

Інноваційне забезпечення сільського господарства також вимагає переосмислення ролі міжнародних і національних структур. Глобальна продовольча система повинна перетворитися на справжнє глобальне партнерство, яке широко обмінюється інформацією, досвідом і новими технологіями, слідуючи принципам відкритого доступу і практики про честь інтелектуальної власності, зробити можливим широкий доступ і використання. В іншому випадку прогрес у реалізації інноваційного забезпечення буде повільним, і отже, цілі і завдання в галузі сталого розвитку сільського господарства не можуть бути досягнуті. Необхідні нові моделі для впровадження, щоб розкрити реальний потенціал сільського господарства, підприємств державного і приватного секторів у вирішенні складних проблем. Приватний сектор є ключовим гравцем у галузі сталого сільського господарства та продовольчих систем. Хороше управління буде необхідно, включаючи підтримку груп підприємств, управління ризиками і розгортання інструментів та підзвітності, що є стимулюванням приватних інвестицій в сільське господарство, а також необхідно ставити чіткі обмеження на нестійкій або несправедливій експлуатації земельних, водних, лісових і рибних ресурсів.

Серед найважливіших завдань інноваційного забезпечення сільського господарства є підвищення темпів зростання врожайності до рівня, який би забезпечив здорове харчування, насамперед за рахунок збільшення виробництва на існуючих сільськогосподарських угіддях. Диверсифікація систем землеробства та/або збереження більшості землі може відбутися тільки якщо зростання врожайності зернових та інших

культур буде збільшена. Як швидко потрібно рости, залежить від загальної траєкторії попиту на продукцію рослинництва в країні, скільки ще землі може сміливо використовуватися для сільського господарства, і в якій мірі інтенсивність землеробства на наявних земельних ділянках може бути збільшена.

Одна з цілей сталого розвитку сільського господарства - забезпечення щорічного приросту врожайності найважливіших основних сільськогосподарських культур швидшими темпами, ніж попит за рахунок закриття існуючих відмінностей у рівнях продуктивності праці і підвищення прибутковості. Забезпечення продовольчої безпеки в період 2017-2030 років з мінімальним розширенням сільського господарства вимагатиме, що врожайність основних сільськогосподарських культур збільшиться приблизно на 1,3-1,5 % кожен рік. Необхідно також вжити інші заходи, в тому числі згодовування зерна худобі або використовуючи його в якості біопалива.

Щоб визначити правильну стратегію економічного розвитку сільського господарства в країні, необхідне чітке розуміння прибутковості, ефективності та/або якості продукту і значення прогалів, тобто наскільки вони великі, де вони відбуваються, і які їх біофізичні та соціально-економічні причини, потрібно на національному та місцевому рівнях [8-11].

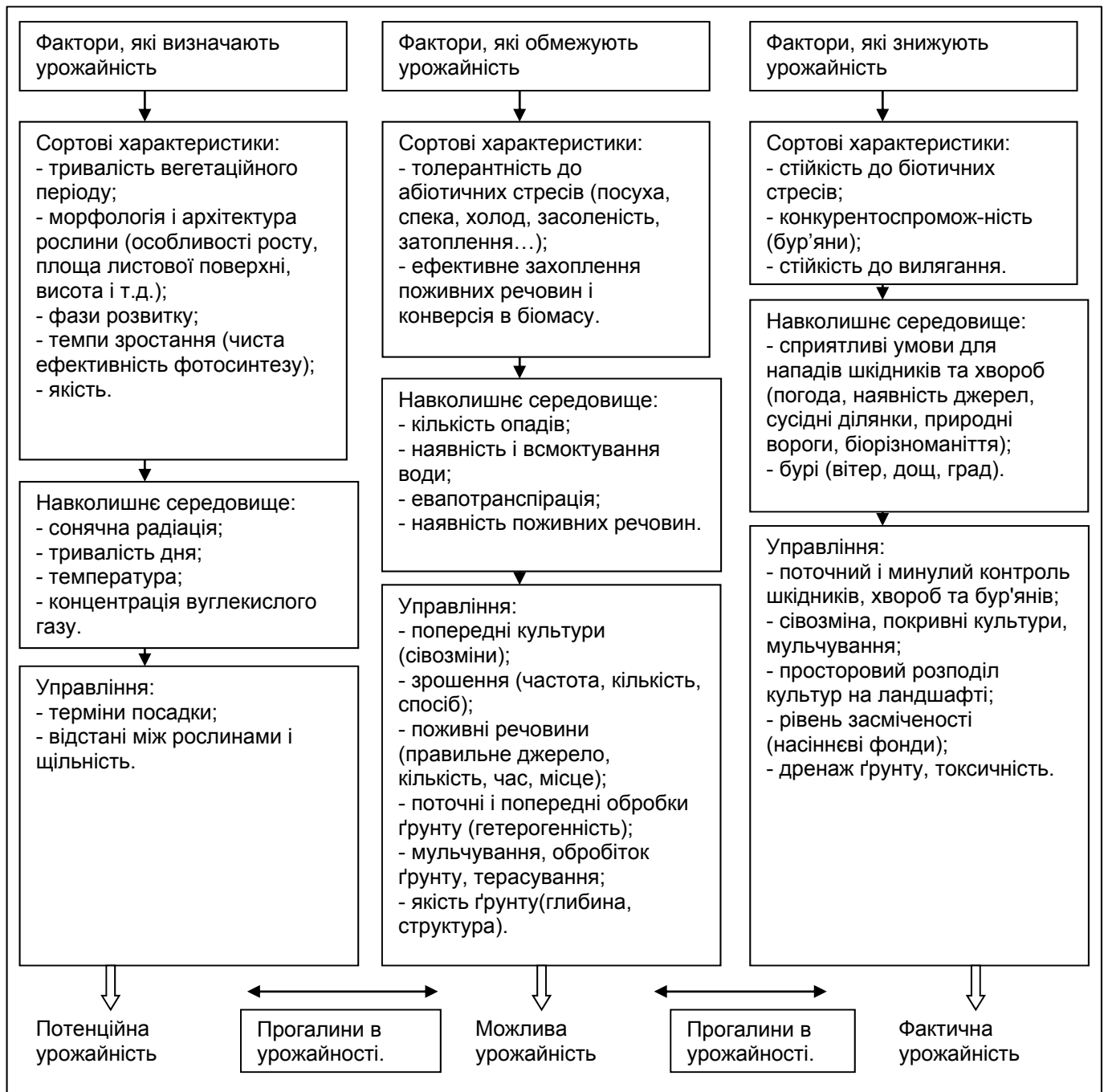

Рисунок 2. Класифікація факторів, що впливають на підвищення врожайності сільськогосподарських культур
Джерело: адаптовано [1, 7-12]

Прогресу удосконалення методології прибутковості сприяє GAP-аналіз, зіставлення прогалин врожайності основних сільськогосподарських культур в глобальному і регіональному масштабах, а також розуміння їх різних значень. Хоча це обнадіює, багато чого ще належить зробити, щоб отримати глибоке розуміння пропусків врожайності та ефективності у великих сільськогосподарських системах, в масштабі, який дозволяє використовувати ці знання для конкретних дій в полях. Подібні методики потрібно застосовувати і для визначення прогалин продуктивності тваринництва.

На рис. 2. подана класифікація факторів, що впливають на підвищення врожайності сільськогосподарських культур.

Деякі прогалини урожайності як і раніше можуть бути усунуті за допомогою відносно простих заходів, таких як краще насіння, цільове та ефективне використання добрив, ґрунту, води, управління. Крім того, низька продуктивність худоби може бути підвищена за рахунок поліпшення практики годівлі (кількість і якість корму), поліпшення здоров'я тварин (профілактичні заходи, такі як вакцини), поліпшена обробка тварин і транспорту, а також надійних стратегій селекції. Тим не менше, треба рухатися в напрямку більш точних, наукомістких форм сільського господарства, які надають технології та стимули, роблять його життєздатним. В рослинництві основна мета полягає в тому, щоб застосувати сучасні виробничі принципи екології для поліпшення управління кожної області, незалежно від того, маленька вона чи велика. Однак ми повинні також визнати, що поліпшення комплексу таких ознак, як урожайність та посухостійкість залишається набагато більш складною і повільною, потребує довгострокових інвестицій і безліч підходів.

Розглянемо також важливий фактор інноваційного забезпечення розвитку сільського господарства – фінансування. Попередній перелік інноваційних механізмів фінансування для сільського господарства:

- ланцюжок фінансування створення вартості;
- інструменти управління ризиками (базовий показник страхування посівів);
- розвинені ринкові механізми (для сприяння досліджень у галузі сільського господарства);
- грошові перекази узгоджені програмами розвитку сільського господарства;
- інші механізми та ідеї, які можуть бути ідентифіковані.

Ланцюжок фінансування створення вартості. Від виробника до споживача, фінансування здійснюється через серію заходів, які є частиною ланцюга вартості. Фермери виробляють сільськогосподарську продукцію, яка потім обробляється, рекламується і, нарешті, продається споживачам. Коли кредит або інші фінансові послуги йдуть через суб'єктів, що діють уздовж цих ланцюгів, це називається ланцюжком фінансування створення цінності, і можуть включати або не включати підтримку офіційних фінансових установ. Значення ланцюга - забезпечити фінансування з меншими ризиками та зниження трансакційних витрат для всіх частин ланцюжка від постачальників сировини, виробників, переробників і маркетингових компаній. Оскільки витрати і ризики два основних «вузьких місця», які обмежують сільськогосподарське фінансування, такий підхід відкриває можливість для більших інвестицій в сільське господарство. Фінансування поставок - це не єдина послуга, що надається покупцеві. Виробники також отримують технічну допомогу. Ця модель дозволяє виробникам і трейдерам: I) скорочення післяжнивних втрат (наприклад, з-за псування та інвазії шкідників), тим самим збільшуючи прибутковість; і II) продавати свою продукцію через деякий час після збору врожаю (під час жнив ціни нижчі) і тримати високу ціну [9].

Інструменти управління ризиками, такі як страхування. Сільськогосподарські товаровиробники стикаються з безліччю ринкових і виробничих ризиків, що роблять їх доходи непередбачуваними з року в рік. Фермери, сільські громади, постачальники фінансових послуг, постачальники сировини, приватні страховики змушують кожного мати стратегії для боротьби з хронічними та катастрофічними ризиками.

Збереження і зміцнення продовольчої безпеки вимагає системи сільськогосподарського виробництва до зміни в напрямку високої продуктивності і, по суті, більш високу стійкість перед обличчям кліматичних ризиків, ризиків агро-екологічного і соціально-економічного характеру. Бути більш продуктивним і стійким сільське господарство вимагає перетворення в управлінні природними ресурсами (наприклад, землі, води, поживних речовин, ґрунту і генетичних ресурсів) і підвищенням ефективності використання цих ресурсів та сировини для виробництва.

Для вивчення можливості інноваційних механізмів доцільно зосередити ресурси приватного сектора на таких сільськогосподарських інноваціях:

1. Поліпшене насіння. Для подолання обмеженості і прийняття поліпшеного насіння, механізми можуть забезпечити стимули для приватних компаній до розробки адаптованого насіння в цілях вдосконалення методів вирощування. Виробники насіння мають мало стимулів для розвитку самозапильного насіння поліпшеної якості. У той же час, сільськогосподарські товаровиробники часто через кредитні обмеження і ризики, не можуть або не бажають платити повну вартість самозапильного насіння поліпшеної якості.

2. Екологічно чисті добрива. Механізми можуть забезпечити стимули для приватних компаній по розробці нових, більш екологічно чистих добрив, і допомогти сільськогосподарським товаровиробникам поліпшити управління наявними добривами. Ринки не відображають шкідливий вплив традиційних добрив. Механізм повинні впливати на ринок з обмеженою конкуренцією (виробництво припадає на невелику кількість виробників, з високими бар'єрами для входу) і обмежені стимули, щоб уникнути використання екологічно шкідливих добрив.

3. Скорочення післяжнивних втрат у дрібних сільськогосподарських товаровиробників. Післяжнивні втрати, завдають збитків фермерам та навколишньому середовищу. Можуть бути розроблені механізми, щоб винагородити після збору врожаю краще управління, та/або у розробці нових технологій сушіння і зберігання.

4. Волатильність цін на сільськогосподарську продукцію впливає на виробництво за допомогою регулярних потрясінь, має значні кадрові втрати розвитку. Існують високі вхідні бар'єри для ризик-менеджменту маркет-мейкерів, а також суттєва інформаційна асиметрія. Механізми можуть сприяти використанню страхового ризику, поліпшити поширення інформації про запаси продовольства.

5. Управління живими тваринами представляє можливості для пошукових механізмів, наприклад, грошові перекази узгодження програм розвитку сільського господарства.

Механізми стимулювання інвестиційних грошових переказів в сільському господарстві можуть мати кілька інноваційних аспектів. По-перше, переважна більшість грошових переказів (приблизно 80%) витрачається на задоволення основних потреб одержувача. Вклавши залишок (від 30 до 60 %), у розвиток діяльності в сільському господарстві буде інноваційним для даного сектора. Таким чином, інноваційне завдання полягає у сприянні колективних інвестицій в сільське господарство. По-друге, грошові перекази відповідних програм в великих масштабах, об'єднання коштів з грошових переказів, також являють собою інновації використання існуючих фондів, як приватних, так і публічних, підвищення ефективності їх роботи і загальний вплив в рамках як державного, так і приватного сектора. Таке поєднання державного і приватного фінансування є ще більш важливим в періоди фінансових труднощів, які вимагають ефективного використання ресурси. Грошові перекази можуть бути в поєднанні з адаптацією до зміни клімату і пом'якшення в практиці сільського господарства з фінансування біорізноманіття. Тому механізми фінансування через грошові перекази можуть бути інноваційним з точки зору джерел, якщо вони являють собою збір коштів додаткового капіталу або з нових спонсорів або існуючих спонсорів в новий спосіб, або залучення приватного капіталу та мобілізації державних ресурсів. Вони також можуть розглядатися як інновації у використанні, змінюючи спосіб, в якому наявний капітал витрачено. Враховуючи, що деякі вчені вже відзначили грошові перекази як основне потенційне джерело для інноваційного фінансування, запропоновано присвятити інноваційні кошти, що надходять від податків або грошових переказів програмам у галузі сільського господарства. Вони повинні йти разом з прийняттям урядом економічної та сільськогосподарської політики з метою створення сприятливих умов для інвестицій грошових переказів в галузі сільського господарства, харчування та продовольчої безпеки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства - це створення відповідної інноваційної інфраструктури, залучення новостворених і вдосконалених конкурентоспроможних технологій, продукції або послуг, а також організаційно-технічних рішень виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і соціальної сфери, здійснення діяльності, спрямованої на використання й комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок, які в сукупності забезпечують підвищення конкурентоспроможності галузі.

Список використаних джерел

1. Булкін І.О. До питання визначення кількісного орієнтуру обсягу бюджетного фінансування науково-технічної діяльності в Україні / І. О. Булкін // Проблеми науки. – 2011. – № 6. – С. 2–10.
2. Лупенко Ю.О. Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства України: проблеми та перспективи / [Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. та ін.]. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2014. – 514 с.
3. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: монографія / [Саблук П.Т., Шпикуляк О.Г., Курило Л.І. та ін.] – К.: ННЦІАЕ, 2010. – 706 с.
4. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Юркевич О.М. Інноваційне спрямування інвестиційного потенціалу фінансових інститутів / О. М. Юркевич // Фінанси України. – 2010. – № 10. – С. 81–86.
6. Яцишина І.В. Фінансування науки як ключова проблема інноваційного розвитку країни / І.В. Яцишина // Економічний простір. – 2010. – №38. – С. 32–38.
7. Fuglie, K.O., Wang, S.L. & Ball, V.E. Productivity growth in agriculture: an international perspective. (CABI, Wallingford, UK, 2012).
8. Dorward, A. Agricultural labour productivity, food prices and sustainable development impacts and indicators. Food Policy 39, 40-50 (2013). http://www.future-agricultures.org/workshop-resources/doc_download/1550-agricultural-labourproductivity-and-food-prices-fundamental-development-impacts-and-indicators
9. Ray, D.K., Mueller, N.D., West, P.C. & Foley, J.A. Yield trends are insufficient to double global crop production by 2050. PLoS ONE 8, e66428 (2013). <http://www.plosone.org/article/info%3Adoi%2F10.1371%2Fjournal.pone.0066428>
10. Keating, B.A. et al. Eco-efficient agriculture: concepts, challenges, and opportunities. Crop Sci. 50, S-109 (2010). https://www.crops.org/publications/cs/articles/50/Supplement_1/S-109
11. Adolph, B. & Grieg-Gran, M. Agriculture and food systems for a sustainable future: an integrated approach (Briefing). (IIED, London, UK, 2013). <http://pubs.iied.org/G03559>

12. Lindenmayer, D.B. & Likens, G.E. Effective monitoring of agriculture. *Journal of Environmental Monitoring* 13, 1559-1563 (2011). <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/21479312>

References

1. Bulkin I.O. Do pytannia vyznachennia kilkisnogo orientyru obsiahu biudzhetnoho finansuvannia naukovotekhnichnoi diialnosti v Ukraini, «Problemy nauky». – 2011. – № 6. – p. 2–10.
2. Lupenko Iu.O., Malik M.I., Shpykuliak O.H. ta in. Innovatsiine zabezpechennia rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy: problemy ta perspektyvy – K.: NNTs «IAE», 2014. – 514 p.
3. Sabluk P.T., Shpykuliak O.H., Kurylo L.I. ta in. Innovatsiina diialnist v aharnii sferi: instytutsionalnyi aspekt: monohrafiia – K.: NNTsIAE, 2010. – 706 s.
4. Ofitsiyni sait Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy. : <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Yurkevych O.M. Innovatsiine spriamuvannia investytsiinoho potentsialu finansovykh instytutiv, «Finansy Ukrainy». – 2010. – № 10. – p. 81–86.
6. Yashchyshyna I.V. Finansuvannia nauky yak kliuchova problema innovatsiinoho rozvytku krainy, «Ekonomichnyi prostir». – 2010. – №38. – p. 32-38.
7. Fuglie, K.O., Wang, S.L. & Ball, V.E. Productivity growth in agriculture: an international perspective. (CABI, Wallingford, UK, 2012).
8. Dorward, A. Agricultural labour productivity, food prices and sustainable development impacts and indicators. *Food Policy* 39, 40-50 (2013). http://www.future-agricultures.org/workshop-resources/doc_download/1550-agricultural-labourproductivity-and-food-prices-fundamental-development-impacts-and-indicators
9. Ray, D.K., Mueller, N.D., West, P.C. & Foley, J.A. Yield trends are insufficient to double global crop production by 2050. *PLoS ONE* 8, e66428 (2013). <http://www.plosone.org/article/info%3Adoi%2F10.1371%2Fjournal.pone.0066428>
10. Keating, B.A. et al. Eco-efficient agriculture: concepts, challenges, and opportunities. *Crop Sci.* 50, S-109 (2010). https://www.crops.org/publications/cs/articles/50/Supplement_1/S-109
11. Adolph, B. & Grieg-Gran, M. Agriculture and food systems for a sustainable future: an integrated approach (Briefing). (IIED, London, UK, 2013). <http://pubs.iied.org/G03559>
12. Lindenmayer, D.B. & Likens, G.E. Effective monitoring of agriculture. *Journal of Environmental Monitoring* 13, 1559-1563 (2011). <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/21479312>

ДАНИ ПРО АВТОРА

Халатур Світлана Миколаївна, к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет
Україна, 49600, м. Дніпро, вул. С. Єфремова, 25
e-mail: halatyr@i.ua

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Халатур Светлана Николаевна, к.э.н., доцент, доцент кафедры финансов и банковского дела, Днепропетровский государственный аграрно-экономический университет
Украина, 49600, г. Днепр, ул. С. Ефремова, 25
e-mail: halatyr@i.ua

DATA ABOUT THE AUTHOR

Khalatyr Svetlana, Ph. D. in Economics, associate Professor, associate Professor of Finance and banking Department,
Dnipropetrovs'k State Agrarian and Economic University
Ukraine, 49600, str. S. Ephraimov, 25
e-mail: halatyr@i.ua

УДК 338.43:331.101.6

ОСОБЛИВОСТІ ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ ПЕРСОНАЛУ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ

**Швець Ю.О.,
Карамушко А.С.**

Мета роботи є здійснення аналізу існуючих підходів до визначення поняття «мотивація», оцінка рівня продуктивності праці сільськогосподарських підприємств, визначення переліку методів мотивації праці в аграрному секторі, виокремлення факторів впливу на продуктивність праці, формування напрямів підвищення продуктивності праці.

Предмет дослідження – розробка теоретичних та практичних положень щодо підвищення продуктивності праці персоналу на сільськогосподарських підприємствах.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є метод системного аналізу та формалізації складних структур, узагальнення та наукової абстракції, фундаментальні положення економіки підприємства та управління їх діяльністю, сучасні концепції управління персоналом. Емпіричною основою дослідження стали праці вітчизняних та зарубіжних вчених із проблем підвищення продуктивності праці персоналу.

Результати роботи. Стаття присвячена розробленню теоретичних та практичних положень щодо підвищення продуктивності праці персоналу на сільськогосподарських підприємствах. Проаналізовано та згруповано підходи вчених до трактування сутності поняття мотивація. Запропоновано основні напрями підвищення продуктивності праці та виокремлено показники оцінки якості праці на сільськогосподарських підприємствах.

Галузь застосування. Наукові положення та практичні рекомендації, що сформульовані в статті, дозволяють підвищити продуктивність праці персоналу на сільськогосподарських підприємствах.

Висновки. Запропоновано власне тлумачення поняття мотивація, під якою розуміють сукупність мотивів, одиниць виміру мотивації, які під впливом об'єктивних та суб'єктивних чинників зовнішнього і внутрішнього середовища, спрямовують працівника здійснювати певні дії, з метою отримання очікуваного результату. До факторів, які негативно впливають на підвищення продуктивності праці було віднесено деіндустріалізацію аграрного виробництва, зниження урожайності сільськогосподарських культур та продуктивності худоби, надлишкова зайнятість, нераціональна організація виробництва. Виокремлено методи нематеріальної мотивації працівників, а саме: впровадження різних форм організації праці; створення сприятливого клімату у колективі; посилення стимулюючої функції заробітної плати; надання соціальних гарантій, додаткових пільг та заохочень.

Ключові слова: продуктивність праці, мотивація, стимулювання, фактори підвищення продуктивності праці, нематеріальна мотивація.

ОСОБЕННОСТИ ПОВЫШЕНИЯ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТИ ТРУДА ПЕРСОНАЛА НА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ В УСЛОВИЯХ ФИНАНСОВОЙ ДЕСТАБИЛИЗАЦИИ

Швец Ю.А.,
Карамушко А.С.

Целью работы является осуществление анализа существующих подходов к определению понятия «мотивация», оценка уровня производительности труда сельскохозяйственных предприятий, определение перечня методов мотивации труда в аграрном секторе, выделение факторов влияния на производительность труда, формирование направлений повышения производительности труда.

Предмет исследования - разработка теоретических и практических положений по повышению производительности труда персонала на сельскохозяйственных предприятиях.

Методы исследования. Методологической основой исследования является метод системного анализа и формализации сложных структур, обобщения и научной абстракции, фундаментальные положения экономики предприятия и управления их деятельностью, современные концепции управления персоналом. Эмпирической основой исследования стали труды отечественных и зарубежных ученых по проблеме повышения производительности труда персонала.

Результаты работы. Статья посвящена разработке теоретических и практических положений по повышению производительности труда персонала на сельскохозяйственных предприятиях. Проанализированы и сгруппированы подходы ученых к трактовке сущности понятия мотивация. Предложены основные направления повышения производительности труда и выделены показатели оценки качества труда на сельскохозяйственных предприятиях.

Область применения. Научные положения и практические рекомендации, сформулированные в статье, позволяют повысить производительность труда персонала на сельскохозяйственных предприятиях.

Выводы. Предложено собственное толкование понятия мотивация, под которой понимают совокупность мотивов, единиц измерения мотивации, которые под воздействием объективных и субъективных факторов внешней и внутренней среды, направляют работника совершать определенные действия с целью получения ожидаемого результата. К факторам, которые негативно влияют на повышение производительности труда были отнесены деиндустриализацию аграрного производства, снижение урожайности сельскохозяйственных культур и продуктивности скота, избыточная занятость, нерациональная организация производства. Выделены методы нематериальной мотивации работников, а именно: внедрение различных форм организации труда; создание благоприятного климата в коллективе; усиление стимулирующей функции заработной платы; предоставление социальных гарантий, дополнительных льгот и поощрений.

Ключевые слова: производительность труда, мотивация, стимулирование, факторы повышения производительности труда, нематериальная мотивация.

PECULIARITIES OF INCREASING PERSONNEL LABOR PRODUCTIVITY AT AGRICULTURAL ENTERPRISES UNDER THE CONDITIONS OF FINANCIAL DESTABILIZATION

Shvets Yu.A.,
Karamushko A.S.

The purpose of the work is to analyze the existing approaches to the definition of the concept of «motivation», assess the level of productivity of agricultural enterprises, determine the list of methods for motivating labor in the agricultural sector, identify factors of influence on labor productivity, and form directions for increasing labor productivity.

The subject of the study is the development of theoretical and practical provisions for increasing the labor productivity of personnel in agricultural enterprises.

Methods of research. The methodological basis of the study is the method of system analysis and formalization of complex structures, generalizations and scientific abstraction, the fundamental provisions of the enterprise's economy and management of their activities, modern concepts of personnel management. The empirical basis of the study was the work of domestic and foreign scientists on the problems of increasing the labor productivity of personnel.

Results of the work. The article is devoted to the development of theoretical and practical provisions for increasing the labor productivity of personnel in agricultural enterprises. The approaches of scientists to the interpretation of the essence of the concept of motivation are analyzed and grouped. The main directions of increasing labor productivity are proposed and indicators of labor quality assessment at agricultural enterprises are highlighted.

Application area. The scientific provisions and practical recommendations formulated in the article make it possible to increase the productivity of personnel at agricultural enterprises.

Conclusions. Proposed interpretation of the concept of motivation, which is understood as the totality of motives, units of measurement of motivation, which, under the influence of objective and subjective factors of the external and internal environment, direct the employee to perform certain actions in order to obtain the expected result. Factors that adversely affect the increase in labor productivity include the de-industrialization of agricultural production, the reduction of crop yields and livestock productivity, excessive employment, and inefficient organization of production. The methods of non-material motivation of workers are defined, namely: the introduction of various forms of labor organization; Creating a favorable climate in the team; Strengthening the incentive function of wages; Providing social guarantees, additional benefits and rewards.

Keywords: productivity, motivation, encouragement, ways to increase productivity, motivation immaterial.

Постановка проблеми. Актуальність обраної теми. У країнах з високим рівнем розвитку економіки дійшли висновку, що мотивування працівників є ключовим методом впливу на ефективність праці та поведінку співробітників. У структурі менеджменту мотивація є однією з основних функцій, місія якої полягає у пошуку підходів до вивчення особливостей поведінки персоналу.

Достатньо серйозні проблеми пов'язані з мотивацією праці на сільськогосподарських підприємствах, що не дозволяє вдосконалити систему управління персоналом, зумовлює погіршення умов праці, зниження рівня продуктивності. Існуючі проблеми вимагають нового бачення формування системи мотивації в аграрному секторі з урахуванням особливостей галузі, виробничих процесів та функціонування підприємств різних форм і типів.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Серед вітчизняних вчених, які зробили вагомий внесок у розвиток дослідження мотивації праці працівників, варто відзначити: Л. Федулова, І. Петрова, О. Грішнова, Т. Дяченко, Т. Скрипко, А. Колота. Основу досліджень мотивації працівників сформували класики економічної та управлінської науки, зокрема: Ч. Бернард, М. Вебер, О. Герберд, П. Друкер, А. Маслоу, А. Маршалл, Дж. Мейо, А. Сміт, А. Файоль та ін. Серед вітчизняних учених проблеми мотивації досліджували Н. Балабанов, В. Данюк, С. Клімова, Е. Ким, А. Колот, О. Куценко, О. Кузьмін, Т. Хомуленко. Більшість авторів досліджували саме матеріальні методи мотивації працівників, оскільки вони відчутніші та підлягають виміру. Проте, не менш важливою є нематеріальна складова мотивації, якій дослідники приділяють незначну увагу. Незважаючи на той факт, що проблемі мотивації праці присвячено багато праць, але на сучасному етапі не існує єдиного підходу до визначення цього поняття.

Предмет дослідження – розробка теоретичних та практичних положень щодо підвищення продуктивності праці персоналу на сільськогосподарських підприємствах.

Метою статті є аналіз існуючих підходів до визначення сутності дефініції «мотивація», з'ясування ефективності діяльності підприємства та рівня продуктивності праці на них, виокремлення методів мотивації праці в аграрному секторі, формування переліку факторів, які є перешкодою у підвищенні продуктивності праці, визначення основних напрямів щодо підвищення продуктивності праці та показників якості праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. За сучасних умов розвитку, ефективність діяльності підприємства в значній мірі залежить від якості виробленої продукції, розміру виручки від реалізації, що в свою чергу визначається ефективністю роботи працівників, рівнем продуктивності праці. Тому дослідження даного питання є доволі актуальним.

Розпочнемо з аналізу поняття «мотивація» та «стимулювання», які вже давно не можна віднести до тотожних. Зокрема, мотивація – це зовнішнє чи внутрішнє спонукання суб'єкту до діяльності заради

досягнення цілей, наявність інтересу до будь-якої діяльності і способи його ініціювання. У той час, коли стимулювання – це економічне спонування, використання матеріальних стимулів, які сприяють тому, щоб виробники, покупці, споживачі поводитися бажаним чином, в інтересах осіб, що застосовують стимулювання. Відповідно, стимулювання – це лише один із варіантів мотивації праці співробітника. Проте на сільськогосподарських підприємствах, під мотивацією праці розуміють лише матеріальне стимулювання і саме ця проблема заважає збільшувати ефективність та продуктивність праці (табл. 1).

Таблиця 1. Підходи до визначення поняття «мотивація»

Науковці	Трактування
М.М. Нагібіна	Мотивація – це комплекс заходів з управління трудовою поведінкою працівника [4, с. 149].
М.І. Кабушкин	Мотивація – це процес спонування себе та інших до діяльності для досягнення особистісних цілей і цілей організації [1, с. 52].
Ю.Б. Корольов	Мотивація – функція менеджменту, що передбачає використання мотивів поведінки людини в практиці управління його діяльністю [2, с. 218].
О.Я. Кибанов	Мотивація – процес спонування людини до діяльності для досягнення цілей.
А.С. Паронян	Мотивація – спонування до активності і діяльності особистості (соціальної групи, спільності людей), пов'язане з прагненням задовольнити певні потреби [5, с. 17].
О.І. Кувшинов	Мотивація – це процес спонування, стимулювання кого-небудь (окремої людини чи групи людей) до діяльності, спрямованої на досягнення особистих цілей і цілей організації [3, с. 214].
Зенирова А.	Мотивація – процес впливу на людину з метою здійснення нею певних дій шляхом пробудження в неї тих чи інших мотивів.
С.П. Робінс, Д.А. ДеЧенцо	Мотивація – готовність індивіда докладати максимум зусиль для досягнення цілей організації за умови, що ці зусилля зможуть забезпечити йому задоволення певної особистої потреби [11, с. 396].
В.І. Крамаренко	Мотивація – сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, що спонукають людину до діяльності, задають границі і форми діяльності і додають цій діяльності спрямованості, орієнтованої на досягнення визначених цілей [10, с.88].
В.М. Діденко	Мотивація – причина, яка спонукає економічного суб'єкта до діяльності для досягнення певної мети, наявність інтересу до цієї діяльності і способи її реалізації [10, с. 207].

Примітка. Джерело: [1, с. 52; 2, с. 218; 3, с. 214; 4, с. 149; 5, с. 17; 10, с. 88; 11, с. 396]

З даних табл. 1 можна визначити, що існує безліч підходів щодо тлумачення сутності поняття «мотивація» і тому варто зауважити, що мотивація – це сукупність мотивів, одиниць виміру мотивації, які під впливом об'єктивних та суб'єктивних чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, спрямовують працівника здійснювати певні дії, з метою отримання очікуваного результату.

Важко заперечувати, що матеріальні блага є важливим інструментом для мотивації робітників аграрної галузі. Такі засоби як премії, доплати та надбавки є доволі ефективними для підвищення продуктивності праці працівників. Додаткове матеріальне забезпечення є своєрідним доповненням, що якісно виконує свою стимулюючу функцію, заохочує робітників покращити результати своєї праці, зробити швидше та якісніше.

За допомогою опитувань підприємств у 2015 р. було встановлено, що найпопулярнішим методом (70 % усіх опитаних підприємств) мотивації працівників є саме матеріальні методи, оскільки вважалось, що саме матеріальні блага задовольняють більшість потреб співробітників організації. Натомість нематеріальні методи мотивації становлять лише 20,8%. Усі інші підприємства взагалі відмовились від будь-яких методів мотивації своїх працівників.

Продуктивність праці була і буде одним з головних показників, який визначає науково-технічний прогрес суспільства, характеризує становище держави, окремої галузі, підприємства. Продуктивність праці у ринковій економіці є одним з чинників формування сукупної пропозиції (табл. 2).

Таблиця 2. Продуктивність праці на сільськогосподарських підприємствах України за роками у постійних цінах

Показник	На одного зайнятого в сільськогосподарському виробництві							
	1990	1995	2000	2005	2010	2013	2014	2015
Сільськогосподарське виробництво – всього	50388	30254	27066	72621	127372	131332	132680	165229
Утому числі:								
рослинництво	59554	45822	40994	86198	142513	138741	133603	171142
тваринництво	41184	17596	15742	47992	92722	113976	130473	148840

Джерело: [9, с. 340; 12, с. 78]

Дані табл. 2 свідчать, що досягнутий рівень продуктивності праці в сільськогосподарському виробництві України не відповідає ні наявним природним та матеріально-технічним ресурсам, ні сучасним вимогам.

Порівняльний аналіз показує, що маючи найсприятливіші можливості для ефективного ведення сільськогосподарського виробництва, Україна навіть у найкращі роки поступалась іншим розвинутим країнам світу за рівнем продуктивності праці. Дослідженням встановлено, що до 1990 р., продуктивність праці в аграрному секторі України зростала досить високими темпами. Однак навіть тоді її рівень, був меншим порівняно з Німеччиною в три рази, Францією – в 4, Великою Британією – 4,5, Канадою – 5,7, США – 8,5, Чехословаччиною – 1,6, Угорщиною – в 1,8 рази. Після 1990 р. в аграрному секторі почався різкий спад продуктивності праці, який тривав аж до 1999 р.

Зауважимо, що сільськогосподарський сектор має свої специфічні особливості, які можуть впливати на оплату праці. На успішність бізнесу впливає родючість ґрунтів, природно-кліматичні фактори, прояви сезонності, добрива тощо. Ще однією особливістю аграрних підприємств є те, що працівник навіть найвищої кваліфікації протягом сезону може виконувати різнорозрядні роботи і відповідно отримувати зарплату низько кваліфікованого спеціаліста. Як один з методів боротьби з невідповідною зарплатою може бути додаткова матеріальна нагорода, така як премія або подвійна оплата за перевиконання норми виробітку.

Розглянемо більш детально особливості сільськогосподарської мотивації, яка проявляється у таких рисах як:

1. Сезонність праці. Ця риса ускладнює процес мотивації, тому що передбачає розрив у часі між двома важливими процесами, такими як безпосереднє виробництво та отримання результатів.

2. Специфічний склад товарної продукції. Особливістю агропромисловості є те, що велика частина продукції не входить в склад товарної продукції, а бере участь у внутрішньому обороті у якості сировини для інших виробників.

3. Значні ризики. Результати діяльності прямо пропорційно залежать від кліматичних умов конкретного регіону. Ця нестабільність не дає змогу запланувати результати з великою точністю.

4. Додаткові витрати. З попереднього пункту витікає наступна особливість аграрного виробництва. Так як більшість робіт відбувається на відкритому повітрі, а відповідно й під впливом максимально різних кліматичних умов, робітники потребують так званого мотиваційного інструменту. Усе це потребує значних витрат, які для сільськогосподарських підприємств у сучасних умовах є дуже проблемними.

5. Статеві-вікова структура персоналу. На сільськогосподарських підприємствах найчастіше поширена праця жінок, підлітків та пенсіонерів. Ці категорії персоналу орієнтовані не на кар'єрне зростання чи збільшення заробітку, а на соціальні гарантії, задовільні умови праці та можливість працювати у колективі.

Враховуючи усі особливості, можна відзначити, що матеріальний інструмент мотивації не є настільки вигідним на сільськогосподарському підприємстві, як у інших сферах промисловості. Тому при дослідженні мотивації персоналу сільськогосподарського підприємства, в першу чергу, потрібно розглядати нематеріальні інструменти, які є ефективним важелем для емоційно-психологічного стану робітника.

На сьогоднішній день існують наступні методи нематеріальної мотивації працівників, які є ефективними в умовах кризових явищ:

- впровадження різних форм організації праці;
- створення сприятливого клімату у колективі;
- посилення стимулюючої функції заробітної плати;
- надання соціальних гарантій, додаткових пільг та заохочень;
- формування у працівників суспільної свідомості;
- розподіл влади;
- проведення різноманітних стажувань;
- планування кар'єри працівників;
- впровадження письмових подяк, грамот;
- розробка системи оцінки успіху;
- підвищення рівня інформованості колективу, «прозорості» внутрішньо-організаційної діяльності;
- розвиток колективних форм організації праці.

Після проведення опитувань у 2015 р. у декількох сільськогосподарських підприємствах було виявлено, що майже 90 % співробітників вважають нематеріальні стимули найдієвішими. Найпопулярнішим стимулом залишається усна подяка керівника.

До факторів, які негативно впливають на підвищення продуктивності праці можна віднести деіндустріалізація аграрного виробництва, зниження урожайності сільськогосподарських культур та продуктивності худоби, надлишкова зайнятість, нерациональна організація виробництва, руйнація економічного механізму та подрібнення сільськогосподарських підприємств. Досліджуючи фактори зростання продуктивності праці були виявлені основні напрямки для конкретного підприємства (рис. 1).

Досліджуючи фактори зростання продуктивності праці були виявлені основні напрямки для підприємства. Основними напрямками підвищення продуктивності праці на підприємстві є:

- визначення місця продуктивності праці, її вимірників і показників;
- сприяння розвитку здібностей, наукова організація праці та її нормування;
- оцінка ролі держави у регулюванні економічного зростання;

- визначення загального аналізу рівня та динаміки продуктивності праці на підприємстві;
- прогнозування продуктивності праці і планування кількості працівників;
- розробка заходів підвищення та управління продуктивністю.

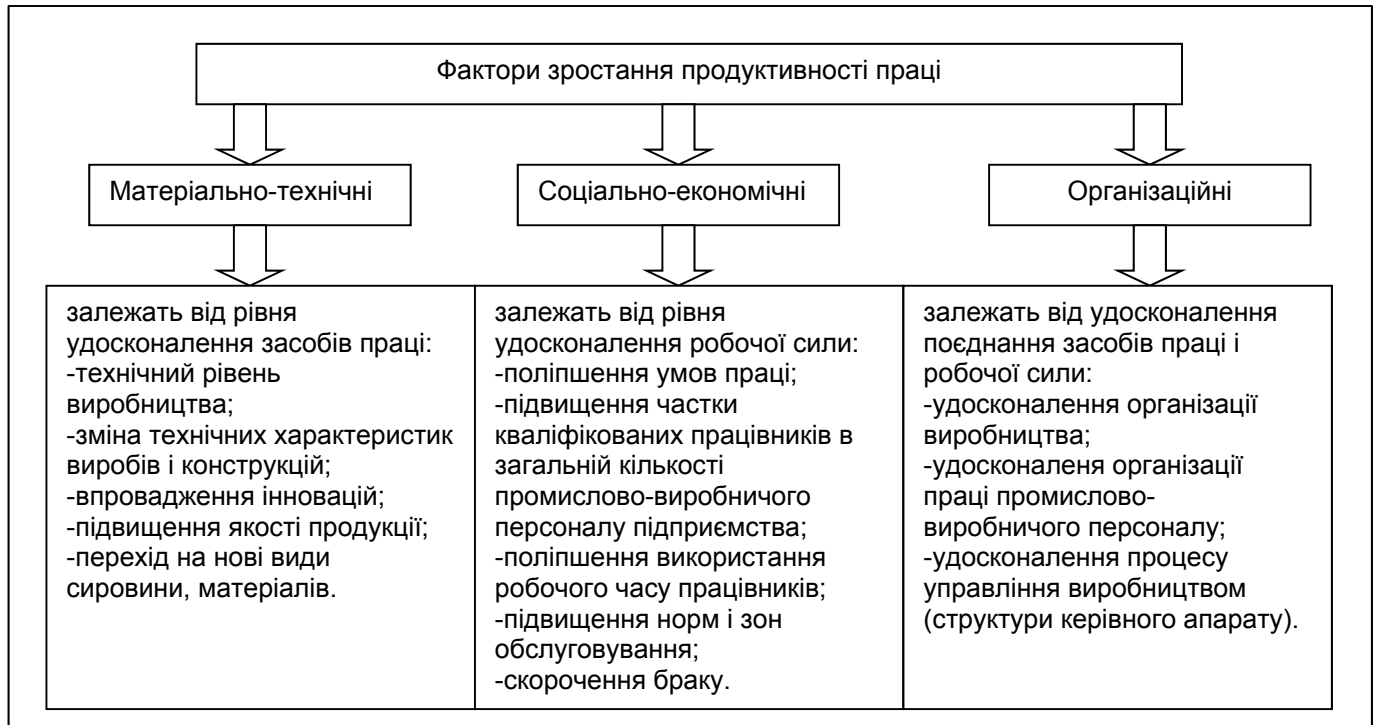

Рисунок 1. Фактори зростання продуктивності праці.

Для визначення рівня продуктивності праці застосовують систему показників (рис. 2).

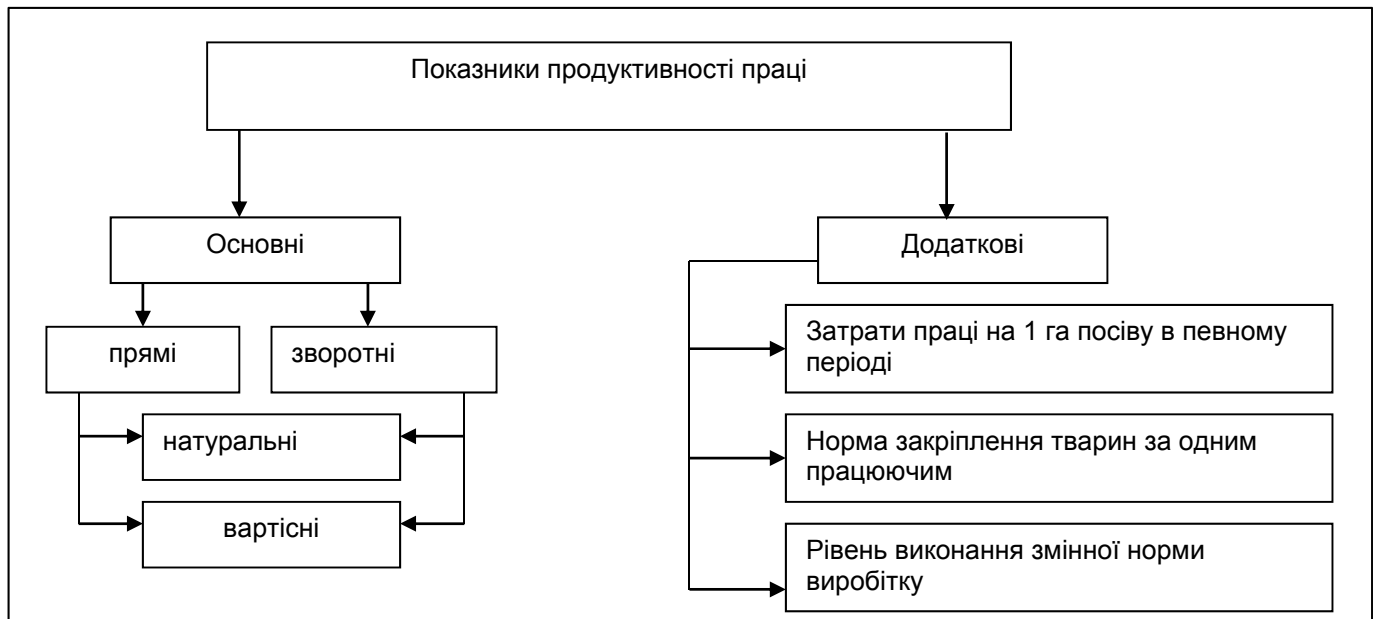

Рисунок 2. Показники продуктивності праці.

За результатами праці показники поділяються на основні та додаткові (проміжні). Основні показники визначають, використовуючи кінцевий результат, а додаткові дають змогу виміряти рівень продуктивності праці на проміжних стадіях.

За формою обчислення показники продуктивності праці є прямими та зворотними, а за способом вимірювання – натуральними, вартісними і трудовими.

Висновок. Мотивація праці в аграрному секторі є важливим процесом, від якого залежить його стабільність та зростання прибутковості, продуктивності. За допомогою аналізу було визначено основні напрями щодо підвищення продуктивності праці та показників якості праці. В Україні показник продуктивності праці зник із

офіційної статистики й наводиться у вартісному вираженні як відношення вартості виробленої продукції до чисельності працівників, зайнятих у виробництві даної продукції. Розвиток аграрної економіки можливий тільки на основі підвищення продуктивності праці та ефективного використання виробничих потужностей, у тому числі трудових ресурсів на сільськогосподарських підприємствах.

У процесі дослідження було встановлено, що сучасні сільськогосподарські підприємства України не формують конкретну систему мотивації праці. Керівники не розглядають нематеріальні засоби мотивації, тому що не вважають їх ефективними, хоча опитування та дослідження персоналу підприємств аграрної галузі показали, що персонал має позитивне ставлення до даних засобів.

Список використаних джерел

1. Чорна Р.М. Продуктивність праці у сільському господарстві як основний чинник, що визначає науково-технічний прогрес галузі / Р.М. Чорна // *Продуктивність агропромислового виробництва. Економічні науки.* – 2013. – Вип. 23. – С. 126-133.
2. Лищенко М.О. Особливості підвищення продуктивності праці в сучасних умовах розвитку сільського господарства / М.О. Лищенко, В.В. Михайлов // *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Фінанси і кредит.* – 2012. – №1. – С. 2-3
3. Паронян А.С., Мотивація праці та регулювання зайнятості трудових ресурсів села / А.С. Паронян, А.А. Паронян – К. : Нові технології. – 2011. – С. 116–119.
4. Назаришин Р. Фундаментальні поняття мотивації як науки про мотивацію праці / Р. Назаришин // *Україна: аспекти праці.* – 2013. – № 3. – С. 38–42.
5. Бабенко А.Г. Особливості відтворення трудового потенціалу в аграрному секторі України / А.Г. Бабенко, О.О. Васильєва // *Україна: аспекти праці.* – 2012. – № 5. – С. 38–45.
6. Шатохіна М.А. Мотиви зайнятості населення в аграрній сфері / М.А. Шатохіна, М.А. Блажко // *Економічні та соціальні аспекти розвитку АПК і сільських територій.* – К. : Об'єднаний інститут економіки НАН України, 2004. – Вип. 1. – С. 149–159.
7. Малік М.Й. Кадровий потенціал аграрних підприємств: Управлінський аспект / М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2005. – 370 с.
8. Дієсперов В.С. Ефективність виробництва у сільськогосподарському підприємстві : [монографія] / В.С. Дієсперов. – К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – 340 с.
9. Васильєва О.О. Напрями зростання продуктивності праці у сільському господарстві / О.О. Васильєва // *Таврійський державний агротехнічний університет.* – 2013. - № 2 (6). – С. 84-93.
10. Олійник Т.І. Продуктивність праці та структурні зміни в сільському господарстві / Т.І. Олійник, І.О. Олійник // *Економіка АПК.* – 2006. – № 4. – С. 122–127.
11. Васильєва О.О. Продуктивність праці в сільському господарстві: фактори та шляхи підвищення [Електронний ресурс] / О.О. Васильєва // *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки).* – 2014. – № 1. – С. 70–75. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znptdau_2014_1_15.
12. Шелудько Л.В. Шляхи підвищення продуктивності праці у сільському господарстві [Електронний ресурс] / Л.В. Шелудько, Р.М. Шелудько // *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент.* – 2014. – Вип. 8. – С.93–97. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsna_ekon_2014_8_20.

References

1. Chorna R. M., *Produktyvnist pratsi u silskomu hospodarstvi yak osnovnyi chynnyk, shcho vyznachaie naukovu-tekhnichnyi prohres haluzi* [Labor productivity in agriculture as the main factor that determines the scientific and technological progress of the industry]. *Economical Sciences*, vol. 23, 2013, 126-133 p.
2. Lyshenko M.O., Mykhailov V.V. *Osoblyvosti pidvyshchennia produktyvnosti pratsi v suchasnykh umovakh rozvytku silskoho hospodarstva* [Features of increasing labor productivity in the current conditions of agricultural development]. *Bulletin of the Sumy National Agrarian University*, vol.1, 2011, 2-3 p.
3. Paronian A.S., Paronian A.A. *Motyvatsiia pratsi ta rehuliuвання zainiatosti trudovykh resursiv sela* [Motivation of labor and regulation of employment of rural labor resources]. *Kiev: New technologies*, vol. 3, 2011, 116-119 p.
4. Nazaryshyn R. *Fundamentalni poniattia motyvatyky yak nauky pro motyvatsiiu pratsi* [Fundamental concepts of motivation as a science of motivation of work]. *Ukraine: aspects of labor*, vol. 3, 2013, 38-42 p.
5. Babenko A.H., Vasyliieva O.O. *Osoblyvosti vidtvorennia trudovoho potentsialu v ahrarnomu sektori Ukrainy* [Peculiarities of the reproduction of labor potential in the agrarian sector of Ukraine]. *Ukraine: aspects of labor*, vol. 5, 2012, 38-45 p.
6. Shatokhina M.A., Blazhko M.A. *Motyvy zainiatosti naselennia v ahrarnii sferi* [Motives of employment in the agricultural sector]. *Kiev: The Economic Institute of Economics of the National Academy of Sciences of Ukraine*, vol.1, 2004, 149-159 p.
7. Malik M.Y., Shpykuliak O.H. *Kadrovyi potentsial ahrarnykh pidpriemstv: Upravlinskyi aspekt* [Personnel potential of agrarian enterprises: Management aspect]. *Kiev: NSC «IEA», 2005, 370 p.*
8. Diiesperov V.S. *Efektivnist vyrobnytstva u silskohospodarskomu pidpriemstvi* [Efficiency of production in an agricultural enterprise]. *Kiev: NSC «IEA», 2008, 340 p.*

9. Vasylieva O. O. *Napriamy zrostannia produktyvnosti pratsi u silskomu hospodarstvi* [Directions of labor productivity growth in agriculture]. *Taurian State Agro-Technical University*, vol. 2, 2013, 84-93 p.
10. Oliinyk T. I., Oliinyk I. O. *Produktyvnist pratsi ta strukturni zminy v silskomu hospodarstvi* [Labor productivity and structural changes in agriculture]. *Economy AIC*, vol. 4, 2006, 122-127 p.
11. Vasylieva O.O. *Produktyvnist pratsi v silskomu hospodarstvi: faktory ta shliakhy pidvyshchennia* [Labor productivity in agriculture: factors and ways to improve]. *Proceedings of the Tauride Agrotechnological State University (economic sciences)*, vol. 1, 2014, 70-75 p.
12. Sheludko L.V., Sheludko R.M. *Shliakhy pidvyshchennia produktyvnosti pratsi u silskomu hospodarstvi* [Ways to increase labor productivity in agriculture]. *Sumy Journal of National Agrarian University. Series: Economics and Management*, vol. 8, 2014, 93-97 p.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Юлія Олександрівна Швець, к.е.н., ст. викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
e-mail: yuliashvets@ukr.net

Аліна Сергіївна Карамушко, студентка,
e-mail: karamushkoalina@gmail.com
Запорізький національний університет.

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Юлия Александровна Швець, к.э.н., ст. преподаватель кафедры финансов, банковского дела и страхования.

e-mail: yuliashvets@ukr.net

Алина Сергеевна Карамушко, студентка,
e-mail: karamushkoalina@gmail.com
Запорожский национальный университет.

DATA ABOUT THE AUTHOR

Shvets Yulia Aleksandrovna, Candidate of Economic Sciences, senior lecturer of the Department of Finance, banking and insurance.

e-mail: yuliashvets@ukr.net

Alina Serheevna Karamushko, a student,
e-mail: karamushkoalina@gmail.com
Zaporozhye National University.

Рецензент: Череп Алла Василівна, декан економічного факультету, д.е.н., професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Запорізький національний університет.

УДК 658:338:339.1

РОЗВИТОК ПРОМИСЛОВОГО ІНЖИНІРИНГУ ЯК КЛЮЧОВА УМОВА КОМПЛЕКСНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Шелудько Е.І.

Предметом дослідження є вивчення досвіду використання промислового інжинірингу в Україні та розвитку експортних можливостей в інжинірингу.

Метою написання статті є дослідження особливостей розвитку промислового інжинірингу, пов'язаних із можливостями в інтеграції бізнес-процесів до міжнародних ланцюгів створення цінностей, а також зміни культури взаємодії в контексті проблем промислових підприємств.

Метод чи методологія проведення роботи. При дослідженні було застосовано діалектичний метод, метод динамічних рядів, методи порівняння та вимірювання, метод аналізу та синтезу.

Результати роботи: здійснено оцінку сучасного стану конкурентоспроможності вітчизняної промисловості на основі аналізу даних про обсяги реалізованої продукції, інноваційну діяльність промислових підприємств, експорт та імпорт продукції переробної промисловості; досліджено основні тенденції у розвитку українського інжинірингу; досліджено інструменти технічного сприяння з метою поширення інжинірингових послуг в Україні та закордоном; обґрунтовано пріоритетні напрямки у розвитку ІТ-галузі, здатні сприяти поліпшенню структури та якості виробництва й удосконаленню системи організації праці і професійного навчання.

Сфера застосування результатів: реалізація заходів впливу державної промислової політики на розвиток економіки.

Висновки. Серед пріоритетів промислової політики на чільне місце сьогодні слід однозначно поставити залучення нових технологій, технік та методів, інжинірингових послуг, що сприятимуть

розвитку хай-тек сектору у промисловості. Саме такий підхід у поєднанні з високим освітнім та професійним рівнем працівників галузі дозволить гарантувати створення та впровадження у виробництво інноваційної програмної продукції та нових технологій. Для інтенсивного розвитку інжинірингової діяльності необхідна, насамперед, орієнтація на експорт (стартапів, мізків, напівфабрикатів, а також кінцевої продукції), розвиток експортного потенціалу та підтримка становлення в Україні високотехнологічних центрів промислового інжинірингу. Доцільно розробити для України стратегію участі у глобальних ланцюжках створення доданої вартості, державну цільову програму технологічної модернізації промислового виробництва на базі новітніх технологій, як вітчизняних, так і «запозичених», що дозволить здійснити комплексне оновлення та осучаснення техніко-технологічної бази промислових підприємств.

Ключові слова: промисловість, промисловий інжиніринг, інжинірингові послуги, експорт послуг, індустрія 4.0, конкурентоспроможність.

РАЗВИТИЕ ПРОМЫШЛЕННОГО ИНЖИНИРИНГА КАК КЛЮЧЕВОЕ УСЛОВИЕ КОМПЛЕКСНОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Шелудько Э.И.

Предметом исследования является изучение опыта использования промышленного инжиниринга в Украине и развития экспортных возможностей в инжиниринге.

Целью написания статьи является исследование особенностей развития промышленного инжиниринга, связанных с возможностями в интеграции бизнес-процессов в международных цепях создания ценностей, а также изменения культуры взаимодействия в контексте проблем промышленных предприятий.

Метод или методология проведения работы. При исследовании были использованы диалектический метод, метод динамических рядов, методы сравнения и измерения, метод анализа и синтеза.

Результаты работы: проведена оценка современного состояния конкурентоспособности отечественной промышленности на основе анализа данных об объемах реализованной продукции, инновационной деятельности промышленных предприятий, экспорта и импорта продукции перерабатывающей промышленности; исследованы основные тенденции в развитии украинского инжиниринга; исследованы инструменты технического содействия с целью распространения инжиниринговых услуг в Украине и за рубежом; обоснованы приоритетные направления в развитии IT-отрасли, которые могут способствовать улучшению структуры и качества производства и совершенствованию системы организации труда и профессионального обучения.

Сфера применения результатов: реализация мер воздействия государственной промышленной политики на развитие экономики.

Выводы. Среди приоритетов промышленной политики видное место сегодня занимает задача привлечения новых технологий, техник и методов, инжиниринговых услуг, способствующих развитию хай-тек сектора в промышленности. Именно такой подход в сочетании с высоким образовательным и профессиональным уровнем работников отрасли позволит гарантировать создание и внедрение в производство инновационной программной продукции и новых технологий. Для интенсивного развития инжиниринговой деятельности необходима прежде всего ориентация на экспорт (стартапов, мозгов, полуфабрикатов, а также конечной продукции), развитие экспортного потенциала и поддержка становления в Украине высокотехнологических центров промышленного инжиниринга. Целесообразно разработать для Украины стратегию участия в глобальных цепочках создания добавленной стоимости, государственную целевую программу технологической модернизации промышленного производства на базе новейших технологий, как отечественных, так и «заимствованных», что позволит осуществить комплексную модернизацию и совершенствование технико-технологической базы промышленных предприятий.

Ключевые слова: промышленность, промышленный инжиниринг, инжиниринговые услуги, экспорт услуг, индустрия 4.0, конкурентоспособность.

ENGINEERING DEVELOPMENT INDUSTRIAL COMPLEX A KEY REQUIREMENT FOR MODERNIZATION OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Sheludko E.I.

The object is to study the experience of using industrial engineering in Ukraine and the development of export opportunities in engineering.

The purpose of writing is to study the characteristics of industrial engineering related capabilities in the integration of business processes with international chains of value creation, and changing culture of cooperation in the context of the problem of industry.

Methodology of work. In the study the dialectical method, time series, methods of comparison and measurement, analysis and synthesis were applied.

The results: the estimation of the current state of competitiveness of domestic industries by analyzing data on the volume of sales, innovation of industrial enterprises, import and export products of processing industry;

the basic trends in the development of Ukrainian engineering were studied, the technical assistance tools to promote engineering services in Ukraine and abroad were investigated; the priorities in the development of the IT industry are reasoned, which are able to improve the structure and quality of production as well as improve the management system of professional training.

Scope of results application: implementation of measures of state industrial policy on the economy.

Conclusions. Among the priorities of industrial policy today one should definitely put the use of new technologies in a prominent place, as well as techniques and methods, engineering services contributing to the development of high-tech sector in industry. This approach, combined with high educational and professional level of workers in the sector, is to ensure the creation and implementation of innovative software products and new technologies. For the intensive development of the engineering activities it is necessary to primarily focus on export markets (start-UPS, brainpower, semi-finished and final products), the development of export potential and supporting the development in Ukraine of high-tech centers in industrial engineering. For Ukraine it is advisable to develop a strategy for participation in global chains of value creation, the state target program of technological modernization of industrial production based on new technologies, both domestic and «borrowed», that will allow for a comprehensive renovation and modernization of the technological base of industrial enterprises.

Keywords: *industry, industrial engineering, engineering services, export of services, industry 4.0, competitiveness.*

Сфера промислового виробництва формує значну частину ВВП країни та є надзвичайно пріоритетною для української економіки. Нові виклики, які постали перед представниками промислового сектору зі зміною конкурентного середовища в Україні, стали наслідком погіршення економічного клімату на глобальних ринках. Негативний фон для розвитку конкурентного середовища створюють такі чинники: ризики економічних коливань, нестабільність валютного курсу та зміни ринкової кон'юнктури на основні українські експортні товари; неспроможність дієвої та неупередженої співпраці влади з представниками великого промислового бізнесу, зростання адміністративного тиску, втрата російського ринку, значні збитки бізнесу від анексії Криму, від згортання виробництва на непідконтрольних українській владі і прилеглих до них територіях Донбасу.

В цих умовах основним джерелом стійкого економічного зростання та конкурентоспроможності економіки повинна стати активізація інноваційної діяльності бізнесу, що включає в себе готовність до технологічного оновлення, до освоєння нових ринкових ніш, до організаційно-інституційних нововведень. Збільшення витрат на просування товарів на внутрішньому та зовнішніх ринках, зміни в очікуваннях і вимогах споживачів, нагальна потреба у підвищенні енергоефективності та ресурсоощадності промислового виробництва – це ті питання, які потребують невідкладного вирішення. Сьогодні прогрес напряму пов'язують із «розумною економікою», відображенням якої є не стільки конкурентоспроможні продукти та послуги як об'єкти управління, скільки «розумна» система управління соціально-економічним розвитком, включаючи адекватний вибір базових цінностей і стратегічних цілей, ефективну систему відповідальності та конкурентоспроможні технології управління. Обґрунтування ринкових можливостей розвитку в Україні нових технологій і послуг по використанню технологічних та інших науково-технічних розробок й зумовило *актуальність* даного дослідження.

Предметом дослідження стало вивчення досвіду використання промислового інжинірингу в Україні та розвиток експортних можливостей в інжинірингу. *Метою написання статті* є дослідження особливостей розвитку промислового інжинірингу, пов'язаних із можливостями інтеграції бізнес-процесів до міжнародних ланцюгів створення цінностей, а також зміною культури взаємодії в контексті розвитку промислових підприємств. Серед *основних завдань* нами виділено: дослідження сучасного стану конкурентоспроможності вітчизняної промисловості на основі аналізу даних про обсяги реалізованої продукції, інноваційну діяльність промислових підприємств, експорт та імпорт продукції переробної промисловості; дослідження основних тенденцій у розвитку українського інжинірингу; вивчення інструментів технічного сприяння для поширення інжинірингових послуг в Україні та закордоном. Проблемам розвитку промислового інжинірингу та його ролі у становленні експортного потенціалу України значну увагу приділено у наукових працях В.Гейця, В.Жежухи, Н.Городиської, В.Кондратьєва, Н.Краснокутської, В.Кудашова, О.Кузьміна, А.Лобанова, В.Мазура та інших. Водночас деякі аспекти розвитку ринку інжинірингових послуг, зокрема, ті, що стосуються залучення промислового інжинірингу з метою удосконалення технологічних процесів та модернізації обладнання, нарощування експортного потенціалу на основі вивченого європейського досвіду, залишаються поза увагою.

Основний виклад матеріалу. У сучасному світі виробництво наукоємних та інноваційних продуктів різного призначення вимагає системного підходу, в основі якого лежать міждисциплінарні знання, накопичений інженерний і менеджерський досвід. Основу розвитку сучасної промисловості складають саме стратегії розвитку окремих галузей і підприємств, стратегії переходу на нові принципи загального менеджменту, управління якістю, а також належного інженерного забезпечення виробничої діяльності.

Тенденції розвитку промислових виробництв демонструють постійне підвищення рівня складності технологічних процесів. Запорукою успішного впровадження сучасних технологічних процесів стають інжинірингові послуги, що дозволяють враховувати особливі потреби замовників, мінімізувати їх витрати, забезпечувати високий рівень ефективності інвестиційної діяльності і підвищувати рівень конкурентоспроможності виробництва. Тому все частіше гарантією успіху компаній на ринку та розширення їх можливостей для прийняття адекватних рішень стають питання грамотної організації виробництва, новітніх продуктивних розробок, поглиблення дослідницької, інноваційно-технологічної та інжинірингової діяльності.

Розвиток інжинірингових підприємств (особливо малих та середніх інноваційних підприємств) відіграє велику роль у сучасній високотехнологічній світовій економіці, і зумовлений потребою ефективного функціонування підприємств як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку. Експорт інжинірингових послуг, що надавалися українськими підприємствами ще з радянських часів, був важливою перевагою України у світовому поділі праці. Цьому сприяв високий загальноосвітній і професійний рівень вітчизняних працівників галузі та зберігшийся науково-технологічний потенціал інжинірингу, який був і є тісно пов'язаний з розробкою й підготовкою виробничого процесу та забезпеченням нормального ходу процесу виробництва і реалізації продукції.

Світовий ринок інжинірингових послуг постійно зростає. За оцінками експертів, у 2014 році він сягнув 900 млрд. дол. США, а до 2020 р. – може прогнозовано зрости до 1,4 трлн. дол. США. Розвиток ринку інжинірингових послуг вважається сьогодні одним з найбільш провідних «драйверів» глобальної економіки. Основна вартість, яка створюється у сфері інжинірингу, визначається використанням інновацій, нових матеріалів, унікальних технологій і удосконаленням виробничих процесів на підприємствах.

На ринку інжинірингових послуг сформувались такі основні тенденції:

- однією із провідних тенденцій у світовій промисловості є прискорений розвиток інжинірингу;
- вміння реалізовувати інжинірингові проекти й виконувати складне проектування стає ключовою компетенцією для сучасного промислового підприємства;
- інжиніринг сприймається сьогодні як цілий комплекс послуг, спрямованих на пошук конструкторських технологій і виробничих рішень складних завдань проектування інноваційного виробу, впровадження нової технології, підвищення ефективності виробничого процесу, розвитку промислового дизайну.

У законодавчому полі України сфера інжинірингової діяльності визначається та регулюється Податковим Кодексом України 2755-17 у поточній редакції – ред. від 01.04.2017 (підстава 1797-19), де в ст.14 поняття «інжиніринг» трактується як надання послуг (виконання робіт) із складення технічних завдань, проектних пропозицій, проведення наукових досліджень і техніко-економічних обстежень, виконання інженерно-розвідувальних робіт з будівництва об'єктів, розроблення технічної документації, проектування та конструкторського опрацювання об'єктів техніки і технології, надання консультації та авторського нагляду під час монтажних та пускалоадагдувальних робіт, а також надання консультацій, пов'язаних із такими послугами (роботами) (пп.14.1.85); положеннями Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20.05.1999 р. № 687-XIV у поточній редакції – ред. від 04.08.2016 (підстава 1472-19); загальноукраїнським класифікатором КВЕД ДК 009:2010: Клас 71.12.

В Україні рівень попиту на інжинірингові послуги є поки що доволі низьким, і пов'язано це, насамперед, із переважно недовірою керівників вітчизняних підприємств до того факту, що промисловість можуть зробити більш ефективною та конкурентоспроможною саме сучасні технології. Усвідомлення того, що проблема підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств переробної промисловості має єдиний шлях вирішення – через вплив інновацій, застосування нових концепцій розвитку, нових технік, технологій та інструментарію, – може стати значним кроком уперед, надасть можливості для їх модернізації і підвищення ефективності.

Основою для визначення стану конкурентоспроможності вітчизняної промисловості у нашому дослідженні послужили дані про обсяги реалізованої продукції, інноваційну діяльність промислових підприємств, експорт та імпорт продукції переробної промисловості. Переважна більшість видів промислової діяльності продемонстрували у 2015 р. від'ємну динаміку за всіма показниками. Найглибшого падіння обсягів виробництва зазнали такі види промислової діяльності [1, С.38-39]: виробництво труб, порожнистих профілів і фітінгів зі сталі (-41,1%), кування, пресування, штампування, профілювання; порошкова металургія (-32,9%); виробництво залізничних локомотивів і рухомого складу (-58,6%), виробництво медичних і стоматологічних інструментів і матеріалів (-53,4%), виробництво автотранспортних засобів (-50,6%), виробництво машин і устаткування для добувної промисловості та будівництва (-33,3%), виробництво машин і устаткування для металургії (-28,4%); виробництво цукру (-30,5%); виробництво електронної апаратури побутового призначення (-67,1 %), виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції (-28,7%).

За даними Державної служби статистики України (ДССУ), частка продукції проміжного споживання в структурі реалізованої продукції у 2015 р. склала 38,4%, інвестиційних товарів – 6,9%, споживчих товарів короткострокового використання – 24,6%, споживчих товарів тривалого використання – 1%, що свідчить про переважну орієнтацію вітчизняної промисловості на виробництво товарів з нижчим ступенем переробки. Частка інвестиційних товарів є низькою, що демонструє низький технічний рівень промислового виробництва і свідчить про процеси обмеження зростання продуктивності праці, зайнятості, реальних доходів, а отже, сповільнення економічного зростання у галузі. В структурі реалізованої продукції промисловості переважають сировинно-добувні та низько- та середньотехнологічні види виробництва: хімічної, металургійної, іншої неметалевої мінеральної продукції та харчових продуктів, зокрема олії та м'ясопродуктів.

Суттєво знизився випуск продукції у експортноорієнтованих виробництвах – металургії, хімічній промисловості, продукції машинобудування. У 2015 р. в економічній структурі виробництва зменшилась частка галузей з високим ступенем споживання, зокрема: частка виробництва електродвигунів, генераторів і трансформаторів, електророзподільної та контрольної апаратури в структурі становить 0,5%, виробництва автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів – 0,4%, виробництва залізничних локомотивів і рухомого складу – 0,4%, виробництва будівельних металевих конструкцій і виробів – 0,3%.

Ці явища розвиваються всупереч загальносвітовій тенденції зростання обсягів виробництва інноваційної та наукомісткої продукції. Макроекономічний розвиток країни значною мірою залежить як від ступеню її інтегрованості до міжнародної торгівлі, так і від ступеня її технологічного розвитку. Таке падіння промислового виробництва загалом і особливо наукомістких виробництв інвестиційного спрямування спричинює негативні наслідки деградації та руйнування національної економіки, стрімку втрату конкурентних позицій України на світових ринках.

Структура зовнішньої торгівлі, яка відображає участь країни в міжнародному поділі праці, демонструє, що експортна спеціалізація України також залишається переважно сировинною та на товарах із низьким і невисоким ступенем переробки. Експортні потоки України характеризуються поки ще слабкою диверсифікацією по товарній номенклатурі переробної промисловості та ступенем концентрації на зарубіжних ринках. До переліку основних українських експортних промислових товарів входять здебільшого споживчі товари та товари проміжного споживання, які потребують подальшої обробки. Структура обробленого експорту свідчить, що найбільш затребуваними продуктами українського виробництва є прокат та вироби із чорних і кольорових металів, хімічна продукція, продукція машинобудування та електротехнічні вироби, добрива, гумовотехнічна продукція, продукція деревообробки, олія, готові харчові продукти, кондитерські вироби, борошномельна продукція, тютюнові вироби.

Проте, основну загрозу для України становить не стільки низька конкурентоспроможність продукції, підприємств, галузей і національної економіки в цілому, скільки можливість її системного відриву від групи провідних країн – через несумісність технологій, низьку здатність економіки до інвестицій і інновацій. Обвал експорту промислових товарів негативно позначається на фінансовій та валютній стабільності всієї економіки країни, водночас саме імпорту складає основу техніки і технологій, які призначаються для інноваційної модернізації промисловості.

Індикаторами конкурентоспроможності вітчизняної промисловості можуть також виступати пріоритети іноземних інвестицій. Якщо взяти за 100% усі іноземні інвестиції в українську переробну промисловість (а це 85% ПІІ у промисловість на 31.12.2015 р.), то серед розглянутих видів економічної діяльності найбільшу питому вагу мають іноземні інвестиції в металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин та устаткування (46,8%) та виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (21,4%). На виробництво хімічних речовин і хімічної продукції припадає 6,6% іноземних інвестицій, виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції – 9,7%, виробництво продукції машинобудування – 7,1%, виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність – 3,7%, виробництво меблів та іншої продукції – 2,1%, текстильне виробництво, виробництво одягу, виробництво шкіри та виробів зі шкіри – 1%, виробництво основних фармацевтичних продуктів та фармацевтичних препаратів – 0,4% ПІІ. Отже, майже половина (46,8%) іноземних інвестицій у переробну промисловість йде на розвиток традиційної для української економіки експортоорієнтованої сфери металургії та виробництва металевих виробів, що сприяє консервації існуючої низької технологічної структури виробництва.

У структурі надходжень нових замовлень на виробництво промислової продукції 41,6% припадає на продукцію проміжного споживання, 42,6% – на інвестиційну продукцію (за даними 2015 р.). Суттєво знизились обсяги надходжень нових замовлень на виробництво промислової продукції за видами промислової діяльності «Виробництво електричного устаткування» та «Виробництво інших транспортних засобів». Простежується динаміка до зниження обсягів та значного скорочення частки іноземних замовлень за видами діяльності «Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції» та «Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції», що, безсумнівно, також не сприяє розвитку інжинірингової діяльності у цих високотехнологічних сферах виробництва.

Отже, необхідність активізації розвитку інжинірингової діяльності в Україні визначається перш за все нелегким станом вітчизняної промисловості, низькою конкурентоспроможністю, і, насамперед, її ключової галузі, основної рушійної сили економічного зростання – машинобудування. Як свідчить офіційна статистика, частка машинобудування в структурі промисловості України становить на кінець 2015 р. лише 6,9%.

За даними ДСС України, обсяг витрат на виробниче проектування, інші види підготовки виробництва для випуску нових продуктів, впровадження нових методів їх виробництва у 2005 році становив 991,7 млн. грн., або 17% їх загального обсягу за усіма напрямками інноваційної діяльності у промисловості. З них 98% припадало на переробну промисловість, зокрема, на машинобудування – 40,5%, у тому числі 17,2% - на виробництво транспортного устаткування; на металургію – 29; на хімічну та нафтохімічну промисловість – 24,4%. За напрямом інноваційної діяльності «На придбання машин, обладнання, установки інших основних засобів та капітальні витрати, пов'язані із упровадженням інновацій» у 2005 р. було витрачено 3149,6 млн грн, або 54,8% усіх витрат. Протягом шести років відбувалось поступове зростання цих витрат, і їх рівень у 2011 р. сягнув 10489,1 млн. грн., або 73,2% всіх витрат за напрямками інноваційної діяльності.

Нині інноваційний розвиток вітчизняної промисловості та машинобудування не може відзначитися позитивними тенденціями (табл.1).

Загальний обсяг витрат за усіма напрямками інноваційної діяльності у 2015 р. не зміг досягнути показника 2011 р., не зважаючи на те, що частка витрат на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення в структурі зросла до 80% (2015 р.) порівняно із 73,2% (2011 р.). Частка ж витрат на

придбання машин, обладнання та програмного забезпечення у машинобудуванні суттєво знизилась як в абсолютних показниках, так і у відносних.

Таблиця 1. Розподіл загального обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності підприємств машинобудування, 2011-2015 рр.

Показник	Промисловість		Машинобудування	
	тис. грн	%	тис. грн	%
1	2	3	4	5
2011				
Усього	14333891,8	100	2731693,4	100
В т. ч. придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	10489087,2	73,2	1248645,0	45,7
2012				
Усього	11480562,8	100	3079143,5	100
В т. ч. придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	8051762,9	70,1	1243506,3	40,4
2013				
Усього	9562626,0	100	5546329,0	100
В т. ч. придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	3589990,6	37,5	1015701,8	18,3
2014				
Усього	7695892,3	100	2267097,1	100
В т. ч. придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	5115338,1	66,4	899599,5	39,6
2015				
Усього	13813674,4	100	1588859,5	100
В т. ч. придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	11141256,4	80,6	577555,8	36,3

Джерело: Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» / [відп. за випуск О.О.Кармазіна]. – К. : Державна служба статистики України, за відповідні роки.

Аналіз стану вітчизняного машинобудування засвідчив у 2011-2015 рр. значне зниження кількості підприємств, які впроваджували інновації (табл. 2).

Таблиця 2. Кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації у галузі машинобудування, 2011-2015 рр., одиниць

Показник	Усього	З них			
		Впроваджували інноваційні процеси	З них впроваджували нові або вдосконалені методи обробки або виробництва продукції	Впроваджували інноваційні види продукції	З них нові для ринку
2011					
Промисловість України	1327	677	605	731	184
В т.ч. машинобудування	389	178	161	272	105
2012					
Промисловість України	1371	703	598	704	166
В т.ч. машинобудування	366	175	159	259	171
2013					
Промисловість України	1312	665	557	683	171
В т.ч. машинобудування	338	200	139	210	89
2014					
Промисловість України	1208	614	459	600	137
В т.ч. машинобудування	306	142	110	188	61
2015					
Промисловість України	723	400	155	414	114
В т.ч. машинобудування	215	103	57	154	62

Джерело: Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» / [відп. за випуск О.О.Кармазіна]. – К. : Державна служба статистики України, за відповідні роки.

Лише третина машинобудівних підприємств впроваджувала у 2015 р. нові або вдосконалені методи обробки або виробництва продукції порівняно із 2011 р., трохи більше половини підприємств впроваджували інноваційні види продукції, у тому числі й нові для ринку. Отже, відновлення позицій української промисловості і, зокрема, машинобудування, у залученні нових сучасних технологічних процесів, впровадженні інноваційних видів продукції стає конче необхідним для виведення вітчизняного машинобудування із кризи.

Покращити стан промислових підприємств не можна без якісної інжинірингової підтримки. Необхідні точні знання про технологічні та економічні тонкощі у цій сфері, а такі компетенції можна розвивати тільки в рамках спеціалізованих компаній. Для активізації інжинірингу як бізнес-напрямку промислових підприємств потрібне створення зовнішніх інжинірингових компаній, які добре знають ринок, обізнані про новітні і найбільш економічно вигідні розробки, вміють вибудовувати складні технологічні ланцюжки.

Промисловий інжиніринг як інструмент створення конкурентоспроможного виробництва, на українському ринку поки ще перебуває в зародковому стані, проте вже володіє потужним потенціалом для подальшого розвитку своєї діяльності. Проблемами розвитку інжинірингу, як самостійної, доведеної та перспективної галузі, в Україні опікується Асоціація Підприємств Промислової Автоматизації України (АППАУ), яка була створена у 2011 році. Асоціація представляє інтереси українських підприємств промислової автоматизації, в основі її діяльності лежать принципи співробітництва та спільного вирішення загальних проблем в Україні та налагодження сталого й динамічного діалогу між усіма учасниками ринку. Найбільш активними її учасниками є Компанія «АББ» Україна, Виробнича група «Техинсервіс», інженерно-виробниче підприємство «Тріада», Компанія «Phoenix Contact GmbH & Co», НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського» - кафедра АТЕК, Національний університет харчових технологій, Львівська Політехніка та інші (повний перелік на сайті асоціації).

Згідно проведеного фахівцями АППАУ опитування серед членів асоціації щодо позитивних та негативних тенденцій з питань якості впроваджуваних високих технологій на промислових підприємствах [2, С.6], одержано такі висновки: найбільшим попитом серед опитуваних підприємств користуються рішення з енергоефективності та рішення щодо інтеграції систем управління (57 та 33% опитуваних відповідно), відмічається зростання попиту на інтегровані, технологічні рішення та відкритість підприємств до діалогу з питань розвитку підприємства (по 19% опитуваних).

Сильними сторонами українського інжинірингу є: потужний потенціал (виробничі активи, ресурси, розробки, тощо); значна галузева присутність (наявність пропозицій майже у кожній галузі); висока загальна репутація українських інженерів у світі, в деяких випадках – завдяки іміджу просунутого ІТ-сектору; значний досвід експорту інжинірингових послуг у різні країни; достатня присутність і знаність в країнах СНД.

Слабкими сторонами провідні фахівці галузі вважають нестачу коштів та ресурсів на організацію експорту; відсутність стратегій експорту та професійного маркетингу, зокрема в області моніторингу можливостей; у більшості випадків слабку адаптованість пропозиції до вимог високо конкурентних ринків; розрізненість та відсутність будь-якої галузевої взаємодії (обміну досвідом, використання можливостей міжнародних брендів, що присутні в Україні, тощо); недостатні компетенції щодо рівня послуг приватних експортних агентств.

Для багатьох представників інжинірингу та машинобудування однією з головних стратегій виживання є і продовжує бути експортування своєї продукції та послуг. В умовах закриття для українських виробників ринків РФ для високотехнологічного обладнання та систем управління та поступової втрати позицій на ринках СНД, на тлі падіння внутрішнього ринку інжинірингових послуг, питання переорієнтації на ринки інших країн стає нагальним і невідкладним.

Залучення інжинірингових послуг для потреб виробництва, з урахуванням їх унікальності, вищої якості і нижчих порівняно з внутрішнім ринком цін може стати перспективним напрямом розвитку зовнішньоекономічної діяльності, оскільки в Україні наявні значні експортні можливості у сфері інжинірингу. Зокрема, через те, що у ряді країн ближнього зарубіжжя існує попит на кращу пропозицію «ціна-якість», наявні великі світові контрактори, які шукають якісних, недорогих підрядників послуг чи обладнання, значною є присутність різних українських брендів та бізнес-кіл закордоном, функціонують чисельні фонди розвинутих країн, в тому числі державні, що постійно проводять тендери на нові об'єкти. Однак, основними загрозами та перепонами для представників інжинірингу стають політична та економічна нестабільність в державі, посилення тенденцій нестабільності в світовому економічному просторі, загроза загострення ситуації на Донбасі, воєнні конфлікти в інших регіонах Близького Сходу.

Значно впливає на розвиток потенціалу промислового інжинірингу відсутність ефективною політики державного сприяння у експорті та неспроможність бізнесу самостійно налагодити в короткостроковій перспективі стабільний експорт своїх товарів та послуг. Саме це сформувало запит щодо вирішення питання з організації експорту об'єднаними зусиллями галузевих асоціацій, зокрема такої, як АППАУ. З огляду на те, що в Україні починають діяти програми ЄС Horizon 2020 та COSME, асоціація АППАУ розпочала роботу із заявками на отримання грантів на проекти, які стосуються сфери високих технологій, міжнародного співробітництва. Після ратифікації Угоди про державні закупівлі (WTO GPA) компанії отримали можливість подавати запити на тендери до ЄС, США, Канади, Японії. Крім того, в Україні по лінії ЄС та США нині проводиться багато тендерів у рамках надання міжнародної допомоги, у тому числі і у тих сферах, які потребують її в частині інжинірингу (енергоефективність, військові об'єкти). Переважна більшість урядових та неурядових організацій налаштовані на співпрацю з українськими експортерами та згодні допомогти у виході на іноземні ринки. Налаштованість на партнерські стосунки виявляють посольства ряду країн (Індія, Іран, скандинавські країни), представництво ЄС, USAID, торгові палати, іноземні організації з розвитку регіонів тощо.

У 2016 р. зусиллями членів АППАУ було розроблено спеціальну програму EXPOREC (EXPort ORiented Engineering Company), реалізація якої дозволить полегшити та прискорити вхід чи переорієнтацію

українських експортерів-промисловців до нових географічних регіонів та сегментів ринку. Ця програма передбачає надання аутсорсингу послуг, ключових та глибоко спеціалізованих для експорту, вона підтверджує спеціалізацію саме на продуктах/ринках високих технологій у промисловості і надає можливості об'єднання учасників у програмі, що значно знижує вартість експортних послуг. Головними перевагами цієї програми стають швидкість виходу на нові ринки за рахунок спеціалізованих, професійних послуг та знання ринків високих технологій, зниження експортних витрат на 20-50% за рахунок використання моделі спільнокошту, ефективність доступу до кращих проектів.

Підвищити експортну конкурентоспроможність українських промислових підприємств та зробити «шлях уперед», на наш погляд, дозволить реалізація Експортної стратегії України, яка 28.03.2017 р. була презентована Міністерством економічного розвитку і торгівлі України. Серед пріоритетних секторів для розвитку експорту визначено сектор ІКТ, який включає розробки з програмного забезпечення та проведення R&D розробок, а також сектор важкого машинобудування, який на даному етапі потребує значної підтримки щодо залучення інвестицій та інновацій.

Іншим документом, який привертає увагу з точки зору ефективного розвитку цієї сфери, є заявлена до суспільного обговорення Цифрова адженда України – 2020 [3, С.41]. Для реалізації «цифрової» трансформації українських підприємств цим документом передбачено розроблення Програми «Індустрія 4.0», де окремою ініціативою запропоновано створити інжинірингові кластери, як інструмент впливу на промислові інновації, R&D, експортний маркетинг. Діяльність таких компаній із промислового інжинірингу спрямована на пошук та розробку нових промислових продуктів, генерацію ідей, промисловий дизайн, створення прототипів, що допоможе розвинути індустрію промислового інжинірингу.

Досвід створення інжинірингових центрів досить успішно поширений у світі. Передовими країнами у сфері високотехнологічного інжинірингу є США, Канада, країни ЄС, Китай, Індія, Австралія. Показовим є досвід бельгійського центру з прикладних розробок у сфері мікро- та наноелектроніки IMEC (м.Левен, Бельгія). Клієнтами цього центру є найпотужніші технологічні компанії світу – Intel, TSMC, Samsung, Qualcomm, Panasonic, Sony, ASML, Phillips [4, С.37]. Діяльність центру побудована на тісних зв'язках з бізнесом і промисловістю. Промислові підприємства ставлять перед центром проблему і платять за її вирішення значні кошти. Центр для вирішення поставленого завдання, створює мобільну інтегровану проектну групу із числа своїх співробітників, яка володіє знаннями з цієї проблематики. Принциповим є те, що IMEC – це центр прикладних розробок, який займається лише тим, що потрібно індустрії. В Республіці Білорусь у 2015 р. створено перший інжиніринговий центр на базі ДУ «Білоруський інститут системного аналізу та інформаційного забезпечення науково-технічної сфери», який займатиметься супроводом освоєння у виробництві науково-технічної продукції, поглибленням взаємодії державного та приватного капіталу та ін. У Російській Федерації з 2013 р. реалізується спільний проект Міністерства освіти та науки РФ та Міністерства промисловості та торгівлі РФ зі створення та розвитку інжинірингових центрів. Цьому сприяє реалізація в країні низки державних актів та технічного сприяння розвитку інжинірингу на основі урядових програм, зокрема: проект «Промисловий і технологічний формат РФ на довгострокову перспективу», реалізований Фондом «Центр стратегічних розробок «Северо-Запад» за ініціативою Міністерства промисловості і торгівлі РФ» (2012); розпорядження Уряду РФ від 23 липня 2013 р № 1300-р щодо реалізації плану заходів («дорожньої карти») в області інжинірингу і промислового дизайну (2013); підпрограма «Розвиток інжинірингової діяльності» (затверджена Постановою уряду від 15 квітня 2014 р. №328 в рамках Держпрограми «Розвиток промисловості і підвищення її конкурентоспроможності») (2014). Основні напрямки у реалізації підпрограми це - створення інжинірингових центрів на базі вузів і науково дослідних організацій; підтримка інжинірингових центрів, створених на базі великих промислових підприємств; підтримка малих інжинірингових компаній - суб'єктів малого та середнього підприємництва.

Отже, для інтенсивного розвитку інжинірингової діяльності в Україні необхідна, насамперед, орієнтація на експорт (стартапів, мізків, напівфабрикатів, а також кінцевої продукції), розвиток експортного потенціалу та підтримка розвитку високотехнологічних центрів промислового інжинірингу.

Для відродження української промисловості необхідно здійснити швидкі дії у таких напрямках: впровадження ІТ-технологій у промисловості, Market & User education, ініціювання та розвиток промислових хай-тек кластерів. Потрібно змінювати культуру ринку – інновації через комунікації-діалог-співпрацю. Власне, автоматизація, під'єднана до інтернету, посилена штучним інтелектом – це і є Четверта промислова революція. Нові досягнення світу ІТ відкривають перед автоматизацією нові горизонти. Нові можливості моніторингу і обробки даних з'являються завдяки розумним сенсорам, бездротовим технологіям і тотальній інтернетизації, смартизації, хмарним технологіям і Big Data.

Сьогодні в Україні для розвитку Індустрії 4.0 бракує координації з між бізнесом та розробниками в термінології, стандартах, політиці залучення технологій, вивченні передового досвіду. Industry 4.0 – це інструмент для інтеграції у новий господарчий уклад, властивий розвинутим країнам та можливість підвищення якості життя, формування культури безперервної інновації та ділового удосконалення підприємств, від чого залежить ефективність економічного зростання.

За оцінками фахівців, сучасне суспільство змінюють і зумовлюють 4 промислову революцію принаймні десять тенденцій [5]:

- розвиток технологій управління клієнтським досвідом;

- перехід від масового виробництва однакових виробів до «масової кастомізації»;
- масове виробництво індивідуальних замовлень, що передбачає масову модифікацію відповідно до потреб замовників;
- «глокалізація», що означає реалізацію принципу «думай глобально - дій локально»;
- розвиток технологій The Internet of Things (IoT) – інтернет речей, або, інтернет всього;
- можливості дистанційного керування всім, в тому числі виробництвом;
- 3D Друк;
- смарт-об'єкти; смарт-прилади; смарт-сенсори;
- виробництво повертається «додому», тобто розвиток автоматизації і роботизації нівелюють переваги дешевизни трудових ресурсів. З'являється необхідність збалансовувати різні чинники при реалізації виробничих планів: від транспортних витрат і курсів валют до захисту інтелектуальної власності та близькості до споживача;
- дотримання глобальних (міжнародних) стандартів стає необхідністю і вимагається навіть локальними ринками;
- стабільний розвиток і стабільне зростання всього: населення, економіки, науки, технологій – з одного боку, стабільно зростаючі проблеми екології – з іншого.

Ініціативи 4.0 прийняті цілим рядом розвинених країн і поступово розширюються на інші, у тому числі й на сусідів України. Впровадження сучасних технологій у всі сфери життя є визначальним для зміни бізнес-моделей та економічного укладу передових країн. І місце в світовому розподілі праці та багатств все більше визначається сьогодні тим, як швидко країни освоюють сучасні технології.

Україна сьогодні сильно відстає від світових тенденцій Industry 4.0, проте вона має теж визначатись – де ми себе бачимо в новому, технологічному світі Інтернету речей та Великих даних.

Поки що для IT-сектора українська промисловість залишається досить абстрактною річчю, оскільки існує великий дисбаланс в тому, що новостворювані стратегії хай-тек мало стосуються проблеми деіндустріалізації країни. Вітчизняна промисловість роками зреалізовує процес впровадження нових і передових технологій, проте цей процес обумовлюється, зокрема, вторинною роллю IT-АСУ по відношенню до інвестицій в основні фонди. Відсутність нових технологій та недосконалість інноваційної інфраструктури, насамперед, у таких надважливих галузях з виробництва продукції машино- та приладобудування, не дозволяють здійснити високотехнологічний прорив. На більшості промислових підприємств переважає культура 2.0, характерними ознаками якої є домінування права сильного, величезні крос-функціональні бар'єри, слабкі комунікації, майже нульова співпраця з ринком поза межами виробничих бізнес-процесів, вторинність ДіР і всіх хай-тек речей в стратегіях інвестицій.

Це призводить до того, що, не знайшовши попиту на внутрішньому ринку, український IT-сектор переорієнтовується на експорт у розвинені країни, а представники промислового інжинірингу та хай-тек зорієнтовані переважно на країни, що розвиваються, оскільки українські фахівці АСУ ТП, інжинірингові компанії, машинобудівники давно і добре знані на просторах СНД.

Майбутнє у розвитку вітчизняної промисловості набуває нових форм, проте не усі нинішні промислові технології можна адаптувати до Індустрії 4.0. Багато в чому ці технології є консервативними та відстають від IT, а також від світових темпів впровадження інновацій. Крім того, й відсутність стимулів до інноваційної діяльності придушує бажання займатись інноваціями.

Уповільнити процес падіння промисловості та розпочати новий етап її розвитку стане можливим лише завдяки готовності узяти краще з IT та об'єднати зусилля в модернізації української промисловості. Тільки тоді IT-сектор стане локомотивом і каталізатором технологічної трансформації української промисловості. Саме промислові хай-тек у перспективі мають стати одним із головних чинників конкурентоспроможності промислових підприємств.

Масове впровадження технологій 4.0 – це те, що може зупинити тренд деіндустріалізації країни й надати потужний імпульс українській переробній промисловості та виробництвам з високою доданою вартістю.

На сьогодні єдина перевага України та все ще потужний потенціал у світовому розподілі праці – це людський капітал. Вітчизняна IT-галузь першою зуміла використати цей фактор і саме тому вона вже є де-факто інтегрованою в глобальний світовий простір і швидко зростає. У впровадженні промислових хай-тек домінують фахівці з вузьких виробничих технологій та промислових систем керування. Кращими прикладами успішних українських IT та хай-тек компаній, що вже підкорюють світ, є такі – IT-Enterprise, Terrasoft, Indasoft-Україна, ITP, АББ Україна тощо. Вони зуміли краще за інших поєднати доступні світові технології з людським капіталом, що визначило ключові фактори успіху цих підприємств в реалізації можливостей до трансформування української промисловості.

«Вікна можливостей» для українських інженерів та бізнесу:

- сучасна промислова автоматизація все більше стає IT-Powered Automation. Україна має високопрофесійних фахівців у цих галузях. Необхідно поєднувати досвід і робити сучасні рішення щодо виходу з інноваційним продуктом на світовий ринок;
- навчання у зарубіжних виробників передовим технологіям і використання їх в своїх рішеннях з подальшим виходом на ринки інших країн;

- інформування світу про свої вміння і знання, аутсорсинг проектування і монтажу, готовність до роботи на об'єктах по всьому світу;
- створення платформи для обміну інформацією щодо спеціалістів, проектів, досвіду для продажу своїх послуг світу. Потреба в спеціалістах і послугах в галузі автоматизації в світі є не меншою за потребу в програмах;
- прискорення гармонізації внутрішніх стандартів в галузі АСУ із міжнародними;
- створення Українського консорціуму промислових інтернет-технологій, основною метою якого стане об'єднання лідерів автоматизації, ІТ-компаній, промисловців з метою прискорення становлення та розвитку українських виробництв з високою доданою цінністю.

Тренди 4.0 несуть нову хвилю рішень, які можуть докорінно змінити показники ефективності управління виробництвами. Нові технології дають можливості їх модернізації і підвищення ефективності. Досить часто існуюча система АСУ може бути підсилена кращим моніторингом, сильнішою сучасною аналітикою і можливостями діагностики, координацією і взаємодією з іншими системами підприємства, зменшення впливу людського фактору.

Пріоритетом розвитку ІТ-галузі визначити створення та впровадження інноваційної програмної продукції та технологій, здатних сприяти істотному поліпшенню структури та якості виробництва або сприяти удосконаленню системи організації праці чи професійного навчання.

Пріоритетними напрямками розвитку Індустрії 4.0 та ІТ-технологій в найближчому майбутньому мають стати:

- просвіта ринку в технологіях 4.0 та зростання культури промислових підприємств;
- пропагування в підприємницьких колах найсучаснішого промислового і управлінського досвіду (узагальнення кращих підходів і практик в частині організації і управління підприємствами, навчання цим підходам і практикам своїх підприємців);

- повна синхронізація зі світовими трендами 4.0; взаємодія з європейськими та світовими об'єднаннями в 4.0;

- фокусування на виробництвах з високою доданою цінністю, забезпечуючи розвиток малого та середнього бізнесу, підтримку інноваційних стартапів, створення національних хай-тек офісів;

- ріст та об'єднання технологічних інноваторів (великих та середніх промислових підприємств, що впроваджують технології 4.0) в рамках проектів 4.0;

- спільна розробка галузевих дорожніх карт. Тільки єдність розробників ІТ з підприємствами-новаторами дозволить створити міцну основу для національного руху, здатного реально задати новий ритм і нові напрямки для розвитку вітчизняної промисловості;

- сприяння діалогу між учасниками (організація конференцій, круглих столів, хакатонів тощо для співробітництва у розвитку хай-тек ринків);

- всебічне сприяння створенню та розвитку хай-тек, інжинірингових та інноваційних кластерів;

- орієнтація на розвиток національної еко-системи, що підтримує ці технології;

- необхідність розроблення для України стратегії участі у глобальних ланцюжках створення доданої вартості, що включала б окремий розділ щодо активного сприяння з боку влади вітчизняним підприємствам в удосконаленні на основі сучасних підходів та кращих практик, у тому числі й відносно адаптації їх до 4.0.

Висновок. Серед пріоритетів промислової політики на чільне місце сьогодні слід однозначно поставити залучення нових технологій, технік та методів, інжинірингових послуг, що сприятимуть розвитку хай-тек сектору у промисловості. Саме такий підхід у поєднанні з високим освітнім та професійним рівнем працівників галузі дозволить гарантувати створення та впровадження у виробництво інноваційної програмної продукції та нових технологій. Для інтенсивного розвитку інжинірингової діяльності необхідна, насамперед орієнтація на експорт (стартапів, мізків, напівфабрикатів, а також кінцевої продукції), розвиток експортного потенціалу та підтримка становлення в Україні високотехнологічних центрів промислового інжинірингу. Доцільно розробити для України стратегію участі у глобальних ланцюжках створення доданої вартості, державну цільову програму технологічної модернізації промислового виробництва на базі новітніх технологій, як вітчизняних, так і «запозичених», що дозволить здійснити комплексне оновлення та осучаснення техніко-технологічної бази промислових підприємств.

Список використаних джерел

1. *Неоіндустріальна трансформація промислового потенціалу України: колективна монографія / [Дейнеко Л.В., Шовкун І.А., Шелудько Е.І. та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. Л.В.Дейнеко; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – Електрон. дані. – К., 2016. – 325 с.: табл., рис. – Режим доступу: <<http://ief.org.ua/docs/mg>>*
2. Юрчак О. Форум лідерів промислових АСУ. Опитування 2016. Критерії якості. 18 лютого, Київ, 2016. – 15 с.
3. *Цифрова адженда України – 2020. [Електронний ресурс]. – Доступний з: <https://apitu.wordpress.com/2016/12/29/презентований-проект-цифрова-аджен/>*
4. *Кудашов В.И. Инжиниринговые центры – важнейшая составляющая инновационной инфраструктуры Беларуси / В.И.Кудашов, Е.О.Пиццало // Экономика и управление. – 2016. - №3(17). – Минск: Минский инновационный университет. – С.35-40.*

5. Михайлов О.М. Індустрія 4.0 – 4 Індустріальна Революція. [Електронний ресурс]. – Доступний з: http://appau.org.ua/Indusrtly_4-0-4_Industry_revolution
6. Жежуха В. Й. Стан інжинірингової діяльності як бізнес-напряму вітчизняних машинобудівних підприємств / Володимир Йосипович Жежуха, Наталія Андріївна Городиська // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В.А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2014. – Том 16. – № 2. – С. 58-64.
7. Кузьмін О.Є. Концептуальні положення визначення сутності інжинірингових підприємств / О.Є. Кузьмін, Н.А. Городиська // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. – №722. – С. 131-135.
8. Кондратьев В. Даешь инжиниринг! Методология организации проектного бизнеса: учебное пособие / В.Кондратьев, В.Лоренц. – М.: Эксмо, 2007. – 446 с.
9. Хамініч С. Промисловий інжиніринг як інструмент створення конкурентоспроможного виробництва / С.Хамініч, Н.Мишак // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – Том 1. - №39. – 2015.
10. Теоретичні та прикладні аспекти підвищення конкурентоспроможності підприємств: [монографія] / За ред. О.А. Паршиної. У 4-х томах. – Дніпропетровськ: Герда, 2013. – Т. 2 – 334 с. – С.105-110.

Reference

1. Dejnego L.V., Shovkun I.A., Shelud'ko E.I. ta in. Neoindustrial'na transformacija promyslovogo potencialu Ukraїny: kolektyvna monografija ; za red. d-ra ekon. nauk, prof. L.V.Dejnego; NAN Ukraїny, DU «In-t ekon. ta prognosuv. NAN Ukraїny». – K., 2016. – □ 325 s. : <http://ief.org.ua/docs/mg>
2. Jurchak O. Forum lideriv promyslovyh ASU. Opytuvannya 2016. Kryterii' yakosti. 18 ljutogo, Kyїv, 2016. – 15 s.
3. Cyfrova adzhenda Ukraїny – 2020. : <https://apitu.wordpress.com/2016/12/29/prezentovanyj-proekt-cyfrova-adzhen/>
4. Kudashov V.Y., Pyshhalo E.O. Ynzhyneringovyie centry – vazhnejshaja sostavljajushhaja ynnovacyonnoj ynfrastruktury Belarusy // Ekonomyka y upravlenye. – 2016. - №3(17). – Mynsk: Mynskij ynnovacyonnyj unyversytet. – S.35-40.
5. Mykhailov O.M. Industriia 4.0 – 4 Industrialna Revoliutsiia. : http://appau.org.ua/Indusrtly_4-0-4_Industry_revolution
6. Zhezhuha V.J., Gorodys'ka N.A. Stan inzhyniryngovoi' dijal'nosti jak biznes-napriamu vitchyznjanyh mashynobudivnyh pidpryemstv // Ekonomichnyj analiz: zb. nauk. prac' / Ternopil's'kyj nacional'nyj ekonomichnyj universytet; redkol.: V.A. Derij (golov. red.) ta in. – Ternopil': Vydavnycho-poligrafichnyj centr Ternopil's'kogo nacional'nogo ekonomichnogo universytetu «Ekonomichna dumka», 2014. – Том 16. – № 2. – S. 58-64.
7. Kuz'min O.Je., Gorodys'ka N.A. Konceptual'ni polozhennja vyznachennja sutnosti inzhyniryngovykh pidpryemstv // Visnyk Nacional'nogo universytetu «L'vivs'ka politehnika». Serija: «Menedzhment ta pidpryemnyctvo v Ukraїni: etapy stanovlennja i problemy rozvytku». – L'viv: Vydavnyctvo L'vivs'koi' politehniky, 2012. – №722. – S. 131-135.
8. Kondrat'ev V., Lorenc V.Daesh' ynzhynering! Metodologija organizacyyi proektnogo byznesa: uchebnoe posobyie. – M.: Eksmo, 2007. – 446 s.
9. Haminich S., Myshhak N. Promyslovij inzhynirynng jak instrument stvorennja konkurentospromozhnogo vyrobnyctva // Zbiryk naukovykh prac' Cherkas'kogo derzhavnogo tehnologichnogo universytetu. Serija: Ekonomichni nauky. – Том 1. - №39. – 2015.
10. Teoretychni ta prykladni aspekty pidvyshhennja konkurentospromozhnosti pidpryemstv: [monografija] / Za red. O.A. Parshynoi'. U 4-h tomah. – Dnipropetrovs'k: Gerda, 2013. – Т. 2 – 334 s. – S.105-110.

ДАНИ ПРО АВТОРА:

Шелудько Елла Ігорівна, к.е.н., с.н.с., с.н.с. відділу промислової політики
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»,
e-mail: sheludkoella@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ:

Шелудько Элла Игоревна, к.э.н., с.н.с., с.н.с. отдела промышленной политики
ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»,
e-mail: sheludkoella@gmail.com

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR:

Sheludko Ella I, Ph.D., Senior Researcher, Senior Department of Industrial Policy «Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine»,
e-mail: sheludkoella@gmail.com

**КРУГООБІГ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ ПІДПРИЄМСТВА
ПО ВИРОБНИЦТВУ БУДІВЕЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ****Юрченко Ю.О.**

Предметом статті є економічна діяльність підприємств по виробництву будівельних матеріалів, яка являє собою безперервний процес створення продукції, її продажу та купівлі нових засобів виробництва, що знаходить своє вираження у кругообігу їх капіталу. Метою статті є розроблення процесу кругообігу грошових потоків підприємства по виробництву будівельних матеріалів. Теоретико-методологічну основу дослідження становили загальнонаукові (діалектичний, структурно-функціональний) і спеціальні методи пізнання досліджуваних економічних явищ і процесів.

Для здійснення будівельної діяльності істотне значення мають відносини із поставальниками, саме тому підприємства, які здійснюють виробництво будівельних матеріалів, створюють важливі передумови та фундаментальний базис для функціонування будівельної галузі. У статті представлений кругообіг грошових потоків для підприємств, що здійснюють виробництво будівельних матеріалів, як окремого випадку виробничих підприємств.

У статті на основі проведеного аналізу запропоновано цілісну модель і комплексний підхід розгляду фінансової діяльності підприємства по виготовленню будівельних матеріалів з урахуванням розрахунково-кредитних відносин на стадії заготівлі, виробництва, реалізації. На всіх стадіях розглянуто різні потоки грошових коштів та їх призначення. Однак основна увага приділялася самим процесам відтворення. За рахунок коштів, які має підприємство, відбувається оплата праці працівників, придбання устаткування, сировини, матеріалів, комплектуючих, пального, теплової та електричної енергії, інших предметів праці. Їх використання робітниками підприємства необхідне в процесі виготовлення готової продукції, яка поступає на склад з подальшим відвантаженням покупцям.

Ключові слова: модель кругообігу капіталу, людський капітал, природно-ресурсний капітал, інформаційно-інтелектуальний капітал

**КРУГООБОРОТ ДЕНЕЖНЫХ ПОТОКОВ ПРЕДПРИЯТИЯ
ПО ПРОИЗВОДСТВУ СТРОИТЕЛЬНЫХ МАТЕРИАЛОВ****Юрченко Ю.А.**

Предметом статьи является экономическая деятельность предприятий по производству строительных материалов, которая представляет собой непрерывный процесс создания продукции, ее продажу и покупку новых средств производства, находит свое выражение в кругообороте их капитала. Целью статьи является разработка процесса кругооборота денежных потоков предприятия по производству строительных материалов. Теоретико-методологическую основу исследования составили общенаучные (диалектический, структурно-функциональный) и специальные методы познания исследуемых экономических явлений и процессов.

Для осуществления строительной деятельности существенное значение имеют отношения с поставщиками, поэтому предприятия, осуществляющие производство строительных материалов, создают важные предпосылки и фундаментальный базис для функционирования строительной отрасли. В статье представлен кругооборот денежных потоков для предприятий, осуществляющих производство строительных материалов, как частного случая производственных предприятий.

В статье на основе проведенного анализа предложена целостная модель и комплексный подход рассмотрения финансовой деятельности предприятия по изготовлению строительных материалов с учетом расчетно-кредитных отношений на стадии заготовки, производства, реализации. На всех стадиях рассмотрены различные потоки денежных средств и их предназначение. Однако основное внимание уделялось непосредственно самим процессам воспроизводства. За счет средств, которыми располагает предприятие, происходит оплата труда работников, приобретение оборудования, сырья, материалов, комплектующих, топлива, тепловой и электрической энергии, других предметов труда. Их использование рабочими предприятия необходимо в процессе изготовления готовой продукции, поступающей на склад с последующей отгрузкой покупателям.

Ключевые слова: модель кругооборота капитала, человеческий капитал, природно-ресурсный капитал, информационно-интеллектуальный капитал.

**CIRCULATION OF CASH FLOWS OF THE ENTERPRISE
FOR MANUFACTURING CONSTRUCTION MATERIALS****Yurchenko Y.A.**

The subject of the article is economic activity of enterprises for manufacturing construction materials, which is a continuous process of producing products, its sale and purchase of new means of production, finds its expression in the circulation of their capital. The purpose of the article is to develop the process of the circulation of cash flows of the enterprise for manufacturing construction materials. Theoretical and

methodological basis of the study included general scientific (dialectical, structural and functional) and special methods of studying the examined economic phenomena and processes.

The relations with suppliers are of great importance to carry out construction activities, therefore, enterprises that produce construction materials establish important prerequisites and fundamental basis for the functioning of the construction industry. The article presents a circulation of cash flows for enterprises that manufacture construction materials, as a special case of manufacturing enterprises.

The article on the basis of the conducted analysis represents a holistic model and an integrated approach to the consideration of the financial activity of an enterprise for manufacturing construction materials, taking into account the settlement and credit relations at the stage of preparation, production, sale. At all stages, various cash flows and their purpose are considered. However, the main attention was paid directly to the reproduction processes. At the expense of the enterprise, wages for workers, purchase of equipment, raw materials, materials, components, fuel, heat and electricity, and other means of production are covered. Their use by the workers of the enterprise is necessary in the process of manufacturing finished products, arriving at the warehouse with subsequent shipment to customers.

Keywords: Capital circulation model, human capital, natural-resource capital, information-intellectual capital.

Для здійснення будівельної діяльності істотне значення мають відносини із постачальниками, саме тому підприємства, які здійснюють виробництво будівельних матеріалів, створюють важливі передумови та фундаментальний базис для функціонування будівельної галузі. Нижче представлений кругообіг грошових потоків для підприємств, що здійснюють виробництво будівельних матеріалів, як окремого випадку виробничих підприємств.

Дослідженню питань аналізу грошових потоків присвячені праці вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: Дж. К. Ван Хорна, Ф.Ф. Бутинця, В.К. Савчука, Г.В. Савицької, В.О. Шевчука, В.В. Євдокимова, Л.А. Лахтіонової, Г.В. Митрофанової, Г.Г. Кірейцева, А.І. Бланка, Я.В. Соколова, А.Д. Шеремеда, М.С. Пушкаря, Л.В. Нападовської та інших економістів.

Предметом статті є економічна діяльність підприємств по виробництву будівельних матеріалів, яка являє собою безперервний процес створення продукції, її продажу та купівлі нових засобів виробництва, що знаходить своє вираження у кругообігу їх капіталу. Метою статті є розробка процесу кругообігу грошових потоків підприємства по виробництву будівельних матеріалів.

Поставлена мета обумовлює необхідність вирішення наступних завдань: формалізований опис процесів підприємства по виробництву будівельних матеріалів; розроблення моделі кругообігу капіталу на підприємстві з виробництва будівельних матеріалів.

Економічна діяльність підприємств являє собою безперервний процес створення продукції, її продажу та купівлі нових засобів виробництва, що знаходить своє вираження у кругообігу їх капіталу. За рахунок коштів, які має підприємство, відбувається оплата праці працівників, придбання устаткування, сировини, матеріалів, комплектуючих, пального, теплової та електричної енергії, інших предметів праці [1, 3-6].

Будь-яке підприємство по виробництву будівельних матеріалів можна формалізовано представити у вигляді об'єкта, що володіє сукупністю внутрішніх параметрів, які змінюються під впливом зовнішніх факторів (рис. 1). При цьому відбувається створення і перетворення як матеріальної, так і інтелектуальної продукції в результаті інноваційної діяльності, яка в н чергу являє собою складний безперервний послідовно-паралельний процес, що складається із сукупності етапів і утворює інноваційний цикл [4, 5]:

- визначення напрямку інноваційної діяльності;
- науково-пошукова робота у обраному напрямку у визначенні розробки і випуску виду продукції (будівельних матеріалів);
- проведення маркетингових досліджень з метою обґрунтування доцільності випуску визначеної продукції;
- вирішення питання фінансування інноваційного процесу;
- науково-дослідна і дослідно-конструкторська робота зі створення промислового зразка;
- підготовча робота до серійного випуску інноваційної продукції;
- планування і організація виробничого процесу серійного випуску продукції;
- організація науково-дослідної роботи по вдосконаленню інноваційної продукції і створенню власної продукції.

У статті для опису кругообігу ІК (інтелектуального капіталу) використовуються наступні позначення:

T_{BEGIN} - час підготовки підприємства до випуску нової продукції;

T_{CREDIT} - час погашення кредиту;

$T_{LICENCE}$ - час дії ліцензії;

T - тривалість циклу кругообігу ІК;

X_{STOCK} - розмір акціонерного капіталу;

$X_{TANGIBLE}$ - матеріальні активи;

$X_{INTANGIBLE}$ - нематеріальні активи;

X_{CREDIT} - розмір кредиту;

t - поточний час ($t = 0$ - на початку роботи підприємства над проектом, припускається, що одиниця часу становить рік);

$X_{ALLMONEY}$ - сукупний капітал, який дорівнює сумі $X_{OWN} + X_{CREDIT}$;

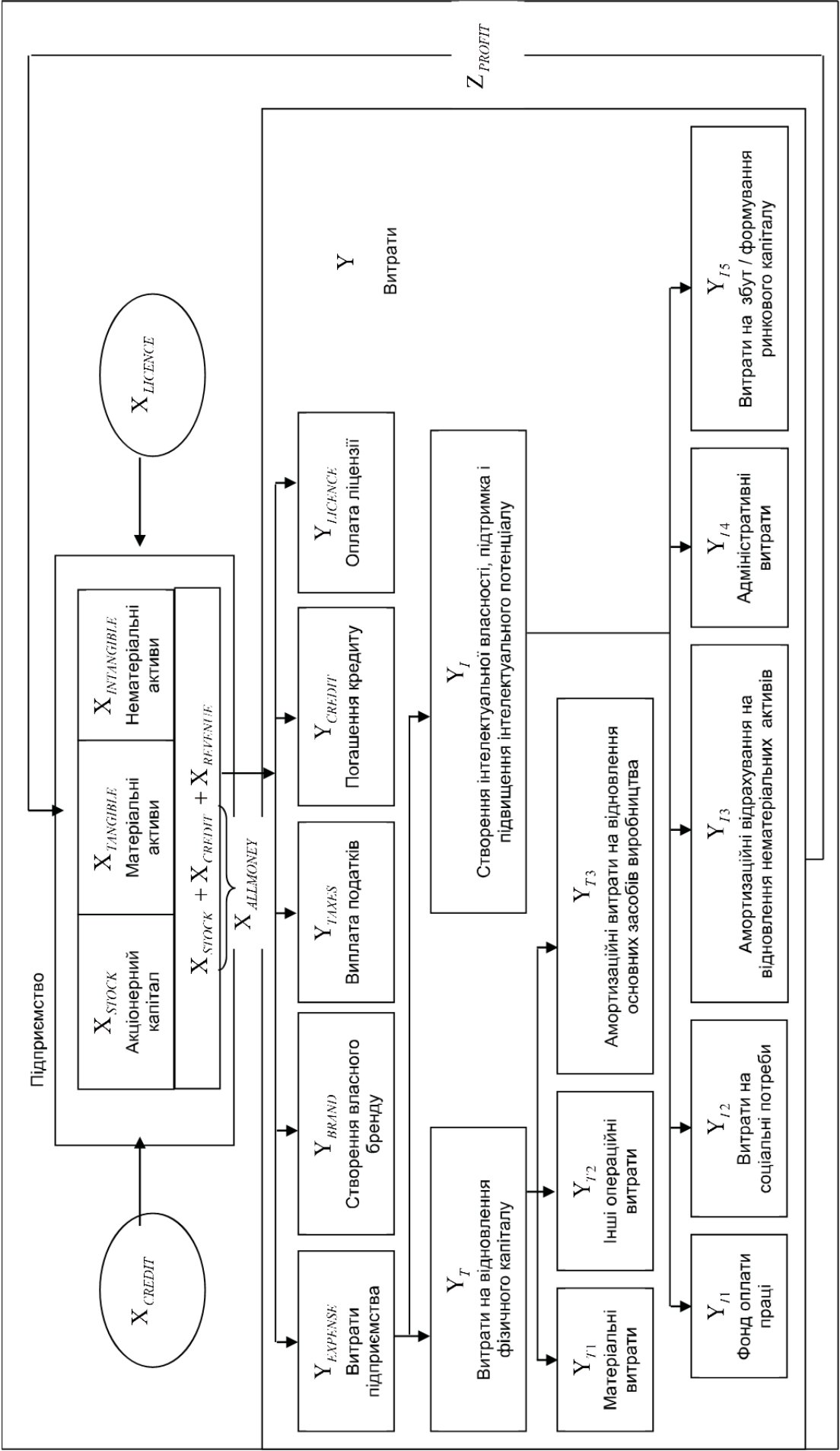

Рисунок 1. Кругообіг грошових потоків підприємства по виробництву будівельних матеріалів

$PRICE$ - ціна одиниці продукції;

$VOLUME$ - річний обсяг випуску продукції;

$PRICE_0$ - собівартість одиниці продукції;

R - коефіцієнт для оплати ліцензіару від суми виручки за випущену продукцію;

k_{STOCK} - вартість власного капіталу, %;

k_{CREDIT} - вартість позикового капіталу, %;

$k_{TANGIBLE}$ - ставка податку, обумовлена майновим станом (проект);

$k_{PRODUCT}$ - ставка податку, пов'язана з виробничо-господарською діяльністю, тобто з випуском продукції;

$Y_{EXPENSE}$ - витрати підприємства за рік ($SY_{EXPENSE}$ - сукупні витрати за весь період);

Y_{BRAND} - витрати на розробку власного бренду в рік (SY_{BRAND} - сукупні витрати за весь період);

Y_{TAXES} - податки за рік (SY_{TAXES} - сукупні витрати за весь період);

Y_{CREDIT} - витрати на кредит за рік (SY_{CREDIT} - сукупні витрати за період погашення кредиту);

$Y_{LICENCE}$ - величина оплати ліцензіару за рік ($SY_{LICENCE}$ - сукупні витрати ліцензіару за весь період);

NS - кількість звичайних акцій;

NP - кількість привілейованих акцій;

$NF = NS + NP$ - сукупна кількість всіх акцій;

k_{NP} - прибуток по привілейованим акціям, %;

k_{NS} - прибуток по звичайним акціям, %;

k_{NF} - відсоток від прибутку на дивіденди по акціям, %;

Z_{PROFIT} - прибуток, який залишається підприємству після вирахування всіх витрат, податків і т.п. у кінці циклу обороту ІК;

X_{NOM} - номінальна вартість акції;

X_{MARKET} - ринкова вартість акції;

X_{STOCKP} - вартість привілейованих акцій;

ZX_{STOCKP} - дохід на всі привілейовані акції;

ZX_{STOCKS} - дохід на всі привілейовані акції;

ΔX_{STOCKP} - дивіденди на привілейовану акцію;

ΔX_{STOCKS} - дивіденди на звичайну акцію;

$L\Delta X_{STOCKS}$ - рівень дивідендів на звичайну акцію, %;

X_{IC} - вартість ІК підприємства;

ΔY_{CREDIT} - величина погашення основного кредиту і відсотки по залишковій сумі за рік;

YT - витрати на відновлення фізичного капіталу за рік у період випуску продукції;

YT_{BEGIN} - витрати на відновлення фізичного капіталу за рік у період підготовки;

YI - витрати на відновлення ІК за рік у період випуску продукції;

YI_{BEGIN} - витрати на відновлення ІК за рік у період підготовки.

У описаній блок-схемі (рис. 2) припускається, що розмір кредиту позначається X_{CREDIT} , а відсоткова ставка по кредиту - k_{CREDIT} .

Виплачуватись кредит буде однаковими частками із одночасною виплатою відсотків, при цьому параметри плану кредитних платежів визначається за формулою (1):

$$Y_{CREDIT} = \frac{X_{CREDIT}}{T_{CREDIT}} + k_{CREDIT} \cdot X_{CREDIT\ PREV} \cdot 0,01,$$

де $X_{CREDIT\ PREV}$ - залишок суми основного боргу на початок $t+1$ моменту часу.

Спочатку $X_{CREDIT\ PREV} = X_{CREDIT}$, а потім при кожному наступному платежу $X_{CREDIT\ PREV}$ змінюється за правилом (2):

$$X_{CREDIT\ PREV} = X_{CREDIT\ PREV} - \frac{X_{CREDIT}}{T_{CREDIT}}$$

Завдання управління кругообігом капіталу у даній блок-схемі відображається у формі останньої перевірки, яка для успішності проекту вимагає, щоб сукупна отримана виручка від продажу виробленої продукції була більше суми витрат $SY_{EXPENSE}$, SY_{BRAND} , SY_{TAXES} , SY_{CREDIT} , $SY_{LICENCE}$, а також отримання запланованої величини прибутку для акціонерів.

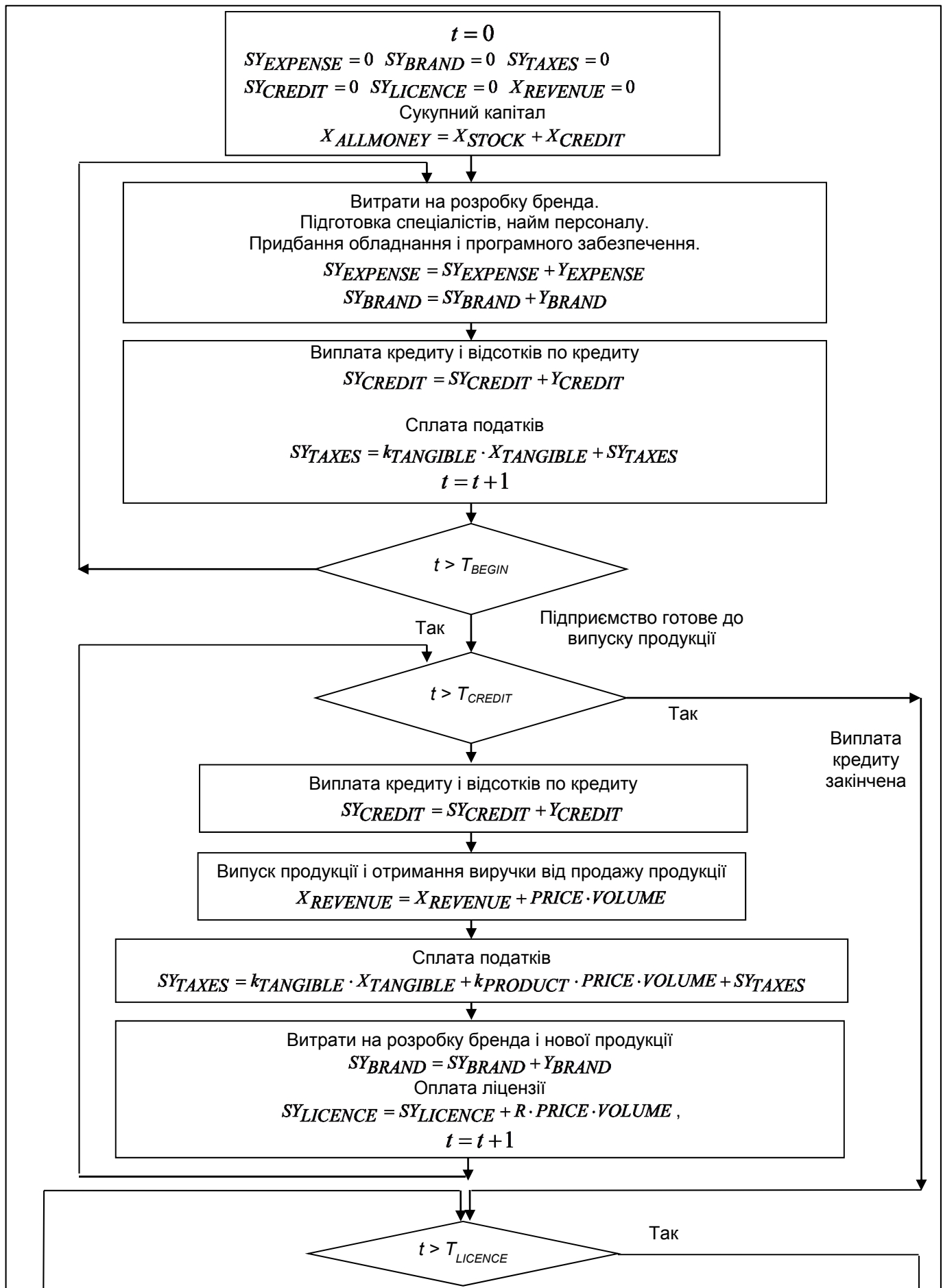

Рисунок 2. Блок-схема кругообігу ІК (початок)

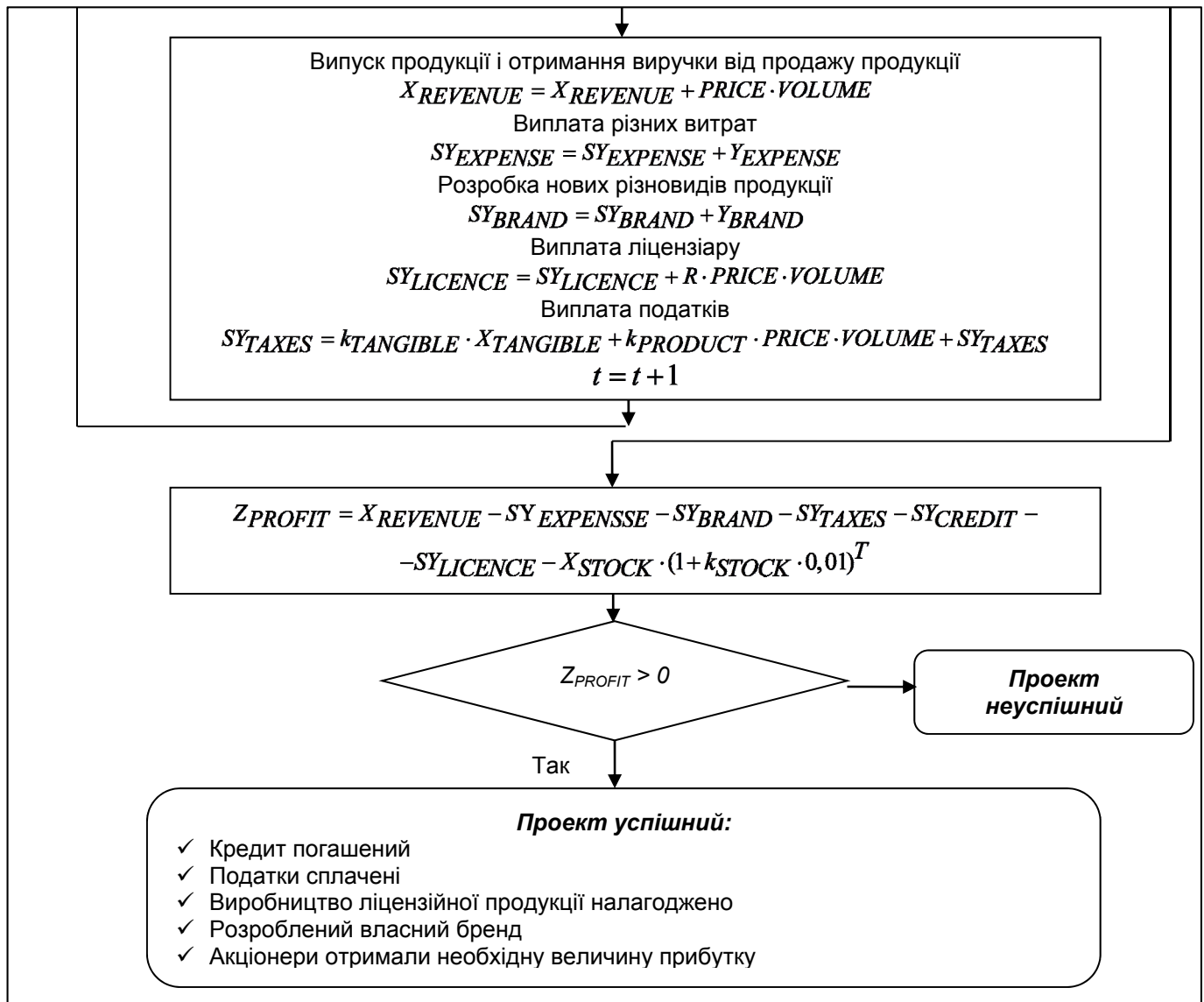

Рисунок 2. Блок-схема кругообігу ІК (кінець)

Оцінка можливості підприємством реалізовувати проект по випуску нової продукції досить часто здійснюється з допомогою методу розрахунку чистої приведеної вартості (NPV – Net Present Value), який отримав найбільш широке поширення при оцінці капіталовкладень. Зазначений метод заснований на використанні поняття чистого теперішнього значення (3):

$$NPV = \sum_{t=0}^n \frac{(CF_{IN} - CF_{OUT})}{(1+r)^t}, \text{ де } CF_{IN} - \text{грошове надходження у період } t;$$

CF_{OUT} - грошові витрати у період t (капіталовкладення);

r – вартість капіталу, залученого для інвестиційного проекту (ставка дисконтування);

n – строк реалізації проекту.

Термін «чистий» означає, що кожна сума грошей визначається як сума вхідних (позитивних) і вихідних (негативних) потоків (cash flow).

Логіка використання даного критерію очевидна. Якщо $NPV > 0$, то проект можна впроваджувати, якщо $NPV < 0$ від реалізації проекту слід відмовитися, якщо ж $NPV = 0$, то проект не приносить ні прибутків, ні збитків. Позитивне значення NPV відображає величину доходу, який отримає інвестор понад необхідний рівень.

Для того, щоб використати метод чистої приведеної вартості необхідно розрахувати ставку дисконтування, тобто середньозважену вартість капіталу WACC (weighted average cost of capital), яка використовується у фінансовому аналізі і оцінці бізнесу. Середньозважена вартість капіталу може бути розрахована за формулою (4):

$$r = k_1 \cdot (1 - k_0) \cdot w_1 + k_2 \cdot w_2 + k_3 \cdot w_3,$$

де k_0 – ставка податку на прибуток підприємства, %;

k_1 – кредитна ставка відсотка по зобов'язанням підприємства, %;

w_1 – частка позикового капіталу у структурі капіталу підприємства, %;

k_2 – вартість залучення капіталу у формі привілейованих акцій, %;

w_2 – частка привілейованих акцій у структурі капіталу підприємства, %;

k_3 – вартість залучення капіталу у формі звичайних акцій (необхідна власнику ставка віддачі на вкладений капітал), %;

w_3 – частка звичайних акцій у структурі капіталу підприємства, %.

У системі позначень, які використовуються у даній роботі:

$$k_0 = k_{PRODUCT},$$

$$k_1 = k_{CREDIT},$$

$$w_1 = \frac{X_{CREDIT}}{X_{CREDIT} + X_{OWN}} \cdot 100 \%,$$

$$k_2 = k_{NP},$$

$$w_2 = \frac{X_{NOM} \cdot NP}{X_{CREDIT} + X_{OWN}} \cdot 100 \%,$$

$$k_3 = k_{NS},$$

$$w_3 = \frac{X_{NOM} \cdot NS}{X_{CREDIT} + X_{OWN}} \cdot 100 \, \%.$$

Таким чином, у кінцевому підсумку формула для розрахунку ставки дисконтування через задані параметри підприємства виглядає наступним чином (5):

$$r = \frac{k_{CREDIT} \cdot (1 - k_{PRODUCT}) \cdot X_{CREDIT} + k_{NP} \cdot X_{NOM} \cdot NP + k_{NS} \cdot X_{NOM} \cdot NS}{X_{CREDIT} + X_{OWN}} \cdot 100 \, \%$$

Вищезазначені розрахунки дозволяють здійснити побудову в Excel табл. 1 для розрахунку NPV, щоб прийняти рішення про доцільність реалізації запропонованого проекту.

Наступним кроком є визначення номінальної вартості звичайної акції, дивідендів на одну привілейовану і звичайну акцію, а також рівень дивідендів. Номінальна вартість акції визначається за формулою (6):

$$X_{NOM} = \frac{X_{STOCK}}{NS + NP},$$

де X_{STOCK} – величина акціонерного капіталу, NS і NP – кількість звичайних і привілейованих акцій відповідно.

Вартість всіх привілейованих акцій становить (7):

$$X_{STOCK} = X_{NOM} \cdot NP$$

Дохід на привілейовані акції розраховується за формулою (8):

$$ZX_{STOCK} = X_{STOCK} \cdot k_{NP} \cdot 0,01$$

Дивіденди на одну привілейовану акцію становлять (9):

$$\Delta X_{STOCKP} = \frac{ZX_{STOCK}}{NP}$$

Для визначення дивідендів на одну звичайну акцію необхідно розрахувати частину прибутку, яка залишається для розподілу на звичайні акції. Для здійснення даної операції необхідно вирахувати із всього прибутку на дивіденди $k_{NF} \cdot Z_{PROFIT} \cdot 0,01$ (k_{NF} визначається за рішенням зборів акціонерів) ту його частину, яка призначена для виплати по привілейованим акціям ZX_{STOCK} (10):

$$ZX_{STOCKS} = k_{NF} \cdot Z_{PROFIT} \cdot 0,01 - X_{NOM} \cdot NP$$

Дивіденди на одну звичайну акцію визначаються наступним чином (11):

$$X_{STOCKS} = \frac{ZX_{STOCKS}}{NS} = \frac{k_{NF} \cdot Z_{PROFIT} \cdot 0,01 - X_{NOM} \cdot NP}{NS}$$

Рівень дивідендів становить (12):

$$L\Delta X_{STOCKS} = \frac{\Delta X_{STOCKS} \cdot 100}{X_{NOM}}$$

Незалежно від номінальної ціни на ринку цінних паперів акції продаються за ринковою або курсовою ціною, яка знаходиться у прямій залежності від дивідендів, які вони приносять своєму власнику, і у оберненій залежності від банківської ставки.

Курсова вартість акції розраховується за формулою (13):

$$X_{MARKET} = \frac{X_{NOM} \cdot L\Delta X_{STOCKS}}{k_{CREDIT}}$$

Таблиця 1. Розрахунок NPV

Рік	Грошові потоки							Дискон- тний множник	NPV		
	Інвестований капітал		Витрати на виробництво	Створення власного бренду	Податки		Погашення кредиту			Оплата ліцензіару	Виручка від продажу продукції
					I	II					
0	X_{OWN}	X_{CREDIT}								1	
1			Y_{TBEGIN}	Y_{BRAND}	$k_{TANGIBLE} * PRICE * VOLUME$		ΔY_{CREDIT}			$\frac{1}{1+r}$	
2			Y_{TBEGIN}	Y_{BRAND}	$k_{TANGIBLE} * PRICE * VOLUME$		ΔY_{CREDIT}			$\frac{1}{(1+r)^2}$	
3			Y_T	Y_{BRAND}	$k_{TANGIBLE} * PRICE * VOLUME$	$k_{PRODUCT} * PRICE * VOLUME$	ΔY_{CREDIT}	$R * PRICE * VOLUME$	$PRICE * VOLUME$	$\frac{1}{(1+r)^3}$	
4			Y_T	Y_{BRAND}	$k_{TANGIBLE} * PRICE * VOLUME$	$k_{PRODUCT} * PRICE * VOLUME$	ΔY_{CREDIT}	$R * PRICE * VOLUME$	$PRICE * VOLUME$	$\frac{1}{(1+r)^4}$	
5			Y_T	Y_{BRAND}	$k_{TANGIBLE} * PRICE * VOLUME$	$k_{PRODUCT} * PRICE * VOLUME$	ΔY_{CREDIT}	$R * PRICE * VOLUME$	$PRICE * VOLUME$	$\frac{1}{(1+r)^5}$	

Таким чином буде визначена курсова вартість акції, виходячи із умови отримання однакового доходу шляхом придбання акції або розміщення грошових засобів на банківському депозиті.

Повертаючись до оцінки ІК підприємства, слід зазначити, що відомо декілька підходів до рішення даного завдання, кожний з яких характеризується своїми власними перевагами і недоліками.

Один із зазначених підходів ґрунтується на так званому інтегральному показнику ІК підприємства, проведення процедури оцінки за яким наводиться у роботах багатьох авторів. У відповідності із зазначеним підходом ІК розраховується як різниця між сукупною вартістю акцій за ринковою і номінальною цінами (14):

$$X_{IC} = X_{MARKET} \cdot NF - X_{NOM} \cdot NF = (X_{MARKET} - X_{NOM}) \cdot NF$$

Таким чином, використовуючи описаний вище підхід до визначення ринкової і номінальної вартості акцій, існує можливість оцінити величину ІК підприємства по виробництву будівельних матеріалів на початку і в кінці циклу кругообігу капіталу підприємства і визначити в динаміці величину зміни ІК упродовж періоду кругообігу капіталу. Розроблено модель кругообігу капіталу на підприємстві з виробництва будівельних матеріалів, при цьому кругообіг капіталу розглядається як оборот капіталу від моменту вкладення коштів у виробництво до повернення інвестору затрачених коштів і нового інвестування. Капітал в своєму русі проходить ряд стадій. При цьому відбувається створення і перетворення як матеріальної, так і інтелектуальної продукції в результаті інноваційної діяльності, яка в свою чергу являє собою складний безперервний послідовно-паралельний процес, що складається із сукупності етапів і утворює інноваційний цикл. Ця модель ґрунтується на різних видах капіталу, що беруть участь в процесі його кругообігу і зовнішньоторговельного обороту, до яких відносяться людський капітал, природно-ресурсний капітал, інформаційно-інтелектуальний капітал, товарний капітал, в формі матеріально-технічних ресурсів, товарний капітал у формі готової продукції, призначений до продажу і грошовий капітал. Дана модель дає можливість враховувати поповнення капіталу будівельного підприємства як за рахунок запозичення грошових коштів в банківських установах, так і за рахунок емісійного випуску акцій даного будівельного підприємства, яке випускає інноваційну продукцію, на випуск якої закупляється відповідна ліцензія.

Список використаних джерел

1. Багов В.П., Селезнев Е.Н., Ступаков В.С. Управление интеллектуальным капиталом / В.П. Багов, Е.Н. Селезнев, В.С. Ступаков. - М.: Камерон, 2006. - 243 с.
2. Барабаш Н.С. Аналіз грошових потоків у системі фінансового менеджменту підприємства / Н.С. Барабаш, М.О. Никонович // Вісник Хмельницького національного університету. - 2010. - № 2. - Т. 2. - С. 164-167.
3. Бланк И. А. Управление денежными потоками / И. А. Бланк. - К.: Ника-Центр, Эльга, 2002. - 736 с.
4. Губачова О.М. Деякі аспекти управління рухом грошових коштів та їх вплив на фінансовий стан підприємства / О.М. Губачова // Економіка і регіон. - № 2 (5). - ПолтНТУ. - 2012. - С. 63-64.
5. Кошельок Г.В. Основні фінансові фактори впливу на грошові потоки підприємства / Г.В. Кошельок // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». - 2016. - Випуск 19. - Частина 2. - С. 48-51.
6. Лігоненко Л.О. Управління грошовими потоками: Навч. посіб. / Л.О. Лігоненко, Г. В Ситник. - К.: Нац. торг.-ек. ун-т, 2005. - 255 с.
7. Ясишена В. В. Теоретичні аспекти аналізу грошових потоків підприємств / В. В. Ясишена // Економічний простір. - 2013. - № 16. - С.123-131.

References

1. Bagov V.P., Seleznev E.N., Stupakov V.S. Ypravlenie intellektualnym kapitalom [Intellectual capital management]. - M.: Kameron, 2006. - 243 p.
2. Barabash N.S. Analiz hroshovykh potokiv u systemi finansovoho menedzhmentu pidpryyemstva [Cash flows analysis in the system of financial management of the enterprise]. - Vysnyk Khmelnytskoho natsionalnogo universytetu, 2010. - № 2. - p. 164-167.
4. Blank I.A. Upravlenye denezhnymy potokamy [Cash flows management]. - K.: Nyka-Tsentr, Elha, 2002. - 736 p.
5. Koshelok H.V. Osnovni finansovi faktory vplyvu na hroshovi potoky pidpryyemstva [Main financial factors, which influence cash flows]. - Naukovyy visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky». - 2016. - Issue 19. - Part 2. - p. 48-51.
6. Lihonenko L.O. Upravlinnya hroshovymy potokamy [Cash flows management]. - K.: Nats. torh.-ek. un-t, 2005. - 255 p.
7. Yasyshena V.V. Teoretychni aspekty analizu hroshovykh potokiv pidpryyemstv [Theoretical aspects of analysis of cash flows of enterprises]. - Ekonomichnyy prostir, 2013. - Issue 16. - p.123-131.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Юрченко Юлія Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії, Київський національний університет будівництва і архітектури.
e-mail: yuliia.yurchenko@gmail.com

ДАННЫЕ ПРО АВТОРА

Юрченко Юлия Александровна, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической теории, Киевский национальный университет строительства и архитектуры.
e-mail: yuliia.yurchenko@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Yurchenko Yuliia Aleksandrovna, Ph.D. in economics, Associate Professor
Kyiv University of Construction and Architecture
e-mail: yuliia.yurchenko@gmail.com

Рецензент: Лич В.М., д.е.н., проф., завідувач кафедри економічної теорії, Київський національний університет будівництва і архітектури.

УДК 331.215.53

ІНСТИТУТ МІНІМАЛЬНОЇ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ: УКРАЇНСЬКИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Баранник Л.Б.

Ключові слова: мінімальна заробітна плата, соціальний стандарт, ринок праці, безробіття, бюджет, фінансові наслідки, попит, пропозиція, єдиний соціальний внесок.

ИНСТИТУТ МИНИМАЛЬНОЙ ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ: УКРАИНСКИЙ И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Баранник Л.Б.

Предметом исследования в статье есть институт минимальной заработной платы (МЗП). Цель статьи – определить роль МЗП в украинской экономике на современном этапе ее развития и перспективы этого института.

В соответствии с логикой научного поиска в статье использованы такие методы исследования, как теоретический анализ, включающий рассмотрение отдельных черт и новых характеристик проблем, формулирование гипотез, проведение аналогий и оценку собранных фактов, математические и статистические методы. Отмечено, что в силу своей чрезвычайной актуальности, работ, посвященных оплате труда, большое количество, однако эффекты от использования МЗП обсуждаются и сейчас. Подчеркнуто, что в Украине минимальный размер заработной платы относится к основным социальным гарантиям, поэтому используется главным образом в политических целях, а не как инструмент регулирования рынка труда и весомый фактор влияния на экономику в целом. Представлены и обобщены точки зрения украинских ученых, известных политиков, которые отражают отношение общества к повышению МЗП и его последствиям. Автором статьи отстаивается необходимость повышения уровня доходов низкооплачиваемой категории трудящихся при условии выполнения ряда других задач, в первую очередь, повышения предложения на рынке труда, создания условий для развития отечественного бизнеса и др. В статье рассматривается позиция МОТ по вопросу использования МЗП. Приведена концепция отдельных ученых-экономистов, отражающая зарубежный опыт установления МЗП в виде определенных моделей. Отмечено, что официальная статистическая информация о повышении средней заработной платы в стране идет вразрез с реальной действительностью и данными социологического опроса. Названы альтернативные повышению МЗП меры. Сделаны выводы о необходимости отхода государством от популистских взглядов на МЗП как на средство борьбы с бедностью в сторону рассмотрения ее как регулятора экономики. Сделан акцент на том, что повышению МЗП должно предшествовать создание рабочих мест и благоприятных условий для развития бизнеса, а также налоговая реформа. Следует также активнее бороться с монополией,

коррупцией, нецелевым использованием бюджетных средств. Материалы статьи могут применяться для дальнейшего исследования обозначенной проблемы.

Ключевые слова: минимальная заработная плата, социальный стандарт, рынок труда, безработица, бюджет, фискальные последствия, спрос, предложение, единый социальный взнос.

INSTITUTE OF MINIMUM WAGE : UKRAINIAN AND FOREIGN EXPERIENCE

Barannik L.B.

The subject of research in the article is the Institute of Minimum Wage (MW). The purpose of the article is to determine the role of MW in the Ukrainian economy at the present stage of its development and the prospects of this institution. In accordance with the logic of scientific research, research methods such as theoretical analysis, including consideration of individual features and new characteristics of problems, the formulation of hypotheses, analogies and the evaluation of collected facts, mathematical and statistical methods are used in the article. It is noted that due to its special urgency, papers devoted to remuneration of labor, a large number, but the effects of the use of MW are discussed now. It is stressed that in Ukraine the minimum wage is one of the basic social guarantees; therefore it is used mainly for political purposes, and not as an instrument for regulating the labor market and a powerful factor of influence on the economy as a whole.

The points of view of Ukrainian scientists and well-known politicians are presented and summarized, which reflect the attitude of society towards the increase of MW and its consequences. The author of the article defends the need to increase the level of incomes of the low-paid category of workers, provided that a number of other tasks are fulfilled, primarily, to increase supply in the labor market, create conditions for the development of domestic business, etc. The article discusses the position of the ILO on the use of MW. The concept of individual economists is presented, reflecting the foreign experience of establishing MW in the form of models. It is noted that official statistics on the increase in the average wage in the country runs counter to the reality and data of the sociological survey. Alternative measures to increase MW are named. Conclusions are drawn on the need for the state to abandon populist views on MW as a means of combating poverty in the direction of considering it as a regulator of the economy. The accent was laid on the fact that the creation of jobs and favorable conditions for the development of business, as well as tax reform, should precede the increase of MW. It is also necessary to fight more actively against monopoly, corruption, and misuse of budget funds. The materials of the article can be used for further investigation of the indicated problem.

Keywords: minimum wage, social standard, labor market, unemployment, budget, fiscal effects, demand, supply, single social payment.

Введение. Оплата труда – извечный вопрос, который волнует людей, независимо от того, работают они в данный момент времени или собираются работать. Первые законы об установлении нижнего предела оплаты труда появились в Новой Зеландии (1894), Австралии (1896), Великобритании (1909), США (1912), Советской России (1917). В ряде экономических источников (преимущественно зарубежных) этот законодательно установленный предел оплаты труда называют минимальным размером оплаты труда или МРОТ и означает он главным образом почасовую ставку оплаты труда, в других работах термин «минимальная заработная плата» (МЗП) употребляют по отношению к месячной или годовой ее ставке. Различия между ними состоит в этом, фактически речь идет об одном и том же. В данной работе мы будем оперировать этими понятиями как синонимами.

Особенности использования института МЗП в разных странах мира (критерии установления, уровень, динамика, механизмы корректировки и др.) во многом определяются целями, которыми продиктовано введение этого экономического норматива, и его регулирующим влиянием на параметры рынка труда. Если на протяжении послевоенного периода (вплоть до начала 60-х годов) главной задачей установления МЗП в экономически развитых странах было поддержание приемлемого уровня потребления низкооплачиваемых наемных рабочих и членов их семей, то по мере роста объемов производства и обусловленного им повышения жизненного уровня населения, целевые ориентиры изменились: регулирование МЗП в настоящее время направлено на обеспечение достойной заработной платы, рассматриваемой в качестве воспроизводственного минимума, и снижение таким образом уровня дифференциации доходов различных категорий граждан [1, с. 3]. Но Конвенцию Международной организации труда/ООН № 131 «О минимальной заработной плате, 1970» [2] исполняют не все страны.

Актуальность. В Украине с 1 января 2017 г. вдвое увеличена МЗП с 1600 грн до 3200 грн. Хорошо это или таит в себе какие-то риски для обычных граждан и экономики страны, в обществе нет единого мнения. Для украинского рынка труда МЗП имеет важное значение, хотя в Украине ее рассматривают как один из социальных стандартов, а не как инструмент политики на рынке труда. В начале 2000-х годов были попытки, несколько раз даже удачные, определять ориентировочный размер МЗП на основе трехстороннего соглашения (правительства, работодателей и профсоюзов). Однако в конце минимальная зарплата стала заложницей «фискальных соображений» правительства.

Попробуем разобраться в причинно-следственных связях нынешнего повышения МЗП в Украине с учетом опыта стран с рыночной экономикой.

Степень исследования данной проблемы. В силу своей чрезвычайной актуальности, работ, посвященных оплате труда, в том числе МЗП, большое количество. Одни авторы критикуют данный

институт с теоретических и эмпирических позиций, другие считают, что МЗП должна регулироваться исключительно рынком, а не быть инструментом государственной политики. Существует много и других аргументов «pro» и «contra» установления МЗП.

Исследование института минимальной заработной платы получило свое отражение в работах таких зарубежных ученых, как Д. Аронсон, Д. Кард, А. Крюгер, Д. Меткалф, Д. Ньюмарк, Дж. Стиглер, У. Уошер, Г. Филдс, Р. Фриман и др.

В украинском научной среде МЗП рассматривалась до недавнего времени как социальный стандарт, и ее увеличение всегда приветствовалось. Сегодня все больше ученых задаются вопросом о влиянии МЗП на те или иные процессы в национальной экономике. Проблемы МЗП в Украине освещены в работах таких ученых, как Е. Гришнова, О. Доронина, Т.Кириян, Л. Леваева, Р. Попивняк, Г. Тибинка, Б.Уланенко, Л. Яременко и др.

Экономические школы спорили и спорят до сих пор по вопросу о необходимости установления минимума оплаты труда и о последствиях его изменения. Согласно неоклассической экономической теории, установление МРОТ выше точки равновесия ведет к росту безработицы, что происходит из-за того, что больше работников хочет работать за эти деньги и меньше работодателей готовы их платить. Критики неоклассической теории утверждают, что простая модель рынка труда (то есть, рассматривающая рынок в виде одного сектора) является некорректной и не дает правильного анализа [3]. Несмотря на множество исследований, эффекты от МРОТ обсуждаются и сейчас.

Предметом исследования в статье есть институт минимальной заработной платы.

Цель статьи – определить роль МЗП в украинской экономике на современном этапе ее развития и перспективы этого института.

В соответствии с логикой научного поиска в статье использованы такие методы исследования, как метод исторического и логического, анализ и синтез, метод индукции и дедукции и некоторые другие.

Постановка задач. Для реализации вышеуказанной цели поставлен ряд задач, в частности: выяснить позитивные и негативные эффекты МЗП, как экономического института, а также определить направления государственной политики в области оплаты труда, в частности МЗП, и дать им оценку.

Результаты исследования. Историческая хронология появления МРОТ или МЗП противоречива. Есть мнение, что впервые такой способ регулирования социально-трудовых отношений был предложен как средство борьбы с «погонными» производствами. Считалось, что их владельцы, обладая рыночной властью, устанавливали «несправедливую» цену за труд своих работников. Корни такого способа решения проблемы лежат в убеждении, что рынок не способен самостоятельно установить «справедливую» цену на труд работников низкой квалификации. Следовательно, единственный способ решения данной проблемы заключается в административном изменении структуры заработной платы и перераспределении, таким образом, доходов [3].

Б.Б. Уланенко, О.А. Доронина утверждают, что институт МЗП сложился в начале XX века, что было обусловлено распространением социал-демократических настроений в обществе [5, с.362]. По нашему мнению, вопрос о том, сколько платить низкоквалифицированной рабочей силе, поднимался еще во времена меркантилизма (XVI век). Его идеологи призывали низшим слоям общества платить мало, держать их в бедности, чтобы лучше работали. Но менялись времена, менялись и доктрины.

Одним из теоретиков МЗП был английский экономист С. Вебб, который в работе «Экономическая теория минимальной заработной платы» (1912) выделял следующие цели установления МЗП: сокращение социального неравенства и повышение уровня жизни беднейших слоев населения. В последующем учение о МЗП было расширено представителями кейнсианского направления и теоретиками социал-демократии, что добавило к обозначенным С.Веббом целям такие, как снижение расходов на социальные программы (за счет увеличения благосостояния наиболее часто пользующихся социальными услугами и гарантиями); стимулирование потребления за счет увеличения денежной массы в распоряжении бедных слоев населения [5, с.362].

Из зарубежных ученых, чей вклад в исследование данной проблемы является весомым, следует назвать Джорджа Стиглера, американского экономиста, Лауреата Нобелевской премии по экономике 1982 г. Одной из фундаментальных работ ученого в этой области стало его эссе «Информация на рынке труда» (1962), в которой отстаивается точка зрения, что на рынке труда не существует такого понятия, как единая заработная плата за данную работу; даже в случаях с четко определенной работой. Ученый утверждает, что, в действительности диапазон доступных заработных плат очень широк, так что ищущему работу человеку приходится решать проблему поиска информации [4]. Иными словами, Стиглер не рассматривал МРОТ как средство борьбы с бедностью.

В Украине минимальный размер заработной платы относится к основным социальным гарантиям. Это означает, что МЗП является социально-экономическим нормативом, гарантирующим населению признанный обществом уровень потребления, то есть обеспечивающий минимальный стандарт уровня жизни в соответствии с возможностями экономики.

В ст. 3 Конвенции МОТ № 131 отмечается, что факторы, которые учитываются при определении уровня МЗП, включают, насколько это возможно и приемлемо в соответствии с национальной практикой и условиями, потребности работников и их семей, принимая во внимание общий уровень заработной платы в

стране, стоимость жизни, социальные пособия и относительный уровень жизни других социальных групп [2]. В развитых странах МЗП превышает прожиточный минимум в 2-2,5 раза. В Украине МЗП по состоянию на 1 января 1999 г. составила 63,4% общего прожиточного минимума (на одного человека), 1 января 2017 г. – 207,3%. Соотношение МЗП и прожиточного минимума в Украине представлено в табл.1.

Таблица 1. Соотношение МЗП и прожиточного минимума в Украине в 1999-2017гг.

Роки	Размер минимальной заработной платы*, (грн.)	Прожиточный минимум на одного человека, (грн.)	Процент МЗП в прожиточном минимуме, (%)
1999	75	118,3	63,4
2000	90	270,10	33,6
2001	118	311,30	39,9
2002	140	342	40,9
2003	205	342	59,9
2004	237	362,23	65,4
2005	332	423	78,5
2006	400	472	84,8
2007	450	532	84,6
2008	605	626	96,7
2009	650	701	92,7
2010	869	825	105,3
2011	941*	894	105,3
2012	1073	1017	105,5
2013	1147	1108	103,5
2014	1218	1176	103,6
2015	1218	1176	103,6
2016	1378	1330	103,6
с 01.12.2016 по 31.12.2016	1600	1544	103,6
с 01.01.2017	3200	1544	207,3

* По состоянию на 1 января.

*Источник: составлено автором: [6; 7]

Если же взять прожиточный минимум для работающего человека, то соотношение МЗП и этого показателя будет меньше. К сожалению, иногда авторы манипулируют данными и мнением общественности. Так, в одной статье, комментируя повышение МЗП, пишут, что правительство считает, «что таким образом впервые за годы независимости размер минимальной зарплаты сравняется с прожиточным минимумом для трудоспособных лиц. К примеру, в сентябре 2015 года после очередного повышения соцстандартов минимальная зарплата составляла лишь 47,3% прожиточного минимума» [8]. На самом деле, в период с 01.09.2015 по 31.12.2015 МЗП составляла 1330 грн, а прожиточный минимум для трудоспособного лица - 1378 грн, иными словами, доля МЗП была 96,5%. Но, разумеется, и это соотношение не есть удовлетворительным.

В середине 80-х годов ООН выпустила рекомендацию, согласно которой часовая зарплата должна быть не менее 3 долларов США. Установлено, что зарплата менее 3 долларов в час приводит к снижению мотивации к труду. В международной практике МЗП регулярно пересматривается для сохранения стабильности ее отношения к средней заработной плате, которая, как правило, растет быстрее, чем МЗП. В Украине ее уровень также пересматривается в соответствии с принятыми законами. Согласно исследованию информационно-аналитического центра Info-Light, в Украине после экономического кризиса 90-х годов и до 2015 г. уровень МЗП возрастал. Наибольший её прирост в долларовом эквиваленте произошёл в 2007 г. - почти на 30%. При том, что в 2005-2008 и 2010-2014 годах курс гривны был номинально стабилен, на начало 2014 г. МЗП достигла долларового максимума за всю историю Украины - 152 доллара (1218 грн при курсе 7,99 грн/долл.). Однако ситуация кардинально изменилась, по состоянию на начало 2015 г. МЗП опустилась до 77 долларов, а 1 марта достигла минимального за 12 лет значения в валютном выражении – 43,8 доллара. С 1 января 2017 г. МЗП в Украине составляет 3200 грн (около 118,50 долларов по текущему курсу) [3].

Повышение МЗП учеными и политиками оценивается неоднозначно. Рядом с отрицательными прогнозами есть и мнения, что увеличение денежной массы в экономике должно стимулировать рост производства. Однако негативных отзывов намного больше, чем положительных. Чего опасаются «критики» повышения МЗП?

«При нынешней экономической политике и текущей экономической ситуации, повышение МЗП вдвое увеличит безработицу неквалифицированной рабочей силы, увеличит налоговое давление на малый бизнес и уменьшит субсидии малообеспеченным гражданам. При этом увеличится размер теневой

экономики», - сокрушается Виктор Скаршевский, экономист, министр финансов оппозиционного правительства [9]. Приведем и некоторые другие его аргументы.

Повышение МЗП, считает В. Скаршевский, совсем не означает, что те, кто получал 1600 грн в месяц, автоматически получают 3200 грн. Для тех, кто получает МЗП и доплату в «конверте» возможны два варианта - либо работодатель переведет часть «конверта» в официальную зарплату и будет выплачивать увеличенную сумму в Пенсионный фонд (единый социальный взнос) и в бюджет (налог на доходы физических лиц) или, что более вероятно, переведет таких сотрудников на неполный рабочий день и «сэкономит» на платежах государству. Для неквалифицированной рабочей силы, которая не получает зарплату в «конверте», варианты - или неполный рабочий день, или увольнение. Кроме того, к МЗП привязан размер единого социального взноса (ЕСВ) для тех, кто работает на едином налоге. Сейчас для физлиц-предпринимателей размер ЕСВ составляет 352 грн в месяц, а после повышения МЗП вдвое, составит около 704 грн в месяц. Для многих представителей малого бизнеса это может означать закрытие или уход в тень. Расходы же бюджета на оплату труда, скорее всего, не увеличатся, так как, по словам премьер-министра В. Гройсмана, тарифная сетка, а также зарплаты судьям, прокурорам, депутатам, сотрудникам антикоррупционных органов, больше не будет привязана к размеру МЗП. А вот, расходы бюджета на жилищно-коммунальные субсидии уменьшатся. Иными словами, безработные на бумаге станут вдвое богаче, а субсидий (по факту) получат меньше. Почему так получается, что резкое повышение МЗП вместо положительного экономического эффекта даст отрицательный? Да потому, что правительство ставит целью не повышение благосостояния украинских граждан, а наполнение бюджета и сокращение его расходов» [9]. Анонсированная правительством цепочка «рост минималки - рост налоговых отчислений - рост экономики - сбалансирование Пенсионного фонда» была бы справедливой, если бы все предприятия имели финансовую возможность поднять минимальные зарплаты, - поясняет директор экономических программ Центра Разумкова Василий Юрчишин. - Но у большинства, особенно у представителей среднего и малого бизнеса, такой возможности нет. Следовательно, последствия повышения минимальной зарплаты будут совсем другими: увольнения, рост безработицы, уменьшение прибыли предприятий, увеличение числа банкротов, вымывание инвестиционных ресурсов [10].

Не можем не вступить в небольшую полемику с этими авторитетными экономистами. Разумеется, не все выиграют от повышения МЗП и изменения правил уплаты ЕСВ. И с этим нельзя не согласиться. У государства, безусловно, есть определенные фискальные ожидания от предпринятых мер. Но не следует забывать, что еще в 2016 г. почти 40% всего работающего населения получало зарплату меньше 3200 грн.

Посмотрим на первые результаты от реформы ЕСВ-МЗП. В январе этого года от уплаты ЕСВ поступило 11,1 млрд грн., что на 700 млн грн больше, чем в январе прошлого года. Плановые показатели января 2017 г по поступлению ЕСВ перевыполнены на 1,8 млрд грн. или на 19,7%. Чтобы стимулировать бизнес к выплате «белых» зарплат, государство понизило ставку ЕСВ с 42% до 21%. Только у 34% вакансий работодатели предлагают зарплату на уровне новой «минималки», остальные - готовы платить больше. Как следствие увеличения МЗП, возможен всплеск безработицы. Но в январе 2017 г. количество безработных уменьшилось на 16%, или на 80 тыс. человек. Наблюдается рост спроса на персонал. На 1 февраля этого года количество обращений работодателей к Государственной службе занятости в поисках персонала выросло на 51% (до 47 тыс.). По информации из других источников дополнительно к официальной отчетности, количество вакансий составляет 20,8 тыс. [11]. Что касается малого бизнеса и его реакции на повышение МЗП, то заметим, что за период 01.12.2016 - 01.02.2017 закрылось 299,7 тыс ФОП, из которых 98% в течение последних лет не осуществляли хозяйственную деятельность. Пик «закрытий» пришелся на первую декаду декабря 2016 г., но в целом, массового сокращения малого бизнеса не произошло.

Хрупкие положительные результаты вселяют надежду, что повышение МЗП будет способствовать улучшению экономической ситуации. Вместе с тем, отношение к происходящему весьма противоречивое. Повышение МЗП никак не отразилось на минимальной пенсии. Стало уже «хорошей» традицией, что хуже всех в Украине пенсионерам. Минимальная пенсия в 2017 г. будет оставаться небольшой, действительно, минимальной, так, с 1 января она составляет 1247 грн, с 01 мая - 1312 грн., с 01 декабря - 1373 грн. Не может не возмущать и тот абсолютно несправедливый подход, который государство избрало по отношению к работающим пенсионерам - налоги на пенсии, пересчет пенсий в случае прекращения работы.

Роста реальных доходов населения не предвидится, поскольку для этого нет реальных оснований, то есть, нет предпосылок для роста производства. Повышая МЗП, украинское правительство руководствовалось, прежде всего, перспективой увеличить поступления от налогов. Но государство отчитывается о «ростах».

По данным Министерства финансов Украины, средняя зарплата в стране и по регионам за период 10.2014 - 01.2017гг. постепенно росла [12]. Но ведь в номинальном выражении (!). По данным Государственной службы статистики, в январе 2017 г. средняя зарплата украинцев составляла 6008 грн., в феврале 2017 г. - 6209 гривен, что на 3,3% больше, чем в январе 2017 г. Реальная же заработная плата в феврале 2017 г. по сравнению с январем 2017 г. увеличилась на 2,3%, а относительно февраля 2016 г. - выросла на 18% [13]. К сожалению, она не приводит данные по потребительской инфляции в этом периоде. Министерство финансов дает информацию, что за 2016 г реальная заработная плата выросла на 9%, при этом рост объема розничной торговли составил 4%, а потребительская инфляция в 2016 г. составила 12,4%

[там же]. Как же соотнести приведенные данные с тем, что, согласно опросу Социологической группы «Рейтинг» в феврале 2017 г, свыше 80% украинцев заявили, что им не хватает зарплаты (27% - скорее недостаточно, больше половины (56%) - однозначно недостаточно)? К сожалению, 54% опрошенных украинцев считают, что бедным быть не стыдно (!) Правда, дольше работать ради дополнительного заработка готовы 56% опрошенных [14].

Есть ли альтернативные меры повышению МЗП? Экономисты и политики предлагают разные альтернативы, которые-де могут лучше противостоять бедности, не увеличивая безработицу. К их числу относится гарантированный минимум или отрицательный подоходный налог, когда каждый житель на основании ряда критериев получает определённую сумму денег, на которую он может жить. Частным случаем гарантированного минимума является базовый доход, где единственным критерием получения денег является наличие гражданства. Предлагают и возмещаемый налоговый кредит, коллективный договор и др. По мнению МОТ, оптимизация величины МЗП в каждом конкретном случае достигается при соблюдении таких условий: первое состоит в создании системы регулирования заработной платы, включающей на равных правах представителей объединений работодателей и работников, а также независимых экспертов, обладающих признанной компетенцией для представления общих интересов страны; второе связано с наличием адекватной и надёжной статистической и эмпирической информации, которая должна быть использована для обоснования результатов переговоров. Кроме того, считают эксперты МОТ, потенциал МЗП для улучшения положения низкооплачиваемых работников во многих странах не используется должным образом в силу недостаточного обеспечения соблюдения законодательства о МЗП (небольшое число инспекторов по труду, малая вероятность обнаружения нарушений, слишком мягкие санкции при их обнаружении); неполного охвата уязвимых категорий работников; практического выпадения из сферы действия законодательства работников, занятых в неформальном секторе экономики [1, с.4].

Можно утверждать, что в Украине система установления и регулирования заработной платы имеет большинство перечисленных недостатков. Это – неприспособленность статистической базы к анализу влияния изменений МЗП на величину заработной платы, затрат на рабочую силу и уровень жизни, отсутствие достоверных данных о численности получателей МЗП и их составе; о степени влияния повышения МЗП на другие категории оплачиваемых работников с зарплатой выше МЗП и др. Одним словом, принятию решения о действиях с МЗП, необходимы соответствующие данные и их глубокий анализ

Обратимся к зарубежному опыту. Российский ученый Н.М. Кулагина выделяет три модели определения и установления МЗП в мире. Первая модель, считает автор, наиболее централизованна, в ее рамках государство в лице правительства или высшего органа законодательной власти играет решающую роль в установлении единой для всей страны величины МЗП. В «чистом» виде эта модель применяется в незначительном числе государств. Это – Ирландия, Испания, Люксембург, Словения, Нидерланды, Хорватия и некоторые другие. В ряде стран Европы (Болгария, Венгрия, Польша, Словакия, Латвия, Литва, Эстония и др.) используется комбинированный вариант - правительство корректирует величину МЗП после консультаций с социальными партнерами.

Вторая модель, по утверждению Н.М. Кулагиной, основана на приоритетной роли региональных органов власти. Эту модель используют Канада, Япония. Третья модель применяется в странах с развитым структурированным по видам деятельности профсоюзным движением. Среди них – Бельгия, Греция, Мексика, Австрия. Есть страны, где МЗП определяется при заключении отраслевых тарифных соглашений (Италия) [1, с.4, 5].

Таблица 2. Основные модели минимальной заработной платы [5, с. 363]

Тип локализации	Количество стран, использующих модель	Типичные представители	Средний показатель уровня безработицы (2008 г.) %	Средний коэффициент Джинни, (2008 г.)
Национальная МЗП	42	США, Южная Корея, Канада, Украина	11,73	36,17
Отраслевые МЗП	7	Нидерланды, Великобритания, Индия, Хорватия	13,21	39,5
Территориальные МЗП	8	Япония, Австралия, Китай	6,51	41,18
Почасовая МЗП	14	США, Великобритания, Южная Корея, Канада	8,71	37,8
Помесячная МЗП	42	Россия, Польша, Румыния, Греция, Украина	13,81	36,25
МЗП не регулируется законом	10	Финляндия, Германия, Сингапур, Грузия	7,71	31,4

Ученые О.Доронина и Б. Уланенко предлагают свой вариант выделения моделей (табл.2). Как видно, у этих авторов иной критерий отнесения стран к той или иной модели МЗП. Вывод, к которому пришли

ученые в ходе своего исследования, таков, что более гибкие формы МЗП способствуют снижению безработицы и сокращению уровня социального расслоения. Это может быть объяснено тем, что при установлении МЗП на уровне административно-территориальных единиц правительство может учитывать уровень развития тех или иных регионов, что позволяет вести более гибкую политику занятости и регулирования доходов. Государства, не устанавливающие МЗП на законодательном уровне, так же демонстрируют низкие показатели безработицы и социального расслоения, т.к. во многих странах этой группы МЗП устанавливается в масштабах отдельных отраслей и концернов (Финляндия, Германия), либо не устанавливается вовсе (Грузия, Сингапур) [1, с.4, 5]. И с этим следует согласиться.

Проведенное Б. Уланенко и О. Дорониной исследование, показало, что реальная МЗП в Украине росла значительно быстрее, чем производительность труда, и за 10 лет увеличилась в 4,04 раза, в то время как производительность труда - только в 1,95 раз. Исходя из этого, можно предположить, что подобная политика увеличения МЗП не способствует развитию экономики и нарушает макроэкономические пропорции. Более того, динамика роста реальной средней заработной платы так же отстает от роста МЗП, что не может быть объяснено объективными факторами. В целом такие тенденции только усугубляют экономическую ситуацию, способствуя инфляции и ухудшению макроэкономических пропорций [там же].

Если только повышение МЗП понимается правительством как проявление выполнения государством своей социальной функции, то следует заметить, что это заблуждение. Рост МЗП должен быть подкреплен ростом экономики. А для этого необходимо активно работать в плане создания соответствующих предпосылок.

Выводы. Обзор ситуации с МЗП в Украине и в зарубежных странах позволяет сделать следующие выводы.

Во-первых, особенностей в политике МЗП в разных странах мира много. Каждая страна старается использовать этот социально-экономический норматив в качестве инструмента регулирования не только социально-трудовых отношений, но и других процессов в экономике. Все зависит от тех целей и задач, которые приходится решать.

Во-вторых, политикам и представителям государственной власти нужно, наконец, отойти от популистских взглядов на МЗП как на средство борьбы с бедностью и рассматривать ее главным образом как инструмент регулирования рынка труда, а также подходить к таким мерам более взвешенно и экономически обоснованно. Для повышения МЗП должно быть определенное основание. Таким основанием, прежде всего, является создание рабочих мест и благоприятных условий для развития бизнеса, а также налоговая реформа.

В-третьих, отсутствие у работодателей экономических возможностей для выплаты спонтанно установленной МЗП приводит к необходимости сокращения работников или ухода в тень, то есть отрицательно влияет на занятость.

В-четвертых, развитие экономики следует развернуть в плоскость активной борьбы с монополией, коррупцией, нецелевого использования бюджетных средств.

Список использованных источников

1. Кулагина Н.М. Функционирование института минимальной заработной платы в России и за рубежом / Н.М. Кулагина // Труд и социальные отношения. - 2012. - № 12 (102) – С. 3-18.
2. Конвенция об установлении минимальной заработной платы // Конвенция МОТ № 131 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.ilo.org/wcmsp5/.../wcms_c131_ru.htm
3. Минимальный размер оплаты труда [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Минимальный_размер_оплаты_труда
4. Blaug Mark. Great economists since Keynes: introduction to the lives and works of one hundred modern economists. Cheltenham (UK), Northampton MA: Edward Elgar Pub., 2nd ed., 1998.
5. Уланенко Б.Б. Влияние модели минимальной заработной платы на занятость населения в период кризиса / Б.Б. Уланенко, О.А. Доронина [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/1483/1512>
6. Прожиточный минимум (Украина) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://index.minfin.com.ua/index/wage/>
7. Минимальная зарплата (Украина) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://index.minfin.com.ua/index/salary/>
8. Минималка 3200: популизм и авантюра? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zik.ua/ru/news/2016/10/28/myumalka_3200_populyzm_y_avantura_981439
9. Скаршевский В. Причины и следствия повышения минимальной зарплаты [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.facenews.ua/columns/2016/309904/>
10. Парадокс: зарплату повысили, но при этом многим снизили... [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kr.ua/economics/567870-paradoks-zarplatu-povyshly-no-pri-etom-mnogym-snyzly>
11. Пять реальных фактов о МЗП и безработице [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://topnews.kr.ua/society/2017/02/10/102387.html>
12. Средняя зарплата в Украине [Электронные ресурсы]. – Режим доступа: <http://index.minfin.com.ua/index/average/detail.php?2016-01>; а также: <http://index.minfin.com.ua/index/average/detail.php?2017-01>

13. Средняя зарплата в Украине в феврале выросла на 201 гривну. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.rbc.ua/rus/news/srednyaya-zarplata-ukraine-fevrale-vyroslo-1490716913.html>

14. Особенности отношения украинцев к деньгам [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ratinggroup.ua/ru/research/ukraine/osobennosti_otnosheniya_ukraincev_k_dengam.html

References

1. Kulagina N.M. Funktsionirovanie instituta minimalnoy zarabotnoy platyi v Rossii i za rubezhom // Trud i sotsialnye otnosheniya. - 2012. - No 12 (102) – S. 3-18.
2. Konventsiya ob ustanovlenii minimalnoy zarabotnoy platyi // Konventsiya MOT No131 : www.ilo.org/wcmsp5/.../wcms_c131_ru.htm
3. Minimalnyiy razmer oplatyi truda : https://ru.wikipedia.org/wiki/Minimalnyiy_razmer_oplatyi_truda
4. Blaug Mark. Great economists since Keynes: introduction to the lives and works of one hundred modern economists. Cheltenham (UK), Northampton MA: Edward Elgar Pub., 2nd ed., 1998.
5. Ulanenko B.B., Doronina O.A. Vliyanie modeli minimalnoy zarabotnoy platyi na zanyatost naseleniya v period krizisa : <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/1483/1512>
6. Prozhitochnyy minimum (Ukraina) : <http://index.minfin.com.ua/index/wage/>
7. Minimalnaya zarplata (Ukraina) : <http://index.minfin.com.ua/index/salary/>
8. Minimalka 3200: populizm i avantyura? : http://zik.ua/ru/news/2016/10/28/mynymalka_3200_populyzm_y_avantura_981439
9. Skarshevskiy V. Prichiny i sledstviya povyisheniya minimalnoy zarplatyi : <https://www.facenews.ua/columns/2016/309904/>
10. Paradoks: zarplatu povyisili, no pri etom mnogim snizili : <http://kp.ua/economics/567870-paradoks-zarplatu-povyisyly-no-pri-etom-mnogym-snyzyly>
11. Pyat realnyih faktov o MZP i bezrobotitse : <http://topnews.kr.ua/society/2017/02/10/102387.html>
12. Srednyaya zarplata v Ukraine : <http://index.minfin.com.ua/index/average/detail.php?2016-01;>
<http://index.minfin.com.ua/index/average/detail.php?2017-01>
13. Srednyaya zarplata v Ukraine v fevrale vyroslo na 201 grivnu. : <https://www.rbc.ua/rus/news/srednyaya-zarplata-ukraine-fevrale-vyroslo-1490716913.html>
14. Osobennosti otnosheniya ukraintsev k dengam : http://ratinggroup.ua/ru/research/ukraine/osobennosti_otnosheniya_ukraincev_k_dengam.html

ДАНИ ПРО АВТОРА

Баранник Лілія Борисівна - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри оподаткування та соціального забезпечення ННІ «Фінансова академія» Університету митної справи та фінансів м. Дніпро – 49083, вул. Аржанова, 12.
e-mail: Barannik_LB@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Баранник Лилия Борисовна - доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой налогообложения и социального обеспечения УНИ «Финансовая академия» Университета таможенного дела и финансов г. Днепр - 49083, ул. Аржанова, 12.
e-mail: Barannik_LB@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR

Barannik Liliya - Doctor of Economics, professor, head of tax and social security of ESI «Financial Academy» University of customs and finance
Address: m. Dnipro - 49083, str. Arzhanova, 12.
e-mail: Barannik_LB@mail.ru

УДК 338.124.4

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ЗАГРОЗИ ФІНАНСОВІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ЗАПОБІГАННЯ

Варналії 3.С.

У статті досліджено теоретичні та практичні аспекти фінансової безпеки, розкрито її сутність. Зокрема, фінансову безпеку держави визначено як захищеність інтересів держави у фінансовій сфері, або такий рівень бюджетної, податкової та грошово-кредитної систем, що гарантує спроможність держави ефективно формувати, зберігати від надмірного знецінення та раціонально використовувати фінансові ресурси країни для забезпечення її соціально-економічного розвитку і обслуговування фінансових зобов'язань. Також, розкрито зміст загроз фінансовій безпеці України як сукупності реальних чи потенційно можливих явищ і чинників, що створюють небезпеку для реалізації національних інтересів

в фінансовій сфері. У статті визначено основні інституціональні деформації як загрози забезпечення фінансової безпеки України. Розкрито зміст та особливості інституціональних загроз фінансовій безпеці України. Встановлено, що основними загрозливими формами інституціональних деформацій у фінансовій сфері України на сучасному етапі є: тіньова економіка, корупція, тіньова парадержава, рейдерство та непродуктивний відплив капіталу. Саме ці форми інституціональних загроз є найбільшими за обсягами, соціально-економічними наслідками та реальними загрозами фінансовій безпеці України. Доведено, що небезпечною, специфічною та багаторівневою формою інституціональної деформації економіки України є тіньова парадержава, яка вкрай негативно впливає на забезпечення фінансової безпеки України. Обґрунтовано, що тіньова парадержава – це утворення макроекономічного рівня державного типу, в якому, внаслідок високого рівня корупції та тінізації, державні послуги та суспільні блага розподіляються за ринковими принципами, у такому утворенні остаточно формуються та ефективно діють корупційні ринки державних послуг та суспільних благ. Тіньова парадержава включає ринки: адміністративно-господарських рішень, державних посад, кадрової політики, державних привілеїв, державної освіти та науки, державного захисту прав та свобод громадян, виборчу систему тощо. Запропоновано шляхи запобігання інституціональним загрозам. Зокрема, запропоновано низку дієвих заходів щодо детінізації економіки, антикорупційних, антирейдерських та інших заходів по запобіганню інституціональним загрозам, що в свою чергу значно сприятиме захисту національних економічних інтересів, забезпеченню фінансової безпеки України, зміцненню її конкурентоспроможності та авторитету серед світової спільноти.

Ключові слова: фінансова безпека, загрози, інституціональні загрози, тіньова економіка, корупція, тіньова парадержава, рейдерство, непродуктивний відплив капіталу.

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ УГРОЗЫ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ И ПУТИ ИХ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ

Варналий З.С.

В статье исследованы теоретические и практические аспекты финансовой безопасности, раскрыто ее сущность. В частности, финансовую безопасность государства определено как защищенность интересов государства в финансовой сфере, или такой уровень бюджетной, налоговой и денежно-кредитной систем, который гарантирует способность государства эффективно формировать, хранить от чрезмерного обесценивания и рационально использовать финансовые ресурсы страны для обеспечения ее социально-экономического развития и обслуживания финансовых обязательств. Также, раскрыто содержание угроз финансовой безопасности Украины как совокупности реальных или потенциальных явлений и факторов, создающих опасность для реализации национальных интересов в финансовой сфере. В статье определены основные институциональные деформации как угрозы обеспечения финансовой безопасности Украины. Раскрыто содержание и особенности институциональных угроз финансовой безопасности Украины. Установлено, что основными угрожающими формами институциональных деформаций в финансовой сфере Украины на современном этапе являются: теневая экономика, коррупция, теневое паразитическое государство, рейдерство и непродуктивный отток капитала. Именно эти формы институциональных угроз являются самыми большими по объемам, социально-экономическими последствиями и реальными угрозами финансовой безопасности Украины. Доказано, что опасной, специфической и многоуровневой формой институциональной деформации экономики Украины является теневое паразитическое государство, которая крайне негативно влияет на обеспечение финансовой безопасности Украины. Обосновано, что теневое паразитическое государство - это образование макроекономического уровня государственного типа, в котором, вследствие высокого уровня коррупции и тенезации, государственные услуги и общественные блага распределяются по рыночным принципам, в таком образовании окончательно формируются и эффективно действуют коррупционные рынки государственных услуг и общественных благ. Теневое паразитическое государство включает рынки: административно-хозяйственных решений, государственных должностей, кадровой политики, государственных привилегий, государственного образования и науки, государственной защиты прав и свобод граждан, избирательную систему и тому подобное. Предложены пути предотвращения институциональным угрозам. В частности, предложен ряд действенных мер по детенизации экономики, антикоррупционных, антирейдерских и других мероприятий по предотвращению институциональным угрозам, что в свою очередь будет содействовать защите национальных экономических интересов, обеспечению финансовой безопасности Украины, укреплению ее конкурентоспособности и авторитета в мировом сообществе.

Ключевые слова: финансовая безопасность, угрозы, институциональные угрозы, теневая экономика, коррупция, теневое паразитическое государство, рейдерство, непродуктивный отток капитала.

INSTITUTIONAL THREATS FINANCIAL SECURITY UKRAINE AND WAYS OF PREVENTING

Varnalii Z.S.

This article explores the theoretical and practical aspects of financial security, reveals its essence. In particular, the financial security of the state is defined as the protection of state interests in the financial sector, or a level of

fiscal, tax and monetary system that guarantees state's ability to effectively generate, store excessive depreciation and rational use of financial resources of the country to ensure its socio-economic development and servicing of financial obligations. Also, the content of threats to the financial security of Ukraine as a combination of actual or potential effects and possible factors that endanger the national interests in the financial sector. The paper identified key institutional deformation as a threat to ensure the financial security of Ukraine. The content and features of institutional threats to the financial security of Ukraine. It was established that the main forms of institutional threatening strains in the financial sector Ukraine at this stage are: the shadow economy, corruption, shadow paranoia, raiding and unproductive capital outflow. These forms of institutional threats are the largest in terms of socio-economic consequences and real threats to the financial security of Ukraine. Proved that dangerous and specific form of a multi-institutional deformation shadow economy in Ukraine is shadow paranoia, which negatively affects the financial security of Ukraine. It is proved that the shadow paranoia - a formation of macro-type state, which, due to the high levels of corruption and shadowing, public services and public benefits are distributed according to market principles, in this formation completely formed and operate effectively corrupt the markets of public services and public goods. Shadow paranoia markets include: administrative and economic decisions, government offices, personnel, public benefits, public education and science, state protection of rights and freedoms, the electoral system and others. The ways of preventing institutional challenges. In particular, proposed a series of effective measures for reducing the shadow economy, anti-corruption, antireyderskih and other institutional measures to prevent threats, which in turn will significantly contribute to the protection of national economic interests to ensure the financial security of Ukraine, strengthening its competitiveness and credibility among the international community.

Keywords: financial security, threats, institutional threat, shadow economy, corruption, shadow paranoia, raiding, non-productive capital outflows.

Постановка проблеми. В умовах посилення фінансової глобалізації та одночасного послаблення державного контролю за розвитком грошово-кредитних відносин, лібералізації зовнішньоекономічних зв'язків та зростання впливу політичної ситуації на економічні процеси особливу роль в економіці України займає система забезпечення фінансової безпеки держави. Проблеми у сфері забезпечення фінансової безпеки не дозволяють створити умови для економічного зростання, мають негативний вплив на фінансову, податкову, страхову сфери та бюджетний процес країни. Тому, в сучасних умовах постає питання забезпечення належного рівня фінансової безпеки держави, зокрема, шляхів запобігання основних її загроз, особливо – інституціональних загроз.

Постановка завдання. Проаналізувати основні інституціональні загрози фінансовій безпеці в Україні та запропонувати можливі шляхи їх запобігання.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Проблемам фінансової безпеки, зокрема через легалізацію фінансових ресурсів приділяли увагу такі зарубіжні вчені-економісти, як: Р. Вайсберг, Г. Гросман, П. Гутман, Б. Контіні, Р. Коуз, А. Лаффер, В. Танзі, Е. Фейг, М. Фрідман, Ф. Шнайдер та інші. Так, зокрема, Лауреат Нобелівської премії з економіки 2014 р. Ж. Тіроль дослідив проблеми тінізації фінансових потоків при утворенні монополій.

У розробку питань аналізу фінансової безпеки України та шляхів запобігання її загрозам вагомий внесок зробили такі вітчизняні науковці, як А. Базиліук, О. Барановський, В. Засанський, М. Єрмошенко, Т. Єфименко, Я. Жаліло, Т. Ковальчук, Н. Краус, І. Мазур, В. Мандибур, С. Онищенко, О. Підхормий, М. Флейчук, Ю. Харазішвілі та інші.

Водночас, більшість робіт цих вчених присвячено загальним питанням фінансової безпеки України, в недостатній мірі досліджено загрози фінансовій безпеці України на сучасному етапі, особливо – інституціональні загрози. Тому дане питання є досить актуальним та потребує подальшого його дослідження.

Метою статті є дослідження сутності загроз фінансовій безпеці України, визначення основних інституціональних загроз та шляхів їх запобігання.

Результати дослідження. Фінансова безпека є не лише національною проблемою, а й визначальною детермінантою сучасної глобальної економіки, що формується шляхом поглиблення та взаємодії транснаціоналізації й міжнародної регіональної економічної інтеграції. В усьому розумінні слова, фінансова безпека – це захищеність фінансових інтересів певного суб'єкта від внутрішніх та зовнішніх загроз. Фінансова безпека держави у широкому розумінні слова – це захищеність інтересів держави у фінансовій сфері, або такий рівень бюджетної, податкової та грошово-кредитної систем, що гарантує спроможність держави ефективно формувати, зберігати від надмірного знецінення та раціонально використовувати фінансові ресурси країни для забезпечення її соціально-економічного розвитку і обслуговування фінансових зобов'язань.

Для характеристики рівня забезпечення будь-якої безпеки в економічній літературі вживаються різні категорії, в першу чергу – це загрози. Для фінансової безпеки, як і для інших складових національної безпеки, вирішальне значення мають не самі показники, а їх граничні значення. Із найзагальніших ознак, що притаманні всім видам загроз, можна виділити такі як: конкретність, реальність, дійсність, створення фінансової небезпеки.

На думку О. Барановського, загроза є «найвищим ступенем вірогідності перетворення небезпеки з можливості на дійсність, висловленим наміром одних суб'єктів завдати шкоди іншим, демонстрацією готовності здійснити насилля для завдання шкоди» [2].

Зміст загрози безпосередньо пов'язаний з її формою, під якою розуміються способи зовнішнього виразу загрози. Форма надає змісту загрози фактичну визначеність в об'єктивному світі, зумовлює її межі. Завдяки формі загроза стає доступною для дослідження і оцінки.

Загрози фінансовій безпеці України – це сукупність реальних чи потенційно можливих явищ і чинників, що створюють небезпеку для реалізації національних інтересів в фінансовій сфері. Загрози ускладнюють саморегуляцію економіки та реалізацію фінансових інтересів, спричиняють вихід фінансових індикаторів за межі їх порогових значень.

Першочерговою проблемою забезпечення фінансової безпеки є проблема виявлення та оцінка рівня загроз у фінансовій сфері. При вирішенні цієї проблеми використовують нормативний підхід, заснований на використанні досвіду інших країн, порівняльного аналізу, експертних методів тощо.

Рівень фінансової безпеки залежить від впливу загроз у суміжних складових економічної безпеки. Незадовільний стан інвестиційної безпеки держави та несприятливий стан інвестиційного клімату в Україні негативно впливають на розвиток економіки, стан платіжного балансу, формування фінансових ресурсів держави. Суттєво впливають на фінансову безпеку України загрози у сфері зовнішньої торгівлі, а саме: нарощування від'ємного зовнішньоторговельного сальдо, обмеженість можливостей диверсифікації експорту, недостатня конкурентоспроможність вітчизняних виробників тощо. Надійніший спосіб усунення зовнішніх загроз – це встановлення взаємовигідних відносин з тими країнами, звідки такі загрози походять. В інших випадках, для забезпечення прийнятного рівня фінансової безпеки держави необхідно створювати резерви і цілеспрямовано застосовувати бюджетні, податкові, грошово-кредитні та інші механізми державного регулювання, що відповідають ринковим умовам.

Фінансова система є віддзеркаленням соціально-економічних процесів у державі. Вона має забезпечувати їх позитивну динаміку та демонструвати здатність знижувати вплив численних викликів і ризиків, які загострюються на етапі трансформаційних зрушень. Водночас, як зазначається в Аналітичній доповіді до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році» нинішній стан фінансової системи України формується під впливом низки деструктивних зовнішніх та внутрішніх викликів, сутністю яких є падіння реального ВВП, зростання інфляції, збереження високого рівня дефіциту бюджету і державного боргу, загострення дисбалансів у фінансовій та монетарній сферах [1].

Основними чинниками формування загроз у фінансовій системі України на сучасному етапі є:

1. Надмірне боргове навантаження. Так, зокрема, упродовж 2015 р. обсяг державного та гарантованого державою боргу України зростає і за його підсумками становив 1572,2 млрд грн (проти 1100,8 млрд грн у 2014 р.), у т.ч. державного боргу – 1334,3 млрд грн та гарантованого державою боргу – 237,9 млрд грн. Відносно ВВП державний та гарантований державою борг у 2015 р. становив 79,4 % (69,4 % ВВП у 2014 р.), що перевищує граничну межу боргового навантаження у 60 % ВВП, передбачену Бюджетним кодексом України.

2. Девальвація національної грошової одиниці. Девальвація стала наслідком збереження кризових макроекономічних тенденцій, несприятливої зовнішньої кон'юнктури та обмеження можливостей НБУ щодо підтримки пропозиції на валютному ринку. Об'єктивними чинниками, які вплинули на девальвацію гривні у 2015 р., стали: зниження експортних надходжень і зменшення пропозиції іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку, зумовлені падінням цін на традиційні експортні товари та девальвацією валют більшості країн-партнерів; збереження підвищеного попиту на валюту з боку підприємств-імпортерів та населення.

3. Негативні очікування суб'єктів банківського ринку. Негативні очікування зумовлені звуженням ресурсної бази банків, скороченням обсягів кредитування та погіршення якості кредитів, збитковістю фінансових установ, загостренням проблеми капіталізації банків, що посилює ризики їх неплатоспроможності.

4. Значний рівень перерозподілу ВВП через бюджетно-податкову систему. Частка доходів зведеного бюджету у ВВП у 2015 р. істотно збільшилася до 32,9 % (проти 28,7 % у 2014 р. та 30,2 % у 2013 р.), що свідчило про посилення податкового тиску на вітчизняну економіку для досягнення збалансованості бюджету. Високий рівень податкового навантаження на суб'єктів господарювання та громадян негативно впливає на інвестиційний клімат у державі, ускладнює виведення економіки на траєкторію стійкого соціально-економічного зростання. Частка видатків зведеного бюджету у ВВП у 2015 р. також дещо зросла і становила 34,3 % (проти 33,0 % у 2014 р. та 34,5 % у 2013 р.), що зумовлено необхідністю відновлення обороноздатності та національної безпеки країни, обслуговування державного боргу, збереження високого рівня державних зобов'язань щодо надання суспільних благ та послуг. У 2016 р. річні показники частки доходів зведеного бюджету у ВВП становили на рівні 32,2%, видатків – зросли до 35,8%.

5. Високий рівень дефіциту державного бюджету. Дефіцит зведеного бюджету України у 2015 р. зменшився до 30,9 млрд грн проти 72,0 млрд грн у 2014 р., або до 1,6 % ВВП проти 4,5 % ВВП відповідно. З урахуванням бюджетного фінансування НАК «Нафтогаз України» дефіцит становив 5,8 % ВВП у 2015 р. проти 10,1 % ВВП у 2014 р. Показник перевищив гранично допустиме значення у 3 % для європейських країн за Маастрихтськими критеріями, хоча й був, як уже зазначалося, майже вдвічі меншим за показник 2014 р. Дефіцит зведеного бюджету був сформований за рахунок дефіциту державного бюджету. Дефіцит Державного бюджету України у 2015 р. зменшився до 45,2 млрд грн проти 78,1 млрд грн у 2014 р., або до 2,3 % ВВП проти 4,9 % ВВП відповідно. Показник в основному сформований за рахунок зростання видатків на оборону та обслуговування державного боргу. На 2016 р. граничний обсяг дефіциту державного бюджету визначено на рівні 83,7 млрд грн,

або 3,7 % ВВП, що певною мірою виходить за економічно безпечні межі цього показника. Водночас існують певні ризики його досягнення, що пов'язано з інфляційно-девальваційними процесами, фінансуванням Пенсійного фонду України, зовнішньополітичними викликами та військовою загрозою з боку РФ, а також результатами співпраці з міжнародними фінансовими організаціями.

6. Збереження залежності місцевих бюджетів від трансфертів з державного бюджету. Зміни до бюджетного та податкового законодавства України та їх реалізація у 2015 р. засвідчили, що перший етап децентралізації відбувся: місцеві бюджети тримали додаткові джерела доходів. У 2015 р. приріст доходів місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів становив додаткових 19,4 млрд грн, або на 19,1 %, більше відповідного показника 2014 р.

7. Стимування розвитку підприємництва внаслідок недосконалості податкового адміністрування та контролю. В Україні зберігається значний дисбаланс прав і обов'язків платників податків та фіскальних органів, зумовлений неузгодженістю інструментів податкової системи та точковими змінами податкового законодавства. Процедури адміністративного оскарження неправомірних рішень у цій сфері є малоефективними, що зумовило необхідність створення у 2015 р. двох інститутів бізнес-омбудсменів – у складі Ради бізнес-омбудсмена та при Державній фіскальній службі України. Найбільше (43 % всіх скарг від українського бізнесу) надійшло щодо роботи органів Державної фіскальної служби. Серед найбільш типових проблем податкового адміністрування визначаються: недостатня прозорість системи електронного адміністрування та затримка з поверненням бюджетного відшкодування ПДВ; призначення та проведення податкових перевірок за відсутності достатніх підстав, процесуальні порушення в їх ході та/або прийняття необґрунтованих рішень за результатами.

8. Критичне зростання інфляційних процесів. Девальвація національної валюти та зростання адміністративно регульованих цін протягом 2015 р. посилили інфляційні очікування, що зумовило збільшення навантаження на бюджет та підвищення ризиків у грошово-кредитній і бюджетній сферах. У 2015 р. споживчі ціни зросли на 43,3 %, що перевищило рівень інфляції 2014 р. (24,9 %). Висока інфляція вкрай негативно впливає на настрої суб'єктів валютного ринку, провокуючи зростання попиту на готівкову та безготівкову валюту, що є передумовою курсових коливань. Водночас зростає рівень відсоткових ставок на депозитному та кредитному ринках, що практично унеможливує кредитування підприємств реального сектору економіки, які мають тривалий термін реалізації проектів. Окрім цього, висока інфляція зумовлює також істотне скорочення строків кредитування, що додатково «відсікає» від банківських кредитів підприємства реального сектору економіки.

9. Низька якість надання державних соціальних послуг при збереженні значної частки соціальної складової у структурі бюджетних видатків. Значною залишається частка соціальних видатків у структурі зведеного бюджету: у 2015 р. вона становила 377,8 млрд грн, або 55,6 % його видатків (у 2014 р. – 59,1 %). Найбільшу частку в загальній структурі видатків у 2015 р. становили видатки на соціальних захист і соціальне забезпечення (25,9 %), освіту (16,8 %) та охорону здоров'я (10,4 %). Сума профінансованих видатків на соціальних захист і соціальне забезпечення у 2015 р. становила 176,3 млрд грн, що на 38,3 млрд грн, або на 27,8 %, більше від показника 2014 р. Обсяг їх фінансування у 2016 р. запланований на рівні 249,7 млрд грн, або 30,8 % видатків зведеного бюджету.

10. Зростання частки видатків державного бюджету на обслуговування державного боргу. Впродовж останніх років створює т.зв. ефект витіснення щодо збільшення фінансування інших статей бюджетних видатків, у тому числі соціального спрямування. Так, якщо у 2014 р. вартість обслуговування державного боргу становила 48,0 млрд грн, або 16,0 % видатків без урахування трансфертів (299,6 млрд грн), то за підсумками 2015 р. під впливом девальвації вона стрімко зросла до 84,5 млрд грн, або 21,0 % видатків державного бюджету (402,9 млрд грн). Законом України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» за цією статтею передбачено 99,1 млрд грн, або 20,4 % загального обсягу видатків (485,6 млрд грн).

11. Нереформованість пенсійної системи України. Нереформованість пенсійної системи зумовлює збереження дефіциту власних доходів Пенсійного фонду України, який щорічно компенсується за рахунок коштів державного бюджету. У 2015 р. касові видатки державного бюджету на перерахування трансфертів до Пенсійного фонду збільшилися проти 2014 р. на 19,0 млрд грн, або на 25,1 %, і становили 94,8 млрд грн (з яких 14,0 млрд грн було спрямовано на фінансування «авансової» виплати пенсій за січень 2016 р.) [1, с.277-284].

Вкрай негативний вплив на систему забезпечення фінансової безпеки України мають інституціональні загрози, що проявляються через інституціональні деформації. Інституціональні деформації – це якісні викривлення інституційних форм фінансово-економічної системи. Основними загрозливими формами інституціональних деформацій у фінансовій сфері України на сучасному етапі є: тіньова економіка, корупція, тіньова парадержава, рейдерство та непродуктивний відплив капіталу. Саме ці форми інституціональних загроз є найбільшими за обсягами, соціально-економічними наслідками та реальними загрозами фінансовій безпеці України [4; 5; 7].

Завданнями органів управління, що мають забезпечувати прийнятний рівень фінансової безпеки України, є моніторинг та виявлення загроз, вимірювання їхнього рівня, реалізація адекватних заходів щодо запобігання загроз і негативних наслідків їхнього впливу. Як тут не згадати Михайла Коцюбинського, який зазначав, що «Дивні ті люди, бідує, горює, гине з голоду, а нічого не радить собі, не запобігає лихові». Саме запобігання інституціональним загрозам фінансовій безпеці і є, точніше – повинно бути, головним пріоритетом державної політики України на сучасному етапі.

Ключовою формою вияву інституціональних ризиків фінансової системи будь-якої країни є **тіньова економіка**. Тіньова економіка – це полісистемне явище, особлива система фінансово-економічних відносин зі складним переплетенням легальних і нелегальних зв'язків, які відображають особливу логіку та стратегію поведінки економічних суб'єктів, що поєднані приналежністю до неформальних інституцій одного характеру, об'єднані певною метою, мають специфічні мотиви фінансово-економічної поведінки, форми прояву наслідки, вплив та зв'язок з офіційною економікою [12].

Системними наслідками тінізації в Україні є: втрата дієвості важелів грошово-кредитної політики внаслідок значного обсягу оборотів гривневої та валютної маси, який не підпадає під регулювання засобами банківської системи; втрата дієвості фіскальних інструментів, марнотратство дефіцитних бюджетних ресурсів; втрата потенціалу соціальної політики, занепад соціальної сфери, поширення тіньової зайнятості, зростання диференціації доходів населення; зниження рівня нагромадження в суспільстві та втрата ним інвестиційного потенціалу, відплив ресурсів з процесу суспільного відтворення; гальмування переходу до інноваційної моделі розвитку у зв'язку з недостатнім розвитком інвестування та неефективним відтворенням людського капіталу тощо [7, с. 353-354].

Не менш важливою інституціональною загрозою фінансовій безпеці, як і всієї економічної системи України є **корупція**. В той же час, слід зазначити, що в умовах *глобальної економіки корупція не обмежена рамками окремих країн і набуває міжнародного масштабу*. Протидія корупції є однією з найактуальніших соціальних проблем сучасності, розв'язання якої для багатьох країн надзвичайно складна і важлива справа. Для України корупція стала чинником, що реально загрожує конституційному ладу держави та її національній безпеці [3].

Найбільш органічними інституційними умовами унеможливлення корупції стають правова держава й правове суспільство, де правові норми є нормами життєвої необхідності й моралі. Отже, право приватної власності потрібно зробити обов'язковими до виконання. Запобігання корупції охоплює як цілеспрямоване залучення осіб, уповноважених на виконання функцій держави, та інших суб'єктів до системи соціально-позитивних відносин, так і перешкоджання вступу їх у корупційні відносини чи припинення їх здійснення.

Як соціальне явище корупція існує в певних інституціональних рамках, в яких економічні, політичні, правові, соціальні процеси впливають на неї, а корупція, у свою чергу, чинить вплив на економіку, політику, право, суспільну психологію, ідеологію. У тих країнах, де корупція набуває значного поширення і суттєво впливає на соціально-економічні процеси, вона із соціальної аномалії (патології) поступово перетворюється на правило і стає звичним способом вирішення життєвих проблем, нормою функціонування влади і способом життя великої частини членів суспільства.

Удосконаленням наявних заходів спеціально-кримінологічного характеру є усунення недоліків (прогалин, суперечностей, нечіткості) антикорупційного законодавства, які створюють умови для корумпування суспільних відносин. Одним з основних напрямів спеціально-кримінологічного запобігання корупції має стати розробка антикорупційних стандартів як системи єдиних для певної сфери правового регулювання правил поведінки, здійснення службових операцій (процедур), обмежень, заборон тощо, яка б унеможливлювала чи істотно зменшувала ймовірність корумпування суспільних відносин у цій сфері.

Вкрай небезпечною, специфічною та багаторівневою формою інституціональної деформації економіки України є **тіньова парадержава**. Тіньова парадержава – це утворення макроекономічного рівня державного типу, в якому, внаслідок високого рівня корупції та тінізації, державні послуги та суспільні блага розподіляються за ринковими принципами. У такому утворенні остаточно формуються та ефективно діють корупційні ринки державних послуг та суспільних благ. Тіньова парадержава включає ринки: адміністративно-господарських рішень, державних посад, кадрової політики, державних привілеїв, державної освіти та науки, державного захисту прав та свобод громадян, виборчу систему тощо.

Тіньова парадержава існує в певних інституціональних рамках, в яких економічні, політичні, правові, соціальні процеси впливають на неї, а тіньова парадержава, у свою чергу, чинить вплив на економіку, політику, право, суспільну психологію, ідеологію. У тих країнах, де тіньова парадержава набуває значного поширення і суттєво впливає на соціально-економічні процеси, вона із соціальної аномалії (патології) поступово перетворюється на правило і стає звичним способом вирішення життєвих проблем, нормою функціонування влади і способом життя великої частини членів суспільства.

Інституціональним базисом існування та розвитку тіньової парадержави є високий рівень тіньової економіки та корупції. Саме «органічний сплав», з'єднання тіньової економіки та корупції з одного боку є передумовою, а з іншого боку – наслідком (результатом) існування тіньової парадержави [7, с. 356-357].

Загрозливою інституціональною деформацією фінансової системи України також є **рейдерство** як недружнє поглинання компаній і перерозподіл власності й корпоративних прав. Разом з тим, недружнє поглинання «по-українськи» найчастіше зводяться до силових захоплень підприємств під прикриттям законних або псевдозаконних підстав.

Інституційною загрозою фінансовій безпеці в Україні є **непродуктивний відплив капіталу** – це операції, які мають протиправний характер або є неефективним для країни. До них належать операції з метою оптимізації умов інвестування, ухилення від оподаткування, легалізації коштів тощо. Основними каналами та схемами непродуктивного виведення капіталів є: операції у сфері зовнішньоекономічної діяльності; інвестиційні операції; операції з цінними паперами; операції фіктивного страхування та перестрахування тощо.

Наявність та подальший розвиток інституційних деформацій у фінансовій сфері України зумовлюють реальних, дієвих заходів щодо їх запобігання. Зокрема, і в першу чергу, це об'єктивно зумовлює здійснення активних дій щодо детінізації економіки. Детінізація економіки – це цілісна система дій, спрямована передусім на подолання та викорінення причин і передумов тіньових явищ. Стратегічною метою детінізації економіки має стати істотне зниження рівня тінізації шляхом створення сприятливих умов для залучення тіньових капіталів до легальної економіки та примноження національного багатства.

Сьогодні детінізація економіки належить до стратегічних засад державної політики України. Проте дотепер не створено чіткого механізму міжвідомчої координації, ефективного і системного використання всіх наявних ресурсів і засобів розвідувальних, контррозвідувальних, правоохоронних, контролюючих, фінансових та інших державних органів, потенціалу громадянського суспільства у вирішенні поставлених проблем. Поряд із витісненням кримінальних та інших незаконних сфер тіньового економічного обігу, є потреба у впровадженні ефективних механізмів повернення до офіційного сектору економіки капіталів некримінального походження.

Доцільно легалізувати тіньові економічні відносини через запровадження цивілізованого приватного права, відмежувавши від власників тих, хто отримав цю власність через посаду. Найбільш органічними інституційними умовами унеможливлення корупції стають саме правова держава й правове суспільство, де правові норми є нормами життєвої необхідності й моралі. Отже, право приватної власності потрібно зробити обов'язковими до виконання.

Вагомість очікуваних негативних соціально-економічних наслідків інституціональних деформацій вимагає вже сьогодні посилення уваги органів влади до забезпечення належного рівня фінансової безпеки на рівні держави. Лише при системному підході вирішення питання зміцнення фінансової безпеки в контексті економічної безпеки держави можна досягти найкращих результатів, а саме, переорієнтуватися на ринкові механізми виходу в безпечну зону, яка дозволить визначити пріоритети фінансових чинників в економічній сфері як найважливішої умови зміцнення фінансової безпеки України.

Протидія інституціональним деформаціям, повинна мати комплексний характер. У питанні протидії мають об'єднатися виконавча влада, парламент, бізнес, громадськість. Головним чинником у цій справі є (повинно стати) формування та реалізація «правил гри» та умов рівноправної конкуренції. Державна влада першою має продемонструвати принцип верховенства права, що значною мірою сприятиме зміцненню підприємницької безпеки України.

Досліджуючи проблему детінізації вітчизняної економіки, зазначимо, що в Україні тривалий час не приділялася належна увага питанням зменшення рівня тіньової економіки [6]. Неврахування реальних обсягів тіньового сектору не лише спричиняє викривлення при оцінюванні макроекономічних показників і чинників, а й розбалансовує та знижує ефективність економічної політики. Крім того, значні обсяги неформальної господарської діяльності переростають у загрози підприємницькій безпеці. Отже, питання детінізації вітчизняної економіки набирають особливої актуальності та є одним із першочергових завдань фінансової безпеки [13].

Детінізація економіки – це сукупність макро- і мікрорівневих економічних, організаційно-управлінських, технічних, технологічних і правових державних заходів щодо створення економічних передумов зацікавлено-ініціативного повернення взаємовідносин між учасниками фінансово-господарського обороту речей, прав, дій з тіньового, тобто з різних причин невраховуваного у враховуваний державою економічний оборот, а також побудови організаційно-правової інфраструктури превентивного впливу на усунення причин та умов, що сприяють відтворенню джерел тіньової економіки [8, с. 526-552].

Пріоритетом у стратегії детінізації економіки України залишається прискорення розробки та реалізації всього комплексу заходів, необхідних для досягнення цієї мети. Враховуючи реальний стан вітчизняної економіки, передусім йдеться про антикризові заходи, структурні й інноваційні перетворення в країні у короткостроковій і довгостроковій перспективах. Зокрема, структурна перебудова економіки України має забезпечити: прискорення інноваційних процесів у суспільстві; зменшення податкового тиску на підприємства; збільшення питомої ваги наукоємних галузей економіки та переробної промисловості; цикл «створення – освоєння – впровадження у виробництво» нових виробів має скорочуватися та наблизитися до сучасних часових характеристик європейських країн; вітчизняна продукція має відповідати європейським стандартам якості.

Тільки за таких умов Україна зможе подолати фінансово-економічну кризу, прискорити розвиток економіки і зрештою досягти рівня розвинених країн Європи.

Таким чином, для запобігання інституціональним загрозам та прискорення розвитку вітчизняної економіки необхідна система заходів на державному рівні, зокрема захисту внутрішніх ринків; стимулювання вітчизняного виробника; розблокування процесів економічного відтворення; протидії тіньовим виявам у вигляді псевдодемпінгу, нелегального чи псевдолегального експорту об'єктів інтелектуальної власності; імпорту застарілих технологій за рахунок бюджету в результаті протиправних протекціоністських дій співробітників реєстраційно-дозвільних і контрольних органів; оптимізації механізмів контролю за процедурою тарифного й нетарифного регулювання, ліцензування, квотування експортно-імпортних операцій; застосування антидемпінгових заходів до недобросовісних партнерів та партнерів-нерезидентів, країни яких застосовують до українських товарів дискримінаційні торговельно-обмежувальні заходи.

Однією з головних умов дієвості механізмів запобігання відмиванню грошей є забезпечення гармонійного співіснування цих механізмів з інститутами банківської та комерційної таємниці. Для запобігання проникненню тіньових доходів у легальний оборот за роки незалежності в Україні створена

система організаційно-правових заходів, спрямованих на протидію відмиванню доходів. До цієї системи в Україні слід віднести такі елементи:

- 1) юридичне забезпечення протидії відмиванню доходів;
- 2) заходи з ідентифікації клієнтів фінансово-кредитних установ;
- 3) організація фінансового контролю;
- 4) повідомлення банківськими установами про значні та/або підозрілі операції;
- 5) зберігання інформації про фінансово-господарські операції;
- 6) діяльність правоохоронних органів з метою боротьби з іллегалізацією доходів [9].

Для забезпечення ефективної дієвості організаційно-процедурних механізмів практичної реалізації законодавчих актів вкрай необхідно створити (або посилити) відповідні органи державного нагляду та контролю. Від того, чи будуть спроможні владні структури відрізнити та раціонально диференціювати тіньові правопорушення за рівнем їх об'єктивної соціальної небезпеки та економічної шкоди й відповідно до цього застосувати до них диференційовані санкції, передусім залежатиме створення необхідних умов для подальшої безболісної легалізації тимчасових учасників тіньового підприємництва.

Каталізатором детінізації економіки може стати консолідація зусиль органів центральної влади та регіональної влади у сферах фінансової та бюджетної діяльності. Тільки за умов зміцнення фінансової основи самоврядування місцева влада спроможна якісно та своєчасно виконувати покладені на неї Конституцією України та центральною владою функції управління, в тому числі й у сфері профілактики тінізації економіки регіону. Ступінь фінансової незалежності органів місцевого самоврядування характеризує потенціал соціально-економічного розвитку країни в цілому. Муніципальні доходи мають слугувати також ефективному соціальному захисту мешканців адміністративно-територіальних утворень, включаючи створення місцевих фондів підтримки підприємництва, залучення незайнятих громадян до участі у громадських роботах тощо.

Переорієнтація уряду України на соціальні-економічні пріоритети, що забезпечать фінансову безпеку України, потребує негайного вирішення низки проблем через виконання таких завдань:

- спрямувати політику подолання «тіні» на охоплення всіх елементів національної політики як складника макроекономічної трансформації, враховувати економічні, соціальні та структурні чинники;
- підняти довіру до банківського сектору економіки;
- здійснити заходи щодо захисту вкладів населення;
- забезпечити ринкову рівновагу між попитом і пропозицією робочої сили;
- створити сприятливе середовище для бізнесу та інвестицій;
- забезпечити переміщення робочої сили у більш ефективні галузі та сектори економіки;
- забезпечити повну легальну зайнятість населення;
- спрямувати інвестиційну політику на підвищення рівня офіційної зайнятості, першочергову підтримку програм, які вирішують гострі соціальні проблеми та мають мультиплікаційний господарський ефект;
- повністю погасити та не допускати у майбутньому заборгованості із заробітної плати, пенсій, стипендій, інших соціальних виплат з урахуванням реального рівня інфляції;
- поетапно довести рівень оплати праці до вартості робочої сили нових членів Європейського Союзу – Польщі, Румунії, Болгарії, країн Балтії, що суттєво зменшить відплив неконтрольованої робочої сили з держави [9];
- зменшити податковий тиск на підприємства;
- враховувати не лише законодавчу, а й підзаконну нормотворчість з метою забезпечення відповідності підзаконних актів приписам законів;
- забезпечити злагодженість контрольної діяльності та обмін інформацією між органами виконавчої влади, уповноваженими щодо здійснення контролю за законністю фінансової та господарської діяльності;
- впровадити реальне і радикальне спрощення процедур щодо здійснення підприємницької діяльності;
- ввести обов'язкове обґрунтування джерел походження грошових коштів;
- налагодити податкові стимули [11];
- посилити боротьбу з випадками корупції посадових осіб фіскальних та інших органів;
- вдосконалити форми звітності зі сплати податків;
- підвищити ефективність фінансових санкцій за несплату податків, несвоєчасне погашення податкової заборгованості (передбачити, щоб несплата податків була менш вигідна платнику, ніж залучення кредитних ресурсів для своєчасної їх сплати);
- підвищити технічне оснащення та професійний рівень працівників Державної фіскальної служби України з метою більш ефективного попередження правопорушень у сфері оподаткування;
- створити єдину комп'ютеризовану систему держреєстрації та ведення державного реєстру суб'єктів господарювання, яка б виключила можливість функціонування фіктивних підприємств і підприємств з одними й тими ж назвами, що не відображають характеру їхньої діяльності;
- забезпечити вільний доступ до реєстру всіх суб'єктів господарювання для оперативного одержання з нього інформації про потенційних контрагентів;
- вжити рішучих заходів, здатних перешкодити відпливу валюти і сприяти підтримці вітчизняної економіки;
- на тривалий термін ввести неординарні правила, продиктовані неординарною ситуацією, зокрема не залучати до житлово-цивільного будівництва і для ремонту будь-яких об'єктів на території України іноземних

компаній і робітників, заборонити імпорту будівельних матеріалів, бо все це створює «тінь» для нелегітимних операцій [14].

Найефективніші методи детінізації й декриміналізації економіки пов'язані з активним використанням господарсько-правових важелів у регулюванні фінансових процесів. Вирішення проблеми тінізації потребує узгоджених зусиль держави у багатьох сферах державної політики. Сьогодні необхідно відійти від припущення, що детінізація не потребує спеціальних зусиль та заходів та відбуватиметься у міру розвитку ринкових відносин у країні. Реальне скорочення тіньового сектору може відбутися лише за умови зменшення витратності та зростання ефективності легальної економіки, створення паритетних умов для функціонування різноманітних форм бізнесу. Це має підвищити конкурентоспроможність легальної економіки і зробити невивідним приховування її результатів. Беззаперечною умовою такого перетворення має бути послаблення фіскального тиску на легальну економіку, що створить мотивацію переведення тіньових операцій на легальні засади.

Отже, ефективна протидія процесу тінізації економіки країни та трансформування її в легальну сприятимуть розвитку вітчизняної економіки, гарантуватимуть фінансову безпеку України, її незалежність, суверенітет, прогресивний соціально-економічний розвиток.

Слід також підкреслити, що розроблення державної політики у сфері запобігання рейдерству набуває особливої актуальності у зв'язку із необхідністю:

- ефективного захисту прав власності;
- припинення масових захоплень підприємств, які мають значний науково-технічний, технологічний та виробничий потенціал та стратегічно важливі для інноваційного розвитку національної економіки;
- орієнтацією підприємців на реалізацію довгострокових інвестиційних проектів;
- зменшення втрат підприємств від здійснення захисних від рейдерських атак дій та втрати держави в наслідок незаконного перерозподілу власності та зниження ефективності функціонування первинної ланки економіки;
- зниження напруги в суспільстві, яке пов'язано із збільшенням кількості силових незаконних захоплень підприємств усіх форм власності;
- формування у суспільстві непримиримого ставлення до фактів протиправного захоплення суб'єктів підприємницької діяльності та явища корупції;
- підвищення статусу України на міжнародній арені та забезпечення високої конкурентної позиції у світовому економічному просторі.

Ефективне вирішення завдань державної політики у сфері протидії рейдерству можливе за умов відповідності зазначеної політики наступним імперативним принципам: законності; відкритості; системності; систематичності і послідовності; пріоритету економічного впливу; гнучкості та адаптивності до змін. На нашу думку, врахування зазначених принципів формування та реалізації державної політики у сфері протидії рейдерству з метою забезпечення реалізації визначених вище ключових завдань сприятиме забезпеченню узгодженості дій суб'єктів протидії рейдерству, формуванню необхідного громадського сприйняття, врахуванню точок зору підприємців стосовно перспективних напрямків боротьби з рейдерством, отриманню громадської підтримки та прозорості дій держави.

Стратегічними орієнтирами державної політики щодо підвищення ефективності протидії рейдерству в Україні мають бути:

1. Удосконалення законодавства, врегулювання відносин, пов'язаних із розглядом корпоративних спорів.
 2. Цілеспрямоване формування у суспільстві непримиримого ставлення до фактів протиправного захоплення суб'єктів підприємницької діяльності та явища корупції. За даними дослідження «Барометр світової корупції», протестувати проти корупції сьогодні готові 68 % українців [15]. Разом з тим, українським громадянам не вистачає згуртованості та обізнаності щодо методів боротьби з девіантною поведінкою у соціально-економічній площині, до якої належать хабарництво та рейдерство.
 3. Вжиття організаційно-правових заходів подолання рейдерства через підвищення рівня правосвідомості у населення, сприяння обізнаності підприємців у питаннях корпоративної безпеки.
- У межах зазначених стратегічних орієнтирів державної політики необхідним є здійснення таких заходів:
1. Встановити кримінальну відповідальність за здійснення рейдерства. Так, рейдерство може бути кваліфіковане за сукупністю таких складів злочинів як здирицтво, шахрайство, протидія законній господарській діяльності, доведення до банкрутства, самоуправство, підроблення документів, викрадення або привласнення штампів, печаток тощо. У зв'язку з цим необхідним є включення до Кримінального кодексу України окремої статті, яка передбачала б відповідальність за діяння, пов'язані з незаконним поглинанням чи захопленням підприємств.
 2. Розробити та впровадити комплексну програму боротьби з рейдерством і корупцією. Встановлення на основі цієї програми стійкого партнерства між урядом, громадянським суспільством, підприємницьким сектором, міжнародними організаціями та іншими зацікавленими сторонами створить спільну основу, що узгоджуватиме їхні дії з державною стратегією у боротьбі з корупцією та неправомірним захопленням бізнесу.
 3. Створити реєстр суддів, які були задіяні в рейдерських схемах, а також посилити відповідальність суддів за прийняття завідомо неправомірних рішень.
 4. Посилити інституційну спроможність вітчизняних органів протидії рейдерству.

5. Створити загальнодоступний реєстр фізичних та юридичних осіб, які вже були задіяні в рейдерських схемах.

6. Підвищити рівень поінформованості суспільства про рейдерські захоплення через висвітлення в ЗМІ шляхів і методів протидії рейдерству. До реалізації заходів з підвищення суспільної обізнаності у питаннях протидії рейдерству та корупції залучати неурядові організації, які відіграють важливу суспільну роль – формують громадську думку, а тому їхня участь у антирейдерській діяльності сприятиме поширенню ідей прозорості ведення бізнесу серед населення.

Висновки. Реалізація дієвих заходів щодо детінізації економіки, антикорупційних, антирейдерських та інших заходів сприятиме запобіганню інституціональним загрозам (тіньова економіка, корупція, тіньова парадержава, рейдерство, непродуктивний вплив капіталу), що в свою чергу значно сприятиме захисту національних економічних інтересів, забезпеченню фінансової безпеки України, зміцненню її конкурентоспроможності та авторитету серед світової спільноти. Водночас, вкрай важливо більш комплексно та системно здійснювати постійний моніторинг інституціональних загроз фінансовій безпеці України, швидко, вчасно та адекватно вживати відповідні заходи щодо їх упередження та протидії. Саме це й може бути напрямом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». – К.: НІСД, 2016. – 688 с.
2. Барановський О.І. Фінансова безпека / О.І. Барановський. – К.: Фенікс, 1999. – 338 с.
3. Богдан А. Корупція, як і кожна серйозна хвороба, боїться запобіжних заходів / А. Богдан [Електронний ресурс] // Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=243780983&cat_id=240273340
4. Буркальцева Д.Д. Інституціональне забезпечення економічної безпеки України / Д.Д. Буркальцева. – К.: Знання України, 2012. – 347 с.
5. Варналій З.С. Державне бюджетування в Україні: сутність та основні детермінанти / З.С. Варналій, К.В. Коваленко, С.В. Онищенко, І.В. Савич; за ред. З.С. Варналія. – Київ: Знання України, 2016. – 395 с.
6. Варналій З.С. Детінізація економіки як чинник розвитку підприємництва / З.С. Варналій, З.Б. Живко // Стратегічні пріоритети. – 2013. - № 4 (29). – С. 29-37.
7. Варналій З.С. Конкуренція і підприємництво: монографія / З.С. Варналій. – К.: Знання України, 2015. – 463 с.
8. Економічна безпека: навч. посіб. / за ред. З.С. Варналія. – К.: Знання, 2009. – С. 526–552
9. Кіржецький Ю.І. Тіньова економіка та напрями її подолання в Україні: монографія / Ю.І. Кіржецький. – Львів: Ліга-Прес, 2013. – 170 с.
10. Онищенко С.В. Інституційне забезпечення бюджетної безпеки України // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2016. – вип.5 (182). – С.31-39.
11. Прокопик О.І. Шляхи детінізації економіки України та її особливості / О.І. Прокопик // Банківська справа. – 2008. – № 2. – С. 56–66.
12. Савич І.В. Детінізація економіки в забезпеченні бюджетного зростання України / І.В. Савич. – Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. Наук. Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – К., 2016. – 20 с.
13. Савчук О. Пріоритетні напрями вдосконалення фіскальної політики України / О. Савчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naub.ua.edu.ua>
14. Шпитчук Р.М. Економічні наслідки мінізації економічної системи / Р.М. Шпитчук // Економіка. Фінанси. Право. – 2009. – № 1. – С. 3–6.
15. Global Corruption Barometer 2013: Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.transparency.org/gcb2013/report>.

References

1. Analitichna dopovid' do Shhorichnogo Poslannja Prezydenta Ukrai'ny do Verhovnoi' Rady Ukrai'ny «Pro vnutrishnje ta zovnishnje stanovyshe Ukrai'ny v 2016 roci». – K.: NISD, 2016. – 688 s.
2. Baranovs'kyj O.I. Finansova bezpeka. – K.: Feniks, 1999. – 338 s.
3. Bogdan A. Korupcija, jak i kozhna serjozna hvoroba, boi't'sja zapobizhnyh zahodiv // Urjadovyj portal. Jedynyj veb-portal organiv vykonavchoi' vldy Ukrai'ny. : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=243780983&cat_id=240273340
4. Burkal'ceva D.D. Instytutcional'ne zabezpečennja ekonomichnoi' bezpeky Ukrai'ny. K.: Znannja Ukrai'ny, 2012. – 347 s.
5. Varnalij Z.S., Kovalenko K.V., Onyshhenko S.V., Savych I.V. Derzhavne bjudzhetuvannja v Ukrai'ni: sutnist' ta osnovni determinanty. – Kyi'v: Znannja Ukrai'ny, 2016. – 395 s.
6. Varnalij Z.S., Zhyvko Z.B. Detinizacija ekonomiky jak chynnyk rozvytku pidpryjemnyctva // Strategichni priorytety. – 2013. - № 4 (29). – S. 29-37.
7. Varnalij Z.S. Konkurencija i pidpryjemnyctvo: monografija. - K.: Znannja Ukrai'ny, 2015. – 463 s.
8. Ekonomichna bezpeka: navch. posib. / za red. Z.S. Varnalija. – K.: Znannja, 2009. – S. 526–552

9. Kirzhech'kyj Ju.I. *Tin'ova ekonomika ta naprjamy i'i' podolannja v Ukraïni : monografija.* – L'viv : Liga-Pres, 2013. – 170 s.
10. Onyshhenko S.V. *Instytucijne zabezpechennja bjudzhetnoi' bezpeky Ukraïny // Visnyk Kyi'vs'kogo nacional'nogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika.* – 2016. – vyp.5 (182). – S.31-39.
11. Prokopyk O.I. *Shljahy detinizacii' ekonomiky Ukraïny ta i'i' osoblyvosti // Bankivs'ka sprava.* – 2008. – № 2. – S. 56–66.
12. Savych I.V. *Detinizacija ekonomiky v zabezpechenni bjudzhetnogo zrostantnja Ukraïny.* – Avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. ekonom. Nauk. Special'nist' 08.00.08 – groshi, finansy i kredyt. – K., 2016. – 20 s.
13. Savchuk O. *Priorytetni naprjamy vdoskonalennja fiskal'noi' polityky Ukraïny : <http://naub.oa.edu.ua>*
14. Shpytchuk R.M. *Ekonomichni naslidky tinizacij' ekonomichnoi' systemy // Ekonomika. Finansy. Pravo.* – 2009. – № 1. – S. 3–6.
15. *Global Corruption Barometer 2013 : <http://www.transparency.org/gcb2013/report>.*

ДАНІ ПРО АВТОРА

Варналії Захарій Степанович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
e-mail: vzs1955@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Варналий Захарий Степанович, доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры финансов, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина
e-mail: vzs1955@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Zaharii Varnalii, Doctor of Economic Sceinces, Professor, Professor Department of the Finance, Taras Shevchenko National University of Kyiv
e-mail: vzs1955@gmail.com

УДК 330.34.014:[338.1:330.52]

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ЯК ОСНОВА ЗРОСТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: ПРОБЛЕМИ, ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Васюткіна Н.В.

Мета написання даної статті полягає у дослідженні особливостей сталого розвитку як збалансованої системи, яка може забезпечити зростання національної економіки. А саме побудові цілісної системи сталого розвитку національної економіки з виокремленням основних її складових, визначення цілей, основних тенденцій розвитку, проблем і можливих шляхів вирішення, які призведуть до збалансованого зростання економіки України.

Предметом дослідження являється цілісна, збалансована система сталого розвитку національної економіки.

Методологія. Дані для дослідження були взяті з наукових публікацій і емпіричним шляхом визначено склад збалансованої системи сталого розвитку національної економіки. З використанням системного підходу, методів аналізу і синтезу обґрунтовано склад основних видів потенціалів, які забезпечують реалізацію трьох основних підсистем сталого розвитку національної економіки: соціальної, економічної та екологічної. На основі контент аналізу виокремлено найбільш нагальні проблеми сталого розвитку та з використанням каузального методу з'ясовано основні причини і наслідки поточного стану розвитку національної економіки.

Результати роботи. Обґрунтовано вибір системного підходу при дослідженні сталого розвитку національної економіки. Проведено аналіз характеристик основних властивостей системи: стійкість, стабільність. Проаналізовано сутність розуміння поняття «сталий розвиток», «збалансований розвиток економічної системи» та запропоновано авторське розуміння визначення «сталий розвиток національної економіки». Розкрито склад цілісної, збалансованої системи сталого розвитку національної економіки. Проаналізовано цілі сталого розвитку затверджені світовими лідерами на Саміті ООН зі сталого розвитку; завдання щодо інтеграції цілей сталого розвитку в українську економіку розвитку з урахуванням національної специфіки. Запропоновано системний підхід при з'ясуванні сутності національного сукупного потенціалу з виділенням його окремих підсистем та елементів, що передбачає взаємопов'язаність усіх елементів потенціалів, які доповнюють один одного. Проаналізовано нагальні проблеми і шляхи їх вирішення за кожною підсистемою сталого розвитку національної економіки.

Галузь застосування результатів. Державне та регіональне управління сталого розвитку, зокрема екологічного, економічного, соціального напруження.

Висновки. Провівши огляд особливостей сталого розвитку національної економіки, сучасних тенденцій і проблем у формуванні його цілісної системи, слід зконцентрувати увагу на концептуальних аспектах, що є ключовими в створенні повноцінної цілісної діючої системи сталого розвитку. Регулювання та узгодження взаємодії її підсистем дозволить з кількісно-якісним напрацюванням потенціалів переходити на більш високі рівні свого розвитку, однак потребує подальше вирішення нагальних питань, а саме: здійснювати соціальну реорганізацію для гармонізування ставлення нашого суспільства до природи; удосконалювати систему обліку природних ресурсів, економічної оцінки природо-ресурсного потенціалу, моніторингу екологічного стану територій; посилити економічний вплив на порушників природоохоронного законодавства шляхом удосконалення діючої системи штрафів і контролю; розроблення та впровадження заходів, пов'язаних із науково обґрунтованою основою структуризації потенціалу для забезпечення структурно-технологічної перебудови економіки країни; прискорити трансформацію внутрішніх урядових механізмів для ефективності прийняття рішень; впровадження інноваційних механізмів прийняття рішень, які б з'єднували державний, приватний та громадський сектори; розробка і реалізація багатосторонніх регіональних угод між регіонами про те, як спільно рухатися до екологічної, економічної та соціальної збалансованості; подальша розбудова системи е-урядування як ключового чинника інтегративної ефективності подальших перетворень у ході соціально-економічних реформ для досягнення збалансованого розвитку національної економіки.

Ключові слова: сталий, збалансований розвиток, національна економіка, система, складові, цілі, тенденції розвитку, проблеми, шляхи вирішення.

УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ КАК ОСНОВА РОСТА НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ: ПРОБЛЕМЫ, ПУТИ РЕШЕНИЯ

Васюткина Н.В.

Цель написания данной статьи заключается в исследовании особенностей устойчивого развития как сбалансированной системы, которая может обеспечить рост национальной экономики. А именно построении целостной системы устойчивого развития национальной экономики с выделением основных ее составляющих, определение целей, основных тенденций развития, проблем и возможных путей решения, которые приведут к сбалансированному росту экономики Украины.

Предметом исследования является целостная, сбалансированная система устойчивого развития национальной экономики.

Методология. Данные для исследования были взяты из научных публикаций и эмпирическим путем определен состав сбалансированной системы устойчивого развития национальной экономики. С использованием системного подхода, методов анализа и синтеза обоснованно состав основных видов потенциалов, обеспечивающих реализацию трех основных подсистем устойчивого развития национальной экономики: социальную, экономическую и экологическую. На основе контент анализа выделены наиболее насущные проблемы устойчивого развития и с использованием каузального метода выяснены основные причины и последствия текущего состояния развития национальной экономики.

Результаты работы. Обоснован выбор системного подхода при исследовании устойчивого развития национальной экономики. Проведен анализ характеристик основных свойств системы: устойчивость, стабильность. Проанализированы сущность понимания понятия «устойчивое развитие», «збалансований розвиток економічної системи» и предложено авторское понимание определения «устойчивое развитие национальной экономики». Раскрыто состав целостной, сбалансированной системы устойчивого развития национальной экономики. Проанализированы цели устойчивого развития утвержденные мировыми лидерами на Саммите ООН по устойчивому развитию; задачи по интеграции целей устойчивого развития в украинскую экономику развития с учетом национальной специфики. Предложен системный подход при выяснении сущности национального совокупного потенциала с выделением его отдельных подсистем и элементов, предполагает взаимосвязанность всех элементов потенциалов, которые дополняют друг друга. Проанализированы актуальные проблемы и пути их решения с каждой подсистемой устойчивого развития национальной экономики.

Область применения результатов. Государственное и региональное управление устойчивого развития, в частности экологического, экономического, социального направления.

Выводы. Проведя обзор особенностей устойчивого развития национальной экономики, современных тенденций и проблем в формировании его целостной системы, следует сконцентрировать внимание на концептуальных аспектах, которые являются ключевыми в создании полноценной целостной действующей системы устойчивого развития. Регулирование и согласование взаимодействия ее подсистем позволит с количественно-качественной наработкой потенциалов переходить на более высокие уровни своего развития. Однако необходимо дальнейшее решение насущных вопросов, а именно: осуществлять социальную реорганизацию для гармонизации отношения общества к природе; совершенствовать систему учета природных ресурсов, экономической оценки природно-ресурсного потенциала, мониторинга экологического состояния территорий; усилить экономическое влияние на нарушителей природоохранного законодательства

путем усовершенствования действующей системы штрафов и контроля; разработка и внедрение мероприятий, связанных с научно обоснованной основой структуризации потенциала для обеспечения структурно-технологической перестройки экономики страны; ускорить трансформацию внутренних правительственных механизмов для эффективности принятия решений; внедрение инновационных механизмов принятия решений, которые бы соединяли государственный, частный и общественный секторы; разработка и реализация многосторонних региональных соглашений между регионами о том, как совместно двигаться к экологической, экономической и социальной сбалансированности; дальнейшее развитие системы е-управления как ключевого фактора интегративной эффективности дальнейших преобразований в ходе социально-экономических реформ для достижения сбалансированного развития национальной экономики.

Ключевые слова: устойчивое, сбалансированное развитие, национальная экономика, система, составляющие, цели, тенденции развития, проблемы, пути решения

SUSTAINABLE DEVELOPMENT AS A BASIS FOR GROWTH OF THE NATIONAL ECONOMY: PROBLEMS, WAYS OF SOLVING

Vasiutkina N.V.

The purpose of this article is to study the features of sustainable development as a balanced system that can ensure the growth of the national economy. Namely, the construction of an integral system of sustainable development of the national economy with the identification of its main components, the definition of goals, the main development trends, problems and possible solutions that will lead to a balanced growth of the Ukrainian economy.

The subject of the study is a holistic, balanced system of sustainable development of the national economy.

Methodology. Data for the study were taken from scientific publications and empirically determined the composition of a balanced system of sustainable development of the national economy. Using the system approach, methods of analysis and synthesis, the composition of the main types of potentials ensuring the implementation of the three main subsystems of sustainable development of the national economy: social, economic and ecological. On the basis of the content analysis, the most pressing problems of sustainable development have been identified and, using the causal method, the main causes and consequences of the current state of development of the national economy have been clarified.

Results of the work. The choice of the system approach in the study of the sustainable development of the national economy is substantiated. The characteristics of the main properties of the system are analyzed: stability, stability. The essence of the understanding of the concept of «sustainable development», «off-balance development of the economic system» and the author's understanding of the definition of «sustainable development of the national economy» have been analyzed. The composition of an integral, balanced system of sustainable development of the national economy is disclosed. The goals of sustainable development approved by world leaders at the UN Summit on sustainable development are analyzed; tasks to integrate the goals of sustainable development into the ukrainian economy of development, taking into account national specifics. A systematic approach is proposed for clarifying the essence of the national aggregate potential with the isolation of its individual subsystems and elements, assuming the interconnectedness of all elements of the potentials that complement each other. The actual problems and ways of their solution with each subsystem of sustainable development of the national economy are analyzed. Scope of application of the results. State and regional management of sustainable development, in particular ecological, economic, social direction.

Conclusions. Having reviewed the features of sustainable development of the national economy, current trends and problems in the formation of its integrated system, it is necessary to focus on the conceptual aspects that are key in creating a full-fledged integrated operating system of sustainable development. Regulation and coordination of the interaction of its subsystems will allow to pass to higher levels of development with quantitative and qualitative development of potentials. However, it is necessary to further address pressing issues, namely: to carry out social reorganization to harmonize the attitude of society to nature; to improve the system of accounting for natural resources, the economic evaluation of the natural resource potential, monitoring of the ecological condition of the territories; to strengthen economic influence on violators of environmental legislation by improving the current system of fines and controls; development and implementation of activities related to the scientifically based framework for structuring the potential for structural and technological reconstruction of the country's economy; accelerate the transformation of domestic government mechanisms for effective decision-making; implementation of innovative decision-making mechanisms that would connect the public, private and public sectors; development and implementation of multilateral regional agreements between the regions on how to move together towards an ecological, economic and social balance; further development of the e-governance system as a key factor in the integrative effectiveness of further reforms in the course of socio-economic reforms to achieve a balanced development of the national economy.

Keywords: sustainable, balanced development, national economy, system, components, goals, development trends, problems, solutions

Постановка проблеми. Розвиток національної економіки на сучасному етапі зазнає значних турбулентних флуктуацій. З одного боку, спостерігається наявність потужного ресурсного потенціалу країни, а з іншого виявляються тенденції недостатнього використання природного, людського, економічного

потенціалів, що призводить до дисбалансів у розвитку країни. Реформування й модернізація української економіки, її інтеграція у світове господарство зумовлюють необхідність перегляду підходу до вибору нових чинників сталого розвитку і створення умов для їх використання. Видається доцільним враховувати не лише чинники зростання економіки, але й умови, механізми та інструменти, за допомогою яких ці чинники можуть бути комбіновані та найефективніше використані, тобто слід враховувати потенціал зростання й розвитку економіки, що дозволяє забезпечити їх у довгостроковому періоді.

З урахуванням зазначеного стає зрозумілою необхідність визначення складових збалансованої системи, сучасних домінант та перспективних напрямів сталого розвитку України в глобальному середовищі на основі аналізу й оцінки розвитку потенціалу України, включаючи основні природні ресурси та деструктивні чинники функціонування системи «людина-природа», соціальну складову, умови гарантування природно-техногенної та екологічної безпеки, визначення національної еколого-економічної політики з програмною основою перспективного розвитку держави. Усе це дає можливість говорити саме про національну парадигму сталого розвитку України, адже цей процес має значну специфіку та особливості щодо можливостей та механізмів вирішення проблем, які стоять перед нацією.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Питання, сталого розвитку пов'язані з визначенням його змісту з позиції цілісної збалансованої системи протягом останніх років досить широко досліджуються вітчизняними та закордонними вченими. Різноманітні аспекти складної проблеми стабілізації еко-еколого-соціальних відносин в контексті дослідження збалансованого розвитку висвітлено в працях російських та українських економістів: О.І. Амоши, С.С. Аптекар, М.Г.Білопольського, В.М. Геєця, С.І.Юрія, В.І Гурковського, Я.А. Жаліла, М.І Лагуна, Е.М.Лібанової, Р.Б. Матковського, А.М. Корікова, Л.Г.Мельника, М.А. Хвесика, Т.В. Черничко, О.Ю. Чечеля.

В процесі дослідження було вивчено і узагальнено результати робіт, авторами яких є західні економісти Е. Бредлі, Г. Дейлі, В. Кенон, І. Картон, А. Шиндлер, Ф. Йетс, Д. Марш, В. Шеррер, Р. Маккуейд та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Складові, чинники та механізми реалізації сталого розвитку національної економіки глибоко та послідовно вивчені та узагальнені у науковій літературі. Проте відсутність єдиних підходів до формування цілісної, збалансованої системи сталого розвитку та необхідність врахування специфіки розвитку національної економіки визначають необхідність додаткових досліджень.

Предметом дослідження являється цілісна, збалансована система сталого розвитку національної економіки.

Мета дослідження. Мета написання даної статті полягає у дослідженні особливостей сталого розвитку як збалансованої системи, яка може забезпечити зростання національної економіки. А саме побудові цілісної системи сталого розвитку національної економіки з виокремленням основних її складових, визначення цілей, основних тенденцій розвитку, проблем і можливих шляхів вирішення, які призведуть до збалансованого зростання економіки України.

Завдання дослідження. Узагальнити зміст розуміння сталого розвитку національної економіки; структурувати складові системи як основи сталого розвитку; визначити цілі, проаналізувати нагальні проблеми і шляхи їх вирішення за кожною підсистемою сталого розвитку національної економіки.

Методи. Дані для дослідження були взяті з наукових публікацій і емпіричним шляхом визначено склад збалансованої системи сталого розвитку національної економіки. З використанням системного підходу, методів аналізу і синтезу обґрунтовано склад основних видів потенціалів, які забезпечують реалізацію трьох основних підсистем сталого розвитку національної економіки: соціальну, економічну та екологічну. На основі контент аналізу виокремлено найбільш нагальні проблеми сталого розвитку та з використанням каузального методу з'ясовано основні причини і наслідки поточного стану розвитку національної економіки.

Результати дослідження. Поняття «стійкий (сталий) розвиток» з'явилося у 80-х роках ХХ ст. у межах діяльності комісії ООН під керівництвом прем'єр-міністра Норвегії Г.Х. Брунтланд, покликаної пов'язати в одне ціле розвиток і екологію. Перед комісією були поставлені такі завдання: запропонувати нові довгострокові стратегії в галузі сталого навколишнього середовища, які б дозволили забезпечити сталий розвиток у довгостроковому періоді; рекомендувати шляхи співпраці розвинутих країн і країн, що розвиваються, в галузі охорони навколишнього середовища; розглянути засоби, за допомогою яких світове співтовариство змогло б ефективно розв'язувати проблеми навколишнього середовища; допомогти виявити спільні підходи до розуміння проблем навколишнього середовища й того, що необхідно зробити для успішного вирішення проблем захисту та підвищення якості стану навколишнього середовища, сформулювати довгострокову програму дій для наступних десятиліть і цілі, які повинно поставити перед собою світове співтовариство [1].

За результатами роботи конференції в Ріо-де-Жанейро у 1992 році в рамках прийняття «Порядку денного на ХХІ століття», термін «сталий розвиток» визначався як «розвиток, що задовольняє потреби теперішнього часу, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби». Всі наступні визначення поняття за основу брали саме це тлумачення сталого розвитку. Загалом після опублікування доповіді Комісії по економічному розвитку ООН «Наше спільне майбутнє» вчені та аналітики запропонували понад 70 визначень поняття сталого розвитку. Спроби визначити зміст цього процесу науковим товариством не мали позитивного результату, навпаки – з'явилися нові терміни: зрівноважений, стійкий, збалансований, екорозвиток та ін.

Г. Дейлі [2] тлумачить термін сталий розвиток як гармонійний, збалансований, безконфліктний прогрес усієї земної цивілізації, груп країн (регіонів, субрегіонів), а також окремо взятих держав нашої планети за науково обґрунтованими планами, коли у процесі неухильного інноваційно-інвестиційного економічного розвитку країн одночасно позитивно вирішується весь комплекс питань щодо збереження довкілля, ліквідації бідності, експлуатації та дискримінації як кожної окремої людини, так і цілих народів чи груп населення, у тому числі за етнічними, расовими і статевими ознаками.

Дане поняття відповідає російському «постоянный / стабильный», тобто постійний / стабільний розвиток, проте у країнах СНД неабиякого поширення набув термін «устойчивое развитие». Англomовний оригінал розглянутого поняття – «sustainable development» – означає «підтримуваний розвиток». Досить цікавим є французький варіант даного терміну – «developpement durable» – «міцний / тривалий розвиток» [3].

Враховуючи, таку варіативність в розумінні поняття «сталий розвиток» можна стверджувати, що в його основі закладається цілісність, стійкість, збалансованість системи з певним набором складових.

На думку, Черничко Т.В. [4, с.106], збалансований розвиток економічної системи - це стабільний, узгоджений, довготривалий розвиток економічної системи на основі зростання її соціально-еколого-економічної ефективності для забезпечення потреб нинішнього покоління та можливостей майбутніх поколінь задовольняти свої потреби

Розглядаючи національну економіку як систему, слід зазначити, що ряд авторів Р.Акофф, В.Афанасьєв, М.Вебер, Д.Кліланд, Дж.Клір розглядають визначення системи через поняття «елементи», «відносини», «зв'язки», «цілісність». Друга група авторів, серед яких А.Коріков, У. Ешбі та ряд інших трактують визначення системи за допомогою понять «вхід», «вихід», «зовнішнє середовище», «управління». Найбільший інтерес у контексті встановлення сутності системи становлять визначення першої групи, які за визначенням системи є дескриптивними (описовими). Дескриптивне визначення розглядає систему як сукупність об'єктів, властивості якої визначаються відносинами між цими об'єктами [5].

Система як конкретний вид реальності знаходиться в постійному русі, в ній відбуваються зміни і її характерні наступні властивості (табл.1.) [6, с.53].

Таблиця 1. Характеристика основних властивостей системи

Властивості системи	Характеристика
Обмеженість	Система має свої межі від оточуючого середовища
Цілісність	Її властивості цілого принципово не зводиться
Структурність	Поведінка системи зумовлена не стільки особливостями окремих елементів, скільки властивостями її структури
Взаємозалежність з середовищем	Система формує і проявляє властивості в процесі взаємодії з середовищем
Ієрархічність	Спів залежність елементів в системі
Множинність описів	З причини складності пізнання системи потребує множинності її описання
Стан	Характеризує «миттєвий зріз» системи, зупинку в її розвитку. Його визначають через вхідні впливи і вихідні результати.
Функціонування	Процес реалізації системою її функцій
Поведінка	Здатність системи переходити з одного стану в інший. Це поняття використовується, коли невідомі закономірності переходу із одного стану в інший.
Рівновага	Здатність системи за відсутності зовнішніх впливів (або при постійних впливах) зберігати свій стан тривалий період.
Стійкість	Здатність системи повертатися в стан рівноваги після того, як вона була из цього стану виведена під впливом зовнішніх (або в системах з активними елементами - внутрішніх) протидіючих взаємодій.
розвиток	Поступальна динамічна зміна якісного стану системи, перехід її з одного стану в інший.
емерджентність	Ступінь не зведення властивості системи до властивостей її окремих елементів

Розглядаючи поняття «стійкість» у рамках загальної теорії систем, як бачимо що, з поняттям «стійкість» тісно пов'язано поняття «рівновага». Для позначення стану динамічної рівноваги системи біологи використовують термін «гомеостаз» - це «набір взаємозв'язаних правил поведінки органічної системи для підтримки її в стійкому стані» [7]. Постійності стійкого стану можна досягти, якщо використати негативний зворотний зв'язок, дія якого утримує систему всередині сфери стійкості. Термін «гомеостаз» був введений Кенноном при описі процесу біологічного саморегулювання функцій в організмі [7]. Проте, на відмінність від вічного двигуна, людина, як і всі живі системи, з часом змінюється і, врешті-решт, помирає. Відповідно до цього, живі системи знаходяться в стані нерівноваги - тобто в стані розвитку, який дістав назву «гомеокінез» [8]. З позицій гомеокінезу можна пояснити факт, що живі системи поступово вироджуються і помирають. Для кожної системи існує стійкий стан динамічної рівноваги, до якого вона прагне, але ніколи не може досягти. Процес введення енергії в систему і процес обробки інформації мають за свою мету зупинити тенденцію переходу системи в стан з більшою ентропією. Ці процеси можна розглядати, як спроби системи досягти

стану рівноваги і зберегти його, тобто перебувати в межах «гомеокінетичного плато». Це плато можна розглядати як сферу нестійкого стану системи (схожого з гомеостазом), знаходячись в якому, органічна система прагне до саморегулювання.

Оскільки соціальні системи, підприємства ближче за поведінкою до екосистем, чим до фізичних або механічних систем, важливо вказати умови, при яких в них існує рівновага. Як було відмічено, сфера стійкості знаходиться між нижнім і верхніми порогами, тобто включає в себе гомеокінетичне плато. Положення меж цієї сфери змінюється з еволюцією системи, будь-яка дія по зміні системи впливає на положення і розміри сфери стійкості. В результаті стає неможливим визначити положення цих меж і, як наслідок, бути впевненим, що система знаходиться в сфері стійкості. Здатність системи залишатися в сфері стійкості називають «живучістю» системи. Адаптивними є системи, які «змінюють свою поведінку так, щоб залишатися в сфері стійкості навіть за наявності зовнішніх дій» [9].

Наявність зовнішнього та внутрішнього середовища та особливості процесів, зв'язків, які відбуваються в них і між ними потребує розмежування поняття «стійкість». Принципову відмінність і взаємозв'язки між стійкістю і стабільністю розкриває Л.Мельник [9] наголошуючи, що стабільність визначає здатність системи зберігати основні свої функціональні особливості під тиском внутрішніх чинників, тоді ж як стійкість надає змогу системі не тільки пристосуватися до дії зовнішніх чинників, зберігати свою структуру та функції, але й створювати умови для розвитку, причому стійкість залежить від стабільності системи та її здатності реагувати на зміни зовнішнього середовища.

Вивчення глибинного розуміння даного поняття дозволяє нам визначити, що стійкість та стабільність несуть ключову роль на етапі формування збалансованої системи сталого розвитку національної економіки, так як є поєднуючим джерелом систем різного походження і імпульсом для розвитку системи. Стійкість орієнтована на процес формування і ефективного функціонування елементів, а стабільність відображає процес зв'язків і змін, який можна охарактеризувати синхронністю та взаємоузгодженістю.

Таким чином, сталий розвиток національної економіки визначається сукупністю кількісно-якісних змін в еко-еколого-соціальній системі та здатністю збалансованого існування через вміння підтримувати стійкість і стабільність функціонування всіх задіяних підсистем на різних рівнях національної економіки, шляхом накопичення такого рівня стану і реалізації потенціалу, що дозволять успішно долати критичні точки до переходу національної економіки від одного відносно стійкого стану до іншого.

Збалансований розвиток передбачає незворотність регулятивних міроприємств по досягненню спрямованості змін в цілісній системі сталого розвитку за рахунок закономірно певних пропорцій кількісного і якісного відтворення соціальної, економічної, екологічної підсистем у взаємодії всіх суб'єктів господарювання на різних рівнях середовищ (рис.1.)

Перш за все, для налагодження функціонування цілісної системи сталого розвитку національної економіки необхідна побудова ієрархічної цільово-управлінської узгодженості в функціонуванні трьох ключових підсистем – екологічної, економічної, соціальної.

В Україні вже ведеться робота зі встановлення цілей сталого розвитку (ЦСР) на 2016-2030 роки, за відповідними завданнями та показниками для моніторингу досягнення цілей. Серед цілей прийнятих на Саміті ООН в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку у вересні 2015 року виділено наступні 17 ключових [10]: подолання бідності у всіх її формах та усюди; подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства; забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці; забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх; забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчаток; забезпечення наявності та раціонального використання водних ресурсів і санітарії для всіх; забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх; сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх; створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям; скорочення нерівності всередині країн і між ними; забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів; забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва; вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та його наслідками; збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку; захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття; сприяння побудові миролюбного й відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях; зміцнення засобів здійснення й активізація роботи в рамках Глобального партнерства в інтересах сталого розвитку.

З метою адаптації глобальних завдань розвитку з урахуванням національної специфіки було проведено національні консультації в яких взяли участь близько 300 представників урядових установ, агентств Організації Об'єднаних Націй в Україні, Національної академії наук. Аналіз результатів опитування (оброблено понад 130 анкет) відбиває експертну думку учасників консультацій громадськості та експертного середовища. В результаті роботи експертами виокремлено ряд завдань щодо інтеграції ЦСР, яким доцільно

приділити особливу увагу: визначення національних цілей, завдань та показників на середньо- та довгострокову перспективу (4,226.); інтеграція ЦСР у державні документи стратегічного плану (3,75 б.); дотримання принципу відкритості та прозорості у процесі визначення національних ЦСР (3,816); забезпечення узгодження ЦСР з реальними потребами, визначеними на рівні громад (3,82 б.); запровадження комплексного підходу до планування/моніторингу ЦСР для міжнародних зіставлень (3,02 б.); запровадження відкритого моніторингу національного розвитку та досягнення ЦСР (встановлення базового рівня за вибраними показниками, прогнозування бенчмаркінгових показників, оцінювання стану реалізації завдань) (3,71 б.); забезпечення координації, узгодження процесів стратегічного планування на національному, регіональному та локальному (район, громада) рівнях (3,79 б.); підвищення спроможності пріоритетів (їх ранжування) для підвищення рівня ефективності реалізації програм/ проектів в умовах обмежених ресурсів (4,12 б.). [11, с.5]

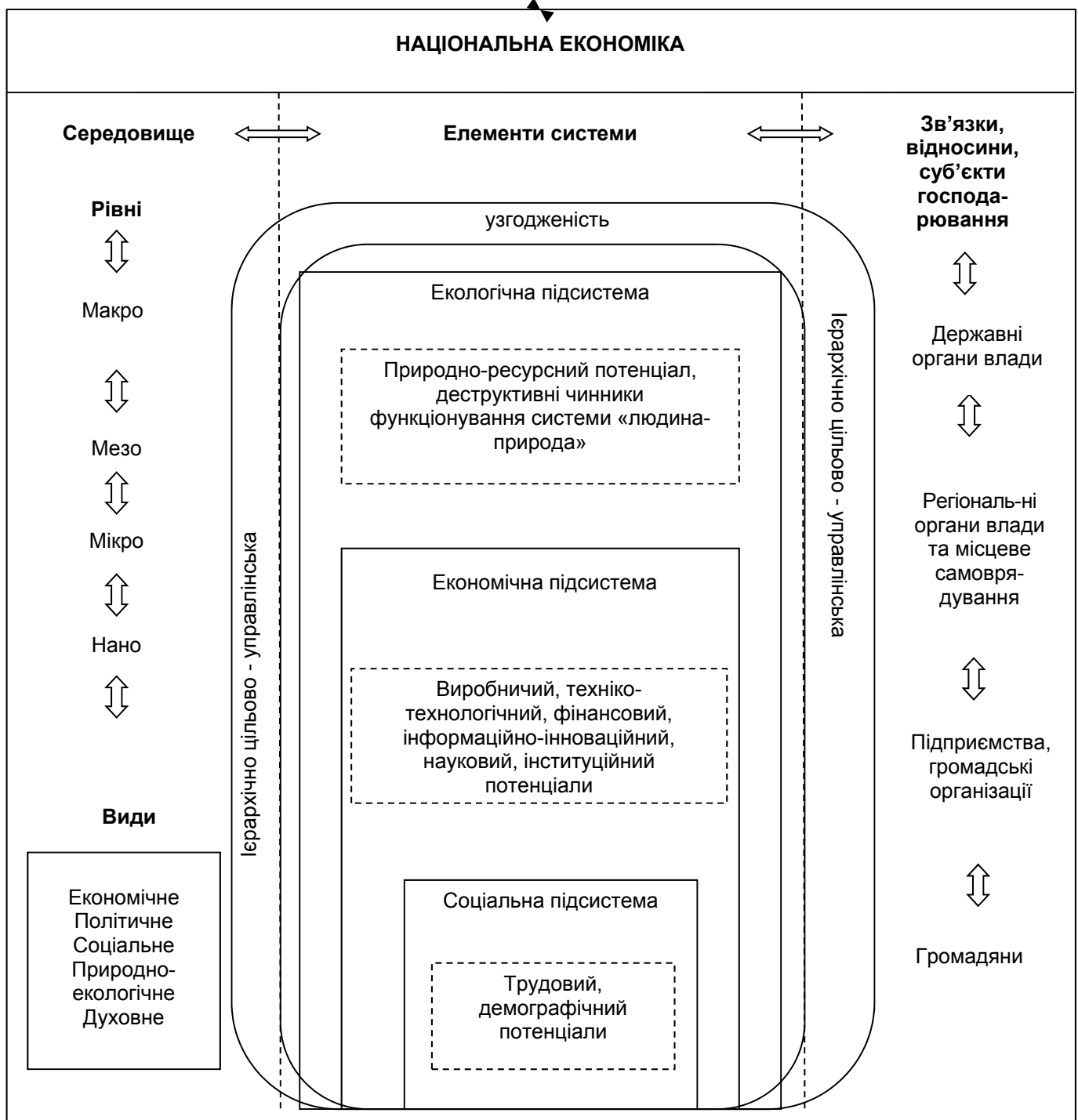

Рисунок 1. Цілісна, збалансована система сталого розвитку національної економіки
*розробка автора

За результатами національних консультацій можна зробити висновок, що в Україні суспільство готово брати участь у розробленні стратегічного документа, який визначив би нові цілі на довгострокову перспективу. Нові цілі мають забезпечити інтеграцію зусиль щодо економічного зростання, прагнення до соціальної справедливості та раціонального природокористування, що потребує глибоких соціально-економічних перетворень в Україні та нового глобального партнерства.

Реалізація цілей сталого розвитку здійснюється у взаємодії трьох основних підсистем за умови збалансованої реалізації економічного, соціального і екологічного потенціалів. Найважливішою умовою при визначенні різних видів потенціалів у задіяних підсистемах є принцип цілісності. Системний підхід при з'ясуванні сутності національного сукупного потенціалу означає виділення його окремих підсистем та елементів, це передбачає взаємопов'язаність усіх елементів потенціалу, які доповнюють один одного.

Складові потенціалу можуть бути зв'язані між собою як безпосередньо, так і опосередковано – через інші компоненти. Сукупність зв'язків перетворюють систему потенціалу з простого набору складових у єдине ціле, визначають його стан і структуру. Таким чином, унаслідок існування причинно-наслідкового зв'язку інтенсивне і нераціональне використання тільки одного з елементів потенціалу може призвести до виникнення негативних тенденцій у системі в цілому.

Провідне місце у складі національного потенціалу посідає розвиток соціального (людського) потенціалу. Будучи одним з найважливіших і необхідних ресурсів розвитку і функціонування економіки, соціальний потенціал будь-якого суспільства є невід'ємною частиною загального національного потенціалу національної економіки. Він об'єднує трудовий і демографічний потенціали, а також відображає духовну та моральну сторони життя населення. У цілому соціальний потенціал національної економіки умовно можна поділити на три внутрішніх блоки ресурсів: людські ресурси, соціальний капітал та соціальна інфраструктура.

Економічна активність людини безпосередньо обумовлює активізацію виробництва, нарощення виробничого потенціалу, розвиток людського потенціалу обумовлює поширення розподілу праці, і на цьому підґрунті – розвиток виробничих відносин у країні загалом [12, с. 10].

Основними стимуляторами зростання інтегрального показника соціального потенціалу сталого розвитку є трудова сфера й підсистеми, що характеризують матеріальне забезпечення та якість життя, а також ресурси інформаційно-освітнього потенціалу. При цьому саме ці підсистеми виступають основним «локомотивом» субіндексу формування соціального потенціалу. Основною сферою, яка обумовлює зниження ресурсного забезпечення формування соціального потенціалу, є соціальна інфраструктура [13].

За останнє десятиліття ресурси соціального потенціалу України використовувались менш ніж наполовину, тобто країна має суттєві резерви для збільшення рівня соціального потенціалу на етапі його формування. Тенденція зміни субіндексу реалізації соціального потенціалу має певні особливості. Починаючи з кризового 2009 р. його рівень постійно знижується, при цьому перешкоди для зростання зосереджені у сферах, що пов'язані з оцінкою соціальної згуртованості, соціальної нерівності та соціального самопочуття [14].

Економічний потенціал національної економіки, як умова відтворення суспільного виробництва, визначається як максимальне використання його можливостей і ресурсів для підвищення задоволення потреб суспільства.

В науковому колі різняться підходи до розуміння сутності поняття «економічний потенціал», існують позиції щодо ототожнення терміна «економічний потенціал» з термінами «економічна міць», «народногосподарський потенціал», «національне багатство», «ринковий потенціал» [15;16]. Ми погоджуємось з точкою зору Р.Б. Матковського [16, с.82], що економічний потенціал - це система відносин економічної власності між людьми у взаємодії з розвитком продуктивних сил та базисними елементами господарського механізму, яка виступає основним джерелом розвитку економічної системи, її можливостей. Економічний потенціал країни показує наскільки національна економіка може задовольнити економічні потреби суспільства виробляючи матеріальні блага та в наданні послуг. Це супроводжується використанням таких ресурсів: природні, виробничі, матеріальні, трудові, фінансові, науково-технічні, інформаційні та інші. І враховуючи таке розуміння економічний потенціал включає ті види потенціалів, які сприяють його системному розвитку, а саме виробничий, фінансовий, інформаційно-інноваційний, науковий, техніко-технологічний, інституційний потенціали.

Якщо подивитись на розвиток глобального економічного середовища, то воно характеризується [17]:

- по-перше, загальним гальмуванням економічного зростання, що носить назву «боргового спаду». МВФ знизив прогноз зростання світової економіки на цей рік до 2,9%;

- по-друге, швидше за все, ціни на нафту залишаться на нинішньому рівні, а ціни на газ демонструватимуть тенденцію до зниження. Це створює як непогані перспективи для покращення поточного рахунку платіжного балансу (ПРПБ), так і додаткову загрозу для доходів бюджету і підґрунтя для зростання його дефіциту. Очікується подальше падіння цін на метал та залізню руду. Ціни на зерно хоча і дещо підвищуються, але через очікуване зниження збору зернових в Україні зменшиться валютна виручка. У підсумку ПРПБ за результатами року, очевидно, матиме від'ємне значення;

- по-третє, потрясіння на азійських фондових ринках, девальвація юаня на тлі зміцнення долара сприятиме прискоренню перерозподілу інвестицій на користь США, проблеми ж в економіці країн ЄС не дадуть підстав для повернення потоків капіталів у цей регіон, адже піднесення ділової активності тут поки не очікується.

В цілому розвиток національної економіки гальмується з причини ряду внутрішніх проблем. Продовження військового конфлікту на сході України, до якого додалася поточна політична криза, демотивує інвесторів.

Тому Україна може отримати фінансові ресурси від міжнародних фінансових організацій та країн-донорів для підтримки макроекономічної стабільності та реалізації задекларованих проєктів, від яких очікується віддача, не раніше 2017 р.

Існуюче глибоке дохідно-майнове розшарування українського суспільства, що зумовило політичну нестабільність у 2004 р. та 2013-2014 рр., не тільки не подолано, воно навіть збільшилося, оскільки основний тягар реформ 2015 р. ліг на плечі небагатої, але значної частини суспільства, загрожуючи подальшим зростанням безробіття і падінням рівня життя населення. Україна має обмежені можливості стимулювання внутрішнього попиту, оскільки повинна продовжувати програму макроекономічної стабілізації.

Гальмування інфляції з 43,3% в 2015 р. до бажаних 12% у 2016 р. можливе передусім шляхом подальшого зниження реальної пропозиції грошей. У 2015 р., коли грошова маса М3 в реальному обчисленні скоротилася на 30,1%, а падіння ВВП становило 10,5%, знизити інфляцію не вдалося, оскільки основною її причиною була стрімка девальвація.

За офіційними припущеннями, номінальна монетизація становитиме 52,02%, за макроекономічним прогнозом Інституту економіки та прогнозування НАН України на 2016 р., вона може ще знизитися і досягти 43,9%. Таким чином, як і в попередні роки, в разі розвитку такого сценарію зростатимуть дебіторська і кредиторська заборгованість та інші зобов'язання підприємств, а це – шлях до падіння економіки.

Не сприятиме економічному зростанню і стан банківської системи, яка характеризується як найвідсталіша у світі при найвищих цінах за надання фінансових послуг, що суттєво обмежуватиме їх доступність і в 2016 р. [17]

Геополітичний конфлікт та військові дії на сході, економічні шоки, які пережила Україна у останній рік, змінили економіку та розмили уявлення про перспективи розвитку. За прогнозами основних макропоказників на 2017–2019 роки розбіжності в прогнозних оцінках експертів на середньострокову перспективу суттєво зросли [18].

Незважаючи на те, що більшість експертів прогнозують в цілому активізацію інвестиційного попиту у відповідь на певну макростабілізацію та необхідність проведення модернізації економіки, підвищення науково-технологічного потенціалу й відповідно підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції, розбіжність у поглядах щодо динаміки інвестицій у перспективі є значною. Варіація досягає 18 відсоткових пунктів від 0% до 18,0%, усереднений показник складає 7,8%. Більш високими темпами ніж у прогнозі 2015–2016 роки передбачається і зростання приватного споживання: усереднене значення реального приросту дорівнює 3,6%. Але і за цим компонентом варіація значень лишається досить значною – 9 відсоткового пунктів (від 0% до 9,0%).

За прогнозами фахівців стримано зростатимуть витрати загальнодержавного управління (усереднена оцінка реального приросту державного споживання становить 1,5% – значення варіює від скорочення на 14,7% до зростання на 5,0%). Щодо цінової ситуації, то думки експертів і тут суттєво відрізняються. В основному прогнозуються дещо вищі темпи інфляції у середньостроковій перспективі порівняно з грудневим консенсус-прогнозом: усереднені за рік прогнозні показники індексу споживчих цін та індексу цін виробників становлять 108,4% та 109,7% відповідно. При цьому розбіжність між мінімальним та максимальним прогнозним значеннями становить 13,0 відсоткових пунктів (варіація показника індексу споживчих цін від 103,0% до 116,0%) та 16,0 відсоткових пунктів (варіація значення індексу цін виробників від 102,0% до 118,0%).

Не спостерігається спільного бачення у середньострокових прогнозних оцінках розвитку зовнішньої торгівлі. Так, оцінки сальдо рахунку поточних операцій варіюють від «плюс» 5,2% ВВП до «мінус» 0,2% ВВП. Усереднене значення приросту обсягів експорту товарів та послуг становить 11,6% (варіація від «мінус» 5,2% до «плюс» 34%), імпорту 6,9% (варіація від «мінус» 5,2% до «плюс» 15,6%).

Прогнози середньорічного обмінного курсу гривні до долара США за період 2017–2019 роки коливаються в межах від 23,00 до 35,67 грн/дол. США (усереднене значення – 27,58 грн/дол. США). В цілому усереднений показник щодо зростання ВВП України у 2017–2019 роках становить 2,8%. Розбіжність між мінімальним та максимальним значенням складає 2,8 відсоткових пунктів (розходження від 1% до 3,8%). У бюджетній сфері прогнозується, що у середньостроковому періоді видатки бюджету перевищуватимуть доходи (усереднене значення дефіциту бюджету складе 2% від ВВП за 2017–2019 роки з максимальним значенням 3,5% ВВП).

Неузгодженість темпів економічного розвитку і вимог екологічної безпеки, домінування природомістких галузей з високою питомою вагою ресурсо- та енергомістких застарілих технологій, сировинна орієнтація експорту, мілітаризація виробництва, відсутність культури праці та споживання тощо призвели до формування техногенного типу економічного розвитку України. Як наслідок, нині антропогенне навантаження на природу наближається (а в окремих регіонах України вже наблизилось) до граничної межі її екологічної стійкості. За нею починаються кризові та катастрофічні зміни в природі, що негативно впливає на життєдіяльність людини і суспільства [19, с. 11].

Тому у структурі екологічного потенціалу слід виділяти не тільки природні ресурси, але і деструктивні чинники функціонування системи «людина-природа» (викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря

та водні об'єкти, утворення промислових відходів, деградація земельних ділянок (вилучення під відходи, ерозія тощо), екологічні катастрофи (повені, зсуви тощо), витрати на ліквідацію екологічних катастроф та консервацію екологонебезпечних об'єктів).

Не дивлячись на те, що Україна в рейтингу за індексом екологічної ефективності у 2016 році посіла 44 позицію [20], покращивши за 10 років свої результати на 25 % і опинилась між Аргентиною (43) та Кубою (45), питання екологічної безпеки і розвитку стоять гостро.

Антропогенне і техногенне навантаження на навколишнє природне середовище в Україні у кілька разів перевищує відповідні показники у розвинутих країнах світу. Тривалість життя в Україні становить у середньому близько 66 років (у Швеції – 80, у Польщі – 74). Значною мірою це зумовлено забрудненням навколишнього природного середовища внаслідок провадження виробничої діяльності підприємствами гірничодобувної, металургійної, хімічної промисловості та паливно-енергетичного комплексу.

Першопричинами екологічних проблем України є [21]: успадкована структура економіки з переважаючою часткою ресурсо- та енергоємних галузей, негативний вплив якої був посилений переходом до ринкових умов; зношеність основних фондів промислової і транспортної інфраструктури; існуюча система державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища, регулювання використання природних ресурсів, відсутність чіткого розмежування природоохоронних та господарських функцій; недостатня сформованість інститутів громадянського суспільства; недостатнє розуміння в суспільстві пріоритетів збереження навколишнього природного середовища та переваг сталого розвитку; недотримання природоохоронного законодавства.

На території України зберігається високий ризик виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру. В Україні функціонують 23767 потенційно небезпечних підприємств та інших об'єктів, аварії на кожному з яких можуть призвести до виникнення надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру державного, регіонального, місцевого та об'єктового рівня.

Щороку реєструється до 300 надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, внаслідок яких гинуть люди, спричиняються великі економічні збитки. Основними причинами виникнення техногенних аварій і катастроф та посилення негативного впливу внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру в Україні є: застарілість основних фондів, зокрема природоохоронного призначення, великий обсяг транспортування, зберігання і використання небезпечних речовин, аварійний стан значної частини мереж комунального господарства, недостатня інвестиційна підтримка процесу впровадження новітніх ресурсозберігаючих і екологічно чистих технологій в екологічно небезпечних галузях промисловості, насамперед металургійній, хімічній, нафтохімічній та енергетиці; природоохоронні проблеми, пов'язані з істотними змінами стану геологічного та гідрогеологічного середовища та зумовлені закриттям нерентабельних гірничодобувних підприємств, шахт і розрізів, небажання суб'єктів господарювання здійснювати заходи з запобігання аваріям та катастрофам на об'єктах підвищеної небезпеки та потенційно небезпечних об'єктах тощо.

На сьогодні в Україні створюється система біобезпеки, основною метою якої є забезпечення безпечного провадження генетично-інженерної діяльності та використання генетично модифікованих організмів і запобігання несанкціонованому та неконтрольованому їх поширенню.

Протягом 2016–2020 років передбачається здійснити поступове розмежування функцій з охорони навколишнього природного середовища та господарської діяльності з використання природних ресурсів, імплементацію європейських екологічних норм і стандартів, екосистемне планування, впровадження переважно економічних механізмів стимулювання екологічно орієнтованих структурних перетворень, досягнення збалансованості між соціально-економічними потребами та завданнями у сфері збереження навколишнього природного середовища, забезпечити розвиток екологічно ефективного партнерства між державою, суб'єктами господарювання та громадськістю, широке поширення екологічних знань [21].

Взаємодія всіх задіяних видів потенціалів відбувається в структурі ієрархічних рівнів національної економіки. Мезоекономічна структура відображає переважно територіальне розміщення продуктивних сил і є співвідношенням економічних регіонів, районів та інших територіальних утворень, а також великих народногосподарських міжгалузевих і галузевих комплексів. Мікроекономічна структура представлена співвідношенням 1) підприємств (фірм) різних форм власності та господарювання, обсягів виробництва і рівнів зайнятості тощо ; 2) домашніх господарств з різним рівнем доходів та обсягами майна. Наноекономічна структура – це співвідношення груп людей, що формуються за ознаками професійності, рівня кваліфікації та доходів, якості та рівня освіти тощо

Специфіка сучасних систем управління взаємодією держави та бізнесу, що вибудовуються в річищі загальносвітових тенденцій з урахуванням національних особливостей, обмежень і перспектив, значною мірою визначається еволюційними змінами відносин державних і приватних інститутів протягом XX ст., що розкриваються в кордонах спектра від надання найбільшого значення ролі держави в управлінні суспільними відносинами та економічними процесами до посилення уваги до ролі приватних компаній у вирішенні ключових питань, що виходять за межі прямих фінансово-економічних інтересів бізнесу, і зміщення центру ваги від діяльності окремих господарських структур та їхніх ініціатив до можливостей вирішення проблем на системному рівні. Відповідно, усе менше значення відіграє наявна до теперішнього моменту практика партнерського приватно-державного здійснення окремих проектів, яка часто не

виправдовує повною мірою очікувань сторін, збільшуючи можливості нарощування потенціалу взаємодії в напрямі масштабного впливу на регулювання суспільних відносин [22]

Сучасні інформаційно-комунікаційні технології стали чинником всесвітніх організаційно-управлінських перетворень останніх двох декад XX – початку XXI ст., викликавши до життя інформаційне суспільство, глобальну економіку та нову реформаційну хвилю, що захопила багато країн світу – від США до Китаю та Індії, у т. ч. й Україну. Тому інформаційно-комунікаційні технології виступають об'єктивною підставою проведення адміністративної реформи на засадах посилення PR-функції державного управління в тих країнах, де розуміють необхідність позиціонування національної держави в параметрах інформаційного суспільства та глобальної економіки [23, с. 51].

Упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у роботу держапарату значно підвищує ефективність його внутрішніх (діловодство) і зовнішніх (взаємодія з громадянами і бізнесом) відносин. Інформаційне управління документами (електронний документообіг), різноманітні бази даних – усе це оптимізує процеси збирання та оброблення інформації, аналізу великих масивів даних, а також забезпечення оперативного, миттєвого доступу державних службовців до інформаційних ресурсів [24, с. 30].

У липні 2016 р. Організація Об'єднаних Націй оприлюднила рейтинг E-Government Development Index-2016 (EGDI) [25], згідно з яким Україна посіла 62-ге місце серед 193 країн, покращивши свої позиції на 25 пунктів порівняно з 2014 р. Показник індексу України є вищим, порівняно з середнім світовим значенням, але нижчим, ніж середнє значення країн Європи. За даними рейтингу, лідером серед країн є Сполучене Королівство, у той час як другу позицію поділили Японія та Австралія. Китай, Мексика, Сербія та Чорногорія перемістилися до топ-25, а Україна, Болгарія, Маврикій, В'єтнам, Азербайджан та Узбекистан посіли місця в топ-50.

На сьогодні в Україні вперше розвиток е-урядування визначено одним з головних пріоритетів на національному рівні. Зокрема, планом пріоритетних дій Уряду на 2016 р. визначено чіткі завдання та очікувані результати розвитку е-урядування до кінця 2016 р. та в перспективі на найближчі три роки, зокрема [26, с. 3]:

- розвиток відкритих даних: у 2015 р. прийнято відповідний Закон України, що регулює питання відкритих даних та їхнього повторного використання, запроваджено національний портал відкритих даних data.gov.ua, на якому зареєстровано вже понад 600 органів влади;
- розвиток електронних закупівель: сьогодні українську систему Prozorro визна- но однією з найкращих у світі, і з 1 серпня цього року електронні закупівлі стануть обов'язковими для всіх органів влади;
- розвиток електронних послуг: до 2018 р. планується запровадити надання пріоритетних електронних послуг відповідно до переліку 20 базових напрямів послуг ЕС (це близько 80 послуг);
- розвиток електронної взаємодії: уже з 15 серпня цього року заплановано перехід Кабінету Міністрів України виключно на електронний обмін документами;
- розвиток електронної ідентифікації: крім запровадження паспорту нового зразку у вигляді ID-картки, йде активна робота над розвитком альтернативної доступної та зручної е-ідентифікації. Наразі розпочато пілотний проект мобільної ідентифікації MobileID, також уже успішно працює BankID.

Поряд з цим є кілька значних ускладнень в упровадженні Е-уряду. Головною проблемою в реалізації українського Е-уряду є ідентифікація громадянина при використанні онлайн-послуг. Українці не мають електронного цифрового підпису, який необхідний для підтвердження особи, і навіть при достатній популярності банківських карт не всі володіють обліковим записом в BankID. Інша проблема – це фінансування таких проектів. Здебільшого вони формуються на волонтерському рівні, наприклад той же iGov.org.ua. Надалі ініціативу може перехопити держава. Ще однією перешкодою є інтернет-невігластво старшого покоління. Багато пенсіонерів не готові звикати до особливостей сучасних технологій і не розуміють своїх вигод від цього. Наостанок не можна забути про кібершахраїв. Необхідно створювати хорошу систему безпеки громадян. Про це, до речі, говорять найменше.

Інформаційне забезпечення процесу управління взаємодією будується на фундаменті так званих операціональних принципів, базове місце серед яких займають прозорість відносин держави і бізнесу, застосування інформаційних технологій на всіх етапах організації взаємодії та управління даним процесом це той шлях, що в сукупності дасть можливість акумулювання порівнянної інформації про досвід співпраці державних і приватних інститутів.

Висновки. Таким чином, провівши огляд особливостей сталого розвитку національної економіки, сучасних тенденцій і проблем в формуванні цілісної системи сталого розвитку держави, слід зконцентрувати увагу на концептуальних аспектах, що є ключовими в створенні повноцінної цілісної діючої системи сталого розвитку і регулювання та узгодження яких дозволить з кількісно-якісним напрацюванням потенціалів переходити на більш високі рівні свого розвитку, а саме:

Громадяни нашої держави живуть у складному, інституціоналізованому і соціально стратифікованому соціумі і їх поведінка визначається переважно не біологічними законами, а соціальними законами і традиціями соціальних відносин, зафіксованими у відповідних інституціях. Це означає, що до екологічних проблем призводить сформована в суспільстві тоталітаризм, соціально-економічна і гендерна нерівність, корупційність, криміналізм та ряд інших факторів. Відповідно шляхи вирішення цих проблем мають мати не технологічний, а соціальний характер, тобто екологічні проблеми можна буде вирішити лише спільно з іншими соціальними проблемами і тільки шляхом соціальних змін – шляхом змін суспільних відносин у

соціумі. На сучасному етапі розвитку українського суспільства важливо знайти такий тип соціальної його реорганізації, який дозволить гармонізувати ставлення нашого суспільства до природи.

Потребує подальшого удосконалення економічний механізм природокористування і природоохоронної діяльності, який передбачає: удосконалення системи обліку природних ресурсів, економічної оцінки природо-ресурсного потенціалу, моніторингу екологічного стану територій; формування системи цільових екологічних фондів та цільове фінансування з них природоохоронних заходів; створення механізму економічного стимулювання збалансованого природокористування та природоохоронної діяльності; створення ефективного фінансово-кредитного механізму природокористування і природоохоронної діяльності, в тому числі екологічних банків; планування та прогнозування використання природних ресурсів і природоохоронної діяльності; формування ринку екологічних робіт і послуг (екологічне страхування, екологічний аудит, в тому числі при приватизації підприємств); посилення економічного впливу на порушників природоохоронного законодавства шляхом удосконалення діючої системи штрафів і контролю.

Наслідки фінансово-економічної кризи глобального економічного середовища, соціально-економічні та природнокліматичні події планетарного масштабу передумовляють перегляд існуючого фарватеру чи формування нових стратегічних напрямів розвитку національної економіки з відповідними змінами значимості її структуризації її потенціалу. Однією із найважливіших складових формування національної інноваційно-орієнтованої економіки є розроблення та впровадження заходів, пов'язаних із науково обґрунтованою основою структуризації потенціалу для забезпечення структурно-технологічної перебудови економіки країни.

За для досягнення збалансованого розвитку потребують подальшої трансформації внутрішні урядові механізми. Головні перешкоди для проведення політики інтеграції обумовлені різним сприйняттям завдань різними інституціями і відповідно неузгодженістю дій та виникненням конфліктів. З іншого боку, складність та непередбачуваність довготермінових ефектів більшості питань, пов'язаних зі збалансованим розвитком означає, що не завжди є беззаперечне наукове обґрунтування більшості завдань політичного характеру. Тому до вирішення проблем мають бути залучені різні зацікавлені сторони, чий досвід і чії цілі є різними. Потрібні інноваційні механізми прийняття рішень, які б з'єднували державний, приватний та громадський сектори. Також важливо, щоб у разі проведення урядом політики збалансованого розвитку, вона була б підтримана ефективними системами широкого інформування та участі громадськості в цій політиці (наприклад, забезпечення гласності, справедливості, реалістичних термінів виконання заходів, процесів зворотного зв'язку в управлінні тощо).

Удосконалення державної регіональної політики, яка забезпечуватиме гармонійне поєднання загальнонаціональних і регіональних інтересів, а також регулярний моніторинг її виконання. Спрямування регіональної політики має узгоджуватися із стратегією збалансованого розвитку держави. Зміцнення горизонтальних зв'язків між регіонами через здійснення спільних соціально-економічних та екологічних програм, проведення міжрегіональних природоохоронних заходів, організацію спільних виробничих зв'язків для випуску продукції, товарообмін. Для створення впевненості та уникнення ризику нерівності і залежності необхідні багатосторонні регіональні угоди між регіонами про те, як спільно рухатися до екологічної, економічної та соціальної збалансованості.

Розбудова в Україні інформаційного суспільства та упровадження е-урядування змінює парадигму державного управління і вимагає від органів влади нових механізмів та стратегій діяльності. Сьогодні в українських реаліях державотворення при створенні Е-уряду доцільно систематизувати процеси (організаційні, нормативно-правові), визначивши замовниками даних механізмів реалізації відповідні органи влади, що переводяться в електронну форму. Розбудова в українському суспільстві системи е-урядування має позитивно впливати на реалізацію та наслідки подальших перетворень у ході соціально-економічних реформ.

Список використаних джерел

1. Програма дій «Порядок денний на XXI століття»: Ухвалена конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Саміт «Планета Земля», 1992 р.) / Пер. з англ. – 2-ге вид. – К.: Інтелсфера, 2000. – 360 с.
2. Дейлі Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку : [пер. з англ.] / Г. Дейлі. – К.: Інтелсфера, 2002. – 312 с.
3. Вільна енциклопедія «Вікіпедія» [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://ru.wikipedia.org/wiki/Устойчивое_развитие. – Назва з екрану.
4. Черничко Т.В. Забезпечення збалансованого розвитку економічної системи в контексті підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки / Т.В. Черничко, С.Ф. Черничко // Економіка і суспільство. – 2016. – № 3. – С. 103-108.
5. Кориков А. М. Основы системного анализа и теории систем / А. М. Кориков, Е. Н. Сафьянова. – Томск : ТГУ, 2005. – 320 с.
6. Васюткіна Н.В. Управління сталим розвитком підприємств: теоретико-методологічний аспект: монографія. – Київ, Видавництво Ліра-К, 2014. – 334 с.
7. Cannon W. B. The Wisdom of the Body / W. B. Cannon. – New York : Norton, 1936.
8. Carton I. F. S. Progress Toward the Applications of Systems Science Concepts to Biology / A. Schindler, F. Yates, D. Marsh, // Army Research Office. – Arlington, 1972. – 65 p.

9. Мельник Л. Г. Основи стійкого розвитку : навч. посібн. для післядипл. освіти / Л. Г. Мельник. – Суми : Унів. кн., 2006. – 383 с.
10. Цілі сталого розвитку 2016-2030 [Електрон.ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholitlia/tsili-staloho-rozvytku>
11. Цілі сталого розвитку: Україна. Національні консультації [Електрон.ресурс]. – Режим доступу: <http://sdg.org.ua/ua/resources-2/206-2016-08-08-14-16-03>
12. Структурні реформи економіки: досвід, інститути, стратегії для України: [монографія] / О.І. Амоша, С.С. Аптекар, М. Г. Білопольський, С.І. Юрій та ін. – ІЕП НАН України, ТНЕУ МОНМС України. – Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2011. – 848 с.
13. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової, акад. НААН України М.А. Хвесика. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – 776 с.
14. Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання: аналіт. доп. / за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К.: НІСД, 2014. – 132 с.
15. Лагун М.І. Економічний потенціал як основа розвитку бізнесу / М.І. Лагун // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 5. – С. 77–82.
16. Матковський Р.Б. Економічний потенціал України та шляхи його ефективного використання : дис... канд. екон. наук : 08.01.01 / Р.Б. Матковський. – К., 2003. – 198 с.
17. Геєць В. Економіка України 2016 року [Електрон.ресурс] / В.Геєць/ Бізнес. – 2016. – Режим доступу: https://www.business.ua/politics/ekonomika_ukra_ni_2016_roku-282704/
18. Україна: перспективи розвитку (Консенсус прогноз) [Електрон.ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/User/Downloads/Consensus_2015_May_Ukr.pdf
19. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. академіка НАН України, д.т.н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 72 с.
20. Україна в рейтингу екологічної ефективності у 2016 році [Електрон.ресурс]. – Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analitika/ukrayina-v-reytingu-ekologichnoyi-efektyvnosti-u-2016-roci>
21. Стратегія державної екологічної політики України та період 2020 року [Електрон.ресурс]. – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/about/strategy>
22. Scherrer W. The role of public private partnerships at the regional level of government and regional innovation policy in particular / W. Scherrer, R. W. McQuaid. – Режим доступу: http://hum.ttu.ee/failid/HKAC%202011/HKAC_Scherrer.pdf
23. Гурковський В. Зарубіжний досвід формування інформаційного суспільства: перспективи адаптації в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2010-2/doc/2/02.pdf>
24. Гурковський В. І. Застосування зарубіжного досвіду «електронного урядування» на сучасному етапі формування інформаційного суспільства в Україні // Вісник Луган. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Серія: Соціологічні науки. – 2010. – № 12, т. 2 (2). – С. 28–34.
25. Україна покращила позиції у світовому рейтингу E-Government Development Index-2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://workspace.unpan.org/sites/Internet/Documents/UNPAN96407.pdf/>
26. Чечель О.Ю. Розвиток інформаційного простору та Е-уряду в Україні / О.Ю. Чечель // Теорія та практика державного управління. – 2016. – № 3(54). – С. 1-8

References

1. Programa dly «Poryadok denniy na HHI stolltitya»: Uhvalena konferentsiEyu OON z navkolishnogo seredovischa I rozvitu v Rio-de-Zhaneyro (Samit «Planeta Zemlya», 1992 r.) [The program for the «Order of the Day for the Twenty-first Century»: It is praised by the UN conference in the midst of the mediocrity and rooted in Rio de Janeiro (Samit «Planet Earth», 1992)] / Per. z angl. – 2-ge vid. – K.: Intelsfera, 2000. – 360 s.
2. Deyii G. Poza zrostanniam. Ekonomichna teoriya stalogo rozvitu [Beyond growth. Sustainable Development Economics] : [per. z angl.] – K.: Intelsfera, 2002. – 312 s.
3. Vilna entsiklopediya «Vikipediya» [The free encyclopedia «Wikipedia»] : http://ru.wikipedia.org/wiki/Ustoychivoe_razvitie.
4. Chernichko T.V., Chernichko S.F. Zabezpechennya zbalansovanogo rozvitu ekonomichnoyi sistemi v kontekstl pldvischennya rlvnya konkurentospromozhnosti natsionalnoyi ekonomiki [Ensuring sustainable development of the economic system in the context of improving the competitiveness of the national economy] // Ekonomika I suspilstvo. – 2016. – № 3. – S. 103-108.
5. Korikov A.M., Safyanova E.N. Osnovy sistemnogo analiza i teorii system [Fundamentals of system analysis and systems theory] – Tomsk : TGU, 2005. – 320 s.
6. Vasyutkina N.V. Upravlinnya stalim rozvitkom pidpriemstv: teoretiko-metodologichniy aspekt [Sustainability management companies: Theoretical aspects]: monografiya. – KiYiv, Vidavnistvo Lira-K, 2014. – 334 s.
7. Cannon W. B. The Wisdom of the Body [The Wisdom of the Body] – New York : Norton, 1936.
8. Carton I.F. S. Progress Toward the Applications of Systems Science Concepts to Biology [Progress Toward the Applications of Systems Science Concepts to Biology] / A. Schindler, F. Yates, D. Marsh, // Army Research Office. – Arlington, 1972. – 65 p.

9. Melnik L.G. *Osnovi stlykogo rozvitku : navch. poslbn. dlya plslyadipl. osvlti [Fundamentals of Sustainable Development: A manual for postgraduate education]* – Sumi : Unlv. kn., 2006. – 383 s.
10. Tsili stalogo rozvitku 2016-2030 [The objectives of sustainable development 2016-2030] : <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>
11. Tsili stalogo rozvitku: UkraYina. Natslionalni konsultatsiyi [The goals of sustainable development: Ukraine. National consultations] : <http://sdg.org.ua/ua/resources-2/206-2016-08-08-14-16-03>
12. Strukturalni reformi ekonomiki: dosvid, Instituti, strategiyi dlya UkraYini: [monografiya] [Structural reform of the economy: the experience, institutions, strategies for Ukraine [monograph] / O.I. Amosha, S.S. Aptekar, M. G. Bilopolskiy, S.I. Yurly ta in. – IEP NAN UkraYini, TNEU MONMS UkraYini. – Ter- nopl: Ekonomichna dumka TNEU, 2011. – 848 s.
13. Sotsialno-ekonomichnyi potentsial stalogo rozvitku UkraYini ta Yiyi regioniv: natslionalna dopovid [Socio-economic potential of sustainable development of Ukraine and its regions: national report] / za red. akad. NAN UkraYini E.M. LlibanovoYi, akad. NAAN UkraYini M.A. Hvesika. – K.: DU IEP SR NAN UkraYini, 2014. – 776 s.
14. Sistemna kriza v UkraYini: peredumovi, riziki, shlyahi podolannya: analit. dop. [Systemic Crisis in Ukraine: preconditions, risks and ways to overcome: analytical supplement] / za zag. red. Ya. A. Zhallla. – K. : NISD, 2014. – 132 s.
15. Lagun M.I. Ekonomichnyi potentsial yak osnova rozvitku blznesu [Economic potential as the basis of business] // Formuvannya rinkovih vldnosin v UkraYini. – 2008. – № 5. – S. 77–82.
16. Matkovskiy R.B. Ekonomichnyi potentsial UkraYini ta shlyahi yogo effektivnogo vikoristannya [The economic potential of Ukraine and ways of its effective use] : dis... kand. ekon. nauk : 08.01.01. – K., 2003. – 198 s.
17. Geets V. *Ekonomika UkraYini 2016 roku [Ukraine's economy in 2016]* // Biznes. – 2016. : https://www.business.ua/politics/ekonom_ka_ukra_ni_2016_roku-282704/
18. UkraYina: perspektivi rozvitku (Konsensus prognoz) [Ukraine: Prospects for Development (Consensus Forecast)] : file:///C:/Users/User/Downloads/Concensus_2015_May_Ukr.pdf
19. Natslionalna paradigma stalogo rozvitku UkraYini [National sustainable development paradigm Ukraine] / za zag. red. akademiKA NAN UkraYini, d.t.n., prof., zasl. dlyacha nauki I tehniki UkraYini B.E. Patona. – K.: Derzhavna ustanova «Institut ekonomiki prirodozoristuvannya ta stalogo rozvitku NatslionalnoYi akademiYi nauk UkraYini», 2012. – 72 s.
20. UkraYina v reytingu ekologichnoYi effektivnosti u 2016 rotsi [Ukraine in the ranking of environmental performance in 2016] : <http://edclub.com.ua/analitika/ukrayina-v-reytingu-ekologichnoyi-efektyvnosti-u-2016-roci>
21. Strategiya derzhavnoYi ekologichnoYi politiki UkraYini ta period 2020 roku [Strategy of National Environmental Policy and Ukraine during 2020] : <http://www.menr.gov.ua/about/strategy>
22. Scherrer W., McQuaid R.W. The role of public private partnerships at the regional level of government and regional innovation policy in particular [The role of public private partnerships at the regional level of government and regional innovation policy in particular] : http://hum.ttu.ee/failid/HKAC 2011/HKAC_Scherrer.pdf
23. Gurkovskiy V. Zarubizhnyi dosvid formuvannya Informatsynogo suspilstva: perspektivi adaptatsiyi v UkraYini [Foreign experience of information society: perspectives in Ukraine] : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2010-2/doc/2/02.pdf>
24. Gurkovskiy V.I. Zastosuvannya zarubizhnogo dosvidu «elektronnoho uryaduvannya» na suchasnomu etapi formuvannya Informatsynogo suspilstva v UkraYini [Application of foreign experience «e-governance» at the present stage of information society in Ukraine] // Vlsnik Lugan. nats. un-tu Im. Tarasa Shevchenka. Seriya: Sotsiologichni nauki. – 2010. – № 12, t. 2 (2). – S. 28–34.
25. UkraYina pokraschila pozitsiyi u svitovomu reytingu E-Government Development Index-2016 [Ukraine improved its position in the global ranking of E-Government Development Index-2016] : <http://workspace.unpan.org/sites/Internet/Documents/UNPAN96407.pdf/>
26. Chechel O.Yu. Rozvitok Informatsynogo prostoru ta E-uryadu v UkraYini [Development of information space and E-government in Ukraine] // Teoriya ta praktika derzhavnogo upravlinnya. – 2016. – № 3(54). – S. 1-8

ДАНИ ПРО АВТОРА

Васюткіна Наталія Володимирівна

доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри маркетингу та практичного підприємництва
ПВНЗ «Європейський університет», м.Київ

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Васюткина Наталья Владимировна

доктор экономических наук, доцент, заведующая кафедрой маркетинга та практического предпринимательства
ЧВУЗ «Европейский университет», г. Киев

DATA ABOUT THE AUTHOR

Natalia Vasiutkina

Doctor of Economics, Associate Professor, Head of Marketing and Applied Enterprise at European University, Ukraine

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ І ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ГРУЗІЇ

Кварацхелія М.С.

Ключові слова: глобалізація, інтеграційні процеси, економічна безпека, демографічна безпека, рівень життя.

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И ПРОБЛЕМЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГРУЗИИ

Кварацхелия М.С.

Процесс глобализации стал явлением, сопутствующим развитию современного мира. Таким образом, глубина небольшой открытой экономики стран не стремится к сохранению, потому что они могут столкнуться даже с потерей государственности.

Процесс глобализации имеет положительные и отрицательные черты. Усиливаются интеграционные процессы, возможности свободной торговли создавать рынки товаров и услуг. В то же самое время это важнейшие показатели экономической глобализации, которые относительно высоки в странах с небольшой открытой экономикой. Примечательно, что индекс Грузии занял 19 место в 2012 году, а по всем уровням глобализации это соответствует 63-му месту.

Процесс глобализации важен для стран с малой открытой рыночной экономикой в связи с проблемами экономической безопасности. Есть нетрадиционные угрозы, которые включают такие вопросы, как экономический рост, бедность и уровень жизни. В этом случае наиболее важными являются глобальные, региональные и локальные проблемы взаимосвязи между фокус-группами и гражданские взаимоотношения между народами в эпоху акцента на безопасности граждан. В связи с этим важная стратегическая цель страны заключается в том, чтобы сохранить территориальную целостность и независимость, совершенствовать гражданское общество, каждого человека и национальное самосознание, а также обеспечить качество жизни на высшем уровне.

В стране имеются собственные показатели экономической безопасности. Для Грузии, прежде всего, следует отметить демографическую безопасность. Этот индикатор представляет собой угрозу, которая требует принятия радикальных мер. Не менее важным является уровень бедности, имеющий тенденцию к повышению. Относительный уровень бедности также характеризуется стабильностью, и эта тенденция незначительна.

Также важно, чтобы национальная валюта не обесценивалась, что также является проблемой, постоянно усиливающейся и негативно влияющей на уровень жизни.

Ключевые слова: глобализация, интеграционные процессы, экономическая безопасность, демографическая безопасность, уровень жизни.

GLOBALIZATION AND GEORGIAN ECONOMIC SECURITY

Kvaratskhelia M.S.

The process of globalization has become a phenomenon of the modern world concomitant. Thus the depth of the small open economy of the countries do not strive for preservation, because they could face the loss of even a statehood.

Process of Globalization has positive and negative sizes. Increasing of integration processes, free trade ability to create goods and service market. At the same time it's also important indexes of economic globalization, which is relatively high in countries which got a small open economy. It is noteworthy that the index of Georgia was ranked 19th in 2012, and at all levels of globalization according to the 63-th place.

The globalization process is important for a small open-market economy countries for economic security problem. Here is a non-traditional threats, which include such issues as economic growth, poverty and living standards. In this case, the most important global, regional and local problems of the relationship between, focus groups and civil relations among peoples. In the era of emphasis on the security of the citizens. In this regard, the country's important strategic aim, which is to include the preservation of the territorial integrity, the independence, the improvement of the civil society, of every man and nationality self-assurance and quality of life to the highest level.

The country has its own economic security indicators. From here, first of all, it should be noted, of Georgian demographic security. This indicator is a threat that needs radical measures. No less important is the poverty rate, which is the increasing tendency. The relative poverty rate is also characterized by stability and the trend is insignificant.

It is also important for the national currency of the depreciation of the problem, which is characterized by increasing and negative impact on the living level.

Keywords: globalization, integration processes, economic security, demographic security, standard of living.

Современная посткоммунистическая эпоха характеризуется особыми свойствами. Беспрецедентные темпы научно-технической революции в различных сферах общественной жизни вызвали расширение, изменение и разнообразие феномена глобализации. Это, естественно, породило различные точки зрения об его историческом характере, движущей силе, с точки зрения оценки результатов ее влияния на различные сферы жизни.

Мы считаем, что глобализация представляет собой процесс, где социальные связи отделены от территориальных, географических так, что жизнь человечества протекает в едином, целом и неделимом мире, когда национальные государства и их суверенитет покрываются транснациональными факторами и подчиняются им (Век, 2001), несмотря на то, что по мнению глобалистов, не одно государство не может закрыться в свою скорлупу и не сможет отделиться от других, поскольку мировое сообщество это единство социальных отношений, которая не определяется национальной государственной политикой. Мы считаем, что для стран с малой открытой экономикой национальное государство, национальная экономика и культура и сознание являются наибольшей ценностью, поэтому надо смягчить противостояния и сопротивления и постоянные усилия этих стран для сохранения государственности должны приобрести новое содержание.

Наряду с углублением процесса глобализации, разгорается национализм, сопроводительным процессом чего является инспирированные этнические конфликты. Это поставило под угрозу территориальную целостность нации-государства, ослабила их, что привело к усилению оппозиции населения против государства и зародило чувство новой этнической солидарности. Появились нравы и обычаи нового стиля, неестественный раскол общества, что поставило под серьезную угрозу развитие демократических процессов.

Глобализация, без оговорок, определяет прогресс человечества. Среди положительных свойств, характерных для него, следует отметить нынешние мировые экономические отношения и феномен свободной торговли. Свободная торговля разным странам дает возможность свободно создавать товары и услуги для рынка. Если принять во внимание, что ни одна страна, особенно с малой экономикой, не в состоянии создать идеальный индустриальный комплекс, ей необходимы различные институциональные и финансовые поддержки как со стороны мультинациональных производителей, также от стран-партнеров, именно этим видом поддержки и освоением глобальных сдвигов свершилось «маленькое чудо Сингапура» - в результате разумной экономической политики страны, начиная с нуля, финансовый рост, по данным 2014 года, достиг около 7%, который является отличным показателем (World Bank 2015).

В этом плане примером является также Гонконг, представитель наиболее глобализированной экономики в 2011-2013 гг. который был первым в мировом рейтинге по категориям технологических инноваций и идей, движения капитала и культурного обмена (SCMP 2013).

Интересно, что в индексе экономической глобализации страны крупной экономики не занимают высокие позиции не смотря на то, что в этих странах доход на душу населения более высокий. Это можно объяснить тем, что для их экономического развития не является обязательным высокий уровень экономической глобализации, поскольку у них есть большой внутренний рынок и значительный объем собственного капитала. Тем не менее, нельзя найти маленькую страну, где доход на душу населения высокий и занимает низкие позиции в индексе экономической глобализации. Международная торговля, иностранный капитал и трудовая миграция стали необходимым условием для развития маленьких стран с небогатými природными ресурсами.

Грузия на основе данных 2012 г. по индексу экономической глобализации занимает 19-е место, а в целом по уровню глобализации – на 63-м.

По уровню экономической глобализации, Сингапур на первом месте - 95.7 баллов (Максимум 100 баллов). На втором Ирландия – 92.6 баллов, на третьем – Люксембург – 91.1 баллов. Далее в списке другие страны развитой экономики. 19-е место (81 очко) Грузии, на самом деле, парадоксально. По данным 2014 г. в Грузии средний годовой доход на душу 3.700 долларов США. В данном индексе до 19-го места (Грузии) самый низкий доход на душу населения имеет Маврикия – 10500 долларов США. Страны с низким уровнем дохода, чем у Грузии, распределены ниже 50 места (World Bank, 2015).

19-е место Грузии обусловили либеральная политика международной торговли и возможность свободного поступления иностранного капитала. Высокая позиция Грузии отражает, скорее всего, перспективу экономического роста, а не достигнутый уровень развития.

Стремительный взлет Грузии в индексе глобализации начался в 2006 году, в результате реформ, проведенных в 2004-2007 гг. В этих годах был заложен фундамент для нынешней бизнес-среды Грузии, которая пережила войну, экономический кризис, политические кризисы и, фактически, непрерывную российскую агрессию. К перечисленным вызовам нужно добавить проблемы защиты прав частной собственности и судебной системы. На этом фоне, парадоксально, как развивается грузинская экономика, рост которого, хотя в последние годы (2013-2015) замедлилась, но все же в среднем достигает 4%-ой отметки (Kakulia N., 2016).

В 1990-е годы в западной политической и экономической литературе начался пересмотр традиционных подходов к вопросам безопасности. Как в развитых, так и в развивающихся странах под нетрадиционными угрозами подразумевались проблемы экономического роста, нищета и развитие, а не военные блоки и их баланс, супердержавы. Это привело к расширению концепции национальной безопасности в двух направлениях: во-первых, анализ взаимоотношений между глобальными, региональными, локальными проблемами, во-вторых, акцент на отношения между гражданскими группами и народами. Теоретически, расширение роста концепции безопасности осложнило осознание того, что такое современная национальная безопасность и каковы его приоритеты для новой, постиндустриальной эпохи.

Современная национальная безопасность переносит акценты от военной безопасности к гражданской безопасности. Он, в этом случае, вместе с правительством, включает гражданские организации, как провайдеры безопасности и ссылается на различные формы борьбы с организованной преступностью и коррупцией. Иными словами, борьба с организованной преступностью и коррупцией относится к сфере безопасности гражданского общества. Кроме того, следует отметить, что меняющимися угрозами, приоритеты безопасности постоянно меняются. В условиях растущей глобализации международной экономики организованная преступность является одним из основных «новых» угроз для национальной и международной экономической безопасности. Глобальная организованная преступность все в большей степени влияет на международную финансовую сеть и национальную экономику, связь между ними растет.

Интересно отметить международный опыт в вопросах безопасности. Необходимо более глубокое понимание проблем безопасности в Грузии и в кавказском регионе, особенно того, почему система гражданской безопасности не эффективна в Грузии, в том числе в разрешении конфликтов абхазами и осетинами и во время войны с Россией в 2008 году (Kvaratskhelia M.).

Система гражданской безопасности на Кавказе в основном должна быть построена на политике мягкой силы, в то время, как система гражданской безопасности Грузии в большинстве случаев построена на жесткой власти и характеризуется традиционным милитаристским подходом времен холодной войны. Для повышения эффективности работы системы безопасности Грузии большее внимание следует уделять нетрадиционным подходам – личность и общественность должны уделить внимание безопасности, с более сильными элементами гражданской безопасности и политики мягкой власти.

Опыт прошедших лет показал, что формирующееся государство Грузии не оказалось готовым, чтобы избавиться от негативного влияния внутренних и внешних факторов безопасности и использовать создавшуюся ситуацию - возможность независимого развития страны в пользу национальных и государственных интересов (Нодар Читанава, 2009). Вектор развития процессов направлен на определение оценки нынешнего положения национальной безопасности страны, как единой, неразделимой системы. Одной из главных задач является обеспечение экономической и экологической безопасности. Это создает прочную основу для устойчивого развития.

Такая страна с малой рыночной открытой экономикой, как Грузия, во многом зависит от множества внешних факторов. Поэтому ее стратегия экономической безопасности должна основываться на научно рассчитанные концепции. Это вся система взглядов об экономической безопасности личности, общества и государства.

Экономическая безопасность Грузии выражает способность избежать или свести к минимуму предотвращение внутренних и внешних угроз против независимости национальной экономической системы, самобытности, устойчивого развития. Его обеспечение является постоянной и важнейшей обязанностью государства.

Принципы экономической безопасности предусматривают много требований. В их число входят предусмотрение вызовов и угроз исторического развития, определение долгосрочных стратегических целей и интересов, совместимость с национальной и международной безопасностью и др.

Национальные интересы Грузии означают национальные интересы в сфере экономики. К ней принадлежат благополучие населения и повышение качества жизни, способность функционирования экономики в расширенном режиме воспроизведения, поддержание единого экономического пространства, достижение высокого уровня социально-экономической эффективности, обеспечение конкурентоспособности страны. В то же время необходимо, чтобы Грузия стала субъектом активной международной экономики и перешла на траекторию устойчивого и безопасного развития.

Грузия, как и все страны, имеет стратегическую цель, которая включают в себя сохранение территориальной целостности, укрепление независимости государства, установление и совершенствование гражданского общества, обеспечение саморазвития каждого человека и нации на основе высокого уровня и качества жизни.

У Грузии есть историческая задача системного ведения концептуальных инноваций, которая отражается в обеспечении ее пространственного расширения для сохранения собственной идентичности, для ответа вызовам глобализации. Экономическое развитие и прогресс Грузии зависит от разработки и внедрения концептуальной инновации глобальной экономики. Важным является тот фактор, что в условиях традиционной экономики главным являлось производство товаров для товаров, с помощью основного капитала, а в условиях глобальной экономики важным является производство знаний с использованием человеческого капитала, человеческим производством и расширенным воспроизводством. Отсюда можно сделать вывод, что стратегическими приоритетами для устойчивого и безопасного развития Грузии являются: достижение интеллектуальной безопасности, реализация важнейших концептуальных инноваций, установление пороговых значений для устойчивого развития просвещения и науки в ближайшие десятилетия, учреждение экономики знаний.

Теперь мы хотим коснуться некоторых из индикаторов экономической безопасности для нашей страны. Такова, прежде всего, демографическая безопасность Грузии. В последние десятилетия этот процесс резко ухудшился. Очевидно снижение темпов абсолютного количества и роста населения. В то же время, вызывает тревогу тенденция, что падает ее доля на Южном Кавказе и в населении мира.

Следует отметить, что за последние 40 лет население Грузии уменьшилось на 1,2 миллиона человек, что является высокой опасностью для маленькой страны (Copyright : 2010 GEOSTAT. All rights reserved).

В этом отношении, ситуация совершенно иная на Центральном Кавказе. Следует отметить, что за 1975-2000 гг. население Армении возросло от 2,8 млн. до 3,8 млн, т.е. на 36%, а население Азербайджана – от 5,7 млн. до 8,7 млн, т.е. на 53% (Нодар Читанава, 2003). Согласно прогнозу, для этих стран характерна тенденция роста населения, а для Грузии – снижения. Из этого очевидно, что Грузины оказались в меньшинстве в регионе. Резкое ухудшение демографической ситуации является величайшей угрозой для существования Грузии. Государство обязано принять эффективные меры по предотвращению этой фундаментальной угрозы.

Соответственно программы экономической безопасности, предельным уровнем рекомендуется рассматривать долю населения в Центральном Кавказе - 31%, в пространстве Центральной и Восточной Европы и СНГ - 1,33%, в группе развитых странах - 0,47% (Нодар Читанава, 2003). Для этого нужно, чтобы среднегодовой темп роста численности населения равнялся 0,7%, для чего требуется проведение активной демографической политики, в частности, повышение уровня жизни и ускорение доходов. Известно, что для пост-коммунистических стран одним из основных индикаторов экономической безопасности является борьба с бедностью, а также показателем, определяющим уровень жизни. Бедность одна из наиболее острых проблем Грузии. Борьба с ней является также основной задачей человечества. Из 7 миллиардов людей, живущих в мире, 2,8 млрд тратит меньше, чем 2 долларов США в день для существования, а 1,2 млрд - меньше, чем 1. Из 1000 малолетних детей 6 не доживают до 6 лет, а 8 - до пяти лет, из них 9 мальчиков и 14 девочек не могут поступить в начальную школу (Нодар Читанава, 2003). Уровень бедности особенно низок в развивающихся странах. Однако, в связи с этим и Грузия не продвинулась.

По статистическим данным Грузии очевидно, что динамика численности обедневшего населения характеризуется растущей тенденцией. Если этот показатель в 2007 году составил 6,2%, в 2010 - 9,7%, к 2014 году достигла 11,6%, т.е. увеличилась на 2,4 процентных пункта. Такая тенденция представляет собой серьезную угрозу для благосостояния населения Грузии. Важно проблемы неравенства доходов. В последние годы наблюдается тенденция к снижению, что является положительным моментом. Если в 2003 году только 1,1% населения имели доход больше чем 1500 лари (\$ 680), в 2013 году эта цифра возросла до 13,9%. Тот факт, что доход более чем 80% населения не превышал 500 лари, ясно указывает на низкий уровень жизни населения до 2005 г., а в последующие годы наблюдается резкая нисходящая тенденция дифференциации доходов (Geostat.ge).

Из индикаторов экономической безопасности страны следует отметить динамику показателей относительной бедности за 2004-2014 годы, которая характеризуется высокой стабильностью. Таким образом, доля населения ниже 60-процента медианного потребления за последние 11 лет снизилась только на 3,2 процентных пункта. Важно динамика этих показателей по городской и сельской местности. Доля населения ниже 60-процента медианного потребления в населении города уменьшилось с 23% 2004 г. до 15,1% в 2014 г., что можно считать положительной тенденцией. Но такой же показатель по сельскому населению соответственно увеличился от 26,2% до 27,4%, что наглядно демонстрирует прирост бедности сельского населения. Из этого следует, что эти процессы указывают на уровень жизни населения Грузии ниже среднего. Совершенно очевидна тенденция, что жизненный уровень сельского населения намного ниже городского, что является одной из причин внутренней и внешней миграции в стране. Во избежание этой безопасности экономическая политика правительства наряду с экономическим и устойчивым развитием должна быть направлена на улучшение бизнес-среды, создание новых рабочих мест и увеличение уровня доходов населения. Одним из болезненных вызовов экономической безопасности страны следует рассматривать проблему валютной безопасности Грузии. Процесс обесценивания национальной валюты – лари начинается со второй половины 2014 г. Причиной может рассматриваться укрепление доллара США. Следует отметить, что из-за высокого уровня долларизации экономики, этот процесс более или менее остро отразился на странах с развивающимися рынками (emerging markets) (Roubini N., 2015). Естественно, что Грузия не исключение. Одним из основных источников поддержания валютного курса является трата международных резервов. Но существуют более мощные факторы. Такие, как рост экономического развития страны, его экспортного потенциала и инвестиционной привлекательности. Без них резервы не являются неисчерпаемыми и этим не заканчиваются проблемы.

Список использованной литературы

1. *World Investment Report, UNCTAD, 1977 PP.70*
2. *Sh. Yusuf, J. Stiglitz, Development Issues, Settled and Open, frontiers of development Economics, The Future in Perspective, World Bank, 2000, pp.235*
3. *Harris R, G. Globalization, Trade, and Income, Canadian Journal of economics, November 1993, pp.775*
4. *Bayls and Smith, 2001 p 2-12*
5. *Bek, 2001 pp 27-31*
6. *Albrow Martin, Globalization, knowledge and society, 1990*
7. *Giddens Antony, Runaway world –how Globalization is Reshaping our lives, 2002*
8. *De Tracy, A treatise on political Economy, 2008*
9. *Jaquet Louis, The role of small states within Alliance systems, 1971*

10. Jaquet, Lois M.G. 1971 «The role of small states within Alliance systems. «In small states in international relation.
11. Erasmus+2015 «changing lives, opening lives». Home page online. <http://ec.europa.ua/programmes/erasmus-plus/index.en.htm>;
- 12.int.2015. «ISAF»s mission in Afghanistan 2001-2014'. NATO live topics. Int.http://www.nato.int.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2015_02/2015_0227_1502-RSM-Placement.pdf;
- 13.Александр Ронделли. 2006. Международные Отношения. Третье издание. Тбилиси: Издательство - „Некери»
- 14.Гия Джандиери, 2006. «Глобализация и экономика». Вестник по заказу Грузинского фонда стратегических и международных исследований.
- 15.Бурдули, Вахтанг и Рамаз Абесадзе. 2013. Issue 7. «Sectoral, Technological and institutional-organization Structures OF The Georgian Economy: Development issues in the Context of Globalization». The Caucasus Globalization. 63
- 16.Nichols, Lucy, 1991. «Human resources and structural adjustment: evidence from Costa Rica», in Martin Godfrey (ed), skill Development for international Competitiveness.
- 17.World VAnk, 2015. Singapore. Date page. ინტერნეტი. <http://data.worldbank.org/country/singapore>;
- 18.SCMP 2015 «Hong kong keeps top spot as most globalised economy». South China Morning post. Business page online. Int. <http://www.scmp.com/business/economy/article/1158655/hong-kong-keeps-top-spot-most-globalised-economy>;
- 19.UNESCO 2015. «Text of the Convention of the safeguarding of the Intangible cultural Heritage», UNESCO online. Culture page online. <http://www.unesco.org/culture/ich/en/convention>;
- 20.Scholte, Jan Aart. 2005. Globalization; A Globalization; A Critical Introduction. 2nd New York: palgrave Macmillan.
- 21.Kakulia N., (2016) The Characteristics of Transformation of Institutional Changes and Georgia. World academy of science, engineering and technology, conference proceedings. Berlin, Germany
- 22.M. Kvaratskhelia, Problems of Post-Communist transformation, Georgia. The book « Network Society networked economy in Central and Eastern Europe». Lublin (Poland), 2011.

Reference

1. World Investment Report, UNCTAD, 1977 PP.70
2. Sh. Yusuf, J.Stiglitz, Development Issues, Settled and Open, frontiers of development Economics, The Future in Perspective, World Bank, 2000, pp.235
3. Harris R, G. Globalization, Trade, and Income, Canadian Journal of economics, November 1993, pp.775
4. Bayls and Smith, 2001 p 2-12
5. Bek, 2001 pp 27-31
6. Albrow Martin, Globalization, knowledge and society, 1990
7. Giddens Antony, Runaway world –how Globalization in Reshaping own lives, 2002
8. De Tracy, A treatise on political Economy, 2008
9. Jaquet Lois, The role of small states within Alliance systems, 1971
10. Jaquet, Lois M.G. 1971 «The role of small states within Alliance systems. «In small states in international relation.
- 11.Erasmus+2015 «changing lives, opening lives». Home page online. <http://ec.europa.ua/programmes/erasmus-plus/index.en.htm>;
- 12.int.2015. «ISAF»s mission in Afghanistan 2001-2014'. NATO live topics. Int.http://www.nato.int.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2015_02/2015_0227_1502-RSM-Placement.pdf;
- 13.Aleksandr Rondelli. 2006. Mezhdunarodnye Otnosheniya. Tret'e izdanie. Tbilisi: Izdatel'stvo - „Nekeri»
- 14.Giya Dzhandieri, 2006. «Globalizatsiya i ekonomika». Vestnik po zakazu Gruzinskovo fonda strategicheskikh i mezhdunarodnykh issledovaniy.
- 15.Burduli, Vakhtang i Ramaz Abesadze. 2013. Issue 7. «Sectoral, Technological and institutional-organization Structures OF The Georgian Economy: Development issues in the Context of Globalization». The Caucasus Globalization. 63
- 16.Nichols, Lucy, 1991. «Human resources and structural adjustment: evidence from Costa Rica», in Martin Godfrey (ed), skill Development for international Competitiveness.
- 17.World VAnk, 2015. Singapore. Date page. ინტერნეტი. <http://data.worldbank.org/country/singapore>;
- 18.SCMP 2015 «Hong kong keeps top spot as most globalised economy». South China Morning post. Business page online. Int. <http://www.scmp.com/business/economy/article/1158655/hong-kong-keeps-top-spot-most-globalised-economy>;
- 19.UNESCO 2015. «Text of the Convention of the safeguarding of the Intangible cultural Heritage», UNESCO online. Culture page online. <http://www.unesco.org/culture/ich/en/convention>;
- 20.Scholte, Jan Aart. 2005. Globalization; A Globalization; A Critical Introduction. 2nd New York: palgrave Macmillan.
- 21.Kakulia N., (2016) The Characteristics of Transformation of Institutional Changes and Georgia. World academy of science, engineering and technology, conference proceedings. Berlin, Germany
- 22.M. Kvaratskhelia, Problems of Post-Communist transformation, Georgia. The book « Network Society networked economy in Central and Eastern Europe». Lublin (Poland), 2011.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Кварацхелія М.С., доктор економічних наук, професор, старший науковий співробітник Інституту економіки ім. П.Гугушвілі Тбіліський державного університету ім.І.Джавахишвілі, Грузія.

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Кварацхелия М.С., доктор экономических наук, профессор, старший научный сотрудник Института экономики им. П.Гугушвили Тбилисского государственного университета им. И.Джавахишвили, Грузия.

DATA ABOUT THE AUTHOR

Kvaratskhelia M.S. Doctor of Economics, professor, Senior Research P.Huhushvili Institute for Economic, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia.

УДК 314.17

ПРОБЛЕМИ БЕЗРОБІТТЯ ТА ВІДТОРГНЕННЯ НАСЕЛЕННЯ З РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

Коваль С.П.

Предметом статті є дослідження політики зайнятості населення в Україні, спрямованої на забезпечення державного регулювання процесу безробіття в сучасних умовах розвитку ринку праці. У статті розглянуто окремі проблеми безробіття, які впливають на соціально-економічне відторгнення населення з ринку праці України, з урахуванням різних факторів розвитку суспільства.

У дослідженні використовувались загальнонаукові та спеціальні методи: аналізу та синтезу, аналогії та порівняння, статистичних оцінок тощо.

***Результати роботи.** Висвітлено особливості деяких індикаторів безробіття та основні ризики відторгнення. Як протидію відторгненню визначено підходи до подолання зазначених проблем в якості соціально-економічного залучення населення з метою ефективного розвитку ринку праці України.*

Результати дослідження можуть бути використані всіма зацікавленими сторонами, у тому числі органами державної виконавчої влади при вдосконаленні механізмів реалізації соціально-економічної політики зайнятості та державного регулювання ринку праці України.

***Висновки.** Незважаючи на те, що соціально-економічне відторгнення населення має багатоаспектний характер, ключовою проблемою, яка впливає на це явище, є приналежність до ринку праці. Це пояснюється тим, що в сучасному суспільстві оплачувана праця не лише залишається основним джерелом доходів, а й визначає рівень життя особи, її відчуття власної значимості, самоповаги та успішності.*

Поширення соціального залучення населення має стати головним компонентом комплексу заходів щодо зменшення обсягів безробіття на сучасному етапі ринкової економіки, оскільки здатність людини до продуктивної праці є найціннішим ресурсом економічного розвитку країни.

***Ключові слова:** безробіття населення, соціально-економічне відторгнення, ризик відторгнення, індикатор впливу, соціально-економічне залучення, ринок праці.*

ПРОБЛЕМЫ БЕЗРАБОТИЦЫ И ОТТОРЖЕНИЯ НАСЕЛЕНИЯ С РЫНКА ТРУДА УКРАИНЫ

Коваль С.П.

Предметом статьи является исследование политики занятости населения в Украине, направленной на обеспечение государственного регулирования процесса безработицы в современных условиях развития рынка труда. В статье рассмотрены отдельные проблемы безработицы, которые влияют на социально-экономическое отторжение населения от рынка труда Украины, с учетом различных факторов развития общества.

В исследовании использовались общенаучные и специальные методы: анализа и синтеза, аналогии и сопоставления, статистических оценок и др.

***Результаты работы.** Отображены особенности некоторых индикаторов безработицы и основные риски отторжения. Как противодействие отторжению определены подходы к преодолению обозначенных проблем в качестве социально-экономического вовлечения населения с целью эффективного развития рынка труда Украины.*

Результаты исследования могут быть использованы всеми заинтересованными сторонами, в том числе органами государственной исполнительной власти при усовершенствовании механизмов реализации социально-экономической политики занятости и государственного регулирования рынка труда Украины.

***Выводы.** Несмотря на то, что социально-экономическое отторжение населения имеет многоаспектный характер, ключевой проблемой, которая влияет на это явление, есть принадлежность к рынку труда. Это объясняется тем, что в современном обществе оплачиваемый труд не только остается основным источником доходов, но и определяет уровень жизни личности, ее чувство собственной значимости, самоуважения и успешности.*

Распространение социального привлечения населения должно стать главным компонентом комплекса мероприятий относительно уменьшения объемов безработицы на современном этапе рыночной экономики, поскольку способность человека к производительному труду является наивысшим ресурсом экономического развития страны.

Ключевые слова: безработица населения, социально-экономическое отторжение, риск отторжения, индикатор влияния, социально-экономическое вовлечение, рынок труда.

THE PROBLEMS OF UNEMPLOYMENT AND EXCLUSION FROM LABOR MARKET OF UKRAINE

Koval' S.P.

The subject of article is a research of employment policy of population in Ukraine, which direct to ensuring state regulation of unemployment in the modern conditions of developing of labor market. The article deals with some problems of unemployment, which influences to social-economic exclusion of population from labor market of Ukraine, with takes into different factors of society development.

In the research were used to general scientific and special methods: analysis and synthesis, analogies and comparisons, statistical assessments, etc.

The results of work. *The article highlights the features of some indicators of unemployment and the risks of exclusion. As opposition to prompter defined approaches to overcoming these issues as socio-economic inclusion with the purpose of effective development of the labor market of Ukraine.*

The results of the research may be used by all interesting parties, including organs of State executive power in improving the mechanisms for the implementation of socio-economic policy employment and State regulation of the labor market of Ukraine.

The conclusions. *Despite the fact that socio-economic exclusion of the population has many aspects character, a key issue that affects this phenomenon is belonging to the labor market. This is due to the fact that in today's society paid work not only remains the main source of income, but also determines the level of life of the person, its sense of its own importance, self esteem and achievement.*

The spread of social inclusion of the population has become a major component of the complex of measures for the reduction of unemployment at the present stage of market economy, since the ability of man to productivity is the most valuable resource of the economic development of the country.

Keywords: *unemployment of population, social-economic exclusion, risk of exclusion, indicator of influence, social-economic inclusion, labor market.*

Постановка проблеми. Трансформаційні зміни, що відбуваються на ринку праці України протягом останніх років, призвели до виникнення негативних тенденцій, пов'язаних з функціонуванням сфери зайнятості населення в цілому та окремих її складових. Враховуючи те, що розвиток ринку праці характеризується збільшенням обсягів незайнятості населення, а також значними масштабами вивільнення робочої сили, однією з найгостріших на сьогодні залишається проблема збереження достатньо вагомої частки безробітних у складі економічно активного населення та обмежені можливості їх працевлаштування, що формує основу для наростання соціально-економічних ризиків у сфері праці.

Проблеми безробіття та обмежені можливості працевлаштування є одними із найважливіших факторів, що призводять до відторгнення населення від економічно активної життєдіяльності. Тобто, безробіття є основним фактором соціально-економічного відторгнення населення, оскільки виключення людей зі сфери зайнятості не тільки залишає їх без доходів і відповідних благ, а й обмежує їхні можливості подальшого залучення до продуктивної праці.

Кінцевим результатом зменшення впливу проблем безробіття має стати суспільний процес, завдяки якому особи, що знаходяться на межі відторгнення, отримують можливості та ресурси, необхідні для повноцінної участі в соціально-економічному житті, а також для досягнення рівня життя та достатку, який вважається нормальним для суспільства в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання функціонування ринку праці, механізму його дії, причин виникнення безробіття і т. ін. знайшли висвітлення в працях науковців, дослідженнях вчених економістів і соціологів: З.П. Бараник, Д.П. Богині, В.С. Васильченка, О.М. Гладуна, М.І. Долішнього, Т.М. Кір'ян, Г.І. Купалової, Е.М. Лібанової, В.В. Онікієнка, Л.Г. Рождественської, В.А. Савченка, Г.Г. Трофімової, О.М. Уманського, В.М. Шамоти, Л.С. Шевченко та ін. Проте, проблеми зменшення безробіття залишаються актуальними і на сьогоднішній день.

Метою статті є дослідження окремих проблем безробіття як чинників соціально-економічного відторгнення та надання пропозицій щодо їх усунення шляхом подальшого залучення населення на ринок праці України.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з 90-х років минулого століття, в Україні відбувалося стрімке підвищення темпів зростання безробіття населення, що було пов'язано з труднощами перехідного періоду національної економіки. Ринок праці вимагав нових можливостей як від роботодавців, так і від працівників. Не володіючи певними професійними навичками та вмінням професійного перенавчання, значна частина населення опинилася не лише за межею бідності як безробітна, а все більше поповнювала чисельність відторгнених економічно активним суспільством. За своєю сутністю соціально-економічне відторгнення можна визначити як нездатність людини брати участь у важливих аспектах соціально-

економічного життя, в тому числі бути повноправним учасником ринку праці. Ринку праці при цьому виступає одним із важливих каналів матеріалізації ризиків такого відторгнення населення [1].

Специфіка перехідного періоду до ринкових відносин і фінансово-економічна криза останніх років сприяли погіршенню соціальної захищеності багатьох категорій населення та підвищенню обсягів його безробіття. На сьогодні беззаперечним є той факт, що безробіття населення, особливо у довготривалій або прихованій формі, спричинене загальним економічним спадом, може спровокувати стрімке зростання масштабів соціально-економічного відторгнення населення, оскільки соціально-економічне відторгнення, як правило, є результатом довготривалого безробіття, а також економічної пасивності населення.

Характерну особливість соціально-економічних умов, які нині складаються в Україні, головним чином формує реалізація комплексу реформ у різних сферах суспільного життя. Труднощі, що виникають на шляху сучасного етапу реформування економіки України серед іншого загальної проблем сприяють, зокрема, зниження загального рівня зайнятості, а неминучі виробничі та структурні зміни в економіці призводять до зростання структурного, часткового, «прихованого» та інших видів безробіття населення. Потенційне безробіття, а відтак і значну загрозу для соціально-економічної стабільності суспільства, в основному утворюють ті групи населення, які є соціально незахищеними та вразливими до змін кон'юнктури ринку праці. Цілком прогнозованим наслідком впливу таких проблем в соціально-економічній сфері може стати зростання й офіційного (наявного) безробіття, адже очікується посилення конкуренції між суб'єктами господарювання, підвищення вимог до ефективності функціонування підприємств (робочих місць) на основі впровадження науково-технічних досягнень, зростання мобільності робочої сили, вимог професійного рівня до неї тощо.

Визначення безробітних у національному законодавстві є вужчим порівняно зі стандартним визначенням Міжнародної організації праці (МОП) через обмеження віку тільки працездатним особам, необхідність підтвердження відсутності доходів і факту реєстрації в державній службі зайнятості України.

Наявність структурної диспропорції між попитом на робочу силу та її пропозицією є фактором, що обмежує як можливості працевлаштування безробітних, так і задоволення потреб роботодавців у працівниках. Навантаження зареєстрованих безробітних на 10 вільних робочих місць (вакантних посад) у цілому по країні збільшилося зі 145 осіб на кінець 2014 р. до 189 осіб на кінець 2015 р. (рис. 1) [2].

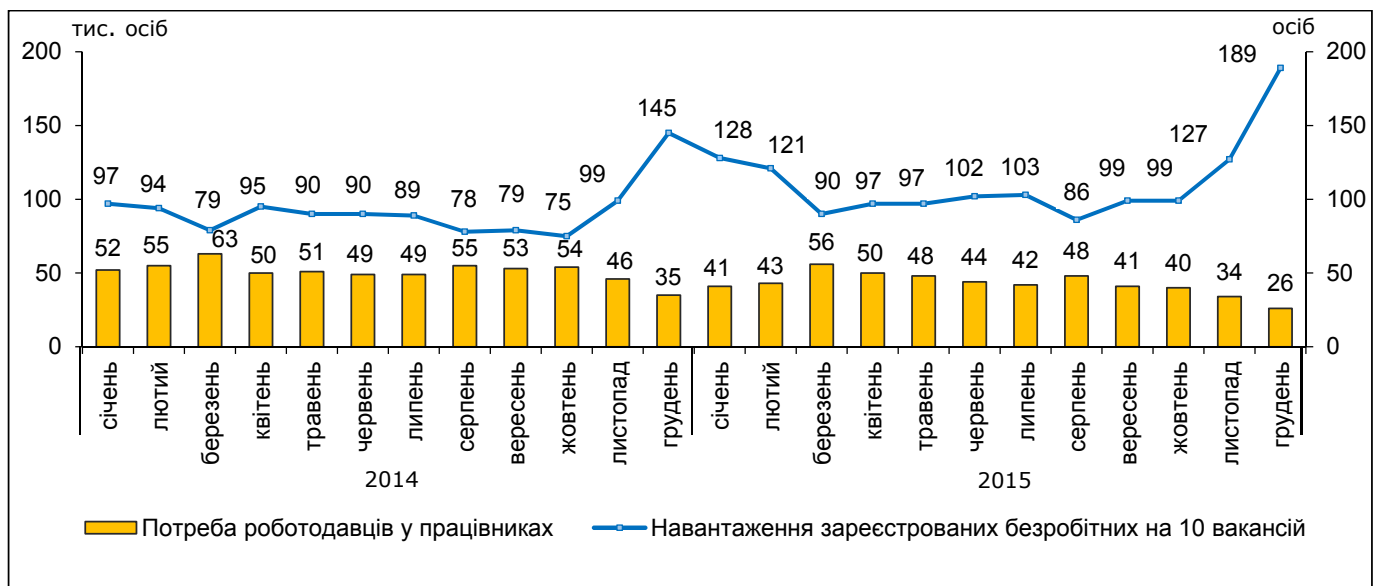

Рисунок 1. Попит і пропозиція робочої сили на зареєстрованому ринку праці у 2014-2015 роках (на кінець місяця)

Для аналізу безробіття населення України та його відторгнення від ринку праці слід скористатися такими індикаторами за методологією МОП:

- 1) чисельність безробітних за статтю, місцем проживання та способами пошуку роботи (табл. 1);
- 2) рівні безробіття населення за віковими групами, статтю та місцем проживання (рис. 2, табл. 2, рис. 3);
- 3) структура чисельності безробітних за причинами незайнятості (табл. 3);
- 4) розподіл чисельності безробітних за тривалістю пошуку роботи (табл. 4);
- 5) рівні безробіття населення за методологією МОП і з урахуванням зневірених у пошуках роботи та інших економічно неактивних громадян (рис. 4).

1. Чисельність безробітних в Україні у віці 15–70 років за методологією МОП у 2015 р. становила 1,7 млн. осіб, з них майже дві третини складали мешканці міських поселень (1,1 млн. осіб). Із загальної кількості безробітних 1,3 млн. осіб, або 77,8%, раніше працювали, а інші 0,4 млн. осіб шукали роботу вперше та не мали досвіду роботи. До останньої категорії в основному належала молодь, яка була не працевлаштована після закінчення навчальних закладів. Так, серед таких безробітних у 2015р. частка осіб віком 15–24 роки складала

68,9%, а у віці 25–29 років – 18,1%. Більшість безробітних шукали роботу самостійно (72,5%), а решта зверталася за допомогою до державної служби зайнятості. Розподіл безробітного населення за статтю, місцем проживання та способами пошуку роботи наведено у таблиці 1 [2].

Таблиця 1. Безробітне населення України за статтю, місцем проживання та способами пошуку роботи у 2015 році

	Усе населення	Жінки	Чоловіки	Міські поселення	Сільська місцевість
Безробітне населення у віці 15-70 років, усього, тис. осіб	1654,7	692,2	962,5	1121,4	533,3
з них особи, які шукали роботу, намагались організувати власну справу, тис. осіб	1617,4	681,5	935,9	1099,4	518,0
у тому числі за способами пошуку роботи, у відсотках до підсумку					
через пресу (оголошення)	13,2	13,2	13,2	16,4	6,4
через Інтернет	12,7	13,7	12,0	16,3	5,1
особисті зв'язки	37,0	30,7	41,6	35,0	41,1
зверталися безпосередньо до адміністрації (роботодавця)	8,5	6,5	9,9	7,6	10,4
зверталися до державної служби зайнятості	27,5	35,3	21,8	23,7	35,5
зверталися до приватної фірми з працевлаштування	0,5	0,2	0,8	0,3	1,1
інше	0,6	0,4	0,7	0,7	0,4

При оцінці диференціації безробіття за місцем проживання слід враховувати, що, згідно із методологією МОП, зайнятими вважаються особи, які працюють в особистих селянських господарствах за умови часткового продажу вироблених продуктів рослинництва чи тваринництва. Тому, враховуючи таку форму зайнятості, загальний рівень безробіття сільського населення є значно нижчим, ніж у містах, і забезпечується ця перевага саме за рахунок зайнятості у домашньому сільському господарстві. Безперечно, така робота є тимчасовою формою зайнятості з метою задоволення основних потреб домогосподарств, що аж ніяк не задовольняє населення, передусім молодь, у довгостроковій перспективі. Тому, молодь на сьогоднішній день прагне знайти роботу у містах, маючи на меті отримання більших заробітків на більш привабливих посадах.

2. Рівень безробіття населення віком 15–70 років за методологією МОП у цілому по Україні у 2015 р. становив 9,1% економічно активного населення зазначеного віку, а серед населення працездатного віку – 9,5%. Цей показник був вищим серед населення сільської місцевості (9,4%) порівняно з мешканцями міських поселень (9,0%). Відповідний середній показник по 28 країнах Євросоюзу (9,4%) був вищим, ніж в цілому по Україні. При цьому слід зазначити, що цей показник для Європи розраховується у відсотках до економічно активного населення у віці 15-74 роки, для України – у віці 15–70 років (рис. 2) [3].

Найвищий рівень безробіття в Україні за методологією МОП спостерігався серед молоді віком 15–24 роки, а найнижчий – серед осіб віком 50–59 років (таблиця 2) [2].

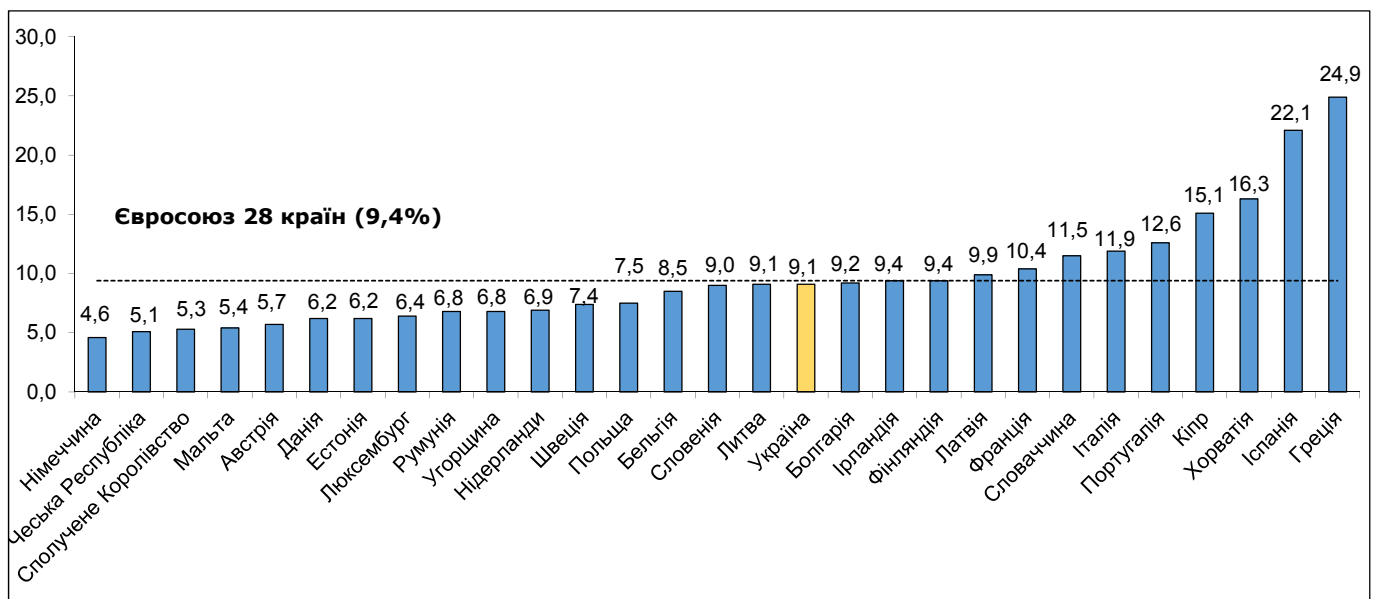

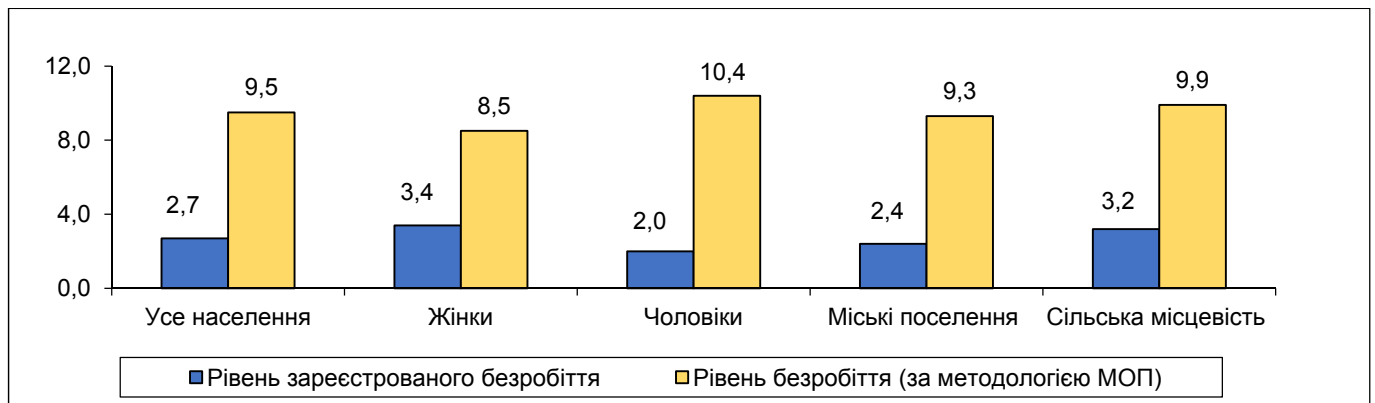
Рисунок 2. Рівень безробіття населення у країнах Євросоюзу та Україні у 2015 році

Таблиця 2. Рівень безробіття населення України за віковими групами, статтю та місцем проживання у 2015 році (% до кількості економічно активного населення відповідної вікової групи)

	Усього	У тому числі за віковими групами, років							Працездатного віку
		15–24	25–29	30–34	35–39	40–49	50–59	60–70	
Усе населення	9,1	22,4	11,2	9,7	7,2	7,6	6,3	0,1	9,5
жінки	8,1	21,9	10,8	8,4	6,7	7,1	4,6	0,0	8,5
чоловіки	10,1	22,7	11,4	10,8	7,7	8,1	7,9	0,1	10,4
міські поселення	9,0	23,5	10,8	9,4	7,5	7,6	6,3	0,1	9,3
сільська місцевість	9,4	20,7	12,0	10,8	6,6	7,6	6,4	-	9,9

Слід зазначити, що рівень безробіття населення віком 15-70 років у мешканців сільської місцевості на 0,4 в.п. перевищував відповідний показник серед городян, а у чоловіків – на 2,0 в.п. від рівня безробіття жінок.

Рівень безробіття населення працездатного віку за методологією МОП у 3,5 рази перевищував рівень зареєстрованого безробіття, розрахованого по відношенню до економічно активного населення працездатного віку: у жінок – у 2,5 рази, чоловіків – у 5,2 рази, міських поселеннях – у 3,9 рази, сільській місцевості – у 3,1 рази (рис.3) [2].

Рисунок 3. Рівні безробіття серед економічно активного населення працездатного віку за статтю та місцем проживання у 2015 році (у % до економічно активного населення працездатного віку)

3. Причини безробіття також мають певний вплив на ризик соціально-економічного відторгнення населення з ринку праці. Слід зазначити, що у 2015 р. порівняно з 2014 р. у складі безробітних за причинами незайнятості відбулося збільшення питомої ваги вивільнених з економічних причин (на 5,5 в.п.) та осіб, що мали сезонний характер роботи (на 0,6 в.п.). Водночас спостерігалось зменшення частки звільнених у зв'язку із закінченням строку контракту або договору найму та не працевлаштованих після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів (на 3,0 в.п. у кожній групі), звільнених за власним бажанням, за угодою сторін (на 2,9 в.п.) та інших причин безробіття – на 0,7 в.п. (таблиця 3) [2].

Таблиця 3. Структура причин незайнятості безробітного населення

	2014 р.	2015 р.
Безробітне населення	100,0	100,0
у віці 15–70 років, відсотків		
у тому числі за причинами незайнятості		
вивільнені з економічних причин	22,3	27,8
звільнені за власним бажанням, за угодою сторін	31,8	28,9
звільнені у зв'язку з закінченням строку контракту або договору найму	7,8	7,5
сезонний характер роботи	9,3	9,9
не працевлаштовані після закінчення загальноосвітніх і вищих навчальних закладів	16,7	16,4
виконують домашні (сімейні) обов'язки тощо	4,6	3,7
стан здоров'я, оформлення пенсії	1,4	0,9
демобілізовані з військової строкової служби	0,3	0,3
студенти, учні денної форми навчання	0,6	0,1
інші причини	5,2	4,5

4. У структурі безробітних за тривалістю пошуку роботи значно скоротилася частка осіб, які шукали роботу до 3 місяців (на 11,3 в.п.). Водночас, удвічі збільшилась питома вага довготривалих безробітних (тих, що шукали роботу 12 місяців і більше). Внаслідок цього зросла середня тривалість безробіття (за методологією МОП) з 5 місяців у 2014 р. до 7 місяців у 2015 р. (таблиця 4) [2].

Таблиця 4. Структура безробітного населення за тривалістю пошуку роботи

	2014 р.	2015 р.
Безробітне населення	100,0	100,0
у віці 15–70 років, які шукали роботу, намагались організувати власну справу, відсотків		
за тривалістю пошуку роботи		
до 3 місяців	45,1	33,8
від 3 до 6 місяців	25,1	23,9
від 6 до 9 місяців	10,2	11,0
від 9 до 12 місяців	6,8	7,3
12 місяців і більше	12,8	24,0
Середня тривалість пошуку роботи, місяців	5	7

5. Чисельність економічно неактивного населення віком 15-70 років у 2015 р. становила 10,9 млн. осіб, або більше третини всього населення цього віку. Кожна друга особа, яка знаходилась поза робочою силою, була пенсіонером, кожна четверта – учнем (студентом), кожна п'ята виконувала домашні (сімейні) обов'язки.

До вищезазначеної категорії осіб також належать незайняті особи працездатного віку, які припинили активні пошуки роботи, тому що втратили надію її знайти (зневірені), та ті, які не знали, де і як шукати роботу, як організувати власну справу, переконані у відсутності підходящої роботи. У 2015 р. кількість таких громадян становила 219,8 тис. осіб, або 3,2% економічно неактивного населення працездатного віку. Такі особи є потенціалом робочої сили, оскільки за умови сприятливої кон'юнктури вони могли б поповнити ринок праці. З урахуванням таких громадян рівень безробіття населення працездатного віку (за методологією МОП) становив би 10,6% проти 9,5% (рис. 4) [2].

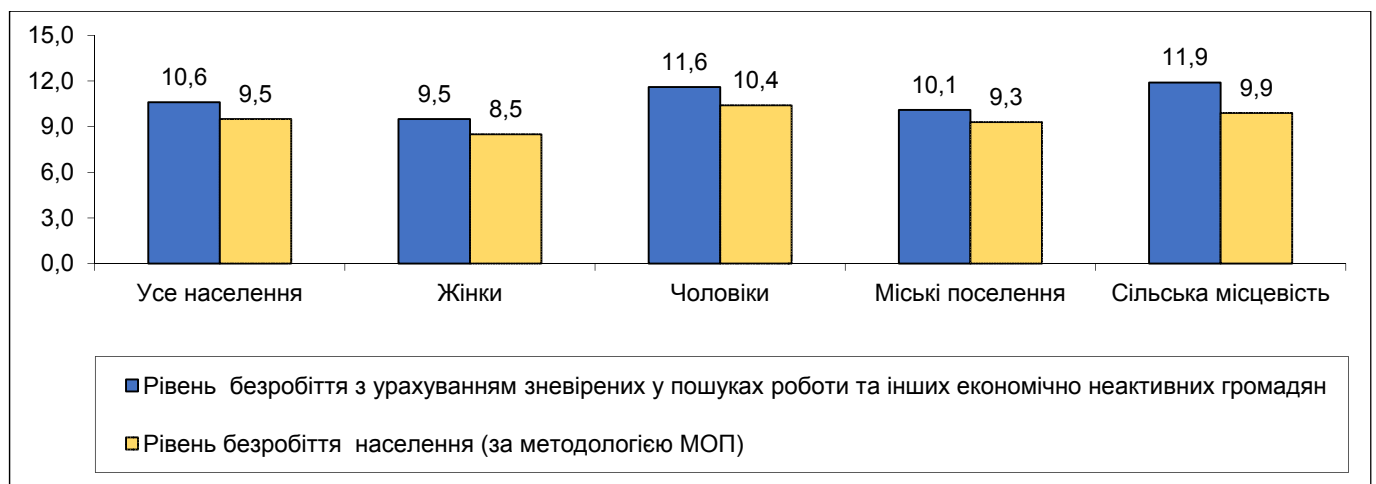

Рисунок 4. Рівні безробіття населення за методологією МОП і з урахуванням зневірених у пошуках роботи та інших економічно неактивних громадян у 2015 році (у % до економічно активного населення працездатного віку)

У свою чергу, проблеми безробіття населення зумовлюють ряд інших соціально-економічних факторів, які впливають на розвиток ринку праці та суспільства внаслідок того, що:

- робочий час є невідновлюваним, а тому обсяг благ, не вироблений внаслідок безробіття сьогодні, вже не можна компенсувати в майбутньому;
- якщо збільшується чисельність безробітних, зростають потреби на їх утримання, а це, відповідно, лягає тягарем на інших членів суспільства у вигляді різноманітних витрат і відрахувань;
- зростання безробіття послаблює попит на товари на внутрішньому ринку, в результаті чого збут товарів зменшується, спричиняючи тим самим зменшення їх виробничої потреби, а відтак і скорочення зайнятості населення;
- виникає соціально-політична напруженість в суспільстві, викликана відторгненням безробітних від соціально-економічної життєдіяльності і т. ін.

Найбільші ризики відторгнення від сфери зайнятості як ймовірності настання матеріальної незабезпеченості внаслідок втрати роботи та заробітку стосуються у першу чергу таких категорій населення:

- безробітних, особливо в разі тривалого періоду безробіття;
- деяких категорій економічно неактивного населення, зокрема осіб, які припинили пошуки роботи, оскільки втратили надію її знайти (зневірені).

Як правило, соціально-економічне відторгнення (виключення) тісно пов'язане з проблемами нерівних можливостей, оскільки певні соціальні групи більшою мірою зазнають його проявів, ніж інші. Поряд з віком та іншими соціально-демографічними характеристиками населення однією з основних детермінант нерівних

можливостей у суспільстві виступає ґендерна нерівність, яка проявляється в нерівних можливостях жінок і чоловіків стосовно участі в структурах влади, доступу до економічних ресурсів, ринку праці і т. ін. Жінки та чоловіки не лише різною мірою є вразливими до проявів соціально-економічного відторгнення, вони мають різні можливості доступу до гідної праці, престижних і високооплачуваних посад, прийняття управлінських рішень тощо.

Також ступінь соціально-економічного відторгнення населення на ринку праці значною мірою залежить від наявності освіти. Найменше відторгнення поширене серед осіб з повною вищою освітою, незалежно від статі та місця проживання. Більше половини безробітних має повну загальну середню освіту. Тому, відсутність повної вищої освіти зумовлює збільшення ризику відторгнення від сфери праці.

Досвід останніх років переконливо свідчить, що економічний розвиток, який не супроводжується активним створенням нових робочих місць, що є досить характерним для економіки України, витісняє частину економічно пасивного та безробітного населення в категорію зневірених. Зневіреними, як відомо, вважаються особи, які були готовими приступити до роботи, проте не мали останньої і впродовж останнього місяця припинили її пошуки.

Серед жінок зневірені найчастіше зустрічаються у віковій групі 50-54 роки, що у черговий раз підтверджує особливу вразливість жінок передпенсійного віку стосовно ризиків соціально-економічного відторгнення. У кращому випадку такі особи змушені влаштовуватися на роботу в неформальний сектор або шукати інші нелегальні способи заробітку. Хоча така зайнятість не дає соціальних гарантій, вони йдуть на такий крок, оскільки це єдиний спосіб отримання ними доходу, навіть у такій неофіційній формі. Саме ця група осіб є основною складовою відторгненого з активного соціально-економічного життя населення та найбільше потребує допомоги суспільства, адже ці люди взагалі перестають шукати роботу і стикаються з відторгненням також і в інших сферах суспільного життя. Виключення з соціально-економічної життєдіяльності означає обмеження доступу до ринку праці, що, у свою чергу, призводить до бідності, обмежує доступ до послуг освіти, охорони здоров'я тощо, замикаючи таким чином коло втратою можливостей подальшого залучення до активної соціально-економічної позиції. Важливу роль при цьому відіграє зворотній зв'язок, коли виключення з ринку праці призводить до втрати соціальних гарантій, в тому числі отримання пенсійних виплат у майбутньому і т. ін. [4].

Єдиною протидією цим процесам може стати залучення відторгнених від соціально-економічних процесів осіб, які знаходяться у критичному стані відносно решти членів суспільства. Процес залучення населення до економічно активної діяльності передбачає протидію соціально-економічному відторгненню з точки зору статусу окремої особи, а також виступає окремим ресурсом входження населення на ринок праці, що є його характерною особливістю та власною цінністю.

Поширення соціального залучення населення має стати головним компонентом комплексу заходів щодо зменшення обсягів безробіття на сучасному етапі ринкової економіки, оскільки здатність людини до продуктивної праці є найціннішим ресурсом економічного розвитку країни. Стабільний і динамічний розвиток країни має ґрунтуватися на соціалізації економічної системи з найповнішим врахуванням потреб та інтересів населення, його заохочення до активної економічної трудової діяльності з метою реалізації власного професійно-кваліфікаційного потенціалу, а також одержання гідної винагороди за результати своєї праці. Реальний успіх реформ досягається лише за умови відповідності поставлених цілей та завдань інтересам і сподіванням широких верств населення.

Висновки. Отже, за своєю сутністю соціально-економічне відторгнення означає фактичну втрату особою можливості реалізації власних економічних інтересів і задоволення соціальних потреб. Результатом такого відторгнення є обмеження людських можливостей практично в усіх сферах життєдіяльності суспільства, що є більш глибокою та гострішою проблемою порівняно з явищем безробіття населення.

Незважаючи на те, що соціально-економічне відторгнення населення має багатоаспектний характер, ключовою проблемою, що впливає на це явище, є приналежність до ринку праці. Це пояснюється тим, що в сучасному суспільстві оплачувана праця не лише залишається основним джерелом доходів, а й визначає рівень життя особи, її відчуття власної значимості, самоповаги та успішності. Серед груп населення найбільший ризик безробіття та відторгнення зазнають в основному: молоді особи без повної вищої освіти, жінки передпенсійного віку, а також інші зневірені особи.

Подолання першочергових проблем безробіття та соціально-економічного відторгнення населення вимагає подальшого поширення залучення робочої сили з метою ефективного розвитку ринку праці України.

Список використаних джерел

1. Національна доповідь про людський розвиток 2011. Україна: на шляху до соціального залучення. – ПРООН, 2011. – С. 15.
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Інтернет-сторінка Євростату. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://eppso.eurostat.ec.europa.eu/>.
4. От трансформации – к обществу для всех: Региональный доклад о человеческом развитии. – Братислава, 2011. – 132 с.

References

1. Nacional'na dopovid' pro ljuds'kyj rozvytok 2011. Ukrajina: na shljahu do social'nogo zalucyennja. – PROON, 2011. – P. 15.
2. Oficijnyj sajт Derzhavnoji Sluzhby Statystyky Ukrainy. : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Internet-storinka Evrostatu. : <http://eppssso.eurostat.ec.europa.eu/>.
4. Ot transformacii – k obschestvu dlja vseh: Regional'nyj doklad o chelovecheskom razvitii. – Bratislava, 2011. – 132 p.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Коваль Світлана Петрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри політичної економії ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Коваль Светлана Петровна, кандидат экономических наук, доцент кафедры политической экономики ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»

DATA ABOUT THE AUTHOR

Koval' Svitlana Petrivna, Ph.D. in Economical Sciences, Docent of Chair of Political Economy SHEE «Pereyaslav-Khmel'nyc'kyi State Pedagogic University named Grygoriy Skovoroda»

УДК 659:339.13:51

РИНОК ЗЕМЛІ: ПЕРЕВАГИ І ЗАГРОЗИ

**Лисецький А.С.,
Паламарчук О.М.,
Чабан Г.В.**

Предмет роботи: моделювання господарських систем засобами інформаційних систем в умовах посилення вимог до якості роботи сільськогосподарських підприємств, фермерських господарств і кооперативів.

Мета: є узагальнення деяких міркувань з приводу подальшого реформування земельних відносин, зокрема права на продаж і торгівлю земельними ділянками в Україні з урахуванням власного і зарубіжного досвіду.

Методологія: використано інструменти динамічного моделювання процесів виробництва, обміну та накопичення – основних потоків готівкових і матеріальних ресурсів.

Результати роботи: проведено дослідження історичного аналізу парадигми реформування сільського господарства України після розпаду СРСР і досвіду вирішення проблем фермерського господарства США. Проілюстровано методику вивчення економіки ферм штату Айова як еталон багатомасштабного послідовного поєднання ринку і потоків готівки, земель, худоби та інших біологічних об'єктів.

Галузь застосування результатів: управління господарськими системами у галузі сільського господарства і фермерства.

Висновки: запропоновано запровадити відповідну систему обліку господарських формувань за стандартизованими економічними ознаками.

Ключові слова: моделювання, синтез, аналіз, ефективність, земельні відносини.

РЫНОК ЗЕМЛИ: ПРЕИМУЩЕСТВА И УГРОЗЫ

**Лисецкий А.С.,
Паламарчук О.Н.,
Чабан Г.В.**

Предмет работы: моделирование хозяйственных систем средствами информационных систем в условиях ужесточения требований к качеству работы сельскохозяйственных предприятий, фермерских хозяйств и кооперативов.

Цель: есть обобщение некоторых соображений по поводу дальнейшего реформирования земельных отношений, в частности права на продажу и торговлю земельными участками в Украине с учетом собственного и зарубежного опыта.

Методология: использовано инструменты динамического моделирования процессов производства, обмена и накопления - основных потоков наличных и материальных ресурсов.

Результаты работы: проведено исследование исторического анализа парадигмы реформирования сельского хозяйства Украины после распада СССР и опыта решения проблем фермерского хозяйства США. Проиллюстрировано методику изучения экономики ферм штата Айова

как эталон многовекторного последовательного сочетания рынка и потоков наличности, земель, скота и других биологических объектов.

Область применения результатов: управление хозяйственными системами в области сельского хозяйства и фермерства.

Выводы: предложено ввести соответствующую систему учета хозяйственных формирований по стандартизированным экономическим признакам.

Ключевые слова: моделирование, синтез, анализ, эффективность, земельные отношения.

THE LAND MARKET: ADVANTAGES AND THREATS

Lisetskyi A.S.,
Palamarchuk O.M.,
Chaban G.V.

The subject of work: modeling economic systems by means of information systems in strengthening the quality requirements of agricultural enterprises, farms and cooperatives.

The aim of work: To generalize some considerations about the future of land reform, in particular the right to sell and trade land in Ukraine on the basis of its own and foreign experience.

Method or the methodology of the work: dynamic modeling tools used in the production, sharing and storage - the main flow of cash and material resources.

The results of work: a study of historical analysis paradigm of agricultural reform Ukraine after the Soviet collapse and experience problems farming the United States. The technique of studying economics Farms of Iowa as a standard multi-vector combination of market and consistent cash flows, land, livestock and other biological objects.

Field of application of the results: management of economic systems in the field of agriculture and farming.

Conclusions: it was proposed to introduce an appropriate system of accounting for economic units on standardized economic grounds.

Key words: modeling, synthesis, analysis, efficiency, land relations.

Актуальність теми. Земля – останній ресурс України, що може бути проданий на вимогу МВФ для подолання боргової кризи. Для 4,5 млн. селянських родин, що є власниками земельних паїв, це можливість на деякий час втамувати прагнення наживи на дармовому полі. Для 28,5 тис. сільських населених пунктів продаж земель – це втрата ресурсів господарювання і місцевих доходів. Загроза суспільного вибуху на сільських теренах можлива через безвихідь. Сільськогосподарський простір зазнає соціальної та екологічної деградації. Процеси пейоризації та контамінації сільського довкілля від хижацького використання продуктивних сил природи спостерігаються вже сьогодні. Загрози ринкової деструкції сільськогосподарських ресурсів для економіки країни в цілому не є очевидними. Прихильники ринку землі, посилячись на зарубіжний досвід, очікують підвищення економічної ефективності використання земель, надходження коштів до бюджетів всіх рівнів, вирішення питань місцевого самоврядування. Переваги приватизації і продажу земель у розвинутих країнах ЄС є очевидними, але малодослідженими. Відомо, що США свого часу зупинило продаж землі. Посилання на історичний досвід Російської імперії з цього питання суперечливе за рівнем і наслідками. Загрози ринкового перерозподілу земель сільськогосподарського призначення не є очевидними лише тим молодим та енергійним політикам, що сидять у Верховній раді України і сліпо виконують поради МВФ для того, щоб отримати чергову порцію наркотичного потоку готівки, що так їх тішить. Міркування такого ґатунку є напроцуд дискусійними і корисними для студентів, що вивчають економіку не тільки позитивістську, а й як нормотворчу науку.

Постановка завдання. Метою цієї статті є узагальнення деяких міркувань з приводу подальшого реформування земельних відносин, зокрема права на продаж і торгівлю земельними ділянками в Україні з урахуванням власного і зарубіжного досвіду.

Завдання дослідження обмежимо історичним аналізом парадигми реформування сільського господарства України після розпаду СРСР і досвіду вирішення проблем фермерського господарства США. Проілюструємо методику вивчення економіки ферм штату Айова як еталон багатовекторного послідовного поєднання ринку і потоків готівки, земель, худоби та інших біологічних об'єктів аналітичної роботи студентів університету.

Методичною основою аналізу обрано філософію управління, що притаманна видатним вченим та динамічне моделювання процесів виробництва, обміну та накопичення – основних потоків готівкових і матеріальних ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Теорія суспільного вибору – основа аграрної політики США. Постулатами цієї теорії є приватна власність, вільний ринок, справедлива ціна і нееластичний попит на ринках сільськогосподарської продукції і продовольства, що спричиняє негативну оцінку аграрній політиці. Підручник «Економікс» від Брю і Макконелла [3] витримав численні перевидання, а тому був перекладений російською під час реформування села. Навчання аграрної політики розпочинається від тези про те, що вільний ринок сільськогосподарської продукції є конкурентним за визначенням. Це значить, що окремих фермер не може впливати на ціноутворення. Регулювання ринку процес ціноутворення належить державним органам управління Міністерства сільського господарства США. Постулатом цієї теорії

пропагується нееластичний попит на вільному ринку на рівні 0,2 – 0,25, що відповідає п'ятикратному перевищенню темпів росту кількості продажів над темпом росту попиту. Не доводиться, а визначається результат нееластичного попиту – загострення проблеми фермерських доходів в умовах зростаючої продуктивності полів. Ніякого натяку на ціну землі підручник не обґрунтовує в не розглядає для викладання економічної політики. Запам'ятаймо цю тезу для порівняння з рекомендаціями МВФ для України. А тепер кількома фразами окреслимо систему поглядів авторів презентованого підручника.

Ціни і доходи у сільському господарстві зазнають суттєвих варіацій, зокрема:

а) через нееластичний характер попиту на його (сільського господарства) продукцію, що перетворює невеликі зміни її обсягу на продукцію сільськогосподарського виробництва і попиту у досить суттєві зміни цін і доходів;

б) через технічний прогрес, що є чинником різкого збільшення пропозиції сільськогосподарської продукції; [3]

в) через скорочення кількості наявного населення, що є фактором суспільного попиту на сільськогосподарську продукцію;

г) через синергічне поєднання факторів зростання пропозиції та спадаючого попиту. Висновок: сільське господарство США перетворюється на таку галузь, що системно і систематично скорочується.

Історично підтверджено, що проблема фермерів всього світу містить факти падіння цін і доходності. Накладаються особливості природних умов господарювання, зокрема у географічному і часовому просторі. Серед соціально-економічних чинників проблеми найчастіше називають нееластичний попит на сільськогосподарську продукцію. Доведено, що для сільськогосподарської продукції коефіцієнт еластичності знаходиться у межах 0,2-0,25, а це значить, що ціни мають впасти на 40-50% для того, щоб закупки зросли на 10 відсотків.

Навіть незначне зростання обсягів виробництва продукції приводить до збурення цін, суттєвих змін доходів фермерського господарства (рис.1).

На графіку відображено варіанти зміни цін і доходів. Якщо обсяги виробництва продукції змінюються від Q_n до Q_a або Q_c , то зміни цін можуть відхилитися від P_n до P_a або P_c .

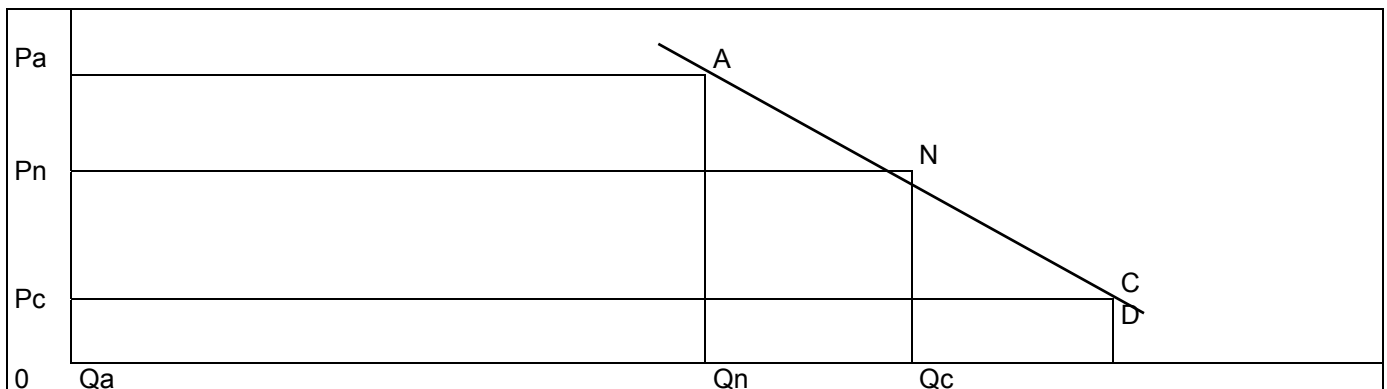

Рисунок 1. Вплив зміни обсягів виробництва

Функцію доходності у явному вигляді можна записати як площину $0P_nNQ_n$, що відхиляється від середнього до ймовірного ($0P_aAQ_a$ або $0P_cCQ_c$). Лінія D відображає нееластичність попиту. Очевидно, площини будуть різними через зміни обсягу ринку. Доведено, що доходи фермера у разі відхилення обсягів виробництва від середнього не компенсує ринкова ціна. Коливання ринку сільськогосподарської продукції автоматично регулюється п'ятикратним падінням ціни і доходів. Фермери можуть регулювати обсяг виробництва, намагатися зберегти необхідний рівень ціни на продукт. Відомими є спроби обмеження доступу до ринку, зменшення посівних площ тощо. Ринкова система є системним чинником перевиробництва і фінансової кризи.

Американський спосіб викладання економічних проблем фермерського господарства спрямовується на безвихідь. Доводиться спростовувати деякі можливі рішення фермерів, зокрема припинення сільськогосподарської діяльності.

Думка про те, що скорочення попиту негайно приведе до припинення роботи багатьох фермерів, а скорочення посівних площ вирівняє ринок і ціну відхиляється відразу і без зайвих аргументів. Факторами протидії стихійного припинення фермерського руху названо: перевищення фіксованих витрат фермерів над поточними змінними витратами. Плата за оренду землі, відсотків за іпотечні позики під заклад землі та майна, податки – це основні фіксовані витрати фермерського господарства США. Фіксованими можна вважати оплату праці фермера і його родини. Оплату праці найманих працівників, насіння, добрива, паливо, корми для худоби тощо – це змінні витрати. Наявність фіксованих витрат є стимулом до обробки землі, перевагою діяльності над бездіяльністю володарів земельних ресурсів. Ніякого натяку на можливість запровадження ринку землі. Навпаки, йдеться про розширення ринку сільськогосподарської продукції за межами країни.

Автори підручника легко аналізують третій напрямок аграрної політики США – іноземний попит. Проблеми сільського господарства мають тенденцію до загострення через технологічну революцію, що збільшувала пропозицію продукції, коли попит на неї суттєво або зовсім не зростає. Науково-технічний прогрес став фактором загострення проблем фермерського господарства. Механізація і електрифікація ферм; технології покращеного обробітку землі та збереження ґрунтів; іригації; отримання гібридного насіння сільськогосподарських культур; доступність ринків ефективних засобів захисту рослин і мінеральних добрив; покращення селекції та догляду за тваринами, всі ці досягнення втрачали ефективність. Індикаторами науково-технічного прогресу називали також фондоозброєність праці. Число зайнятих у галузі скоротилося більш високими темпами, ніж розмір основного капіталу і землі в обробітку. Автори підручника звертають увагу на фактор попиту, що витікає з кількості населення, що історично скорочується. Рівень споживання продовольства і сільськогосподарської сировини індивідуальним споживачем є відносно сталим. У розвинутих країнах зростання кількості наявного населення означає зростання попиту – суспільного фонду споживання. Темп росту попиту на цю продукцію приблизно тотожні темпам зростання кількості населення. Показники кількості наявного населення США так само як і України мають спадаючий характер.

Окремим розділом розглядається сільськогосподарська політика США. Першочерговим завданням держави є підтримання цінового паритету між цінами на продукти фермерського походження і цінами на товари, що є необхідними для ведення фермерського господарства, з урахуванням тарифів на послуги, орендної плати тощо. Автори неприховано стають на сторону політики цінової підтримки США, але наголошують на тезі про те, що така політика приводить до негативного наслідку – перебільшення пропозиції над попитом. Надлишок продукції вимагає витрат на закупку і зберігання від корпорацій ККК, але підвищує доходи фермерів. Автори підручника критикують сільськогосподарську політику США за надання субсидій і субвенцій крупними фермерам та більш заможним землевласникам, що посилює протиріччя вільного ринку. Критика дії уряду США розповсюджується на глобальний рівень країн ЄС і США. Сільськогосподарська політика США та інших розвинутих країн є програмованою та спрямованою на продовження субсидування фермерів на відміну від політики вільного ринку і конкуренції, а тому є протиріччям розподілу сільськогосподарських ресурсів.

Заслуговує на увагу Фермерська програма, що повинна містити ключові питання розвитку: 1) ціни, доходи і субсидії фермерам; 2) охорона природних ресурсів (води і ґрунтів); 3) наукові дослідження у галузі сільського господарства; 4) кредитування фермерів і фінансова політика; 5) страхування ризиків; 6) підтримка розвитку експортного потенціалу регіонів. Від 30-х років минулого століття фермери США отримували і отримують сьогодні субсидії. Проблему фермерства розглянемо виключно з боку економічної політики, тобто політики підтримки цін і доходів.

Розмір субсидій. Надання субсидій аргументується з урахуванням наступних постулатів. Фермер є представником бідніших верств населення. Сімейна ферма – це фундамент суспільного розвитку. Фермерське підприємництво пов'язано з природно-кліматичними ризиками. Ринок сільськогосподарської продукції вважають суцільно конкурентним за сутністю. Фермери мають справу з постачальниками галузей з помітною ринковою владою і домінуванням. Саме з урахуванням таких міркувань доречною є політика, що вибудовується на концепції паритету.

Сутність цінового паритету виражається у тому, що співвідношення цін на продукцію фермера і цін на промислові товари і послуги, що споживаються фермерами, повинно залишатися незмінним. Індекс паритету – це відношення ціни продажів фермерського продукту до ціни закупок засобів виробництва.

Політика цінової підтримки. Принцип паритету дає розумне пояснення державним мінімальним цінам, або цінової підтримки продукції фермерів. Проте дієва цінова підтримка приводить до накопичення надлишків сільськогосподарської продукції. У довготривалому (середньостроковому) періоді ринкові ціни на продукцію фермерів відстають від цін на товари, що закуповують фермери. Для досягнення паритету або наближення до нього уряд повинен встановлювати ціни, що є вищими за паритетні. Цю дію названо політикою цінової підтримки. Метою цієї політики у США, що здійснювалася від 1930 року, була стабілізація і підвищення доходів фермерів. Наслідком цінової підтримки було утворення надлишків сільськогосподарської продукції.

Важливу роль в системі державного управління і регулювання цін та доходів фермерів належить контролю за рівнем витрат на виробництво сільськогосподарської продукції, який з 1973 р. здійснює Міністерство сільського господарства США.

Відбір та аналіз даних передбачає використання показників статистичних обстежень значної кількості фермерських господарств. На основі таких оглядів, враховуючи зміни в урожайності, продуктивності, рівнях цін щорічно готуються галузеві та продуктові баланси кожного штату, з обов'язковим включенням показників про доходи від реалізації основної та побічної продукції, вартісні та, так звані, економічні затрати, які відображають усі виробничі затрати, включи фермерські накладні витрати, страхові платежі, розрахункові відрахування на власні вкладення.

Ці дані стають, як правило, основою розрахунків співвідношення середніх ринкових цін та певних груп дійсних витрат, платежів, відрахувань, які відносяться у США до витрат. Головне завдання, що переслідується цими розрахунками, є визначення міри покриття цінами витрат, платежів та відрахувань, тобто вияснюється питання про те, в якій мірі ринкові ціни в сукупності з прямими державними виплатами здатні відшкодувати фермерам їх витрати на виробництво продукції.

Завершуючи аналіз методичних підходів до викладання аграрної політики в США від Брю і Макконела зауважимо, що їх еталонний характер протистоїть рекомендаціям для України. Але перед тим, як розпочати їх порівняльний аналіз віддамо належне практиці викладання економіки фермерського господарства університету штату Айова (США), що були люб'язно надані нам для вивчення в Інституті аграрної економіки (Київ, Україна). Імперативна традиція в Україні на той час вирізнялася котловим методом ціноутворення на продукцію сільського господарства. Крупні сільськогосподарські підприємства були орієнтовані на камеральну бухгалтерію, собівартість продукції утворювали статті витрат, а закупівельна ціна розраховувалася за формулою «собівартість плюс норматив рентабельності». Звісно, собівартість була усередненою і торкалася статей витрат багатогалузевого господарства, дискримінаційних цін на власні сільськогосподарські ресурси. Такий підхід згладжував нерівно важність вартості і цінності продукції сільського господарства, але був основою поділу сільськогосподарських підприємств на рентабельні і збиткові. Ознайомлення нас з методичними рекомендаціями і методичними матеріалами університету штату Айова сприймалося як наукова новизна. Воно кликало нас до переходу від імперативного до ринкового за змістом викладання економіки, а тому викликає і зараз вдячність тим фахівцям, що до нас приїздили і ділилися досвідом. Звернення до цього матеріалу носить ілюстративний характер, а тому викладається без необхідного перекладу і тлумачення. Важливо виключно схема і підхід до викладу економічної теорії фермерського господарства США: непорушність єдності категорій ринкової рівноваги у множині потоків продукції та ресурсів на шляху від інвестування до прибутку і кеш-потоків готівкових коштів.

Аналітичний процес в університеті поділено на дві частини: а) скорочений увідний і б) змістовний розширений. У першому наближенні студентам надається можливість аналізувати 17 основних показників руху потоків, що розкладаються на групи фермерських господарств (табл. 1).

Пропонується не тільки ознайомитися з показниками матриці спостереження, а й попрацювати самостійно нам вимірами власного фермерського господарства за схемою. Наукову новизну містить також семантика і прагматика навчання, що концентрує увагу на потоках готівки, що витрачається і розподіляється за кеш-напрямами. Структура і зміст зошита підкреслюють визначальне значення основного ресурсу виробництва – землі. Співставність показників у групах досягається через використання вагових показників – показників доходів і витрат на одиницю земельних ресурсів і фізичного обсягу продукції. Широко використовується поняття кеш-потоків, що може бути утлумаченим як розподіл потоків за факторними витратами виробництва. Дослідження механізмів розподілу витікає саме з аналізу різних груп фермерських господарств. Зауважимо для подальшого аналізу процесу вивчення аграрної політики США: ринок землі, вартість і цінність основного ресурсу як ціноутворюючого фактору на цьому рівні, так само, як на політичному рівні не піднімається і не обговорюється. Механізми підтримки фермерського господарства залишаються недоторканими.

Таблиця 1. SUMMARY OF INCOME AND COST FOR CORN

		Unit	Low Third Group	Middle Third Group	High Third Group	Total Group	Your Values
1	Farms	number	64	64	64	192	
2	Planted acres	acres	180	250	241	224	
3	Diverted acres	acres	8	12	12	11	
4	Harvested field / зібраний урожай	bu,ton/a	150	160	169	160	
5	Gross crop in come / дохід	\$/acre	309,91	342,54	377,43	343,29	
6	Economic costs						
	Inputs	\$/acre	87,61	84,14	79,43	83,73	
	Land	\$/acre	105,2	105,16	105,06	105,08	
	Machinery	\$/acre	79,43	63,75	57,3	66,83	
	Labor	\$/acre	23,09	21	19,28	21,13	
	Miscellaneous	\$/acre	5,15	4,44	4,73	4,77	
7	Total economic costs	\$/acre	300,31	278,49	265,8	281,54	
8	Profit and management return	\$/acre	9,6	64,04	111,63	61,78	
9	Operator's share of gross in come	\$/acre	255,97	288,14	353,85	299,32	
10	Operator's share of total costs	\$/acre	246,36	224,1	242,22	237,56	
11	Gross in come per bushel or ton	\$/bu,ton	2,17	2,25	2,35	2,26	
12	Total costs per bushel or ton	\$/bu,ton	2,12	1,83	1,66	1,87	
13	Profit and management return per buton	\$/bu,ton	0,05	0,42	0,69	0,39	
14	Return on total capital investment	%	11,2	25,7	35,5	24,1	
15	Return to un paid labor	\$/hour	12,59	32,09	60,23	34,97	
16	Total cash flow requirement	\$/acre	180,75	183,56	195,56	186,62	
17	Cash flow required per bushel or ton	\$/bu,ton	1,5	1,41	1,3	1,4	

Джерело: CROENTER PRICE RECORD: STATE SUMMARY, IOWA STATE UNIVERSITY, 1992.

Зміст наступного етапу навчання містить аналогічну, але розширену схему аналізу. Філософія подальшого аналізу ґрунтується на дедукції понять і деталізації процесів (табл.2).

Таблиця 2. DETAILED INCOME AND COST ANALYSIS FOR CORN

	Unit	Low Third Group	Middle Low Third Group	High Third Group	Total Group	Your Values
		дрібні	середні	великі	разом	
A	Б	1	2	3	4	5
1. Production						
1. Total crop acres, entire farm	acres	446	616	695	586	
2. Crop acres planted	acres	180	250	241	224	
3. Acres diverted	acres	8	12	12	11	
4. % of acres diverted	%	4,4	4,5	4,9	4,6	
5. Harvest yield	bu./ton/a	150	160	169	160	
6. Harvest yield as % potential yield	%	112	118	123	118	
2. Income						
A	Б	1	2	3	4	5
1. Price of crop at harvest	\$ per bu.	1,89	1,91	1,94	1,91	
2. Value of crop production	\$/acre	283,46	305,24	327,76	305,49	
3. Value of secondary product	\$/acre	1,83	1,93	3,83	2,53	
4. Value of crop in insurance payments	\$/acre	1,14	0,2	2,88	1,41	
5. Value of government payments	\$/acre	38,33	51,5	62,44	50,76	
6. Total crop income per planted acre	\$/acre	324,76	358,87	396,91	360,18	
7. Total crop income, planted and diverted acres	\$/acre	300,93	342,53	377,38	343,28	
3. Input Costs						
A	Б	1	2	3	4	5
1. Seed	\$/acre	22,78	21,64	22,08	22,17	
2. Fertilizer	\$/acre	32,7	31,6	29,36	31,22	
Nitrogen	\$/acre	19,3	18,3	17,53	18,29	
P and K (annual cost)	\$/acre	10,09	9,71	9,43	9,74	
Manure and other	\$/acre	3,32	3,86	2,4	3,19	
3. Ag lime (annual cost)	\$/acre	1,44	0,63	0,58	0,88	
4. Herbicide	\$/acre	22,37	21,82	19,58	21,26	
5. Insecticide and fungicide	\$/acre	2,78	3,26	2,96	3	
6. Crop insurance	\$/acre	4,25	4,11	3,96	4,11	
7. Interest on inputs costs	\$/acre	5,18	4,9	4,72	4,93	
8. Total cost of inputs per planted acre	\$/acre	91,51	87,96	83,23	87,57	
9. Input for diverted acres (per a. diverted)	\$/acre	3,81	4,11	5,91	4,61	
10. Average input cost, planted and diverted	\$/acre	87,61	84,14	79,43	83,72	
4. Land Cost						
A	Б	1	2	3	4	5
1. Rental value of owned land	\$/acre	102,34	102,11	106,3	103,64	
2. Cash rent paid	\$/acre	102,87	94,99	94,76	96,8	
3. Share or bushel rent	\$/acre					
Landlord's share of income	\$/acre	157,78	162,04	189,48	166,68	
-landlord share of input, machinery cost	\$/acre	44,21	42,94	42,74	43,38	
=indirect land cost for tenant	\$/acre	113,57	120,49	146,75	123,84	
4. Diverted acres land cost	\$/acre	27,92	46,83	82,99	52,58	
5. Average land cost, planted and diverted	\$/acre	105,01	105,14	105,05	105,07	
6. Land cost per bushel of corn	\$/bu./ton	0,74	0,69	0,65	0,69	
5. Machinery Costs						
A	Б	1	2	3	4	5
1. Depreciation	\$/acre	23,44	18,6	17,92	19,99	
2. Capital charge (interest)	\$/acre	11,72	9,27	8,96	9,98	
3. Lease payments	\$/acre	1,09	1,28	0,84	1,07	
4. Housing	\$/acre	4,18	1,02	0,96	2,05	
5. Insurance	\$/acre	1,13	1,06	1	1,06	
6. Fuel and lubrication	\$/acre	6,68	6,81	5,88	6,46	
7. Repairs	\$/acre	12,23	11,41	10,01	11,22	
8. Custom hire or rental costs	\$/acre	8,79	3,97	1,64	4,8	

9. Variable drying cost	\$/acre	13,94	12,71	11,99	12,88	
10. Subtotal	\$/acre	83,19	66,14	59,2	69,51	
11. -75% of custom hire in come	\$/acre	2,96	2,82	2,12	2,63	
12. Notal machinery cost on planted acres	\$/acre	80,17	63,05	56,67	66,63	
13. Machinery cost ondiverted acres	\$/acre	52,39	61,23	42,86	52,16	
14. Average machinery cost, planted and diverted	\$/acre	79,48	63,75	57,29	66,84	
15. Machinery in vestment	\$/acre	218,05	178,83	168,94	188,61	
16. Points of moisture removed	points/bu	9	9	8	9	
17. Variable dry ingcost perpoint	\$/point	0,0122	0,0099	0,0091	0,0104	
18. Variabledry ingcostper bushel, to 15%	\$/bu	0,092	0,081	0,071	0,081	

6. Labor Costs

A	B	1	2	3	4	5
1. Unpaid labor	\$/acre	19,84	16,02	15,88	17,25	
2. Hiredlabor	\$/acre	3,84	5,42	3,62	4,29	
3. Totall aborcost on planted acres	\$/acre	23,68	21,44	19,5	21,54	
4. Labor cost on diverted acres	\$/acre	9,24	12,51	15,16	12,3	
5. Average labor cost, planted and diverted	\$/acre	23,09	21	19,28	21,13	
6. Estimated hours of laborper acres	\$/acre	4,96	3,72	3,32	4	
7. Field hours peracres (ifrecorded)	\$/acre	0,9	0,83	0,86	0,86	

7. Other Costs

1. Miscellaneous expenses	\$/acre	5,15	4,44	4,73	4,77	

8. Cash Flow Requirements (planted and diverted acres) Рух готівки

A	B	1	2	3	4	5
1. Cash cost for inputs	\$/acre	72,76	70,39	73,24	72,13	
2. Cash flow needed for land (готівка на оренду землі)	\$/acre	52,47	58,79	71,09	60,78	
3. Cash flow needed for machinery (готівка на машини)	\$/acre	46,53	44,52	42,89	44,65	
4. Cash labor cost (готівка на оплату праці)	\$/acre	3,84	5,42	3,62	4,29	
5. Cash cost for miscellaneous	\$/acre	5,15	4,44	4,73	4,77	
6. Total cash flow requirement peracre (Всього готівка)	\$/acre	180,75	183,56	195,56	186,62	

Джерело: CROENTER PRICE RECORD: STATE SUMMARY, IOWA STATE UNIVERSITY, 1992.

Позитивний методологічний досвід цієї аналітичної моделі повинен бути використаний при викладанні різних предметів у нашому університеті так само як і інший економічний досвід підприємництва.

Тепер спробуємо аналізувати програму дій для України, що розроблялася експертами Міжнародного Валютного Фонду (МВФ) для того, щоб порівняти заходи, що були рекомендовані державі Україна, і моделі економічного механізму подолання власних проблем США [5].

Місія Світового банку вперше відвідала Україну у жовтні 1992 року. Її очолював пан Чабо Чакі, а присутніми були пани: Ізраел Брюк, Ульріх Костер, Марк Ландейл, Рой Постерман, Цві Лерман, Оскар Хоніш, Хелмар Охс, Лінн Енгстранд, Роберт Вогель, Чак Антольц, Арманд Уліг. У підготовці доповіді взяли участь двоє фахівців з Європейського банку реконструкції та розвитку: Йорк Селшоп і Мішель Реньє.

Позитивним результатом реформування було розв'язання питання можливості приватного підприємництва, що привело до формування загону фермерських господарств. Їх розмір був орієнтований на американський, а не на європейський еталон. Нагадаємо, що неоліберальна парадигма розвитку містила ряд позитивних рекомендацій, зокрема: запровадити систему ринкових механізмів саморегулювання економіки; створити систему ринкової інфраструктури та послуг; встановити приватну власність на землю та інші сільськогосподарські ресурси; сформувати сектор життєздатних сільськогосподарських підприємств; реорганізувати великі господарства і створити необхідні умови для приватних господарств; приватизувати і реконструювати підприємства агропромислового комплексу; створити дієву фінансову систему обслуговування сільського господарства; визначити нову роль уряду у сфері сільського господарства [5].

Зміст пункту першого (Ринкові механізми саморегулювання) розкривалися такими заходами: а) згорнути командну економіку, зняти всі механізми регулювання збуту, ліквідувати систему державного замовлення, припинити постачання матеріально-технічних ресурсів; б) поліпшити систему ціноутворення на основі принципів вільного ринку, зняти обмеження на торговельні націнки, в) зменшити й припинити дотації сільському господарству й постачальникам засобів виробництва для села; г) лібералізувати внутрішню й зовнішню торгівлю, зняти існуючі обмеження на експорт та імпорт, запровадити єдине податкове й тарифне регулювання на основі вартості, ліквідувати квоти і ліцензії, запровадити страхування на захист контрактів, ліквідувати підприємства, що були монополістами у галузі торгівлі; д) створити мережу соціального захисту груп населення з низьким рівнем доходів, змінити систему дотації споживчих цін на хліб та інші продовольчі товари для населення адресною допомогою. Декларувалася мета запровадження принципів саморегулювання – продовольча безпека, але за змістом ці заходи, схоже, спрямовані на повну руйнацію аграрної потужності СГК України.

У пункті 2 йшлося про формування ринку сільськогосподарської продукції та ресурсів, поліпшення системи постачання засобів виробництва через сприяння розвитку приватної й кооперативної торгівлі. Згортання системи державних закупок сільськогосподарської продукції йшло поряд з лібералізацією торгівлі за участю посередників. Інфраструктура оптових ринків мала бути оптимальною, а система ринкової інформації – максимально повною.

Пріоритетність приватного володіння землею без будь-яких обмежень на оренду чи продаж – це вимога третього пункту вашингтонського проекту. Передбачалася розробка земельного кадастру й завершення реєстрації земельних ділянок, запровадження нової системи оцінки та реєстрації земель, приватна або муніципальна власність. Окремим пунктом виділялась вимога дозволити володіння землею іноземцям. У цьому розділі йдеться також про згортання соціальних програм на селі й запровадження муніципальної системи соціальних послуг. Для фінансування сфери соціальних послуг пропонувалася система місцевого оподаткування.

Створення нових приватних господарств за рахунок реформованих крупних, формування системи капіталістичної мотивації праці, перебудова великих господарств за принципами особистої зацікавленості, створення посередницьких структур для співробітництва між виробниками і споживачами, – все це зміст четвертого пункту плану реформ.

У пункті 5 передбачалася пріоритетність приватного фермерського господарювання, система іпотечного кредитування під заставу земельних ділянок. Завершальним етапом цього розвитку мало бути формування місцевих й регіональних фермерських кооперативів.

Приватизація і реконструкція підприємств агропромислового комплексу – наступний програмний пункт. Тут йдеться про формування «концернів» і компаній на основі обласних і районних державних підприємств харчової промисловості, підвищення ефективності галузі, безпеку продовольства, зокрема через сертифікацію виробництва, стандартизацію, розробку нових українських стандартів якості та безпеки продовольчих товарів тощо.

У пункті 7 визначено завдання: створення належної правової інфраструктури для іпотеки та ринку землі, системи товарно-кредитних корпорацій, формування нової фіскальної політики.

Останній пункт формує уявлення реформаторів щодо підвищення якості роботи Уряду та ефективності ринку сільськогосподарської продукції. Передбачалося формування нової сільськогосподарської політики, зокрема торгівлі, формування української системи інноваційного розвитку через інформатизацію підприємств про нові результати наукових досліджень і нові технології.

Ключовими елементами мети реформування в упорядкованій системі заходів, розроблених у 1993 році, була зміна командної економіки на ринкову. Якщо дати визначення змісту командної економіки як економіки з високим ступенем державного регулювання, зокрема імперативного ціноутворення, планування факторів і результатів виробництва, визначення напрямів і обсягів реалізації кінцевої продукції з метою досягнення політичної мети розвитку держави, то стає зрозумілим, що зміст і задум реформаторів є очевидним. Не виключено, що великі держави вирішили мирно «освоїти» територіальний простір України на свою користь.

Особливо недосконалим є другий пункт Плану дій, який з одного боку, є соціально орієнтованим і нібито протидіє ринковій орієнтації економіки, а з іншого боку, є шаленим тиском на бюджети всіх рівнів, подолати який економіка перехідного періоду не спроможна. Діючи за таким Планом Уряд України привів до загострення проблеми, скорочення соціальних програм, але найбільшого удару ринковим трансформаціям завдало скорочення виробництва й зайнятості.

Третій пункт Плану дій Уряду передбачав земельну реформу. Почуття «власника» землі й майна було визнано пріоритетним до підприємництва. За висновком Шумпетера економічним дивом є не просто власник ресурсів, а діловий ефективний власник, не дрібний виробник, а монополіст, що здатний фінансувати науковий пошук ефекту. Для підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва треба шукати не господаря, а знавця технологій, менеджера наукових розробок. Виявилось, що приватизація стала банальною формою первинного накопичення капіталу й формування класу капіталістів на селі.

Четвертий пункт Плану дій також не дав позитивних результатів. Приватизацію та заохочення громадян до діяльності (підприємництва) у подальшому викладі тексту документа Стратегії замінено словами: «Демоніфікація, приватизація та сприяння входженню засобів сільськогосподарського виробництва та сільськогосподарської продукції у сфери виробництва, переробки, імпорту та реалізації». Ключове слово «підприємництво» було змінено на «приватизацію». Як показала вся подальша історія реалізації Плану дій саме пріоритетність «почуття власника» над «підприємництвом» привела до руйнування фермерського руху, інших прогресивних форм організації виробництва і технологій в сільському господарстві [5].

П'ятий пункт Плану у першому читанні був спрямований на створення структури для надання послуг у галузі фінансів. Проте потім у наступний період йдеться зовсім про інше, а саме: створення системи послуг освіти, сільськогосподарської пропаганди, послуг у сфері інформації, а також нормативного регулювання, яка б задовольняла вимоги ринкової економіки. Така підміна понять в реальній економіці має всі негативні наслідки, які тільки можна уявити з урахуванням монополії ринку готівки і капіталу для простих господарських формувань у сільському господарстві.

Пункт 6 Плану дій про «Побудову системи фізичної інфраструктури, яка б задовольняла потреби орієнтованої на ринок системи виробництва, переробки та розподілу» не є тривіальним. Як виявилось, система

виробництва, зберігання, транспортування, переробки й торгівлі продукцією сільського господарства й продовольства була порушена посередниками, тінювими схемами продуктових потоків на експорт.

Пункт 7 Плану виглядає не як інструмент раціоналізації або реструктуризації державних установ відповідно до їх нових функцій, а ліквідації системи державного управління взагалі. Нічого ефективного для економіки така перебудова не принесла, сфера зберігання продукції втратила своє міністерство, скасовано управління у харчовій промисловості, сільському господарстві. Всі ці та інші відомства невинувато об'єднані у міністерство, що відає аграрною політикою.

План дій не містив орієнтирів щодо галузевого структурного розвитку сільського господарства, але у коментарях до нього автори не оминули цього питання. Недвозначно натякується на пріоритетності виробництва зерна та вирощуванні інших сільськогосподарських культур. Але виправлення справ у тваринництві вважається критичним елементом відбудови, оскільки воно потерпає від падіння внутрішнього попиту та застою у сфері експортних потреб. Скорочення, структурна перебудова та підвищення якості поголів'я повинні бути основними цілями цієї підгалузі, в той час як покращання господарювання у сфері забезпечення кормової бази є важливою передумовою цього успіху. У найближчий час економічно найбільш перспективними для країни є продукти рослинництва, що можуть бути реалізовані на західних ринках після неглибокої переробки (зерно, олійні культури) або такі, що можуть служити заміною валютних імпортованих товарів [5].

Керуючись такою програмною тезою уряду України привели не тільки до повної руйнації молочного скотарства, свинарства й птахівництва, а й до білкового голодування великих груп населення у великих містах й промислових центрах України. Автори прогнозували, що експорт продукції тваринництва на Захід буде обмежуватись низьким рівнем ефективності та незадовільним станом основних виробничих фондів у харчовій промисловості. Підвищення цін на продукти тваринництва не могло не привести до скорочення попиту на галузевих ринках, що у історичній короткостроковій ретроспективі привело до винищення худоби і птахів на фермах. Експорт такої продукції до Росії в умовах дестабілізації відносин суттєво скоротився з усіма негативними для економіки села наслідками.

Все підкорялося вимогам революційного переходу до капіталізму, первинного накопичення капіталу. Політика шокової цінової терапії перетворилася на перманентне зростання цін для населення, й фактор дестабілізації економіки. Автори трансформаційних процесів не переймалися розрахунками, а тому поняття «термін» досягнення мети, або виконання етапу не мав будь-якої конкретності. Відсутність програмної моделі реформування для довгострокової або середньострокової перспективи ніхто конкретно не обґрунтовував засобами й ресурсами. Втрати економіки й соціального розвитку були невідворотними, але такого спаду виробництва й погіршення рівня життя населення України на Заході не очікував ніхто.

План дій Уряду був ганебним за своїм змістом у контексті соціально-економічного розвитку села. Ознаками цього процесу було скорочення соціальних програм, пов'язаних з утриманням дитячих садочків, шкіл, клубів, закладів охорони здоров'я. Поняття і почуття власності (точніше: права на пай) не додавало аргументів на користь реформ.

В результаті революційних трансформацій загострилася демографічна ситуація на селі, що передбачали реформатори. Не підтвердилися їх сподівання на те, що чисельність сільського населення навіть дещо зросте порівняно до попереднього періоду а потім, можливо, цей процес піде у зворотному напрямі, що розмір сільської сім'ї матиме тенденцію до збільшення, оскільки менша кількість селян буде знаходити роботу у містах. Проте точним виявився прогноз про можливість збільшення соціальної напруженості в селах і сім'ях, особливо коли перспектива працевлаштування залишається слабкою. Теза про те, що багато потенційних труднощів, пов'язаних із зміною демографічної ситуації на селі, можна полегшити шляхом вжиття відповідних політичних заходів, зокрема через створення добре оплачуваних робочих місць, виявилася примарною.

Бажалося, щоб приватизація і перехід до ринкової економіки вплинули на існуючу сільську мережу соціальної безпеки та забезпечення сільських мешканців соціальними послугами. Проте реалії сільського буття були такими, що більшість виробничих та соціальних послуг там забезпечували колгоспи, зокрема, оранка і обробіток присадибних ділянок землі, забезпечення кормами і молодняком худоби, закупками надлишків продукції і худоби та багато-багато інших. Реформатори пропонували передати окремі соціальні функції по наданню таких послуг місцевим органам влади, але як показала практика, вони не мали, не мають і не будуть мати фінансових ресурсів для вирішення соціально-економічного розвитку територій без запровадження системи регіональних податків і зборів. Цей факт зводив нанівець всі потуги реформаторів позбавити виробничі структури соціальних витрат. Практика наступного реформування показала, що тільки економічно сильні (крупні) товаровиробники мають фінансовий потенціал для вирішення проблем відтворення продуктивних сил виробництва.

Вважалося, що на селі немає більш нагальної проблеми як стимулювання зайнятості поза межами колективних господарств. Проте в умовах згорання ринкового попиту на ринках сільськогосподарської продукції і продовольства багато таких господарств не спроможні вести нормальне економічне відтворення і розвиватися. Нові приватні господарі не утворили новий сектор економіки середнього рівня між крупними і дрібними (присадибними) господарствами. Зрештою, фермерське господарство зникло як фактор конкуренції з крупним колективним і за статистикою утворює з ним один сектор товарного виробництва.

Іншим невідкладним завданням соціального розвитку вважалося збереження прийнятного рівня соціальних послуг на селі у період трансформації та після приватизації великих господарств, підвищення

здатності місцевої влади реагувати на соціальні та демографічні зміни шляхом встановлення у сільській місцевості більшого фінансового контролю. Вони вимагали розробити послідовну стратегію, яка б сприяла розвитку села шляхом передачі відповідальності за цю діяльність місцевій владі. Одним із найефективніших засобів виконання цієї вимоги є передача місцевим органам влади більшого контролю над своїми власними бюджетами і, отже, над своїм майбутнім. Ця чудова думка залишилася поза увагою Уряду, коли йшлося про надання прав регіонам на збільшення частки податкового поля, але ретельно здійснювалися плани ліквідації соціальних програм, закриття садочків, шкіл, лікарень тощо.

Проблему зайнятості селян вирішили досить оригінально: пропонувалося вважати їх зайнятими у присадибному господарстві. Очевидним є те, що регіони не спроможні вирішувати проблеми зайнятості. Відносний надлишок робочої сили та обмежені перспективи зайнятості у несільськогосподарських галузях свідчать про те, що може виникнути потреба в таких структурах і способах виробництва, які характеризуються більш високими витратами праці.

Теоретичний аналіз проблем аналізу економіки можна віднайти на той час багатьох вчених і практиків [1].

Ресурсоємність – поняття, що містить ознаки трьох факторів: землі, праці, капіталу, – а технології тяжіють до канонів класичної економічної теорії. Проте постулати класичної економічної теорії А.Сміта і Д.Рікардо у нас були згнєблені ще раніше. Зараз частіше можна чути наголос на дію закону вартості, зокрема на методологічному рівні. Повсякчас від молодих реформаторів можна почути бажання підвищувати ціни і тарифи для населення через зростаючу «собівартість». Ці неподобства, що не є сумісними з новітньою теорією економічної рівноваги Кругмана, вони намагаються виправдати не жадобою до наживи, а реальними витратами виробництва.

Пол Кругман, лауреат Нобелівської премії 2008 року, американський учений, професор Прингстонського університету, віддає перевагу балансовій теорії економічної рівноваги від розроблення до обґрунтування нової економічної географії та нової теорії ринкової економіки [2].

Ключовими питаннями новизни є декілька. Перше Велике і мале підприємство є однаково продуктивними, якщо мають рівність фактороємності виробництва. Факторна ємність – це відношення факторних витрат на одиницю кінцевої продукції. За таким посилом виробляється теорія рівноваги зростаючих фондів споживання фондам оплати праці. Віднайшовши крапку рівноваги ми нічого не можемо говорити про середній розмір підприємства і підприємства. Як виявляється фактороємність виробництва є однаковою для всіх підприємств, а тому відсутнім є ефект від масштабу. Немає місця конкуренції, зникає її необхідність. Немає потреби визначатися з приводу спеціалізації регіонів і держав для мотивації раціональної міжнародної торгівлі. Невеликі й нескладні моделі Кругмана відкрили нове знання у галузі торгівлі. Економіка має сталу кількість споживачів, що дає підстави для простого формулювання функції корисності. Перша похідна функції споживання більша нуля. Це означає, що потребам притаманні ознаки насичення. Друга похідна функції споживання менша нуля, а тому процес насичення погашає приріст потреби. Рівновага зростаючого попиту (m) і сталих доходів (w) утворює балансову модель, що може носити ім'я Кругмана. Для її теоретичного розв'язання потрібно не так багато припущень. Нова економічна політика не усуває конкуренцію, але конкуренція і торгівля виникає не тільки і не стільки від спеціалізації держав, як від конкуренції технологічних рішень держав і монополій. Ключовим для нашого аналізу є рівність факторних ємностей виробництва у монополістичній конкуренції. Треба наголосити про актуальність нового змісту аналізу для «старого світу» і країн, що розвиваються. Але найбільш актуально звучить питання аналізу фактороємності на рівні сільськогосподарського підприємства, що використовує земельні та біологічні ресурси рослинництва і тваринництва.

Прихильники кейнсіанської традиції і маршаліанського вчення з Великобританії свідчать про те, що жодна економіка не може бути ефективною без суспільного (державного) регулювання економічного процесу. Принциповими є питання унормування фіскальної політики, дотримання правил поведінки окремих фірм; удосконалення договірної взаємодії фірм у процесі інноваційного розвитку; виявлення і усунення з ринку малоефективних фірм і посередників. Для розв'язання таких завдань треба зрозуміти, яким чином досліджується економічний процес. Існує думка, що дослідження еволюційної економіки можуть бути плідними для нашої економіки у перехідному періоді.

Мета моделювання економіки полягає у тому, щоб не просто описати господарську систему, а й отримати нові знання. Витлумачувати реальні події в економіці (постійні збурення) має така теорія, котра ґрунтується на принципах адаптивності та адаптивних змін. Пристосування господарської системи до економіки перехідного періоду має формалізуватися на ключових припущеннях, зокрема фіскальній імперативній реакції на зміни напрямку динаміки ефективності системи, зростанням ринкової вартості майна, статків і «податкового поля». Дослідження соціально-економічної динаміки є предметом соціології та економіки. Проблемними для науки соціології є питання суспільного розвитку, підвищення добробуту і рівня життя населення. Встановлено, що економічні процеси та явища, що впливають на кінцеві результати суспільного розвитку, носять еволюційний характер. Утворилася нова галузь науки, що отримала назву «Еволюційна теорія економічних змін» [4].

Еволюційну теорію розвитку економіки розробив у своїх працях Йозеф Шумпетер (США) [6]. Ключовим питанням розвитку є фактор часу. Ситуація у попередньому періоді несуттєво впливає на перехід ймовірності між t і $t + 1$ періодами, а тому процес зміни ситуації або її «стану» вважають марківським

процесом – «крок вперед і два кроки назад». У широких межах теоретичної схеми можна побудувати велику кількість випадкових процесів і часткових моделей. Кожна з них визначає лише окремі випадки марківського процесу, які можна аналізувати за допомогою математичних теорем. Однак для того щоб такий аналіз приводив до висновків, які мають прозорий економічний сенс, у моделях мають бути присутніми деякі специфічні особливості.

Чільне місце в економіці посідає підприємець, але не тому, що він є власником, а тому, що він має непересічні особисті якості: ініціативність, хист до передбачення, авторитет, готовність до ризику, здатність до інноваційної діяльності. Відтак головним агентом ефективної конкуренції, тобто такої, що стимулюється прагненням підприємця до отримання надприбутків за рахунок монопольних переваг, є підприємець-новатор.

«Кожна успішна інновація веде до монополії, а кожна монополія сприяє інновації». Перемога забезпечується не зменшенням витрат, а повним усуненням конкурента з ринку: конкурент-новатор руйнує самі засади існування інших конкурентів.

Ця концепція включає п'ять модераторів: 1) створення нового товару або нової якості товару; 2) створення нового методу виробництва; 3) відкриття нового ринку; 4) відкриття нового джерела факторів виробництва; 5) створення нової організації (монополії, олігополії). Можна продовжити передбаченням монопольної (олігопольної) конкуренції. Вихідним положенням економічної системи визнається стан рівноваги. Джерелом розвитку слугують внутрішні процеси, нові комбінації виробничих ресурсів, що приводять до впровадження інновацій.

Підприємець – господарський суб'єкт, функцією якого є безпосереднє здійснення нових комбінацій і який виступає активним елементом цього процесу. Економічна функція підприємця є дискретною (вона виконується доти, поки нова комбінація не перетвориться на рутину).

Підприємництво не є професією, не становить стійкий суспільний клас, відповідні якості й навички можуть бути втрачені, перейти до інших людей. Новаторську функцію-підприємця Й. Шумпетер чітко відокремлює від функції капіталіста: підприємець не обов'язково має право власності на майно і, отже, не несе ризику (ризикує той, хто позичає підприємцю гроші). Підприємець – не винахідник, а людина, яка економічно реалізує винахід; разом з тим своїм новаторським характером функція підприємця відрізняється від рутинних функцій менеджера.

Мотивація підприємця новатора – це особлива специфічна мотивація, що потребує не якнайшвидшого задоволення потреб, активної діяльності заради створення підприємства, перемоги над суперниками, подолання труднощів. Цього можна досягнути на основі дару передбачення, сильної волі й розвинутої інтуїції. Прагнення до нововведень, віра у власні сили, вміння ризикувати, відчуття власної незалежності – особисті якості, що характеризують підприємця і не залежать від класової й соціальної належності. Конкуренція стимулюється тяжінням підприємця-новатора до отримування надприбутків за рахунок переваг, набутих не зменшенням витрат, а внаслідок повного усунення конкурента з ринку: конкурент-новатор руйнує навіть можливість існування інших конкурентів. Досконала конкуренція втрачає своє значення і не може розглядатись як модель максимальної ефективності. За умов досконалої конкуренції стимул до технічного прогресу стає дуже слабким, бо надприбуток від інновацій швидко ліквідується конкурентами, які не витрачаються на розробки та впровадження нововведень, але негайно їх переймають. Досягнуті переваги перетворюються на втрати. Тяжіння норми прибутку до усереднення також не сприяє досягненню переваг на ринку. Для економічного розвитку все більш необхідними стають великі капітали.

Монополія. Шумпетер вважав, що економічна ефективність за умов урівноваженого стану економіки гальмується проблемою використання ресурсів і технологічних можливостей. Досконала конкуренція стає неможливою, оскільки продавці (покупці) перебувають у неоднакових умовах.

Виграш забезпечується об'єктивними умовами і не досягається за рахунок інших. Переваги, які отримує виробник завдяки винятковому становищу на ринку, є монопольними перевагами. Найбільш значущі результати дає новаторство, забезпечуючи підприємцю прорив, як в галузі ціноутворення, так і охоплення ринку.

Але монополії у чистому вигляді не існують. Це лише тимчасове явище. Більш важливою для ринку, для економіки в цілому є об'єднання групи конкурентів в олігополію, що сприяє технічному прогресу. Олігополія збільшує впевненість інвесторів щодо високих прибутків.

Економічна рівновага. Динаміка статичного балансу економіки унеможливорює врівноважувальну дію конкуренції. Навпаки, ефективна конкуренція веде до розбалансування, перебудови економіки, стрибка у розвитку продуктивних сил.

Теорія інновацій Шумпетера створила можливість узгодження таких явищ, як вільна конкуренція й монополія, котрі до нього розглядали як ринкові ситуації, що виключають одна одну. Поняття конкуренції полишає межі товарного світу й ринкових відносин.

Еволюція економічної динаміки. Коли немає місця досконалій конкуренції, її замінено альтернативною формою – недосконалою конкуренцією. Він визнавав, що його трактування конкуренції виходить за межі аналізу ринку і не спрямоване на вирішення проблеми ринкової рівноваги. Теорія ефективної конкуренції пояснює загальні причини циклічного розвитку, але не торкається внутрішніх закономірностей функціонування ринкового механізму. Зрозуміло, що таку конкуренцію не можна пояснити з погляду

традиційних її форм: досконалої чи недосконалої конкуренції. Але модель ефективної конкуренції добре «вписується» у модель монополістичної конкуренції Чемберліна, яку можна розглядати у цьому контексті як намагання диференціювати продукт або виробництво.

Висновки. Нещодавно виступаючи в Україні проф. Ерік Райнерт (Нідерланди) на питання чи варто запроваджувати ринок землі в Україні відповів: «Не слухай, що вони говорять і не читай, що в МВФ пишуть, а дивись, що вони роблять». Ефект від приватизації землі для олігархів був шаленим, але у рамках понять хрематистики – науки про мистецтво збагачення. Ефективність сільськогосподарської діяльності не тільки не зростала, а й падала через скорочення потоків худоби, виробництва м'яса і молока. Зростання експорту зерна і насіння олійних культур не може бути визнаний позитивним ефектом для земельного ресурсу, що перерозподілився від кормових до технічних культур. Інтегральна земельна ресурсоемність сільськогосподарського виробництва не знизилася, це – вирок реформуванням. Не важко уявити наслідки запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення. Лендлорди внесуть свою власність як фактор ціноутворення на продовольство, що загострить продовольчу проблему.

Спектр сільськогосподарського виробництва в Україні є надто широкий для єдиної концепції розвитку. Треба розмежувати підприємництво за ознаками розміру тобто концентрації виробництва. Дрібні нетоварні підсобні господарства населення з площею до 1 га можна було б не брати до уваги. Селянські ферми, чисельність яких може зростати в результаті трансформації сільського господарства, варто поділити на групи. Стандартизованими можуть бути господарства за ознаками площі землекористування. Але вона не може досконало відображати розмір господарства, його дохід, податкове поле, земельну ренту без урахування якості земельних ділянок. Розмір ферм не є тотожним їх землекористуванням і не може обчислюватися площею земельних ресурсів. Тому пропонується запровадити відповідну систему обліку господарських формувань за стандартизованими економічними ознаками.

Новітня історія земельних відносин в США не підтверджує тезу про приватну власність як основу ринку, прогресу, ділової активності і винахідливості. Статистика свідчить, що передача землі в оренду крупним фермерам покращує економічну ефективність її використання. Досвід США показує, що малі за розміром ділянки непридатні для меліорації, сівозмін, агрохімії та високопродуктивної техніки.

Багаторічний досвід США показує, що приватна власність на землю не гарантує збереження довкілля і самої землі. Більшість американських ферм ще на початку минулого століття відмовились від сівозмін, переходячи до монокультурної системи, скорочували площі пару, вели повсюдну оранку навіть високо еродованих земель. Результатом були пилові бурі, виснаження плодоносних земель, забруднення водних джерел тощо.

Список використаних джерел

1. Бодриков М. Классическая теория ценности: современное звучание нерешенных проблем. / М.Бодриков // Вопросы экономики, 2009, № 7. С. 97–118. Бібліогр.:8 назв.
2. Волчкова Н. Новая теория международной торговли и новая экономическая география (Нобелевская премия по экономике 2008 года). / Н. Волчкова // Вопросы экономики, 2009, №1. – С. 68–83. Бібліогр.:29 назв.
3. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика. Пер. с 13-го англ. изд. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 974 с. [Електронний ресурс].-Режим доступу: www.alleng.ru/d/econ/econ007.htm
4. Нельсон Р., Уинтер С. Эволюционная теория экономических изменений. – М.: ЗАО «Финстатинформ», 2000. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: fingal.com.ua/content/view/886/39/1/3/
5. Україна: сільськогосподарський сектор у перехідний період./ Дослідження по країні Світового Банку – Надруковано у Сполучених Штатах Америки. 1995 Міжнародний банк реконструкції та розвитку / Світовий банк. 1818 H Street, N.W. Washington, D.C. 20433, USA. – 205 с.. (ISSN: 0-0253-2123).
6. Шумпетер Й. Теория экономического развития: (Исследование предпринимательства, прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры). – М.: Прогресс, 1982; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Шумпетер,_Йозеф

References

1. Bodrykov M. Classical Theory of Values: Modern way of unreal problem // Questions of economy, 2009, number 7. S. 97-118.
2. Volchkov N. New theory international trade and Novaya Economic Geography (Nobelevskaya premium economy in 2008). // Questions of economy, 2009, №1. - P.68-83.
3. McConnell C.R, Brue S.L Economics: principles, problems and politics. Per. s 13th Eng. ed. - M.: INFRA-M, 1999. - 974 c. : www.alleng.ru/d/econ/econ007.htm
4. Nelson R., Uynter S. Evolution theory of economic changes. - M.: JSC «Fynstatinform», 2000. : fingal.com.ua/content/view/886/39/1/3/
5. Ukraine : the agricultural sector in transition. / Research by the World Bank country - Printed in the United States. 1995 International Bank for Reconstruction and Development / World Bank. 1818 H Street, N.W. Washington, D.C. 20433, USA. - 205 p.
6. Schumpeter J. Theory of the Economic development: (Study Entrepreneurship, profits, capital, credit, interest and market cycle). - M.: Progress, 1982 : https://ru.wikipedia.org/wiki/Шумпетер,_Йозеф

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Лисецький Анатолій Степанович, доктор економічних наук, професор, зав.кафедри обліку і оподаткування ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
e-mail: a.lisecky@meta.ua

Паламарчук Оксана Миколаївна, доцент кафедри економіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Чабан Галина Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент, заступник зав.кафедри обліку і оподаткування ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
e-mail: lesia.tirbah@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Лисецкий Анатолий Степанович, доктор экономических наук, профессор, зав.кафедры учета и налогообложения ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
e-mail: a.lisecky@meta.ua

Паламарчук Оксана Николаевна, доцент кафедры экономики ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»

ул. Сухомлинского, 34 кв.202, г. Переяслав-Хмельницкий, 08400, Украина.

Чабан Галина Викторовна, кандидат экономических наук, доцент, зам. зав. кафедрой учета, аудита и налогообложения ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
e-mail: lesia.tirbah@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHORS

Lysetskyi Anatolii Stepanovich, Ph.D. in Economical Science, of the of accounting and taxation department «Pereyaslav-Khmelnytsky Hrygorii Skovoroda State Pedagogical University»
e-mail: a.lisecky@meta.ua

Palamarchuk Oksana Mykolaiivna, Ph.D. in Economics Science, of economic department Associate SHEE «Pereyaslav-Khmelnytsky Hrygorii Skovoroda State Pedagogical University»

Chaban Galina Victorivna, Ph.D. in Economics Science, of the of accounting and taxation department Associate SHEE «Pereyaslav-Khmelnytsky Hrygorii Skovoroda State Pedagogical University»
e-mail: lesia.tirbah@mail.ru

УДК 331.526

МОБІЛЬНИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ МОЛОДІ В АСПЕКТІ ТРУДОВОЇ ЗАЙНЯТОСТІ

**Меньшиков В.,
Лавриненко О.,
Ванкевич О.**

Ключові слова: мобільність, мережевий капітал, молодь, трудова зайнятість.

МОБИЛЬНЫЙ ОБРАЗ ЖИЗНИ МОЛОДЕЖИ В АСПЕКТЕ ТРУДОВОЙ ЗАНЯТОСТИ

**Меньшиков В.,
Лавриненко О.,
Ванкевич Е.**

Предмет работы – мобильный образ жизни молодежи в аспекте трудовой занятости в условиях все более огромной роли новых технологий, существенно изменяющих традиционные представления о мобильности. Мобильный образ жизни является сравнительно мало исследованным феноменом, хотя развитие информационно-коммуникационных технологий существенно изменяют практически все проявления нашей жизни. Мобильность, сетевой капитал, социальные и гуманитарные технологии все чаще выступают необходимыми условиями успешной трудовой занятости. Целью предлагаемой статьи выступает анализ результатов социологического проекта, где объектом исследования стала молодежь Латвии и Беларуси, что бы в парадигме мобильности определить общее и особенное восприятия молодежью двух стран с различающимися экономическими системами проблематику мобильного образа жизни в аспекте трудовой занятости. В исследовании применялись общенаучные и специальные методы познания, особое место отведено методам социологического анализа. Результаты социологического проекта показали, что в наших странах при имеющихся различиях экономических систем, проблемы мобильного образа жизни молодежи в аспекте трудовой занятости идентичны. Главное – асимметрия видов мобильности при недооценке тех из них, которые обеспечивают трудовую занятость и высокую конкурентоспособность. Самооценки уровней мобильности у молодежи Латвии и Беларуси очень близки и характеризуются сравнительно не большим удельным весом тех, кто заявил о своем высоком уровне мобильности. Область применения результатов – государственное управление социально-

экономическим развитием, молодежная политика. Решение установленных проблем требует формирования институциональных структур, в чьи функции должна входить разработка нормативно-правовых актов, формирование организационного механизма и системы эффективного мониторинга занятости в наших странах.

Ключевые слова: мобильность, сетевой капитал, молодежь, трудовая занятость.

MOBILE LIFESTYLE OF YOUTH IN THE ASPECT OF EMPLOYMENT

Menshikov V.,
Lavrinenko O.,
Vankevich A.

The subject of the paper - mobile lifestyle of youth in the aspect of employment in conditions of the increasing role of new technologies, essentially changing the traditional ideas of mobility. Mobile lifestyle is a comparatively little studied phenomenon, although the development of information and communication technologies significantly changes almost all manifestations of our life. Mobility, network capital, social and humanitarian technologies are becoming substantial conditions for successful employment. The purpose of the article is to analyse results of the sociological project, where youth of Latvia and Belarus became the object of research, in order to determine problems of mobile lifestyle in the aspect of employment through general and special perception of young people of two countries with differing economic systems. General scientific and special methods of cognition are used in the research; a special place is given to methods of sociological analysis. The results of the sociological project showed that in the two countries with existing differences in economic systems, the problems of mobile lifestyles of youth are identical. The main problem is the asymmetry in types of mobility and underestimation of those that provide employment and high competitiveness. Self-assessment of mobility levels of young people in Latvia and Belarus is very similar and is characterized by comparatively small proportion of those who expressed their level of mobility at high level. The results of the research may be used in the state management of social and economic development, youth policy. Solving these problems requires formation of the institutional structures, whose functions should include development of normative legal acts, formation of institutional mechanism and an effective system for e-employment monitoring in the countries.

Keywords: mobility, network capital, youth, employment.

Введение. Технологический прогресс вносит все более глубокие изменения в различные сферы общества. Продолжается формирование е-экономики, где лидирующую роль заняли информационно-коммуникационные технологии, значительно изменяющие наши представления о качестве рынка труда, его флексибилизации. Все чаще для характеристики инновационности и новизны как в мире техники, так и в системе общественных отношений используется понятие «мобильность».

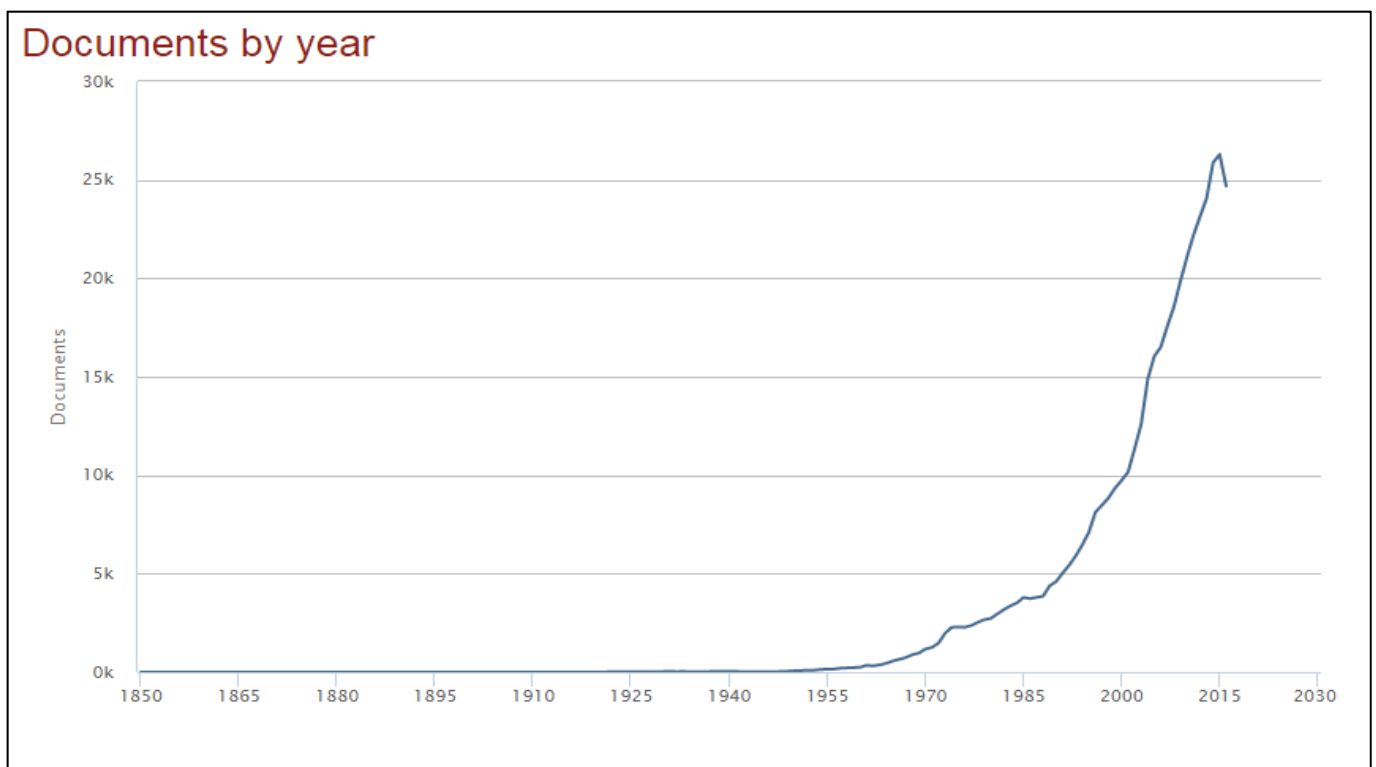

Рисунок 1. Число документов по годам, которые содержат слова «мобильность» в названии, аннотации или ключевых словах в базе данных Scopus 1850 по 2017 год
Источник: библиографическая и реферативная база данных SCOPUS [16]

Результаты, отображенные на рис. 1 подтверждают высокий интерес ученых различных отраслей науки к теме «мобильность». Особенно стремительно индексировались в базе Scopus публикации по теме «мобильность» в конце 20в. – начале 21в. когда количество таких публикаций в 2015.г. по сравнению с 1990увеличилось более чем в 5 раз и достигло примерно 26000. Большинство публикаций относятся к естественнонаучным и техническим наукам, вместе с тем 7,5%от их общего числа представлены социальными науками.

Все чаще встречаются научные статьи, где интегрируются результаты поиска представителей различных научных дисциплин, использующих понятие «мобильность». Так, активно развивающимся направлением в мире современных информационных технологий являются технологии мобильной связи и передачи данных. Развитие технологий передачи данных ведет к реструктуризации всей информационной индустрии и интеграции телекоммуникационных, компьютерных и телевизионных сетей. Развитие же технологий беспроводной мобильной связи меняет образ жизни самого человека, позволяя ему быть все более мобильным. Комбинация этих технологий обеспечивает мобильный доступ к ресурсам сети интернет, что, в конечном счете, изменит её мир. Различные службы мобильной передачи данных, основанные на технологии мобильного доступа в интернет, предоставляют абонентам широкий выбор онлайн-услуг:

- операции с ценными бумагами,
- покупку товаров,
- банковские операции,
- платежи по счетам различного типа,
- ориентацию и поиск объектов в городе и многое другое.

Пока главное преимущество мобильного интернета для сотрудников предприятий – это свобода перемещений с доступом к нужной информации. Из основных преимуществ мобильного интернета для работающих людей можно выделить еще несколько отдельных направлений: работу с корпоративной и личной почтой, работу с документами разных форматов, использование доступа в корпоративные сети и использование специальных корпоративных приложений.

Благодаря инновационным возможностям отдалённого сотрудничества развиваются новые виды хозяйственной и экономической деятельности. Исследователи новых изменений трудовой занятости в условиях мобильного сетевого общества выделяют ранее не существовавшие профессиональные группы [13,14]. Сообщества и объединения по интересам создают социальные сети в интернет среде. Развитие сетевой структуры и технологий позволяет работать в компании из любой точки мира не выходя из дома. Отличным примером такого сотрудничества является фриланс или другими словами труд вне штата компании наподобие частной практики. Профессионалы различных специальностей, которые имеют возможность выполнять свою работу в электронном формате или пересылать результат работы отдалённо, регистрируются в специальных интернет сообществах и ищут заказчиков в цифровой среде. Одним из популярнейших сообществ является Upwork (formeroDeck) и их статистика показывает, что в начале 2015 года на сайте было зарегистрировано 9.7 миллионов фрилансеров и 3.8 миллионов фирм, предлагающих работу [15].

Набирают популярность биржи труда (биржи фриланса) в виртуальном пространстве. Так, биржа «FreeWork» принимает заказы следующего характера: составить и проверить договор, перепечатать товарные чеки, набрать документ и т.д. К каждому заказу прилагаются подробные инструкции, образцы и указания. На момент нашего посещения сайта биржи насчитывалось свыше 250 новых заказов [3].

Другой пример - это аутсорсинг или, другими словами, возможность передачи предприятием определенных процессов и функций другой организации, что тоже стало возможным благодаря развитию технологий и аккумулирует социальный капитал. Несмотря на то, что доход от конечного продукта принадлежит стране заказчика, налогооблагаемые административные расходы и издержки персонала, а также прибыль фирмы исполнителя приносят значимый доход экономике. Такие виды сотрудничества особенно актуальны во времена дефицита квалифицированных ИТ разработчиков. Фактически это абсолютно логичный и натуральный процесс перераспределения мировых ресурсов (в данном случае трудовых) только благодаря электронной среде и возможностям отдалённого сотрудничества – реально трудовая эмиграция не происходит и в меньшей мере меняется мировая демографическая ситуация.

Ещё один важный пример платформы для сетевого сотрудничества - это профессиональная социальная сеть LinkedIn, позволяющая находить необходимые бизнес контакты в интернете. Если в случае социальных сетей как Facebook целью является неформальное, дружеское общение и преследуются социальные цели, то профессиональные сети способствуют экономическому развитию. Причём интересна сама концепция поиска контактов, что позволяет найти не только представителей определённых профессий, фирм, специальностей, но даже людей с определёнными интересами, хобби, способностями и так далее. Тем самым формирование и поиск контактов становится лёгким и быстрым, что способствует общему экономическому развитию посредством аккумуляции сетевого капитала.

Поражает и скорость развития ранее упомянутых социальных сетей – если в начале 2009 года number of monthly active Facebook users world wide было 197 миллионов, то в начале 2016 года эта цифра возросла до 1 654 миллионов (в 8 раз больше). В свою очередь numbers of Linked In members в начале 2009 года составило 37 миллионов, когда в начале 2016 года эта цифра увеличилась почти в 12 раз (433 миллиона пользователей) [13]. Эти выводы очень красочно иллюстрируют возрастающую популярность социальных сетей в цифровом

пространстве, позволяя пользователям находить контакты и коммуницировать с другими пользователями сообществ за пределами их географической и социальной близости.

Формирование е-занятости оказывает сильное влияние для национальных рынков труда с неоднозначными последствиями [9, p.14]. Усиливается открытость национальных рынков труда, растут требования к качеству рабочей силы, снижаются гарантии занятости, функционирование многих рабочих место оказывается привязанным к дематериализованному финансовому капиталу, что формирует дополнительные риски безработицы. Это формирует чувство нестабильности, неуверенности и душевного дискомфорта. С другой стороны, развитие е-экономики и е-занятости порождает новые социально-трудовые отношения как в сфере бизнеса, так и в сфере индивидуального труда. Несмотря на растущее информационное давление на человека эти новые отношения помогают технологически и психологически решать главную задачу – повышение эффективности любых видов деятельности на базе синергетических эффектов при использовании сетевого капитала.

ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ И ОПЫТ ЭМПИРИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ ПРОБЛЕМЫ

Анализ научной литературы показывает, что исследователи всё чаще в своих теориях и концепциях не могут обойтись без понятия „сеть». Прежде всего социологи и экономисты интегрировали это понятие, объясняя феномен социального капитала. Так мы определяем социальный капитал как «приносящие добавленную стоимость активы, связанные с принадлежностью индивида к конкретной группе: сеть связей, которыми нельзя воспользоваться иначе, чем через посредство людей, обладающих определенной властью и способных оказать „услугу за услугу»» [6].

Социальный капитал с акцентом на роль не столько межличностных связей, сколько технологического осетвления и новых видов коммуникации постепенно выдвигается в фокус социально-экономического анализа. Конечно, все виды совокупного капитала личности или социальной группы можно рассматривать как сеть различных энергий, способную быстро изменять свою конфигурацию, значимость ее отдельных узлов. Реализуемая жизненная стратегия всегда результат гибридной энергии, соединение и конвертация различных видов совокупного капитала.

В конце 20 – начале 21 века социологи все шире используют теорию капитала, в развитие которой большой вклад внес Пьер Бурдьё [2]. Так, такие понятия социологии П.Бурдьё как «капитал», «поле» и «габитус» творчески осмыслены при социологическом осмыслении сложнейших проблем социализации подростков с двигательной инвалидностью [4]. Опираясь на его теорию и методологию, мы нашли возможным как интегрировать различные виды человеческого капитала в понятие «совокупный капитал», так и более широко и многообразнее использовать его в эмпирических исследованиях различных социальных проблем. Впервые шире использовать этот подход был предложен на международной конференции в 2008 году в Наленчеве (Польша): «Надо попытаться эмпирически определить роль совокупного капитала личности или группы, корреляцию и значимость его отдельных форм» [5].

Ещё более необходимым понятие „сети» стало для Джона Урри, который в своей монографии „Мобильности» не может объяснить становление социологии мобильностей без роли различных сетей в современном обществе, без „сетевого капитала», фактически составной части социального капитала. Для Урри „сетевой капитал – это способность порождать и поддерживать социальные отношения с людьми, не обязательно находящимися в географическом соседстве, получая от этих отношений эмоциональные, финансовые или практические выгоды (хотя также часто они заключаются в различных объектах и технологиях или же средствах нетворкинга)» [10, p.197]. Когда Урри раскрывает содержание 8 элементов сетевого капитала, понятна роль различных технологических достижений в его создании и росте, прежде всего роль информационно-коммуникационных технологий. Резюмируя описание выделенных элементов сетевого капитала, он вновь акцентирует неразрывную связь сети и мобильности: «Итак, я подробно представил эту поднимающуюся форму капитала, сетевой капитал, возникающий в результате распространения новых мобильностей» [10, p.198].

Немецкий теоретик медиа и коммуникаций Норберт Болц пишет о роли сетевых соединений в создании прибавочной стоимости: «Сети – это системы конкуренции, где узлы борются за линки; чем больше линков притягивает к себе узел, то есть чем больше ссылок на него даётся, тем он жизнеспособнее. Для экономики linkingvalue важна именно как социальная прибавочная стоимость: выборы потребителей складываются в соединения, которые складываются в сети. Самые успешные продукты 21 века определяются уже не материально, через их потребительную стоимость, а социально – через их „соединительную стоимость». Другими словами, продукт – это выражение количества связей, в которые он вовлечёт покупателей. Социальная прибавочная стоимость товара стоит поэтому в центре всех стратегий нового маркетинга, и многие размышляют, не лучше ли говорить теперь не „marketing», а „societing». Поэтому девиз интернет-экономики гласит: соединение важнее того, что соединяется.» [1, p. 132-133]. Как известно, любой вид совокупного капитала в той или иной степени способен конвертироваться в экономический. Поэтому смело можно говорить, что социальная прибавочная стоимость, конечно, конвертируется в экономическую прибавочную стоимость.

Но все новое, как правило, противоречиво. Вместе с новой свободой, новыми преимуществами и выгодами дают о себе знать и новые угрозы, новые вызовы. В нашем случае, это возможное усиление зависимости человека от систем надзора, удаление от родной «почвы», киберпреступления, угасание

эмоционального тепла в «мобильных семьях». Есть мнение, что мобильность не уменьшает, а увеличивает пропасть между «верхами» и «низами» социальной стратификации в глобальном мире: наиболее привилегированное положение не у тех, кто обладает высоким объемом культурного капитала, а всего лишь наиболее мобильные, которым дано право и возможность беспрепятственно перемещаться по миру, отнимая доходы у тех, кто вынужденно привязан к месту, ограничен в свободе.

Все это требует повышенного внимания социологов и других специалистов в области гуманитарного и социального знания к мобильностям, к новым характеристикам в современном образе жизни, особенно молодежи, быстрее других овладевающей средствами мобильности. Но известно и другое: «Способы восприятия у молодежи рассеяны, многомерны, мозаичны, ориентированы на принцип удовольствия и обусловлены дефицитом времени. Внимание у них – дефицитнейший ресурс» [1,р.26]. Важно знать, как молодежь использует расширяющийся набор средств мобильности в экономической сфере, решая проблемы трудовой занятости.

В 2012 году социологи Института социальных исследований Даугавпилсского Университета реализовали исследовательский проект «Совокупный капитал, его структура и взаимосвязь с трудовой миграцией», в котором широко использовалась теория совокупного капитала [8]. В ходе исследования установлены объем и структура совокупного капитала жителей Латгалии, принимая во внимание потребности социально-экономического развития государства, а также ожидания жителей региона, связанные также и с трудовой миграцией. Анализ результатов социологического исследования позволил авторам сделать важные выводы о роли отдельных видов совокупного капитала в трудовой занятости и экономическом благосостоянии. Подтвердилась основная гипотеза исследования о том, что в современных условиях становления «общества знаний» и высокой доли в совокупном продукте отраслей услуг основой роста человеческого (профессионально-образовательного) капитала, как правило, непосредственно определяющего экономическое благосостояние семьи и личности, выступает культурный капитал семьи. Следующим по значимости является социальный капитал, составной частью которого по мере распространения новых мобильностей все заметнее выступает сетевой капитал.

В 2014 году Институт социальных исследований Даугавпилсского университета осуществил исследовательский проект «Мобильный образ жизни современной молодежи» [7]. Данные социологического опроса в Даугавпилсе (n=355чел.) позволяют утверждать, что для молодежи города в условиях становления е-общества расширяется доступ к мобильному образу жизни. Оказалось, что наши респонденты по уровню мобильности распределились следующим образом: низкий- 57,8%, средний- 32,1% и высокий- 10,1%. В аспекте занятости наиболее большой удельный вес молодежи с высоким уровнем мобильности у студентов (14,9%) и работников частных предприятий (14,1%). Для сравнения: у школьников таких оказалось всего 6,3%.

Расчет коэффициента корреляции Пирсона между уровнем мобильности образа жизни молодежи и большинством использованных переменных, характеризующих социально-демографические и иные характеристики наших респондентов (пол, возраст, этническая принадлежность, размер дохода в домохозяйстве на одного человека в месяц) не обнаружил значимой связи. Не обнаружилась и заметная корреляция между уровнем мобильности образа жизни и всеми 12 жизненными ценностями, ранжируемыми по степени значимости от 1 (наиболее предпочтительно) до 12 (наименее предпочтительно). Среди пяти наиболее значимых жизненных ценностей нашей молодежи- здоровье (3,57), любовь (4,01), счастливая семейная жизнь (5,04), получение образования (5,89) и интересная работа (6,15).

У молодежи при характеристике понятия «мобильный образ жизни» доминируют два аспекта – «иметь доступ в интернет в любое время суток» и «способность общаться на разных языках». Наиболее значимыми факторами мобильности выступают для нее не только технические средства (компьютеры, мобильные телефоны и т.п.), но гуманитарные и социальные технологии, позволяющие расширять и упрочивать сетевую солидарность, аккумулировать сетевой капитал. К сожалению, высокий удельный вес в образе жизни молодежи города общения, хобби, развлечений и игр исключает из набора трех наиболее важных факторов мобильности качественное образование.

Осуществленные нами исследовательские проекты показали высокую значимость теории совокупного капитала, принесли важные результаты при анализе многообразных проблем становления е-общества. Растет роль неэкономических видов совокупного капитала при реализации людьми жизненной стратегии. Особенно значимо возрастает роль сетевого капитала и культурного капитала.

АНАЛИЗ ДАННЫХ СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО ПРОЕКТА

Исследователи Даугавпилсского университета (Латвия) и Витебского государственного технологического университета (грант Белорусского Республиканского фонда фундаментальных исследований) в начале 2016 года осуществили исследовательский проект «Предупреждение молодежной безработицы приграничных территорий Латвии и Беларуси в условиях выхода из кризиса», в рамках которого в парадигме «мобильности» изучались характеристики мобильного образа жизни в восприятии молодежи наших стран. Респондентами стали молодые люди в возрасте 15-29 лет (n = 414 чел.), в том числе в Латвии (регион Латгалия) -107чел., в Беларуси (Витебская область) -307 чел. Среди опрошенных 51,1% (218чел.) - юноши, 48,9% (196 чел.) - девушки. По уровню образования наши респонденты распределились следующим образом: высшее -15%,среднее специальное -22%,иное образование -

63%. Статус учащихся (всех уровней подготовки) имели 75% респондентов в Латвии, 43% - в Беларуси. Имели работу, приносящую доход, 37% молодых людей в Латвии и 48% в Беларуси. Временно не работали, искали работу и были готовы к ней приступить 16% респондентов в Латвии, 6% в Беларуси.

Среди основных задач исследования стали выявление наиболее значимых характеристик категории «мобильный образ жизни» в восприятии молодежи двух стран с различающимися экономическими системами (либеральная в Латвии, переходная с высоким удельным весом государственного регулирования в Беларуси), определение наиболее важных факторов, способствующих реализации мобильного образа жизни, установление самооценок мобильности в различных видах деятельности, особенно экономической, наличие опыта дистанционной трудовой занятости, дефицит трудовых навыков, в том числе работы в онлайн-пространстве.

На базе самооценок молодежи своей мобильности в отдельных аспектах образа жизни мы выделили три уровня мобильности: низкий (не более 2 видов активности, где респонденты считают себя мобильными), средний (3-4), высокий (от 5 до 10 видов активности). Высокий уровень мобильности только у 7% респондентов как в Латвии, так и в Беларуси. Практически не отличаются данные по удельному весу молодежи со средним уровнем мобильности (Латвия-28%, Беларусь-25%) и низким уровнем мобильности (Латвия-65%, Беларусь -68%).

Таблица 1. Распределение ответов молодежи на вопрос «Жизнь в мобильном мире требует от человека быть мобильным. Где лично Вы мобильный?» (в % от числа опрошенных)

Виды активности, деятельности	Страна	Степень мобильности		
		считаю себя здесь мобильным, подвижным	этому аспекту своей жизни я уделяю внимание	эта активность в моей жизни сейчас отсутствует
отдых, хобби, развлечения, игры	Латвия	35,5	33,6	30,9
	Беларусь	43,3	28,3	28,4
общение в интернете	Латвия	37,4	28,0	34,6
	Беларусь	36,2	31,9	31,9
учёба, повышение квалификации	Латвия	29,9	36,4	33,7
	Беларусь	24,8	48,9	26,3
спорт	Латвия	17,8	37,4	44,8
	Беларусь	21,8	32,2	46,0
общение - тусовки	Латвия	18,7	20,6	60,7
	Беларусь	18,2	27,4	54,4
наёмная работа на предприятии, в учреждении	Латвия	12,1	23,4	64,5
	Беларусь	17,3	15,3	67,4
активность в сфере культуры	Латвия	9,3	25,2	65,5
	Беларусь	11,7	28,3	60,0
предпринимательская деятельность, свой бизнес	Латвия	9,3	11,2	79,5
	Беларусь	6,5	8,5	85,0
политическая активность, работа в негосударственных организациях (НГО)	Латвия	4,7	9,3	86,0
	Беларусь	2,9	5,5	91,6
участие в деятельности религиозных организаций, церкви	Латвия	10,3	14,0	75,7
	Беларусь	2,0	6,2	91,8

Источник: данные социологического опроса в рамках проекта «Предупреждение молодежной безработицы приграничных территорий Латвии и Беларуси в условиях выхода из кризиса», май 2016 г., n = 414 чел.

В тройку видов активностей, где чаще других мобильна молодежь Латвии и Беларуси мы опять обнаруживаем совпадение – общение в интернете (Латвия -37,4%, Беларусь – 36,2%), отдых, хобби, развлечения, игры (Латвия – 35,5%, Беларусь -43,3%), учеба, повышение квалификации (Латвия -29,9%, Беларусь -24,8%). Наименее мобильна молодежь наших стран опять – так и в одинаковых видах деятельности : предпринимательство, свой бизнес (Латвия -9,3%, Беларусь -6,5%), политическая активность, работа в некоммерческих государственных организациях (Латвия – 4,7%, Беларусь – 2,9%), участие в деятельности религиозных организаций, церкви (Латвия – 10,3%, Беларусь – 2,0%).

Однако в понимании содержания понятия «мобильный образ жизни» у нашей молодежи уже не наблюдается такой большой солидарности (см. табл.2). Хотя в доминанте ответов молодежи двух стран мы находим такие две характеристики мобильного образа жизни как «способность работать в разных проектах, проектный вид работы» и «способность общаться на разных языках», возможность иметь доступ в интернет в любое время суток у молодежи Беларуси не входит в тройку наиболее значимых характеристик мобильности (на ранговой шкале отодвинута на пятое место из семи).

Таблица 2. Важнейшие аспекты мобильного образа жизни в оценках молодежи (в % от числа опрошенных при возможности указать 3 варианта ответов из 7 предложенных)

Мобильный образ жизни – это...	Всего	В том числе	
		Латвия	Беларусь
... способность работать в разных проектах, проектный вид работы	43,5	31,8	47,6
... способность общаться на разных языках	39,8	38,3	40,4
... иметь доступ в интернет в любое время суток	28,7	32,7	27,4
... игнорирование „привязанности» к жизни в конкретном месте	28,0	20,6	30,6
... увлеченность путешествиями, туризмом, но не массовым групповым путешествием	27,8	24,3	29,0
... быть свободным от устаревших традиций, зависимостей	23,4	15,9	26,1
... все не то, что делаем повседневно	7,7	8,4	7,5

Источник: данные социологического опроса в рамках проекта «Предупреждение молодежной безработицы приграничных территорий Латвии и Беларуси в условиях выхода из кризиса», май 2016 г., n = 414чел.

Еще более значимо роль гуманитарных и социальных технологий для достижения мобильности проявляется у нашей молодежи при оценке факторов мобильного образа жизни (см. табл. 3). Наиболее значимые факторы мобильности – знание иностранных языков (Латвия – 84,5%, Беларусь – 62,2%), хорошее здоровье (Латвия – 52,3%, Беларусь – 51,8%), качественное образование, не обязательно высшее (Латвия – 42,1%, Беларусь – 47,2%).

Таблица 3. Факторы мобильного образа жизни в оценках молодежи (в% от числа опрошенных при возможности указать 3 наиболее важных для респондента факторов)

Факторы мобильности	Всего	В том числе	
		Латвия	Беларусь
знание иностранных языков	63,3	64,5	62,2
хорошее здоровье	51,9	52,3	51,2
качественное образование, не обязательно высшее	45,9	42,1	47,2
мобильный телефон	29,7	29,9	29,3
компьютер	24,2	23,4	24,4
автомобиль	21,7	17,8	23,1
высшее образование	19,3	18,7	19,5
квартира (жилье) в крупном городе	6,5	8,4	5,9

Источник: данные социологического опроса «Предупреждение молодежной безработицы приграничных территорий Латвии и Беларуси в условиях выхода из кризиса», май 2016 г., n = 414чел.

На наш взгляд, сегодня можно утверждать о переоценке, переосмыслении молодёжью роли высшего образования без учёта его качества, как всего лишь показателя определенного статуса. Молодые люди все больше учитывают, способно ли оно относительно легко конвертироваться как значительная часть человеческого капитала в экономический, административный и другие виды совокупного капитала личности. Об этом свидетельствуют как более высокая оценка среди факторов мобильности «качественного образования, не обязательно высшего», так и недооценка роли высшего образования в обеспечении сравнительно новых требований работодателей к мобильности работников, к количеству и качеству его сетевого капитала. Пока важность высшего образования молодежь прежде всего связывает с быстрыми технологическими изменениями на производстве и глобализацией рынка труда. Заметно реже роль высшего образования отмечалась при решении проблем занятости молодежи как результат быстрых изменений требований к мобильности работников, повышения значимости качества общения работника с клиентами, коллегами, руководителем и др., необходимости повышения лингвистической культуры, знания иностранных языков.

Молодежь наших стран главным тормозом успешного получения желаемой работы рассматривают отсутствие у себя профессиональных навыков, что во многом связано с отсутствием опыта работы, очень часто-даже значимой производственной практики при обучении в учебных заведениях (см.табл.4).

Таблица 4. Дефицит навыков молодежи для получения желаемой работы (в % от числа опрошенных)

Трудовые навыки	Всего	В том числе	
		Латвия	Беларусь
профессиональные	44,9	44,9	45,0
знание иностранных языков	22,7	27,1	21,2
навыки работы со специальными пакетами прикладных программ	10,4	6,5	11,7
коммуникативные	9,2	14,0	7,5
умение работать с компьютером, интернет	3,4	3,7	3,3

Источник: данные социологического опроса «Предупреждение молодежной безработицы приграничных территорий Латвии и Беларуси в условиях выхода из кризиса», май 2016 г., n = 414чел.

Вместе с тем наблюдается недооценка молодежью сетевого капитала, умения работать с компьютером. Всего 3,4% опрошенной молодежи указали на отсутствие у нее этих навыков, при том что хоть какой-то опыт дистанционной работы имели всего 27,1% наших респондентов в Латвии и 21,2% в Беларуси. При том что постоянно работали на условиях дистанционной занятости всего по 1% от опрошенной молодежи в наших странах. Даже при поиске работы успешно воспользовались сетью интернета только 17% от имеющих какую-то трудовую занятость.

Выводы. Важные изменения наблюдаются на современном рынке труда, где происходит мобилизация образа жизни, работы и трудоустройства. Традиционно трудовая мобильность понимается как изменение профессии, смена места работы трудовая миграция. Сегодня мобилизация в труде включает любой способ перемещения в экономическом пространстве (все чаще - в виртуальном), несущий экономии рабочего времени и расширение партнерских отношений. Все большее внимание исследователи обращают на новые группы профессионалов, работа которых не возможна без высокой мобильности, наличия значимого объема сетевого капитала.

Результаты социологического проекта показали, что в наших странах при имеющихся различиях экономических систем, проблемы мобильного образа жизни молодежи в аспекте трудовой занятости идентичны. Главное – асимметрия видов мобильности при недооценке тех из них, которые обеспечивают трудовую занятость и высокую конкурентоспособность. Самооценки уровней мобильности у молодежи Латвии и Беларуси очень близки и характеризуются сравнительно не большим удельным весом тех, кто заявил о своем высоком уровне мобильности. Как оказалось, относительно невысокий удельный вес мобильных в предпринимательстве (9,3% опрошенных в Латвии и 6,5% в Беларуси уже имеют свой личный бизнес).

Наши исследования показывают, что в современных условиях становления экономики знаний и услуг все больше определяют конкурентоспособность работника и его экономический успех не только человеческий капитал (профессионально-образовательный), но и культурный капитал (широкий кругозор, высокий уровень интеллекта, знание иностранных языков). Однако, только примерно 10% наших респондентов уделяет какое-то внимание своей активности в сфере культуры.

На наш взгляд, нужны национальные, региональные и местные программы повышения мобильности молодежи как важнейшие составляющие современной молодежной политики. Пока широко известна лишь Erasmus Mundus - всемирная программа академической мобильности для студентов и преподавателей. Однако мобильность молодежи имеет не только международный аспект. Следующие один за другим изменения в производственных и социальных технологиях вызывают массовые профессиональные перемещения из одной отрасли в другую и частую смену специальностей.

Решение данных проблем требует формирования институциональных структур, в чьи функции должна входить разработка нормативно-правовых актов, формирование организационного механизма и системы эффективного мониторинга e-занятости в наших странах. Трудно не согласиться, что мобильный образ жизни как результат умножения сетевого капитала требует повышенного внимания как исследователей в области социальных наук, так и практиков формирования и реализации современной молодежной политики.

Список использованных источников

1. Bolz N. *Das ABC der Medien*. Fink, Wilhelm; Auflage: 1 (1. Juli 2007), 2007 – 163с.
2. Bourdieu P. *The forms of capital*. In J. Richardson (Ed.). *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York, Greenwood. 1986 -с.241-258.
3. FreeWork. *Буржа фрилансеров*. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.fl.ru/about/>
4. Matulionis A., Subačiūtė J. *Teenagers With Motor Disability In The Family Social Field*. *Philosophy. Sociology*. T.27, Nr.2. Vilnius, Lithuanian Academy Of Science:J. 2016 – с.183-194.
5. Menshikov V. *Capital in Sociological Aspect: Theoretical Bases of Investigation and Operational Parameters*. *Kultura a Rynek*. Lublin: Wydawnictwo KUL: 2008. – с.180-186.
6. Menshikov V. *Kopkapitals, tastrukturaun saikne ar darba migracijū (uz Latgales piemera)*. *The materials of the International Scientific Conference «Social Sciences for Regional Development 2012: Impact of the financial capital on the region's economic competitiveness», Part 1. Issues of Sociology*. Daugavpils University, Saule: 2013 – с. 19-40.
7. Menshikov V. *Mobility in the lifestyle of today's youth*. *Philosophy.Sociology*.t.25, Nr.4. Vilnius, Lithuanian Academy of Science: 2014 – с. 247-253.
8. Menshikov V., Vanags E., Volkova O. *Sociological interpretations of data on the aggregate capital of regional population (work experience abroad, relation to labor migration, factors of life success)*.*Philosophy. Sociology*. t.24, Nr.4. Vilnius, Lithuanian Academy of Science: 2013 – с.226-236.
9. Taljūnaitė M. *The dynamics of intellectual capital: interpretations, surveys and models of politics*. *Philosophy. Sociology*. t.21, Nr.2. Vilnius, Lithuanian Academy of Science:2010 – с.160-168.
10. UrryJ. *Mobilities*. Cambridge: PolityPress. 2007 – 336 с.
- 11.Eurostat. *Digital economy and society statistics – enterprises*. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Information_society_statistics_-_enterprises
- 12.Statista. *The Internet Statistics Portal. Social Media & User-Generated Content*. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.statista.com/markets/424/topic/540/social-media-user-generated-content/>

13. Савельева Е.П. Новые группы профессионалов в условиях мобильного сетевого общества. Журнал социологии и социальной антропологии, 2011, Т. 14, № 3:67-82. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ecsocman.hse.ru/data/2013/02/11/1251420102/Savelyava_%202011_3.pdf
14. Ванкевич Е.В. «Гибкость рынка труда: единство макро- и микроподходов». Витебск: УО «ВГТУ». 2014 – 198 с.
15. Upwork. Online Work Report 2014. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://elance-odesk.com/online-work-report-global>
16. Elsevier B.V., Scopus abstract and citation database. Search result analyzer. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.scopus.com/term/analyzer>

References

1. Bolz N. Das ABC der Medien. Fink, Wilhelm; Auflage: 1 (1. Juli 2007), 2007 – 163 p.
2. Bourdieu P. The forms of capital. In J. Richardson (Ed.). Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education. New York, Greenwood. 1986.-p.241-258.
3. FreeWork. Буржа фрилансеров. : <https://www.fl.ru/about/>
4. Matulionis A., Subačiūtė J. Teenagers With Motor Disability In The Family Social Field. Philosophy. Sociology. T.27, Nr.2. Vilnius, Lithuanian Academy Of Science:J. 2016 – p.183-194.
5. Menshikov V. Capital in Sociological Aspect: Theoretical Bases of Investigation and Operational Parameters. Kultura a Rynek. Lublin: Wydawnictwo KUL: 2008. – p.180-186.
6. Menshikov V. Kopkapitals, tastrukturaun saikne ar darba migraciju (uz Latgales piemera). The materials of the International Scientific Conference «Social Sciences for Regional Development 2012: Impact of the financial capital on the region's economic competitiveness», Part 1. Issues of Sociology. Daugavpils University, Saule: 2013 – p. 19-40.
7. Menshikov V. Mobility in the lifestyle of today's youth. Philosophy. Sociology. t.25, Nr.4. Vilnius, Lithuanian Academy of Science: 2014 – p. 247-253.
8. Menshikov V., Vanags E., Volkova O. Sociological interpretations of data on the aggregate capital of regional population (work experience abroad, relation to labor migration, factors of life success). Philosophy. Sociology. t.24, Nr.4. Vilnius, Lithuanian Academy of Science: 2013 – p.226-236.
9. Taljūnaitė M. The dynamics of intellectual capital: interpretations, surveys and models of politics. Philosophy. Sociology. t.21, Nr.2. Vilnius, Lithuanian Academy of Science: 2010 – p.160-168.
10. Urry J. Mobilities. Cambridge: Polity Press. 2007 – 336 p.
11. Eurostat. Digital economy and society statistics – enterprises. Available on the Internet: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Information_-_society_statistics_-_enterprises
12. Statista. The Internet Statistics Portal. Social Media & User-Generated Content. : <https://www.statista.com/markets/424/topic/540/social-media-user-generated-content/>
13. Savelyeva E.P. Novye gruppy professionalov v usloviyah mobilnogo setevogo obshhestva. Journal Of Sociology And Social Anthropology, 2011, M. 14, №3:67-82. : http://ecsocman.hse.ru/data/2013/02/11/1251420102/Savelyava_%202011_3.pdf
14. Vankevich A.V. Gibkost rynka truda: edinstvo makro- i mikropodhodov. Vitebsk: UO «VGTU». 2014 – 198 p.
15. Upwork. Online Work Report 2014. : <http://elance-odesk.com/online-work-report-global>
16. Elsevier B.V., Scopus abstract and citation database. Search result analyzer. : <https://www.scopus.com/term/analyzer>

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Меньшиков Володимир, доктор соціології, професор, керівник Центру соціальних досліджень
e-mail: menshikov@inbox.lv

Лавриненко Ольга, доктор економіки, провідний дослідник Центру соціальних досліджень
e-mail: olga.lavrinenko@du.lv

Даугавпільський університет, Латвія

LV5400, Латвія, Даугавпілс, ул.Парадес, 1-421

Ванкевич Олена, доктор економіки, професор, проректор з наукової роботи Вітебського державного університету, Білорусь

210035, Білорусь. Вітебськ. Московський пр., 72

e-mail: vankevich_ev@tut.by

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Меньшиков Владимир, доктор социологии, профессор, руководитель Центра социальных исследований
e-mail: menshikov@inbox.lv

Лавриненко Ольга, доктор экономики, ведущий исследователь Центра социальных исследований
e-mail: olga.lavrinenko@du.lv

Даугавпилский университет, Латвия

LV5400, Латвия, Даугавпилс, ул.Парадес, 1-421

Ванкевич Елена, доктор экономики, профессор, проректор по научной работе Витебского государственного университета, Беларусь

210035, Беларусь. Витебск. Московский пр., 72
e-mail: vankevich_ev@tut.by

DATA ABOUT THE AUTHORS

Vladimir Menshikov, Doctor of Sociology, Professor, Head of the Social Research Center
e-mail: menshikov@inbox.lv

Olga Lavrinenko, Doctor of Economics, leading researcher of the Social Research Center
e-mail: olga.lavrinenko@du.lv

Daugavpils University

University of Daugavpils, 1 Parādes Street, LV-5401 Daugavpils, Latvia,

Alena Vankevich, Doctor of Economics, Professor, Vice-Rector for Science, Vitebsk State Technological University
Moscow Av., 72, 210035 Vitebsk, Republic of Belarus

e-mail: vankevich_ev@tut.by

УДК 615.1:658.7

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ І ОЦІНКИ РИЗИКУ КРАЇНИ

Полоник С.С.,
Хоробрих Е.В.,
Литвинчук А.А.

Ключові слова: ризик, ризик країни, чинники, оцінка, аналіз, критерії, методи, рейтингові агентства, кількісний метод, якісний, комбінований, рейтинг країн, показники ризику.

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К АНАЛИЗУ И ОЦЕНКЕ СТРАНОВОГО РИСКА

Полоник С.С.,
Хоробрых Э.В.,
Литвинчук А.А.

В статье рассматриваются методические подходы к анализу и оценке странового риска с учетом зарубежного опыта. Предмет исследования – страновой риск. Цель исследования – обоснование методического подхода к анализу и оценке странового риска для его применения в Республике Беларусь с учетом ее специфики. Методы исследования – диалектический подход, системный и метод сравнительного анализа. Определена сущность понятия «страновой риск», влияющие факторы. Представлен анализ опыта оценки странового риска различными зарубежными агентствами; классификация применяемых методических подходов к построению рейтинговой оценки методами количественного анализа, качественного и комбинированного с учетом изучения их слабых и сильных сторон. Обоснованы наиболее значимые показатели оценки возможного странового риска для их применения в условиях Республики Беларусь, учитывая специфику страны, оценку возможностей и ограничений при подготовке и реализации действенной политики по привлечению внешнего финансирования для удовлетворения своих внутренних потребностей при разработке государственными органами плана социально-экономического развития республики на долгосрочную перспективу.

Ключевые слова: риск, страновой риск, факторы, оценка, анализ, критерии, методы, рейтинговые агентства, количественный метод, качественный, комбинированный, рейтинг стран, показатели риска.

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE ANALYSIS AND ASSESSMENT OF COUNTRY RISK

Polonik S.S.,
Khorobrikh E.V.,
Lytvynchuk A.A.

The article considers methodological approaches to the analysis and assessment of country risk taking into account foreign experience. The subject of the study is country risk. The purpose of the study is to substantiate a methodical approach to the analysis and assessment of country risk for its application in the Republic of Belarus, taking into account its specificity. Research methods – dialectical approach, systemic and method of comparative analysis. The essence of the concept of «country risk», influencing factors is defined. The analysis of the experience of the country risk assessment by various foreign agencies is presented; classification of the applied methodological approaches to the construction of a rating assessment using quantitative analysis, qualitative and combined, taking into account the study of their weak and strong points. The most significant indicators for assessing the possible country risk for their application in the conditions of the Republic of Belarus are substantiated, taking into account the specifics of the country, assessing opportunities and constraints in the preparation and implementation of an effective policy for attracting external financing to meet its domestic needs when the government develops a plan for socio-economic development of the republic long-term perspective.

Keywords: risk, country risk, factors, estimation, analysis, criteria, methods, rating agencies, quantitative method, qualitative, combined, country rating, risk indicators.

Происходящие в мире изменения, такие как глобализация и интернационализация бизнеса, способствуют расширению деловых связей между участниками экономической среды и являются основой для создания единого экономического пространства. Расширение связей внутри одного экономического пространства, с одной стороны, нивелирует глобальные прогнозируемые риски (транзакционные, внешнеэкономические и др.), с другой же – способствует проявлению рисков, присущих непосредственно действующему бизнесу. Таким образом, с одной стороны, у нас есть «инвестор», заинтересованный в оптимальном размещении своих средств, с другой – «заемщик», нуждающийся в финансировании своего бизнеса.

На развивающихся рынках «инвестор» может столкнуться с нестабильностью политического режима, коррупцией, гражданскими беспорядками, дефолтами и другими событиями в стране, где он планирует разместить свой капитал. Для преодоления такого плана неопределенностей проводится анализ риска, определяющего вероятность того, что суверенное государство (или независимый кредитор в определенной стране) не будет иметь возможности (желания) выполнить свои обязательства по отношению к иностранному кредитору (или «инвестору»).

Страновой риск является многофакторным явлением, характеризующимся тесным переплетением множества финансово-экономических и социально-политических переменных, непредсказуемых и неоднородных по своей структуре. И если в экономически развитых странах уровень странового риска – достаточно медленноменяющаяся величина, то для стран с развивающимися фондовыми рынками риску присуща значительная краткосрочная волатильность.

Характер странового риска может быть различен и определяется факторами, лежащими в его основе, – политическими, экономическими, финансовыми, социальными и др. (рисунок 1). Эффективное управление риском, демонстрируя потенциальные выгоды, одновременно требует решения ряда концептуальных и практических проблем. Прежде всего оно зависит от способности определения рисков. В свою очередь, измерение и оценка его требует как выявления самой неопределенности, так и ее потенциального эффекта [1].

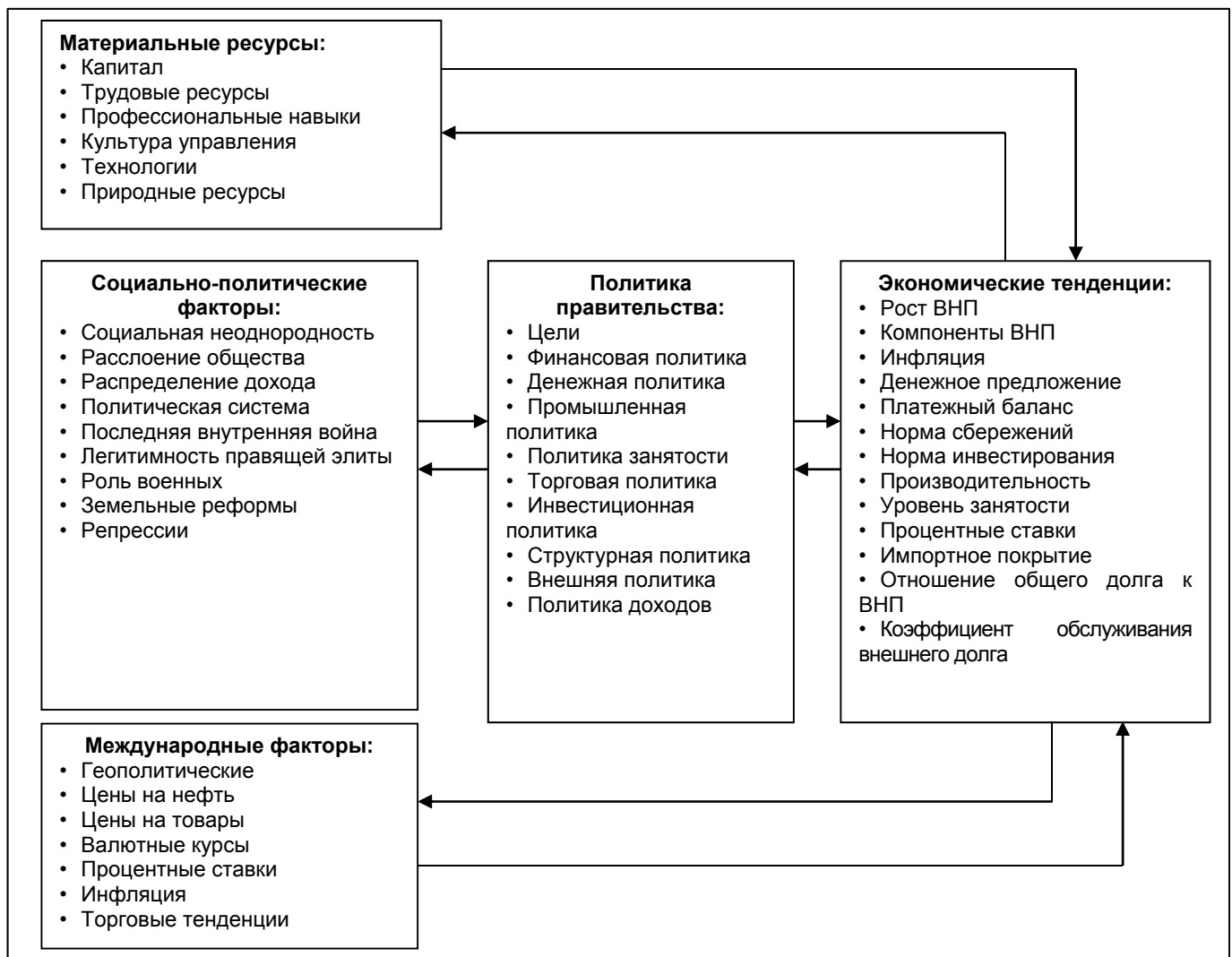

Рисунок 1. Факторы, влияющие на оценку страновых рисков

Первые аналитические работы по страновому риску появились в зарубежной практике еще в 60-е гг., и только последние 10-15 лет теоретическим и методологическим проблемам анализа и оценки указанного риска посвящено заметно возросшее количество исследований. Например, метод «старых знакомств», «больших туров», (метод «дельфийского оракула»), PSSI, Ecological Approach, ASPRO/SPAIR, ESP, модель И. Вальтера, модель В. Тихомирова, Prince-модель и др. Рассмотрим основные рейтинговые агентства и используемые ими методики оценок странового риска [2, 3].

Bank of America World Information Services Bank of America на основе 10 экономических показателей оценивает уровень странового риска для 80 государств. Оценка по каждому из индикаторов, а также итоговая оценка (усредненное значение по всем показателям) варьируются от 1 (наименьшие трудности) до 80 (наибольшие проблемы). Своим клиентам Bank of America предлагает оценки странового риска в текущем году, исторические данные за 4 года и прогноз на 5 лет.

Business Environment Risk Intelligence (BERI) S.A. В данной методике оценка странового риска (для 50 стран) основана на среднем арифметическом трех составляющих: политический риск (взвешенная оценка 10 политических и социальных переменных), операционный риск (взвешенная с помощью экспертов оценка 15 экономических, финансовых и структурных переменных) и R-фактор (взвешенная оценка существующей законодательной системы, валютного курса, валютных резервов и внешнего долга). Наименьшему значению риска на используемой BERI шкале соответствует 100, наибольшему – 0. Прогноз уровня риска осуществляется на 1 год и 5 лет.

Control Risks Group (CRG). Проводимое CRG измерение политического риска (118 стран) основано на оценке трех показателей. На основании экспертных заключений итоговое значение риска может варьироваться между следующими значениями: «незначительный», «низкий», «средний», «высокий», «крайне высокий». Прогнозирование заключается в построении различных сценариев развития событий.

Economist Intelligence Unit. Оценка странового риска производится для 100 стран и базируется на четырех составляющих: политическом риске (22% в общей оценке; состоит из 11 показателей); риске экономической политики (28%; 27 переменных); экономико-структурном риске (27%; 28 переменных) и риске ликвидности (23%; 10 переменных). Полученные численные значения риска, расположенные на шкале, - 0 (самый низкий риск), 100 (самый высокий риск), конвертируются соответственно в буквенную шкалу: A-E.

Euromoney в своей модели оценки уровня странового риска использует оценки по 9 категориям: экономические данные (25% в оценке), политический риск (25%), долговые показатели (10%), невыплачиваемые или реструктурированные во времени долги (10%), кредитный рейтинг (10%), доступ к банковским финансам (5%), доступ к краткосрочным финансам (5%), доступ к рынкам капитала (5%), дискаунт по форфейтингу (5%). При этом оценка политического риска производится на основе экспертных заключений по шкале от 0 (высокий риск) до 10 (низкий риск). Результирующее значение странового риска варьируется от 0 (наибольший риск) до 100 (наименьший). Данные числовые значения конвертируются в 10 буквенных категорий: от AAA до N/R.

Institutional Investor (II). Измерение уровня риска (кредитоспособности) (более 135 стран), проводимое агентством II, построено на опросе экспертов, которые выделяют и оценивают наиболее существенные для риска факторы. Полученные оценки взвешиваются в зависимости от эксперта и усредняются. Итоговый рейтинг лежит в числовом промежутке от 0 (очень высокая вероятность дефолта) до 100 (наименьшая вероятность дефолта).

International Country Risk Guide (ICRG) представляет оценку странового риска для 140 стран. Данная модель основана на оценках трех составляющих странового риска: политическом (50 пунктов из 100 в общей оценке, 12 переменных), финансовом (25 из 100, 5 переменных) и экономическом (25 из 100, 5 переменных) рисках. Каждая из 22 переменных оценивается по собственной шкале, максимальные значения которых в сумме дают 100. На результирующей шкале максимальному риску соответствует 0, минимальному – 100.

Moody's Investor Service. При оценке суверенного кредитного риска Moody's анализирует как политическую (6 показателей), так и экономическую (7 показателей) обстановку в стране. Получаемые в ходе этого процесса оценки уровня риска принимают буквенно-цифровое значение по 21-символьной шкале: от Aaa до C.

Political Risk Services (PRS). Оценка риска для инвестора у PRS (106 стран) проходит в два этапа. На первом этапе, используя Prince-метод, прогнозируется будущий режим в стране. Рассматриваются три наиболее вероятных варианта развития событий в течение следующих 18 месяцев и 5 лет. Затем для каждого режима оценивается вероятный уровень политических беспорядков (по шкале: «низкий», «средний», «высокий», «очень высокий» риск) и уровень еще 11 переменных, влияющих на деловой климат в стране. На втором этапе с учетом, что итоговые рейтинги режимов составляют 100% вероятности, полученные численные оценки конвертируются в буквенные (шкала от A до D) по трем инвестиционным подразделам: финансовые трансферты, прямые инвестиции и экспортные рынки.

Standard & Poor's Ratings Group (S&P). Рейтинговая методология S&P основана на результатах прогнозирования способности обслуживать долги, вероятности дефолта. Она включает в себя оценку политического риска (3 фактора) как желание страны платить вовремя по долгам и экономического (5 факторов) как способность платить по долгам. Ранжировка стран осуществляется на основе 3-буквенной рейтинговой системы: от AAA до D.

Существуют и другие методики оценки странового риска или его составляющих, например, разработанные S.J. Rundt & Associates Inc., Institute of Management Development (IMD), Pricewaterhouse Coopers, Dun & Bradstreet и др. Различия между основными рейтинговыми службами сводятся, по сути, к источникам информации для главных составляющих индекса риска и ее видам (количественная/качественная), а также к типу индекса риска (порядковый/скалярный).

На основе выше описанных применяемых методических подходов к построению рейтинговой оценки их можно условно разделить на четыре группы: количественные, качественные, комбинированные методы оценки.

Методы количественного анализа. Основная цель этого анализа заключается в построении страновых рейтингов в зависимости от величины страновых рисков. Такая классификация стран по их рейтингу позволяет банкам проводить сравнительный анализ для оптимизации управления выданными кредитами. Необходимость такого рода анализа возникла вследствие значительного роста общей задолженности развивающихся стран. При количественном анализе используются международные базы данных, такие например, как база данных МВФ, созданная в конце 70-х годов, или данные ОЭСР по международным финансовым рынкам и результаты страновых исследований.

При проведении количественного анализа, как правило, используются следующие методы:

Метод Дельфи. При применении данного метода производится построение сетки анализа (Check list), для которой выбирается определенное количество показателей, характеризующих политические и экономические факторы, и определяется вес каждого из показателей. Величина каждого показателя находится в установленном диапазоне (как правило, от единицы до десяти). Подсчитывается величина обобщенного показателя для каждого фактора. Страновой риск выражается посредством суммирования взвешенных обобщенных показателей. Определение величины каждого показателя и присуждение весовых коэффициентов является в некоторой степени условными, так как характеристики странового риска трудно поддаются обобщению для разных стран. К недостаткам этого метода также следует отнести то, что с его помощью не происходит идентификация уровней возможных экономических потерь. Примеры различных сеток анализа можно найти в работе Ж. Наги [4].

Эконометрический метод имеет целевую функцию и используется при оценке рисков, формирующихся под влиянием дефолта внешнего долга и проблем его реструктуризации, является дополнением к сравнительным методам анализа. Данный метод позволяет в определенной степени разрешить некоторые проблемы предыдущих методик. В основе осуществляемого с его помощью прогнозирования риска лежит тот факт, что ряд экономических показателей (например, темпы роста, различные индексы, коэффициенты и т.д.) могут служить основой для проведения оценок будущих тенденций. Он позволяет избежать недостатков, присущих предыдущему методу. В процессе эконометрического анализа сначала определяются различные риски, затем наибольший уровень возможных потерь, после чего принимается во внимание тип заемщика и, наконец, количественное значение странового риска определяется для каждого типа заемщика. При данном методе также учитывается движение ликвидности, вызванное кредитом. Метод был развит в Банке Монреаля [5].

Метод множественных критериев позволяет агрегировать определенное количество различных данных в виде индексов и получить среднее их значение в случае неожиданного возникновения событий, способных существенно затруднить выполнение должником своих долговых обязательств, и сможет ли должник преодолеть указанные проблемы в случае их возникновения, а также взвешенную величину для нахождения конечной синтетической оценки. Этот метод особо распространен в Европе. Применение данного метода подробнее рассматривается при анализе страновых рисков французским банком Креди Льоне.

Таким образом, в методах количественного анализа, базирующихся, как правило, на статистических показателях или на простом экстраполировании в будущее тенденций прошлого периода, представляют «скорее систему раннего предупреждения» чем ясный ответ на вопросы, в какой степени возможно неожиданное возникновение событий, способных существенно затруднить выполнение должником своих долговых обязательств, и сможет ли должник преодолеть указанные проблемы в случае их возникновения.

Качественный метод. Обычно этот метод применяется в дополнении к количественному анализу для более достоверной интерпретации количественных данных. Основные инструменты качественного анализа:

Построение сетки анализа: анализируются бюджетная и денежная политики правительства, отношения с МВФ, основные экономические факторы страны (стратегия развития, природные богатства) и, наконец, внешняя и внутренняя политика правительства.

Составление матриц. При использовании этого метода создаются две матрицы, одна для анализа количественных данных и вторая для принятия решения. Первая матрица обычно составлена из следующих параметров: показателя адаптации национальной экономики к международной среде и показателя возможности по обслуживанию внешнего долга, который измеряется отношением объема внешнего долга к бюджетным суммам, выделенным на управление этим долгом. Вторая матрица составлена из оценок данных, характеризующих политическое и социальное положение в стране. По данным этой матрицы подтверждается в сторону увеличения или уменьшения классификация, предварительно определенная с помощью матрицы количественных оценок. Данный метод был разработан отделением экономических исследований банка Bank of America.

Применение данного метода имеет смысл только при привлечении опытной группы экспертов. Дополнительное повышение надежности результатов анализа может быть достигнуто путем количественной структуризации оцениваемых факторов, т.е. их систематизацией, что позволит провести на основе рейтингов разбивку исследуемых стран на группы, однако внутригрупповые более глубокие оценки уровня риска затруднены.

Комбинированный метод оценки странового риска. В моделях, построенных на использовании как качественной, так и количественной информации, сначала происходит построение индекса страны на основе: численных абсолютных и относительных показателей (при этом используется статистико-экономический анализ для определения веса переменных); экспертных оценок качественных показателей (например, социально-политического развития); веса переменных также определяются экспертными оценками. Полученные результаты сводятся в итоговый индекс, чье значение, как правило, варьируется от 1 до 99.

Структурно-качественный (факторный) метод статистической оценки странового риска основан на экспертном исследовании двух характеристик риска: вероятности возникновения и величины убытков, т.е. риски взвешиваются по вероятности того или иного сценария развития событий.

При оценке странового риска как отдельных стран, так и разнообразных банковских продуктов и услуг, используя выше описанные методы, широко используются рейтинги, присуждаемые всемирно известными поставщиками рейтинговых оценок. В мире имеется множество организаций, присуждающих рейтинги странового риска и поставляющих соответствующую информацию своим заказчикам. Выделяются четыре группы наиболее признанных в мировых финансовых кругах поставщиков рейтинговых оценок странового риска.

Согласно мнению большинства исследователей «рейтинг – это оценка позиции анализируемого объекта по шкале показателей». В случае страновых рисков оценка эта может быть получена как по уровню риска, тогда мы говорим о рейтинге странового риска, так и по рангу, занимаемому страной в зависимости от степени странового риска, тогда речь идет о рейтинге стран. К ним относятся:

- рейтинговые агентства;
- специализированные издания;
- международные организации и исследовательские центры;
- финансовые и банковские группы и отдельные банки.

Таким образом, исходя из выше изложенного можно заключить, что анализ и оценка страновых рисков требует комплексного подхода с учетом происходящих общемировых процессов и тенденций, соответствующей реакции стран и меры восприимчивости. Одновременно сравнительной оценке подлежат внутриэкономические факторы и явления, дифференцированные по разным параметрам в рамках различных рейтинговых показателей, моделей и методов, наработанных в международной практике. Однако на основе одних только экономических и финансовых факторов невозможно составить полное суждение о величине странового риска. Для этого требуется дополнительный учет разнообразных, в том числе социально-политических факторов, что значительно усложняет методологию анализа и оценки странового риска.

Проанализировав отечественный и зарубежный опыт анализа и оценки странового риска, выделен ряд основных наиболее значимых показателей: экономических, финансовых и политических, применимых в Республике Беларусь с учетом ее специфики.

1. *Соотношение Долговые обязательства / Доходы от экспорта товаров и услуг.* Это соотношение применяется к долговым обязательствам государственного сектора, так как статистическая информация о долговых обязательствах в частном секторе практически недоступна. Оно применяется для оценки способности страны выполнить свои долговые обязательства. Чем выше это соотношение, тем более страна подвержена валютному кризису. Однако, этот показатель не учитывает утечку валюты и движения капитала, не относящиеся к уплате долга. Поэтому подходить к данному показателю следует с осторожностью, так как он порой не отражает всей полноты реальной ситуации.

2. *Величина официальных золотовалютных резервов.* Этот показатель измеряет предел безопасности, которым располагает страна для удовлетворения своих нужд. Специалисты по страновому риску считают, что золотовалютных резервы должны покрывать необходимый импорт в течение, как минимум, шести месяцев. Это условие является необходимым, но не достаточным, чтобы избежать проблем с уплатой долга. Крайне важно, чтобы страна строго координировала сроки своих выплат по кредитам и по импорту со сроками поступлений от использования наличных резервов, от экспортной выручки и от поступлений в виде помощи от международных финансовых организаций.

3. *Валовой Внутренний Продукт на душу населения.* Этот традиционный экономический показатель широко используется банками, так как считается, что чем выше уровень жизни в стране, тем выше её способности к уплате долга. Иногда для этих же целей используется соотношение *Объём внешнего долга / ВВП*.

4. Если и существует определенное мнение среди специалистов о том, что *Величина внешней задолженности* хорошо подходит для измерения странового риска, то по вопросу о том, как использовать этот показатель, имеются значительные расхождения во мнениях. Некоторые эксперты полагают, что соотношения, упомянутые выше, не позволяют в полной мере учитывать динамику задолженности.

5. *Динамика движения ликвидности.* Подход, принимающий во внимание указанную динамику и рассмотренный в работе Д. Дюфа и И. Пиккока предполагает, что для лучшей оценки способности страны-

должника рассчитаться со своим долгом необходимо учитывать все элементы, способные влиять на утечку фондов из-за обмена валюты.

Оценка способности страны-должника к уплате долга может определяться по следующей формуле:

$$Q = (R+A+LC+T)/DC$$

где: Q – способность страны-должника к уплате долга;

R – официальные валютные резервы;

A – разница между иностранными ликвидными активами и иностранными пассивами в местных банках;

LC – ассигнованные неиспользованные ссуды;

T – временное сальдо товаров и услуг;

DC – годовая задолженность (государственная и частная).

Однако, совершенно ясно, что способность к уплате долга еще не является исчерпывающим показателем странового риска. Для более достоверной оценки необходимо также использовать другие показатели, характеризующие этот риск.

Другие показатели риска. Обычно используют целую серию показателей, предложенных французскими экономистами Б. Маруа и М. Бехаром для наиболее полной характеристики странового риска. Эти показатели, в основном, подразделяются на две категории [6]:

• *Показатели, характеризующие экономическую безопасность и уязвимость страны,* включающие: уровень развития, экономический рост, экономические отношения с развитыми странами, промышленный и ресурсный потенциал.

• *Показатели, характеризующие степень надежности и платежеспособности страны,* в том числе: способность к зарубежным контактам, валютные запасы, уровень внешней задолженности, бюджетная, денежная и экономическая политика.

Первая категория показателей дает представление о степени развития страны, уровне интеграции в международные экономические отношения, а следовательно и степени доступа к международным рынкам капитала. Вторая категория показателей оценивает платежеспособность страны, учитывая при этом те экономические факторы, которые могли бы привести к отказу страны от своих обязательств. Но при этом следует отметить, что неотъемлемой составляющей странового риска является риск политический, наиболее актуальный в настоящее время. И если экономические и финансовые факторы риска поддаются количественному анализу, то политические факторы с трудом и только частично поддаются такому анализу. Так же нелегко выявляются соотношения между изменениями в социально-политической сфере и их экономическими последствиями. Большинство институтов, оценивающих страновые риски, проводят анализ политической ситуации в стране, стремясь определить уровень ее экономической нестабильности, а также вероятности смены экономического курса при возможной смене власти. В большинстве случаев исследования носят аналитически-описательный характер. Основные составляющие политического риска представлены в таблице 1.

Таблица 1. Основные составляющие политического риска

Факторы	Внутренние	Внешние
Правительственные	• Степень подавления элиты • Степень законопослушности элиты • Вероятность, что смена режима приведет к изменениям в политике	• Вероятность политического насилия • Степень участия международных организаций • Возможность ограничений на инвестиции, капитал, торговлю
Социальные	• Степень фрагментации • Потенциал для социальных конфликтов • Национализм, ксенофобия, отчужденность, фундаментализм	• Мировое общественное мнение • Давление против инвестиций • Региональные различия и несовпадения интересов
Экономические	• Рост ВВП на душу населения • Распределение доходов • Вероятность достижения экономических целей	• Будущая экономическая политика в отношении прямых иностранных инвестиций • Вероятность бюджетных проблем • Вероятность нестабильности / неконвертируемости валюты

Основные симптомы политического риска, приведенные в таблице 2, являются индикаторами, свидетельствующими о наличии в стране проблем, которые могут привести к высокой степени политического риска. Они используются во всех существующих моделях политического риска.

Таким образом, исходя из выше изложенного, можно заключить, что проблема анализа и оценки страновых рисков является в настоящее время своевременной и актуальной. Ознакомление и изучение сильных и слабых сторон методологии оценки страновых рисков, применяемой в отечественной и зарубежной практике, позволяет применительно к условиям Беларуси и, учитывая ее специфику, приступить к оценке возможных рисков через систему показателей для улучшения инвестиционной привлекательности и повышения эффективности работы регионов на международном рынке капиталов.

Знание методик присвоения рейтинговых оценок как ведущими западными поставщиками рейтингов, так и ведущими зарубежными банками, позволит регионам Беларуси точнее оценивать свои возможности и ограничения при подготовке и реализации действенной политики по привлечению внешнего финансирования для удовлетворения своих внутренних потребностей.

Таблица 2. Симптомы политического риска

Факторы	Внутренние	Внешние
Правительственные	Войны Революции Перевороты Изменения в правительстве или режиме Политические изменения Налоговая и денежная реформы Национализация Правительственное вмешательство Политические заключенные Коррупция госаппарата	Нарушение прав человека Оппозиция в изгнании Дипломатические проблемы Международный терроризм Угроза войн Пограничные конфликты
Социальные	Изменения в социальной политике Социальная нестабильность Непослушание и демонстрации Терроризм Забастовки Насилие Распространенная преступность	Отрицательное отношение средств массовой информации Международный терроризм Настроения общества Лоббистские группы влияния
Экономические	Неустойчивость цен Изменения в относительных ценах «Карманы» бедности	Изменения в условиях торговли Неустойчивость обменного курса (официального или неофициального) Изменения в условиях заимствования Изменения процентной ставки

Список использованных источников

1. Пискунова, Н.Г. Страновой риск и методы его оценки [Электронный ресурс] / Н.Г. Пискунова // Междунар. банк. операции. – №2. – 2008. – Режим доступа: <https://www.hse.ru/pubs/share/direct/document/146458081>. - Дата доступа: 17.10.2014
2. Малыгин, В.Е. Оценка странового риска в операциях зарубежного кредитования / В.Е. Малыгин // Алтайский региональный сервер экономической информации [Электронный ресурс]. – 2014. – Режим доступа: http://www.mgimo.ru/files/238488/project_financing_14.pdf. - Дата доступа: 07.11.2014
3. Сусанов, Д. Методы измерения странового риска / Д. Сусанов // Рынок Ценных Бумаг [Электронный ресурс]. – 2014. – Режим доступа: <http://www.old.rcb.ru/Archive/articles.asp?id=2063>. - Дата доступа: 12.13.2015
4. Смородинская, Н.В. Страновой риск и методы его оценки в мировой банковской практике / В.Е. Малыгин, Н.В. Смородинская // Деньги и кредит. – 1997. - № 10. – С. 31 – 41.
5. Brunetti, A. Investment and Institutional Uncertainty: A Comparative Study of Different Uncertainty Measures / A. Brunetti, B. Weder // International Finance Corporation [Electronic resource]. – Technical Paper, 1997. - Mode access: <http://econpapers.repec.org/scripts/redir.pf?u=http%3A%2F%2Fhdl.handle.net%2F10.1007%2FBF02707928;h=repec:spr:welart:v:134:y:1998:i:3:p:513-533>. - Date access: 22.05.2000.
6. Marschak, J. Money and the Theory of Assets / J. Marschak // Econometrica. – 1938. – vol. 6. – p. 247-259

References

1. Piskunova, N.G. Stranovoj risk i metody ego ocenki // Mezhdunar. bank. operacii. – №2. – 2008. : <https://www.hse.ru/pubs/share/direct/document/146458081>.
2. Malygin, V.E. Ocenka stranovogo riska v operacijah zarubezhnogo kreditovaniya // Altajskij regional'nyj server jekonomicheskoy informacii – 2014. : http://www.mgimo.ru/files/238488/project_financing_14.pdf.
3. Susanov, D. Metody izmerenija stranovogo riska // Rynok Cennyh Bumag. – 2014. : <http://www.old.rcb.ru/Archive/articles.asp?id=2063>.
4. Smorodinskaja, N.V., Malygin V.E. Stranovoj risk i metody ego ocenki v mirovoj bankovskoj praktike // Den'gi i kredit. – 1997. - № 10. – S. 31 – 41.
5. Brunetti, A., Weder B. Investment and Institutional Uncertainty: A Comparative Study of Different Uncertainty Measures // International Finance Corporation. Technical Paper, 1997. : <http://econpapers.repec.org/scripts/redir.pf?u=http%3A%2F%2Fhdl.handle.net%2F10.1007%2FBF02707928;h=rep ec:spr:welart:v:134:y:1998:i:3:p:513-533>.
6. Marschak, J. Money and the Theory of Assets // Econometrica. – 1938. – vol. 6. – p. 247-259.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Полоник Степан Степанович - доктор економічних наук, професор, заступник декана економічного факультету,

Білоруський державний університет,

Республіка Білорусь, 220050, м.Мінськ, вул. К. Маркса 31,

Хоробрих Елеонора Вікторівна - кандидат економічних наук, доцент, провідний науковий співробітник,

Литвинчук Анна Анатоліївна - аспірантка Білоруського державного університету, науковий співробітник,

Інститут економіки Національної Академії Наук Білорусі,

Республіка Білорусь, м.Мінськ, 220072, вул. Сурганова 1/2,

e-mail: litva-1986@yandex.ru

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Полоник Степан Степанович – доктор экономических наук, профессор, заместитель декана экономического факультета,

Белорусский государственный университет,

Республика Беларусь, 220050, г. Минск, ул. К. Маркса 31,

Хоробрых Элеонора Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, ведущий научный сотрудник,

Литвинчук Анна Анатольевна – аспирантка Белорусского государственного университета, научный сотрудник,

Институт экономики Национальной Академии Наук Беларуси,

Республика Беларусь, г. Минск, 220072, ул. Сурганова 1/2,

e-mail: litva-1986@yandex.ru

DATA ABOUT THE AUTHORS:

Polonik Stepan Stepanovich - Doctor of Economics, Professor, Deputy Dean of the Faculty of Economics, Belarusian State University,

Republic of Belarus, 220050, Minsk, K. Marx street 31,

Khorobrykh Eleonora Viktorovna - candidate of economic sciences, associate professor, leading researcher,

Lytvynchuk Anna Anatolyevna - post-graduate student of the Belarusian State University, research fellow,

Institute of Economics of the National Academy of Sciences of Belarus,

Republic of Belarus, Minsk, 220072, Surganova street 1/2,

e-mail: litva-1986@yandex.ru

УДК 330.341

ПАРАМЕТРИЧНЕ МАКРОЕКОНОМІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

**Сафонов Ю.М.,
Григор'єв Г.С.**

***Предметом статті** є теоретико-методологічна основа параметричного макроекономічного планування в системі державного регулювання.*

***Мета статті** – розкриття методологічної підтримки макроекономічного планування в системі державного регулювання фінансово-економічних процесів.*

***Методологічною базою** роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси мережі Інтернет.*

***Результати роботи.** Розглянуто макроекономічне планування в системі державного регулювання фінансово-економічних процесів. Визначені базові методи макроекономічного планування. Розглянуті параметри індикативного планування на макроекономічному рівні. Досліджено класифікацію макроекономічного планування. Сформовано комплекс принципів макроекономічного планування з урахуванням глобалізаційних процесів у міжнародному середовищі. Розроблено модель формування параметрів в системі макроекономічного планування.*

***Галузь застосування результатів.** Результати роботи можуть використовуватися в економічній та управлінській діяльності на макро- та глобальному рівні.*

***Висновки.** Макроекономічне планування в системі державного регулювання фінансово-економічних та соціальних процесів – це процес формування місій, цілей і завдань суб'єктів макроекономічного середовища, вибору специфічних стратегій для визначення та отримання необхідних ресурсів і їх розподілу, з метою забезпечення ефективного фінансово-економічного та соціального розвитку національної економіки на довгострокову перспективу з урахуванням векторів розвитку країни в умовах глобалізації та євроінтеграції.*

Ключові слова: макроекономічне планування, державне регулювання, національна економіка, глобалізація, внутрішнє та зовнішнє середовище, принципи.

ПАРАМЕТРИЧЕСКОЕ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

Сафонов Ю.Н.,
Григорьев Г.С.

Предметом статьи является теоретико-методологическая основа параметрического макроэкономического планирования в системе государственного регулирования.

Цель статьи – раскрытие методологической поддержки макроэкономического планирования в системе государственного регулирования финансово-экономических процессов.

Методологической основой работы являются научные труды, материалы периодических изданий, ресурсы сети Интернет.

Результаты работы. Рассмотрено макроэкономическое планирование в системе государственного регулирования финансово-экономических процессов. Определены базовые методы макроэкономического планирования. Рассмотрены параметры индикативного планирования на макроэкономическом уровне. Исследована классификацию макроэкономического планирования. Сформирован комплекс принципов макроэкономического планирования с учетом процессов глобализации в международной среде. Разработана модель формирования параметров в системе макроэкономического планирования.

Область применения результатов. Результаты работы могут использоваться в экономической и управленческой деятельности на макро- и глобальном уровне.

Выводы. Макроэкономическое планирование в системе государственного регулирования финансово-экономических и социальных процессов - это процесс формирования миссии, целей и задач субъектов макроэкономической среды, выбора специфических стратегий для определения и получения необходимых ресурсов и их распределения, с целью обеспечения эффективного финансово-экономического и социального развития национальной экономики на долгосрочную перспективу с учетом векторов развития страны в условиях глобализации и евроинтеграции, опыта различных моделей стратегического менеджмента на национальном уровне.

Ключевые слова: макроэкономическое планирование, государственное регулирование, национальная экономика, глобализация, внутренняя и внешняя среда, принципы.

PARAMETRIC MACROECONOMIC PLANNING IN THE SYSTEM OF STATE REGULATION

Safonov Y.M.,
Hryhoriev H.S.

The subject of the article is theoretical and methodological basis of parametric macroeconomic planning in the system of state regulation.

The purpose of the article is to disclose methodological support for macroeconomic planning in the system of state regulation of financial and economic processes.

The methodological basis is scientific works, materials of periodicals, resources of the Internet.

Results of the research. Macroeconomic planning in the system of state regulation of financial and economic processes is considered. Basic methods of macroeconomic planning are defined. Parameters of indicative planning at the macroeconomic level are considered. The classification of macroeconomic planning is investigated. A set of principles for macroeconomic planning has been formulated, taking into account globalization processes in the international environment. The model of forming parameters in the system of macroeconomic planning is developed.

Scope of results of research. The results can be used in economic and administrative activity at the macro and global level.

Conclusions. Macroeconomic planning in the system of state regulation of financial, economic and social processes is the process of forming missions, goals and objectives of subjects of the macroeconomic environment, selecting specific strategies for determining and obtaining the necessary resources and their distribution, in order to ensure the effective financial, economic and social development of the national economy in the long term, taking into account the country's development vectors in the context of globalization and European integration.

Keywords: macroeconomic planning, state regulation, national economy, globalization, internal and external environment, principles.

Актуальність. Процеси планування розвитку національного макроекономічного середовища мають свою специфіку в залежності від деяких факторів: форми державного устрою; політичної стабільності; заданих меж у часі і в просторі; характеру обраного об'єкта та суб'єкта планування; від рівня методологічного, математичного, технологічного та іншого ресурсного забезпечення. Необхідно зазначити, що макроекономічне планування є достатньо складним процесом в системі державного регулювання. Це пов'язано з безліччю чинників внутрішнього та зовнішнього середовища і значним ступенем їх

невизначеності, а також з необхідністю вибору дієвої та оптимальної методичної підтримки й інструментального забезпечення, з формування цільових макроекономічних планових індикаторів, які повинні бути якісно та кількісно орієнтовні.

Ступінь дослідження даної проблеми. У теоретичних та практичних аспектах, планування – це одна з функцій державного регулювання фінансово-економічних та соціальних підсистем макроекономічного середовища країни. Питаннями розвитку теорії та методології планування на макrorівні та мікрорівні присвячені роботи як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, таких як: М. Портера, В. Гриньової, І. Бланка, І. Михасюка, А. Мельника, М. Крупки, З. Залогі, Ю. Сафонова, О. Побережець, Є. Масленнікова, С. Панчишина та ін.

Незважаючи на невелику кількість наукових досліджень, присвячених питанням планування на макrorівні, практично відсутні розробки щодо параметричного макроекономічного планування в системі державного регулювання фінансово-економічних процесів.

Мета статті – розкриття методологічної підтримки макроекономічного планування в системі державного регулювання фінансово-економічних процесів.

Виклад основного матеріалу. Процеси планування розвитку національного макроекономічного середовища мають свою специфіку в залежності від деяких факторів: форми державного устрою; політичної стабільності; заданих меж у часі і в просторі; характеру обраного об'єкта та суб'єкта планування; від рівня методологічного, математичного, технологічного та іншого ресурсного забезпечення. Необхідно зазначити, що макроекономічне планування є достатньо складним процесом в системі державного регулювання. Це пов'язано з безліччю чинників внутрішнього та зовнішнього середовища і значним ступенем їх невизначеності, а також з необхідністю вибору дієвої та оптимальної методичної підтримки й інструментального забезпечення, з формування цільових макроекономічних планових індикаторів, які повинні бути якісно та кількісно орієнтовні.

Макроекономічне планування – це цілеспрямована діяльність органів державного управління із забезпечення пропорційного й динамічного розвитку суспільства, визначення основних параметрів економіки в майбутньому та досягнення їх з найменшими витратами суспільної праці. Планування є важливою сферою практичної діяльності, засобом реалізації економічної політики, враховує внутрішні та зовнішні умови розвитку країни [1].

Макроекономічне планування полягає в розробці та практичному застосуванні планів, які визначають майбутній стан національної економіки та її сегментів.

Базовими методами макроекономічного планування є:

- балансовий;
- нормативний;
- програмно-цільовий;
- індикативний;
- екстраполяція;
- економіко-математичне моделювання.

Метод макроекономічного планування – це технологія та інструментальна підтримка проведення планових розрахунків, порядок і алгоритм обґрунтування параметрів плану.

За своїм призначенням та змістом плани на макроекономічному рівні можуть бути директивними, індикативними, оперативними, тактичними та стратегічними.

У ринкових умовах, які притаманні національному макроекономічному середовищу, директивні плани в своїй традиційній формі практично не знаходять застосування, тому методи директивного планування трансформувалися в сучасні форми. Прикладами цього можуть бути плани по закупкам товарів, робіт або послуг для державних потреб, плани розвитку відповідної інфраструктури макроекономічного середовища, виробничі плани унітарних і казенних суб'єктів господарювання тощо.

Індикативне планування на макроекономічному рівні відрізняється тим, що цілі державного регулювання фінансово-економічного та соціального розвитку макроекономічного середовища країни визначені у вигляді запланованих (узгоджених) параметрів, досягнення яких забезпечується відповідними заходами державного впливу на поведінку учасників ринкових відносин.

Базовими параметрами виступають:

- макроекономічні параметри (валовий внутрішній продукт та його структура; валова додана вартість; номінальний валовий внутрішній продукт; реальний валовий внутрішній продукт; індекс-дефлятор валового внутрішнього продукту; рівень інфляції; обсяг і структура інвестицій за джерелами фінансування та секторам економіки; обсяги виробництва товарів і послуг в цілому і за великими галузевими комплексами; оцінка масштабів тіньової економіки; обсяги несплачених податків і зборів за масштабами тіньової економіки; обсяги зовнішньоекономічної діяльності; допустимі величини зовнішнього боргу, сум за його обслуговування та дефіциту платіжного балансу в абсолютній сумі і у визначених відсотках до валового внутрішнього продукту й обсягу експорту; допустима частка імпорту у внутрішньому споживанні найважливіших видів товарів і послуг; динаміка співвідношень цін внутрішнього та зовнішнього середовища; динаміка курсу національної валюти; валовий (чистий) прибуток та інші);

- параметри рівня та умов життя населення (середній розмір домогосподарств; допустимий мінімальний рівень споживання основних видів продовольства, непродовольчих товарів, забезпеченості

житлом і послугами галузей невиробничої сфери; споживчі та неспоживчі сукупні витрати; вартість прожиткового мінімуму за окремими соціальними групами та географічними сегментами; загальні доходи населення; квінтильний коефіцієнт диференціації доходів населення; квінтильний коефіцієнт фондів; відставання рівня доходів населення, в тому числі оплати праці від зростання цін; різниця між середньою оплатою праці і середнім значенням пенсійного забезпечення; масштаби і тривалість затримки у виплаті заробітної плати; розмір допомоги за видами соціального страхування; чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчим прожиткового мінімуму; споживання продуктів харчування у домогосподарствах; наявність в домогосподарствах товарів тривалого користування та інші);

- параметри фінансової системи і грошового обігу (балансові звіти за секторами економіки (монетарне золото, готівкові кошти, перекази депозитів, цінні папери, кредити, грошові агрегати та інші); основні показники діяльності банківської системи; показники державного бюджету за структурою та динамікою; інша монетарна та наглядова статистика; максимально допустимі масштаби вкладень іноземного капіталу в нерухомість країни; кількість суб'єктів господарювання з високою часткою участі іноземного капіталу; інформація про обсяги вивезення капіталу; мінімально необхідний запас вільно конвертованої валюти та інші);

- параметри економічного та виробничого забезпечення (показники структурної статистики за суб'єктами господарювання з розподілом за їх розмірами; кількість суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності; обсяг виробленої продукції (товарів, послуг) підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності; обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств за видами економічної діяльності; фінансові результати підприємств до оподаткування за видами промислової діяльності; рентабельність операційної діяльності підприємств за видами економічної діяльності; необоротні активи за видами економічної діяльності; оборотні активи за видами економічної діяльності; власний капітал за видами економічної діяльності; поточні зобов'язання за видами економічної діяльності; розміри державних резервів та інші);

- параметри науково-технічного забезпечення (витрати на виконання наукових та науково-технічних робіт; обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт; інноваційна діяльність; упровадження інновацій (інновація); придбання нових технологій; придбання машин та обладнання пов'язані з упровадженням інновацій; кількість впроваджених інноваційних видів продукції, найменувань; реалізована інноваційна продукція; частка витрат на науку у валовому внутрішньому продукту; стан фундаментальної і прикладної науки (кількість вчених, обсяг використовуваного обладнання та ін.); параметри якості продукції і витрати на її виробництво, необхідні і достатні для забезпечення її конкурентоспроможності на зовнішньому і внутрішньому ринках та інші).

Для суб'єктів господарювання показники державного макроекономічного індикативного планування мають лише рекомендаційний характер. Необхідно зазначити, що система державного регулювання стимулює та підтримує реалізацію завдань індикативного планування методами непрямої дії, а саме за допомогою системи оподаткування, фінансування, субсидування, кредитування, розміщення державних замовлень, підтримки на зовнішньому ринку тощо. Для державного макроекономічного індикативного планування потрібне проведення масштабної цілеспрямованої інформаційної роботи, яка дозволить оцінити потенціал, характер впливу внутрішніх та зовнішніх чинників, визначити варіанти розвитку на майбутні періоди, визначити значення індикаторів на плановий період з урахуванням кількісної та якісної орієнтацією.

Подібна робота вимагає використання достатньо складної науково-методичної підтримки, у ній інтегровані різні напрями дослідження фінансового, економічного та соціального спрямування.

В рамках сучасної структури системи державного регулювання макроекономічного середовища країни організувати подібну роботу достатньо складно. Тому, на наш погляд, в умовах глобалізації та європейської орієнтації національної економіки необхідно шукати методи удосконалення державного макроекономічного індикативного планування.

Можна припустити, що система державного контролінгу може бути тим механізмом, який сприяв би створенню умов для розвитку практики макроекономічного індикативного планування в сфері державного регулювання макроекономічного середовища країни. Необхідно зазначити, що такі властивості державного контролінгу, як гнучкість, адаптивність, сегментність, здатність зібрати воедино різноманітні елементи макроекономічного середовища в найбільшій мірі відповідають сутності індикативного планування на макrorівні.

Необхідно підкреслити, що крім розмежування директивного та макроекономічного індикативного планування, у міжнародній практиці застосовується класифікація системи планування за наступними аспектами:

- за часовим горизонтом макроекономічного планування – довгострокове, середньострокове та короткострокове;

- за колом розв'язуваних завдань – стратегічні, тактичні та оперативні.

Довгострокове, середньострокове і короткострокове макроекономічне планування відповідає такій спрямованості системи державного регулювання, у якій повинні поєднуватися вирішення поточних завдань з одночасним створенням передумов для досягнення великомасштабних потенційних можливостей сегментів національної економіки у майбутньому. В умовах сьогодення, існують принципи відмінності в змісті та способах формування планових параметрів кількісної та якісної орієнтації в умовах довгострокового, середньострокового і короткострокового макроекономічного планування. Найбільш складним є здійснення довгострокового макроекономічного планування, що обумовлено значним впливом факторів невизначеності

внутрішнього та зовнішнього середовища. У довгостроковому макроекономічному плануванні достань важко визначити точні і конкретні параметри кількісної та якісної орієнтації на віддалену перспективу в умовах постійної трансформації та агресивної політики зовнішнього оточення.

Стратегічне макроекономічне планування має полягати у визначенні та вирішенні довгострокових завдань розвитку національної економіки та її сегментів.

При стратегічному макроекономічному плануванні повинні враховуватися найбільш ймовірні зміни зовнішнього і внутрішнього середовища відповідного об'єкта планування, формуватися комплекси заходів, спрямованих на пом'якшення дії негативних і посилення впливу позитивних факторів відповідного середовища. В умовах сьогодення в системі державного регулювання національної економіки представлені лише окремі елементи стратегічного макроекономічного планування, тому виникає потреба по формуванню сучасних підходів до вирішення концептуального, організаційного, методичного та ресурсного забезпечення при створенні системи стратегічного макроекономічного планування на макрорівні.

Тактичне макроекономічне планування поширюється на приватні питання, вирішення яких необхідне для досягнення стратегічних цілей в системі державного регулювання макроекономічного середовища країни. Воно здійснюється у формі розробки короткострокових планів розвитку відповідних сегментів макроекономічного середовища. Тактичне макроекономічне планування – короткотермінова фінансова, економічна та соціальна поведінка суб'єкта, лінія відповідних дій, яка розрахована на відносно короткочасний період, виходячи з поточної ситуації в макроекономічному середовищі країни. Розробка середніх і короткострокових макроекономічних планів відноситься до тактичного планування в системі державного регулювання національної економіки.

Оперативне макроекономічне планування – це поточне фінансове, економічне, соціальне і виконавче планування на короткий період часу, орієнтоване на доповнення, деталізацію, внесення коректив до сформованих планів в системі державного регулювання національної економіки.

Оперативне макроекономічне планування з одного боку є завершальною ланкою в системі державного регулювання макроекономічним середовищем країни, а з іншого – виступає як орієнтовним засобом виконання довгострокового, середньострокового та короткострокового планування національною економікою. В умовах глобалізації та агресивної поведінки зовнішнього оточення вимоги до оперативного макроекономічного планування в даних умовах зростають суттєвим чином.

У процесі оперативного макроекономічного планування виконується детальна розробка планів розвитку національної економіки та її сегментів на короткі проміжки часу – декаду, місяць, квартал. Необхідно зазначити, що розробка оперативних планів органічно поєднується з вирішенням аспектів організації їх виконання та поточного державного регулювання під впливом різноманітних факторів внутрішнього та зовнішнього середовища. Таким чином, макроекономічне планування являє собою важливий важіль повсякденного державного регулювання макроекономічним середовищем та її сегментів з метою отримання оперативної інформації.

Але все ж таки національна економіка є об'єктом стратегічного планування та розглядається нами як відкрита комплексна сегментна соціально-економічна система, яка складається з макроекономічних стратегічних компонентів.

Макроекономічний стратегічний компонент – це пріоритетні напрями або ряд суміжних напрямів діяльності сегментів національної економіки з кількісною та якісною орієнтацією у міжнародному середовищі.

Функціональна область макроекономічного середовища країни – це сфера державного регулювання, організаційно представлена функціональними підсистемами, які спеціалізуються на виконанні певних функцій і забезпечують ефективну діяльність як окремих макроекономічних стратегічних компонентів, так і національної економіки в цілому з урахуванням динамічного розвитку впливу факторів внутрішнього та зовнішнього середовища.

Макроекономічне стратегічне планування національної економіки обумовлює широке коло відповідних рішень з приводу найважливіших проблем, орієнтованих на майбутнє, пов'язаних з системою цілей розвитку макроекономічного середовища та її сегментів і знаходиться під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників, достатня кількість з них може бути неконтрольованими.

У макроекономічному плануванні, при формуванні планів, необхідно враховувати географічний сегмент та контролювати їх взаємоузгодження.

Необхідність єдності державних і територіальних аспектів планування розвитку національної економіки чітко виражена у наступному визначенні: макроекономічне середовище – це організм, який функціонує на основі горизонтальної та вертикальної фінансово-економічної та соціальної взаємодії всіх елементів національної економіки і входить в систему міжнародного простору.

У макроекономічному плануванні повинен бути диференційований підхід з урахуванням галузевих аспектів, тому що істотно розрізняються, але часом і важко сумісні цілі розвитку відповідних сфер макроекономічного середовища, наприклад, аграрний сектор, машинобудування, харчова промисловість, освіта та наука, охорона здоров'я тощо. Таким чином, державне макроекономічне планування фінансово-економічного та соціального розвитку пов'язане з необхідністю взаємоузгодження інтересів різних сторін суспільного життя і обґрунтування вибору пріоритетних завдань розвитку макроекономічного середовища в умовах глобалізації.

У макроекономічному плануванні, в системі державного регулювання, найважливішою передумовою якісного виконання його є використання науково-обґрунтованої методології. Методологія макроекономічного планування включає питання методики формування цілей і пріоритетних завдань розвитку макроекономічного середовища та його сегментів, визначення принципових вимог, яким повинен відповідати процес планування на макрорівні.

Макроекономічне планування спирається на певні закономірності, що одержали назву принципів макроекономічного планування (від лат. *principium* – початок, основа). Принцип – це першооснова, це те, що лежить в основі певної наукової теорії, учення, світогляду.

Макроекономічні принципи – це внутрішні переконання суб'єкта, практичні, моральні і теоретичні засади, якими він керується в житті й діяльності. Вони визначають характер і зміст планової діяльності в макроекономічному середовищі. Правильне дотримання макроекономічних принципів створює передумови для ефективного функціонування національної економіки та її сегментів і зменшує можливість негативних результатів планування в системі державного регулювання фінансово-економічних процесів.

Анрі Файоль, французький теоретик та практик менеджменту, сформував чотири основні принципи планування – єдність, безперервність, гнучкість і точність, назвавши їх загальними рисами ефективної програми дій. Американський вчений Рассел Лінкольн Акофф обґрунтував ще один ключовий принцип планування – принцип участі.

Питання про принципи планування відноситься до числа основних при формуванні методології макроекономічного планування. У наукових дослідженнях, присвячених макроекономічному плануванню, цьому питання завжди приділяється достатня увага, але розглядається воно з різною повнотою їх охоплення і ступенем деталізації.

Нормативно-правовою основою макроекономічного планування є Закони України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» та «Про державні цільові програми» [7; 8]. Зазначене правове забезпечення визначає правові, економічні та організаційні засади формування цілісної системи прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку України, окремих галузей економіки та окремих адміністративно-територіальних одиниць як складової частини загальної системи державного регулювання економічного і соціального розвитку держави. Визначає засади розроблення, затвердження та виконання державних цільових програм.

Основними законодавчими принципами, на яких базується державне макроекономічне планування є: принцип цілісності, принцип об'єктивності, принцип науковості, принцип гласності, принцип самостійності, принцип рівності, принцип дотримання загальнодержавних інтересів.

Найбільш повний і конкретний перелік принципів, які знаходяться в основі формування концепції стратегії фінансово-економічного та соціального розвитку, знаходимо в працях [1, 2, 3, 4, 11, 12, 13, 14, 15], які диференційовано визначають принципи формування макроекономічного планування в контексті стратегії, реалізації стратегії, стратегічного вибору, формування стратегічного плану. Стосовно до стратегічного планування дослідники наводять розгорнутий перелік найбільш значущих принципів макроекономічного планування. Даний комплекс принципів є досить універсальним, він може бути поширений на весь цикл робіт, включаючи передпланові етапи, власне етап макроекономічного планування і роботи, що виконуються по завершенню планового періоду і які полягають у визначенні підсумків виконання планових завдань в системі державного регулювання національної економіки.

Принципи макроекономічного планування можуть відноситися до різних видів планування – поточного і стратегічного, до планування на рівні галузі, регіону і країни. Комплекс принципів макроекономічного планування з урахуванням глобалізаційних процесів у міжнародному середовищі має наступний узагальнений перелік:

- концептуальність – означає вимоги цілісності і закінченості, логічної строгості побудови макроекономічних планів, необхідної повноти ключових положень системи державного регулювання національною економікою;
- науковість – означає наукову обґрунтованість, об'єктивність і достовірність; застосування методів, які відповідають цілям дослідження; правильність обраної методології та забезпечую чого інструментарію;
- пріоритетність – обґрунтування пріоритетних напрямків фінансово-економічного та соціального розвитку та стратегічного вибору; формування комплексу стратегічних цілей динамічного розвитку; визначення пріоритетних функцій видів діяльності макроекономічного середовища;
- демократичність – означає гласність і відкритість процесу формування концепцій, програм, планів з залученням наукової громадськості і населення до розгляду та експертизи проектів документів, тобто макроекономічні плани є доступними для громадськості;
- збалансованість – многогранний термін, який передбачає знаходження консенсусу між владними структурами макроекономічного середовища, між владою і бізнесом, між професійними і громадськими суб'єктами щодо пріоритетних стратегічних цілей і механізмів їх практичної реалізації, забезпечення узгодженості та несуперечності державних, регіональних і місцевих інтересів в трансформаційних умовах;
- легітимність – обов'язковість розгляду і прийняття розроблених проектів, концепцій, програм, планів фінансово-економічного та соціального розвитку органами представницької влади відповідного рівня системи державного управління;

- децентралізаційність – планування здійснюють «з низу до верху», від мікрорівня до макrorівня;
- соціальність – при формуванні стратегічних цілей та механізмів їх реалізації пріоритетними виступають рішення, які забезпечують підвищення якості життя та захист інтересів суспільства країни;
- комплексність – означає необхідність розгляду всіх елементів макроекономічного планування у взаємозв'язку; розглядом всіх параметрів фінансово-економічних і соціальних характеристик в їх цілісності; повнота відповідальності за розробку і реалізацію комплексного розвитку макроекономічного середовища та його сегментів полягає на систему державного регулювання; реалізація принципів комплексності нерозривно пов'язана з дотриманням принципів ієрархічності в державному управлінні;
- системність – системний підхід є базовим методом стратегічного макроекономічного планування, який забезпечує дотримання вимог стійкості, динамічності, гнучкості, орієнтованості, структурної збалансованості; стратегічне фінансово-економічне та соціальне макроекономічне планування є підсистемою системи управління на всіх рівнях; необхідність враховувати внутрішні та зовнішні фактори впливу; необхідність розгляду складної соціально-економічної системи як певної цілісності, яка складається з безлічі взаємозалежних компонентів різного ієрархічного рівня;
- сегментність – необхідно враховувати всі передумови та обмеження в умовах фінансово-економічного та соціального розвитку макроекономічного середовища країни з урахуванням географічного та господарюючого сегментів;
- адаптивність – можливість врахування при макроекономічному плануванні і формуванні стратегічного вибору змін, які відбуваються у внутрішньому та зовнішньому середовищі, за рахунок гнучкого коригування цілей, задач, пріоритетів і механізмів їх реалізації і модифікації зворотних зв'язків;
- об'єктивність – макроекономічне планування фінансово-економічного та соціального розвитку розробляється на основі даних органів Державної статистичної служби України, центральних органів виконавчої влади, які забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері фінансово-економічного і соціального розвитку макроекономічного середовища країни, інших центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування;
- варіантність – при розробці концепції макроекономічного планування та при прогнозуванні розвитку фінансово-економічних і соціальних систем необхідна варіативна складова, яка забезпечить найкращий з усіх можливих варіантів розвитку макроекономічного середовища та його сегментів;
- ефективність – процес макроекономічного планування розвитку фінансово-економічних і соціальних систем макроекономічного середовища забезпечить найкращий результат при найменших витратах;
- ризиковість – означає, що при макроекономічному плануванні повинні бути оцінені різні ризики в майбутньому та їх мінімізація;
- компетентність – означає, що макроекономічне планування забезпечується фахівцями відповідної кваліфікації;
- інноваційність – означає використання в процесі макроекономічного планування розвитку фінансово-економічних і соціальних систем макроекономічного середовища технологічних інновацій, особливо сучасних інформаційних технологій; створення ефективних організаційно-правових форм виконання робіт; обґрунтування і забезпечення механізмів взаємодії; наукові інновації, засновані на результатах фундаментальних і прикладних досліджень в галузі стратегічного макроекономічного планування і фінансово-економічного та соціального розвитку країни;
- контролінг – означає здійснення аналізу та контролю виконання макроекономічних планів з метою своєчасного усунення недоліків і здійсненні необхідних заходів для досягнення планових параметрів; постійний контроль дає можливість вчасно виявити відхилення, упущення, диспропорції та оперативно використовувати резерви для розвитку фінансово-економічних і соціальних систем макроекономічного середовища;
- відповідальність – система та повнота відповідальності суб'єктів макроекономічного планування за результати фінансово-економічного та соціального розвитку макроекономічного середовища та його сегментів;
- законність – нормативно-правове забезпечення макроекономічного планування, яке відповідає міжнародним стандартам.

Запропонований комплекс розглянутих принципів макроекономічного планування є достатньо виваженим та об'єктивним. Разом з тим розглянутий комплекс принципів дуже неоднорідний за змістом та вимагає відповідної класифікації.

З метою забезпечення ефективного державного регулювання фінансово-економічних та соціальних процесів в контексті макроекономічного планування, варіанти розподілу відповідних принципів на п'ять класифікаційних груп представлено в табл. 1.

Найбільш пріоритетними є концептуальні та методологічні принципи, тому як при їх недотриманні макроекономічне планування втрачає цінність як метод державного регулювання фінансово-економічних та соціальних процесів макроекономічного середовища країни. Обов'язковою вимогою до інституцій державного управління відповідальним за процес макроекономічного планування є забезпечення прозорості та підконтрольності суспільству даного процесу.

Забезпечення прозорості макроекономічного планування має досягатися шляхом публікація його результатів у засобах масової інформації.

Таблиця 1. Класифікаційні принципи макроекономічного планування

№ п/п	Класифікаційні ознаки	Принципи макроекономічного планування
1	Концептуальні	- концептуальність; - науковість; - об'єктивність; - законність
2	Методологічні	- збалансованість; - комплексність; - системність; - адаптивність; - інноваційність
3	Організаційні	- пріоритетність; - децентралізаційність; - сегментність; - контролінг; - відповідальність
4	Економічні	- варіантність; - ефективність; - ризиковість
5	Соціальні	- демократичність; - легітимність; - соціальність

З метою забезпечення підконтрольності макроекономічного планування суспільству, було б доцільно залучати громадськість до обговорення результатів макроекономічного планування, до їх критичного оцінювання, заохочувати ініціативу суб'єктів макроекономічного середовища в процесі державного планування. Важливо було б створювати умови для оцінки суспільством виконання результатів макроекономічного планування і забезпечити діагностику причин відхилення від планових параметрів розвитку макроекономічного середовища країни.

Необхідно відмітити, що всі результати макроекономічного планування в рівній мірі доцільно виносити на суспільне обговорення. Найбільшою мірою надбанням суспільства повинні бути результати макроекономічного планування соціальної спрямованості, які безпосередньо зачіпають особисті інтереси членів суспільства. При макроекономічному плануванні фінансово-економічного та соціального розвитку макроекономічного середовища країни повинні бути створені наступні умови:

- сучасні концептуальна підтримка;
- ступінь забезпеченості матеріальними, природними, фінансовими, інтелектуальними, кадровими та іншими ресурсами;
- оцінка рівня конкурентоспроможності макроекономічного середовища країни та її сегментів у міжнародному просторі;
- співвідношення механізмів ринкового саморегулювання та державного регулювання фінансово-економічних та соціальних процесів та можливості їх оптимізації;
- особливості співвідношень ролі ринкових і неринкових інститутів макроекономічного середовища.

Необхідно також зазначити, що тільки результати державного макроекономічного планування забезпечать узгодження і взаємний компроміс інтересів суб'єктів макроекономічного середовища країни. Конфлікт інтересів передусім лежить у розподілу ресурсного забезпечення (матеріальних, фінансових, інтелектуальних, кадрових та інших). Аналогічні протиріччя виникають при розмежуванні позицій результатів макроекономічного планування державного, регіонального та місцевого орієнтування. Ефективним засобом подолання визначених протиріч і передумовою оптимальності результатів макроекономічного планування може бути проведення попереднього комплексного оцінювання ситуації в рамках передпланових напрацювань.

При формуванні результатів макроекономічного планування розвитку макроекономічного середовища країни та її сегментів необхідно попередньо здійснити комплексне оцінювання, тобто оцінити можливі траєкторії розвитку внутрішнього та зовнішнього середовища, оцінити потенціал національної економіки, сильні та слабкі сторони, можливі ризики і переваги тощо. Результати такого оцінювання мають найбільшу цінність, якщо вони інтегровані в комплексну систему взаємопов'язаних інформаційно-аналітичних блоків. Вирішення цих задач може бути достатньо успішним в рамках застосування сучасного інструментального забезпечення системи макроекономічного планування – моніторингу, діагностики та контролінгу.

На рис. 1 представлено модель формування параметрів в системі макроекономічного планування.

Необхідно зазначити, що від правильності рішень, які приймаються на рівні державних інституцій в порядку реалізації результатів макроекономічного планування фінансово-економічного та соціального розвитку макроекономічного середовища країни, залежить успіх вирішення стратегічних завдань – мінімізації внутрішніх і зовнішніх загроз з метою безпечного сталого розвитку національної економіки. В умовах глобалізації актуальними є наступні завдання:

Рисунок 1. Модель формування параметрів в системі макроекономічного планування.

- визначення потенційних можливостей розвитку макроекономічного середовища країни та її сегментів;
- удосконалення механізмів використання ресурсного забезпечення;
- оцінка сильних та слабких сторін національної економіки;
- дослідження внутрішніх і зовнішніх загроз;
- оцінка параметричного впливу факторів на розвиток макроекономічного середовища країни та її сегментів.

В процесі макроекономічного планування вагома роль також відноситься до механізму його реалізації та підтримки.

Застосування сучасного інструментального забезпечення у системі макроекономічного планування буде сприяти підвищенню якісного рівня даного процесу. Разом з тим, потребує адаптації зазначене інструментальне забезпечення, з урахуванням трансформаційних процесів, які притаманні на сьогодні національному макроекономічному середовищу. Основними напрямками адаптації є: врахування неоднорідності суб'єктів макроекономічного середовища та їх диференціація за географічним та господарюючим сегментам, врахування багатофункціональності суб'єктів, джерела фінансування, децентралізаційні аспекти тощо.

Висновки. Макроекономічне планування в системі державного регулювання фінансово-економічних та соціальних процесів – це процес формування місій, цілей і завдань суб'єктів макроекономічного середовища, вибору специфічних стратегій для визначення та отримання необхідних ресурсів і їх розподілу, з метою забезпечення ефективного фінансово-економічного та соціального розвитку національної економіки на довгострокову перспективу з урахуванням векторів розвитку країни в умовах глобалізації та євроінтеграції.

Список використаних джерел

1. Гриньова В.М. Державне регулювання економіки: навч. посіб. / В.М. Гриньова, М.М. Новикова. – Х.: ІНЖЕК, 2004. – 756 с.
2. Державне регулювання економіки / І. Михасюк, А. Мельник, М. Крупка, З. Залога; за ред. І. Михасюка. – К.: АРТК «Ельга», 2000. – 592 с.
3. Дідівська Л.І. Державне регулювання економіки: навч. посіб. / Дідівська Л.І., Головка Л.С. – К: Знання, 2007. – 214 с.
4. Запоточний І. В. Державне регулювання регіональної економіки / І. В. Запоточний, В. І. Захарченко. – Харків – Львів – Одеса: ТОВ «Одіссей», 2003. – 592 с.
5. Бланк И. А. Финансовый менеджмент : учебный курс / И. А. Бланк ; 2-е изд., перераб. и доп. – К. : Эльга : Ника-Центр, 2005. – 656 с.
6. Портер, М. Е. Конкуренция / М.Е. Портер. – М. : Вильямс, 2001. – 495 с.
7. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23.03.2000 № 1602-III (Редакція від 02.12.2012) [Електронний ресурс] / Відомості

Верховної Ради України (ВВР). – Оф. вид. № 25, 2000, ст. 1956 – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>. – Назва з екрана. – Доступно на 24.01.2017.

8. Закон України «Про державні цільові програми» від 18.03.2004 № 1621-IV (Редакція від 02.12.2012) [Електронний ресурс] / Відомості Верховної Ради України (ВВР). – Оф. вид. № 25, 2004, ст. 352 – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1621-15>. – Назва з екрана. – Доступно на 24.01.2017.

9. Панчишин С.М. Макроекономіка: навч. посіб. / С. М. Панчишин. – К.: Либідь, 2001. – 526 с.

10. Політична економія: навч. посіб. / [Г. А. Оганян, В. О. Паламарчук, А. П. Румянцев та ін.]; за заг. ред. Г. А. Оганяна. – К.: МАУП, 2003. – 520 с.

11. Райзберг Б.А. Программно-целевое планирование и управление / Б. А. Райзберг, А. Г. Лобко. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 428 с.

12. Чистов С. М. Державне регулювання економіки: навч. посіб. / С. М. Чистов, А. Є. Никуфоров, Т. Ф. Куценко та ін. – К.: КНЕУ, 2000. – 316 с.

13. Швайка Л. А. Державне регулювання економіки: навч. посіб. / К.: Знання, 2006. – 435 с.

14. Dunn W. Public Policy Analysis: An introduction Eaglewood Cliffs: Prentice Hall, Chapter 5. Structuring Policy Problems. – P. 137–184.

15. LeScouarnec F.-P. Strategic Planning in Public Administration: A. Framework // Public Administration Leadership and Management Academy, 2010. – 50 p.

16. Побережець О.В. Теоретико-методологічні та практичні засади дослідження системи управління результатами діяльності промислового підприємства : [моногр.] / О. В. Побережець. – Херсон : Видавництво : Гринь Д.С., 2016. – 500 с.

17. Масленніков Є.І. Забезпечення системи управління фінансовою стійкістю промислового підприємства: теорія і методологія: дисерт. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук: спец. 08.00.04 / Є.І. Масленніков. – Київ, 2015. – 443 с.

References

1. Hryn'ova V.M., Novykova M.M. Derzhavne rehulyuvannya ekonomiky: navch. posib.. – Kh.: INZhEK, 2004. – 756 s.

2. I. Mykhasiuk, A. Mel'nyk, M. Krupka, Z. Zaloha Derzhavne rehulyuvannya ekonomiky ; za red. I. Mykhasyuka. – K.: ARTK «El'ha», 2000. – 592 s.

3. Didivs'ka L.I., Holovko L.S. Derzhavne rehulyuvannya ekonomiky: navch. posib. K. : Znannya, 2007. – 214 s.

4. Zapotochnyy I.V., Zakharchenko V.I Derzhavne rehulyuvannya rehional'noyi ekonomiky. – Kharkiv – L'viv – Odesa: TOV «Odyssey», 2003. – 592 s.

5. Blank Y.A. Fynansovyy menedzhment : uchebnyy kurs; 2-e yzd., pererab. y dop. – K. : El'ha : Nyka-Tsentr, 2005. – 656 s.

6. Porter, M.E. Konkurentsyya. – M. : Vyl'yams, 2001. – 495 s.

7. Zakon Ukrayiny «Pro derzhavne prohnozuvannya ta rozroblennya prohram ekonomichnoho i sotsial'noho rozvytku Ukrayiny» vid 23.03.2000 No 1602-III (Redaktsiya vid 02.12.2012) / Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR). – Of. vyd. No 25, 2000, st. 1956 : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>.

8. Zakon Ukrayiny «Pro derzhavni tsil'ovi prohramy» vid 18.03.2004 No 1621-IV (Redaktsiya vid 02.12.2012) / Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR). – Of. vyd. No 25, 2004, st. 352 : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1621-15>.

9. Panchyshyn S.M. Makroekonomika: navch. posib. – K.: Lybid', 2001. – 526 s.

10. H.A. Ohanyan, V.O. Palamarchuk, A.P. Rumyantsev ta in. Politychna ekonomiya: navch. posib. ; za zah. red. H.A. Ohanyana. – K.: MAUP, 2003. – 520 s.

11. Rayzberh B.A., Lobko A.H. Prohrammno-tselevoe planirovaniye y upravleniye. – M. : YNFRA-M, 2002. – 428 s.

12. Chystov S.M., Nykyforov A.Ye., Kutsenko T.F. ta in. Derzhavne rehulyuvannya ekonomiky: navch. posib. – K. : KNEU, 2000. – 316 s.

13. Shvayka L.A. Derzhavne rehulyuvannya ekonomiky: navch. posib. K. : Znannya, 2006. – 435 c.

14. Dunn W. Public Policy Analysis: An introduction Eaglewood Cliffs: Prentice Hall, Chapter 5. Structuring Policy Problems. – P. 137–184.

15. LeScouarnec F.-P. Strategic Planning in Public Administration: A. Framework // Public Administration Leadership and Management Academy, 2010. – 50 r.

16. Poberezhets' O.V. Teoretyko-metodolohichni ta praktychni zasady doslidzhennya systemy upravlinnya rezul'tatamy diyal'nosti promyslovoho pidpryyemstva : [monohr.]. – Kherson : Vydavnytstvo : Hrin' D.S., 2016. – 500 s.

17. Maslennikov Ye.I. Zabezpechennya systemy upravlinnya finansovoyu stiykisty promyslovoho pidpryyemstva: teoriya i metodolohiya: dysert. na zdobuttya nauk. stupenya dokt. ekon. nauk: spets. 08.00.04. – Kyviv, 2015. – 443 s.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Сафонов Юрій Миколайович – докт. екон. наук, професор, професор кафедри макроекономіки та державного управління,

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»,

e-mail: sum1971@inbox.ru

Григор'єв Геннадій Степанович – канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії, Національний університет «Києво-Могилянська академія».

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Сафонов Юрий Николаевич – докт. экон. наук, профессор, профессор кафедры макроэкономики и государственного управления,

ГБУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана»,

e-mail: sum1971@inbox.ru

Григорьев Геннадий Степанович – канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры экономической теории, Национальный университет «Киево-Могилянская академия».

DATA ABOUT THE AUTHORS

Safonov Y.M. – Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of macroeconomics and public administration, State university Kyiv National Economic University named Vadym Hetman,

e-mail: sum1971@inbox.ru

Hryhoriev H.S. – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of of Economic Theory, National University «Kyiv-Mohyla Academy»

УДК 332.14

МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В РИНКОВИХ УМОВАХ

**Стукало Н.В.,
Сімахова А.О.**

Предметом статті є моделі соціальної економіки різних країн світу в ринкових умовах.

Мета статті – дослідження моделей соціальної економіки в ринкових умовах.

Методологічною базою роботи є аналіз наукових публікацій та статистичних матеріалів

Результати роботи. Вивчено підходи до трактування категорій «модель» та «соціальна економіка». Надано авторське визначення соціальної економіки. Досліджено класифікацію моделей соціальної економіки. Проаналізовано ефективність моделей соціальної економіки за глобальними соціальними індексами.

Галузь застосування результатів. Результати роботи можуть використовуватися в економічній та управлінській діяльності на макро- та глобальному рівні.

Висновки. Країни з ринковою економікою проводять ефективну соціальну політику, що відображається у високих показниках глобальних соціальних індексів. Основними чітко сформованими соціальними моделями у країнах світу є ліберальна, скандинавська, континентальна та середземноморська.

Ключові слова: модель, соціальна економіка, ринкова економіка, розвинуті країни, індекс людського розвитку, індекс загального добробуту, індекс соціального прогресу.

МОДЕЛИ СОЦИАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ В РЫНОЧНЫХ УСЛОВИЯХ

**Стукало Н.В.,
Симахова А.А.**

Предметом статьи являются модели социальной экономики разных стран мира в рыночных условиях.

Цель статьи – исследование моделей социальной экономики в рыночных условиях.

Методологической основой работы является анализ научных публикации и статистических материалов.

Результаты работы. Изучено подходы к трактовке категорий «модель» и «социальная экономика». Приведено авторское определение социальной экономики. Исследовано классификацию моделей социальной экономики. Проанализировано эффективность моделей социальной экономики по глобальным социальным индексам.

Область применения результатов. Результаты работы могут использоваться в экономической и управленческой деятельности на макро- и глобальном уровне.

Выводы. Страны с рыночной экономикой проводят эффективную социальную политику, что отражается в высоких показателях глобальных социальных индексов. Основными четко сформулированными социальными моделями стран мира являются либеральная, скандинавская, континентальная и средиземноморская.

Ключевые слова: модель, социальная экономика, рыночная экономика, развитые страны, индекс человеческого развития, индекс всеобщего благосостояния, индекс социального прогресса.

SOCIAL ECONOMY MODELS IN MARKET CONDITIONS

Stukalo N.V.,
Simakhova A.O.

The subject of the article is the social economy models in different countries of the world in market conditions.

The purpose of the article is the research of the social economy models in market conditions.

The methodological basis of research is the analysis of scientific publications and statistical data.

Results of the research. The approaches to the interpretation of the categories «model» and «social economy» have been studied. The author's definition of the social economy is given. The classification of the social economy models is investigated. The effectiveness of the social economy models due to global social indices has been analyzed.

Scope of results of research. The results of the research can be applied in economic and administrative activities at the macro- and global levels.

Conclusions. The countries with the market economy conduct an effective social policy, which is reflected in the high indicators of global social indices. The main clearly formulated social models in the countries of the world are liberal, Scandinavian and Mediterranean.

Keywords: model, social economy, market economy, developed countries, Human Development Index, Overall Well-being, index, Social Progress Index

Актуальність. Теоретичні основи моделі соціальної економіки – це актуальний та достатньо новий предмет наукових досліджень. Загально прийнятого розуміння сутності моделі соціальної економіки наразі не існує. Й це закономірно, оскільки відсутнє єдине визначення категорій «модель» та «соціальна економіка» в економічній науці, що породжує необхідність постановки даної проблеми.

Ступінь дослідження даної проблеми. Питання особливостей реалізації, ефективності та сутності моделей соціальної економіки досліджували у своїх працях багато зарубіжних вчених, зокрема Л. Ерхард, Г. Еспінг-Андерс, П. Кеннеді, А. Мюллер-Армач, В. Ойкен, В. Рьопке, О. Рюстов, А. Сапір, П. Спікер та ін. Не оминула дана проблематика й вітчизняних вчених, серед основних дослідників моделей соціальної економіки слід назвати З.І. галушко, В. Грішкина, О. Длугопольського, Е. Лібанову, В. Скуратівського та ін. Не зважаючи на значні здобутки вище згаданих науковців, наразі не достатньо вивчена ефективність реалізації моделей соціальної економіки в ринкових умовах.

Мета статті – дослідження та визначення науково-методичних основ моделей соціальної економіки в ринкових умовах. Для досягнення окресленої мети було поставлено та вирішено наступні завдання: дослідити етимологію та тлумачне значення категорії «модель» та «соціальна економіка», визначити основи класифікації моделей соціальної економіки, проаналізувати ефективність моделей соціальної економіки за глобальними соціальними індексами.

Виклад основного матеріалу. Існують різні підходи до трактування поняття «модель». У загальному розумінні, «модель – це зразок якого-небудь нового виробу, взірцевий примірник чогось» [18, с. 683]. Приведене визначення має технічне спрямування. У словнику сучасної економічної теорії «модель» розглядається як формальна або неформальна схема аналізу, що абстрагується від складнощів реального світу, але зберігає характеристики економічної системи, що дозволяє зрозуміти поведінкові, організаційні та технічні взаємозв'язки, які лежать в основі даної системи [15, с. 328]. Таким чином, модель сприяє розгляду та поясненню соціально-економічних процесів, що відбуваються та подальшій розробці програм та прогнозів розвитку економічної системи.

Досліджуючи різні сутнісні наповнення названої категорії, найбільш вдалим визначенням з соціально-економічної позиції є наступне: модель – це уявний або умовний образ якого-небудь об'єкта, процесу або явища, що використовується як його «представник» [18, с. 683].

На наш погляд, модель має трактуватися як опис та математичне відображення соціальних процесів, які відбуваються у суспільстві та впливають на забезпечення добробуту людей.

Віднайшовши власне визначення категорії «модель», оцінімо теоретичні надбання щодо підходів до порозуміння соціальної економіки. Варто зауважити, що фундаментальні основи дослідження названої категорії було закладено у першій половині XIX се. німецькою науковою школою. Після Другої світової війни у Німеччині сформувався науковий напрям дослідження соціальної економіки. Основними його представниками були такі всесвітньо відомі вчені, як А. Мюллер-Армач, О. Рюстов, В. Рьопке, Л. Ерхард та В. Ойкен. Так, у 1946 р. науковець А. Мюллер-Армач у своїй роботі «Регулювання економіки та ринкове господарство» увів поняття «соціальне ринкове господарство» [9, с. 88]. Вчений вбачав в соціальній ринковій економіці забезпеченість економічної свободи по відношенню до держави, підприємців й найманих працівників, оскільки соціальна економіка, в основі якої лежить принцип соціальної справедливості, може гарантувати здійснення найкращих можливостей для всебічного економічного зростання.

Інший німецький вчений-економіст О. Рюстов, розглядав соціальну економіку, як успішне функціонування ринкової економіки з наявною субсидіарною соціальною відповідальністю всередині громадської структури, при цьому сама конкуренція вимагає деяких обмежень з метою забезпечення етичних та соціальних зв'язків [2, с. 53]. Фактично у наведених дефініціях йдеться про те, що соціальна

економіка передбачає тісний взаємозв'язок та взаємодію людини із суспільством; суспільства із економічною системою й навзрост.

Продовжує думку О.Рюстова його німецький колега В. Рьопке [11], який надає соціальній економіці ще більш гуманістичне значення. Вчений звертає увагу на те, що соціальна економіка існує разом із вільною ініціативною людиною, суспільством, цінностями, духовними горизонтами, які взаємодіють.

Утім, практиком, який втілював у життя постулати соціальної економіки є німецький економіст Л.Ерхард, який у своїй книзі «Добробут для всіх» [5] детально розглядає механізм функціонування соціальної економіки, базисом якої виступає конкуренція. На погляд автора, соціальна економіка має місце лише за тих обставин, коли вона забезпечує економічний прогрес, підвищення продуктивності та збільшення випуску продукції на користь споживача.

З нашої точки зору, наведений підхід в ринкових умовах господарювання є виправданим, оскільки соціальна економіка не повинна бути лише забезпеченням соціальних виплат та дотацій, адже в такому разі у людини не буде стимулів для реалізації власних потенцій. Соціальна економіка – це, насамперед, особиста економічна свобода та відповідальність кожної людини. До речі, чим розвиненішою є економіка країни, тим менше треба соціального втручання держави та допомоги населенню. Проте, соціальна економіка й сама ґрунтується на розвинутій ринковій економіці. Ефективну соціальну політику неможливо проводити без сильної економічної бази, й навпаки [13]. Інакше кажучи, існує тісний взаємозв'язок соціальної економіки з ринковим механізмом та господарською діяльністю.

Завдяки проведеним Л. Ерхардом соціальним реформам, Німеччина до 60-х се. ХХ се. знову стала лідером світової економіки, що підтвердило ефективність функціонування соціальної економіки.

Слід зауважити, що не лише німецькі вчені доклали зусиль, до вирішення проблемних питань визначення сутності соціальної економіки. Ціла низка сучасних економістів-дослідників вивчала дане питання [1; 3; 4; 14]. Можна виокремити їх схожість у тому, що ідентифікатором соціальної економіки є середній клас, а її спрямуванням є забезпечення добробуту та потреб населення. Для нас є беззаперечним, що соціальна економіка повинна орієнтуватися на середній клас, як драйвер економічного зростання, з підтримкою найуразливіших верств населення.

Категорія «соціальна економіка» активно використовується у Єврокомісії та сесіях інституцій Євросоюзу [16]. Європейський підхід відрізняється спрямованістю соціальної економіки на забезпечення загальноєвропейських цінностей демократії, стабільності, плюралізму ринків.

Якщо підвести межу під усіма вище наведеними підходами, то слід зауважити, що в сучасних ринкових умовах соціальна економіка торкається інтересів багатьох учасників: споживачів, підприємців, бізнесменів тощо. У авторському розумінні, соціальна економіка – це ринкове господарство спрямоване на забезпечення високого рівня життя населення шляхом надання рівних можливостей для реалізації власного потенціалу громадян з гарантованою підтримкою найуразливіших верств населення.

З огляду на запропоновані підходи до трактування категорій «модель» та «соціальна економіка», можна вести мову про методологічні основи моделі соціальної економіки.

Насамперед, методологічно модель соціальної економіки ґрунтується на різних соціально-економічних системах, які пропонують різні, а часом навіть й протилежні шляхи вирішення тих чи інших соціальних проблем. Не викликає сумнівів, що соціальна модель відображає позицію держави щодо кожного громадянина та суспільства у цілому, що є результатом дії та еволюції низки факторів – економічних, соціальних, правових, культурних тощо. Й ці фактори є специфічними для кожної країни, що проявляється у наявності різних видів соціальних моделей країн світу (див. табл. 1). Проте, не лише система факторів впливає на формування моделі соціальної економіки, але й соціальний вибір кожної держави. Зауважимо, що для країн світу, особливо тих, що розвиваються, це не вирішене питання з огляду неформованої чіткої концепції соціального розвитку.

Модель соціальної економіки визначається не тільки тими соціальними видатками держави, але й їх ефективністю для життя і функціонування суспільства. Важливо, що соціальну модель відрізняють структура, конфігурація та поєднання найважливіших соціальних інститутів – страхування, соціальної допомоги, державного соціального забезпечення, медичної допомоги і освіти, – а також розміри видатків, виділених на них [4], й домінування того чи іншого соціального інституту, якщо таке має місце.

За останнє століття було виділено декілька моделей соціальної економіки, основні з яких приведені у табл. 1. Вони відрізняються певним набором характеристик, але довели свою життєздатність та ефективність. Більш того, можна указати на певну схожість у виділенні моделей, так, англосаксонська модель у своїй характеристиці схожа з ліберальною моделлю, а північна модель – це аналог скандинавської моделі. К. Еспін-Андерсон започаткував ґрунтовне дослідження моделей соціальної економіки й виділяв 3 з них. Його попередники А. Сапір та З.І. Галушка виділили ще четверту модель – середземноморську, що, на наш погляд, є виправданим, оскільки при її реалізації велика увага приділяється пенсійному забезпеченню, що є одним з напрямків соціальної політики. Необхідно зазначити, що всі наведені моделі виділяються для країн з ринковою економікою, де сформовано підвалини забезпечення добробуту.

У своєму дослідженні ми б хотіли перейти від суто теоретичних розглядів до оцінки ефективності функціонування моделей соціальної економіки в країнах з ринковою економікою. Безсумнівно, для цього слід проаналізувати глобальні індекси, які відображають результативність соціальної економіки, зокрема Індекс людського розвитку [8], Індекс загального добробуту [10], Індекс соціального прогресу [17].

Таблиця 1. Класифікація моделей соціальної економіки

Моделі соціальної економіки	Коротка характеристика моделі
Автор класифікації – Еспін-Андерсон К. (іспанський професор) [6]	
Ліберальна модель (США, Великобританія, Австралія, Нова Зеландія)	Перевага надається ринку, держава гарантує мінімум, соціальний захист передбачений для соціально незахищених верств населення, наявне соціальне страхування
Консервативна (корпоративна) модель (Німеччина, Австрія, Нідерланди)	Заснована на принципах субсидіарності (різні сектори економіки беруть участь у соціальному захисті) та солідарності (нижчі за рівнем інституції мають право звертатися до вищих за допомогою)
Соціал-демократична (універсальна, скандинавська) модель (Швеція, Норвегія, Фінляндія, Данія)	Універсальна система соціального захисту, держава забезпечує добробут на високому рівні
Автор класифікації – Галушка З.І. (український науковець) [7]	
Континентальна (Рейнська або модель Бісмарка). Характерна для Німеччини, Австрії, Бельгії, Швейцарії, Нідерландів.	При даній моделі розвинена система соціального страхування та система соціальних трансферт для непрацюючого населення. Через бюджет перерозподіляється близько 50% ВВП. Економічні та соціальні цілі мають майже рівноцінне значення в економічній політиці.
Англосаксонська (модель Беверіджа) притаманна США, Канаді, Великобританії.	Для моделі характерне мінімальне втручання держави в систему перерозподілу доходів (через державний бюджет перерозподіляється до 40% ВВП), мінімум соціальних гарантій, пріоритет економічних цілей над соціальними.
Скандинавська модель характерна для Швеції, Данії, Норвегії, Фінляндії та ін.	Особливістю моделі є домінування соціальних цілей над економічними, розгалужена система соціальних гарантій, допомоги та страхування. Значна частка ВВП перерозподіляється через державний бюджет.
Середземноморська, або південноєвропейська модель (Італія, Іспанія, Греція).	Соціальна політика переважно зорієнтована на вразливі версти населення та не має всеохоплюючого характеру.
Автор класифікації – Сапір А. (бельгійський професор) [12]	
Північна модель (Швеція, Фінляндія, Данія, Нідерланди)	Високий рівень соціального захисту та універсальність соціальної політики
Англосаксонська модель (Великобританія, Ірландія)	Соціальна допомога надається при великій необхідності, заохочує активність людей до самозабезпечення
Континентальна модель (Австрія, Франція, Бельгія, Німеччина, Люксембург)	Професійно-корпоративна соціальна основа соціальної політики, страховий характер соціального захисту
Середземноморська модель (Греція, Італія, Португалія, Іспанія)	Велика частка соціальних трансфертів припадає на пенсійне забезпечення, заохочується активність на ринку праці

Складено за даними [6; 7; 12]

Індекс людського розвитку є інтегральним показником, що відображає розвиток людського потенціалу країни. Він дозволяє оцінити певною мірою соціальний прогрес, оскільки показує рівень можливостей довголіття, освіченості та матеріального добробуту. Серед лідерів країн за Індексом людського розвитку у 2015 р. були Норвегія (0,949), Австралія (0,939), Швейцарія (0,939), Німеччина (0,926), Данія (0,925), Сінгапур (0,925), Нідерланди (0,924) [8].

Натомість, Індекс загального добробуту дозволяє оцінити особистий та соціальний добробут, а також добробут праці. Цей індекс має певний суб'єктивний характер, оскільки включає в себе такі субіндекси, як емоційний добробут, рівень задоволеності життям, самоповага та ін. Останні статистичні дані з цього індексу охоплюють 22 країни Європи включаючи Україну. На першому місці за значенням індексу знаходиться Данія, далі йде Швейцарія, Норвегія, Ірландія, Австрія [10]. Україна займає останню 22 позицію.

Індекс соціального прогресу – інноваційний індекс, що вимірює добробут суспільства, без врахування показників ВВП. На наш погляд, це важливий інструмент виміру ефективності соціальної економіки, оскільки дозволяє оцінити здатність країни задовольняти потреби громадян та створювати підґрунтя для підвищення добробуту та якості життя населення, максимально повної реалізації потенціалу кожного індивіду. Складовими індексу соціального прогресу виступають рівень задоволення базових людських потреб, фактори добробуту та потенційні можливості. Країнами-лідерами у 2016 р. за цим показником виступали Фінляндія (90,09), Канада (89,49), Данія (89,39), Австралія (89,13), Швейцарія (88,87), Швеція (88,80), Норвегія (88,70), Нідерланди (88,65), Велика Британія (88,58), Ісландія (88,45) [17].

Цілком природно й зрозуміло, що країни з розвинутими ринковими економіками, які займають перші позиції в рейтингах соціальних глобальних індексів мають ефективну модель соціальної економіки.

Таблиця 2. Розподіл країн-лідерів за глобальними соціальними індексами по моделям соціальної економіки

Глобальний індекс	Країни-лідери (10 позицій)	Модель соціальної економіки
Індекс людського розвитку	1. Норвегія	Скандинавська модель
	2. Австралія	Англосаксонська модель
	3. Швейцарія	Континентальна модель
	4. Німеччина	
	5. Данія	Скандинавська модель
	6. Сінгапур	Англосаксонська модель
	7. Нідерланди	Континентальна модель
	8. Ірландія	Англосаксонська модель
	9. Ісландія	Скандинавська модель
	10. Канада	Англосаксонська модель
Індекс загального добробуту	1. Данія	Скандинавська модель
	2. Швейцарія	Континентальна модель
	3. Норвегія	Скандинавська модель
	4. Ірландія	Англосаксонська модель
	5. Австрія	Континентальна модель
	6. Швеція	Скандинавська модель
	7. Фінляндія	
	8. Нідерланди	Континентальна модель
	9. Іспанія	Середземноморська модель
	10. Кіпр	
Індекс соціального прогресу	1. Фінляндія	Скандинавська модель
	2. Канада	Англосаксонська модель
	3. Данія	Скандинавська модель
	4. Австралія	Англосаксонська модель
	5. Швейцарія	Континентальна модель
	6. Швеція	Скандинавська модель
	7. Норвегія	
	8. Нідерланди	Континентальна модель
	9. Велика Британія	Англосаксонська модель
	10. Ісландія	Скандинавська модель

Детальний аналіз репрезентованої у табл. 2 інформації надає змогу вести мову про те, що за різними соціальними індексами країни по-різному групуються за моделями соціальної економіки. Важливим є те, що перелік країн-лідерів несуттєво відрізняється за індексами. Утім, серед десятки лідерів за трьома індексами лише один раз зустрічається країна з середземноморською моделлю, що свідчить більш про значну ефективність трьох інших моделей.

Якщо проаналізувати за індексами, то за Індексом людського розвитку найбільш дієвою є англосаксонська модель й це не випадково, оскільки саме за неї забезпечується максимальна реалізація потенціалу індивідів, заохочення населення до самозабезпечення. За Індексом загального добробуту та Індексом соціального прогресу більш ефективною є скандинавська модель. Можна назвати таку основну причину цього. Обидва індекси є достатньо суб'єктивними, вимірюють власну оцінку громадян свого добробуту, рівень задоволеності соціальною ситуацією в країні. Й зрозуміло, що скандинавська модель з найбільш високим рівнем соціального захисту та домінуванням соціальних цілей над економічними є найбільш вдалою при такій суб'єктивній оцінці.

Висновки. В результаті проведеного дослідження було встановлено, що країни з ринковою економікою проводять ефективну соціальну політику, що відображається у високих показниках глобальних соціальних індексів. Основними чітко сформованими соціальними моделями у країнах світу є ліберальна, скандинавська, континентальна та середземноморська. Подальші наукові дослідження будуть спрямовані на визначення можливостей застосування досвіду різних моделей соціальної економіки на національних теренах.

Список використаних джерел

1. Баймуратов У. Социализация в экономике: от индивида до государства / У. Баймуратов. - Алматы, 2007. - 320 с.
2. Чепуренко А.Ю. Социальное рыночное хозяйство в Германии: Истоки, концепция, практика / А.Ю. Чепуренко - М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2001. - 208 с.
3. Длугопольський О.В. Державно-приватне партнерство в контексті реформи соціальної політики / О.В. Длугопольський // Соціальна ринкова економіка: орієнтири для євроінтеграційних трансформацій України: KAS Policy Paper. - 2015. - №25. - С.41-46.

4. Джавадова С.А. Европейская социальная модель в новом социальном измерении / С.А. Джавадова, В.Д. Гончарова // Экономический журнал. - 2009. - №2 (16). - С. 143-150. - С. 146.
5. Эрхард Л. Благополучие для всех / Л. Эрхард – М : 2001 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://orel.rsl.ru/nettext/foreign/erhapd/erhsod.htm>
6. Esping-Andersen G. The Three Worlds of Welfare Capitalism / G.Esping-Andersen. Princeton, New Jersey : Princeton University Press, 1990. – 260 p.
7. Галушка З.І. Соціалізація трансформаційної економіки: особливості, проблеми, пріоритети: моногр. / З.І. Галушка. – Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2009. – 408 с.
8. Human Development Report 2016. Human Development for Everyone / UNDP, New York, 2016. – 272 p.
9. Müller-Armack A. Wirtschaftslenkung und Marktwirtschaft / A. Müller-Armack. – Hamburg, 1946. S.19-170.
10. National Accounts of Well-being [Electronic source] / The new economic foundation. – Available on: <http://www.neweconomics.org/publications/entry/national-accounts-of-well-being>
11. Röpke W. Jenseits von Angebot und Nachfrage / W. Röpke. – Bern; Stuttgart: Haupt, 1979. – 368 S.
12. Sapir A. Globalisation and the Reform of European Social Models (Background document for the presentation at ECOFIN informal Meeting in Manchester, 9 Sept. 2005) / A. Sapir [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // <http://www.bruegel.org>
13. Сімахова А.О. Аналіз впливу зовнішньоекономічних чинників на добробут населення України в умовах світових інтеграційних процесів / А.О. Сімахова // Маркетинг і менеджмент інновацій. - 2016. - № 3. - С. 263-271.
14. Сімахова А.А. Оценка влияния результатов трансформационных изменений в экономике Украины на социальную сферу / А.А. Сімахова // Проблемы экономики и менеджмента. – 2014. – № 1. – С. 73-75.
15. Словарь современной экономической теории Макмиллана. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 608 с.
16. Social economy [Electronic source]. – Available on: <http://www.socialeconomy.eu.org>.
17. Social Progress Index 2016. – Available on: <http://www.socialprogressimperative.org>.
18. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. допов. та CD) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпін : ВТФ Перун, 2005. – 1728 с.

References

1. Baymuratov U. Sotsializatsiya v ekonomike: ot individa do gosudarstva [Socialization in the economy: from the individual to the state]. - Almaty, 2007. – 320 p.
2. Chepurenko A.Yu. Sotsialnoe rynochnoe hozyaystvo v Germanii: istoki, kontseptsiya, praktika [Social market economy in Germany: Origins, concept, practice]. - M.: Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya (ROSSPEN), 2001. – 208 p.
3. Dluhopolskyi O.V. Derzhavno-privatne partnerstvo v konteksti reformi social'noi politiki [Public-private partnership in the context of social policy reform]. KAS Policy Paper. – 2015. - № 25 – P. 41-46.
4. Dzavadova S.A., Goncharova V.D. Evropeyskaya sotsialnaya model v novom sotsialnom izmerenii [European social model in a new social dimension] // Ekonomicheskij zhurnal. - 2009. - № 2 (16). - P. 143-150.
5. Erhard, L. Blagosostojanie dlja vseh [Welfare for all]. – M.: 2001. : <http://orel.rsl.ru/nettext/foreign/erhapd/erhsod.htm>
6. Esping-Andersen G. The Three Worlds of Welfare Capitalism / G.Esping-Andersen. Princeton, New Jersey : Princeton University Press, 1990. – 260 p.
7. Halushka Z.I. Sotsializatsiya transformatsionnoi ekonomiki: osoblyvosti, problemy, priorytety [Socialization of transformation economy: characteristics, problems and priorities]. - Chernivtsi: Chernivtsi national university, 2009. – 408 p.
8. Human Development Report 2016. Human Development for Everyone / UNDP, New York, 2016. – 272 p.
9. Müller-Armack A. Wirtschaftslenkung und Marktwirtschaft – Hamburg, 1946. S.19-170.
10. National Accounts of Well-being / The new economic foundation. : <http://www.neweconomics.org/publications/entry/national-accounts-of-well-being>
11. Röpke W. Jenseits von Angebot und Nachfrage. – Bern; Stuttgart: Haupt, 1979. – 368 S.
12. Sapir A. Globalisation and the Reform of European Social Models (Background document for the presentation at ECOFIN informal Meeting in Manchester, 9 Sept. 2005). : // <http://www.bruegel.org>
13. Simakhova A.O. Analiz vplyvu zovnishn'oeekonomichnykh chynnykiv na dobrobut naselennya Ukrayiny v umovakh svitovykh intehtatsiynykh protsesiv [Analysis of the foreign economic factors impact on the welfare of Ukrainians in the conditions of the world integration processes] // Marketing and Management of Innovations. – 2016. - №3. - P.263-271.
14. Simakhova A. Otsenka vliyaniya rezultatov transformatsionnykh izmeneniy v ekonomike Ukrainy na sotsialnuyu sferu [Evaluation of the effects of transformational changes in the economy of Ukraine in social sphere] // Problemy ekonomiki i menedzhmenta. – 2014. - №1. – P. 73-75.
15. Slovar sovremennoy ekonomicheskoy teorii Makmillana [Dictionary of modern economics Macmillan]. – M. : INFRA-M, 2003. – 608 p.
16. Social economy : <http://www.socialeconomy.eu.org>.
17. Social Progress Index 2016. : <http://www.socialprogressimperative.org>.
18. Velikiy tлумachnyi slovník suchasnoyi ukrayinskoyi movi [Great Dictionary of Modern Ukrainian] / red. V.T. Busel. – K.; Irpin : VTF Perun, 2005. – 1728 p.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Стукало Наталія Вадимівна – декан факультету міжнародної економіки Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, проф., д.е.н., nstukalo@ukr.net,
e-mail: nstukalo@ukr.net.

Сімахова Анастасія Олексіївна – в.о. зав. кафедри економіки та управління національним господарством Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, к.е.н.,
e-mail: naffann@i.ua
м. Дніпро вул. Наукова, 13, 49000.

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Стукало Наталия Вадимовна – декан факультета международной экономики Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара, проф. д.э.н., nstukalo@ukr.net,
e-mail: nstukalo@ukr.net.

Симахова Анастасия Алексеевна – и.о. зав. кафедры экономики и управления национальным хозяйством Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара, к.э.н.,
e-mail: naffann@i.ua
г. Днепр, ул. Научная, 13, 49000.

DATA ABOUT THE AUTHORS

Stukalo Nataliia – Dean of the faculty of International Economics of Oles Honchar Dnipro National University, Doctor of Economics, professor,
e-mail: nstukalo@ukr.net.

Simakhova Anastasiia - Acting Head of Department of Economics and Management of National Economy of Oles Honchar Dnipro National University, Candidate of Economic Science
e-mail: naffann@i.ua
Dnipro, Naukova, 13, 49000.

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

УДК 336.76

ЗДІЙСНЕННЯ НАГЛЯДУ ЗА ФІНАНСОВИМИ КОНГЛОМЕРАТАМИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Кужелєв М.О.,
Бойчук М.М.

Предмет роботи – комплекс методів і моделей провадження нагляду за діяльністю фінансових конгломератів які застосовуються в країнах Європейського Союзу в сучасних умовах.

Метою роботи є визначення ключових регуляторних інструментів які використовуються в Європейському Союзі з метою оптимізації системи нагляду над фінансовими конгломератами та можливість застосування їх на національному фінансовому ринку з метою сприяння розвитку національної економічної системи в цілому.

Методи дослідження. При написанні роботи використовувалися наступні прийоми: добір та узагальненні інформації, зіставлення, порівняння, критичне осмислення інформації, формулювання власних думок, їх письмовий виклад. При цьому використовувалися методи аналізу, синтезу, дедукції, порівняння, моделювання разом з аксіоматичним підходом логічного загальнонаукового методу.

Результатами роботи слугує досліджена множина інструментів нагляду за фінансовими конгломератами, які застосовуються в ЄС, регуляторних засобів оптимізації процедур контролю над ними та визначення найактуальніших з них для застосування на національному фінансовому ринку України.

Галузь застосування результатів – національний ринок фінансових послуг.

Висновки: розглянувши інструментарій, правове забезпечення та специфіку організації, проведення нагляду за фінансовими конгломератами, можна зробити висновок про наявні ефективні засоби провадження нагляду в країнах ЄС. Крім цього для використання їх на національному ринку важливими інструментами нагляду можуть стати: визначення належності групи підприємств до категорії «фінансовий конгломерат», проведення процедур дослідженого в роботі контролю за їх діяльністю, обмеження по допуску до фінансового ринку їх структурних частин з цього напрямку, розширення умов надання відповідних дозвільних документів, погодження ключових осіб, введення додаткових правил провадження фінансової діяльності, використання дисциплінарних заходів на різних рівнях управління та власності у фінансових конгломератах, що дозволить більш якісно забезпечити захист прав інвесторів, інших користувачів фінансових послуг, прозорі умови провадження діяльності і підвищення якості функціонування фінансового ринку для гармонізації розвитку цього сектору на благо держави, національної економіки та суспільства зокрема.

Ключові слова: фінансовий конгломерат, директива фінансових конгломератів, банківська діяльність, інвестиційна діяльність, пруденційний нагляд, управління ризиками, міжсекторальна передача ризиків.

ОСУЩЕСТВЛЕНИЕ НАДЗОРА ЗА ФИНАНСОВЫМИ КОНГЛОМЕРАТАМИ: ЕВРОПЕЙСКИЙ ОПЫТ

Кузельев М.А.,
Бойчук Н.М.

Предмет работы - комплекс методов и моделей осуществления надзора за деятельностью финансовых конгломератов которые применяются в странах Европейского Союза в современных условиях.

Целью работы является определение ключевых регуляторных инструментов используемых в Европейском Союзе с целью оптимизации системы надзора за финансовыми конгломератами и возможностью применения их на национальном финансовом рынке с целью содействия развитию национальной экономической системы в целом.

Методы исследования. При написании работы использовались следующие приемы: подбор и обобщение информации, сопоставление, сравнение, критическое осмысление информации, формулировка собственных мыслей, их письменное изложение. При этом использовались методы анализа, синтеза, дедукции, сравнения, моделирования вместе с аксиоматичным подходом логического общенаучного метода.

Результатами работы является исследованное множество инструментов надзора за финансовыми конгломератами, которые применяются в ЕС, регуляторных средств оптимизации процедур контроля и определение актуальных из них для применения на национальном финансовом рынке Украины.

Область применения результатов – финансовый рынок, государственное регулирование, корпоративные финансы, финансовые конгломераты, финансовые, банковские и страховые группы, фондовый рынок, страховой рынок, рынок финансовых услуг.

Выводы: рассмотрев инструментарий, правовое обеспечение и специфику организации, проведения надзора за финансовыми конгломератами, можно сделать вывод о наличии эффективных средств проведения надзора в странах ЕС. Кроме этого для использования на национальном рынке важными инструментами надзора могут стать: определение принадлежности группы предприятий к категории «финансовый конгломерат», проведение процедур исследованного в работе контроля за их деятельностью, ограничения по допуску к финансовому рынку их структурных частей по этому направлению, расширение условий предоставления соответствующих разрешительных документов, согласование ключевых лиц, введение дополнительных правил осуществления финансовой деятельности, использование дисциплинарных мер на разных уровнях управления и собственности в финансовых конгломератах, что позволит более качественно обеспечить защиту прав инвесторов, других пользователей финансовых услуг, прозрачные условия осуществления деятельности и повышения качества функционирования финансового рынка для гармонизации развития этого сектора на благо государства, национальной экономики и общества в частности.

Ключевые слова: финансовый конгломерат, директива финансовых конгломератов, банковская деятельность, инвестиционная деятельность, пруденциальный надзор, управление рисками, межсекторальная передача рисков.

SUPERVISION OF FINANCIAL CONGLOMERATES: EUROPEAN EXPERIENCE

Kuzheliev M.O.,
Boichuk M.M.

The subject of the work - a set of methods and models of improving the mechanism of proceedings supervision of financial conglomerates that are used in the countries of the European Union in the modern world.

The aim lays in identification key regulatory mechanisms used in the EU in order to optimize the system of supervision of financial conglomerates and the possible use of national financial markets in order to promote national economic system as a whole.

Methodology of work presents by following techniques: selection, compilation and comparison of information, critical thinking, formulating own thoughts. The author used methods of analysis, synthesis, deduction, comparison, modeling with the axiomatic approach of logical scientific methods.

The results present by a set of tools serves investigated the supervision of financial conglomerates, which are used in the EU regulatory tools, optimize their control procedures and defining the most relevant ones for using in the national financial market of Ukraine.

Practical implications. Considered instruments, legal framework and the supervisory challenges of financial conglomerates form effective means of supervision in the EU. In addition to their use in the national market important tools of supervision may be: determining affiliation group of companies classified as «financial conglomerate» procedures researched in article in the control of their activities, restrictions on access to financial markets and their structural parts in this direction, the expansion conditions providing appropriate permits, approval of key persons introducing additional rules of procedure of financial activities, using of

disciplinary measures at different levels of managing and ownership of financial conglomerates, which will allow ensure better protection of investors and other users of financial services, transparent conditions for business and quality functioning of financial markets for the harmonization of the sector for the benefit of the state, national economy and society in particular.

Keywords: *financial conglomerates directive, financial conglomerates, banking, investing, prudential supervision, risk management, cross-sector risk transfer.*

Актуальність. Зі здобуттям Україною незалежності набула актуальності зміна планової економіки на ринкову. Цьому процесу сприяють різні глобалізаційні та євроінтеграційні процеси, які є передумовами становлення ринкової економіки. При цьому, відбувається значний вплив на фінансову систему, фондовий ринок як один з найчутливіших її елементів, інвестиційні компанії і фонди, зокрема, їх діяльність та провадження раціонального і обґрунтованого нагляду і регулювання зі сторони держави. Одним з таких чинників стало входження до фінансового сектору фінансово-промислових груп банківських установ, які обслуговували грошові потоки цих груп, що дало початок формуванню блоку фінансових груп, а також з входженням міжнародних фінансових конгломератів на фінансовий ринок України значно зросла активність фінансових конгломератів на національному фінансовому ринку.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Питанням діяльності фінансових конгломератів в Україні та впливу на банківський і страховий сектори фінансового ринку присвячені наукові праці таких вітчизняних науковців, як Козьменко О., Козирєв В., Школьник І., Катранжи Л., Гарбар Ж. та інших.

Зарубіжний погляд на організацію і функціонування фінансових конгломератів викладено в роботах: Дж. Нарвела, Сильвії Марчесі, Томаса Вульфа, Олівера Бланчарда, Рафаля Антчака, Малгожати Маркевич, Артура Радживіла та інших.

Предмет дослідження – комплекс методів і моделей вдосконалення механізму провадження нагляду за діяльністю фінансових конгломератів, які застосовуються в сучасних умовах в країнах Європейського Союзу.

Метою роботи є визначення ключових регуляторних інструментів які використовуються в Європейському Союзі для оптимізації системи нагляду над фінансовими конгломератами та можливістю застосування їх на національному фінансовому ринку з метою сприяння розвитку національної економічної системи в цілому.

Завдання дослідження: дослідити поняття фінансового конгломерату, специфіку його функціонування в країнах ЄС; дослідити організаційні та правові підстави провадження нагляду за фінансовими конгломератами; визначити ключові об'єкти нагляду за діяльністю фінансового конгломерату та інструменти які при цьому застосовуються; визначити інші механізми впливу регуляторів країн ЄС з метою оптимізації наглядових процедур; запропонувати шляхи удосконалення та оптимізації державної політики нагляду за фінансовими конгломератами зважаючи на досвід країн ЄС.

У дослідженні було застосовано загальнонаукові підходи: методи аналізу і синтезу, дедукції, порівняння, моделювання та аксіоматичний підхід.

Постановка проблеми. У зв'язку з продовженням п'ятого етапу формування та розвитку фінансових конгломератів в Україні, який характеризується їх активною діяльністю на фінансовому ринку, важливо впевнитись, що керівництво на рівні конгломерату та основних секторальних його складових розуміє ступінь своєї відповідальності при володінні та управлінні регулюванням бізнесом в групі. Критичним в цьому аспекті є збалансованість інструментів та об'єктів регулювання для зниження ризиків в групі при оптимальних адміністративних навантаженнях зі сторони регулюючих органів. Тому актуальним є дослідження процедур нагляду над фінансовими конгломератами в ЄС, а також перейняття цього позитивного досвіду для впровадження на національному фінансовому ринку.

Результати дослідження. Згідно з законодавством України, державний нагляд (контроль) - це діяльність уповноважених законом органів виконавчої влади, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт та послуг, допустимого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища [1]. Виходячи з специфіки діяльності фінансових конгломератів в Україні, визначення поняття нагляду за ними можна сформулювати як споріднена діяльність органів регулювання фінансового ринку щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства відповідними їх учасниками та забезпечення належної якості послуг на ньому, захисту прав інвесторів та споживачів інших фінансових послуг.

В свою чергу, для кращого розуміння специфіки провадження нагляду за професійною діяльністю на фондовому ринку в фінансових групах країн Європейського Союзу доцільно розглянути сутність поняття фінансового конгломерату.

Прийнято вважати, що група фінансових установ, яка включає в себе страховий чи банківський сектор називається фінансовим конгломератом. Проте для більш ефективного провадження своєї діяльності чи взаємодії між з своїми елементами та з ринком капіталу зокрема, дані групи зазвичай інтегрують в себе і професійних учасників фондового ринку, або їх члени є учасниками фондового ринку. В такому випадку це зумовлюватиме додаткове функціональне навантаження на відповідні регулятори [2].

Проте, взаємозв'язок професійних учасників фондового та страхового ринку зумовлює виникнення додаткових ризиків впливу на діяльність інших елементів конгломерату та, з іншого боку, на діяльність професійного учасника фондового ринку [3]. Тому, для більш ефективного виявлення та запобігання

порушенням вимог законодавства професійними учасниками фондового ринку та забезпечення належної якості послуг на ринку цінних паперів, захисту прав інвесторів доцільним є додаткове провадження нагляду за фінансовою групою до якої він входить, а також його місце та роль в цій групі, що породжує нові об'єкти нагляду та зумовлює використання більш складного інструментарію провадження нагляду за нею.

У вужчому розумінні термін фінансовий конгломерат, означає групу, що займається різними видами фінансової діяльності, які традиційно регулюються окремими законами або правилами в багатьох країнах. Такі види діяльності можна розділити на три категорії:

- 1) банківська;
- 2) торгівля цінними паперами/інвестиціями;
- 3) страхування.

Основними причинами створення таких конгломератів слугують використання наступних стратегій ведення бізнесу:

- розширення (наступальна стратегія) бізнесу (розширення клієнтської бази, інтеграція діяльності в нові ринки збуту послуг, використання крос-продажів);
- диверсифікація (оборонна стратегія), яка передбачає зниження, розпорошення прибутку з основної діяльності на другорядні.
- Формами організації конгломератів та, відповідно об'єктами нагляду, згідно форм є:
 - повна інтеграція;
 - поперечне проведення капіталу (перехресне володіння акціями);
 - спільне підприємництво;
 - контрактна основа.

За метою забезпечення нагляду за конгломератами, в країнах Європейського Союзу виділяють такі їх 3 типи:

- 1) очолювані банківською установою;
- 2) очолювані страховою компанією;
- 3) інтегровані в діяльність якоїсь іншої групи (не обов'язково фінансової, наприклад промислової).

Крім цього, виходячи з практичних та регуляторних міркувань розрізняють 4 моделі корпоративних структур фінансово-організаційного зв'язку взаємодії елементів конгломерату, серед яких:

1) модель «Інтегрованої корпоративної структури»: в інтегрованій моделі фінансові послуги надаються в рамках одного суб'єкту. В банківській сфері це відповідає універсальній банківській моделі, де торгівельну та інвестиційну банківську діяльність поєднано в рамках однієї юридичної особи. Дана стандартна європейська модель зазначена у Директиві про консолідацію банківського нагляду. У Директиві наведено перелік обмежень (лімітів) щодо кваліфікованої долі участі поза фінансовим сектором. Країни-члени також можуть виключати участь у страхових та перестрахових підприємствах із зазначених кількісних обмежень;

2) модель «Материнська-дочірня компанія»: відповідно до законодавства ЄС, страхова діяльність повинна бути відокремленою від іншої комерційної діяльності та здійснюватись за посередництвом окремого суб'єкту. Типова модель з цією метою – це модель «материнська-дочірня компанія», в якій банк проводить страхову діяльність через окремий страховий філіал. Як альтернатива, страхова компанія може мати банківську дочірню компанію з метою розділення цих двох видів діяльності. До того ж, материнська та дочірня компанії повинні бути капіталізовані окремо;

3) модель «Холдингової компанії»: модель холдингової компанії передбачає, що головна компанія контролює спеціалізовані філіали. Спільні функції групи можуть бути централізованими на рівні холдингової компанії. Однак, філіали повинні мати достатній капітал, так як у холдингової компанії може не бути достатнього капіталу, а філіали не мають прямого доступу до капіталу інших філіалів холдингової компанії;

4) «Горизонтальна модель»: директива про фінансові конгломерати чітко визначає горизонтальні групи, в яких суб'єкти не пов'язані один з одним через прямий або непрямий капітал. Однак, їх можна розглядати в розрізі приналежності до однієї групи, так як управління ними здійснюється на єдиній основі, а також тому, що члени їх корпоративних організацій в більшості ті ж самі особи. Такі характеристики можна ідентифікувати лише у випадку достатньої прозорості та розкриття, тому горизонтальні групи представляють особливу складність для наглядових органів [4].

Такими чином, основними причинами провадження нагляду над конгломератами слугують:

- 1) забезпечення фінансово-економічної стабільності, адже групи є великими та важливими «гравцями» на відповідних ринках, при участі професійних учасників фондового ринку, включаючи і ринок капіталу;
- 2) забезпечення захисту для клієнтів, інвесторів та інших користувачів їх продуктів та послуг.

Правові підстави провадження консолідованого нагляду над конгломератами обґрунтовані у EU-RL 2002/87/EG – Директиві фінансових конгломератів (Financial Conglomerates Directive – FCD). Вона визначає загальні правила організації наглядових процедур за фінансовими групами, але не враховує взаємозв'язок між різними фінансовими секторами (не будуть прийняті до уваги, наприклад, вимоги до показника «власні кошти»). Основою для розвитку директиви фінансових конгломератів (FCD) стали внутрішні ризикоорієнтовані моделі нагляду за банківським та страховим секторами, які, в свою чергу, регулювалися для банківського сектору: директивами вимог до капіталу (Capital Requirements Directives (CRD)) та регулюванням вимог до капіталу (Capital Requirements Regulation (CRR)), для страхового сектору: «Платоспроможність I» (The Solvency I Directive) та «Платоспроможності II» (The Solvency II Directive).

В цьому контексті поняття сектору відповідно для банківського та страхового впливає з відповідних директив ЄС. Так для банківського сектору це:

- 1) EU-RL 2000/12/EG;
- 2) 85/611/EWG;
- 3) 2001/107/EG bzw. 93/22/EWG
- 4) 93/6/EWG, CRR.

Де, представниками банківського сектору можуть бути: кредитні інститути, фінансові установи, фінансові холдингові компанії та компанії з управління активами.

Поняття страхового сектору визначене в директивах:

- 1) EU-RL 73/289/EWG;
- 2) 2002/83/EG;
- 3) 98/78/EWG.

Його представляють зокрема страхові компанії, компанії що здійснюють перестрахування та страхові холдинги.

Дана директива була розроблена з метою забезпечення нагляду за конгломератами на основі схеми, наведеної на рис. 1. У Директиві 2002/87/ЄС вказано, що обов'язковою умовою існування фінансового конгломерату є те, щоб така група мала мінімум один суб'єкт в страховому секторі та принаймні один суб'єкт у секторі банківських або інвестиційних послуг.

У визначенні також є посилання на фінансовий сектор, який окремо виділено в Директиві і означає сектор, що складається з одного чи більше наступних суб'єктів:

- а) кредитна установа, фінансова установа або підприємство з надання додаткових банківських послуг у значенні Статті 1(5) та (23) Директиви 2000/12/ЄС (банківський сектор);
- б) страхова компанія, перестраховальна компанія або страхова холдингова компанія в значенні Статті 1(i) Директиви 98/78/ ЄС (страховий сектор);
- в) інвестиційна фірма або фінансова установа в значенні Статті 2 (7) Директиви 93/6/ЄЕС (сектор інвестиційних послуг);
- г) фінансова холдингова компанія зі змішаною діяльністю [4].

У Директиві 2000/12/ЄС поняття кредитної установи визначено як суб'єкт підприємницької діяльності, діяльність якого полягає в отриманні від громадськості депозитів або інших коштів на зворотній основі та надання кредитів за свій власний рахунок. Таке визначення очевидно стосується банків, яким видано ліцензію на отримання депозитів від громадськості. Воно є синонімічним до визначення банку, яке використовується в багатьох юрисдикціях. В даному випадку поняття «кредитна установа» та «банк» прирівнюються.

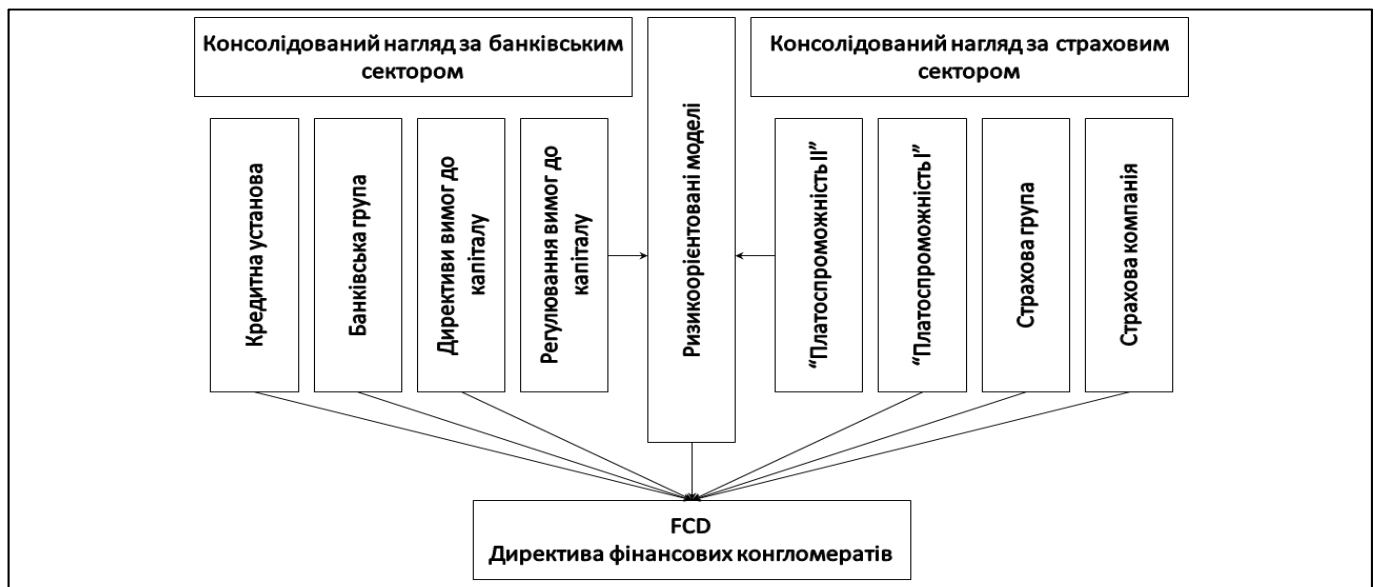

Рисунок 1. Розвиток директиви фінансових конгломератів (FCD)

Джерело: складено авторами на основі [10].

Суперечливим є визначення кредитного союзу – кредитної установи чи «фінансової установи», адже поняття якої описано в Директиві 2000/12/ЄС як «суб'єкт підприємницької діяльності, що не є кредитною установою, основна діяльність якого полягає у придбанні участі або здійсненні одного або більше видів діяльності, вказаних в пунктах 2-12 Додатка I» (Директиви 2000/12/ЄС). Дане визначення виключає діяльність отримання депозитів та інших коштів на зворотній основі, що є пунктом 1 Додатку 1. Стосовно кредитного союзу, в залежності від законодавства, яке застосовується, депозити та кошти на зворотній основі, як правило, приймаються лише від його членів та кредитних і фінансових установ, а не від громадськості, як це відбувається

у випадку з банком. Кредитні союзи в Об'єднаному Королівстві та Ірландії спеціально виключено зі сфери застосування Директиви 2000/12/ЄС статтею 3 разом з певними іншими суб'єктами [5].

Директива 2002/87/ЄС щодо додаткового нагляду за кредитними установами, страховими та інвестиційними компаніями у фінансовому конгломераті («Директива фінансових конгломератів») детермінує додатковий нагляд, як пруденційний на груповій основі за кредитними установами, страховими підприємствами та інвестиційними компаніями – учасниками фінансової групи (об'єднання), що надає послуги та продукти в різних секторах фінансового ринку. Додатковий нагляд проводиться з метою унеможливлення зловживань в секторальному пруденційному нагляді та запобігання додатковим пруденційним ризикам, що можуть виникати через притаманну фінансовій групі структуру. Директива 2002/87/ЄС стосується вимог додаткового нагляду за такими фінансовими групами. У Директиві надано перелік критеріїв призначення єдиного координатора від компетентних органів, які здійснюють окремий нагляд за регульованими конгломератом суб'єктами. Як консолідований, так і додатковий нагляд враховує те, що кредитна установа часто виступає в якості частини більш ширшої мережі, що може охоплювати інші юридичні особи в банківській сфері, широкий спектр видів фінансової діяльності та/або промислові чи комерційні інтереси – як в країні перебування, так і в інших країнах.

Директивою впроваджується додатковий нагляд на консолідованій основі за фінансовими конгломератами на додаток до вже існуючого розміркованого нагляду як окремого (лише банки), так і секторального (консолідований нагляд груп банківської діяльності та інвестиційних послуг). Директива також зобов'язує країни-члени включати компанії з управління активами у сферу дії додаткового нагляду. В тих юрисдикціях, де банки традиційно оперують у секторі цінних паперів (таких як Великобританія з єдиним наглядовим органом FSA), ефект впровадження концепції фінансового конгломерату полягає у перенесенні страхової діяльності у площину сфери дії консолідованого нагляду. Дана Директива розрізняє фінансові конгломерати, очолювані суб'єктом з головним офісом у ЄС та тими, чий головний офіс поза межами ЄС.

Критерії обмеження при визначенні фінансового конгломерату полягають в тому, щоб відношення підсумку балансового звіту регульованих та нерегульованих суб'єктів фінансового сектору в групі до підсумку балансового звіту групи в цілому перевищувало 40%.

Однак, слід зазначити, що для відповідності критеріям Директиви щодо класифікації в якості фінансового конгломерату фінансова група повинна бути відповідного розміру. Умова визначення фінансового конгломерату вимагає, щоб консолідована та/або сукупна діяльність суб'єктів в групі в рамках страхового сектору та консолідована та/або сукупна діяльність суб'єктів в рамках банківського та інвестиційного секторів були однаково значимими в значенні Статті 3 (2) та (3), а саме:

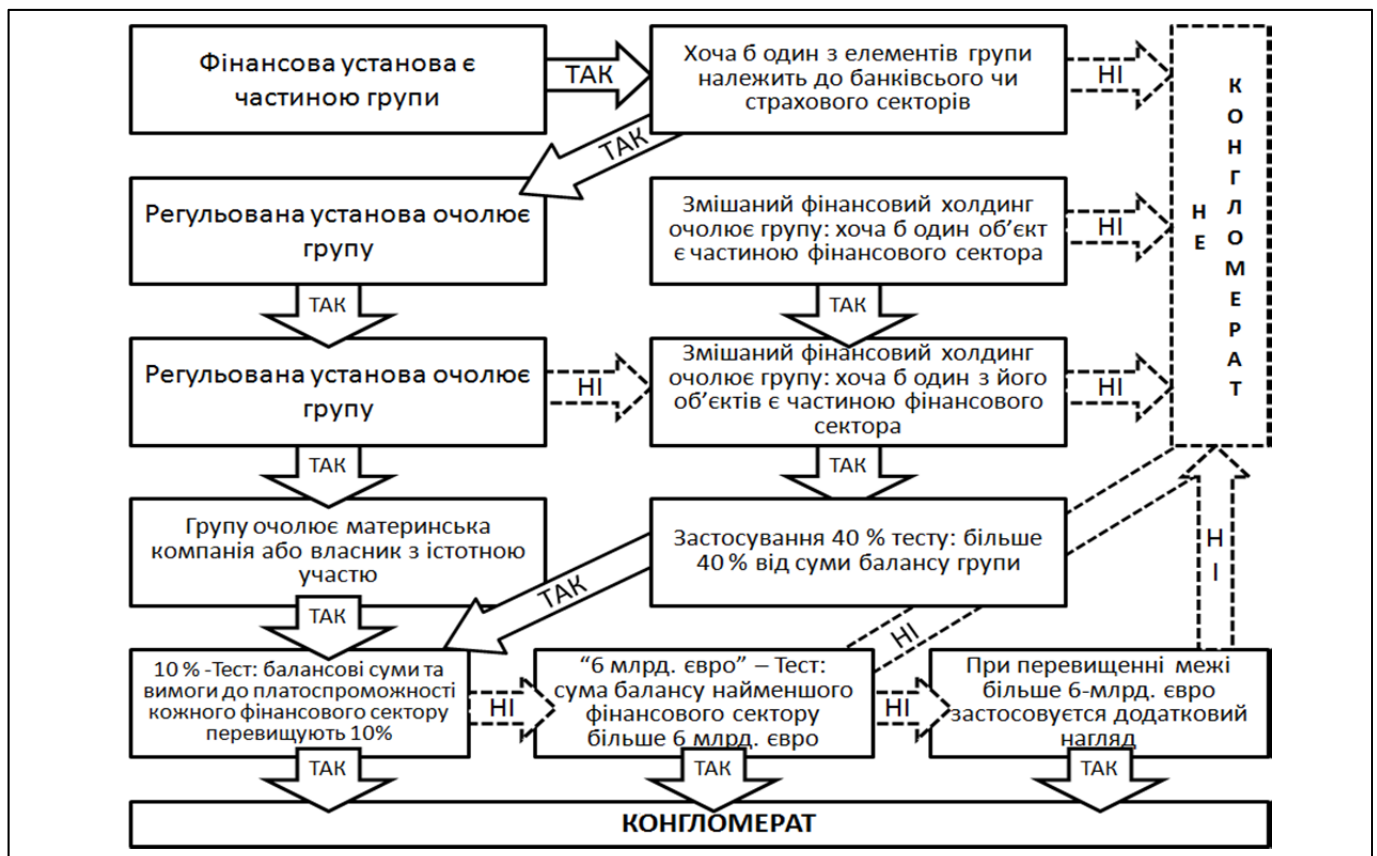

Рисунок 2. Алгоритм ідентифікації фінансового конгломерату

Джерело: складено авторами на основі [10].

1) для кожного фінансового сектору середнє арифметичне коефіцієнта, рівного відношенню загального балансу певного фінансового сектору до загального балансу суб'єктів фінансового сектору, що входять до групи, та коефіцієнта, рівного відношенню вимог до платоспроможності того самого фінансового сектору до загальних вимог до платоспроможності суб'єктів фінансового сектору, для кожного фінансового сектору має перевищувати 10% (Стаття 3 (2));

2) міжсекторальна діяльність вважається значною, якщо загальний баланс найменшого фінансового сектору в групі перевищує 6 млрд. євро. Якщо вищезазначене друге обмеження значно зменшиться, то ймовірно буде значно більша кількість груп, що відповідають вимогам визначення «фінансовий конгломерат» [6].

Згідно з вищевказаними ознаками та вимогами визначення фінансового конгломерату, алгоритм його детермінації згідно з директивою може виглядати наступним чином (рис. 2).

При цьому однією з найпоширеніших схем, притаманних фінансовим конгломератам є та, в якій об'єкти нагляду знаходяться в обох секторах (групах) рис. 3. Згідно з директивою, у такому випадку консолідований нагляд над банківською/страховою групою не є наглядом за фінансовим конгломератом.

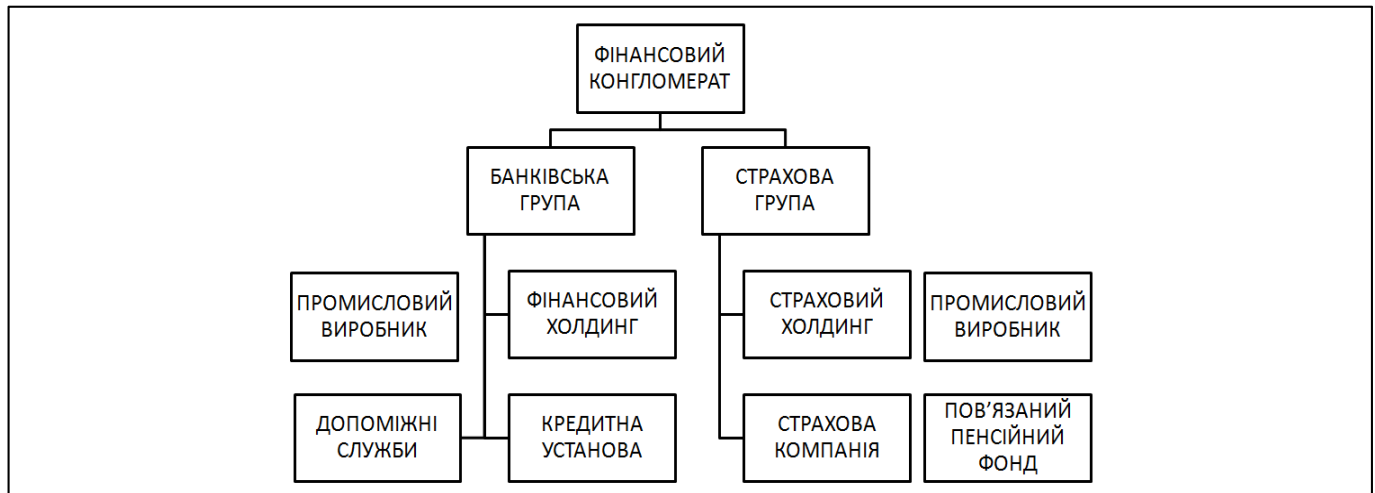

Рисунок 3. Типова схема конгломерату за яким проводяться консолідований/додатковий нагляд

Джерело: складено авторами на основі [10].

Нагляд на консолідованій основі, як правило, розглядається як додатковий аспект нагляду за кредитними установами в якості окремого суб'єкту. Він не замінить потреби у проведенні окремого нагляду за банківською діяльністю. Потреба у консолідованому нагляді зумовлена різносторонньою природою фінансової діяльності, якою займаються кредитні установи, а також зростаючою до міжнародного рівня сферою застосування такої діяльності та структур, при посередництві яких така діяльність відбувається.

Юридичні особи, які зазначені в ст. 2. FCD підлядають нагляду незалежно від типу сектору в якому вони приймають участь. Серед таких юридичних осіб виділяють: пенсійні фонди, інститути спільного інвестування, «дрібні» постачальники інвестиційних послуг, аутсорсингові фірми страхових компаній (наприклад управляючі активами).

У випадках коли об'єкти нагляду належать до двох секторів (банківського та страхового одночасно) до них застосовується додатковий контроль, істотними аспектами якого є:

- 1) уникнення подвійного левелізму;
- 2) мінімізація впливу ланцюгової реакції між пов'язаними структурними елементами;
- 3) обмеження концентрації ризику;
- 4) нагляд над здійсненням внутрішнього управління ризиками.

Безумовною перевагою вищезазначеної директиви є встановлення мінімальних рівнів гармонізації, таким чином, щоб надати країнам-членам можливість впровадження суворіших правил.

Так, наприклад у Австрії діє Закон «Finanzkonglomeratengesetz FKG» – Закон про фінансові конгломерати, затверджений рішенням Національної ради Австрії від 16 червня 2004 року федерального закону, про додатковий нагляд за діяльністю кредитних організацій, страхових організацій та інвестиційних компаній у фінансовому конгломераті, та інші Закони (з відповідними змінами): Закон про страховий нагляд; Закон про банківську діяльність; Закон про нагляд за цінними паперами; Закон про орган фінансового ринку; Закон про фондову біржу; Закон про пенсійний фонд [7].

Наглядові органи конгломерату чи відповідних його регульованих секторів зобов'язані встановлювати вимогу до адекватності капіталу на різних рівнях в межах комплексу групи. Метою встановлення коефіцієнтів достатності капіталу є забезпечення того, що капітал знаходиться в межах групи, де виникають ризики. Також, в уповноваженому банку повинен бути достатній капітал для захисту вкладників.

Найкращою практикою нагляду є приклад, коли наглядові органи встановлюють індивідуальний рівень капіталу до коефіцієнту ризикових активів для банків, які для більшості установ перевищуватимуть

Базельський мінімум в розмірі 8% [8]. Такі індивідуальні коефіцієнти можна встановлювати на основі оцінки ризиків. Не дивлячись на те, що Basle II відмінняє деякі фактори оцінки коефіцієнтів достатності капіталу шляхом впровадження підходу, заснованого на оцінюванні ризику до зваження кредитного ризику, потреба у диференційних коефіцієнтах достатності капіталу залишається. Консолідовані коефіцієнти достатності капіталу потрібно також встановлювати на індивідуальній груповій основі. Хоча загальний необхідний коефіцієнт завжди базується на коефіцієнті, що встановлюється для основної фінансової установи в групі, можуть бути випадки, коли доречним буде інший коефіцієнт. Фактори, що можуть зумовити встановлення іншого консолідованого коефіцієнту достатності капіталу можуть бути наступними:

а) місцезнаходження капіталу групи та забезпечення того, що основне навантаження не припадає на надлишковий капітал, який прив'язаний до певних компаній або країн через причини регуляторного, обмінного або податкового характеру;

б) ступінь диверсифікації ризику в межах групи в цілому співставний з основним банком (принципалом);

в) будь-які ризики, що виникають на груповій основі, але не відображаються на факторах, що впливають на коефіцієнт основного банку;

г) якість інструментів капіталу та джерел фінансування.

Крім того, зміна капіталу пропорційно до коефіцієнту ризикованості активів на будь-якому рівні групи – це один з головних дисциплінарних заходів, що використовується наглядовими органами [9]. Якщо виникають обставини, що можуть значно підвищити ризики вкладників, наглядовий орган повинен мати повноваження відповідно підвищити коефіцієнт достатності капіталу.

Таким чином, ключовим зовнішнім звітом на регулярній основі є формат, що дозволяє розрахунок коефіцієнту достатності капіталу та спрощує корегування, які повинні робити наглядові органи по відношенню як до бази капіталу, так і до ризикованих активів. Нормативна в цьому контексті зобов'язана підтримувати повноваження наглядових органів встановлювати (та змінювати) окремі коефіцієнти достатності капіталу для окремих банків та фінансових установ як на рівні підгрупової, так і на рівні групової консолідації.

Одним з елементів нагляду при цьому є розрахунок адекватності капіталу, який здійснюється методами «Консолідації» або «Дедукції та агрегації» (табл. 1).

Таблиця 1. Методи розрахунку адекватності капіталу

Розрахунок за методом консолідації (метод 1)	Метод дедукції та агрегації (метод 2)
Власні кошти (базова групова звітність)	Σ власних коштів всіх фінансових установ (регульованих і нерегульованих)
	мінус (за вирахуванням)
Σ вимог капіталу (регулятивних капіталів) всіх фінансових організацій	Σ вимог капіталу (регулятивних капіталів) регульованих суб'єктів, які відносяться до фінансового сектору
	Σ сум балансової вартості

Джерело: складено авторами на основі [10].

При цьому розрахунок «Власних коштів» та «Вимог до капіталу» здійснюється в межах правил відповідних регульованих секторів.

Так, наприклад, для розрахунків показника власних коштів для конгломератів Комісія фінансових ринків Австрії (Financial Market Authority (Austria)) пропонує метод 1 («Метод консолідації»). Даний метод не є абсолютно «чистим», але він поєднує в собі принципи бухгалтерського обліку – поєднання методів комбінації методів 1 та 2. Повідомлення про достатність капіталу здійснюється конгломератом щоквартально.

Важливими об'єктами нагляду слугують також «Значні пороги» внутрішньогрупових операцій (операція всередині групи регульованих і нерегульованих суб'єктів) за директивою фінансових конгломератів у розмірі 5% від потреби в капіталі на рівні конгломерату. В більшості випадків, в процесі консолідації суб'єктів пов'язані ризики всередині групи виключаються з розрахунків. Однак, пов'язане кредитування залишається проблемою, особливо це стосується компаній групи (часто не фінансових), які не консолідовано. Наглядові органи особливу увагу приділяють ідентифікації елементів пов'язаного ризику, які мають природу капітальної інвестиції, а тому підлягають певній формі виключення з капіталу. Що стосується інших ризиків з пов'язаними сторонами (крім тих, що виключаються з капіталу), застосовується сукупне обмеження в розмірі 25% консолідованої бази капіталу після вирахувань. Лише маючи вичерпну інформацію щодо групи та її взаємозв'язків, в тому числі реальних власників, можна оцінити рівень пов'язаного кредитування. Визначення тісних зв'язків чи спорідненості з цією метою повинно відбуватись на постійній основі. Часто банки недооцінюють ступінь зв'язку або навмисно вводять наглядові органи в оману. Тому дане питання слід регулярно вивчати за допомогою перевірки на місцях. Повинні надаватись регулярні звіти з дотриманням всіх обмежень, а також звіти про «тісні взаємозв'язки».

Крім цього, значна роль відведена ступеню концентрації ризику. В Австрії при значному рівні концентрації ризиків Комісія фінансових ринків встановлює обов'язковим до представлення та перевірки всі

види ризиків, зазвичай це: кредитний, ринковий, страховий, ризик відповідальності за управління активами (ALM-risk), операційний.

В свою чергу формування позиції ризику згідно з типами ризиків конгломерату (за належністю до відповідного сектора) та розподілами ймовірностей настання відповідних ризиків зображено на рис. 4.

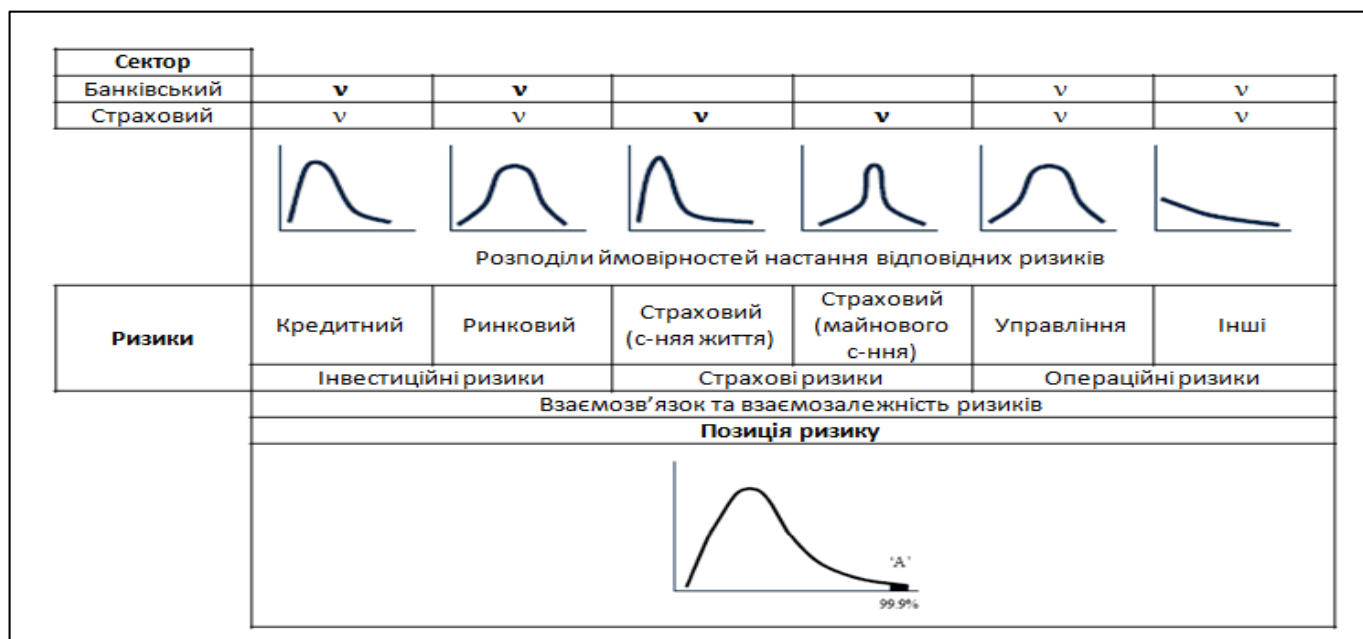

Рисунок 4. Формування «позиції ризику» конгломерату

Джерело: складено авторами на основі [10].

Також повинні бути враховані ризики пов'язані з усіма підрозділами групи що регулюється та нерегульованих дочірніх підприємств, їх учасників. Особливості провадження нагляду над ступенем концентрації ризику зводяться до таких:

- 1) концентрація ризику відповідає федеральному банківському акту (концепція зважених за ризиком активів);
- 2) параметр для повідомлення є вимогою до капіталу по параметру конгломерату за рівнем (порогом);
- 3) залежність ризиків від групової структури;
- 4) звітність: щоквартальна;
- 5) регулюються за наказом комісії фінансових ринків;
- 6) жорстка межа: угода з одним клієнтом або групою пов'язаних клієнтів не може перевищувати 25% власних коштів на рівні конгломерату.

Регулювання внутрішньорегіональних угод відповідних груп в Австрії представлене:

- 1) вимогою щодо підписання страхового договору;
- 2) кожна угода в складі групи, яка належить до різних фінансових секторів та відповідає наступним умовам також є об'єктом нагляду над конгломератом:

- а) одна угода, що перевищує 5% від потреби в капіталі на рівні конгломерату (щоквартальна звітність)
- б) сума угод, що перевищують 5% рівень регуляторного капіталу на рівні конгломерату (щоквартальна звітність включаючи перелік операцій).

Типами таких угод можуть бути: кредитна, гарантія та позабалансові операції, угода про розподіл витрат, угоди щодо власних коштів, договори страхування, договори перестрахування, договори страхування кредиту. В цілому профілі ризиків конгломерату можна звести до наступних (табл. 2).

Таблиця 2. Профілі ризиків конгломерату

Банк або банківська група		Страхова компанія або страхова група	
Довгострокові активи (кредити)	Короткострокові зобов'язання (ощадні рахунки)	Короткострокові активи (акції, облігації)	Довгострокові зобов'язання (договори страхування)
Пов'язані ризики			
запуск банку		накопичення страхових випадків	
кредитний дефолт		негативні ринкові зміни активів	
Цілі регулювання:			
фінансова стабільність		захист клієнтів	
Спрямованість нагляду (контролю)			
капітал та ліквідність		ліквідність	

Джерело: складено авторами на основі [10].

У даному випадку наявні можливості настання ризику балансу: горизонтальний (банківський сектор – «Трансформація») і вертикальний (страховий сектор – «закон великих чисел») в межах одного фінансового сектору та можливості настання крос-секторального ризику балансу – по-горизонталі (між дочірніми підприємствами) і по-вертикалі (батько-дочірній). Поряд з ними існує ризик настання ефекту зараження (наприклад репутаційного чи бізнес-ризиків).

З метою їх мінімізації застосовується нагляд для налагодження фінансової стабільності та зосередження уваги на капіталі та його ліквідності в конгломераті.

Передача сектору конкретного ризику в іншій галузі (пряма або через ринок) надає переваги для кращого управління капіталом, дозволяє здійснити диверсифікацію ефектів поділу капіталомісткого і страхового ринків, наповнити ліквідними ризиковими «товарами» ринок ризику, підняти ефективність хеджування та, разом з тим, полегшити регуляторне навантаження. Крім цього можуть бути застосовані наступні способи міжсекторальної передачі ризиків (рис. 5).

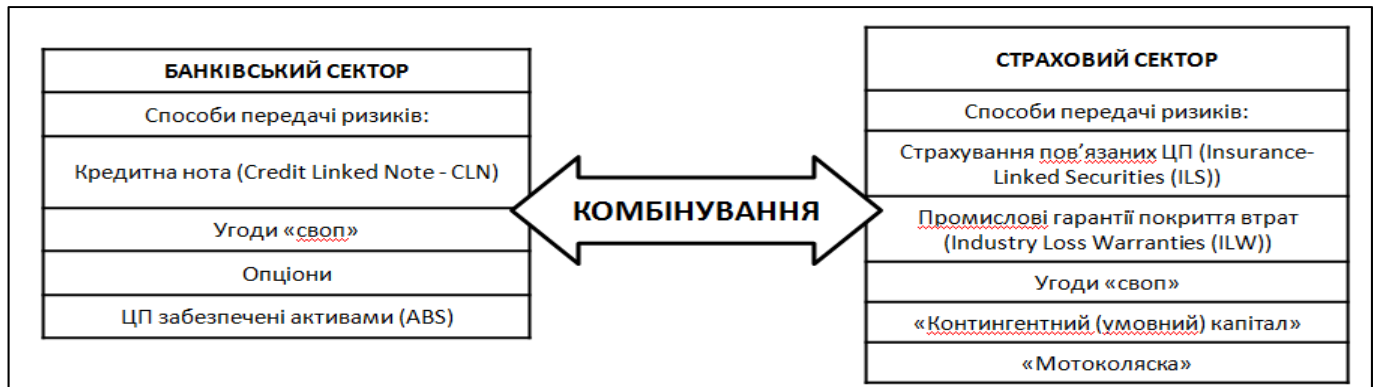

Рисунок 5. Способи крос-секторальної передачі ризиків конгломерату

Джерело: складено авторами на основі [10].

Наглядові органи повинні вимагати від очолюваних компаній, щоб вони зводили великі ризики, на які наражаються члени групи, до окремих контрагентів або груп тісно пов'язаних контрагентів та оцінювали їх відносно консолідованої бази капіталу на основі тих самих обмежень, що застосовуються при оцінюванні великих ризиків. Групи повинні мати відповідні системи моніторингу дотримання таких обмежень на щоденній основі. Повинні подаватись регулярні звіти про великі ризики. В тих випадках, коли підхід до Торгового/Банківського портфелю погоджено, існують незначні виключення до необхідності дотримуватись верхньої межі 25% щодо великих ризиків в торговому портфелі дочірньої компанії, де група дотримується вимог на консолідованій основі.

Зважаючи на вищерозглянуті аспекти визначення ризику та ролі детермінації капіталів різних рівнів в процесі функціонування конгломератів та проведенні процедур нагляду за їх діяльністю, можна сформулювати наступну модель нагляду за відповідними об'єктами у формі таблиці (табл. 3).

Таблиця 3. Об'єкти контролю регулятором фінансового конгломерату

Нагляд	Ризик і капітал		Розкриття інформації
Контроль	«Економічний капітал»/Платоспроможність	Капітал	Прозорість
Адекватність капіталу	Кредитний, ринковий, операційний та інші ризики	Мінімальний капітал	Опис моделі
Ризик-менеджмент	Страхові ризики	Платоспроможність капіталу	Релевантність інформації
Внутрішній контроль	Співставлення внутрішньої моделі стандартній (агрегація, диверсифікація чи пом'якшення)	Визначення власних коштів	Прозорість інформації
Контрольні випробовування		Економічний капітал	
Внутрішня процедура оцінки достатності капіталу (ICAAP) та власна оцінка ризику платоспроможності (ORSA)		Співставлення внутрішньої моделі стандартній	

Джерело: складено авторами на основі [10].

Наглядові органи повинні приділяти особливої уваги внутрішнім системам та контролю. Як мінімум, консолідований суб'єкт повинен здійснювати адекватне управління ризиками та застосовувати механізми

внутрішнього контролю як на рівні групи, так і на рівні окремої компанії. Такі заходи передбачають існування систем, здатних здійснювати моніторинг виконання регуляторних вимог на рівні групи та забезпечувати контроль вимірювання, моніторингу та контролю всіх серйозних ризиків, в тому числі операції в межах групи та концентрації ризиків.

Так само важливо впевнитись, що керівництво на рівні групи розуміє ступінь своєї відповідальності при володінні та управлінні регульованим бізнесом в групі. До всього керівництва, яке має вплив на регульовані суб'єкти, повинні застосовуватися вимоги відповідності та належності. Це також стосується структур володіння. Іноді від власників банків просять надання листів поруки на підтвердження того, що вони будуть підтримувати фінансову життєздатність уповноважених суб'єктів у випадку, якщо виникне потреба збільшення капіталу для покриття втрат. Хоча такий спосіб як залучення акціонерів до підтримки своїх банків має обмеження, він є значним доказом відповідності та належності на випадок, якщо власники не забезпечать підтримку. Надалі це може стати механізмом тримати невідповідних власників подалі від банківської системи.

Крім того з метою оптимізації процедури нагляду фінансового конгломерату передбачається використання наступних інструментів регулювання, що зі збереженням попередніх вимог та особливостей нагляду:

1. Умови надання ліцензії. Право надавати та відкликати ліцензію фінансовій установі проводити діяльність – це найбільш впливовий існуючий інструмент. Він дає можливість встановлювати правила та вимоги для них на постійній основі. В результаті нагляду та перевірки встановлюється, чи продовжує вона дотримуватись вимог, що висуваються для отримання ліцензії.

Не дивлячись на вимоги до наглядових органів розуміти структуру будь-якої групи, в складі якої така установа, на який поширюється нагляд, наглядові органи повинні мати право відмовити у ліцензії будь-якій структурі, яка вважається занадто складною для ефективного нагляду, або створена навмисне з метою уникнення належної оцінки.

2. Погодження ключових осіб. Основним фактором розвитку ефективного корпоративного управління та внутрішнього контролю є призначення осіб, які мають відповідну кваліфікацію для призначення на основні посади в фінансовій установі. Право погоджувати членів наглядової ради та ключових керівників дає регуляторному органу сильний інструмент для заохочення ефективного здорового управління. І навпаки, право знімати з посад ключових осіб або забороняти їм займати ключові позиції в таких установах є ефективним дисциплінарним інструментом.

3. Правила ведення фінансової діяльності. За допомогою звітування та перевірок можна встановити дотримання відповідних правил організації діяльності конгломерату. Використання вимог та стандартів звітів є ще одним інструментом досягнення цілей пруденційного нагляду разом з використанням пруденційних коефіцієнтів, які використовують наглядові органи для кількісного нагляду за консолідованими групами є коефіцієнти достатності капіталу та обмеження великих ризиків.

4. Використання дисциплінарних заходів шляхом встановлення штрафів для таких установ за недотримання правил фінансової діяльності та застосовування інших дисциплінарних заходів.

Висновки: розглянувши інструментарій, правове забезпечення та специфіку організації, проведення нагляду за фінансовими конгломератами, можна зробити висновок про наявні ефективні засоби провадження нагляду в країнах ЄС. Крім цього для використання їх на національному ринку важливими інструментами нагляду можуть стати: визначення належності групи підприємств до категорії «фінансовий конгломерат», проведення процедур дослідженого в роботі контролю за їх діяльністю, обмеження по допуску до фінансового ринку їх структурних частин з цього напрямку, розширення умов надання відповідних дозвільних документів, погодження ключових осіб, введення додаткових правил провадження фінансової діяльності, використання дисциплінарних заходів на різних рівнях управління та власності у фінансових конгломератах, що дозволить більш якісно забезпечити захист прав інвесторів, інших користувачів фінансових послуг, прозорі умови провадження діяльності і підвищення якості функціонування фінансового ринку для гармонізації розвитку цього сектору на благо держави, національної економіки та суспільства зокрема.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/877-16>
2. Кужелев М. А. Корпоративное управление: сущность и элементы / М.А. Кужелев // Экономика и организация управления: Сборник научных работ. Выпуск 3. – Донецк: ДонНУ, Каштан, 2008. – С. 51-58
3. Кужелев М.О. Корпоративный контроль: методология исследования, финансовый аспект та модели формирования / М.О. Кужелев // Финансы, учет, банки: Сборник научных трудов. – Выпуск №1 (18). – Донецк: ДонНУ, ТОВ «Норд Комп'ютер», 2012. – С. 24-34.
4. Застосування концепцій нагляду на консолідованій основі. Europe Aid/126416/C/SER/UA EU Project «Strengthening of Ukrainian Financial Services Sector» 2016.
5. Relating to the taking up and pursuit of the business of credit institutions DIRECTIVE 2000/12/EC [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32000L0012>
6. Financial conglomerates directive – FCD EU-RL 2002/87/EG [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/ALL/?uri=celex:32002L0087>

7. *Finanzkonglomeratengesetz - FKG (7073/BR d.B.)* [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.parlament.gv.at/PAKT/VHG/BR/I-BR/I-BR_07073/index.shtml
8. *Basel II: Revised international capital framework – Bank for International Settlements (BIS)* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/bcbsca.htm>
9. Кужелев М.О. Фінансова гнучкість прийняття рішень в інвестиційній діяльності банків : монографія / М.О. Кужелев., М.О. Житар. – К. : «Центр учбової літератури», 2016. – 176 с.
10. *Supervisory challenges of financial conglomerates* Thomas Wulf Financial Market Authority (FMA) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://openknowledge.worldbank.org>

References

1. *The Law of Ukraine «On Principles of State Supervision (Control) of economic activity»* [Electronic resource]. Access mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/877-16>
2. Kuzhelev M.A. *Korporativnoye upravleniye: sushchnost y elementy // Ekonomika i orhanizatsiya upravlinnya: Zbirnyk naukovykh prats. Vyp. 3. – Donetsk: DonNU, Kashtan, 2008. – S. 51-58*
3. Kuzhelev M.O. *Korporativnyi kontrol: metodolohiia doslidzhennia, finansovyi aspekt ta modeli formuvannia // Fynansy, uchet, banky: Sbornyk nauchnykh trudov. – Vypusk №1 (18). – Donetsk: DonNU, TOV «Nord Komp'iuter», 2012. – S. 24-34.*
4. *Europe Aid/126416/C/SER/UA EU Project «Strengthening of Ukrainian Financial Services Sector» 2016.*
5. *Relating to the taking up and pursuit of the business of credit institutions DIRECTIVE 2000/12/EC :* <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32000L0012>
6. *Financial conglomerates directive – FCD EU-RL 2002/87/EG :* <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/ALL/?uri=celex:32002L0087>
7. *Finanzkonglomeratengesetz - FKG (7073/BR d.B.) :* https://www.parlament.gv.at/PAKT/VHG/BR/I-BR/I-BR_07073/index.shtml
8. *Basel II: Revised international capital framework – Bank for International Settlements (BIS) :* <http://www.bis.org/publ/bcbsca.htm>
9. Kuzheliev M.O., Zhytar M.O. *Finansova hnuchkist pryiniattia rishen v investytsiinii diialnosti bankiv : monohrafiia. – K. : «Tsentr uchbovoi literatury», 2016. – 176 s.*
10. *Supervisory challenges of financial conglomerates* Thomas Wulf Financial Market Authority (FMA) : <https://openknowledge.worldbank.org>

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Кужелев Михайло Олександрович, доктор економічних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту фінансів, банківської справи

Університет Державної фіскальної служби України
вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, 08201, Україна
e-mail: m-kristo@ukr.net

Бойчук Микола Миронович, головний спеціаліст відділу ліцензування, нагляду та контролю за діяльністю інституційних інвесторів департаменту спільного інвестування та регулювання діяльності інституційних інвесторів

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку
вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, 08201, Україна
e-mail: johnrider533@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Кужелев Михаил Александрович, доктор экономических наук, профессор, директор Учебно-научного института финансов и банковского дела

Университет Государственной фискальной службы Украины
ул. Университетская, 31, г. Ирпень, 08201, Украина
e-mail: m-kristo@ukr.net

Бойчук Николай Миронович, главный специалист отдела лицензирования, надзора и контроля за деятельностью институциональных инвесторов департамента совместного инвестирования и регулирования деятельности институциональных инвесторов

Национальная комиссия по ценным бумагам и фондовому рынку
ул. Университетская, 31, г. Ирпень, 08201, Украина
e-mail: johnrider533@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Kuzheliev Mykhailo, Doktor of Science (Economics), Professor, Director of Educational and Scientific Institute of Finance and Banking

University of the State Fiscal Service of Ukraine
31, Universitetska street, Irpin, 08201, Ukraine
e-mail: m-kristo@ukr.net

Boichuk Mykola, chief specialist of licensing, supervision and control over the activities of institutional investors department of joint investment and regulation of institutional investors
The National Securities and Stock Market Commission
31, Universitetska street, Irpin, 08201, Ukraine
e-mail: johnrider533@gmail.com

УДК 336.49:378.3

ЕНДАВМЕНТИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Дмитришин М.В.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання функціонування ендавментів у вищих навчальних закладах.

Метою дослідження є виокремлення поточних проблем ендавмент-фондів в українських вищих навчальних закладах та пошук шляхів їх вирішення.

Методами дослідження, застосованими у роботі є: методи порівняння, групування, деталізації та аналітичний метод.

Результати роботи. У статті розкрито теоретичні та методичні положення, а також економічний зміст функціонування ендавмент-фондів у вищих навчальних закладах. Обґрунтовано передумови, причини та фактори впливу на їх формування та функціонування у вітчизняних університетах. Охарактеризовано поточний стан поширення практики управління ендавментами у сфері вищої освіти України на сучасному етапі. Виокремлено ключову причину, що зумовлює необхідність створення сталого фонду у державному вищому навчальному закладі, що одночасно виступає також і перешкодою до поширення такого способу залучення й використання коштів благодійників. Наведено ключові перепони на шляху розвитку практики сталих фондів у вищих навчальних закладах, які поділено на категорії правових, морально-етичних, політичних та фінансово-економічних. На основі виокремлених дестимуляторів розповсюдження досвіду створення та ефективного управління ендавмент-фондами у сфері вищої освіти, запропоновано авторське бачення їх усунення чи мінімізації. Підсумовано подальші перспективи майбутнього розвитку явища ендавментів у вищій освіті України.

Галуззю застосування результатів дослідження є управлінська та фінансова діяльність вищих навчальних закладів.

Висновки. Проведене дослідження теоретичних та методичних основ, нормативно-правового регулювання та сучасного стану функціонування діючих в українських університетах сталих фондів дало змогу виокремити окремі труднощі й перешкоди на шляху до їх ефективного впровадження та розвитку. Аналіз поточної економічної, політичної, морально-психологічної ситуації у нашій державі дозволив прослідкувати взаємозв'язок причин та наслідків існуючих сьогодні проблем. На основі виявлених передумов намічено перспективи їх розв'язання через виокремлення способів покращення ситуації у сфері застосування ендавмент фондів у вищій освіті та державі загалом.

Ключові слова: вищий навчальний заклад, ендавмент, фінансування, фінансові ресурси.

ЕНДАВМЕНТЫ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Дмитришин М.В.

Предметом исследования являются теоретические и практические вопросы функционирования ендавментов в системе высшего образования.

Цель исследования – выделить текущие проблемы ендавмент-фондов в украинских высших учебных заведениях и найти пути их решения.

Методы исследования, применяемые в работе: сравнения, группировка, детализация и аналитический метод.

Результаты работы. В статье рассмотрены теоретические и методические положения, а также экономические основы функционирования ендавмент-фондов в высших учебных заведениях. Обоснованы предварительные условия, причины и факторы влияния на их формирование и функционирование в отечественных университетах. Дана характеристика текущего состояния распространения практики управления ендавментами в области высшего образования Украины на современном этапе. Выделено существенную причину, которая предопределяет необходимость создания устойчивого фонда в высшем учебном заведении и одновременно является препятствием для распространения этого метода привлечения и использования средств благодетелей. Указаны ключевые препятствия для развития практики устойчивых фондов в высших учебных заведениях, которые делятся на категории правовые, этические, политические и экономические. На основе найденных дестимуляторов распространения опыта создания и эффективного управления ендавмент-фондами в области высшего образования, предложено авторское видение их ликвидации

или минимизации. Излагаются перспективы будущего развития явления эндаументов в системе высшего образования Украины.

Отраслями применения результатов исследований является управления и финансовая деятельность высших учебных заведений.

Выводы. Исследование теоретических и методологических основ, правового регулирования и текущего состояния функционирования существующих в украинских университетах устойчивых фондов предоставило возможность определить отдельные трудности и препятствия на пути их эффективного формирования и развития. Анализ текущей экономической, политической, моральной и психологической ситуации в нашей стране сделал возможным проследить связь между причинами и следствием существующих сегодня проблем. На основе обнаруженных условий найдены перспективы для их решения с помощью выделения путей улучшения положения в области применения эндаумент-фондов в системе высшего образования и государства в целом.

Ключевые слова: высшее образование, эндаумент, финансирование, финансовые ресурсы.

ENDOWMENTS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS: PROBLEMS AND PROSPECTS

Dmytryshyn M.V.

The subject of research are theoretical and practical questions of functioning of endowments in higher education.

The purpose of the study is to detect current problems of endowment-funds in Ukrainian higher educational institutions and to find ways to solve them.

Research methods applied in the work are: methods of comparison, grouping, detail and analytical methods.

The results of the work. The article reveals some theoretical and methodical provisions, as well as the economic content of functioning of endowment-funds in higher educational institutions. Preconditions, causes and factors of influence on their formation and functioning of native universities are established. Current state of distribution of endowment's management practices in the area of higher education in Ukraine at the present stage are characterized. Main reason that necessitate the creation of a sustainable fund in public higher educational institution, which simultaneously acts as well as an obstacle to the dissemination of this method of acquisition and use of funds of philanthropists. Important obstacles to the development of the practice of sustainable funds in higher educational institutions, which are divided into the categories of legal, ethical, political and economic, are outlined. Based on the influence of destimulators that reduce a spread of experience in creation and effective management of endowment-funds in the area of higher education, author vision of their elimination or minimization is proposed. Prospects of future development of endowment's phenomenon in higher education of Ukraine are summarized.

Branch of applying research results are management and financial activities in higher education institutions.

Conclusions. Research of the theoretical and methodological foundations, legal regulation and the current state of functioning of existing in the Ukrainian universities sustainable funds allowed us to separate individual difficulties and obstacles to their effective implementation and development. Analysis of the current economic, political, moral and psychological situation in our country allowed to trace the relationship between cause and effect existing today. Based on the detected issues, a few prospects for their solution via discovering few ways to improve the situation in the field of application of the endowment funds' practice in higher education and the state in general.

Keywords: higher education, endowment, funding, financial resources.

Актуальність теми дослідження зумовлена залишковим принципом фінансування вищої освіти в Україні, що, в свою чергу, спричинило стійкий дефіцит фінансових ресурсів у вітчизняних університетах. Нагальна необхідність залучення додаткового фінансування для реалізації інноваційних навчальних та наукових проектів, покращення матеріально-технічної бази українських вишів, зумовила актуальність теми вивчення проблем функціонування ендаумент-фондів у цій галузі та пошуку перспектив їх вирішення.

Ступінь дослідження даної проблеми. Питаннями функціонування ендаументів у вищій освіті займалися вітчизняні та зарубіжні вчені. Так, їх світову практику та українське сьогодення досліджували Рябков К. та Покідіна В. [1], роль ендаумент-фондів в інвестиційній стратегії зарубіжних університетів – Шевченко Л. [2] методичні підходи до формування цільового капіталу у вищій освіті – Магута О. [3], джерела формування капіталу ендаумент-фонду вищого навчального закладу – Рисін М. та Цибульська Ю. [4], загальні особливості використання ендаументу в освітній практиці – Осецький В. та Татомир І. [5] ендаумент-фонд як альтернативне джерело для підвищення фінансової стійкості вищого навчального закладу – Мокін Б. та Жилюк Н. [6] Серед іноземних дослідників даної проблеми доцільно виділити Дж. Лернера (J. Lerner), А. Чоар (A. Shcoar) і Дж. Ванг (J. Wang) та їх секрети успіху ендаументів у цій галузі [7]; К. Браун (K. Braun), Л. Гарлаппі (L. Garlappi) та К. Т'ю (K. Tiu) за дослідження показників активів та інвестиційного портфеля університетських ендаумент-фондів [8]. Однак поточна економічна ситуація в нашій державі ставить нові питання щодо перспектив функціонування ендаументів, які потребують термінового вирішення.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання функціонування ендаументів у вищих навчальних. **Метою дослідження** є виокремлення поточних проблем ендаумент-фондів в українських вищих навчальних закладах та пошук шляхів їх вирішення. Виходячи із мети поставлені та реалізовані такі завдання дослідження, як: оцінка поточної ситуації на ринку освітніх послуг та достатності рівня

фінансування вищої освіти; аналіз поточного стану розвитку й поширення ендавментів в українських університетах; виявлення «вузьких місць» функціонування системи впровадження сталих фондів у фінансову діяльність вітчизняних вишів; дослідження перспектив усунення виявлених проблем виходячи із поточної економічної ситуації в державі.

Постановка проблеми. Практика використання ендавмент-фондів в університетах зарубіжних країн дозволяє їм не лише покращити власне фінансове забезпечення та досягти кращої реалізації запланованих інноваційних проектів, а також стати більш незалежними від державного забезпечення та економічної ситуації в державі. Однак українські вищі навчальні заклади не в повній мірі користаються цим способом залучення грошей для своєї діяльності. Не повністю реалізовані можливості є передумовою виникнення потреби у дослідженні причин такої пасивності у цьому напрямку, пошуку можливостей усунення існуючих перепон та оцінки перспектив поширення практики формування й функціонування сталих фондів у вищій освіті України.

Результати дослідження. Задекларований Україною демократичний шлях розвитку спрямований на формування ефективно-діючої ринкової економіки на зміну залишкам командно-адміністративного устрою та транзитивної економіки, ставить перед її суб'єктами вимоги щодо максимальної продуктивності в умовах конкурентного середовища. Ринкові відносини вимагають підсиленої уваги до систем фінансування, фінансових потоків, грошового забезпечення наявних потреб та максимальної результативності.

Вищі навчальні заклади державної форми власності хоч і залишаються бюджетними установами, право на управління активами яких належить їм на основі оперативного управління, все ж працюють у сфері надання освітніх послуг, тобто не є відділеними від ринку. Анексія частини території України, трагічна загибель кращих синів України у боротьбі за її територіальну цілісність, затяжна економічна криза на фоні проведення бойових дій, не дозволяє нашій державі досягти стабільного зростання. Ці та інші фактори прямо та опосередковано впливають на демографічну ситуацію та настрої населення в цілому.

Скорочення кількості випускників шкіл, нечітке бачення перспектив працевлаштування в Україні та одержання гідної зарплатні змушує заклади вищої освіти конкурувати за абітурієнта не лише між собою, а ще із аналогічними навчальними закладами ближнього зарубіжжя, та навіть більше, – робочими місцями для некваліфікованої трудової діяльності. Так, за даними Державної служби статистики України останніми роками кількість випускників шкіл України, що здобули вищу освіту демонструє тенденцію до зниження (рис. 1).

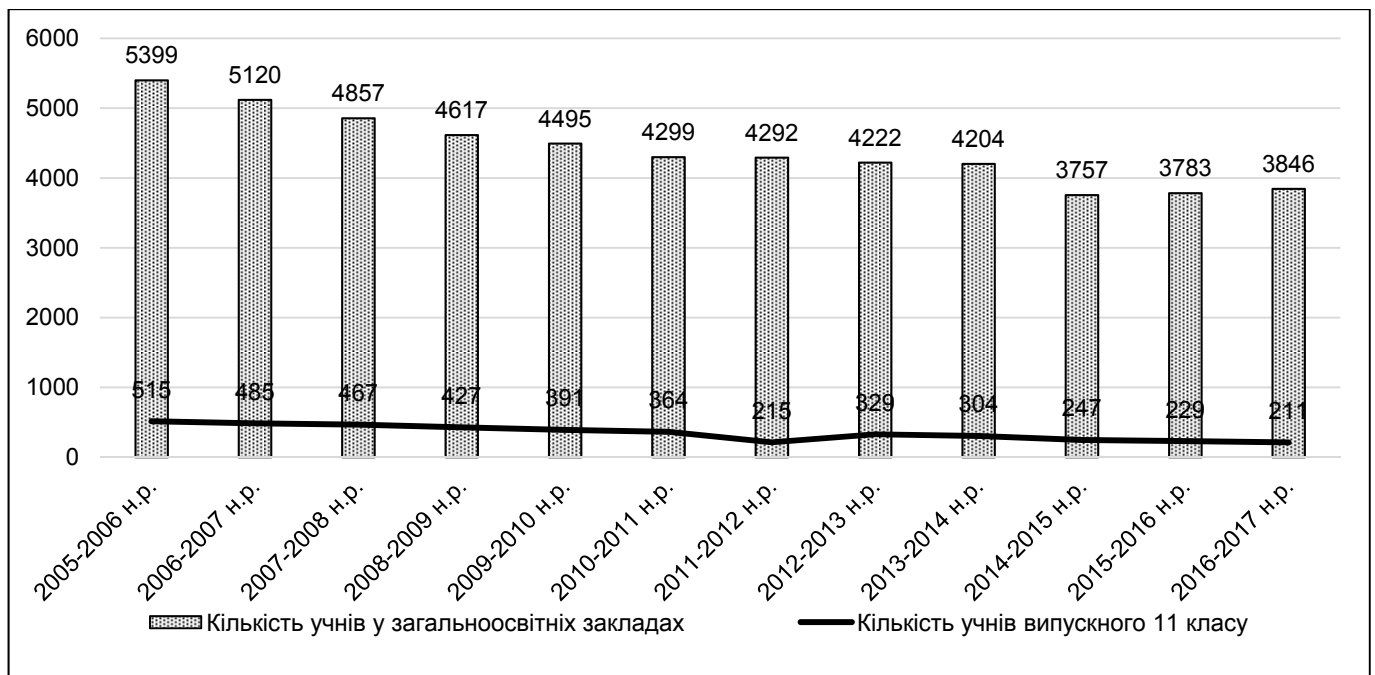

Рисунок 1. Динаміка загальної кількості та випуску учнів у загальноосвітніх школах України, осіб [9]

Так з рис.1 видно, що протягом останніх 5 навчальних років кількість випускників 11 класу знизилась із 329 до 211 осіб, що навіть менше за антирекорд 2011-2012 навчального року. Однак, з 2014-2015 загальна кількість дітей у школах почала зростати, що відкриває більш оптимістичні перспективи майбутнього.

Дефіцит державного фінансування освітньої сфери в цілому, пов'язаний як з необхідністю підсиленої уваги до оборони кордонів України, так і невисокими темпами зростання виробництва, формує нові виклики ВНЗ України. Зношена матеріально-технічна база потребує оновлення як в «топових» вузах, так і провінційних невеликих інститутах. Цей факт зумовлює необхідність використання усіх можливих способів залучення додаткових фінансових ресурсів.

У 2014 році з прийняттям нової редакції Закону України «Про вищу освіту» українським вищим навчальним закладам законодавець створив додаткові можливості залучення таких ресурсів через

створення та експлуатацію ендавмент-фондів. Так, даним нормативно-правовим актом визначено зміст сталого фонду (ендавменту) вищого навчального закладу як суму коштів або вартість іншого майна, що призначена для інвестування або капіталізації на строк не менше 36 місяців, пасивні доходи від якої використовуються вищим навчальним закладом з метою здійснення його статутної діяльності у порядку, визначеному благодійником або уповноваженою ним особою [10].

Сталі фонди прийшли у сферу освіти із благодійницької діяльності як спосіб продуктивного використання коштів небайдужих осіб. Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» визначає необхідність використання процентів та дивідендів від управління благодійними ендавментами для: надання благодійної допомоги бенефіціарам (університети, лікарні, музеї і інші некомерційні організації), визначеним благодійниками або уповноваженими ними особами; виконання благодійних програм; спільної благодійної діяльності [11].

За найпоширенішою схемою організації ендавмент-фонду благодійники передають кошти у фонд цільового капіталу, формуючи у такий спосіб цільовий капітал, далі фонд передає капітал у довірче управління відповідній структурі (органу, який створюється самим фондом, управлінській компанії тощо) при координації та контролі з боку відповідних органів як фонду, так і організацій, для підтримки яких він був створений. Прибуток від управління цільовим капіталом передається повністю тим організаціям, для підтримки яких він був створений, а сам цільовий капітал залишається недоторканим [12 ст. 65].

«Зелене світло» ендаментам у ВНЗ після прийняття нової редакції Закону України «Про вищу освіту» в свій час спричинило невеликий сплеск активності у вказаному напрямку. Зокрема, нині ефективно функціонують такі ендамент-фонди українських університетів, Фонд розвитку Інституту міжнародних відносин у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка [13] та Фонд Університету банківської справи в однойменному виші [14]. Давніми традиціями у залученні доброчинних внесків також характеризується Києво-Могилянська академія, однак її фонди за своєю сутністю позиціонуються як благодійні, хоч їм і притаманні риси ендаменту [15].

Однак в Україні у 2016-2017 навчальному році без урахування тимчасово окупованої території Автономної республіки Крим, м. Севастополя та зони проведення антитерористичної операції, функціонує 283 ВНЗ III-IV рівні акредитації, а три, згадані вище виші структурно займають лише 1% від загальної кількості [16]. Цей факт створює необхідність дослідження проблем та причин незначного поширення практики створення ендавментів в українських вищих закладах освіти.

Основна причина створення сталого фонду при вищому навчальному закладі, на нашу думку, є і однією з ключових проблем, що стоять на заваді поширенню ендавментів у вітчизняних вишах. Цією причиною є дефіцит фінансування. Нестача фінансових ресурсів зумовлює необхідність пошуку додаткових джерел фінансування, проте, наповнення фондів із цих джерел знову стикається із браком ресурсів. Як відомо, ендамент-фонди поповнюються за рахунок благодійних внесків. Зважаючи на те, що Україна уже третій рік провадить антитерористичну операцію благодійницька й доброчинна діяльність отримала потужний поштовх у її розширенні та розвитку. Однак, збідніле українське суспільство, купівельна спроможність якого значно знизилась у зв'язку із девальвацією національної валюти та замороженням зростання заробітних плат і соціальних допомог протягом 2014-2015 років, не може забезпечити у повній мірі фінансування нагальних потреб армії. У цьому контексті додаткове фінансове забезпечення вищої освіти не є загальним пріоритетом. Таким чином, нині функціонуючі сталі фонди вітчизняних вишів не об'єктивно не мають можливості прозвітувати про активне їх поповнення.

В сучасних умовах, звісно, існує також цілий ряд інших проблем та труднощів розвитку практики функціонування ендавментів при національних вишах, які, на наш погляд, доцільно розділити за змістовими категоріями на:

- правові;
- морально-етичні;
- політичні;
- фінансово-економічні.

Серйозною проблемою багатьох сфер господарського життя українських господарюючих суб'єктів та державний структур часто є недосконалість, суперечливість чи часом навіть відсутність чіткого нормативно-правового регулювання тієї чи іншої сфери фінансово-правових відносин. Ендамент-фонди вишів у цьому контексті не становлять винятку. Юридичне регламентування відносин у цій сфері здійснюється різними законодавчими актами, як ЗУ «Про благодійну діяльність та благодійницькі організації» чи ЗУ «Про вищу освіту». Однак, немає необхідної кількості роз'яснень чи підзаконних актів, які б чітко регламентували правила утворення, права й обов'язки сторін, а також відповідальність за нецільове, нераціональне, неефективне інвестування коштів такого фонду відповідальними особами. Цей факт, у свою чергу, спричиняє дещо довільне трактування декларативного означення сутності ендавменту та породжує більше запитань, ніж відповідей.

Відсутність управлінської освіти багатьох керівників українських вишів, помножена на величезний рівень недовіри до системи правосуддя та державного управління у нашій державі поряд із почасти недостатнім сприйняттям інновацій тими, хто мав би їх ефективно генерувати, стримує розвиток розглядуваних нами відносин. Цю проблему, на нашу думку, доцільно означити як морально-етичну. Власне, недовіра сама по собі, є однією із ключових проблем України; більше того, її характерною

особливістю є відмінна здатність до саморозвитку. Недовіра, підкріплена певними фактами негативного забарвлення, здатна породжувати новий виток цього негативного явища. Недарма у народі побуває відома приказка за якою «добрі справи не залишають безнаказаними». Зруйнувати будь-яку систему набагато важче, ніж плисти за течією; і тому набагато простіше не провокувати збурень та відмовитись від непевних рішень чи проєктів. Простіше кажучи тут спрацьовує принцип управління ризиком, коли логічним видається відмовитись від операції, що з ним пов'язана.

Морально-етична проблема розвитку та поширення практики формування та функціонування сталих фондів у вітчизняних вишах тісно дотична до ще одного лиха сучасності, а саме: корупції. Корупційна складова у всіх ешалонах влади з одного боку, гальмує розвиток нових способів незалежного залучення фінансування чи управління ним, а з іншого – стимулює неправильне сприйняття самої ідеї ендавменту, як світової практики благодійництва. За таких умов ідея створення сталого фонду може бути сприйнята значною частиною громадськості з точки зору потенційно можливого прагнення до особистого збагачення управлінців останнього. Цей факт не лише не стимулює, а часто навіть нівелює старання ідейних натхненників інноваційного способу залучення фінансових ресурсів на розвиток вишу, його викладачів та студентів. Основна причина у складності залучення коштів на поповнення ендавменту, адже ті суб'єкти, що не вірять у перспективи дієвості таких вкладень не матимуть великого бажання їх здійснювати.

Недієва та млява боротьба із корупційною системою пов'язує морально-етичну проблему ендавменту із політичною. Перетворення українських політиків на популістів, які часто всі свої державницькі починання здійснюють з метою напрацювання власних електоральних дивідендів, а не проведення реальних реформ. Кругова порука правоохоронних органів – судової системи – законодавчої влади не дозволяє декларацію реформ перетворити на, власне, їх реалізацію. Як відомо, корупція, як ракова пухлина, ще має здатність розростатися та прогресувати. Бажання здійснювати корупційні дії, або їх вчинення в минулому сприяє частій зміні урядів, влади в цілому, політичних партій та ідей у її вищих ешалонах. Якщо в українському політикумі постійно обертаються «нові-старі» обличчя, вони не лише уникають відповідальності за свої дії та бездіяльність, а ще й зумовлюють звикання суспільства до системи й сприйняття за належне поточної ситуації. А на думку Боголіб Т.М. протидія корупції в нашій державі ще й ускладнюється тим, що наше суспільство вважає корупцію невіддільною частиною процесу розвитку [17, с. 44].

Для усунення морально-етичних перешкод у розвитку ендавментів українських ВНЗ вважаємо доцільним проведення інформаційної кампанії щодо популяризації ідеї сталих фондів серед потенційних благодійників. Такими можуть стати випускники та чинні студенти навчальних закладів, їх працівники, партнери та небайдужа громадськість. Адже додатковим фактором стримування поширення практики функціонування ендавмент-фондів також є мала проінформованість про таку можливість взагалі. На нашу думку, окреслення перспективи збереження основної суми благодійних внесків, що можуть працювати протягом десятиліть, формує потужний стимул до нехай незначного, проте все ж благодійництва. А невеликі стимули, як от, наприклад, внесення добродійця то пам'ятного списку, відкриття аудиторій чи проєктів імені певного благодійника, створення дошки кращих вкладників, одержання права на резервування паркувального місця на стоянці авто чи навіть висадки іменної алеї дерев на території навчального закладу можуть привернути увагу осіб навіть невеликих статків.

Студенти, що навчаються у виші часто дуже креативні та ініціативні. Проте, ініціативи часто потребують значних обсягів фінансування, яке в умовах залишкового принципу забезпечення державних ВНЗ у нашій державі, може стати справжньою проблемою. Тому реалізація ідеї часто і так лягає на плечі їх ініціаторів. Якщо б у них була можливість зробити внесок до ендавменту і з паралельним одержанням фінансування загаданих вище проєктів, а їх вклад ще б працював на благо Альма-матер у подальшому, то, маємо стійке переконання, це б створило певне зацікавлення.

Звісно від вирішення проблем розвитку демократично-орієнтованих, європейсько-раціональних та прогресивних поглядів українського народу залежить формування її ментальності в майбутньому. Однак, ринкова економіка є однією із економічних систем, що робить ключовим фактором та чинником впливу на усі процеси у ній, власне, фінансово-економічні, проблеми. У цій категорії вважаємо необхідним деталізувати їх структурні складові. Отже, до цієї групи проблем незначного поширення практики створення ендавментів в українських ВНЗ включимо:

- нестабільність макроекономічної ситуації;
- слабкий розвиток фінансового ринку;
- низьку інвестиційну культуру українців.

Нестабільна економічна ситуація в державі унеможливорює ефективне середньо та довгострокове планування. За законом кошти сталого фонду вузу повинні бути вкладені на термін понад трьох років. Якщо, для прикладу, розглянути курс національної валюти гривні до стійких вільноконвертованих валют за 2013-2016 роки, то тут спостерігаємо більшу як утрічі її девальвацію (рис. 2).

Цей факт нівелює позитив відмови від поточного використання фонду грошових коштів на користь його нарощення у майбутньому. Активне зростання цін на споживчі товари та послуги обумовлює поширення раціонального принципу гедонізму за якого вигідніше жити сьогоднішнім днем. Проте, вищі навчальні заклади основою своєї діяльності мають підготовку кадрів, тобто надання освітніх послуг. Натомість підготовка бакалавра на основі середньої освіти проходить протягом 4 років. Краще

недосконалий план, ніж його відсутність, а якісний план матиме перевагу над неякісним. Відсутність перспективного прогнозування з точки зору оптимістичного реалізму має здатність позбавляти зростання коли той завтрашній день настане.

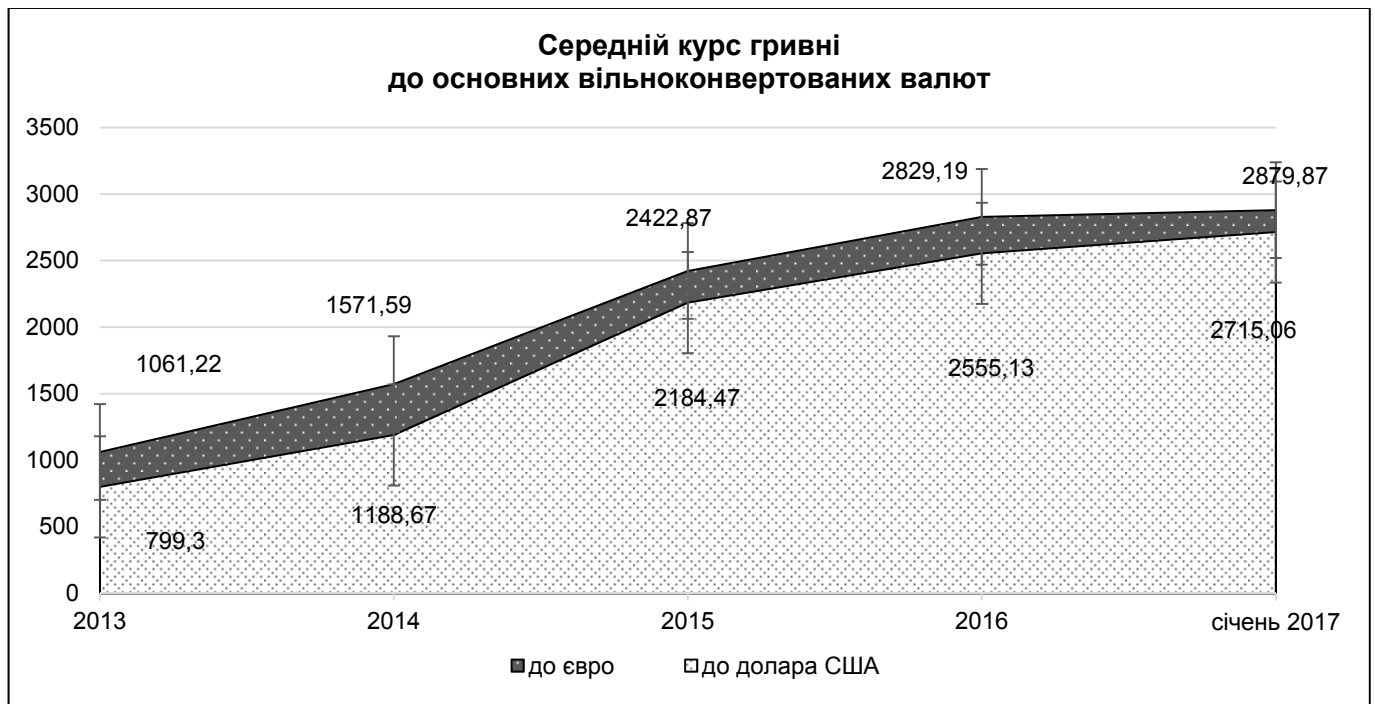

Рисунок 2. Середній курс гривні до євро та долара США у 2013-2017 роках (гривень за 100 одиниць іноземної валюти) [18]

Ще одна важлива проблема створення ендавментів та управління ними впливає із безпосередніх витрат. Вищі навчальні заклади все ж потребують хоча б невеликих, проте грошових вкладень у процес формування сталого фонду. Це і оформлення документів, і установчі витрати; транспорт, канцелярські товари, інтернет сторінка, рекламна кампанія, бонуси потенційним благодійникам тощо. Крім того для управління ендавмент-фондом потрібні люди, які виконуватимуть усі необхідні функції. Звісно, для керівництва вишу вважаємо кращим запрошення незалежних фахівців ззовні для уникнення звинувачень у фінансових махінаціях на власну користь. Це створює додаткові ризики за умови млявого поповнення згаданого фонду. Однак, за відсутності економічної освіти та практичних навичок у сфері благодійницької діяльності чи інвестування, менеджмент сталого фонду із запрошенням до цієї роботи власних працівників може бути ускладненим та позначитись на результатах його діяльності.

Скептики ендавментів можуть закинути їх ідейним натхненникам ще одну важливу проблему, а саме можливості інвестування на фінансовому ринку нашої держави. Дійсно, незначна кількість фондових бірж та невеликий обсяг їх торгів, недосконалість роботи та низька довіра до електронної позабіржової торгівлі фінансовими активами, непопулярність та невелика дохідність державних цінних паперів ускладнює завдання щодо ефективного управління коштами ендавменту.

Проблема незначного розвитку фінансового ринку України тісно пов'язана із невисокою інвестиційною культурою населення нашої держави. Так, за даним інформаційної агенції «BusinessUA» 2016 року, населення України у неорганізованих заощадженнях (готівці) зберігає близько 92 млрд. доларів США [19]. Інвестиційна пасивність українців стримує не лише розвиток економіки держави та її інвестиційного сектору у прямій взаємозалежності, а також і стоїть на заваді зростанню популярності безпосередніх вкладів у ендавменти вишів. Незважаючи на велику кількість досліджень економіки освіти, взаємозв'язку між обсягом фінансування вищої освіти та економічним зростанням, а також впливу накопичення людського капіталу суспільством на розвиток держави, благодійництво у вищій освіті залишається малопопулярним, або часто навіть вимушеним. Дуже складно психологічно акцентуватись на вирішенні перспективних проблем, коли ще не вирішені нагальні поточні.

Висновки. Розкриті вище проблеми не є унікальними для України, і тим більше не є такими, що не мають шансів бути вирішеними. На нашу думку, для того, щоб перебороти згадані труднощі їх доцільно сприймати як задачі. Отже, у правовій сфері вважаємо логічним:

- розробку та публікацію у формі підзаконного акту ключових правил створення та функціонування ендавментів у вишах;
- усунення всіх можливих суперечностей у трактуванні положень нормативно-правових актів через перегляд формулювання ключових означень та тез у Законах України;

- удосконалення реального реформування правоохоронної діяльності у частині підвищення ефективності роботи фінансової поліції.

Морально-етичні проблеми можна вирішити за рахунок активного інформування громадськості щодо ролі та значення патріотичного виховання, підтримки державницької ідеї національної визначеності, стимулювання відчуття гордості за свою націю та державу та бажання працювати на її благо. Звісно, що ці та інші, подібні ідеї залишаться популістськими у випадку одностороннього їх розуміння. Першим кроком до відновлення довіри повинна стати загальна відповідальність за результати рішень та відповідні реформи. На нашу думку, у цьому контексті ми уже досягли критичної точки, коли питання постає не лише фінансової незалежності, але перспектив існування національної, незалежної, цілісної України.

Політичні проблеми за своїм характером є доволі складними щодо короткострокового вирішення. Адже щоденною роботою вітчизняного політикума стало пропагування часто контрверсійних та антагоністичних ідей з паралельним просуванням їх у суспільстві різними політичними силами. Для того, що змусити владу країни проявити політичну волю до змін всім без винятку українцям важливо активно, усякими можливими способами поповнювати власний інтелектуальний капітал, щоб не бути залежними від нав'язаної ким-небудь утопічної ідеї.

Вирішення економічних проблем впливатиме із шляхів розв'язку попередньо озвучених задач. Усунення правових перешкод, формування довіри до держави та її інститутів, усвідомлення українцями пріоритетності навчання та розвитку особистості за умови здійснення відповідального реформування усіх аспектів економічного життя держави дозволить досягти ефективного економічного зростання. Економічне зростання, у свою чергу, сприятиме формуванню зрілого суспільства, яке, на думку В. Єшкілева, потребуватиме ефективних менеджерів на зміну ідеалістичним героям, що притаманні суспільству-підлітку [20]. А вищі навчальні заклади за таких умов зможуть повніше реалізувати свою місію пов'язану із якісною підготовку кваліфікованих фахівців і генерацією нових ідей та інноваційних рішень.

Список використаних джерел

1. Рябков К. Ендавмент у вищій освіті: світова практика і українське сьогодні. Проект «Популярна економіка: ціна держави». – 20 листопада 2015 р. – № 34. – 18 с. [Електронний ресурс] / – Режим доступу: http://www.case-ukraine.com.ua/wp-content/uploads/2016/03/endowment_report_2015-11-20-final1.pdf.
2. Шевченко Л. Ендавмент-фонди в інвестиційній стратегії зарубіжних університетів / Л. Шевченко // Україна: аспекти праці. – 2015. – № 1. – С. 8-16.
3. Магула О.В. Методичні підходи до формування цільового капіталу (ендаументу) для інноватизації вищої освіти в Україні / О.В. Магула // Ефективна економіка. – 2016. – № 6. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.m.nauka.com.ua/?op=1&j= efektyvna-konotika&s=ua&z=5050>.
4. Русін М.В. Джерела формування капіталу ендавмент-фонду вищого навчального закладу / М.В. Русін, Ю.О. Цибульська // Економіка та управління національним господарством. – 2015. – Вип. 2 (112). – С. 123-127.
5. Осецький В.Л. Особливості використання ендавменту та фандрейзингу в освітній практиці / В.Л. Осецький, І.Л. Татомир // Фінанси України. – 2016. – № 3. – С. 86-100.
6. Мокін Б. Ендавмент-фонд як альтернативне джерело для підвищення фінансової стійкості вищого навчального закладу / Б. Мокін, Н. Желюк // Вісник Хмельницького національного університету. – 2012. – № 2. – Т. 1. – С. 131-135.
7. Лернер Дж. Секрети академії: стимули успіху університетського ендавменту / Дж. Лернер, А. Чор, Дж. Ванг // Журнал економічних перспектив. – 2008. – Вип. 22. – № 3. – С. 207-222 [Англійською мовою].
8. Браун К. Розподіл активів і показники портфеля: дані університетського ендавменту / К. Браун, Л. Гарлаппі, К. Т'ю // Журнал фінансових ринків. – 2010. – Вип. 2. – № 13. – С. 268-294 [Англійською мовою].
9. Загальноосвітні навчальні заклади (1990-2017). Дата останніх змін 22.02.2017. [Електронний ресурс] / офіційний сайт / – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
10. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс]. / офіційний сайт / – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
11. Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 № 5073-VI [Електронний ресурс]. / офіційний сайт / – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>.
12. Дмитришин М.В. Ендавмент вищого навчального закладу / М.В. Дмитришин // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2015. – Вип. 11. – Том 1. – С. 64-73.
13. Фонд розвитку інституту міжнародних відносин [Електронний ресурс]. / офіційний сайт / – Режим доступу: <http://iirfund.org>.
14. Університет банківської справи [Електронний ресурс]. / офіційний сайт / – Режим доступу: <http://ubs.edu.ua/>.
15. Міжнародний Благодійний Фонд «Відродження Києво-Могилянської академії» [Електронний ресурс]. / офіційний сайт / – Режим доступу: <http://www.fund.ukma.kiev.ua>.
16. Вищі навчальні заклади (1990-2017). Дата публікації 17.03.2017. [Електронний ресурс]. / офіційний сайт / – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/vuz_u.html.

17. Боголіб Т.М. Корупція в українському суспільстві: проблема ефективної протидії розвитку економіки / Т.М. Боголіб // Державні та місцеві фінанси. – 2014. – № 11. – С. 44-56 [Англійською мовою].
18. Офіційний курс гривні до іноземних валют (середній за період 2010-2017) [Електронний ресурс]. / офіційний сайт / – Режим доступу: www.bank.gov.ua/files/Exchange_r.xls.
19. Скільки грошей тримають українці «під матрацами» [Електронний ресурс]. / – Режим доступу: <http://businessua.com/suspilstvo/25432skilki-groshei-trimayut-ukainci-pid-matracami.html>.
20. Єшкілев В. Замкнене коло героїзму / В. Єшкілев // 15 квітня 2016 р. [Електронний ресурс] / – Режим доступу: <http://report.if.ua/gazeta/poglyad/volodymyr-yeshkilyev-zamknene-kolo-geroyizmu>.

References

1. Riabkov K., Pokidina V. (2015) Endavment u vyshchii osviti: svitova praktyka i ukrayinske sohodennya [Endowment in higher education: Ukrainian and world practice today]. Proekt «Populiarna ekonomika: tsina derzhavy» – Project «Popular economics: the price of state», 34, 18 p. : http://www.case-ukraine.com.ua/wp-content/uploads/2016/03/endowment_report_2015-11-20-final1.pdf [In Ukrainian].
2. Shevchenko L. (2015) Endavment-fondy v investytsiyni stratehii zarubizhnykh universytetiv [Endowment funds in the investment strategy of foreign universities]. Ukraïna: aspekty pratsi - Ukraine: aspects of labor, 1, 8-16 [In Ukrainian].
3. Mahuta O.V. (2016) Metodychni pidkhody do formuvannya tsilovoho kapitalu (endaumentu) dlya innovatyzatsii vyshchoyi osvity v Ukraïni [Methods and approaches to the tartget capital (endowment capital) formation for the innovation of higher education in Ukraine]. Efektyvna ekonomika – Efficient economy, 6. : <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j= efektyvna-konomika&s=ua&z=5050> [In Ukrainian].
4. Rysin M.V., Tsybul'ska Yu.O. (2015) Dzherela formuvannya kapitalu endavment-fondu vyshchoho navchal'nogo zakladu [Sources of capital for higher education institution's endowment]. Ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom – Economy and management of a national economy, 2 (112), 123-127 [In Ukrainian].
5. Osetskyy V.L. (2016) Osoblyvosti vykorystannya endavmentu ta fandreyzynhu v osvıtniy praktytsi [Features of using endowments and fundraising in educational practices]. Finansy Ukrayiny – Finance of Ukraine, 3, 86-100 [In Ukrainian].
6. Mokin B. (2012) Endavment-fond yak alternatyvne dzherelo dlya pidvyshchennia finansovoi stiiosti vyshchoho navchal'nogo zakladu [Endowment fund as an alternative source to improve the financial sustainability of higher education]. Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'nogo universytetu – Herald of Khmelnytsky National University, 2, 131-135 [In Ukrainian].
7. Lerner J., Schoar A., Wang J. (2008) Secrets of the Academy: The Drivers of University Endowment Success. The Journal of Economic Perspectives, Vol. 22, Number 3, 207-222 [In English].
8. Brown K., Garlappi L., Tiu C. (2010) Asset allocation and portfolio performance: Evidence from university endowment funds. Journal of Financial Markets, Vol. 13, Issue 2, 268–294 [In English].
9. Zahalnoosvitni navchalni zaklady (1990-2017) [Secondary schools (1990-2017)]. (2017). : <http://www.ukrstat.gov.ua>. [In Ukrainian].
10. Zakon Ukraïny «Pro vyshchu osvitu» [Law of Ukraine «On higher education»] (2014). : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. [In Ukrainian].
11. Zakon Ukraïny «Pro blahodiinu diyalnist ta blahodiyni orhanizatsiyi» [Law of Ukraine «On charity and charitable organizations»] (2012) : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5073-17> [In Ukrainian].
12. Dmytryshyn M.V. (2015) Endavment vyshchoho navchal'nogo zakladu [The endowment of the higher educational institution] Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu – The actual problems of regional economy development, Vol. 11, Issue 1, 64-73 [In Ukrainian].
13. Fond rozvytku instytutu mizhnarodnyh vidnosyn [The Development Fund of the Institute of International Relations]. : <http://iirfund.org>. [In Ukrainian].
14. Universytet bankivskoi spravy [Banking university] : <http://ubs.edu.ua/ua/>. [In Ukrainian].
15. Mizhnarodnyy Blahodiyny Fond «Vidrodzhennya Kyievo-Mohylianskoi akademii» [International Charitable Foundation «Renaissance of Kyiv-Mohyla Academy»] : <http://www.fund.ukma.kiev.ua>. [In Ukrainian].
16. Vyshchi navchal'ni zaklady (1990-2017) [Higher education institutions (1990-2017)] : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ_2005/osv_rik/osv_u/vuz_u.html [In Ukrainian].
17. Bogolib T.M. (2014) Corruption in Ukrainian society: problem of counteraction to effective development of economy. Public and Municipal Finance, 11, 44-56.
18. Ofitsiyni kurs hryvni do inozemnykh valyut (serednii za period 2010-2017) [The official exchange rates of foreign currencies (average for the period 2010-2017)] : www.bank.gov.ua/files/Exchange_r.xls. [In Ukrainian].
19. Skilky hroshey trymayut ukraiintsi «pid matratsamy» [How much money Ukrainians are holding «under mattresses»] : <http://businessua.com/suspilstvo/25432skilki-groshei-trimayut-ukainci-pid-matracami.html> [In Ukrainian].
20. Yeshkilyev V. Zamknene kolo heroyizmu [Vicious circle of heroism] : <http://report.if.ua/gazeta/poglyad/volodymyr-yeshkilyev-zamknene-kolo-geroyizmu> [In Ukrainian].

ДАНІ ПРО АВТОРА

Дмитришин Марта Василівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку та фінансів
Тернопільський національний економічний університет

Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
вул. Галицька 7, м. Івано-Франківськ, 76000, Україна
e-mail: martadmytryshyn@hotmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Дмитришин Марта Васильевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры учета и финансов Тернопольский национальный экономический университет
Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
ул. Галицька 7, г. Івано-Франківськ, 76000, Україна
e-mail: martadmytryshyn@hotmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Dmytryshyn Marta Vasylivna, Ph.D. in Economical Science, Associate Professor
Ternopil National Economic University
Ivano-Frankivsk Institute of Management
7, vul. Halytska, Ivano-Frankivsk, 76000, Ukraine
e-mail: martadmytryshyn@hotmail.com

УДК 336.16

РЕНТНА ПОЛІТИКА В ПРИРОДНО-РЕСУРСНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

Доброскок С.С.

Предметом дослідження є рентна політика.

Метою дослідження є характеристика рентної політики в природно-ресурсній сфері України.

Методи, що були використані в процесі дослідження: узагальнення, метод порівняльного аналізу, статистичний та інші методи дослідження.

Результати роботи. Охарактеризовано та проаналізовано рентну політику в природно-ресурсній сфері України.

Галузь застосування результатів: Верховна Рада України, органи місцевого самоврядування.

Висновки. Реалізація завдань державної рентної політики передбачає створення й використання таких регулюючих механізмів, які б надавали можливість запобігати незаконному привласненню ренти, забезпечувати її повніше вилучення, а також раціональний, економічно та соціально виважений перерозподіл.

Ключові слова: рентна політика, природно-ресурсна сфера, дохід, економіко-правове регулювання, платежі, рентні відносини, податкова система.

РЕНТНАЯ ПОЛИТИКА В ПРИРОДНО-РЕСУРСНОЙ СФЕРЕ УКРАИНЫ

Доброскок С.С.

Предметом исследования является рентная политика.

Целью исследования является характеристика рентной политики в природно-ресурсной сфере Украины.

Методы, использованные в процессе исследования: обобщения, метод сравнительного анализа, статистический и другие методы исследования.

Результаты работы. Охарактеризовано и проанализировано рентную политику в природно-ресурсной сфере Украины.

Область применения результатов: Верховная Рада Украины, органы местного самоуправления.

Выводы. Реализация задач государственной рентной политики предусматривает создание и использование таких регулирующих механизмов, которые бы предоставляли возможность предотвращать незаконному присвоению ренты, обеспечивать ее полное удаление, а также рациональное, экономически и социально взвешенное перераспределение.

Ключевые слова: рентная политика, природно-ресурсная сфера, доход, экономико-правовое регулирование, платежи, рентные отношения, налоговая система.

THE RENTAL POLICY IN THE NATURAL RESOURCE SECTOR OF UKRAINE

Dobroskok S.S.

The subject of research is the rental policy.

The aim of the study is to characterize the rental policy in the natural resource sector of Ukraine.

Methods used in the research process: generalization of the method of comparative analysis, statistical and other research methods.

The results of the work. Described and analyzed the rent policy in the natural resource sector of Ukraine.

The scope of the results: the Verkhovna Rada of Ukraine, bodies of local self-government.

Conclusions. The implementation of the state rent policy provides for the creation and use of such regulatory mechanisms, which would provide an opportunity to prevent misappropriation of rents, to ensure its complete removal, as well as sustainable, economically and socially balanced redistribution.

Keywords: rental policies, natural resource sector, income, institutional regulation, payments, rent relations, the tax system.

Актуальність. Рентна політика являє собою засновану на певній науковій базі систему принципів і напрямів діяльності, а також відповідну їм сукупність заходів, що проводяться органами державної влади, регіонального і місцевого самоврядування у сфері регулювання виробництва, розподілу, споживання, накопичення, експорту та імпорту економічного продукту з метою забезпечення ефективного пошуку (виявлення), стягнення, акумуляції та використання доходів рентного характеру і підвищення рівня життя всього суспільства. Рентна політика передбачає використання особливого інструментарію, а також системного законодавчого забезпечення. Як складова економічної політики вона, у свою чергу, містить інституційну, податкову, цінову (бюджетно-фінансову в цілому), зовнішньоекономічну (митну) та інші складові.

Забезпечення економічного зростання й актуальність завдань щодо більш ефективної регуляторної політики привернули увагу вчених, урядовців і народних депутатів до розв'язання проблеми ренти і рентних відносин в Україні. Держава, на їх думку, втрачає контроль над рентою, а це позбавляє народне господарство важливого ресурсу для розвитку та призводить до суттєвих фінансових втрат для безпосередніх товаровиробників. Причинами такої ситуації є слабкість державного регулювання, деформація і неповнота ринкових механізмів, монополізм невикробничих структур тощо, що породжує масштабний перерозподіл і необґрунтоване привласнення ренти. Формування рентної політики і розробка властивих їй специфічних механізмів регулювання вимагають виваженості й послідовності, а відтак мають спиратися на науково розроблені підходи [1].

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням основних положень теорії рентних відносин розкриваються у працях класиків економічної теорії: Дж. Андерсена, Ф. Кене, Д. Мілля, Т. Мальтуса, К. Маркса, А. Маршала, В. Парето, В. Петі, Д. Рікардо, Н. Сеніора, А. Сміта, Ф. Уокера, Е. Уеста.

Значний внесок у дослідження рентної політики внесли такі вітчизняні вчені-дослідники: І.П. Булеєв, Б.М. Данилишин, Б.Є. Кваснюк, Є.А. Лапко, І.Й. Малий, В.С. Міщенко, С.В. Мочерний, М.А. Хвесик та інші.

Виклад основного матеріалу. Головною метою державної рентної політики і відповідного регулювання є примноження і зростання капіталізації природної складової національного багатства. Державі як власникові природних ресурсів належить прерогатива в розпорядженні рентою як тією частиною доходу, що не залежить від підприємницької діяльності. На державу ж покладаються обов'язки щодо запобігання необґрунтованому привласненню ренти. Завдання держави в цій сфері полягає у відслідковуванні відповідних процесів, зокрема на ринках продукції природо-експлуатуючих галузей (сільськогосподарської, гірничої, лісової), і відповідному експортному регулюванні. У цілому створена в Україні система рентного регулювання у сфері природокористування й екологічного оподаткування, а також сучасний рівень платежів і зборів не забезпечили стійкого прогресу в мобілізації та акумуляції фінансових ресурсів, а також цільового спрямування коштів на здійснення природоохоронної діяльності [2].

Сьогодні рентні платежі забезпечують гарантований дохід держави, але не вирішують проблеми із вилучення надприбутків у підприємств видобувної галузі. Економічно необґрунтоване встановлення ставок рентної плати на нафту і природний газ призводить до збиткової діяльності нафтогазовидобувних підприємств, не дає можливості здійснювати приріст запасів та забезпечити технічне переоснащення родовищ. Крім того, потрібно зауважити, що видобутий підприємствами НАК «Нафтогаз України» газ постачається населенню за регульованою державою ціною, яка покриває лише собівартість, рентну плату та інші податкові зобов'язання. За таких умов видобувати газ стає не вигідним. Така політика призводить до постійного дефіциту капітальних вкладень. За однакової ціни на видобуті нафту і природний газ та єдиної системи оподаткування величина рентних платежів не може бути однаковою для всіх родовищ, її роль повинна полягати в регулюючій функції держави і забезпечувати зацікавленість надкористувача в розробленні родовищ як зі сприятливими гірничо-геологічними умовами, так і таких родовищ, де гірничо-геологічні умови обтяжливі для економічно вигідного видобутку нафти і природного газу. У цілому створена в Україні система рентного регулювання у сфері природокористування та екологічного оподаткування не забезпечує стійкого прогресу в мобілізації й акумуляції фінансових ресурсів, а також цільового спрямування коштів на здійснення природоохоронної діяльності. Вони виявилися малоефективними і як механізм стимулювання цієї діяльності. Сучасний механізм платежів і зборів за використання природних ресурсів, побудованих на рентній основі, неадекватно відбиває реальні екологічні втрати суспільства і не створює достатньої фінансової бази природоохоронної діяльності. Це негативно впливає на економіку, деформуючи процеси її структурної перебудови, оскільки учасники інвестиційної діяльності за таких економічних умов будуть вибирати енерго- та ресурсомісткі проекти. У 2011 році була прийнята Загальнодержавна програма розвитку мінерально-сировинної бази на період до 2030 року, у якій зазначено, що одним із вагомих факторів подолання кризового положення в економіці України є належне забезпечення потреб економіки в мінерально-сировинних ресурсах і їх ефективне використання [1]. У зв'язку з цим актуальності набуває аналіз результативності реформування податкового законодавства, що нещодавно було проведений. У

Податковому кодексу України [3] залишений колишній підхід, коли базою оподаткування є обсяг добутих у податковому (звітному) періоді корисних копалин (мінеральної сировини), що окремо розраховується для кожного виду корисних копалин (мінеральної сировини) для кожної ділянки надр. Для тих видів корисних копалин, для яких встановлена абсолютна ставка платежу у вартісному 30 вираженні, база оподаткування тотожна об'єкту оподаткування. Для тих корисних копалин, для яких ставка встановлена у вигляді відсотка від вартості добутого обсягу, база оподаткування розраховується за найбільшою із величин: за фактичними цінами реалізації відповідного виду добутої корисної копалини (мінеральної сировини) або за розрахунковою вартістю. У частині рентних платежів автори вирішили обмежитися лише підвищенням ставок. При цьому концепція не змінюється, і введення більш справедливого принципу рентного доходу не передбачається. Згідно із законодавством України основою для формування нового економічного механізму із забезпечення розширеного відтворення природних ресурсів, їх охорони, регулювання раціонального використання став принцип платного, компенсаційного за змістом природокористування зі створенням системи відповідних платежів [4].

У загальному вигляді розрізняють шість видів платежів за ресурси: 1) платежі за право користування природними ресурсами; 2) плата за відтворення та охорону природних ресурсів; 3) рентні платежі за експлуатацію кращих природних ресурсів чи за якістю, чи за місцем їх розташування стосовно ринку; 4) штрафні платежі за понаднормативне використання природних ресурсів; 5) компенсаційні платежі за вилучення природних ресурсів із цільового використання або погіршення їхньої якості, спричинене діяльністю цих підприємств; 6) плата підприємств за використання середовища для розміщення відходів виробництва [5].

Дослідження сучасної системи регулювання рентного доходу від використання природних ресурсів виявило унікальність її значення щодо одночасного розв'язання двох нагальних завдань – нарощення фінансового потенціалу України її посилення ролі притаманних їй фінансових важелів у підвищенні ефективності його реалізації. З огляду на експертні оцінки, згідно з якими в Україні приблизно 80% щорічних фінансових потоків, що утворюються внаслідок використання її природно-ресурсного потенціалу, фактично не контролюються державою та обминають бюджет, не будучи охопленими відповідними платежами, формування дієвих фінансово-економічних механізмів вилучення природно-ресурсної ренти постає суттєвим резервом зміцнення фінансового потенціалу держави. Звідси провідним напрямом розбудови податкової системи, прийнятної для екологічно безпечного економічного зростання, є перетворення рентних платежів та екологічних податків на вагому складову доходів держави, в першу чергу, для акумуляції фінансових ресурсів на здійснення цільової природоохоронної та природовідтворювальної діяльності.

Дієвість рентної політики визначається ефективністю існуючої фінансово-податкової системи в частині вилучення, розподілу й перерозподілу природно-ресурсної ренти, про що частково відмічалося у попередньому розділі, а конструктивність механізмів мобілізації ренти податково-бюджетною системою безпосередньо залежить від розвиненості системи рентних платежів за користування природними благами. На цей ланцюг послідовно взаємообумовлених блоків формування ефективної рентної політики з одного кінця тисне масив нерозв'язаних проблем науково-практичного опрацювання моделі рентної системи оподаткування, а з другого – не розроблені теоретико-методологічні проблеми функціонування та розвитку рентних відносин у сфері природокористування, що, відповідно, спричиняє нинішню усталену недосконалість економічного механізму акумуляції та реалізації рентного доходу [6].

Складовими природно-ресурсного рентного доходу можуть виступати частини:

- доходу суб'єктів господарської діяльності, який не залежить від безпосередніх результатів такої діяльності і який пов'язаний з кількісною обмеженістю природних ресурсів та їх вичерпністю (абсолютна рента);
- доходу суб'єктів господарської діяльності, що отримується від використання природних ресурсів як фактора виробництва залежно від якості таких ресурсів (диференційна рента);
- доходу суб'єктів господарської діяльності, що отримується за рахунок використання унікальних чи єдиних (у тій чи іншій сфері) природних ресурсів (монопольна рента).

Розкриття природно-ресурсної ренти доцільно, на наш погляд, проводити не лише за критерієм реалізації прав власності на природні ресурси, а й за критерієм відношення до етапів процесу експлуатації ресурсу.

Багатоаспектність прояву природно-ресурсної ренти зумовлює різноманітність форм її вилучення, що може набувати вигляду спеціальних зборів, платежів, податків, орендної плати або інших. Практично всі сфери використання природних ресурсів і, відповідно, джерела формування природно-ресурсної ренти в Україні охоплюються механізмом ресурсоподаткування та супроводжуються внесенням відповідних зборів й обов'язкових платежів до бюджету.

Платежі (збори) за природні ресурси в Україні ідентифікуються із фіксованими рентними платежами і в такій формі найбільше відображають величину абсолютної ренти, що мобілізується власником природних ресурсів – державою. Справді, найперше сутнісне значення плати за використання природних ресурсів полягає у тому, що вона є формою реалізації економічних відносин між власником природних ресурсів та їх користувачем, яке здійснюється через цю плату як за право користування ними. Тобто, плата за право користування природними ресурсами є формою відображення абсолютної ренти, обумовленої наявністю феномена власності на природні ресурси як об'єкта господарювання. Джерелом її сплати має бути прибуток господарюючого суб'єкта – природокористувача.

Належна державі частка природно-ресурсної ренти може вилучатись у складі майнової (неподаткової) рентної плати, пов'язаної із наданням прав користування природним ресурсам, та/чи податкової – як плати (збору) за частину (обсяг) використаного природного ресурсу. Абсолютна рента може набувати форми акцизних зборів (наприклад, діюча рентна плата за нафту і природний газ), а також інших видів фіксованих ставок плати, в тому числі – форми експортного мита. В неявному вигляді рента – це частина доходів, що частково стягується в рамках загальної системи оподаткування доходів через податок на прибуток (диференціальна рента) та, незначною мірою, через податок на додану вартість, експортне мито (на продукцію природо-експлуатуючих галузей).

Зазначимо, що у податковій практиці поняття ренти традиційно застосовується лише стосовно справляння плати за нафту й газ, що є звуженим стосовно категоріального апарату теорії ренти і містить методологічні алогізми з позиції адекватності її класичним положенням.

На державу покладаються обов'язки щодо запобігання необґрунтованого привласнення ренти. Вона забезпечує вилучення природно-ресурсної ренти для того, щоб спрямувати відповідні доходи на користь усього суспільства. Досягнення цих завдань потребує науково обґрунтованої розробки стратегії й тактики ефективної рентної політики з урахуванням низки рентоформуючих факторів.

Утворення ефективної системи державного регулювання та контролю у сфері рентних доходів й збільшення на цій основі фінансових ресурсів держави пов'язано із становленням рентної політики.

Рентна політика, будучи складовою державної фінансової політики, базується на певній науковій системі принципів і напрямів діяльності та реалізується через відповідну їм сукупність заходів органами державної влади, регіонального і місцевого самоврядування у сфері регулювання виробництва, розподілу, споживання, накопичення, експорту та імпорту економічного продукту з метою забезпечення ефективних процесів стягнення, акумуляції та використання доходів рентного характеру. Рентна політика передбачає використання інституційного, податкового, цінового, зовнішньоекономічного інструментарію та системного законодавчого забезпечення.

Генеральною метою державної рентної політики є зростання капіталізації природної складової національного багатства. На шляху її досягнення держава спрямовує свої дії на:

- оптимізацію розподілу природних ресурсів між суб'єктами господарювання всіх форм власності за критерієм максимуму економічного ефекту;
- гарантування дотримання правових норм (законів, угод, владних і судових рішень), що необхідні для нормального перебігу економічних процесів, пов'язаних із рентними відносинами;
- удосконалення механізмів і нормативної бази платності на основі об'єктивних рентних оцінок і забезпечення більш адекватного фінансування заходів із охорони та відтворення природно-ресурсного потенціалу;
- екологічнобезпечне і ресурсоощадливе використання природних багатств, їх всебічне збереження та відтворення для забезпечення сталого еколого-економічного розвитку [6].

Потреба у науково обґрунтованому механізмі податкового регулювання рентних доходів актуалізує дослідження сучасного стану реалізації рентної політики.

Висновки. Становлення рентної політики в Україні обмежилось на даному етапі створенням системи платного природокористування з відповідним законодавчим забезпеченням. Основним провідником реалізації природно-ресурсної рентної політики виступає саме її податкова складова з притаманним комплексом інструментів. При цьому конструктивність механізмів мобілізації ренти бюджетно-податковою системою безпосередньо залежить від адекватності/розвиненості системи платежів за користування природними благами.

Визначальною стратегією держави у сфері регулювання рентних відносин є забезпечення максимального використання природно-ресурсної ренти як національного надбання на користь усього суспільства. Рентний дохід за об'єктами природно-ресурсного користування має обчислюватись індивідуалізовано, що визначає диференційований підхід до встановлення рентної плати. Такий напрям рентної політики за своїм змістом є складовою більш загального завдання – удосконалення економіко-правового регулювання в цілому. Але від цього актуальність та невідкладність втілення відповідних заходів лише зростає. Прерогативи у їх реалізації належать передусім центральним органам державної виконавчої влади при належній правовій і науково-методичній підтримці. Причиною такої ситуації є слабкість державного регулювання, деформація й неповнота ринкових механізмів, монополізм невиробничих структур, що породжує масштабний перерозподіл і необґрунтоване привласнення ренти [2].

Список використаних джерел

1. Данилишин Б.М., Міщенко В.С. *Рента та розвиток рентних відносин в Україні* Наука та інновації / Б.М. Данилишин, В.С. Міщенко // *Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, Київ.* – №5 – 2006 – [Електронний ресурс] – Режим доступу: ftp://nas.gov.ua/akademperiodyka/Downloads/Archive%20SI%20Journal/SI_ukr/2006/N5/5_06_81.pdf.
2. Кривов'яз Є.В. *Аналіз правового забезпечення здійснення земельних рентних платежів* – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://natureus.org.ua/repec/archive/1_2014/25.pdf/.
3. *Податковий кодекс України* – [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://urist-ua.net/кодекси/податковий_кодекс_україни/.

4. Актуальні проблеми формування рентної політики в сучасних умовах // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 17 травня 2007 р.): у 3 ч. / РВПС України НАН України. – К.: РВПС України НАН України, 2007. – Ч. 1. – 240 с.

5. Задорожний О. Податок на прибуток підприємств в податковому кодексі / О. Задорожний // Все про податки України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://podatki.in.ua/koment.prib>.

6. Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку: в 3 т. / За ред. чл.-кор. НАН України А.І. Даниленка. – К., 2008, Т.1. Фінансова політика та податково-бюджетні важелі її реалізації / За ред. чл.-кор. НАН України А.І. Даниленка. – К.: Фенікс, 2008. – 468 с. – Бібліогр.: с. 465-467.

References

1. Danylyshyn, B.M., Mishchenko, V.S. (2006). *Renta ta rozvytok rentnykh vidnosyn v Ukraini Nauka ta innovatsii* [Renta and development of rent relations in Ukraine Science and innovations]. Rada po vyvchenniu produktyvnykh syl Ukrainy NAN Ukrainy, Kyiv. : ftp://nas.gov.ua/akademperiodyka/Downloads/Archive%20SI%20Journal/SI_ukr/2006/N5/5_06_81.pdf.

2. Krivovyaz, Ye.V. (2014). *Analiz pravovoho zabezpechennia zdiisnennia zemelnykh rentnykh platezhiv* [Analysis of enforceability of land rental payments] : http://natureus.org.ua/repec/archive/1_2014/25.pdf/.

3. Podatkovyi kodeks Ukrainy [The tax code of Ukraine] : https://urist-ua.net/kodeksy/podatkovyi_kodeks_ukrainy/.

4. Aktualni problemy formuvannia rentnoi polityky v suchasnykh umovakh [Actual problems of formation of rent policy in modern conditions] (2007). *Materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf.*, (Kyiv, 17 travnia 2007 r.): u 3 ch. / RVPS Ukrainy NAN Ukrainy. – Kyiv: RVPS Ukrainy NANU Ukrainy, Ch. 1., 240 p.

5. Zadorozhnyi, O. *Podatok na prybutok pidpriemstv v podatkovomu kodeksi* [The profit Tax of the enterprises in the tax code], *Vse pro podatky Ukrainy*. : <http://podatki.in.ua/koment.prib>.

6. *Finansovo-monetarni vazheli ekonomichnoho rozvytku* [Financial-monetary levers of economic development] (2008) – Kyiv, T.1. *Finansova polityka ta podatkovo-biudzhetni vazheli yii realizatsii* [Fiscal policy and fiscal levers for its implementation] (2008) / *Za red. chl.-kor. NAN Ukrainy A.I. Danylenka*. – Kyiv: Feniks, 468 p.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Доброскок Стефанія Сергіївна, здобувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Гімназійна, 67, м. Переяслав-Хмельницький, 08400, Україна
e-mail: dobroskokstefaniia@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Доброскок Стефанія Сергеевна, соискатель кафедры финансов, банковского дела и страхования, ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
ул. Гимназийная, 67, м. Переяслав-Хмельницкий, 08400, Украина
e-mail: dobroskokstefaniia@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR

Dobroskok Stefaniia Serhiivna, applicant of the Department of Finance, banking and insurance, SHEE «Pereyaslav-Khmelnitsky GPU name of Grigory Skovoroda»
st. Gymnasia, 67, Pereyaslav-Hmelnitskiy, 08400, Ukraine
e-mail: dobroskokstefaniia@mail.ru

УДК 336.14:352

ДОСВІД ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У КРАЇНАХ З РОЗВИНУТОЮ ЕКОНОМІКОЮ

Зелик С.С.

Предметом дослідження є особливості формування бюджетів територіальних громад у країнах з розвинутою економікою, фінансові та організаційні основи.

Метою дослідження є обґрунтування досвіду формування бюджетів територіальних громад у країнах з розвинутою економікою, розробка основних положень, методів та інструментів реалізації.

Методологією проведення дослідження виступають праці провідних вітчизняних та зарубіжних вчених з питань місцевих бюджетів. В якості методів дослідження застосовано системний і структурний підходи, методи аналізу та синтезу, порівняння та наукового абстрагування.

Результатами роботи є виявлення особливостей та систематизування основних засад формування бюджетів територіальних громад у країнах з розвинутою економікою.

Галузь застосування результатів. Бюджетна політика держави щодо територіальних громад та інструменти її реалізації.

Висновки. Досвід закордонних держав з розвинутою економікою показує, що характерною особливістю територіальних одиниць є наявність достатньо розвинутої системи місцевого оподаткування з високою юридичною самостійністю щодо ведення місцевих податків і зборів, визначення порядку їх нарахування та зборів. Законодавчі акти економічно розвинутих країн пристосовані до реалій сучасного життя та відповідають вимогам економічного розвитку суспільства. В результаті глибокого аналізу досвіду таких унітарних країн, як Польща і Литва в сфері наповнення місцевих бюджетів варто відмітити розробки трансформаційних моделей управління регіонами.

Ключові слова: бюджет, територіальна громада, місцеві бюджети, доходи, видатки, формування бюджету, міжбюджетні відносини.

ОПЫТ ФОРМИРОВАНИЯ БЮДЖЕТОВ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ОБЩИН В СТРАНАХ С РАЗВИТОЙ ЭКОНОМИКОЙ

Зелик С.С.

Предметом исследования являются особенности формирования бюджетов территориальных общин в странах с развитой экономикой, его финансовые и организационные основы.

Целью исследования является обоснование опыта формирования бюджетов территориальных общин в странах с развитой экономикой, разработка основных положений, методов и инструментов реализации.

Методологией проведения исследования выступают труды ведущих отечественных и зарубежных ученых по вопросам местных бюджетов. В качестве методов исследования применены системный и структурный подходы, методы анализа и синтеза, сравнения и научного абстрагирования.

Результатами работы является выявление особенностей и систематизация основ формирования бюджетов территориальных общин в странах с развитой экономикой.

Область применения результатов. Бюджетная политика государства в отношении территориальных общин и инструменты ее реализации.

Выводы. Опыт зарубежных государств с развитой экономикой показывает, что характерной особенностью территориальных единиц является наличие достаточно развитой системы местного налогообложения с высокой юридической самостоятельностью по ведению местных налогов и сборов, определение порядка их начисления и сборов. Законодательные акты экономически развитых стран приспособлены к реалиям современной жизни и соответствуют требованиям экономического развития общества. В результате глубокого анализа опыта таких унитарных стран, как Польша и Литва в сфере наполнения местных бюджетов следует отметить разработки трансформационных моделей управления регионами.

Ключевые слова: бюджет, территориальная община, местные бюджеты, доходы, расходы, формирование бюджета, межбюджетные отношения.

FINANCIAL MECHANISM OF THE TERRITORIAL SOCIETY BUDGET FORMATION

Zelyk S.S.

The subject of research is budgeting peculiarities of local communities in developed economies, financial and organizational basis.

A research purpose is to study the experience of budgeting of local communities in developed economies, development of the main provisions, methods and tools of implementation.

Methodology of research are works of leading domestic and foreign scientists on local budgets. As the research methods used systemic and structural approaches, methods of analysis and synthesis, comparison and scientific abstraction.

Results of research is to identify the characteristics and systematization basic principles budgeting of local communities in developed economies.

Industry of application of results. Fiscal policy of the state to local communities and instruments for its implementation.

Conclusions. The experience of foreign countries with developed economies shows that the characteristic units is the availability of sufficiently developed system of local taxation with high respect of the legal autonomy of local taxes and fees, determining the order of their charges and fees. Legislation developed economies adapted to the realities of modern life and the requirements of economic development of society. As a result of deep analysis unitary experience of countries such as Poland and Lithuania in the field of local budgets should be noted the development of transformational management models regions.

Keywords: budget, territorial society, local budgets, financial mechanism, profits, charges, forming's of budget, inter budgetary relations.

Актуальність. Україна рухається до європейського простору і потребує більшої уваги до проблем територіального розвитку та методів і джерел його фінансування, шляхом економічних реформ та перетворень. Бюджети територіальних громад в бюджетній системі України є найбільш чисельними, тому проблема їх формування і наповнення залишається однією з найбільш гострих і актуальних. В цьому корисним буде досвід інших держав у частині регулювання тих чи інших відносин. Будь-яка демократична

держава намагається забезпечити належний рівень функціонування місцевого самоврядування. Важливим у цьому аспекті є питання стану фінансових та економічних засад місцевого самоврядування, яке зачіпає, передусім, інтереси населення відповідної країни.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Значний внесок у розвиток теорії і практики формування місцевих бюджетів, а також питань з удосконалення системи формування місцевих бюджетів України, внесли такі вітчизняні та зарубіжні вчені: І. Адаменко, О. Василик, О. Кириленко, А. Малярчук, Л. Михайлишин, О. Музика-Стефанчук, Л. Панасюк, Р. Стефанчук, Ю. Туманская та інші.

Предметом дослідження є особливості формування бюджетів територіальних громад у країнах з розвинутою економікою, фінансові та організаційні основи.

Метою дослідження є обґрунтування досвіду формування бюджетів територіальних громад у країнах з розвинутою економікою, розробка основних положень, методів та інструментів реалізації.

Постановка проблеми. В сучасних умовах децентралізації влади, реформування місцевого самоврядування, безсумнівно виникла необхідність у всебічному вивченні та вдосконаленні механізму формування бюджетів територіальних громад. Важливим є створення ефективного фінансового механізму формування бюджету громади в системі міжбюджетних відносин з урахуванням особливостей соціально-економічного стану та умов розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному світі все більшого поширення набувають багаторівневі системи державного управління. Основою відносин між рівнями влади в будь-якій державі є питання про розподіл повноважень, відповідальності і гарантії їх діяльності. В даний час принципом формування компетенції кожного рівня влади є найбільша ефективність виконання на належному рівні певних функцій і завдань.

Оптимальне співвідношення між державним управлінням і місцевим самоврядуванням в різних країнах знаходиться по-різному, виходячи з історичних, національних і географічних особливостей. При цьому сама структура адміністративно-територіального поділу країн континентальної Європи передбачає, що місцеве самоврядування є невід'ємною частиною єдиного державного устрою країни.

Істотний розвиток місцевого самоврядування в Європі отримало тільки після закінчення Другої світової війни. В останні десятиліття на тлі процесу загальноєвропейської інтеграції практично у всіх європейських державах проявилася тенденція до ще більшого збільшення ролі місцевого самоврядування. Як федеративні, так і унітарні держави все активніше використовують місцеві органи влади в процесі державного управління. Така політика була обумовлена застосуванням нового принципу інституційної організації держави і суспільства – принципу субсидіарності.

Зарубіжний досвід свідчить, що зі зміною економічної ситуації, повинна змінюватися і роль держави в ринковому механізмі і господарювання, отже і напрямки цілеспрямованого використання державою ринкових важелів, в тому числі податкової і бюджетної систем як інструментів ринкового господарювання.

Зарубіжні країни, пройшовши еволюційний шлях розвитку своїх бюджетних і податкових систем, свого часу вже запровадили ефективні засоби та методи управління місцевими бюджетами та процесами справляння податків. У цьому контексті і негативний зарубіжний досвід може бути корисним для вироблення зваженої політики формування місцевих бюджетів в Україні. Проте повне, безоглядне запозичення навіть найкращих рис побудови місцевих бюджетів не гарантує позитивних змін в українському суспільстві. Тому зміна підходів до формування системи самоврядування має бути поміркованою та узгодженою з історичним досвідом, сучасним станом і цілями розвитку зазначеної системи [3 с. 25].

Відомо, що науково обґрунтована податково-бюджетна система, яка відображає сформовані в цій сфері, як загальні закономірності, так і особливості конкретної країни, позитивно впливає на розвиток економіки, розширює сферу ділової активності населення.

Розподіл податкових повноважень і відповідальності між центральними та територіальними державними структурами виражається в податковому федералізмі, від організації якого багато в чому залежить регулювання податкових доходів між центром і регіонами та формування дохідної частини бюджету будь-якого рівня, в тому числі і регіонального.

Податковий федералізм в США має складну систему. Незважаючи на те, що в цій країні податкова система не є, на думку більшості економістів, ідеальною, податки виконують не тільки фіскальну, а й регулюючу і стимулюючу функції. Існуючий податковий механізм забезпечує доходами, як федеральний бюджет, так і бюджети штатів, і місцеві бюджети. Він сприяє реалізації принципів платоспроможності на всій території країни, розвитку малого бізнесу, стимулювання інвестицій та наукоємного виробництва.

На відміну від інших федеративних держав, в США проблеми зрівнювання територіального розподілу бюджетних коштів вирішуються шляхом чіткого поділу бюджетно-податкових повноважень федерального уряду, влади штатів, місцевих органів. Американський податковий федералізм розрахований на залучення приватного капіталу, а податкові пільги розподіляються як непряма форма стимулювання підприємницької діяльності[1, с. 69].

Федеральний бюджет США в основному поповнюється за рахунок прямих податків, надходження від яких помітно перевищують надходження від непрямих податків (відповідно 90,5 і 9,5%). Основними джерелами федеральних доходів є прибутковий податок, на який припадає половина бюджетних надходжень, і відрахування від зарплати до фонду соціального страхування. Бюджети штатів в основному

поповнюються за рахунок акцизів і податку з продажів (36%), а також податку на соціальне страхування (27%). Що стосується структури бюджету місцевих органів управління, то в ній досить високою є частка податку на майно (53%) і податку з продажів (32%) [3, с. 24].

При цьому слід мати на увазі, що федеральний уряд розподіляє певну частину федерального доходу між штатами на підставі спеціальних програм. Податковий федералізм в Японії дещо відрізняється від територіального розподілу податкових повноважень США і країн Західної Європи. В Японії дві третини всіх податкових доходів складають державні податки (в основному прямі). Всього встановлено 25 державних і 30 місцевих податків. В Японії існує досить розвинена система заохочення інвестицій (як національних, так і іноземних). Особлива увага звертається на заохочення інвестування віддалених районах. З цією метою поряд з субсидіями дуже ефективно використовуються податкові пільги [4, с. 344].

У ФРН податки поділяються на федеральні податки, податок на землю, спільні, територіальні та церковні податки. Федеральні податки не підлягають перерозподілу. Найбільше доходів до федерального бюджету приносить прибутковий податок з фізичних осіб. У доходах федерального бюджету на другому місці стоїть ПДВ, питома вага якого становить 28%. Одним з важливих джерел поповнення бюджету є також корпоративний податок з фактичного прибутку. Податковий федералізм побудований в ФРН з максимальним урахуванням інтересів регіонів і має на увазі урівноваження податкових повноважень між центром і регіонами та рівноправність всіх нижчестоящих бюджетів країни по відношенню до федерального бюджету [9, с. 134].

У Франції найбільше доходів до державного бюджету приносять ПДВ – 41,4% і прибутковий податок з фізичних осіб – 10,6%. У Франції стягуються 16 регіональних податків, величину ставки яких встановлюють регіональні органи влади.

По-різному вирішується питання про те, кому доручається збір регіональних податків – центральному податковому відомству або місцевим органам, хоча майже в усіх державах регіональні органи наділені правом визначення податкової бази, податкових ставок і встановлення регіональних податків. У багатьох країнах центральна влада здійснюють стягування державних і регіональних податків, а потім – субсидування територій, що викликано низькою питомаю вагою регіональних податків в структурі джерел фінансування регіональних органів влади (в Естонії – 0,1%, Болгарії – 1%, Греції – 2%, Угорщини – 4%, Голландії – 5%, Словенії – 5%, Латвії – 6%, Туреччини – 7% і т.д.); при цьому дуже високим є питома вага субсидій (в Естонії – 91%, Болгарії – 78%, Греції – 58%, Угорщині – 66%, Голландії – 60%, Словенії – 67%, Латвії – 68%, Туреччині – 56% і т.д.). Інші джерела надходження в дохідну частину регіональних бюджетів – збори, позики, доходи муніципальних підприємств, пені, штрафи, доходи від продажу муніципального майна або товарів і т.д. [8, с. 47].

На особливу увагу заслуговує практика розподілу одного і того ж податку в певній пропорції між центральними і регіональними бюджетами (так званий пайовий податок). Наприклад, в ФРН прибутковий податок розподіляється між центральними, земельними та місцевою владою в наступній пропорції: 42,5, 42,5 і 15%; надходження від корпоративного податку і ПДВ діляться практично між центром і землями порівну. В Австрії центр, регіони і місцева влада ділять прибутковий податок в наступній пропорції – 60, 22 і 18%, податок на нафтопродукти – 88,5, 8,5 і 3%, ПДВ – 69, 19 і 12% [7, с. 297].

Кожна країна в залежності від рівня розвитку вибирає свій шлях в розподілі податкових повноважень і відповідальності між центральними і регіональними державними структурами.

У найзагальнішому плані вибір моделі міжбюджетних відносин залежить від державного устрою (федерація, унітарна держава) і соціально-економічної ситуації, що складається в країні, характеризується, зокрема, територіальними відмінностями в рівні життя.

Модель міжбюджетних відносин, яка використовується в Німеччині, можна охарактеризувати як змішану. До складу цього федеративної держави входять 16 земель. Їх законодавчі і виконавчі органи утворюють другий рівень державної влади та, відповідно, другий рівень бюджетної системи. Третій рівень бюджетної системи представлений місцевими органами влади.

Що входять до складу США 50 штатів мають широкі бюджетно-податковими повноваженнями. Зокрема, вони мають право вводити такі ж прямі податки, які існують на рівні федерації, і визначати як ставки, так і базу оподаткування. Проте, штати не володіють повноваженнями щодо встановлення непрямих податків – податку з обороту або ПДВ. Вважається, що використання штатами таких податків перешкоджало б вільну торгівлю на території країни в цілому, а це заборонено Конституцією США. Частки федеральних, регіональних і місцевих податків в консолідованому бюджеті США становлять, відповідно, 66,3%; 20,6%; 13,1%; а з урахуванням фінансової допомоги – 49,7%; 28,3%; 22,0% [4, с. 345].

Зарубіжний досвід в сфері міжбюджетних відносин концентрується на аналізі досвіду міжбюджетного регулювання в країнах з визнаною кращою практикою.

Провідна роль у формуванні доходів бюджетних систем зарубіжних країн належить податкам. Вони використовуються державою як визначальний інструмент перерозподілу національного доходу і є основою дохідної бази в таких ланках фінансової системи, як державний бюджет і місцеві фінанси, спеціальні урядові фонди. Центральні органи держави користуються найважливішими із загальнонаціональних міркувань податками, а за місцевою владою (муніципалітетами) закріплені менш значні податки, які водночас визначальні для формування місцевих бюджетів [2, с. 263].

Розрізняють такі моделі розподілу податків між бюджетами різних рівнів:

1. Модель пайового розподілу основних податків між різними адміністративними рівнями влади, що відображено в законодавчих актах, і відповідне закріплення цих часток за рівнями системи бюджетів. Подібна модель частково характерна для Німеччини.

2. Модель застосування спільної бази оподаткування різними рівнями влади. При цьому кожен рівень влади встановлює власну ставку на основі однієї бази оподаткування, а загальна ставка оподаткування є сумою відповідних податкових ставок різних рівнів влади. Така модель характерна для Швеції [5].

За критерієм видів податкових доходів місцевих бюджетів країни Європи можна поділити на три групи:

- країни з високим рівнем надходжень від податку на майно (Великобританія, Люксембург, Португалія, Ірландія, Нідерланди);

- країни з високою питомою вагою прибуткового податку (країни Північної Європи);

- країни зі змішаними доходами, що є комбінацією податків на майно, прибуткових податків, податків із продажу (країни Південної Європи: Кіпр, Іспанія, Бельгія, Італія) [10, с. 50].

Ефективна регіональна система між бюджетних трансфертів або найкраща практика міжбюджетного регулювання характеризується наступними критеріями:

- високий рівень автономії місцевого самоврядування, характеризується стійкістю і передбачуваністю бюджетних доходів;

- справедливість, об'єктивність і прозорість системи міжбюджетних трансфертів;

- інформаційна відкритість, наявність великої бази даних;

- гармонійність і розвиненість процедур взаємодії між органами влади різних рівнів;

- здатність до динамічного вдосконалення механізму міжбюджетних трансфертів.

Таким критеріям відповідає, зокрема, практика міжбюджетного регулювання в Австралії, Франції, Німеччини, Данії, Швеції, Іспанії, Швейцарії, Великобританії та США, досвід яких узагальнено в сьогоднішні.

Так, у всіх цих країнах здійснюється і вертикальне (між різними рівнями влади) і горизонтальне (між органами влади одного рівня) бюджетне вирівнювання. Повсюдно проблема визначення обсягу міжбюджетної підтримки – політично складний і гостре питання, вирішуване на основі політичного компромісу між прагненням досягти певного рівня і якості бюджетних послуг на всій території країни (Регіону) і прийнятним в суспільстві мінімальним забезпеченням видаткових потреб.

У міжнародній практиці застосовуються як централізовані (Створювані на більш високому рівні влади), так і децентралізовані (Створювані на тому ж бюджетному рівні) системи розподілу міжбюджетних трансфертів. Можливе застосування і комбінованих систем, що поєднують елементи централізованої і децентралізованої систем[4, с. 95].

У всіх країнах головну роль в міжбюджетних відносинах відіграє консультативний процес між органами влади різних рівнів по питанню бюджетного вирівнювання і надання міжбюджетної підтримки. Він служить невід'ємною частиною загальної політичної системи, забезпечуючи гнучкість міжбюджетного регулювання і збалансованість інтересів всіх його учасників.

Аналіз зарубіжного досвіду формування доходів показує, що податковий федералізм різних країн неоднорідний і багато в чому залежить від обраного економічного курсу, існуюче податкове системи. На нього впливає класифікація податків за ієрархічним рівнем, ступеня платоспроможності, джерелами коштів, необхідних для сплати, принципам і методам збору, величиною ставки та напрями використання зібраних податків.

Висновки. Міжнародний досвід свідчить про те, що здатність органів місцевого управління надавати високоякісні соціальні послуги, поліпшувати умови життя своїх громадян, вдосконалювати інфраструктуру та залучати необхідні ресурси, які б відповідали їх потребам, базується на таких постулатах:

- раціональному розподілі видаткових зобов'язань між різними рівнями влади, сильній і надійній базі доходів зі значною часткою власних;

- «оптимальному» розмірі територіальної громади базового рівня, та раціональному вирішенні питання укрупнення чи об'єднання громад задля досягнення їхніх спільних цілей;

- стратегії розвитку, що базується на ініціативі знизу, передбачає, власне, виокремлення громадою потреб і пріоритетів та мобілізує громаду на пошук ресурсів, необхідних для послідовного досягнення цілей розвитку.

Досвід закордонних держав з розвинутою економікою показує, що характерною особливістю територіальних одиниць є наявність достатньо розвинутої системи місцевого оподаткування з високою юридичною самостійністю щодо ведення місцевих податків і зборів, визначення порядку їх нарахування та зборів. Законодавчі акти економічно розвинутих країн пристосовані до реалій сучасного життя та відповідають вимогам економічного розвитку суспільства. В результаті глибокого аналізу досвіду таких унітарних країн, як Польща і Литва в сфері наповнення місцевих бюджетів варто відмітити розробки трансформаційних моделей управління регіонами.

Список використаних джерел

1. Адаменко І.П. *Запровадження європейських стандартів у галузі місцевих фінансів в Україні* / І.П. Адаменко // *Наукові праці НДФІ*. – 2007. – №3 (40). – С. 67–77. – Бібліогр.: 10 назв.
2. Василюк О. Д. *Бюджетна система України : підручник* / О. Д. Василюк, К. В. Павлюк. – К. : Центр навч. л-ри, 2012. – 544 с. – Бібліогр.: с. 543 (14 назв).

3. Малярчук А. Зарубіжний досвід формування місцевих бюджетів / А. Малярчук // Вісник ТАНГ. – 2012. – № 1. – С. 23–27. – Бібліогр.: 18 назв.
4. Михайлишин Л. Фінансове забезпечення місцевого управління: зарубіжний досвід для України / Л. Михайлишин // Збірник наукових праць: Ефективність державного управління. – 2010. – №23. – С.343–351. – Бібліогр.: 14 назв.
5. Місцеві фінанси / За ред. О. П. Кириленко. – К.: Знання, 2013. – 677 с. – Бібліогр.: с. 606-610 (64 назви).
6. Музика-Стефанчук О. Декілька нарисів про місцеві бюджети в зарубіжних країнах / О. Музика-Стефанчук // Науковий вісник Академії муніципального управління: зб. наук. праць. – К., 2010. – № 1. – Бібліогр.: 13 назв.
7. Музика-Стефанчук О. Місцеві бюджети в зарубіжних країнах / О. Музика-Стефанчук // Юридичний вісник України. – 2012. – № 42. – С. 694. – Бібліогр.: 10 назв.
8. Панасюк Л.В. Удосконалення механізму формування фінансових ресурсів місцевих органів влади з урахуванням світового досвіду / Л.В. Панасюк // Економіка та держава. – 2009. – №1. – С.46–50. – Бібліогр.: 15 назв.
9. Стефанчук Р.О. Зарубіжний досвід формування та функціонування місцевих бюджетів / Р.О. Стефанчук, О.А. Музика-Стефанчук // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2010. – №1. – С. 132–138. – Бібліогр.: 9 назв.
10. Туманская Ю. В. Анализ зарубежной практики формирования доходов местных бюджетов / Ю.В. Туманская // Дайджест – финансы. – 2013. – № 3. – С. 48–51. – Библиогр.: 4 назви.

References

1. Adamenko I.P. Zaprovadzhennya yevropejs'ky'x standartiv u galuzi miscevy'x finansiv v Ukrayini // Naukovi praci NDFI. – 2007. – №3 (40). – S. 67–77.
2. Vasy'ly'k O.D., Pavlyuk K.V. Byudzhetna sy'stema Ukrayiny': pidruchny'k. – K.: Centrnavch. l-ry', 2012. – 544 s.
3. Malyarchuk A. Zarubizhny'j dosvid formuvannya miscevy'xbyu dzhetiv // Visny'k TANG. – 2012. – № 1. – S. 23–27.
4. My'xajly'shy'n L. Finansove zabezpechennya misceвого upravlinnya: zarubizhny'j dosvid dlya Ukrayiny' // Zbirny'k naukovy'x prac' : Efekty'vnist' derzhavnogo upravlinnya. – 2010. – № 23. – S.343–351.
5. Miscevi finansy' / Zared. O.P. Ky'ry'lenko. – K.: Znannya, 2013. – 677 s.
6. Muzy'ka-Stefanchuk O. Dekil'ka nary'siv pro miscevi byu dzhety' v zarubizhny'x krayinax // Naukovy'j visny'k Akademi'j munity'pal'nogo upravlinnya: zb. nauk. prac'. – K., 2010. – № 1.
7. Muzy'ka-Stefanchuk O. Miscevi byudzhety' v zarubizhny'x krayinax // Yury'dy'chny'j visny'k Ukrayiny'. – 2012. – № 42. – S. 694.
8. Panasyuk L. V. Udoshkonalennya mexanizmu formuvannya finansovy'x resursiv miscevy'x organiv vlady' z urakhuvanniam svitovogo dosvidu // Ekonomika ta derzhava. – 2009. – № 1. – S. 46–50.
9. Stefanchuk R.O., Muzy'ka-Stefanchuk O.A. Zarubizhny'j dosvid formuvannya ta funkcionuvannya miscevy'x byudzhety' // Problemy' pravoznavstva ta pravooxoronnoyi diyal'nosti. – 2010. – № 1. – S. 132–138.
10. Tumanskaya Yu.V. Analiz zarubezhnoj prakty'ky' formy'rovany'ya dohodov mestnyx byudzhety' // Dajdzhest – fy'nansy. – 2013. – № 3. – S. 48–51.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Зелик Сергій Сергійович, аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Миру, 41, с. Дівички, Переяслав-Хмельницький район, Київська область, 08434, Україна
e-mail: fazer400@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Зелик Сергей Сергеевич, аспирант кафедры финансов, банковского дела и страхования ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»
ул. Мира, 41, с.Девички, Переяслав-Хмельницкий район, Киевская обл., 08434, Украина
e-mail: fazer400@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Zelyk Sergey Serheevych, postgraduate student of board of finance, banking and insurance SHEE «Pereyaslav-Khmelnytskyi Grigoriy Skovoroda State Pedagogical University»
41, Myru Street, village Devicky, Pereyaslav-Khmelnytsky area, Kyiv region, 08434, Ukraine
e-mail: fazer400@ukr.net

ПОДАТКИ ЯК ОСНОВА РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Качула С.В.,
Бодня Д.А.,
Поривай А.О.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання ролі податків у реалізації соціальної функції держави.

Метою дослідження є оцінка податкових надходжень до державного та місцевих бюджетів України як основи виконання державою соціальної функції.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, порівняльний, графічний, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.

Результати роботи. У статті здійснена оцінка податкових надходжень у Зведеному бюджеті. Показано, що податки є основою реалізації соціальної функції держави. Визначено проблеми та шляхи наповнення державного та місцевих бюджетів для реалізації соціальної функції держави.

Галузь застосування результатів. Система державного фінансового регулювання, бюджетна політика, податкова політика, соціальна політика.

Висновки. Підсумовуючи проведене дослідження, можна зробити висновок, що економічне становище країни, а відповідно і рівень та динаміка податкових надходжень, потребує безперервного моніторингу та дослідження з метою попередження небажаних для розвитку країни наслідків. До 2014 р. податкові надходження до усіх бюджетів були відносно стабільними, а вже починаючи з 2014 р. вони мали спадну динаміку. Аналіз податкових надходжень до Зведеного бюджету України свідчить, що зараз вони є нестабільними. Суттєво на це вплинув також існуючий політичний конфлікт на Сході України та погіршення економічної ситуації в країні.

В процесі дослідження було виявлено, що в середньому податкові надходження до Зведеного бюджету України в 2012-2016 рр. зменшилися на 4 млрд. дол. або на 13,67%. Реформування діючої податкової системи має відбуватися поступово. Основними напрямками та цілями податкової реформи мають стати: створення дієвих фіскальних умов для розвитку бізнесу та відновлення національної економіки; зменшення податкового навантаження на фонд оплати праці; зниження ставок прямих податків; спрощення адміністрування податків та зборів до бюджетів для легалізації бізнесу; встановлення справедливих ставок податків по відношенню до суб'єктів господарювання; запровадження мораторію на п'ять і більше років щодо змін податкового законодавства для відновлення інвестиційної привабливості країни.

Реформи, які проводяться в податковій системі мають орієнтуватися на наукові розробки та дослідження, статистичний аналіз і проведені розрахунки. Податкова система України має стати прозорою, стабільною та гнучкою для збільшення надходжень до Державного та місцевих бюджетів України як основи реалізації державою її соціальної функції.

Ключові слова: податки, податкова політика, зведений бюджет, видатки соціального спрямування, соціальна функція держави.

НАЛОГИ КАК ОСНОВА РЕАЛИЗАЦИИ СОЦИАЛЬНОЙ ФУНКЦИИ ГОСУДАРСТВА

Качула С.В.,
Бодня Д.А.,
Порывай А.А.

Предметом исследования являются теоретические и практические вопросы роли налогов в реализации социальной функции государства.

Целью исследования является оценка налоговых поступлений в государственный и местные бюджеты Украины как основы выполнения государством социальной функции.

Методы исследования. В работе применена совокупность научных методов и подходов, в том числе системный, сравнительный, графический, что позволило реализовать концептуальное единство исследования.

Результаты работы. В статье осуществлена оценка налоговых поступлений в сводном бюджете. Показано, что налоги являются основой реализации социальной функции государства. Определены проблемы и пути наполнения государственного и местных бюджетов для реализации социальной функции государства.

Область применения результатов. Система государственного финансового регулирования, бюджетная политика, налоговая политика, социальная политика.

Выводы. Подытоживая проведенное исследование, можно сделать вывод, что экономическое положение страны, а, соответственно, уровень и динамика налоговых поступлений, требует непрерывного мониторинга и исследования с целью предупреждения нежелательных для развития страны последствий. До 2014 г. налоговые поступления во все бюджеты были относительно стабильными, а уже начиная с 2014 г. они имели нисходящую динамику. Анализ налоговых поступлений в

Сводном бюджете Украины свидетельствует, что в целом они нестабильны. На это повлиял также политический конфликт на Востоке Украины и ухудшение экономической ситуации в стране.

В ходе исследования было выявлено, что в среднем налоговые поступления в Сводный бюджет Украины в 2012-2016 гг. уменьшились на 4 млрд. долл. или на 13,67%. Реформирование действующей налоговой системы должно отбывать постепенно. Основными направлениями и целями налоговой реформы должны стать: создание действенных фискальных условий для развития бизнеса и восстановления национальной экономики; уменьшение налоговой нагрузки на фонд оплаты труда; снижение ставок прямых налогов; упрощение администрирования налогов и сборов в бюджеты для легализации бизнеса; установление справедливых ставок налогов по отношению к субъектам хозяйствования; введение моратория на пять и более лет относительно изменений налогового законодательства для восстановления инвестиционной привлекательности страны.

Реформы, проводимые в налоговой системе должны ориентироваться на научные разработки и исследования, статистический анализ и проведенные расчеты. Налоговая система Украины должна стать прозрачной, стабильной и гибкой для увеличения поступлений в государственный и местные бюджеты Украины как основы реализации государством его социальной функции.

Ключевые слова: налоги, налоговая политика, сводный бюджет, расходы социальной направленности, социальная функция государства.

TAXES AS THE BASIS FOR THE IMPLEMENTATION OF SOCIAL FUNCTIONS OF THE STATE

Kachula S.V.,
Bodnya D.A.,
Poryvay A.O.

The subject of research are theoretical and practical issues role of taxes in the implementation of social functions of the state.

Aim of the study is to evaluate the tax revenues to state and local budgets of Ukraine as the basis for the implementation of a government social function.

Research methods. In the work of the applied set of scientific methods and approaches, including systemic, comparative, graphical, allowing to realize the conceptual unity of the study.

Results. The article presents the assessment of tax revenues in the Consolidated budget Shows that taxes are the basis of realization of social functions of the state. Identified problems and ways of filling state and local budgets for implementation of social functions of the state.

Scope results. The system of state financial regulation, budget policy, tax policy, social policy.

Conclusions. Summing up the study, we can conclude that the economic situation of the country, and thus the level and dynamics of tax revenues, requires continuous monitoring and research aimed at the prevention of unwanted for the country's development outcomes. Analysis of tax revenues of the Consolidated budget of Ukraine shows that they are unstable. On the tax revenues significantly affects the dollar, the lower it is, the more tax revenues the higher, the less tax revenues. In 2014 tax revenues to all budgets has been relatively stable, and starting from 2014, they had a downward trend. Significantly, it was also influenced by the existing political conflict in the Eastern Ukraine and the worsening economic situation in the country (reduction in value of the national currency against foreign currencies).

During the study it was found that the average tax revenues of the Consolidated budget of Ukraine in 2012-2016 decreased by \$ 4 billion, or 13.67 per cent. Reforming the current tax system should proceed gradually. The main directions and goals of tax reform should be the creation of effective fiscal conditions for business development and recovery of the national economy; reducing the tax burden on the wage Fund; reduction in rates of direct taxes; simplification of administration of taxes and fees to the budgets for the legalization of business; the establishment of fair taxation rates in relation to business entities; introduction of the moratorium for five or more years with respect to changes to the tax law to restore the country's investment attractiveness.

Reform in the tax system should be guided by scientific development and research, statistical analysis and calculations. The tax system of Ukraine should be transparent, stable and flexible to increase revenues to the State and local budgets of Ukraine as the basis for implementing state of its social functions.

Keywords: taxes, tax policy, the consolidated budget, social spending, social function of the state.

Виклад основного матеріалу. Кожна держава для здійснення функцій, які на неї покладені, має акумулювати певну суму коштів у бюджеті. Тому фінансове забезпечення функціонування країни за допомогою бюджету є досить важливим. Вагоме місце у процесі формування бюджету України посідають податкові надходження, які є основним джерелом покриття видатків та найбільш адекватно й об'єктивно відображають стан економіки країни. Отже необхідним є аналіз обсягів податкових надходжень, який дасть змогу оцінити їх фискальну роль у формуванні бюджетів України та можливість виконання державою відповідних соціальних зобов'язань. Таким чином, за сучасної соціально- економічної ситуації, що склалася в Україні, та зростаючої ролі саме податкових надходжень у формуванні державного та місцевих бюджетів тема дослідження є надзвичайно актуальною.

Проблематика податкової політики, ролі податків у формуванні бюджету та виконання державою соціальної функції знайшли своє відображення у дослідженнях вітчизняних вчених: М.О. Кужельова [8],

Л.В. Лисяк [9], М. Тарасюка [3], Ю.І. Турянського [4], І.Я. Чугунова [12] та інших. Проте, в умовах кризових явищ в Україні питання щодо оцінки фіскальної ефективності податкової системи для виконання державою соціальної функції набуває особливого значення та потребує подальших досліджень.

Метою статті є оцінка податкових надходжень до державного та місцевих бюджетів України як основи виконання державою соціальної функції.

Згідно Бюджетного кодексу України державний та місцеві бюджети, що входять до складу бюджетної системи України, об'єднують у зведеному бюджеті [1]. Призначення зведеного бюджету – аналітичне, тобто його показники (зокрема, зведені доходи та видатки, які отримує вся бюджетна система країни) слугують для аналізу та визначення засад державного регулювання економічного і соціального розвитку країни [12].

У ринкових умовах в Україні домінуючим і найдієвішим джерелом формування доходів зведеного бюджету країни є податкові надходження, які надходять внаслідок виконання платниками податкового законодавства у формі обов'язкових платежів – податків і зборів. Згідно Податкового кодексу України [2] податком є обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку. Збором (платою, внеском) є обов'язковий платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників зборів, з умовою отримання ними спеціальної вигоди, у тому числі внаслідок вчинення на користь таких осіб державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими органами та особами юридично значимих дій. Використання податків ґрунтується на запровадженні різноманітних інструментів регулювання економічних пропорцій, забезпечення необхідного рівня соціальних гарантій тощо. Для здійснення правильної і виваженої діяльності у сфері оподаткування та забезпечення високої ефективності фіскальної політики важливо дотримуватись основоположних принципів побудови податкової системи (табл. 1).

Таблиця 1. Принципи податкової системи

Принципи податкової політики	Принципи оподаткування	Принципи формування податкової інфраструктури
- цілеспрямованості; - стабільності; - гнучкості; - прозорості і зрозумілості; - фіскальної достатності.	- економічної ефективності; - визначеності; - законності; - обов'язковості; - всезагальності; - справедливості.	- суспільно-економічної відповідальності; - компетентності; - зручності; - доступності.

Джерело: [4].

Основне призначення податкових надходжень - забезпечення державного та місцевих бюджету фінансовими ресурсами з метою фінансування видатків, а їх розмір залежить від стану розвитку економіки країни, а також потреб держави щодо перерозподілу ВВП і реалізації покладених на неї повноважень, фінансового забезпечення реалізації державних та місцевих соціальних та інших програм.

У структурі доходів Зведеного бюджету України податкові надходження становлять найбільшу частку. Так, у 2012 р. частка податкових надходжень до Зведеного бюджету України становила 79,4%. В 2013 р. вона зменшилась на 1,9%. У 2014 р. частка податкових надходжень становила 78,5%, а у 2015 р. знизилася до 78%. Такі показники свідчать, що роль податкових надходжень у формуванні доходів в умовах ринкових відносин є визначальною, отже ефективність здійснення державою покладених на неї функцій та соціальний розвиток суспільства в основному залежить від розміру сплачених податків.

Для того, щоб визначити як змінювались обсяги податкових надходжень до Зведеного бюджету в Україні за останні п'ять років, проведемо статистичний аналіз на основі офіційних статистичних даних. З цією метою дослідимо динаміку податкових надходжень до Зведеного бюджету України в гривнях та доларах США за середньорічним курсом НБУ впродовж 2012-2016 рр. (табл. 2).

Таблиця 2. Податкові надходження у Зведеному бюджеті України

Показник	Роки				
	2012	2013	2014	2015	2016
Податкові надходження у Зведеному бюджеті України, млрд. грн.	361	354	368	508	651
Середньорічна ціна 100 доларів США в гривнях за даними НБУ	799,10	799,30	1188,67	2184,47	2555,13
Середньорічна ціна 1 доларів США у гривнях (середньорічний курс за даними НБУ)	7,9910	7,9930	11,8867	21,8447	25,5513
Середньорічна ціна 1 гривні у доларах США (1/(середньорічний курс НБУ))	0,1251	0,1251	0,0841	0,0458	0,03914
Податкові надходження до Зведеного бюджету України, млрд. доларів США	45	44	31	23	25

Джерело: побудовано авторами за [5; 6; 10; 11]

Динаміка податкових надходжень у Зведеному бюджеті України дозволяє проаналізувати податкові надходження у часі. Аналіз рядів динаміки є найефективнішим засобом оцінки тенденцій і закономірностей

розвитку явищ. Розглянемо спочатку податкові надходження у Зведеному бюджеті України у млрд. дол. США. Враховуючи, що з 2014 р. відбулося різке підвищення ціни 1 долара США в гривнях, тобто зниження курсу національної валюти, то відповідно податкові надходження різко знизилися у доларовому еквіваленті (рис. 1).

Податкові надходження у гривневому еквіваленті є відносно сталими до 2014 р., адже курс гривні до долара був відносно стійким, але після підвищення курсу у 2-3 рази від рівня 2014 р., відбулося різке підвищення абсолютної суми податкових надходжень у Зведеному бюджеті 2015 р. на 140 млрд. грн. порівняно з 2014 р.

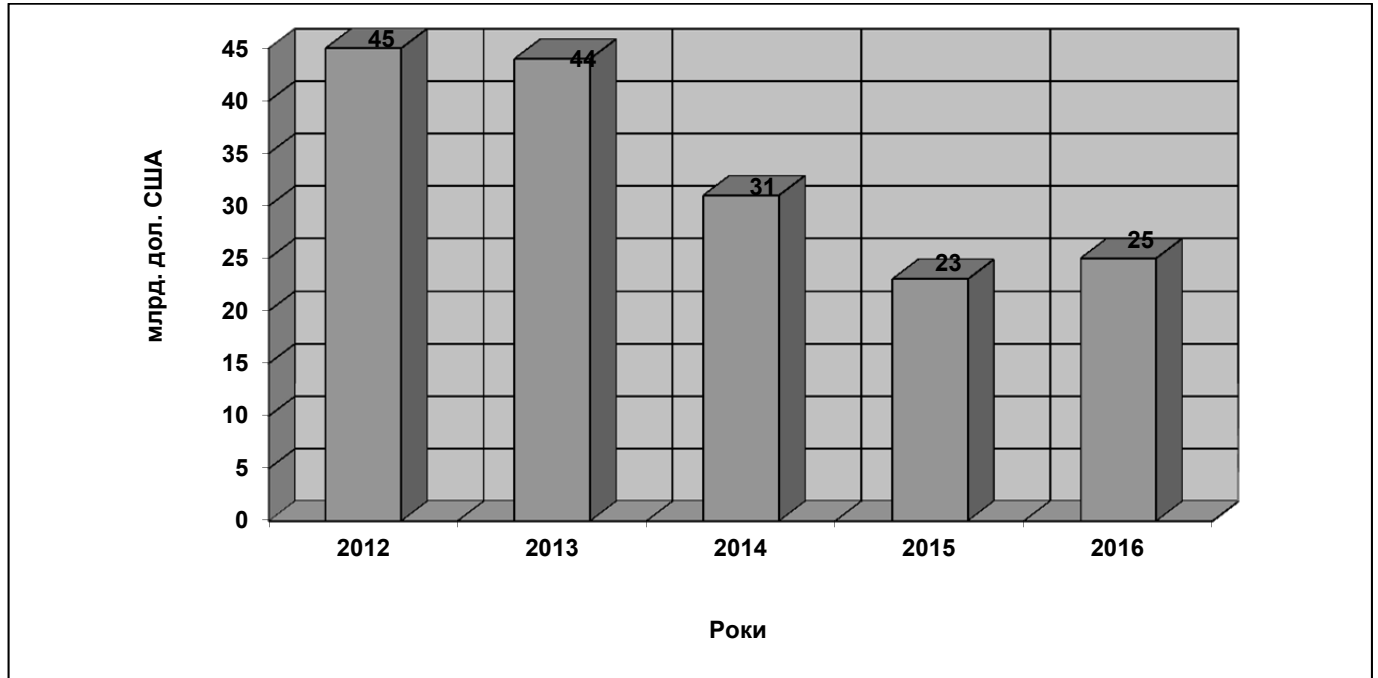

Рисунок 1. Податкові надходження у Зведеному бюджеті України, млрд. дол. США

Але таке різке збільшення відбулося лише за рахунок зниження курсу національної валюти. Динаміку податкових надходжень у Зведеному бюджеті України представлено на рис. 2

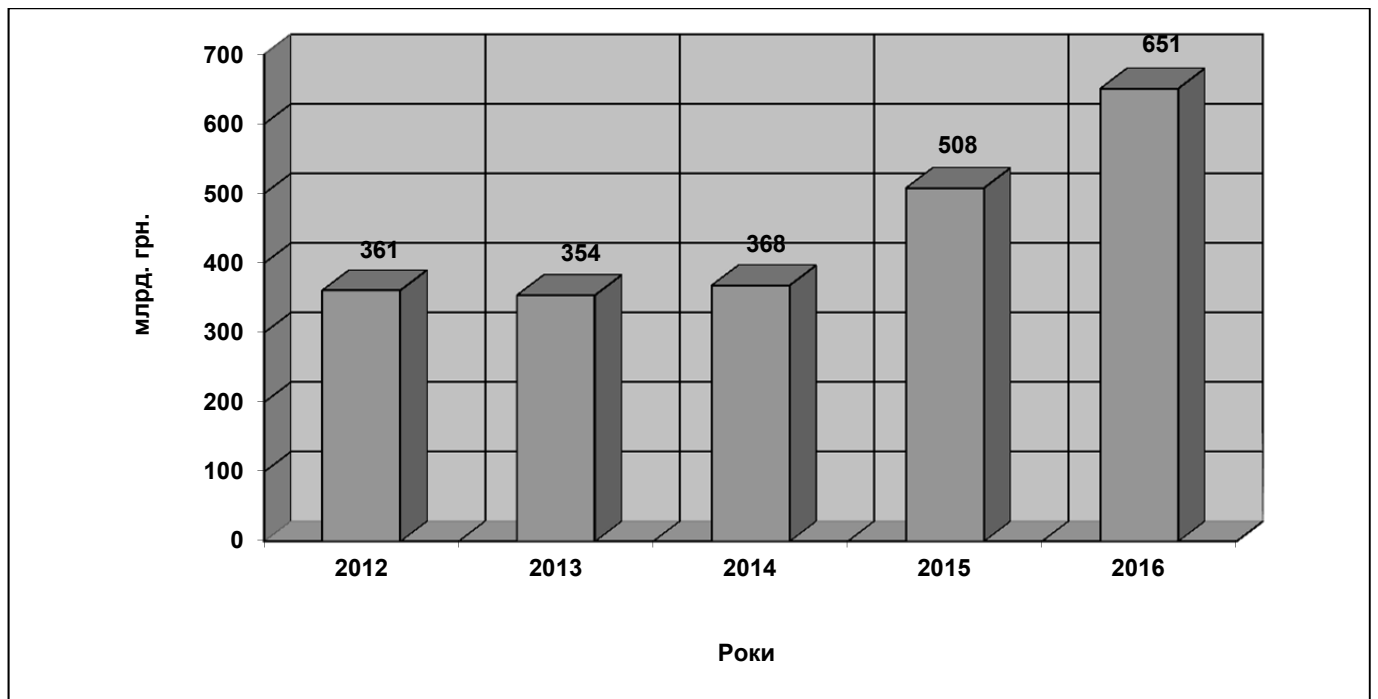

Рисунок 2. Податкові надходження у Зведеному бюджеті України, млрд. грн.

Для дослідження інтенсивності динаміки податкових надходжень до Зведеного бюджету України розрахуємо базисні та ланцюгові абсолютні їх прирости, темпи росту та темпи приросту. Також визначимо

середньорічний абсолютний приріст та темп приросту податкових надходжень. Абсолютний приріст ряду динаміки характеризує на скільки одиниць змінився поточний рівень показника порівняно з рівнем попереднього або базового періоду. Абсолютний приріст із змінною базою виражає абсолютну швидкість зміни рівнів ряду динаміки. Коефіцієнт росту характеризує у скільки разів зріс поточний (порівнюваний) рівень показника, що аналізується, порівняно з рівнем попереднього (базового) періоду. Темп росту – це коефіцієнт зростання, але представлений у відсотках. Темп приросту ряду динаміки показує на скільки відсотків змінився поточний (порівнюваний) рівень аналізованого показника порівняно з рівнем попереднього або базового періоду. Ряд динаміки, який ми досліджуємо є зімкненим і представлений як податкові надходження до Зведеного бюджету України за певний рік (табл. 3).

Таблиця 3. Аналіз інтенсивності динаміки щодо податкових надходжень у Зведеному бюджеті України

Показник	Роки				
	2012	2013	2014	2015	2016
Податкові надходження до Зведеного бюджету України, млрд. дол. США	45	44	31	23	25
Абсолютний приріст, млрд. дол. США	0	-1,0	-14,0	-22,0	-20,0
- базисний	-	-1,0	-13,0	-8,0	2,0
- ланцюговий					
Коефіцієнт росту	1	0,978	0,689	0,511	0,556
- базисний	-	0,978	0,705	0,742	1,087
- ланцюговий					
Темп росту, %	100	97,8	68,9	51,1	55,6
- базисний	-	97,8	70,5	74,2	108,7
- ланцюговий					
Темп приросту, %	0	-2,2	-31,1	-48,9	-44,4
- базисний	-	-2,2	-29,5	-25,8	8,7
- ланцюговий					

Джерело: розраховано авторами.

Абсолютний приріст податкових надходжень у Зведеному бюджеті України за періоди 2012-2013 рр., 2012-2014 рр., 2012-2015 рр., 2012-2016 рр. становив -1,0 млрд. дол.; -14,0 млрд. дол.; -22,0 млрд. дол.; -20,0 млрд. дол. відповідно від рівня 2012 р. (базисний метод).

Абсолютний приріст податкових надходжень у Зведеному бюджеті України в кожному році впродовж 2012-2016 рр. становив -1,0 млрд. дол.; -13,0 млрд. дол.; -8,0 млрд. дол.; 2,0 млрд. дол. відповідно (ланцюговий метод).

Коефіцієнт росту податкових надходжень до Зведеного бюджету України в 2012-2013 рр., 2012-2014 рр., 2012-2015 рр., 2012-2016 рр. становили 0,978; 0,689; 0,511; 0,556 відповідно від рівня 2012 р. (базисний метод).

Коефіцієнт росту податкових надходжень до Зведеного бюджету України в кожному році впродовж 2012-2016 рр. становив відповідно 0,978; 0,705; 0,742; 1,087 (ланцюговий метод).

Темп росту податкових надходжень до Зведеного бюджету України в 2012-2013 рр., 2012-2014 рр., 2012-2015 рр., 2012-2016 рр. становив 97,8%; 68,9%; 51,1%; 55,6% відповідно від рівня 2012 р. (базисний метод).

Темп росту податкових надходжень до Зведеного бюджету України в кожному році з 2012р. по 2016 р. становив 97,8%; 70,5%; 74,2%; 108,7% відповідно (ланцюговий метод).

Темп приросту податкових надходжень до Зведеного бюджету України до 2014 р. мав помірне спадання, але вже з 2014 р. відбулося прискорене спадання, тому можна відслідкувати загальну тенденцію до спаду податкових надходжень.

Визначимо середньорічний абсолютний приріст та темп приросту податкових надходжень до Зведеного бюджету України.

Середньорічний абсолютний приріст (за базисним методом):

$$\Delta = \frac{\Delta_{бкін.}}{m-1},$$

де Δ - середньорічний абсолютний приріст;

$\Delta_{бкін.}$ – абсолютний приріст кінцевий за базисним методом;

m – кількість років.

Для визначення середньорічного темпу приросту обов'язково спочатку визначаємо середньорічний коефіцієнт росту (за базисним методом):

$$K_p = \sqrt[m]{K_{бкін.}},$$

де K_p - середньорічний коефіцієнт росту;

$K_{бкін.}$ - коефіцієнт росту кінцевий за базисним методом;

m – кількість років.

$$T_p = 100 * K_p - 100,$$

де T_p - середньорічний темп приросту;

K_p - середньорічний коефіцієнт росту.

За представленими формулами було визначено, що за період з 2012 р. по 2016 р. в середньому в кожному році середньорічні податкові надходження у Зведеному бюджеті України зменшувалися на 4 млрд. дол. або на 13,67%.

Також визначимо чого вартий 1% податкових надходжень до Зведеного бюджету України в 2016 р., який розраховується як співвідношення абсолютного приросту й темпу приросту:

$$A\%_{2016} = \frac{\Delta t(\text{ланц.})}{T_p(\text{ланц.})},$$

де $A\%_{2016}$ - абсолютне значення одного відсотка приросту у 2016 р.;

$\Delta t(\text{ланц.})$ – абсолютний приріст у 2016 р. за ланцюговим методом;

$T_p(\text{ланц.})$ – темп приросту у 2016 р. за ланцюговим методом.

Результат розрахунку свідчить, що у 2016 р. кожен 1% означає зростання податкових надходжень у Зведеному бюджеті України на 0,23 млрд. дол.

Проведений статистичний аналіз підтверджує, що податкові надходження мають тенденцію до зниження внаслідок постійного зниження курсу національної грошової одиниці відносно долара США. Тому для збільшення надходжень як до державного бюджету, так і до місцевих бюджетів, необхідно здійснювати безперервний моніторинг центральними органами виконавчої влади податкових надходжень. Також для збільшення податкових надходжень важливим є реформування діючої податкової системи, яка буде орієнтована на збільшення податкових надходжень до усіх бюджетів бюджетної системи України та створення сприятливих умов для ведення малого та середнього бізнесу.

Слід зазначити, що реформування податкової системи має відбуватися виважено, враховувати загальну економічну ситуацію, рівень доходів громадян, дієвість законодавчої бази, розвиненість формальних і неформальних інститутів тощо. Зараз в Україні поступово йде реформування податкової системи. Основними напрямками та цілями його мають стати: зростання економіки; зменшення податкового навантаження на фонд оплати праці; спрощення адміністрування податків та зборів до бюджетів для виходу бізнесу із неформальної економіки; встановлення справедливих ставок податків по відношенню до суб'єктів господарювання; запровадження мораторію щодо змін податкового законодавства для відновлення інвестиційної привабливості країни.

На місцевому рівні головним завданням податкового регулювання має стати створення сприятливих умов для розвитку реального сектору економіки, фінансової стабілізації підприємств за рахунок зниження податкового навантаження, створення дієвих фіскальних умов для розвитку малого і середнього бізнесу, спрощення адміністрування податків і зборів, що сплачуються до відповідних бюджетів. Зниження податкових ставок податків і зборів, з огляду на зарубіжну практику, потенційно може сприяти активізації виробничої та інвестиційної діяльності підприємств адміністративно-територіальних утворень та, відповідно, збільшення надходжень до бюджетів навіть як у короткостроковому, так і у довгостроковому періоді. Вчені вважають, що це також сприятиме детінізації економіки [8; 12]. У процесі реформування податкових відносин та реалізації окреслених заходів місцевим органам влади та місцевого самоврядування необхідно надати право більш активно застосовувати податкові механізми для збільшення доходів місцевих бюджетів.

Однією з цілей податкових реформ в Україні було зниження податкового навантаження на фонд оплати праці. Законодавчі зміни, що були прийняті у кінці 2015 р. торкнулися єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування і запровадили єдиний розмір для всіх 22% та підвищили максимальну базу нарахування єдиного внеску до 25 мінімальних заробітних плат. Так відбулася спроба виведенню фонду оплати праці з «тіні», так як було знижено розмір єдиного внеску і це має сприяти детінізації доходів громадян. Другим етап виведення фонду оплати праці з «тіні» стало те, що з 01.01.2017 р. була підвищена мінімальна заробітна плата до розміру 3200 гривень. Такою дією уряд підвищує мінімальні соціальні стандарти громадян та забезпечує збалансоване надходження коштів від сплати єдиного внеску, які йдуть до фондів соціального страхування. Поряд з цим до підвищення мінімальної заробітної плати до 3200 гривень у кінці 2016 р. був прийнятий Верховною Радою України і підписаний Президентом України Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» № 1774-VIII від 06.12.2016, який торкнувся Закону «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» № 2464-VI від 08.07.2015. Згідно з цими змінами фізичні особи підприємці, які не одержують доходу, зобов'язані здавати не тільки пусті декларації, а й платити єдиний внесок. Це стосується тих підприємців, які під час простою в справах перейшли з єдиного податку на загальну систему оподаткування, а також про підприємців другої і третьої груп спрощеної системи оподаткування.

Динаміка податкових надходжень до державного та місцевих бюджетів України як основа виконання державою соціальної функції впливає на реалізацію пріоритетних напрямів бюджетної політики у сфері видатків, зокрема видатків соціального спрямування. Незаперечним є той факт, що пріоритетними в Україні в 2013–2016 рр. є видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення. Наприклад, в 2016 р. видатки такого спрямування склали майже третину всіх видатків Зведеного бюджету (рис. 3).

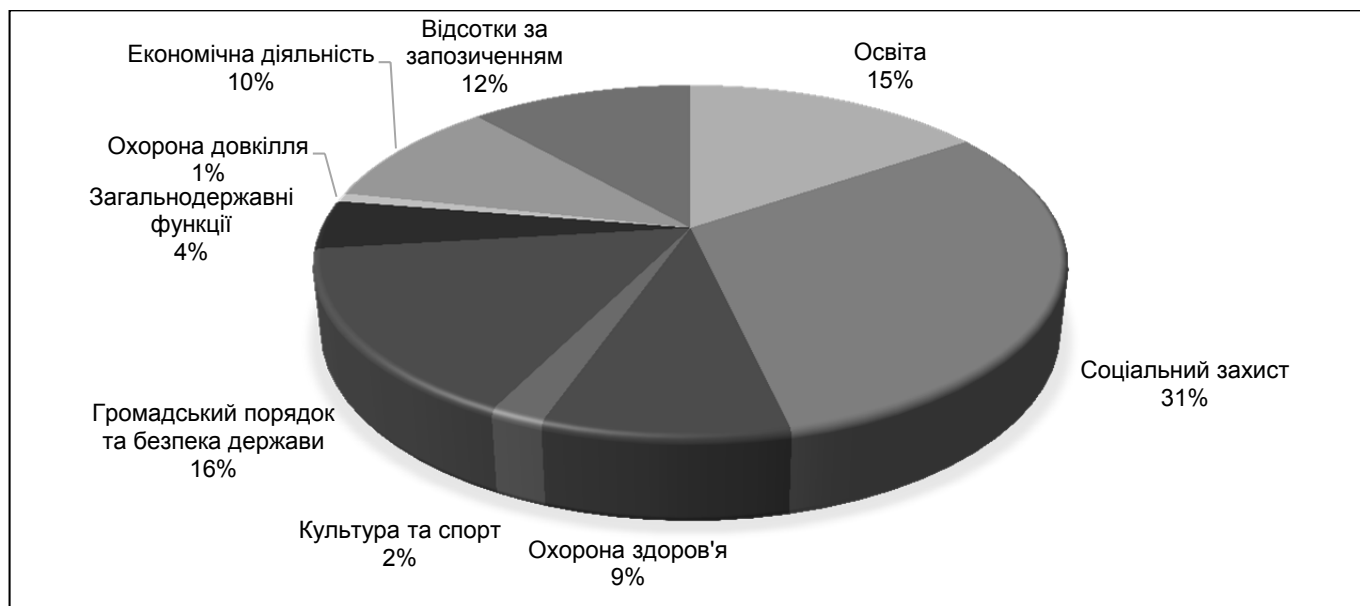

Рисунок 3. Структура видатків Зведеного бюджету України в 2016 р. у розрізі функціональної класифікації, %

Джерело: побудовано авторами за [10, 11]

В структурі видатків Зведеного бюджету України на соціальний захист і соціальне забезпечення припадає майже половина всіх видатків які спрямовані на соціальну сферу діяльності країни (охорона здоров'я, освіта, духовний і фізичний розвиток) (табл.4).

Таблиця 4. Аналіз структури видатків соціального спрямування Зведеного бюджету України за 2013–2016 рр. у розрізі функціональної класифікації

Рік	Всього видатки б-ту, млрд. грн.	Охорона здоров'я		Освіта		Духовний і фізичний розвиток		Всього на соціальну сферу		Соціальний захист і соціальне забезпечення		Всього видатки соціального спрямування	
		млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%
2013	505,8	61,6	12,2	105,5	20,8	13,7	2,7	180,8	35,7	145,1	28,7	325,9	64,4
2014	523,1	57,2	10,9	100,1	19,1	13,8	2,6	171,1	32,7	138,0	26,4	309,1	59,1
2015	679,9	71,0	10,4	114,2	16,8	16,2	2,4	201,4	29,6	176,3	25,9	377,7	55,6
2016	835,6	75,4	9,0	129,4	15,5	16,9	2,0	221,7	26,5	258,3	30,9	480,0	57,4

Джерело: побудовано за [10; 11].

При цьому простежується тенденція збільшення їх частки з 29 % у 2013 р. до 31% у 2016 р. За досліджуваний період величина соціальних видатків у Зведеному бюджеті України зросла від 145,1 млрд грн до 258,3 млрд грн, або у 1,8 рази. Значне підвищення спостерігаємо у 2016 р., де частка таких видатків порівняно з попереднім роком зросла на 5,6%. Водночас, у цілому частка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення у структурі видатків Зведеного бюджету України має тенденцію до зменшення, за винятком 2016 р., де спостерігається підвищення на 5,6% в порівнянні з попереднім роком, який має найнижчий показник за роки спостереження, хоча обсяг соціальних видатків за досліджуваний період зростав, за винятком 2014 р., на який припадає значне потрясіння в державі, і впродовж 2013 – 2016 рр. збільшився на 113,2 млрд. грн або на 78 % (з 145,1 млрд. грн. до 258,3 млрд. грн. відповідно). Впродовж 2013-2015 рр. посилювалась негативна тенденція зниження частки видатків соціального спрямування у структурі всіх видатків державного бюджету. Позитивні зрушення спостерігаємо лише у 2016 р., де частка таких видатків порівняно з попереднім роком зросла на 5,6 %. Проте, підвищення обсягу видатків відбулося за рахунок трансфертів пенсійному фонду та на фінансування програми житлових субсидій на комунальні послуги для населення здебільшого в опалювальний період [7].

Таким чином, для реалізації соціальної функції держава має вибудувати справедливу та достатню податкову систему, що може реалізуватися як наслідок податкового реформування. Реформа щодо зменшення податкового тиску на доходи населення має вивести доходи фізичних осіб з «тіні» та розмежувати платників податків за їхніми доходами для справедливого оподаткування.

При цьому реформування податкової системи має відбуватися поступово, ґрунтуючись на детальних наукових дослідженнях з використанням економіко-математичних розрахунків, що дозволить зробити податкову систему більш прозорою, стабільною та гнучкою.

Удосконалення системи оподаткування податку на доходи фізичних осіб, як одного з ключових джерел доходів бюджету, є одним з найпріоритетніших кроків, які дозволять сформувати ефективну податкову систему. Питання щодо розмежування доходів громадян дозволить не лише збільшити надходження до Зведеного бюджету України, а й забезпечить формування соціальної справедливості населення.

Висновки. Підсумовуючи проведені дослідження, можна зробити висновок, що економічне становище країни, а відповідно і рівень та динаміка податкових надходжень, потребує безперервного моніторингу та дослідження з метою попередження небажаних для соціально-економічного розвитку країни наслідків. Проаналізувавши податкові надходження у Зведеному бюджеті України бачимо, що вони є нестабільними. На податкові надходження суттєво впливає курс долара, чим він нижчий, тим більше податкових надходжень до бюджету, чим вищий, тим менше податкових надходжень до бюджету. До 2014 р. податкові надходження до усіх бюджетів були відносно стабільними, а вже починаючи з 2014 р. вони суттєво знизилися. На це вплинув існуючий політичний конфлікт на Сході України та погіршення економічної ситуації в країні.

Реформування діючої податкової системи є необхідним, але воно має відбуватися поступово. Реформи, які проводяться в податковій системі мають орієнтуватися на наукові розробки та дослідження, статистичний аналіз і проведені розрахунки за допомогою економіко-математичних методів та моделей. Податкова система України має стати прозорою, стабільною та гнучкою для збільшення надходжень до Зведеного бюджету України та реалізації державою її соціальної функції.

Список використаних джерел

1. Бюджетний Кодекс України: Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 08.07.2010 № 2456-VI (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
2. Податковий кодекс України: Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
3. Тарасюк М. Місцеві податки і збори у контексті реформування оподаткування в Україні / М. Тарасюк, І. Руденко // Вісник Київського нац. торговельно-економічного ун-ту. – 2012. – № 6. – С. 92–103.
4. Турянський Ю.І. Податки як джерело формування бюджетних надходжень держави / Ю.І. Турянський // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.18. – С. 229–234.
5. Доходи бюджету України – Ціна держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cost.ua/budget/revenue>
6. Середньорічний курс долара в гривнях [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/files/Exchange_r.xls
7. Качула С.В. Реформування місцевих фінансів та реалізація соціальних пріоритетів бюджетної політики в Україні / С.В. Качула // Економічний вісник університету. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди. – 2017. – Вип. 33/1. – С. 374–379.
8. Kuzelev M.O. Corporate social responsibility paradigm formation in Ukraine / M.O. Kuzelev // Економічний часопис ХХІ. – 2015. – №3-4(1). – С. 60–63.
9. Лисяк Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України : монографія / Л.В. Лисяк. – К. : НДФІ, 2009. – 600с.
10. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>
11. Офіційний сайт Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=264515>
12. Чугунов І.Я. Бюджетна стратегія суспільного розвитку / І.Я. Чугунов // Фінансова політика як складова економічного розвитку: Всеукр. наук.-практ. конф., тези-доп., Київ : КНТЕУ, 2017. – С. 40–43.

References

1. Biudzhetni kodeks Ukrainy vid 08.07.2010 r. №2456-VI. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
2. Podatkovy`j kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755-VI. : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
3. Tarasyuk M. and Rudenko I. (2012), *Miscevi podatky` i zbory` u konteksti reformuvannya opodatkovannya v Ukrayini* Local taxes and fees in the context of the reform of taxation in Ukraine] // *Visny`k Ky`yivs`kogo nacz. torgovel`no-ekonomichnogo un-tu*. №6, pp. 92–103.
4. Turyans`ky`j Yu.I. (2013), *Podatky` yak dzhерelo formuvannya byudzhethny`x nadxodzen` derzhavy`* [Taxes as a source of state revenue] // *Naukovy`j visny`k NLTU Ukrayiny`*. №. 23.18, pp. 229–234.
5. *Doxody` byudzhetu Ukrayiny` - Cina derzhavy`* [Budget revenues Ukraine - Cost State]. : <http://cost.ua/budget/revenue>
6. *Seredn`orichny`j kurs dolara v gry`vnyax* [The average dollar hryvnia]. : https://bank.gov.ua/files/Exchange_r.xls
7. Kachula S.V. (2017), *Reformuvannya miscevy`x finansiv ta realizaciya social`ny`x priory`tetiv byudzhethnoyi polity`ky` v Ukrayini* [Reform of local finance and implement social priorities of fiscal policy in Ukraine] // *Ekonomichni visnyk universytetu. Pereiaslav-Khmelnyskyi derzhavnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody*. № 30/1, pp. 162 - 169.

8. Kuzelev M.O. (2015), *Corporate social responsibility paradigm formation in Ukraine* // *Ekonomichnyj chasopys* 21. №3-4(1), pp.60-63.
9. Lysiak L.V. (2009), *Byudzhetna politika u sistemi derzhavnogo reguluvannya sotsialno-ekonomichnogo rozvitku Ukraini* [Fiscal policy in the system of state regulation of social and economic development in Ukraine]. K.: DNU AFU, 600 s.
10. Oficijnyj sajт Ministerstva finansiv Ukrainy. : <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>
11. Oficijnyj sajт Derzhavnoyi kaznachejs`koyi sluzhby` Ukrainy. : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=264515>
12. Chuhunov I.Ya. (2017), *Byudzhetna strategiya suspil`nogo rozvy`tku* [The budget strategy of social development] // *Finanova polity`ka yak skladova ekonomichnogo rozvy`tku: Vseukr. nauk.-prakt. konf., tezy`-dop., Ky`yiv: KNTEU, pp.40-43.*

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Качула Світлана Валентинівна, к.е.н., доцент кафедри фінансів
e-mail: s.kachula@ukr.net

Бодня Дмитро Андрійович, аспірант кафедри фінансів
e-mail: dima-class@ukr.net

Поривай Артем Олександрович, аспірант кафедри фінансів
e-mail: poryvay.artem@ukr.net
тел: +380989869152

Університет митної справи та фінансів
вул. Ростовська, 43, м. Дніпро, 49023

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Качула Светлана Валентиновна, к.э.н., доцент кафедры финансов
e-mail: s.kachula@ukr.net

Бодня Дмитрий Андреевич, аспирант кафедры финансов
e-mail: dima-class@ukr.net

Поривай Артем Александрович, аспирант кафедры финансов
e-mail: poryvay.artem@ukr.net

Университет таможенного дела и финансов
ул. Ростовская, 43, г. Днепр, 49023

DATA ABOUT THE AUTHORS

Kachula S.V., Cand.Econ.Sc., Associate Professor Department of Finance
e-mail: s.kachula@ukr.net

Bodnya D.A., PhD student of the Department of Finance
e-mail: dima-class@ukr.net

Poryvay A.O., PhD student of the Department of Finance
e-mail: poryvay.artem@ukr.net

University of Customs and Finance
43 Rostovska Str., Dnipro, 49023, Ukraine

УДК 330.101: 338

ТЕОРИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМУ МОНЕТАРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Коркач І.В.

Предметом дослідження є становлення, розвиток та еволюція теоретичних методів механізму монетарного регулювання економічних процесів.

Мета статті полягає у розробці теоретичного підходу до визначення змісту та структури механізму монетарного регулювання, на основі чого здійснено теоретичні узагальнення та обґрунтування положень щодо основних закономірностей еволюції, функціонування та трансформації даного механізму в контексті становлення монетарних передумов для стабільного економічного зростання.

Теоретичну і методологічну основу дослідження становлять праці провідних вітчизняних і зарубіжних учених з питань економічної теорії та її історії, в яких знайшли відображення питання монетарного аналізу економіки. Використано системний підхід до вивчення явищ і процесів.

Результат роботи. Обґрунтовано та узагальнено теоретичні аспекти, що характеризують основні напрями стабілізації економічного розвитку, шляхом застосування монетарних механізмів регулювання інфляційних процесів.

Галузь застосування результатів: у наукових дослідженнях щодо монетарного механізму регулювання інфляційних процесів, у галузі історико-економічних наук, при підготовці підручників, навчальних посібників та іншої навчально-методичної літератури з економічної теорії та її історії.

Висновок. Розкрито теоретико-концептуальну сутність монетарних режимів із визначенням цілей монетарної політики, здійснено класифікацію монетарних режимів.

Ключові слова: монетарна політика, монетаризм, грошово-кредитна політика, механізм монетарного регулювання.

ТЕОРИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ МЕХАНИЗМА МОНЕТАРНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ

Коркач И.В.

Предметом исследования является становление, развитие и эволюция теоретических методов механизма монетарного регулирования экономических процессов.

Цель статьи заключается в разработке теоретического подхода к определению содержания и структуры механизма монетарного регулирования, на основе чего осуществлен теоретические обобщения и обоснования положений относительно основных закономерностей эволюции, функционирования и трансформации данного механизма в контексте создания миниатюрных предпосылок для стабильного экономического роста.

Теоретическую и методологическую основу исследования составляют труды ведущих отечественных и зарубежных ученых по вопросам экономической теории и ее истории, в которых нашли отражение вопросы монетарного анализа экономики. Использован системный подход к изучению явлений и процессов.

Результат работы. Обосновано и обобщены теоретические аспекты, характеризующие основные направления стабилизации экономического развития, путем применения монетарных механизмов регулирования инфляционных процессов.

Область применения результатов: в научных исследованиях по монетарного механизма регулирования инфляционных процессов, в области историко-экономических наук, при подготовке учебников, учебных пособий и другой учебно-методической литературы по экономической теории и ее истории.

Вывод. Раскрыты теоретико-концептуальную сущность монетарных режимов с определением целей монетарной политики, осуществлена классификация монетарных режимов.

Ключевые слова: монетарная политика, монетаризм, денежно-кредитная политика, механизм монетарного регулирования.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT MECHANISM MONETARY REGULATION OF ECONOMIC PROCESSES

Korkach I.V.

The subject of research is the formation, development and evolution of theoretical methods mechanism of monetary regulation of economic processes.

The purpose of the article is to develop a theoretical approach to determining the content and structure of monetary regulation mechanism, based on what the theoretical generalization and justification of the provisions on fundamental laws of evolution, operation and transformation of this mechanism in the context of creating monetary prerequisites for sustainable economic growth.

Theoretical and methodological basis of the research work are leading domestic and foreign scholars on economic theory and its history, which reflects issues of monetary analysis of the economy. Used a systematic approach to the study of phenomena and processes.

The result. Proved and generalized theoretical aspects characterizing the basic directions of stabilization of economic development, through the use of monetary regulation mechanisms inflation.

Range of application results in research on monetary inflation adjustment mechanism in the field of History and Economics, in the preparation of textbooks and other educational materials on economic theory and history.

Conclusion. Reveals the theoretical and conceptual nature of the monetary regime of the definition of monetary policy purposes, the classification of monetary regimes.

Keywords: monetary policy, monetarism, monetary policy, monetary regulation mechanism.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку багато держав, також і Україна формують свої власні моделі державного регулювання. Дуже важливим є вибір інструментів державного регулювання, тому що саме він значно впливає на демократичний устрій в суспільстві. Одним з інструментів державного регулювання є монетарна політика. Більшість сучасних економістів розглядають монетарну (кредитно-грошову) політику як найбільш прийнятний для демократичного суспільства інструмент державного регулювання національної економіки.

У сучасних умовах розвитку ринкової економіки в Україні помітно зростає значення наукового обґрунтування ефективної монетарної політики, зорієнтованої на створення монетарних умов для сталого економічного зростання. Становлення інститутів ринкової економіки та їх функціонування тісно пов'язані з висуненням на перший план економічної науки і практики всебічного дослідження методів регулювання господарства.

Світова практика нагромадила значний досвід у формуванні та реалізації ефективного механізму монетарного регулювання в часи економічної нестабільності, використання якого дозволило країнам досягти значних результатів у стабілізації грошового обігу та зниженні інфляції.

Аналіз останніх наукових досліджень. Фундаментальні теоретичні основи дослідження системи і механізму монетарного регулювання економіки закладені у працях Дж. Кейнса, Дж. Гікса, А. Гансена, Р. Гаррода, Ф. Модільяні, Дж. Міда, Л. Метцлера, М. Фрідмена, Я. Тінбергена, Р. Лукаса, Е. Прескотта, Р. Барро. Серед сучасних економістів питання монетарного регулювання та проблем здійснення грошової політики займає значне місце у працях Д. Апл'ярда, І. Барренса, О. Бланшара, М. Бордо, А. Бліндера, М. Вудфорда, Дж. Галі, М. Гудфренда, Р. Кейвза, Р. Кінга, Р. Кларіда, Д. Коландера, Б. Маккаллума, Г. Манківа, М. Обстфельда, М. Паркіна, К. Рогоффа, Д. Ромера, Л. Свенсона, Дж. Френкеля, А. Шварц. Різні аспекти монетарного регулювання та грошової політики у період трансформації у постсоціалістичних країнах висвітлено у працях зарубіжних вчених - Л. Бальцеровича, Ч. Виплоша, Є. Гайдара, А. Гелба, М. Гроницького, М. Дамбровські, М. Де Мело, С. Денізера, С. Дробишевського, Г. Калво, Г. Колодко, Я. Корнаї, А. Ослунда, Дж. Сакса, С. Фішера, Я. Цвейнара. Проте, далеко не весь потенціал знань нагромаджений зарубіжними вченими в галузі вивчення грошово-кредитних відносин, може бути беззастережно використаний в умовах трансформаційних перетворень економіки України. У зв'язку з цим значна увага з боку вітчизняних вчених приділяється дослідженню характерних для перехідного періоду закономірностей грошового обігу та його еволюції в умовах глобалізації та євроінтеграції. У вітчизняній науковій літературі досить ґрунтовно вивчаються проблеми монетарного регулювання, роль монетарних інструментів та доцільність використання певних монетарних режимів в забезпеченні економічного зростання. Вагомий внесок у теорію макрорегулювання та дослідження грошово-кредитних відносин зробили О. Барановський, О. Береславська, І. Радіонова, А. Гальчинський, А. Гриценко, В. Гесць, О. Дзюблук, Б. Кваснюк, В. Козюк, Т. Ковальчук, М. Крупка, В. Лагутін, В. Лисицький, І. Лукінов, І. Лютий, В. Міщенко, І. Михасюк, О. Мельник, О. Петрик, М. Савлук, А. Чухно, П. Юхименко, П. Леоненко, Ю. Пахомов, В. Плотніков, В. Новицький та інші [9, с.4]

Виклад основного матеріалу дослідження. Для кожної країни вагомим значення набуває політика у сфері грошового обігу та кредиту. Монетарна політика виступає основним елементом та суттєвою складовою економічної політики держави, важливою є її роль у розвитку загальнонаціональних, а також глобальних, економічних процесів. Це зумовлено тим, що монетарна політика має за мету забезпечення ефективного функціонування економіки шляхом регулювання пропозиції грошей на грошовому ринку. При цьому її основними цілями є стабільність обмінного курсу, цінова стабільність, збалансування платіжного балансу, забезпечення зайнятості, зростання суспільного добробуту тощо.

Під монетарною політикою розуміють комплекс взаємозв'язаних, скоординованих на досягнення певних цілей заходів щодо регулювання грошового ринку, які проводить держава через свій центральний банк. Вирішальну роль у формуванні монетарної політики країни відіграє Національний Банк, який згідно Конституції України статті 100, відповідає перед суспільством за стан монетарної політики.

Основне завдання монетарної політики полягає в досягненні обсягу національного виробництва, що характеризується повною зайнятістю та відсутністю інфляції. Ця політика передбачає збільшення пропозиції грошей під час економічного спаду для стимулювання витрат і її обмеження у період інфляції для зменшення витрат. Більшість економістів вважає монетарну політику потужним стабілізатором, основною перевагою якої є гнучкість.

Умовою сталого економічного зростання економіки є підтримання стабільно низького рівня інфляції. Забезпечення цієї умови вимагає від уряду проведення відповідної стабілізаційної політики, зокрема за допомогою монетарних інструментів центрального банку впливати на ситуацію на грошово-кредитному ринку і, як результат, досягти поставлених цілей. Визначальну роль у розробці і реалізації антиінфляційної стратегії відіграє вибір прийнятного монетарного режиму або, іншими словами, стратегії монетарної політики.

Стратегія монетарної політики будується на основі таких принципів [4, с.44-45]: цілеспрямованість (чітке визначення системи цілей монетарної – політики: кінцевих, проміжних, оперативних);

транспарентність (прозорість політики центрального банку); – визначеність часових горизонтів (встановлення граничних строків, в – межах яких центральний банк досягає поставлених цілей);

відповідальність (підзвітність) центрального банку (здійснення – комунікаційної політики: публікації звітів, оприлюднення прогнозів тощо).

Об'єктами монетарної політики виступають такі елементи грошового ринку: маса грошей в обігу, швидкість обігу грошей, ставка процента, валютний курс та ін.

Головним суб'єктом монетарної політики держави є Центральний банк. Він очолює банківську систему, регулює грошово-кредитну діяльність комерційних банків країни, здійснює грошову емісію, тобто здійснює монетарну політику в інтересах національної економіки. [3, с. 49.]

Дослідники визначають кілька видів монетарної політики:

Стимулююча монетарна політика (експансіоністська) - спрямована на зростання сукупних витрат шляхом зростання грошової маси і зниження ставки відсотка.

Стримуюча монетарна політика (рестрикційна) – полягає у зниженні сукупних витрат шляхом зменшення грошової маси та підвищення ставки відсотка.

Жорстка монетарна політика - спрямована на фіксацію або підтримку стабільного обігу грошової маси в економіці.

Гнучка монетарна політика - спрямована на фіксацію або підтримку процентних ставок на заданому рівні.

Стимулююча монетарна політика використовується як засіб боротьби з безробіттям. Здійснюється вона в період економічного спаду, має на меті стимулювання зростання ділової активності та «підбадьорення» економіки. Така політика полягає у здійсненні центральним банком заходів зі збільшення пропозиції грошей. Основними інструментами стимулюючої монетарної політики є зниження облікової ставки центрального банку та норми обов'язкового резервування, купівля центральним банком державних цінних паперів.

Стримуюча монетарна політика спрямована на зниження ділової активності і розглядається як засіб боротьби з інфляцією, здійснюється вона в період «перегріву» економіки, буму. Така політика здійснюється через проведення центральним банком заходів щодо зменшення пропозиції грошей.[1, с.96].

Використання центральними банками тих чи інших монетарних механізмів та інструментів залежить від історичних умов формування у країні монетарного середовища та розвитку загальноекономічних процесів.

У процесі здійснення економічних перетворень у державі (започаткування проведення структурних реформ, змін у фінансовій політиці, змін форми власності тощо) вдосконалювались і монетарні механізми та інструменти.

Розгляд питань ефективного регулювання грошових відносин у країні та досягнення макрофінансової стабільності передбачає дослідження структури інструментів та характеру дії механізму монетарного регулювання.

Помилково було б вважати, що ці питання є новими для теорії і практики грошових відносин. Проте немає і суттєвих підстав стверджувати, що механізм монетарного регулювання є достатньо дослідженим.

Ознайомлення з сучасною фінансовою літературою засвідчило, що до теперішнього часу не існує усталених підходів до побудови механізму монетарного регулювання. Це, обумовлюється тим, що у вітчизняних наукових дослідженнях відсутнє чітке трактування сутності такого механізму та не розроблена комплексна методика вивчення механізму монетарного регулювання.

Так, у деяких наукових дослідженнях під механізмом монетарного регулювання розуміють грошово-кредитний механізм, або механізм грошово-кредитної політики. Тому базуючись на існуючих напрацюваннях зарубіжних науковців в теорії економічних механізмів, спробуємо розробити теоретичну концепцію побудови механізму монетарного регулювання та визначимо його складові.

У дисертаційній роботі Сліпченко Т.О. у результаті проведеного аналізу науковець спираючись на існуючі теоретичні напрацювання, пропонує визначення змісту поняття „механізм монетарного регулювання».[9, с.36]

Виділивши окремі підходи у визначенні суті механізму монетарного регулювання та особливостей його структури, та теоретично їх обґрунтувавши, Сліпченко Т.О вважає, що категорію «механізм монетарного регулювання» можна трактувати як: спосіб та функціональна сукупність теоретичних домінант обґрунтування монетарного режиму, системи монетарних трансмісійних процесів та організаційно-економічних заходів, що формують умови і порядок регулювання монетарних процесів центральним банком з метою досягнення цінової та макроекономічної стабільності, як провідних монетарних факторів зростання економіки [9, с.37].

Згідно теорії економічних механізмів, у загальному вигляді функціонування механізму монетарного регулювання можна представити у такому вигляді: отримання повної та всебічної інформації про стан об'єкта регулювання – аналіз інформації – прийняття рішень – внесення змін за результатами здійснення регулюючих процесів.

Зазначимо, що механізм монетарного регулювання покликаний забезпечити регулювання грошових відносин з метою досягнення стратегічних цілей держави, а саме: зростання економіки, забезпечення повної зайнятості та низький рівень інфляції. З огляду на це регулювання грошових відносин означає сукупність засобів цілеспрямованого впливу суб'єкта на об'єкт з метою досягнення визначених цілей та отримання результату. При цьому необхідно підкреслити, що механізм монетарного регулювання формується з метою реалізації грошово-кредитної політики держави. Механізм монетарного регулювання є самостійною і особливою сферою грошових відносин, яка має свою специфіку і принципи функціонування.

Дослідження механізму монетарного регулювання вимагає насамперед побудови теоретико-методологічної бази, яка дозволить розробити загальні принципи оптимізації макроекономічних процесів функціонування механізму монетарного регулювання в транзитивній економіці, сформує конкретні умови для підвищення ефективності та уникнення помилкових рішень в реалізації монетарного регулювання економічних процесів.

Зазначимо, що механізм монетарного регулювання покликаний забезпечити регулювання грошових відносин з метою досягнення стратегічних цілей держави, а саме: зростання економіки, забезпечення повної зайнятості та низький рівень інфляції. З огляду на це регулювання грошових відносин означає сукупність засобів цілеспрямованого впливу суб'єкта на об'єкт з метою досягнення визначених цілей та отримання результату. При цьому необхідно підкреслити, що механізм монетарного регулювання формується з метою реалізації грошово-кредитної політики держави [9, с.32].

Механізм монетарного регулювання є самостійною і особливою сферою грошових відносин, яка має свою специфіку і принципи функціонування. Перед тим, як визначитися зі структурою інструментів механізму монетарного регулювання, сформулюємо положення, яким повинна відповідати його структурна побудова.

Отже, механізм монетарного регулювання повинен відображати потребу: – забезпечення реалізації особливостей та пріоритетів грошово-кредитної політики, спрямованої на економічне зростання країни; – об'єднання узгодженою цільовою спрямованістю інструментів монетарного регулювання, підвищення рівня їх ефективності; – врахування специфіки, зрілості та функціонування грошових відносин у країні.

Зважаючи, що механізм монетарного регулювання є складовою економічного механізму, його можна подати як систему форм і методів впливу на економічний розвиток в цілому та сукупність інструментів, за допомогою яких можна оцінити ефективність цього впливу.

З іншого боку, оскільки будь-яке регулювання в державі здійснюється через певні закони, постанови, положення, інструкції тощо, під механізмом монетарного регулювання можна розуміти як сукупність організаційно-правових норм та важелів, які регламентують поведінку суб'єктів грошових відносин.

Щодо практичного значення механізму монетарного регулювання, то це система конкретних інструментів, які використовують суб'єкти регулювання для впливу на грошово-кредитну сферу і через які відбувається досягнення як стратегічних державних, так і приватних інтересів. Такий методологічний підхід дає нам можливість розглядати механізм монетарного регулювання на декількох рівнях. На найвищому рівні механізм монетарного регулювання є системою специфічних еко- номічних відносин, які виникають між їх суб'єктами на стадії формування, розподілу та перерозподілу грошових ресурсів.

На більш нижчому рівні механізм монетарного регулювання являє собою організаційно-правові та методичні положення, які визначають функціонування грошових ресурсів у економіці держави, їх практичне використання для досягнення визначених цілей та завдань. Механізм монетарного регулювання можна подати як комплекс спеціально-розроблених і законодавчо закріплених у державі інструментів та важелів, спрямованих на реалізацію пріоритетів грошово-кредитної політики держави.

Механізм монетарного регулювання на практичному рівні – це сукупність взаємопов'язаних інструментів, які забезпечують регулювання кон'юнктури грошового ринку, контроль за динамікою вартості національних грошей.

Теоретичне розуміння механізму монетарного регулювання та його практична спрямованість ґрунтується на таких концептуальних положеннях: – механізм монетарного регулювання є складовою системи державного управління економічними процесами країни, займаючи в ньому своє особливе місце; – зміст механізму монетарного регулювання обумовлений закономірностями розвитку грошових відносин, їх місцем та роллю в процесі суспільного відтворення; – внутрішня структура механізму монетарного регулювання характеризується комплексом взаємопов'язаних і взаємодіючих елементів, які є його рушійною силою; – основне призначення складових механізму монетарного регулювання полягає у регулюванні пропозиції грошей та встановленні їх вартості, розподілі та перерозподілі грошових ресурсів з метою забезпечення потреб держави, господарюючих суб'єктів і населення (домогосподарств).

Важливим аспектом вивчення механізму монетарного регулювання є аналіз монетарних режимів як його складової. Режими монетарної політики в сучасному розумінні ввійшли в практику грошово-кредитного регулювання з початку 70-х років XX століття. В другій половині XX століття антиінфляційна політика стала основним пріоритетом діяльності центральних банків більшості країн світу. Було вироблено методи монетарної політики, які базувались на принципах підзвітності автономного центрального банку суспільству, прозорості його політики і передбачали використання чітко структурованої системи цільових орієнтирів монетарної політики. [9, с.43]

Грошово-кредитна (монетарна) політика є однією з найважливіших складових державної економічної політики і від того наскільки ефективно використовуються її інструменти, від адекватності монетарної політики реальним економічним умовам в певній мірі залежить динаміка соціально-економічного розвитку держави.

Оскільки монетарна політика є одним з напрямів загальнодержавної економічної політики, її кінцеві цілі виступають як частина глобальної стратегії, що визначається законодавчими й виконавчими органами влади.

На сьогодні не існує єдино правильного погляду на трактування основних стратегічних та тактичних цілей монетарної політики. Так, ряд економістів притримується думки, що пріоритетною метою монетарної політики є лише досягнення цінової стабільності [7, с.87]. С. Фішер та Р. Дорнбуш визначають дві стратегічні основні цілі: темпи інфляції та рівень безробіття. Ще ряд дослідників розширюють набір стратегічних цілей монетарної політики до: забезпечення цінової стабільності, повної зайнятості та зростання реального продукту [8, с.21].

За допомогою грошово-кредитної політики представники різних економічних шкіл радять по-різному впливати на макроекономічні параметри. На сьогоднішній день кейнсіанська і монетаристська концепції монетарної політики є найбільш відомими та затребуваними теоретичними платформами розробки монетарної політики як в теоретичному, так і в практичному контексті.

Кейнсіанська теорія характеризує суть грошей з позиції їх ролі в процесі реалізації антикризової політики і стимулювання виробництва у державному регулюванні економіки.

Виникла кейнсіанська концепція в 30-х роках XX століття. Її ідеї були викладені у праці Джона Мейнарда Кейнса «Загальна теорія зайнятості процента і грошей», яка була опублікована у 1936 році, і в

якій на прикладі великої депресії у США були аргументовані засади антикризової політики і грошові важелі впливу держави на економіку.

Зокрема, Дж. М. Кейнс стверджував, що гроші, виконуючи своє особливе призначення - виступають джерелом підприємницької наснаги. Виходячи з цього, він сформував концепцію «керованих грошей», яка полягає в їх державному регулюванні з ціллю стимулювання ефективного платоспроможного попиту. За Кейнсом, гроші виступають інструментом та водночас об'єктом регулювання з боку держави. Дж. М. Кейнс зазначав, що неефективна грошова система виступає могутньою зброєю, яка може зруйнувати повністю економічну систему та суспільний устій країни. [6, с. 209].

Дж. М. Кейнс одним з перших серед сучасних західних теоретиків відкрито визнав, що капіталізм серйозно хворий, що основними недугами його економічного життя є безробіття, нестача попиту, які мають не випадковий, а закономірний характер і породжені особливостями капіталістичного господарського механізму, який, на його думку, потребував систематичних коригувань з боку держави. Головна ж небезпека криється в хронічній нестачі попиту на товари. Тому необхідно випускати в обіг додаткові платіжні засоби для стимулювання витрат населення і компаній, заохочувати банківський кредит зниженням відсоткових ставок, безпосередньо створювати додатковий попит з боку державного сектору за допомогою бюджетних асигнувань.

Дж. М. Кейнс сформулював кількісну теорію грошей наступним чином: «Якщо існує неповна зайнятість факторів виробництва, міра їх використання буде змінюватися в тій же пропорції, що і кількість грошей» [6, с.244].

У своїй теорії державної грошової політики Дж. М. Кейнс, виступав проти спонтанних змін цін, що завдають значної шкоди економічній кон'юктурі і стверджував, що гроші мають самостійну цінність і до них має бути застосована певна регулююча політика.

Послідовники Дж. М. Кейнса зосередили свою увагу на вивченні проблем економічного зростання, фактично поза тісним зв'язком з процесами грошового обігу, в практиці державного регулювання перевага надавалась бюджетним методам.

Найдієвішим інструментом державного регулювання економіки Кейнс вважав бюджетну політику, зокрема прямі державні видатки для стимулювання ефективного попиту, а також вилучення державою заощаджень за допомогою системи податків та позик. Особливого значення у стимулюванні приватних інвестицій він надавав прямим державним бюджетним видаткам. Окрім бюджетних заходів значна роль в механізмі реалізації державного регулювання економіки вченим відводилась і монетарним інструментам, за допомогою яких уряд також може впливати на регулювання ставки процента, на схильність до споживання, очікування економічних суб'єктів, стимулювання приватних інвестицій і таким чином на загальний стан економіки. Як зазначає М. Блауг, Кейнс доводив, що монетарна політика відносно малоефективна для стимулювання ділової активності. «Але поки вона діє, то впливає швидше через непрямий механізм відсоткової ставки, ніж через пряме витрачання грошей на товари. Проте, внаслідок високої еластичності заміщення між готівковими грошима та облігаціями, а також низької еластичності інвестицій за відсотком, від цього непрямого механізму не можна очікувати суттєвих ефектів» [2, с.572].

Грошово-кредитна політика, відповідно до кейнсіанської теорії, має реалізовуватися у відповідності з тими чи іншими фазами економічного циклу і мобільно реагувати на стан національної економіки. Однак слід відмітити, що хоча кейнсіанці простежують можливість впливу процентної ставки на розміри інвестицій і на реальний ВВП, вони одночасно засвідчують можливість виникнення так званої «пастки ліквідності», сенс якої полягає в тому, що при зниженні процентної ставки, в умовах збільшення обсягів грошової пропозиції, у інвесторів все одно не виникає бажання збільшувати попит на гроші.

Отже, головною ідеєю Кейнса є переконання в тому, що динаміка виробництва і рівень зайнятості визначаються не факторами пропозиції (розмір капіталу і продуктивність праці), а факторами попиту. Тому кейнсіанську теорію ще називають теорією ефективного попиту, головна ідея якої в тому, щоб через стимулювання і активізацію сукупного попиту впливати на пропозицію товарів і їх виробництво та підвищити рівень зайнятості.

Думки Кейнса по-різному були сприйняті дослідниками-економістами. Багато економістів оцінили їх позитивно, вбачаючи в них наукове новаторство. Серед них лауреати Нобелівської премії Пол Семюельсон, Дж. Тобін, Ф. Модільяні і Р. Солоу. Є всі підстави стверджувати, що економічну політику в період після Другої світової війни, особливо з початку 60-х і до кінця 70-х рр., в основному можна характеризувати як соціальний експеримент в управлінні пошуком, що полягав у використанні бюджетних і грошових кредитних інструментів для досягнення оптимального рівня очікуваних витрат в економіці і перевіряв правильність положень нової школи, розвинутих Дж. Кейнсом та його послідовниками.

Теоретичні ідеї Дж. М. Кейнса отримали свій логічний розвиток у працях неокейнсіанців, які запропонували розгорнуту систему практичних заходів державного впливу на економічні процеси. Зокрема, практична програма Р. Гарода передбачала дві основні складові: політику тривалого стимулювання темпів економічного розвитку та стабілізаційні заходи.

У сучасний період виокремлюється ще один напрям сучасного кейнсіанства – посткейнсіанство. Окремі дослідники виділяють в його структурі монетарне кейнсіанство, представниками якого є С. Вайнтрауб, Р. Клауер, П. Девідсон, Х. Мінські, А. Лейонхуфвуд, А. Лернер, П. Веллс та ін. Прихильники посткейнсіанства виступають за подальше вдосконалення механізму державного регулювання ринкової економіки на підставі не тільки короткострокового, але й довгострокового індикативного планування. Необхідність його застосування пояснюється висуванням на перший план проблем зростаючої дефіцитності

базових ресурсів (енергії, сировини, продовольчих товарів), проблем транспорту, інформації та зв'язку, охорони навколишнього середовища.

Монетарне кейнсіанство центром свого дослідження ставить, по-перше, проблему дослідження грошового фактора в економіці, а по-друге, проблем невизначеності щодо майбутнього й очікуваного напрямку розгортання господарського процесу. Визначальну роль, на їхню думку, в економіці має врахування грошового аспекту функціонування економіки та фактора невизначеності.

Криза кейнсіанської школи виникла у 70-х роках минулого століття. Домінуючим в економічній науці стає неокласичний напрямок, відбувається розширення впливу монетаризму. Головний теоретик монетаризму – лауреат Нобелівської премії, відомий американський економіст М. Фрідмен. Монетаризм – теорія стабілізації економіки, в якій основну роль відіграють грошові фактори.

Його мета – досягнення економічної стабільності шляхом оздоровлення грошового обігу, створення атмосфери, в якій людина знаходить економічну свободу, а підприємець прагне до капіталовкладень, ризику [1, с. 215]. Основою монетаризму є класична кількісна теорія грошей щодо причинного зв'язку між кількістю грошей в економіці та рівнем товарних цін.

Як уже зазначалося, найважливішим представником монетаристського напрямку в економічній науці є американський економіст Мілтон Фрідмен, який з групою вчених Чиказького університету, виступили проти кейнсіанських постулатів державного регулювання економіки та запропонували альтернативу кейнсіанському підходу. Стаття М. Фрідмана та Д. Мейселмена «Відносна стабільність швидкості обігу грошей і мультиплікатор інвестицій у Сполучених Штатах, 1897–1958 рр.» поклала початок дискусій щодо питань стабілізаційної політики у 1960–70-х рр. Новизна концепції Фрідмана, полягала в тому, що вона, на відміну від кейнсіанського підходу, обмежується жорсткою грошовою політикою. На його думку, за допомогою оптимального застосування монетарних інструментів можна уникнути затяжної депресії.

Монетаристи, як і економісти-класики, наголошували, що грошова маса є основним детермінантом сукупного попиту на товари і послуги в економіці. З їхнього погляду, традиційна кейнсіанська модель годиться для опису короткострокових результатів проведення монетарної політики, тобто, на їхню думку, у короткостроковому періоді зміни грошової маси дійсно впливають на реальні економічні змінні, такі, як рівень зайнятості і обсяг виробництва. Однак у довгостроковому періоді реальні наслідки застосування монетарних інструментів сходять нанівець і єдиним економічним показником, що змінюється в результаті такої політики, є рівень цін.

На думку Фрідмана, грошово-кредитні відносини виходять на перший план в економічному розвитку і тому можуть бути стихійним регулятором економічних процесів. У циклічності економічного розвитку особливу увагу він відводив грошовому фактору, вважаючи, що саме зростання грошової маси визначає інфляцію. Звідси Фрідман зробив висновок, що економічна політика повинна бути спрямована, передусім, на обмеження та стабілізацію грошової маси. Окрім цього, важливу роль відіграє також, з його точки зору, співвідношення кількості грошей, що знаходиться в сфері обігу, та грошей, які зберігаються на рахунках, і потенційно є джерелом кредитування та у будь-який момент збільшення кількості грошей в обігу [5, с.644]

На думку монетаристів, заходи фінансової політики не можуть служити надійним засобом стабілізації економіки. Таку позицію вони обґрунтовують ефектом витіснення, згідно з яким збільшення державних видатків призводить до дефіциту бюджету і звернення держави за позиками в банки.

М. Фрідман та інші прихильники монетаризму, піддали критиці проведення центральним банком монетарної політики, що базується в основному на використанні процентних ставок для стабілізації економіки. На їхню думку, номінальні процентні ставки не є ефективним засобом монетарної політики – як стимулювальної, так і стримувальної. Реальна процентна ставка, тобто номінальна процентна ставка мінус очікуваний темп інфляції, має відношення до визначення рівня інвестицій. Однак висока номінальна процентна ставка в поєднанні з високим очікуваним темпом інфляції означає низьку реальну процентну ставку. Таким чином монетарна політика може мати стимулювальний характер в сенсі її впливу на інвестиційні видатки навіть за високого рівня номінальних процентних ставок.

Монетаристи стверджують, що ринкова економіка є усталеною системою, що має внутрішні властивості до відновлення рівноваги та саморегулювання, тому кризи в економіці завжди є наслідком помилкових регулюючих заходів держави. А відтак, обсяги державного втручання в економіку мають бути зведені до мінімуму.

Втручання держави у розвиток економіки має відбуватися, не з метою стимулювання сукупного попиту кейнсіанськими методами, а для створення умов активізації конкурентних сил на ринку, що має здійснюватись засобами грошово-кредитної, а не бюджетної політики.

М. Фрідмен значну увагу приділив питанню формування грошового попиту. Монетаристи трактували попит на гроші як виключно функцію „постійного доходу», згідно з якою співвідношення касових залишків і величини номінального доходу із зростанням останнього не зменшується, як це має місце в кейнсіанських теоріях, а залишається незмінним, мається на увазі, що наслідком кожної додаткової величини отриманого доходу адекватно зростає і обсяг особистого споживання. У цьому контексті важливе значення надається визначенню впливу норми відсотка на співвідношення попиту на гроші та величини номінального доходу. На підставі емпіричних досліджень монетаристи дійшли висновку, що цей вплив є мінімальним, попит на гроші виступає як суто екзогенний чинник економіки і його слід розглядати не як чинник функціонування процесу виробництва, а як один із елементів попиту на результати виробництва, як частку попиту на багатство.

Варто зазначити, що дослідження правил монетарної політики активізувались в 90-х роках ХХ століття, їх можна класифікувати як спробу теоретичного осмислення і формалізації в узагальненому вигляді сучасної практики проведення монетарної політики. Вагомий внесок в розробку правил монетарної політики зробили Г.Торнтон (1802), У. Бегхот (1873), К. Віксель (1907), І. Фішер (1920-1926), Г.Саймонс (1936), М. Фрідмен (1960). Серед сучасних дослідників правил монетарної політики – Л. Свенсон, Г. Рудебуш, М. Кінг, Ч. Гударт, Р. Харісон, Д. Хендерсон та інші.

На початку ХХІ ст. монетарна політика реформується і набуває рис та форм прояву, властивих розвиненим країнам, формується система таргетування, тобто вибору та встановлення цілей монетарної політики.

Висновки з проведеного дослідження. Різні школи економічної думки досліджували роль держави та значення монетарної політики у процесі стабілізації економіки країни. Класики наполягали на саморегульованості економіки. На противагу класичним поглядам, представники кейнсіанства не вважали економіку здатною до саморегуляції, хоча надавали пріоритет бюджетному, а не монетарному регулюванню. М. Фрідман та прихильники монетаризму вважали монетарні інструменти найефективнішим засобом стабілізаційної політики держави. Хоча науковці досліджують питання ефективності та особливостей використання монетарних важелів впливу центрального банку протягом тривалого часу, їхні уявлення щодо цього питання змінюються і залишаються предметом дискусій.

Встановлено, що наприкінці ХХ ст. на зміну провідній макроекономічній концепції та теорії, на котрій будувався функціональний каркас монетарної політики – монетаризму, прийшла неокласична теорія або неокласичний синтез, яка поєднала ключові постулати неокейнсіанського підходу, теорію раціональних очікувань і теорію реальних бізнес-циклів, в результаті еволюції неокласичних монетарних теорій акценти змістились в напрямі посилення інституціонального аспекту монетарної політики центрального банку.

На основі використання окремих положень теорії економічних механізмів сформульовано теоретичну концепцію побудови механізму монетарного регулювання.

Можливість реалізації потенціалу механізму монетарного регулювання забезпечується багаторівневим підходом до визначення його сутності. На найвищому рівні механізм монетарного регулювання є системою специфічних економічних відносин, які виникають між їх суб'єктами на стадії формування, розподілу та перерозподілу грошових ресурсів. На нижчому рівні – механізм монетарного регулювання становить комплекс спеціально розроблених і законодавчо закріплених у державі положень і заходів, які визначають його функціонування в державі.

На практичному рівні механізм монетарного регулювання – це сукупність взаємопов'язаних інструментів, які забезпечують регулювання кон'юнктури грошового ринку, контроль за динамікою вартості національних грошей.

Механізм монетарного регулювання повинен відображати потребу у: а) забезпеченні реалізації особливостей та пріоритетів грошово-кредитної політики, спрямованої на економічне зростання країни; б) об'єднанні узгодженою ціллюю спрямованістю інструментів, підвищення рівня їх ефективності; в) врахуванні специфіки, зрілості та функціонування економічних відносин в країні.

Список використаних джерел

1. Базилевич В. Д. Макроекономіка: Підручник / Базилевич К. С., Баластрик Л. О. За ред. В.Д. Базилевича. – Київ: Знання, 2007. – 596 с.
2. Блауг М. Економічна теорія в ретроспективі: [переклад з англ. І. Дзюб] / М. Блауг. – Київ: Основи, 2001. – 670 с.
3. Бурлачков В. Теоретичні основи грошово-кредитної політики та світова фінансова криза / В. Бурлачков; // Економіка України. – 2009. – №2. – С. 49.
4. Гронтковська Г. Е. Макроекономіка: Навчальний посібник / Гронтковська Г. Е., Косік А. Ф. – Київ: Центр учбової літератури, 2010. – 672 с.
5. Злупко С. Історія економічної теорії: підручник / С. Злупко; ЛНУ ім. І. Франка. – 2-е вид., випр. і доп. – Київ: Вид-во «Знання», 2005. – 719 с.: іл. – Бібліогр.: с.665-719.
6. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс; – Москва: изд-во «Гелиос АРВ», 1999. – 352 с. : ил. – Библиогр.: с. 275-298
7. Лагутін В. Монетарна і фінансова політика у стратегії економічного зростання / В. Лагутін // Фінанси України. – 2002. – № 8. – С. 111–118. – Бібліогр.: 10 назв.
8. Лютий І. О. Грошово-кредитна політика як фактор макроекономічної стабілізації / І. О. Лютий // Вісник КНУ ім. Т.Г. Шевченка. Серія: Економіка: зб. наук. пр. - Випуск 46. – К. : 2000. – С. 21–23. – Бібліогр.: 8 назв.
9. Сліпченко Т.О. Механізм монетарного регулювання за умов транзитивної економіки: дис. ... канд. екон. Наук. : 08.00.01: захищена 17.05.2011 : / Сліпченко Тетяна Олександрівна; Тернопільський національний економічний університет. – Київ, 2011.- 229 с.

References

1. Bazylevych V.D., Bazylevych K.S., Balastryk L.O. Makroekonomika: Pidruchnyk / Za red. V.D. Bazylevycha. – Kyiv : Znannia, 2007. – 596 s.
2. Blaug M. Ekonomichna teoriia v retrospektyvi : [pereklad z anhl. I. Dziub]. – Kyiv. : Osnovy, 2001. – 670 s.

3. Burlachkov V. *Teoretychni osnovy hroshovo-kredytnoi polityky ta svitova finansova kryza* // *Ekonomika Ukrainy*. – 2009. – №2. – S. 49.
4. Hrontkovska H.E., Kosik A.F. *Makroekonomika: Navchalnyi posibnyk*. – Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury, 2010. – 672 s.
5. Zlupko S. *Istoriia ekonomichnoi teorii : pidruchnyk ; LNU im. I. Franka*. – 2-e vyd., vypr. i dop. – Kyiv. : Vyd-vo «Znannia», 2005. – 719 s.
6. Keins Dzh. M. *Obshchaia teoriia zaniatosty, protsenta y deneh* – Moskva : yzd-vo «Helyos ARV», 1999. – 352 s.
7. Lahutin V. *Monetarna i fiskalna polityka u stratehii ekonomichnoho zrostantia* // *Finansy Ukrainy*. – 2002. – № 8. – S. 111–118.
8. Liutyi I.O. *Hroshovo-kredytna polityka yak faktor makroekonomichnoi stabilizatsii* // *Visnyk KNU im. T.H. Shevchenka. Seriya: Ekonomika: zb. nauk. pr. - Vypusk 46*. –K. : 2000. – S. 21–23.
9. Slipchenko T.O. *Mekhanizm monetarnoho rehuliuвання za umov tranzytyvnoi ekonomiky: dys. ... kand. ekon. Nauk. : 08.00.01: zakhyshchena 17.05.2011 ; Ternopilskyi natsionalnyi ekonomichnyi universytet*. – Kyiv, 2011. – 229 s.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Коркач Інна Вячеславівна, викладач кафедри економіки
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08400, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Коркач Инна Вячеславовна, преподаватель кафедры экономики
ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, 08400, Украина

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Korkach Inna Vyacheslavivna, teacher of economics department
SHEE «Pereiaslav-Khmelnitskyi state pedagogical university named after Hrygoriy Skovoroda»
Str. Sukhomlinsky, 30, Pereiaslav-Khmelnitsky, 08400, Ukraine

УДК 331.25

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА МОЖЛИВОСТІ ІНВЕСТИВАННЯ

Лисяк Л.В.

Предметом дослідження є теоретичні і практичні питання формування фінансових ресурсів недержавних пенсійних фондів в умовах реформування пенсійної системи України та можливості їх ефективного інвестування.

Метою дослідження є визначення проблем формування фінансових ресурсів недержавних пенсійних фондів України в умовах реформування пенсійної системи та окреслення можливих напрямів їх ефективного інвестування в умовах поглиблення пенсійної реформи.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність наукових методів, у тому числі системний, порівняльний, графічний, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.

Результати роботи. У статті досліджено стан формування фінансових ресурсів недержавних пенсійних фондів України в умовах реформування пенсійної системи України, виявлено та узагальнено проблеми, що існують при цьому. Окреслено перешкоди на шляху ефективного інвестування недержавними пенсійними фондами акумульованих коштів та можливості їх подолання.

Галузь застосування результатів. Система державного фінансового регулювання, реформування пенсійної системи.

Висновки. За сучасних умов серйозним чинником стабілізації пенсійної системи України має стати ефективне функціонування усіх її законодавчо визначених рівнів. У статті з'ясовано особливості функціонування недержавних пенсійних фондів. Представлено детальний аналіз сучасного стану формування фінансових ресурсів недержавних пенсійних фондів України впродовж 2014-2016 рр. Здійснено оцінку їх діяльності та можливості ефективного інвестування акумульованих коштів.

Виявлено фактори, що позитивно впливають на розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні та чинники, що затримують їх поширення і розвитку. Визначено, що основними проблемами в Україні щодо інвестування акумульованих недержавними пенсійними фондами коштів є низький розвиток фінансового ринку, відсутність надійних і дохідних фінансових інструментів інвестування, недостатня розвиненість інфраструктури ринку цінних паперів, низький рівень

поінформованості населення. Доведено, що з метою як збереження, так і примноження коштів недержавних пенсійних фондів необхідно розвивати фінансовий ринок, підвищувати надійність фінансових інструментів інвестування. З'ясовано, що розвиток фінансового посередництва можливий лише тоді, коли відбуватиметься загальне зростання економіки країни та підвищення рівня довіри населення до цих інституцій.

Пожевлення економічної динаміки в Україні повинно відбутись за рахунок стимулювання державою розвитку малого та середнього бізнесу, створення нових робочих місць для всіх вікових категорій населення, викорінення неофіційної оплати праці, підвищення розміру офіційної оплати праці, що підвищить добробут населення та його спроможність здійснювати відрахування в недержавні пенсійні фонди. Також особлива увага у сучасних умовах повинна приділятися послідовній та науково обґрунтованій пенсійній реформі, яка терміново потребує вдосконалення та оперативних і стратегічних ефективних рішень. Першочерговими заходами у цьому аспекті є зниження рівня мінізації економіки, покращення інвестиційного клімату країни.

Ключові слова: пенсійна система, недержавний пенсійний фонд, фінансові ресурси, фінансовий ринок, реформування, інвестиційний клімат.

ФИНАНСОВЫЕ РЕСУРСЫ НЕГОСУДАРСТВЕННЫХ ПЕНСИОННЫХ ФОНДОВ В УКРАИНЕ: ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ И ВОЗМОЖНОСТИ ИНВЕСТИРОВАНИЯ

Лысяк Л.В.

Предметом исследования являются теоретические и практические вопросы формирования финансовых ресурсов негосударственных пенсионных фондов в условиях реформирования пенсионной системы Украины и возможности их эффективного инвестирования.

Целью исследования является определение проблем формирования финансовых ресурсов негосударственных пенсионных фондов Украины в условиях реформирования пенсионной системы и определение возможных направлений их эффективного инвестирования в условиях углубления пенсионной реформы.

Методы исследования. В работе применена совокупность научных методов, в том числе системный, сравнительный, графический, что позволило реализовать концептуальное единство исследования.

Результаты работы. В статье исследовано состояние формирования финансовых ресурсов негосударственных пенсионных фондов Украины в условиях реформирования пенсионной системы Украины, выявлены и обобщены существующие проблемы. Определены препятствия на пути эффективного инвестирования негосударственными пенсионными фондами аккумулированных средств и возможности их преодоления.

Область применения результатов. Система государственного финансового регулирования, реформирование пенсионной системы.

Выводы. В современных условиях серьезным фактором стабилизации пенсионной системы Украины должно стать эффективное функционирование всех ее определенных законодательством уровней. В статье представлен подробный анализ современного состояния формирования финансовых ресурсов негосударственных пенсионных фондов Украины в течение 2014-2016 гг. Осуществлена оценка их деятельности и возможности эффективного инвестирования аккумулированных денежных средств.

Выявлены факторы, положительно влияющие на развитие системы негосударственного пенсионного обеспечения в Украине и факторы, задерживающие его распространение и развитие. Определено, что основными проблемами в Украине, связанных с инвестированием аккумулированных негосударственными пенсионными фондами средств является низкое развитие финансового рынка, отсутствие надежных и доходных финансовых инструментов инвестирования, недостаточная развитость инфраструктуры рынка ценных бумаг, низкий уровень информированности населения. Доказано, что с целью как сохранения, так и приумножения средств негосударственных пенсионных фондов необходимо развивать финансовый рынок, повышать надежность финансовых инструментов инвестирования. Установлено, что развитие финансового посредничества возможно только тогда, когда будет происходить общий рост экономики страны и повышение уровня доверия населения к негосударственным пенсионным фондам.

Оживление экономической динамики в Украине должно произойти за счет стимулирования государством развития малого и среднего бизнеса, создания новых рабочих мест для всех возрастных категорий населения, искоренения неофициальной оплаты труда, повышения размера официальной оплаты труда, что повысит благосостояние населения и их способность осуществлять отчисления в негосударственные пенсионные фонды. Также особое внимание в современных условиях должно уделяться последовательной и научно обоснованной пенсионной реформе, которая срочно нуждается в совершенствовании и оперативных и стратегических эффективных решениях. Первоочередными мерами в этом аспекте является снижение уровня теневой экономики, улучшение инвестиционного климата страны.

Ключевые слова: пенсионная система, негосударственный пенсионный фонд, финансовые ресурсы, финансовый рынок, реформирование, инвестиционный климат.

FINANCIAL RESOURCES OF PRIVATE PENSION FUNDS IN UKRAINE: PROBLEMS OF FORMATION AND INVESTMENT OPPORTUNITIES

Lysiak L.V.

Subject of research are theoretical and practical issues of formation of financial resources of private pension funds in the conditions of reforming of pension system of Ukraine and possibility of effective investment it.

Aim of the study is to identify the problems of formation of financial resources of private pension funds in terms of reforming the pension system and to determine the possible directions of their effective investment in the deepening of the pension reform.

Research methods. In the work of the applied set of research methods, including systematic, comparative, graphical, allowing to realize the conceptual unity of the study.

Results of the work. The article examines the state of formation of financial resources of private pension funds in the conditions of reforming of pension system of Ukraine, identified and summarized the problems that exist at the same time. Identified obstacles to the effective investment of private pension funds accumulated funds and the possibility of overcoming them.

Scope of results. The system of state financial regulation, reform of the pension system.

Conclusions. In modern conditions a major factor in the stabilization of the pension system of Ukraine should be the effective functioning of all its legally defined levels. The article determines the features of the functioning of private pension funds. Presents a detailed analysis of the current state of formation of financial resources of private pension funds of Ukraine for 2014-2016 assess their activities and the ability to efficiently invest accumulated funds.

The factors positively influencing development of system of private pension provision in Ukraine and the factors that delay their spread and development. The basic problems in Ukraine's investment accumulated private pension funds of funds is the low development of the financial market, the lack of reliable and profitable financial investment instruments, the underdevelopment of infrastructure of the securities market, the low level of awareness of the population. It is proved that in order to retain and increase the funds of private pension funds it is necessary to develop the financial market, increase the reliability of the financial investment instruments. It is found that the development of financial intermediation is possible only when will happen, the overall growth of the economy and improve public confidence in these institutions.

Recovery of economic dynamics in Ukraine should occur by stimulating the state development of small and medium business, creation of new jobs for all age categories of the population, the eradication of the informal wage, increasing the size of the formal wage, which will increase the welfare of the population and their ability to make contributions to the pension funds. Also, special attention in modern conditions should be given consistent and science-based pension reform, which urgently needs to be improved and efficient operational and strategic decisions. Primary measures in this aspect is to reduce the level of shadowing of the economy, improving the investment climate of the country.

Keywords: pension system, pension fund, financial resources, financial market reform, investment climate.

Постановка проблеми. Основою організації пенсійної системи України є солідарна система пенсійного забезпечення, яка на сьогодні довела свою безперспективність в умовах ринкової системи господарювання, системних змін соціально-економічних відносин. Адже сучасні працюючі громадяни сплачуючи єдиний соціальний внесок, утримують нинішніх пенсіонерів, що істотно ускладнюється демографічними (зокрема тенденцією старіння населення), фінансово-економічними (падіння виробництва, безробіття, девальвація гривні) та політичними чинниками (військові дії на сході України та окупація частини її території, анексія Криму). Відтак навантаження на населення працездатного віку щороку посилюється. За даними Міністерства соціальної політики України, без реформування солідарної пенсійної системи вже у 2025 р. тільки 8 % чоловіків і 10 % жінок в Україні зможуть отримувати пенсію за віком. Тому в Україні триває активна розробка та впровадження дієвих заходів пенсійного реформування з метою формування справедливої пенсійної системи.

Розширенню джерел отримання пенсії за віком сприяє розвиток недержавних пенсійних фондів, тому дослідження проблем формування й використання фінансових ресурсів цих фондів та пошук шляхів їх збереження і примноження є актуальним науковим завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам фінансової діяльності недержавних пенсійних фондів (НПФ) присвятили роботи такі відомі вітчизняні дослідники, як М.О.Кужелєв, Б.О.Надточій, А.А.Нечай, І.І.Рекуненко, С.В.Науменкова, М.Д.Бойко, А.В.Скрипник, Н.В.Ткаченко, І.С.Ярошенко та інші. Вчені доводять, що необхідно покращувати умови існування пенсійних фондів за рахунок економічного зростання в країні та реформування пенсійної сфери. Водночас, пошук та зміцнення фінансових ресурсів НПФ потребує більш детального вивчення з огляду на динамізм соціально-економічного середовища та впливу різних чинників на їх кількісні і якісні параметри.

Метою статті є визначення проблем формування фінансових ресурсів недержавних пенсійних фондів України в умовах реформування пенсійної системи та окреслення можливих напрямів їх ефективного інвестування в умовах поглиблення пенсійної реформи.

Виклад основного матеріалу. Значною проблемою сучасної пенсійної системи України те, що у ній нівелюється страхова основа, адже на сьогодні близько 65% пенсіонерів отримують мінімальну пенсію, у зв'язку з тим, що більшості пенсіонерам її «дотягують» відповідно до вимог законодавства, що розмір мінімальної пенсії не може бути нижчим за прожитковий мінімум встановлений для непрацездатних осіб. Таким чином сьогоднішні працівники втрачають стимули сплачувати внески у солідарну систему і отримувати «білу» заробітну плату [4; 8]. Сьогодні середній розмір пенсійних виплат українців становить 1692 грн, що у декілька разів нижче, ніж у країнах з розвинутими пенсійними системами. Водночас, пенсійні зобов'язання, за умов збереження солідарної системи та чинного законодавства, зростатимуть з року в рік з огляду на низку об'єктивних (демографічні чинники – середня тривалість життя українців збільшується на фоні зниження народжуваності), так і суб'єктивних чинників (передвиборчий популізм патерналістські настрої). Отже, об'єктивно стоїть питання про необхідність переходу до накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Виходячи з перспектив пенсійного реформування, роль накопичувальних фондів в Україні з кожним роком зростатиме.

В Україні наразі активізувалося проведення пенсійної реформи. Це необхідна вимога МВФ для можливості отримання нашою країною чергового траншу. Не випадково у новій редакції меморандуму про співпрацю України з МВФ міститься ряд умов, значна частина яких пов'язана саме з пенсійною реформою. Зокрема, МВФ рекомендує встановлення єдиного принципу пенсійного забезпечення без надання пільг для будь-яких професій (крім військових), розширення бази для внесків у систему соціального забезпечення, встановлення справедливих податкового режиму для пенсій, забезпечення більш тісного взаємозв'язку між пенсійними внесками та розміром пенсії та ряд інших.

Суть пенсійної реформи в Україні полягає у переході до трирівневої пенсійної системи, де окрім двох джерел – солідарного фонду та накопичувального – пенсійні виплати будуть формуватися також з третього джерела, яке мають забезпечити недержавні фонди. Тобто третім рівнем є система недержавного пенсійного забезпечення. Трирівнева пенсійна система гарантує, що кошти на рахунках Державного та недержавних пенсійних фондів є безпосередньою власністю пенсіонерів, які впродовж своєї трудової діяльності здійснювали визначені платежі до цих фондів. За цих умов по досягненню пенсійного віку їм буде виплачуватись пенсія із декількох джерел [5].

Недержавний пенсійний фонд (НПФ) - фінансова інституція, що надає послуги з недержавного пенсійного забезпечення, її основною метою є забезпечення одержання певною особою додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат. З прийняттям Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» в Україні передбачено створення багаторівневої системи недержавного пенсійного забезпечення.

Функціонування НПФ закріплено законодавством, як елемента третього рівня пенсійної системи України. Функціонують НПФ на засадах добровільної участі населення у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання додаткових пенсійних виплат. Фінансові ресурси НПФ - грошові кошти, що знаходяться в його розпорядженні. Початково формування фінансових ресурсів НПФ здійснюється в процесі утворення пайового капіталу. Джерелами коштів для НПФ є внески, інвестиційний дохід або продаж активів. Громадяни мають право вільно на власний вибір відкривати індивідуальний накопичувальний рахунок в обраному НПФ, та відповідно сплачувати внески згідно укладеного договору з адміністратором такого фонду. Внески також може сплачувати роботодавець. Витрачають кошти недержавні пенсійні фонди на пенсійні виплати, зобов'язання, видатки та придбання активів. Також грошові кошти використовуються в цілях інвестування серед чітко визначених законодавством напрямів. Це сприяє мінімізації інвестиційного ризику.

Пошук фінансових джерел розвитку недержавного пенсійного фонду, забезпечення ефективного інвестування фінансових ресурсів набуває важливого значення в мовах макроекономічної нестабільності.

У процесі формування фінансових ресурсів недержавних пенсійних фондів важливе значення має структура їхніх джерел. У подальшому вони інвестуються для забезпечення інвестиційного доходу учасникам. Вагомим значенням для зростання активів НПФ набуває надійність та доходність фінансових інструментів інвестування. Інвестиційний дохід у цілому за відповідний період має бути на рівні не меншому, ніж частка витрат на адміністрування пенсійних внесків та рівень інфляції.

Головними зобов'язаннями фонду є пенсійні виплати. Вони складають найбільшу частину поточних зобов'язань для НПФ. Джерелом формування головних зобов'язань фонду є накопичені пенсійні внески на індивідуальних рахунках. Рівень виконання цих зобов'язань залежить від характеру їх передбачуваності а також ліквідності фінансових інструментів. Джерелом покриття другорядних зобов'язань має бути інвестиційний прибуток. В іншому випадку будуть зменшуватися пайові внески учасників фонду [5]. За певний період активи повинні постійно збільшуватися як за рахунок отриманих пенсійних внесків, так і за рахунок збільшення їх ринкової вартості та отримання інвестиційного прибутку. Забезпечення збалансованості між структурою активів і пасивів є необхідною умовою стабільного функціонування НПФ.

В Україні ринок послуг недержавних пенсійних фондів почав діяти з 2005 р. Перший НПФ було зареєстровано 30 березня 2004 року. Згідно з даними Державного реєстру фінансових установ недержавні пенсійні фонди зареєстровано у 9 регіонах України. Найбільша кількість НПФ зосереджена у м. Києві – 53, або 73,6% від загальної кількості зареєстрованих НПФ [1].

На сьогодні на ринку функціонують НПФ і професійні компанії, які надають їм послуги, серед яких адміністратори недержавних пенсійних фондів, компанії з управління активами, а також банки, які

зберігають активи НПФ [8]. На початок 2016 р. в Україні було зареєстровано 72 НПФ, зокрема 61 відкритий (їхнім вкладником може стати будь-яка юридична або фізична особа), шість корпоративних (створених юридичною особою для забезпечення додатковою пенсією своїх працівників), п'ять професійних (створених профспілками чи їхніми об'єднаннями для своїх членів). Кількість громадян, які уклали пенсійні контракти з фондами та є майбутніми пенсіонерами НПФ, на початок 2016 р. сягнула 837 тис. осіб. Активи недержавних пенсійних фондів на 1 січня 2016 р. становили близько 2 млрд грн. Із 61 відкритого НПФ тринадцять мають чисті активи, що перевищують 20 млн грн (такий розмір активів, поряд з іншими вимогами дає право НПФ відкривати пенсійні рахунки другого рівня пенсійної системи для громадян). В Україні кількість НПФ є нестабільною. Якщо у 2014 у Державному реєстрі фінансових установ налічувалось 76 НПФ, у 2015 р. - 72, то у 2016 р. їх кількість знизилася і становила вже 69 установ, а кількість адміністраторів НПФ меншилася на одну і склала 23 одиниці.

Світова фінансово-економічна криза суттєво вплинула на розвиток НПФ у світовому масштабі - падіння їх активів склало біля 17% в 2008 р. Однак, вже в 2010 р. до кризові показники було відновлено завдяки високим щорічним темпам зростання. У довгостроковому періоді прогнозується збільшення обсягів активів пенсійних фондів майже у всіх країнах світу].

Основні показники діяльності НПФ, згідно з поданими звітними даними, та темпи їх приросту наведені в таблиці 1.

Таблиця 1. Основні показники діяльності НПФ в Україні

Показники	2014	2015	2016	Темпи приросту, %	
				2015/2014	2016/2015
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	61,3	55,7	60,0	-9,10%	7,70%
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	849,6	833,6	836,2	-1,90%	1,00%
Загальна вартість активів НПФ, млн. грн.	2262,9	2352,7	1992,1	4,00%	-15,30%
Пенсійні внески, всього, млн. грн.	1655,8	1813,1	1851,0	9,50%	2,10%
у тому числі:					
від фізичних осіб	112,9	72,9	80,1	-35,40%	9,90%
від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,2	0%	0%
від юридичних осіб	1542,3	1739,7	1770,4	12,80%	1,80%
Пенсійні виплати, млн. грн.	317,6	467,4	562,9	47,20%	20,40%
Кількість учасників, що отримали/ отримують пенсійні виплати, тис. осіб	69,3	78,1	80,3	12,70%	2,80%
Сума інвестиційного доходу, млн. грн.	1083,8	1184,9	899,5	9,30%	-24,10%
Прибуток від інвестування активів НПФ, млн. грн.	939,7	1002,1	686,4	6,60%	-31,50%
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн. грн.	144,1	182,8	213,1	26,90%	16,60%

Джерело: складено за [1].

Станом на початок 2016 р. загальна кількість учасників НПФ становила 836,2 тис. осіб, з яких отримують (отримали) пенсійні виплати 82,2 тис. (9,8 % від загальної кількості учасників). Незважаючи на те, що кількість недержавних пенсійних фондів у 2016 р. зменшилась порівняно з 2015 р., число укладених пенсійних контрактів зросло, як і сума пенсійних внесків (табл. 1). Тобто кількість вкладників в НПФ повільно зростає. Найбільшу частку у загальній кількості учасників НПФ складають особи віком від 25 до 50 років (63%), та особи вікової групи від 50 до 60 років (26%), частка осіб віком від 60 років складає 8%, а до 25 років лише 3% [1].

Однією з найважливіших особливостей НПФ є те, що вони відіграють ключову роль на ринку фінансових посередників, оскільки мають можливість акумулювати фінансові ресурси та мають суттєвий інвестиційний потенціал [2]. Інвестиційна діяльність НПФ позитивно впливає на розвиток економіки в цілому, адже це додаткові інвестиції в пріоритетні галузі.

Для НПФ властиво формувати портфель, до якого входять об'єкти інвестування з мінімальним ступенем ризику. Метою інвестування пенсійних активів є, насамперед, збереження пенсійних заощаджень громадян. Тому, стратегія інвестування недержавних пенсійних фондів є більш консервативною, ніж у інших фінансових установ. НПФ інвестують активи у різні фінансові інструменти – державні та корпоративні облігації, в акції українських та іноземних емітентів, у грошові кошти, розміщені на депозитах і банківських рахунках, у банківські метали, об'єкти нерухомості. Тому особливого значення набуває вибір інвестиційних інструментів серед дозволених та дотримання встановлених чинним законодавством умов та обмежень [7]. У 2016 р. переважними напрямками інвестування пенсійних активів стали депозити в банках (42,0% інвестованих активів), цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України (36,1%), облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України (11,6%), акції українських емітентів (1,7%).

У 2016 р. відбулося суттєве зниження, порівняно з 2015 р., суми інвестиційного доходу та прибутку від інвестування активів. До основних чинників такого зниження слід віднести: низькі доходи населення, як результат - низький рівень заощаджень; недовіра населення до стабільності функціонування НПФ; недостатня

поінформованість населення щодо діяльності НПФ; економічна неситабільність в країні; відсутність гарантування збереження пенсійних накопичень в НПФ; оподаткування доходів за пенсійними внесками.

Для покращення стану НПФ необхідно більш активно проводити пенсійну реформу, широко інформувати населення про переваги накопичувальної системи пенсійного забезпечення, введення короткострокових податкових пільг, формування в суспільстві позитивного іміджу НПФ, зміцнення інституту довіри до НПФ. Усе це має відбуватися на фоні відновлення економічної динаміки, поліпшення інве

Для розвитку та вдосконалення недержавного пенсійного забезпечення необхідно вжити наступних заходів: створення сприятливого податкового клімату; залучення додаткових ресурсів на фінансування пенсійних виплат для скорочення розриву між доходами працездатного населення і пенсіонерів; підвищення рівня довіри до НПФ.

Основною метою запровадження другого рівня пенсійної системи є підвищення розміру пенсій за рахунок доходу, одержаного від інвестування пенсійних внесків громадян у цінні папери, купівля-продаж яких здійснюватиметься на фондовому ринку.

На розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення покладаються великі надії щодо ліквідації дефіциту Пенсійного фонду України та підвищення рівня життя пенсіонерів [4]. У підсумку така система дозволяє: створити додаткове до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування джерело пенсійних виплат; забезпечити громадянам більш високий рівень життя при досягненні пенсійного віку; сприяти формуванню нових джерел інвестиційних ресурсів для інвестування в різні сектори економіки; створити умови для додаткового стимулювання розвитку ринку капіталів, здешевлення кредитів та підвищення ліквідності фондового ринку тощо.

На сьогодні актуальною проблемою для недержавних пенсійних фондів є забезпечення дохідності пенсійних активів вище рівня інфляції. До основних причин недостатнього розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні можна віднести [2; 3; 9]: низький рівень дохідності пенсійних активів; законодавчу неврегульованість окремих питань діяльності ринку недержавного пенсійного забезпечення; низький рівень довіри населення до недержавного пенсійного забезпечення, банківської системи та інших фінансових установ; недостатню зацікавленість роботодавців у фінансуванні недержавних пенсійних програм для працівників; низький фінансовий рівень спроможності громадян для участі у системі недержавного пенсійного забезпечення; обмежений вибір фінансових інструментів, придатних для інвестування в них пенсійних коштів, унаслідок відставання розвитку ринку капіталу від потреб інституційних інвесторів; низький рівень роз'яснювальної роботи щодо змісту та ролі системи накопичувального пенсійного забезпечення в суспільстві та недостатність її фінансування.

Справедливим є твердження, що вдосконалення пенсійної реформи відповідатиме удосконаленню всієї економічної системи тому, що створення обов'язкового накопичувального фонду та системи недержавних пенсійних фондів створюють додаткові стимули для виходу економіки з тіні та слугуватимуть великим потенціалом фінансових ресурсів для інвестування і розвитку економіки.

Висновки. За сучасних умов серйозним чинником стабілізації пенсійної системи України має стати ефективне функціонування усіх її законодавчо визначених рівнів.

У статті з'ясовано особливості функціонування недержавних пенсійних фондів. Представлено детальний аналіз сучасного стану формування фінансових ресурсів недержавних пенсійних фондів України впродовж 2014-2016 рр. Здійснено оцінку їх діяльності та можливості ефективного інвестування акумульованих коштів. НПФ є важливим інститутом-інвестором на фінансовому ринку, який має широкі потенційні можливості щодо акумулювання та подальшого інвестування значних коштів на довготермінові періоди.

Визначено, що основними проблемами в Україні щодо інвестування акумульованих недержавними пенсійними фондами коштів є низький розвиток фінансового ринку, відсутність надійних і дохідних фінансових інструментів інвестування, недостатня розвиненість інфраструктури ринку цінних паперів, низький рівень поінформованості населення. З метою як збереження, так і примноження коштів недержавних пенсійних фондів необхідно розвивати фінансовий ринок, підвищувати надійність фінансових інструментів інвестування. Р розвиток фінансового посередництва можливий лише тоді, коли відбуватиметься загальне зростання економіки країни та підвищення рівня довіри населення до цих інституцій.

Пожвавлення економічної динаміки в Україні повинно відбутись за рахунок стимулювання державою розвитку малого та середнього бізнесу, створення нових робочих місць для всіх вікових категорій населення, викорінення неофіційної оплати праці, підвищення розміру офіційної оплати праці, що підвищить добробут населення та його спроможність здійснювати відрахування в недержавні пенсійні фонди. Також особлива увага у сучасних умовах повинна приділятися послідовній та науково обґрунтованій пенсійній реформі, яка терміново потребує вдосконалення та оперативних і стратегічних ефективних рішень. Першочерговими заходами у цьому аспекті є зниження рівня тінізації економіки, покращення інвестиційного клімату країни.

Список використаних джерел

1. Інформація про стан і розвиток недержавного пенсійного забезпечення України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dfp.gov.ua/732.html>. 2014-2016 роки.
2. Квасницька Р.С. Сучасні тенденції використання інвестиційного потенціалу недержавних пенсійних фондів України / Р.С. Квасницька // Вісник Хмельницького національного університету. – 2016. – С. 184-186.

3. Кужельєв М.О. Розвиток інфраструктури ринку цінних паперів: сутність та елементи / М.О. Кужельєв, І.П. Головенко // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України / Національний університет державної податкової служби України. – 2016. – № 2. – С. 144-154.
4. Лисяк Л.В. Роль державного бюджету у зміцненні доходів Пенсійного фонду України / Л.В.Лисяк // Вісник Дніпропетровського університету. Серія Економіка. – 2016. – №10 (2). – Т.24. – С.38-45.
5. Мелешко О.В. Концептуальні засади формування фінансових ресурсів недержавною системою пенсійного забезпечення в Україні / О.В. Мелешко // Національна економіка в умовах зміни ролі та місця людини в системі суспільного виробництва : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. / Бізнес Інформ. – № 11 (2). – 2009. – С. 55-57.
6. Пенсійна реформа: що робила Європа і що робити нам [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://texty.org.ua/pg/article/textynewseditor/read/60121/Pensijna_reforma_shho_robyla_Jevropa_i_shho.
7. Про недержавне пенсійне забезпечення [Електронний ресурс] : Закон України від 09 липня 2003 р. № 1057-IV / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1057-15>.
8. Рекуненко І.І. Проблеми діяльності фінансових посередників в системі недержавного пенсійного забезпечення України / І.І. Рекуненко // Українська академія банківської справи. – 2016. – С. 210-212.
9. Сидорчук О.В. Проблеми та перспективи розвитку пенсійного забезпечення в Україні в умовах євроінтеграції / О.В. Сидорчук // Актуальні проблеми та перспективи розвитку приватного права в умовах євроінтеграції: збірник матеріалів Всеукраїнського науково-практичного круглого столу. – 2016. – С. 395-397.

References

1. Informaciya pro stan i rozvy`tok nederzhavnogo pensijnogo zabezpechennya Ukrayiny` [Information on the state and development of private pension Ukraine]. : <http://dfp.gov.ua/732.html>. 2014-2016 roky`.
2. Kvasny`cz`ka R.S. (2016), Suchasni tendenciyi vy`kory`stannya investy`cijnogo potencialu nederzhavny`x pensijny`x fondiv Ukrayiny` [Modern trends in use of the investment potential of private pension funds Ukraine] // Visny`k Xmel`ny`cz`kogo nacional`nogo universy`tetu. pp. 184-186.
3. Kuzhelyev M.O. and Golovenko I.P. (2016), Rozvy`tok infrastruktury` ry`nku cinny`x paperiv: sutnist` ta elementy` [The development of securities market infrastructure: the nature and elements] // Zbirny`k naukovy`x prac` Nacional`nogo universy`tetu derzhavnoyi podatkovoyi sluzhby` Ukrayiny` / Nacional`ny`j universy`tet derzhavnoyi podatkovoyi sluzhby` Ukrayiny`. №2. pp. 144-154.
4. Lysiak L.V. (2016), Rol` derzhavnogo byudzhetu u zmicznenni doxodiv Pensijnogo fondu Ukrayiny [The role of the State budget in building revenue Pension Fund of Ukraine] // Visny`k Dnipropetrovs`kogo universy`tetu. Seriya Ekonomika. №10 (2). T.24. pp.38-45.
5. Meleshko O.V. (2009), Konceptual`ni zasady` formuvannya finansovy`x resursiv nederzhavnoyu sy`stemoyu pensijnogo zabezpechennya v Ukrayini [Conceptual framework of financial resources non-state pension system in Ukraine] // Nacional`na ekonomika v umovax zminy` roli ta miscya lyudy`ny` v sy`stemi suspil`nogo vy`robnny`cz`tva : materialy` Vseukrayins`koyi nauково-prakty`chnoyi konferenciyi. / Biznes Inform. № 11 (2). pp. 55-57.
6. Pensijna reforma: shho roby`la Yevropa i shho roby`ty` nam [Pension reform: what Europe has done and what we do]. : http://texty.org.ua/pg/article/textynewseditor/read/60121/Pensijna_reforma_shho_robyla_Jevropa_i_shho.
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine «About private pension provision» : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>.
8. Rekunenko I.I. (2016), Problemy` diyal`nosti finansovy`x poseredny`kiv v sy`stemi nederzhavnogo pensijnogo zabezpechennya Ukrayiny` [Problems of financial intermediaries in the private pension system Ukraine] // Ukrayins`ka akademiya bankivs`koyi spravy`. pp. 210-212.
9. Sy`dorchuk O.V. (2016), Problemy` ta perspekty`vy` rozvy`tku pensijnogo zabezpechennya v Ukrayini v umovax yevrointegraciyi [Problems and prospects of pension provision in Ukraine in terms of European integration] // Aktual`ni problemy` ta perspekty`vy` rozvy`tku pry`vatnogo prava v umovax yevrointegraciyi: zbirny`k materialiv Vseukrayins`kogo nauково-prakty`chnogo kruglogo stolu. pp. 395-397.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Лисяк Любов Валентинівна, д.е.н., професор, Академік АЕН України,
завідувач кафедри фінансів,
Університет митної справи та фінансів
вул. Володимира Вернадського 2/4, м. Дніпро, 49000, Україна
e-mail: L_Lubov@ua.fm

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Лысяк Любовь Валентиновна, д.э.н., профессор, Академик АЭН Украины,
заведующая кафедрой финансов,
Университет таможенного дела и финансов,
ул. Владимира Вернадского 2/4, г. Днепр, 49000, Украина
e-mail: Lysiak_Liubov@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Liubov Lysiak, Doctor of Economic Sciences, Professor, Academy of Economic Sciences of Ukraine, head of the Department of Finance,
University of Customs and Finance
2/4 Vladimir Vernadsky Str., Dnipro, 49000, Ukraine
e-mail: Lysiak_Liubov@gmail.com

УДК: 364-624

ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Матвієнко І.Л.

***Предметом дослідження** є теоретичні підходи до трактування сутності соціально вразливих верств населення, а також система фінансового забезпечення їх соціального захисту.*

***Мета статті** - висвітлення сутності поняття «соціально вразливі верстви населення», конкретизація переліку осіб, яких відносять до даної категорії, дослідження особливостей фінансової підтримки вразливих верств населення в Україні.*

***Теоретичною і методологічною основою досліджень** є: загальні принципи здійснення фінансової політики в Україні, наукові праці вчених у галузі економіки та соціальної політики з питань фінансової підтримки соціально вразливих верств в Україні, сучасні погляди вітчизняних науковців щодо розуміння сутності поняття «соціально вразливі верстви населення».*

***Результати дослідження.** У статті висвітлено концептуальні підходи до трактування фінансової політики підтримки соціально вразливих верств як системного, комплексного явища, а також теоретичні підходи до визначення сутності поняття «соціально вразливі верстви населення», та їхнє місце у системі соціального захисту. Розглянуто шляхи здійснення соціального захисту вразливих верств, джерела фінансування.*

***Галузь застосування результатів дослідження** полягає в тому, що подані в роботі теоретичні положення та практичні рекомендації можуть бути використані у діяльності спеціалізованих закладів соціального захисту, а також органами місцевого самоврядування при складанні відповідних соціальних програм стосовно фінансової підтримки та соціального захисту соціально вразливих верств.*

***Висновки.** Проаналізувавши частину літератури з даної тематики, можна зробити висновки про те, що немає законодавчого визначення поняття «соціально вразливі верстви населення» і превалює його розширене тлумачення, - що, крім іншого, створює певні складнощі у соціальній практиці. Отже, необхідна конкретизація, уточнення і нормативне закріплення цього поняття.*

Очевидно, що сучасні реалії соціально-економічного розвитку України потребують значного соціального реформування, особливо в частині бюджетного фінансування соціальної сфери, що беззаперечно висувається життям як один з найбільш актуальних національних пріоритетів сучасної фінансової політики України.

***Ключові слова:** соціальна політика держави, соціальний захист, фінансове забезпечення соціального захисту, соціально вразливі верстви населення, соціально незахищені верстви населення.*

ФИНАНСИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНО УЯЗВИМЫХ СЛОЕВ НАСЕЛЕНИЯ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Матвиенко И.Л.

***Предметом исследования** являются теоретические подходы к трактовке сущности социально уязвимых слоев населения, а также система финансового обеспечения их социальной защиты.*

***Цель статьи** - раскрытие сущности понятия «социально уязвимые слои населения», конкретизация перечня лиц, которых относят к данной категории, исследования особенностей финансовой поддержки уязвимых слоев населения в Украине.*

***Теоретической и методологической основой исследований** являются: общие принципы осуществления финансовой политики в Украине, научные работы ученых в области экономики и социальной политики по вопросам финансовой поддержки социально уязвимых слоев в Украине, современные взгляды отечественных ученых к пониманию сущности понятия «социально уязвимые слои населения».*

***Результаты исследования.** В статье раскрыты концептуальные подходы к трактовке финансовой политики поддержки социально уязвимых слоев как системного, комплексного явления, а также теоретические подходы к определению сущности понятия «социально уязвимые слои населения», и их место в системе социальной защиты. Рассмотрены пути осуществления социальной защиты уязвимых слоев, источники финансирования.*

***Область применения результатов исследования** заключается в том, что представленные в работе теоретические положения и практические рекомендации могут быть использованы в*

деятельности специализированных учреждений социальной защиты, а также органами местного самоуправления при составлении соответствующих социальных программ по финансовой поддержке и социальной защите социально уязвимых слоев.

Выводы. Проанализировав часть литературы по данной тематике, можно сделать выводы о том, что нет законодательного определения понятия «социально уязвимые слои населения» и преобладает его расширенное толкование, - что, помимо прочего, создает определенные трудности в социальной практике. Следовательно, необходима конкретизация, уточнение и нормативное закрепление этого понятия.

Очевидно, что современные реалии социально-экономического развития Украины требуют значительного социального реформирования, особенно в части бюджетного финансирования социальной сферы, что безусловно является одним из наиболее актуальных национальных приоритетов современной финансовой политики Украины.

Ключевые слова: социальная политика государства, социальная защита, финансовое обеспечение социальной защиты, социально уязвимые слои населения, социально незащищенные слои населения.

FINANCING OF SOCIALLY VULNERABLE GROUPS: THEORETICAL ASPECTS OF THE RESEARCH

Matviyenko I.L.

The subject of research is theoretical approaches to interpreting the concept of socially vulnerable groups and ensure their financial system of social protection.

The purpose of the article - highlight the essence of the concept of «socially vulnerable groups» specification list of persons who belong to this category, the study features of financial support of vulnerable groups in Ukraine..

The theoretical and methodological basis of research are: general principles of financial policy in Ukraine, research of scientists working in the field of economic and social policies on the financial support of socially vulnerable groups in Ukraine, modern views on national scientists understanding of essence of the concept of «socially disadvantaged groups.»

Research results. The article highlights conceptual approaches to the treatment of financial policies to support socially vulnerable as a system, complex phenomena and theoretical approaches towards defining the essence of the concept of «socially vulnerable groups» and their place in the system of social protection. The ways of implementation of social protection of vulnerable groups, sources of funding.

Scope of research results is that submitted in the work theoretical principles and practical recommendations can be used in the activities of specialized institutions of social protection and local authorities in drawing up appropriate social programs concerning financial support and social protection of vulnerable groups.

Conclusions. After analyzing the literature on this topic, one can conclude that there is no legal definition of «socially disadvantaged groups» and its broad interpretation prevails - that, among other things, creates certain difficulties in social practice. Therefore, there is a need in specification, refinement and consolidation of this regulatory concept.

It is evident that current realities of socio-economic development of Ukraine require significant social reform, particularly in budgetary financing of social sphere, which is indisputably put forward by life as one of the most actual national priorities of modern financial policy of Ukraine.

Keywords: social policy, social protection, financial support for social protection, socially disadvantaged groups, socially vulnerable groups.

Актуальність. Ситуація, що склалася в Україні протягом останніх років, свідчить про негативні тенденції в суспільному житті. Кількість людей, які опинилися у скрутному фінансовому становищі, з кожним роком зростає, а перелік категорій населення, які потребують соціального захисту, розширюється. Проте через обмеженість фінансових ресурсів держава не може забезпечити належний соціальний захист усім своїм громадянам. Тому фінансова підтримка за рахунок державних коштів надається лише особам, які перебувають у ситуаціях, визначених законодавством як «соціальні ризики». Але в результаті зменшення надходжень до бюджету, ще більше загострюється проблема фінансування заходів соціального захисту населення, в результаті чого погіршився соціальний захист найбільш вразливих категорій населення: дітей, пенсіонерів, інвалідів, одиноких громадян похилого віку, безробітних, багатодітних сімей.

Сучасний розвиток України та її євроінтеграція вимагає, щоб соціально-економічна політика держави та дії уряду щодо її реалізації були направлені на досягнення європейських стандартів якості життя. Сучасні умови розвитку соціальних відносин як на рівні держави, так і на міжнародному рівні ставлять виклики державним структурам стосовно формування ефективної фінансової політики підтримки вразливих груп населення. Формування та проведення ефективної фінансової політики, невід'ємною складовою якої є сфера соціальних послуг, стає вагомим підґрунтям у здійсненні економічних реформ та важливим показником якості державного управління соціальним розвитком України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В науковій літературі питання соціального захисту, підтримки вразливих верств населення, та питання їх бюджетного забезпечення досліджують такі вітчизняні

науковці і практики як: Андрущенко В., Дем'янишин В., Іванько Н., Кириленко О., Лібанова Е., Лободина З., Луніна І., Малиняк Б., Мальований М., Михайловська І., Павлова Л., Радчук О., Тропіна В., Храпко І., Шаварина М., Шаманська Н., Ярошенко І.

Метою дослідження є дослідження теоретичних аспектів поняття «соціально вразливі верстви населення», погляд науковців на його трактування, та політика фінансування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні у всьому світі особливу увагу приділяють проблемам соціального захисту населення. Адже сучасна соціальна держава - це держава, де забезпечується високий рівень соціальної захищеності та гідних умов проживання всіх громадян за допомогою активної діяльності держави щодо регулювання соціальної, економічної та інших сфер життєдіяльності суспільства.

У загальному розумінні соціальну державу можна визначити як таку, що прагне до забезпечення кожному громадянину гідних умов існування, соціальної захищеності, співучасті в управлінні виробництвом, а в ідеалі – однакових життєвих шансів, можливостей для самореалізації особистості [24].

У Конституції України зазначено: «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава» [6 с.1].

Мета соціальної держави - забезпечення свободи, добробуту і соціального захисту всіх громадян та, зокрема, підтримка найбільш вразливих верств населення (безробітних, непрацездатних, інвалідів і т.д.). З цього і випливає, що соціальний захист населення повинен бути одним із головних напрямів діяльності України як соціальної держави.

Соціальна політика – комплекс заходів, який охоплює різноманітні напрями соціальної сфери суспільства і здійснюється державними та громадськими організаціями з метою підвищення добробуту й надання соціального захисту різним верствам населення [4, с. 657]. Вона охоплює побут, культуру, освіту, охорону здоров'я і т.ін.

Способом реалізації соціальної політики держави є система соціального захисту та соціальних гарантій.

Як правило, соціальний захист населення має дві форми: система грошової допомоги або комплекс певних соціальних послуг. Джерела фінансування соціального захисту – надходження зі страхових фондів, бюджету та надходження від різноманітних недержавних організацій (благодійних, релігійних) [22].

Соціальний захист - це система економічних, соціальних та організаційних заходів, які здійснюються державою для підтримки незахищених верств населення - пенсіонерів, інвалідів, ветеранів війни, багатодітних сімей та інших малозабезпечених громадян [20].

Права громадян України на соціальний захист гарантуються в Конституції України. Згідно зі статтею 46 Конституції України «громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом» [6].

Закріплення в конституції гарантій соціального захисту відповідає положенням міжнародно-правових актів: Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, Конвенції про права дитини.

Рівень соціальної захищеності населення безпосередньо визначається тим, наскільки фактичні показники відповідають існуючим соціальним нормативам і стандартам. За прийнятими у суспільстві нормами, - устанавлюються стандарти, які гарантує і забезпечує держава. До них належать: мінімальний споживчий бюджет; оптимальний (раціональний) споживчий бюджет; прожитковий мінімум; мінімальна заробітна плата; мінімальна пенсія; неоподаткований мінімум. Кожен із перелічених стандартів характеризує певний рівень споживання життєвих благ [11, с.45].

Щодо фінансового забезпечення соціального захисту, то воно полягає у формуванні і використанні фінансових ресурсів для забезпечення соціальних завдань, цілей, а державні механізми щодо забезпечення соціального захисту спрямовані на кожну людину і стосуються не лише найменш забезпечених категорій, а й населення загалом.

Мальований М.І., - підкреслює, що «фінансове забезпечення соціального захисту населення можна визначити як систему грошових відносин розподільного характеру, в процесі яких за рахунок податків та спеціальних внесків формуються централізовані та децентралізовані фонди фінансових ресурсів, які в подальшому використовуються на фінансування соціальних виплат» [7].

Багато авторів, серед яких і Мальований М.І. [7], Баранник Л.Б., Михайловська І.М. та Неліпович О.В. [8] також виділяють три основні форми соціального захисту населення: соціальне страхування, соціальне забезпечення та соціальну допомогу.

Переходячи до більш детального розгляду окремих форм соціального захисту населення, можна визначити соціальне страхування як форму соціального захисту громадян, що являє собою систему майбутньої потреби зайнятого населення, визначеної законодавчо і врахованої на загальному рівні без огляду на заробітки, яке здійснюється за рахунок страхових внесків підприємств, працівників та дотацій з бюджету. Зауважимо, що соціальне страхування визначається тим, що хоча внески в основному і залежать від заробітку, виплати, навпаки, зумовлюються потребою, яка не має стосунку до заробітку.

Варто зазначити, що соціальне забезпечення як окрема форма соціального захисту населення являє собою систему виплат держави, що здійснюються на принципово інших засадах, і перш за все, без попередніх внесків (як це має місце у разі соціального страхування) та без огляду на потребу в цих коштах

їх отримувача (як це відбувається при наданні соціальної допомоги). Основна функція соціального забезпечення - турбота про ті категорії населення, які в законодавчо встановленому порядку мають право на тривалу або постійну допомогу (за віком, інвалідністю, обмеженою працездатністю, відсутністю інших джерел існування) і розподіл коштів соціального захисту, виплат з соціального страхування. Соціальне забезпечення здійснюється у випадках тимчасової непрацездатності, вагітності та пологів, догляду за дитиною-інвалідом, хвороби; досягнення пенсійного віку, безробіття, смерті годувальника, нещасного випадку на виробництві, професійного захворювання тощо.

На відміну від соціального забезпечення, питання про надання соціальної допомоги розглядається індивідуально, згідно чинного законодавства і стосовно людей, що в силу різних обставин суттєво знизили свій рівень життя. Соціальна допомога – це система заходів для покращення стану певних соціальних прошарків шляхом соціальних програм та забезпечення діяльності мережі відповідних соціальних закладів. При прийнятті рішення про соціальну допомогу враховується матеріальний стан людей. Прикладом соціальної допомоги, в якому втілюються її характерні особливості, зокрема, в Україні, є державна Програма житлових субсидій. На відміну від соціального страхування, під соціальною допомогою розуміють виплати держави, які задовольняють індивідуальні потреби тих, хто відчуває гостру потребу у виправданій допомозі згідно з принципом субсидіарності [8, с.258].

Фінансове забезпечення соціального захисту в рамках зазначених форм має свої особливості, які проявляються як у формуванні, так і у використанні фінансових ресурсів. Загальні відмінності між цими трьома формами показано на рис. 1. [7, с. 176].

Отже, з вищенаведеного випливає, що основними категоріями, яким надається соціальна допомога та соціальне забезпечення, є вразливі верстви населення.

У будь-якій країні завжди є найвразливіші соціальні групи, які потребують підвищеної уваги з боку суспільства та держави. Практика розвинених країн свідчить, що захист соціально вразливих верств населення повинен бути пріоритетним напрямом соціальної політики держави.

В Україні дуже гостро стоїть питання правової та соціальної ізоляції вразливих верств населення через відсутність інформації про їхні права та механізми їх захисту. Багато таких громадян взагалі не знають своїх прав, тим більше не мають можливості правильно і повною мірою їх захистити. Особливо це питання стосується населення, що проживає в сільській місцевості. Захист прав надається державними інститутами України, суспільними та міжнародними організаціями [14, с.1].

Соціальний захист			
Основні інструменти формування фінансових ресурсів	Соціальне страхування	Соціальне забезпечення	Соціальна допомога
	Страхові внески фізичних та юридичних осіб з фонду оплати праці	Загальнодержавні та місцеві податки та збори	Загальнодержавні та місцеві податки та збори, кошти благодійних організацій
	Позабюджетні цільові державні та недержавні фонди соціального страхування	Державний та місцеві бюджети	Державний та місцеві бюджети, благодійні фонди
Способи акумулювання фінансових ресурсів			
Умови та порядок використання фінансових ресурсів	Соціальні виплати застрахованим особам у випадках передбачених чинним законодавством або договором страхування за умови сплати страхових внесків у певних розмірах та протягом певного періоду	Універсальні або категоріальні виплати, визначені чинним законодавством без наявності сплати будь-яких внесків чи платежів	Надання матеріальної допомоги або послуг найбільш нужденним верствам населення з попередньою перевіркою потреби в ній

Рисунок 1. Характеристика форм соціального захисту населення [7, с.177].

Без наукового аналізу даних термінів неможливо чітко зрозуміти сутність поняття соціально вразливих верств населення, а отже й зрозуміти їх права, та розкрити процеси фінансової політики підтримки даних категорій населення у системі соціального захисту.

Перш за все, визначимось з поняттям «соціально вразливі верстви населення». Розберемо визначення «соціально вразливі верстви населення» поетапно. Термін «вразливий» означає той, який легко й швидко піддається зовнішнім подразненням; сприйнятливий, чутливий [17, с.758]. А «верства» - це частина суспільного класу, соціальна група, соціальний стан [17, с. 331 - 332].

Соціально вразливими верствами населення, в широкому розумінні, є представники вразливих/пригнічених верств населення, а саме: індивіди або соціальні групи, що мають більшу, ніж інші, ймовірність зазнати негативних впливів соціальних, екологічних факторів або дістати хвороби. Синонімом цього поняття є «групи ризику» [1, с.18].

У наукових публікаціях, зокрема, Храпко І.Є. [21] та Нікітчиної О.В. [9], можна зустріти таке трактування даного поняття: соціально-вразливі верстви населення - це індивіди або соціальні групи, що мають більшу за інших ймовірність зазнати соціальних збитків від дії економічних, екологічних, техногенних та інших чинників сучасного життя.

Ознайомившись з навчальними матеріалами для підготовки працівників соціальної роботи, ми знайшли наступне визначення поняття «соціально вразливих верств населення» - це групи осіб, які мають обмежені ресурси для самостійного задоволення потреб та реалізації прав, перебуваючи у звичайних умовах, та осіб, які за незалежних від них обставин потрапили до особливо складних соціальних умов [19].

Отже, виходячи з вищенаведеного, можна сказати, що поняття «соціально вразливі верстви населення» характеризує ту частину суспільного класу, яка в даний період часу або на постійній основі найбільш сприятлива до дії негативних зовнішніх чинників, та потребує безпосередньої підтримки і захисту з боку держави та недержавних органів, бо з ряду причин не в змозі забезпечити собі гідних умов існування

Проаналізувавши частину літератури з даної тематики, можна зробити висновки про те, що не має законодавчого визначення поняття «соціально вразливі верстви населення» і превалює його розширене тлумачення. Зокрема, відсутність чіткості щодо розуміння сутності поняття «соціально вразливі верстви населення» породжує складності у соціальній практиці.

У міжнародних нормативно-правових актах до категорії соціально вразливих верств населення відносять, насамперед, дітей, інвалідів, людей похилого віку, безробітних та деякі інші категорії членів суспільства, які потребують соціальної допомоги з незалежних від них причин (наприклад, мігранти, біженці) тощо [10].

Звичайно, у кожному суспільстві можна виділити певні вразливі соціальні групи. Потенційними клієнтами соціального працівника є різні за віком люди (від немовлят до престарілих) і представники різних рас, етнічних груп, соціоекономічних рівнів, релігій. Це:

- бездомні;
- родини, в яких є проблеми дитячої занедбаності, сексуальних, фізичних зловживань стосовно дитини або одного з партнерів;
- подружні пари, які мають серйозні подружні конфлікти;
- родини, в яких дитину виховує лише один із батьків, та в яких мають місце серйозні конфлікти;
- ВІЛ-інфіковані люди та їхні родини;
- особи, які мають низькі доходи через безробіття, відсутність годувальника, фізичні вади, низький рівень професійної підготовки тощо;
- особи, які порушили закон і були за це покарані;
- вагітні дівчата-підлітки;
- гомосексуалісти/лесбіянки, які мають особисті або сімейні проблеми;
- особи, які мають соматичні (тілесні) чи психічні захворювання або інвалідність;
- залежні від алкоголю, наркотиків та їхні родини;
- іммігранти та меншини, що мають недостатні ресурси та можливості, або ті, хто став жертвою расизму, сексизму або інших форм дискримінації;
- особи із затримками розвитку (інваліди розвитку) та їхні родини;
- особи похилого віку, які не можуть адекватно функціонувати;
- мігранти та біженці, які мають недостатні необхідні ресурси;
- діти, які мають проблеми, пов'язані з навчанням в школі, та їхні родини;
- особи, які перебувають у стресовому стані, пов'язаному з травмуючими подіями (вихід на пенсію, смерть близької людини тощо), а також діти, які залишили сім'ю – бездомні.

Очевидно, що не всі наведені категорії віднесені до потенційних клієнтів в Україні. Не завжди ми можемо констатувати, що в нашій країні надають необхідні послуги всім цим категоріям клієнтів [1, с.18-19].

Дуже часто у наукових виданнях, а також у законах України вживається поняття «соціально незахищені верстви населення». На нашу думку, це рівнозначні поняття. Як видно зі словника української мови, слово «незахищений» означає, який не має прикриття, захисту і т. ін. від несприятливих, шкідливих дій, впливів чого-небудь [18, с.310].

Соціально незахищені люди (верстви) - ті хто не має необхідних ефективних спеціальних прав (тобто забезпечених правовою санкцією прав на постачання їжі, послуг, або опіку з боку конкретних осіб) для забезпечення достатнього життєвого рівня [3, с. 139].

Проаналізувавши декілька наукових джерел, можна узагальнити перелік осіб яких саме відносять до соціально незахищених верств. Зокрема йдеться про соціально незахищених громадян, до яких належать: пенсіонери, інваліди, у тому числі діти з особливими потребами, багатодітні і неповні сім'ї, безробітні, жінки, молодь, малозабезпечені громадяни, мігранти, бездомні тощо [5] [12], [13]. Ми бачимо, що даний перелік збігається з переліком осіб, яких відносять до соціально вразливих.

Тобто можна підкреслити, що термін «соціально незахищені верстви населення» – це лише одна з варіацій узагальненого поняття «соціально вразливі верстви населення».

Соціальні групи населення, які потребують соціальної підтримки, в різних публікаціях і документах позначаються по-різному. Досить часто у науковій літературі крім визначення «соціально вразливі верстви населення», можна зустріти ще такі поняття, як: «соціально вразливі категорії населення», «соціально пригнічені верстви населення», «соціально незахищені верстви населення», «соціально незахищені категорії населення», та ін.

В Україні, на нашу думку, до соціально вразливих (незахищених) верств населення слід віднести такі категорії громадян:

- інваліди та члени їхніх сімей (малозабезпечені особи, котрі проживають з інвалідом I,II групи внаслідок психічного розладу; діти-інваліди та їхні батьки; інваліди з дитинства, члени їхніх сімей; особи, яким надається психіатрична допомога);
- учасники війни (інваліди та діти війни), учасники АТО;
- жертви радянського режиму (жертви нацистських переслідувань та члени їхніх сімей; жертви політичних репресій і члени їхніх сімей; депортовані особи, котрі повернулися в Україну на постійне проживання, члени їхніх сімей);
- громадяни похилого віку (самотні громадяни пенсійного віку; громадяни пенсійного віку, які не мають права на пенсію);
- особи, що не мають права на пенсію (інваліди з дитинства; церковнослужителі та священнослужителі; біженці, іноземці й апатриди, котрі постійно проживають на території України; жінки з почесним званням «Мати-героїня»);
- діти та молодь (діти із малозабезпечених сімей; учні шкіл; діти-сироти);
- сім'ї з дітьми (малозабезпечені сім'ї; одинокі матері з дітьми; сім'ї, які перебувають у тяжких життєвих ситуаціях; опікуни/піклувальники, усиновлювачі, прийомні батьки);
- сільські жителі й мешканці гірських районів (сільські жителі; особи, що переселилися у трудонедостатні сільські населені пункти; мешканці гірських населених пунктів);
- особи, уражені ВІЛ/СНІД (хворі на СНІД і члени їхніх сімей; ВІЛ інфіковані й члени їхніх сімей);
- постраждалі унаслідок Чорнобильської катастрофи (ліквідатори та постраждалі внаслідок Чорнобильської катастрофи);
- тимчасово непрацюючі громадяни (безробітні громадяни та їхні утриманці; тимчасово непрацездатні громадяни; вагітні жінки);
- колишні ув'язнені (звільнені з-під варти особи; люди, звільнені з місць позбавлення або обмеження волі);
- бездомні громадяни (бездомні громадяни, безпритульні діти).

Законом України «Про внесення змін та визначення такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 р. обмежується низка пільг і виплат окремим категоріям осіб [11].

В наш час в Україні соціальний захист вразливих верств населення здійснюється шляхом: – виплати пенсій за віком, з інвалідності, в разі втрати годувальника, за вислугу років, за особливі заслуги перед Україною; – соціальних пенсій; – виплати державних допомог (трудова допомога, соціальні допомоги, допомога тим, хто доглядає психічно хворих; допомоги при малозабезпеченості); – виплати адресної соціальної допомоги (житлово-комунальні субсидії; адресна допомога малозабезпеченим сім'ям); – соціальне обслуговування непрацездатних (стаціонарне обслуговування, обслуговування на дому тощо); – надання пільг ветеранам війни, інвалідам, особам, які мають особливі заслуги перед Україною. За оцінкою експертів, для фінансування усіх пільг, передбачених чинним законодавством України, необхідна сума, що у декілька разів перевищує обсяг бюджетних коштів, які виділяються на їх фінансування зараз [16, с. 5-6].

При складанні соціального бюджету в Україні за джерелом фінансових надходжень соціальні витрати поділяються на три групи: 1. Витрати, що фінансуються за рахунок бюджетних виплат (пільги ветеранам війни та праці, кошти на виплату щорічної разової допомоги ветеранам війни, соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям з дітьми, інші види соціального захисту, житлові субсидії, охорона здоров'я, витрати, пов'язані з ліквідацією аварії на ЧАЕС). 2. Витрати, що фінансуються за рахунок страхових внесків (короткотермінові допомоги Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, витрати Фонду страхування від нещасних випадків на виробництві). 3. Видатки з різних джерел (видатки Фонду соціального захисту інвалідів за рахунок Державного бюджету і, частково, платежів підприємств, пенсії та короткострокові допомоги з Пенсійного фонду за рахунок пенсійних страхових внесків). На жаль, доводиться констатувати, що перехід до ринкової системи господарювання не супроводжувався в Україні диверсифікацією системи фінансування соціальної сфери.

Головним джерелом витрат був та залишається держбюджет. Суттєві проблеми у бюджетному фінансуванні соціальної сфери, які мають місце в Україні, викликані як об'єктивними макроекономічними диспропорціями, успадкованими від минулої системи господарювання та нагромадженими за роки непослідовних реформ, так і значними вадами у реалізації самої соціальної політики держави. Серед таких проблем: недостатні розміри фінансування соціальної сфери, непослідовність та фрагментарність фінансування, неефективна його структура (основна вага витрат припадає на заробітну плату, що веде до занепаду матеріальної інфраструктури), відсутність стимулів для переходу до децентралізованого фінансування частини соціальних витрат [2, с.51].

На сьогодні в Україні існує значна кількість спеціалізованих закладів, діяльність яких передбачає надання різноманітних соціальних послуг вразливим групам населення. Але, слід зауважити: якщо українці більш-менш обізнані щодо можливості отримати грошову та соціально-побутову допомогу дітьми-сиротами, людьми, постраждалими від стихійного лиха, малозабезпеченими та безробітними, то майже нічого не знають про соціальні послуги, які надаються особам, звільненим з місць позбавлення волі, людям, що зазнали насильства в сім'ї, неповнолітнім матерям тощо. На сьогодні наявні в Україні новітні тенденції в соціальних послугах, які споживають зазначені групи населення, дещо переважають між собою, тому доцільно зосередити увагу саме на тих видах послуг, що споживаються найбільш численними та найбільш вразливими групами населення [15, с.191]. До таких найбільш соціально вразливих верств населення можна віднести: непрацездатне населення (дітей, непрацюючу молодь, пенсіонерів, інвалідів), сім'ї з дітьми, малозабезпечені сім'ї, безробітних.

За останні роки в нашій країні значно активізувалася законотворча діяльність у сфері соціального захисту громадян. З-поміж усієї низки правових актів вирізняється Закон України «Про соціальні послуги» завдяки значному потенціалу щодо позитивних змін у житті кожного громадянина України, який у певний період свого життя не в змозі впоратися самотужки зі складними життєвими обставинами і потребує сторонньої допомоги.

Доцільно відзначити перспективи розвитку сфери соціальних послуг вразливим верствам населення у відповідності до вказаного Закону: розвиток ринку соціальних послуг, визначення гарантованого державою мінімуму послуг для кожної цільової групи, зміна принципу фінансування соціальних послуг (з огляду на кількісний склад та потреби цільових груп, а не на кількість місць у наявних закладах), впровадження механізму контролю якості соціальних послуг шляхом впровадження ліцензування закладів та осіб, що їх надають, впровадження конкурсного механізму фінансування закладів, що надають послугу, впровадження механізму вибору користувачем організації, послугам якої він надаватиме перевагу. Реалізація усієї названої вище сукупності змін та доповнень відповідно до закону стане справжньою революцією у сфері соціальних послуг вразливим верствам населення [23, с.436].

Адаптація соціальної політики України до стандартів ЄС полягає в реформуванні систем страхування, охорони праці, охорони здоров'я, пенсійного забезпечення, пенсійної реформи, політики зайнятості та інших галузей соціальної політики відповідно до стандартів ЄС і в поступовому досягненні загальноєвропейського рівня соціального забезпечення і захисту населення [2, с.51].

Висновки. За сучасних умов господарювання, в період політичної та економічної нестабільності особливо гостро стоїть проблема забезпечення захисту соціально вразливих груп населення. Головне завдання держави - забезпечити матеріальною і моральною допомогою всіх, хто належить до цієї соціальної групи. Проте, навіть в окремі періоди сталого економічного зростання в попередні роки в Україні не вдалося забезпечити ефективне дотримання соціальних стандартів та гарантій. Система формування державної соціальної підтримки принципово неієднотна вирішити завдання перерозподілу ресурсів на користь тих, хто найбільше цього потребує. Очевидно, що сучасні реалії соціально-економічного розвитку України потребують значного соціального реформування, особливо в частині бюджетного фінансування соціальної сфери, що беззаперечно висувається життям як один з найбільш актуальних національних пріоритетів сучасної фінансової політики України.

Список використаних джерел

1. Введення у соціальну роботу. Навчальний посібник. - К.: Фенікс, 2001. – 288 с.
2. Дяченко. Т.О. Соціальна політика ЄС: тенденції розвитку, досвід для України [Електронний ресурс] // Стратегія розвитку України. Економіка, соціологія, право. №3. - Режим доступу: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/SR/article/view/7004/7832>.
3. Економічні, соціальні й культурні права/Під.ред. А. Ейде, К. Краузе, А. Розаса; Пер. з англ. Г.Є. Краснокутського; Наук. ред. Г.І. Чанишева. – О.: АО Бахва, 2006. – 728 с.-ISBN 966-7079-98-8.
4. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін. ; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трошинського, Ю.П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. – 820 с.
5. Іванько Н.В. Педагогічна підтримка соціально-незахищених громадян в умовах функціонування корпоративіської моделі соціальної роботи [Електронний ресурс] / Н.В. Іванько // Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. Педагогічні науки. – Луганськ. ЛНУ ім. Т.Шевченка, 2010. - №16 (203). - Частина 2. - С. 25-34. - Режим доступу: <http://www.stattionline.org.ua/pedagog/104/17966-pedagogichna-pidtrimka-socialno-nezaxishhenix-gromadyan-v-umovax-funkcionuvannya-korporativisko%D1%97-modeli-socialno%D1%97-roboti.html>

6. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
7. Мальований М.І. Теоретичні основи фінансового забезпечення соціального захисту / М.І. Мальований // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 5. – С. 174-185.
8. Михайловська І.М. Система соціального захисту в Україні: сутність, основні складові та напрямки вдосконалення / І.М. Михайловська, О.В. Неліпович // Вісник Хмельницького національного університету : наук. журнал. – Сер.: Економічні науки. – Хмельницький : Вид-во ХНУ. – 2011. – Т. 4, № 6. – С. 255-260.
9. Нікітчина О.В. Особливості формування інституту соціального захисту населення України (на прикладі Житомирської області) [Електронний ресурс] / О.В. Нікітчина. // Економіка. Управління. Інновації. – 2010. – № 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2010_2_31
10. Омельчук О.С. Аналіз нормативно-правового забезпечення житлом соціально уразливих верств населення в Україні [Електронний ресурс] : [Юрист блог]. – Електронні дані. – Режим доступу: <http://jurist-blog.com.ua/gitlo-urazlivim.html> (дата звернення 25.03.2017). – Назва з екрана.
11. Павлова Л.О. Політико-економічний аналіз системи соціального захисту населення в Україні: дис. ... кандидата екон. наук : 08.00.01 / Павлова Любава Орестівна. – Львів, 2015. – 183 с.
12. Письменний В.В. Забезпечення соціальної справедливості в оподаткуванні нерухомості // Вісник ТНЕУ. – 2015. – №3. – С. 53-61.
13. Політологічний словник : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. М.Ф. Головатого та О.В. Антонюка. – К. : МАУП, 2005. – 792 с.
14. Радчук О.П. Європейська конвенція про захист прав найбільш уразливих верств населення [Електронний ресурс] / О.П. Радчук. // Теорія і практика правознавства. – 2014. – Вип. 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_1_34
15. Реут, А.Г. Система соціальних послуг для вразливих верств населення: новітні тенденції та інновації / А.Г. Реут // Демографія та соціальна економіка : Науково-економічний та суспільно-політичний журнал. – 01/2008. – № 1. – С. 190-200.
16. Савчук О., Кушніренко В. Монетизація пільг: досвід інших країн та висновки для України. – 2015. – 32 С.
17. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970–1980. – Т. 1.
18. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970–1980. – Т. 5. – С. 310.
19. Соціальна робота з соціально вразливими категоріями (групами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://moodle.socosvita.kiev.ua/moodledata/filedir/09/20/0920e3108c21981f344ac5e33b46e7470dc1ac88>
20. Соціальний захист населення як система: поняття та види [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/reports/law/9897/>
21. Храпко І.Є. Особливості функціонування і фінансування закладів соціального захисту вразливих груп населення [Електронний ресурс] / І.Є. Храпко // Науковий вісник [Буковинського державного фінансово-економічного університету]. Економічні науки. – 2014. – Вип. 26. – С. 275-284. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvbdfa_2014_26_36.
22. Четверикова Л. Суть соціальної політики та аналіз її моделей в соціальних державах [Електронний ресурс] / Лариса Четверикова // Соціогуманітарні проблеми людини : вісник Західного наукового центру Інституту соціогуманітарних проблем людини. – 2005. – № 1. – С. 67–74. Режим доступу <http://znc.com.ua/ukr/publ/periodic/shpp/2005/1/p067.php>
23. Шумна Л.П. Поняття та види соціальної підтримки / Л.П. Шумна // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 63. – С. 433-440.
24. Ярошенко І.С. Організаційно-правові форми соціального захисту людини і громадянина в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 [Електронний ресурс] / Ярошенко Ірина Станіславівна; М-во освіти і науки України, Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана. – Київ, 2006. – 219 с. Режим доступу http://e-works.com.ua/work/3062_Organizaciino_pravovi_formi_socialnogo_zahisty_ludini_i_gromadyanina_v_Ykraini.html

References

1. Vvedennya u sotsial'nu robotu. Navchal'nyy posibnyk. – K.: Feniks, 2001. – 288 s.
2. Dyachenko. T.O. Sotsial'na polityka YES: tendentsiyi rozvytku, dosvid dlya Ukrayiny // Stratehiya rozvytku Ukrayiny. Ekonomika, sotsiolohiya, pravo. №3. : <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/SR/article/view/7004/7832>.
3. Ekonomichni, sotsial'ni y kul'turni prava /Pid.red. A. Eyde, K. Krauze, A. Rozasa; Per. Z anhl. H.YE. Krasnokut's'koho; Nauk. red. H.I. Chanysheva. – O. : AO Bakhva, 2006. – 728 s.
4. Yu.P. Surmin, V.D. Bakumenko, A.M. Mykhnenko ta in Entsyklopedychnyy slovnyk z derzhavnoho upravlinnya /za red. Yu.V. Kovbasyuka, V.P. Troshchyn's'koho, Yu. P. Surmina. – K. : NADU, 2010. – 820 s.
5. Ivan'o N.V. Pedahohichna pidtrymka sotsial'no-nezakhyshchenykh hromadyan v umovakh funktsionuvannya korporatyvis'koyi modeli sotsial'noyi roboty // Visnyk Luhans'koho natsional'noho universytetu im. T. Shevchenka. Pedahohichni nauky. – Luhans'k. LNU im. T.Shevchenka, 2010. – №16 (203). – Chastyna 2. – S. 25-34. : <http://www.stattionline.org.ua/pedagog/104/17966-pedagogichna-pidtrimka-socialno-nezakhyshhenix-gromadyan-v-umovax-funktsionuvannya-korporativisko%D1%97-modeli-socialno%D1%97-roboti.html>

6. Konstytutsiya Ukrainy : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
7. Mal'ovanyy M. I. Teoretychni osnovy finansovoho zabezpechennya sotsial'noho zakhystu // *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini*. – 2012. – № 5. – S. 174-185.
8. Mykhaylovs'ka I.M., Nelipovych O.V. Systema sotsial'noho zakhystu v Ukraini: sutnist', osnovni skladovi ta napryamky vdoshkonalennya, // *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu : nauk. zhurnal*. – Ser.: *Ekonomichni nauky*. – Khmel'nyts'kyi : Vyd-vo KHNU. – 2011. – T. 4, № 6. – S. 255-260.
9. Nikitchyna O.V. Osoblyvosti formuvannya instytutu sotsial'noho zakhystu naselennya Ukrainy (na prykladi Zhytomyr'skoyi oblasti) // *Ekonomika. Upravlinnya. Innovatsiyi*. – 2010. – № 2. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2010_2_31
10. Omel'chuk O.S. Analiz normatyvno-pravovoho zabezpechennya zhytlo-m sotsial'no urazlyvykh verstv naselennya v Ukraini : [Yuryst bloh] : <http://jurist-blog.com.ua/gitlo-urazlivim.html>
11. Pavlova L.O. Polityko-ekonomichnyy analiz systemy sotsial'noho zakhystu naselennya v Ukraini: dys. ... kandydata ekon. nauk : 08.00.01 – L'viv, 2015. – 183 s.
12. Pys'mennyy V.V. Zabezpechennya sotsial'noyi spravedlyvosti v opodatkuванні nerukhomosti // *Visnyk TNEU*. – 2015. – №3. – S. 53-61.
13. *Politolohichnyy slovnyk : navch. posib. dlya stud. vyshch. navch. zakl. / za red. M.F. Holovatoho ta O.V. Antonyuka*. – K. : MAUP, 2005. – 792 s.
14. Radchuk O.P. Yevropeys'ka konventsia pro zakhyst prav naybil'sh urazlyvykh verstv naselennya. // *Teoriya i praktyka pravoznavstva*. – 2014. – Vyp. 1. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_1_34)
15. Reut, A.H. Systema sotsial'nykh posluh dlya vrazlyvykh verstv naselennya: novitni tendentsiyi ta innovatsiyi // *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika : Naukovo-ekonomichnyy ta suspil'no-politychnyy zhurnal*. – 01/2008. – N1. – S. 190-200.
16. Savchuk O., Kushnirenko V. Monetyzatsiya pil'h: dosvid inshykh krayin ta vysnovky dlya Ukrainy. – 2015. – 32 S.
17. *Slovnyk ukraïns'koyi movy: v 11 tt. / AN URSSR. Instytut movoznavstva; za red. I.K. Bilodida*. – K.: Naukova dumka, 1970–1980. – T. 1.
18. *Slovnyk ukraïns'koyi movy: v 11 tt. / AN URSSR. Instytut movoznavstva; za red. I.K. Bilodida*. – K.: Naukova dumka, 1970–1980. – T. 5. – S. 310.
19. Sotsial'na robota z sotsial'no vrazlyvymy katehoriyamy (hrupamy) : <http://moodle.socosvita.kiev.ua/moodledata/filedir/09/20/0920e3108c21981f344ac5e33b46e7470dc1ac88>
20. Sotsial'nyy zakhyst naselennya yak systema: ponyattya ta vydy : <http://osvita.ua/vnz/reports/law/9897/>
21. Khrapko I.Ye. Osoblyvosti funktsionuvannya i finansuvannya zakladiv sotsial'noho zakhystu vrazlyvykh hrup naselennya // *Naukovyy visnyk [Bukovyns'koho derzhavnoho finansovo-ekonomichnoho universytetu]. Ekonomichni nauky*. – 2014. – Vyp. 26. – S. 275-284. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvbdfa_2014_26_36.
22. Chetverykova L. Sut' sotsial'noyi polityky ta analiz yiyi modeley v sotsial'nykh derzhavakh // *Sotsiohumanitarni problemy lyudyny : visnyk Zakhidnoho naukovoho tsentru Instytutu sotsiohumanitarnykh problem lyudyny*. – 2005. – № 1. – S. 67–74. : <http://znc.com.ua/ukr/publ/periodic/shpp/2005/1/p067.php>
23. Shumna L.P. Ponyattya ta vydy sotsial'noyi pidtrymky // *Aktual'ni problemy derzhavy i prava*. – 2012. – Vyp. 63. – S. 433-440.
24. Yaroshenko I.S. Orhanizatsiyno-pravovi formy sotsial'noho zakhystu lyudyny i hromadyanyna v Ukraini: dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07 M-vo osvity i nauky Ukrainy, Kyiv. nats. ekon. un-t im. Vadyma Het'mana. - KYIV, 2006.. – 219s. : http://e-works.com.ua/work/3062_Organizaciino_pravovi_formi_socialnogo_zahisty_ludini_i_gromadyanina_v_Ykraini.html

ДАНИ ПРО АВТОРА

Матвієнко Ірина Леонідівна, аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Набережна 16, кв. 2, м. Переяслав-Хмельницький, 08404, Україна

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Матвиенко Ирина Леонидовна, аспирант кафедры финансов, банковского дела и страхования ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
ул. Набережная 16, кв. 2, г. Переяслав-Хмельницкий, 08404, Украина

ABOUT THE AUTHOR

Matviyenko I., PhD student, Department of finance, banking and insurance
Pereyaslav-Khmelnytsky state pedagogical University named by Hryhory Skovoroda
Str. Naberegna 16/2, Pereyaslav-Khmelnytsky, 08401, Ukraine

**ПРОДАКТ ПЛЕЙСМЕНТ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ:
РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ****Попова М.А.**

Предметом дослідження розглядається *Product Placement* як метод маркетингової комунікації, який, на думку автора, здатен ефективно донести інформацію про ту чи іншу послугу фінансової інституції кінцевому споживачу. Органічно впроваджуючи *Product Placement* в теле- або кінофільм, герой того чи іншого сюжету демонструє переваги використання саме цієї фінансової послуги у реальному житті.

В умовах давньої історії впровадження *Product Placement* в кінематограф і телеіндустрію ще радянського періоду, застосування його сьогодні для просування фінансових послуг практично не помітно. Вважаємо необхідним заповнити прогалину щодо даної технології, використання якої допоможе у вирішенні проблеми незадовільного стану з фінансовою грамотністю населення.

Мета статті – дослідити перспективність використання *Product Placement* на ринку фінансових послуг з метою вирішення проблеми недостатньої фінансової грамотності населення і, як наслідок, стати одним із дієвих методів в процесі подолання кризи фінансової системи України.

Методологічною і теоретичною основою дослідження стали праці провідних зарубіжних і вітчизняних вчених, присвячених проблемам подолання кризових явищ у фінансових системах різних країн, покращенню стану з фінансовою грамотністю населення, основним положенням теорії комунікацій, концепції інтегрованого маркетингового комплексу, фінансовому маркетингу, *Product Placement* як ефективному інструменту маркетингової комунікації тощо. Характер дослідження зумовив використання комплексу наукових методів, а саме: аналіз і синтез, історичний метод, методи індукції і дедукції, порівняння та узагальнення.

Дослідження показало: незважаючи на те, що просування продукції фінансових компаній знаходиться в стані спокою, *Product Placement* як гармонійне поєднання іміджевої реклами і реклами продукту в сюжеті художнього твору - став значущим комунікаційним сегментом, який проник в сферу кіно і телебачення. Для маркетологів - це один з ідеальних інструментів просування, який формує образ компанії або бренду в свідомості споживачів, в тому числі і під час розміщення продукції фінансових компаній.

Висновок. Вирішення проблеми недостатнього рівня фінансової обізнаності населення – одне із завдань на шляху досягнення динамічного розвитку ринку фінансових послуг, що, в свою чергу, є запорукою економічної безпеки і добробуту держави. Запропонована технологія *Product Placement* передбачає більш витончену форму подачі інформації, надаючи необмежені можливості для креативних, нестандартних і ефективних ідей. Однак, для цього необхідно, щоб поширення фінансових послуг вийшло на новий рівень, ставши необхідною і очевидною складовою способу життя пересічного громадянина.

Ключові слова: фінансова грамотність, фінансові послуги, фінансовий ринок, споживачі фінансових послуг, фінансовий продукт, маркетинг фінансових послуг, маркетингові комунікації, продакт плейсмент, прихована реклама.

**ПРОДАКТ ПЛЕЙСМЕНТ НА РЫНКЕ ФИНАНСОВЫХ УСЛУГ:
РЕАЛИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ****Попова М.А.**

Предметом исследования рассматривается *Product Placement* как метод маркетинговой коммуникации, который, по мнению автора, способен эффективно донести информацию об услугах финансовых институций конечному потребителю. Органично внедряя *Product Placement* в теле- или кинофильм, герой того или иного сюжета демонстрирует преимущества использования именно этой финансовой услуги в реальной жизни.

В условиях давней истории внедрения *Product Placement* в кинематограф и телеиндустрию еще советского периода, применение его сегодня для продвижения финансовых услуг практически не заметно. Считаем необходимым восполнить пробел по данной технологии, использование которой поможет в решении проблемы неудовлетворительного состояния с финансовой грамотностью населения.

Цель статьи - исследовать перспективность использования *Product Placement* на рынке финансовых услуг с целью решения проблемы недостаточной финансовой грамотности населения и, как следствие, стать одним из действенных методов в процессе преодоления кризиса финансовой системы Украины.

Методологической и теоретической основой исследования стали труды ведущих зарубежных и отечественных ученых, посвященных проблемам преодоления кризисных явлений в финансовых системах разных стран, улучшению состояния с финансовой грамотностью населения, основным положениям теории коммуникаций, концепции интегрированного маркетингового комплекса, фінансовому маркетингу, *Product Placement* как эффективному инструменту маркетинговой коммуникации и тому подобное. Характер исследования обусловил использование комплекса научных методов, а именно: анализ и синтез, исторический метод, методы индукции и дедукции, сравнения и обобщения.

Исследование показало: несмотря на то, что продвижение продукции финансовых компаний находится в состоянии покоя, Product Placement как гармоничное сочетание имиджевой рекламы и рекламы продукта в сюжете художественного произведения - стал значимым коммуникационным сегментом, который проник в сферу кино и телевидения. Для маркетологов - это один из идеальных инструментов продвижения, который формирует образ компании или бренда в сознании потребителей, в том числе и при размещении продукции финансовых компаний.

Вывод. Решение проблемы недостаточного уровня финансовой грамотности населения - одна из задач на пути достижения динамичного развития рынка финансовых услуг, что, в свою очередь, является залогом экономической безопасности и благосостояния государства. Предложенная технология Product Placement предусматривает более изящную форму подачи информации, предоставляя неограниченные возможности для креативных, нестандартных и эффективных идей. Однако, для этого необходимо, чтобы распространение финансовых услуг вышло на новый уровень, став необходимой и очевидной составляющей образа жизни рядового гражданина.

Ключевые слова: финансовая грамотность, финансовые услуги, финансовый рынок, потребители финансовых услуг, финансовые продукты, маркетинг финансовых услуг, маркетинговые коммуникации, продакт плейсмент, скрытая реклама.

PRODUCT PLACEMENT IN THE FINANCIAL SERVICES: REALITIES AND PERSPECTIVES

Popova M.A.

The subject of the study is Product Placement as a marketing communication tool, which, in the author's opinion, is aimed at to effectively communicate information about the financial institutions services to the end users. By organically introducing Product Placement in a TV or movie, the hero of a particular story demonstrates the benefits of using this particular financial service in real life.

The Product Placement has a good history in the soviet cinema and TV industry. At the same time, today it is rare to see the Product Placement for the promotion of financial services. We need to fill the gap on this tool, to finally solve the problem of insufficient population financial literacy.

The purpose of the article is to investigate the prospects of Product Placement in the financial services market in order to solve the problem of insufficient financial literacy of the population and, as a result, to become one of the effective tool to support financial system of Ukraine.

The leading foreign and domestic scientists works – devoted to overcome multinational financial crisis, to improve the financial literacy of the population, the basic communication theory, the integrated marketing complex, financial marketing, Product Placement as an effective marketing communication tool, etc. – was the methodological and theoretical basis of the research. The study implied the use of the scientific methods: analysis and synthesis, the historical method, methods of induction and deduction, comparison and generalization.

The study showed despite promotion of the financial products is at rest, Product Placement as a harmonious combination of image advertising and product advertising in the plot of the artwork has become a significant communication segment that has penetrated the sphere of cinema and television. For marketers, this is one of the ideal promotion tools that shapes the image of a company or brand in the minds of consumers, including when placing products of financial companies.

Conclusion. Solving the problem of insufficient level of financial literacy of the population is one of the tasks on the way to achieve a dynamic development of the financial services market, which, in turn, is a guarantee of economic security and welfare of the state. The Product Placement technology provides more elegant form of information delivery, providing unlimited opportunities for creative, non-standard and effective ideas. However, this requires that the spread of financial services has reached a new level, becoming a necessary and obvious component of the way of life of an ordinary citizen.

Keywords: Financial literacy, financial services, financial market, consumers of financial services, financial products, marketing of financial services, marketing communications, product placement, hidden advertising.

Постановка проблеми. На даний час ринок фінансових послуг знаходиться під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, завдяки яким переживаються не найкращі часи. У рейтингу Всесвітнього економічного форуму саме «рівень розвитку фінансового ринку» є одним з головних чинників, який тягне результати України донизу (падіння з 3,2 до 3,0 за семибальною шкалою упродовж двох останніх років). Позиції України показують деградацію фінансового сектору: у 2014-2015 показник «фінансовий ринок» був на 107 місці з 144, у 2015-2016 - на 121 місці з 140, у 2016-2017 - на 130 місці з 138. Нажаль, цей результат наглядно демонструє відсутність дієвих кроків щодо виходу з цього «піке» протягом останніх років [30].

Реформування фінансового ринку потребує реанімаційних дій, і одним з першочергових завдань має вирішуватись проблема край низького рівня інформованості населення відносно переліку послуг і фінансових посередників (особливо небанківської сфери), що надають ці послуги [38]. Як може розвиватись ринок фінансових послуг без участі споживачів цих послуг?

У своєму дослідженні пропонуємо розглянути Product Placement як метод маркетингової комунікації, який здатен ефективно донести інформацію про ту чи іншу послугу фінансової інституції кінцевому споживачу, органічно впроваджуючи її в теле- або кінофільм, коли герої того чи іншого сюжету демонструють переваги використання саме цієї фінансової послуги у реальному житті.

В умовах давньої історії впровадження Product Placement в кінематограф і телеіндустрію ще радянського періоду, застосування його сьогодні для просування фінансових послуг практично не помітно. Вважаємо необхідним заповнити прогалину щодо даної технології, використання якої, на думку автора, допоможе у вирішенні проблеми незадовільного стану з фінансовою грамотністю населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У своїй роботі автор опиралася на праці провідних зарубіжних і вітчизняних вчених, присвячених проблемам подолання кризових явищ у фінансових системах країн, фінансовій грамотності населення, фінансовому маркетингу та Product Placement, як ефективному інструменту маркетингової комунікації. Слід виокремити праці таких науковців, як Ф. Аллен [4], О.І.Береславська [5], О.М. Войтенко [7], М.Л. Галисиан [8], Н.М. Герасименко [9], Є.В. Горгола [11], Т.І. Єфіменко [12], О.М. Іваницька [13], Катліп Скотт М. [14], В.В. Коваленко [15], А. Колесникова [16], В.В. Корнєєв [17], А. Н. Король [9], Ф. Котлер [18], Н.Я. Кравчук [19], С.В. Міщенко [20], О.І. Микало [23], С.В. Науменкова [20], В.Паккард [21], С.Б. Пашутин [22], Є.В. Ромат [23], В. Тринчук [25,26], П. Хартман [27], А.Чолінські [28] тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогоднішній день використання Product Placement як методу вирішення проблеми донесення інформації щодо фінансових послуг кінцевому споживачу і тим самим покращити стан фінансової грамотності населення вважаємо актуальним і недостатньо дослідженим.

Мета статті – дослідити перспективність використання Product Placement на ринку фінансових послуг з метою вирішення проблеми ліквідації фінансової безграмотності населення і, як наслідок, стати одним із дієвих методів в процесі подолання кризи фінансової системи України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суспільні та економічні перетворення в Україні передбачають прискорений і різноманітний розвиток системи послуг: соціально-культурних, побутових, інтелектуальних, ділових тощо. Зараз Україна відстає від країн з розвинутою економікою практично за всіма показниками стану і розвитку сфери послуг. Тоді як подальший динамічний розвиток країни, її інтеграція у світову економіку потребують неухильного розширення мережі сфери послуг, перш за все секторів і підсекторів, які являються визначальними у функціонуванні ринкової економіки.

Особливу роль у формуванні конкурентоспроможності української економіки та підвищенні результативності виробництва відіграє здатність ринку мобілізувати обсяги вільного капіталу і оперувати ним. Йдеться про різноманітність механізмів фінансування та інвестування, а також надання фінансових послуг інвесторам професійними учасниками ринку фінансових послуг.

Отже, фінансова послуга - це соціально-економічна категорія, пов'язана з трансформацією коштів в грошовий капітал юридичних і фізичних осіб на банківських, страхових та інвестиційному ринках, а також інші послуги фінансового характеру.

Об'єкт фінансових послуг - це те, що призводить до виникнення послуги, тобто цінний папір, страховий поліс, безготівкові розрахунки, банківські кредити тощо.

Суб'єкти фінансових послуг - це учасники фінансового ринку: з одного боку замовники, тобто споживачі фінансових послуг, а з другого - фінансові організації (юридичні та фізичні особи), які надають фінансові послуги [11].

Вважаємо необхідним звернутися до роз'яснення такої дефініції, як «фінансовий продукт». Financial Product (фінансовий продукт) - пакет взаємопов'язаних фінансових послуг фінансових інструментів і технологій, що пропонується фінансовими інститутами на фінансовому ринку в якості товару. Фінансові продукти класифікуються за галузями фінансової діяльності: банківський продукт; страхової; пенсійний; інвестиційний [40].

Логічно припустити, що купівля-продаж фінансових продуктів повинно здійснюватися на ринку фінансових послуг. Однак зауважимо, що в економічній історії таке поняття, як «ринок фінансових послуг» не виділялося, а було складовою поняття «фінансовий ринок».

Динамічний розвиток фінансового ринку України потребує рішучих кроків та великого обсягу завдань і, на наш погляд, головним серед них має бути створення окремої програми підвищення рівня фінансової грамотності населення України.

Фінансова грамотність – це сукупність теоретичних знань, а також здатність населення використовувати свої знання на практиці. Фінансова грамотність складається з ефективного управління власними фінансами, здійснення обліку доходів та витрат, уміння орієнтуватися в особливостях різноманітних фінансових продуктів та послуг, мати актуальну інформацію щодо ситуації на фінансових ринках, приймати обґрунтовані рішення щодо фінансових продуктів і послуг та нести відповідальність за такі рішення [39].

Для споживачів фінансових послуг низька фінансова грамотність призводить до високого рівня персональних боргових зобов'язань, можливих банкрутств фізичних осіб, високих ризиків шахрайства та недобросовісної поведінки продавців фінансових послуг, нездатності зробити раціональні дії із захисту своїх заощаджень і неефективного управління пенсійними накопиченнями. В кінцевому рахунку фінансові помилки можуть привести деяких громадян до драматичних наслідків, таким як втрата житла, грошових заощаджень, здоров'я і самого життя.

Для фінансових інститутів, що розробляють різні фінансові продукти та надають різноманітні фінансові послуги, низька фінансова грамотність споживачів даних продуктів і послуг, з одного боку, може

асоціюватися з низьким ступенем залученості населення до споживання фінансових послуг, навіть за наявності відповідної вигоди, з іншого боку, сприяти зростанню негативних зовнішніх ефектів, вироблених недобросовісними постачальниками фінансових послуг, що призводить до зниження рівня довіри до сектору в цілому [10].

З огляду на менталітет і психологію населення України необхідно сконцентрувати всі зусилля на покращенні стану фінансової освіти, і в цьому процесі надзвичайно важлива роль авторитетного, незалежного і надійного постачальника інформації в галузі особистих фінансів, яким повинна бути держава.

Добре поінформовані і грамотні споживачі висувають високі вимоги до якості товарів і послуг, тим самим не тільки сприяють підвищенню їх якості, а й стимулюють здорову конкуренцію серед їх постачальників, впливають на політику цін, створюють умови ефективного регулювання ринку, зростанню здорової конкуренції серед продавців фінансових продуктів і послуг.

Значна частина проблем подолання фінансової безграмотності обумовлена характеристиками фінансових послуг, які ще й ускладнюються з розвитком фінансової системи в результаті процесу глобалізації. Поява безлічі нових складних фінансових продуктів і послуг все частіше ставить перед українцями досить важкі завдання, до вирішення яких переважна більшість громадян виявилася невідповідною. На сьогоднішній день спостерігається значне відставання процесу засвоєння основних принципів діяльності фінансового ринку переважною кількістю громадян.

З точки зору держави низький рівень фінансової грамотності обмежує можливості інвестиційної діяльності, знижує ефективність регулювання фінансових потоків, стримує розвиток економіки, загострює суперечності між різними верствами суспільства, перешкоджає створенню нових прогресивних інститутів і впровадженню ефективних інструментів на ринку цінних паперів, в банківській сфері, пенсійному забезпеченні і страхуванні.

Відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Меморандуму про співпрацю з Міжнародним валютним фондом, Угоди про коаліцію депутатських фракцій «Європейська Україна» тощо було розроблено Комплексну програму розвитку фінансового сектору України до 2020 року. Головною метою Програми є створення фінансової системи, що здатна забезпечувати сталий економічний розвиток за рахунок ефективного перерозподілу фінансових ресурсів в економіці на основі розбудови повноцінного ринкового конкурентоспроможного середовища згідно зі стандартами ЄС.

Комплексною програмою розвитку фінансового сектору України до 2020 року передбачається ціла низка заходів серед яких, на наш погляд, найважливішими завданнями є підвищення рівня фінансової обізнаності населення, культури заощаджень та застосування інноваційних платіжних інструментів. Для цього передбачено зокрема:

- організацію вступу та повноправного членства в Міжнародній мережі фінансової освіти Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD/INFE);
- пояснення типових фінансових послуг та інструментів і пов'язаних з ними ризиків та основних способів ціноутворення;
- роз'яснення важливих положень договорів щодо надання типових фінансових послуг;
- поради щодо управління персональними та сімейними фінансами;
- роз'яснення щодо використання інноваційних платіжних інструментів та сервісів;
- роз'яснення щодо переваг заощаджень та контрольованих витрат;
- інформування щодо політики та реформ у сфері економіки та фінансів.

Крім того, передбачено розгорнення системи інформування та навчання населення в рамках програми, у т. ч. з питань ефективних засобів ідентифікації злочинних дій і методах захисту від злочинів з використанням платіжних карт та банкоматів та забезпечення моніторингу рівня фінансової обізнаності громадян на регулярній основі [32].

Нажаль, не передбачається створення окремої програми подолання фінансової безграмотності. Тим не менш, комплексність Програми розвитку фінансового сектору дозволяє залучити до вирішення цієї проблеми представників фінансових інституцій, маркетингових компаній та інших фахівців, що зможуть забезпечити комунікацію суб'єктів пропозиції фінансових послуг та їх споживачів. Саме інструменти комунікаційного маркетингу дозволяють наблизити продукт до споживача.

Маркетинг у фінансовій сфері формувався на основі досвіду діяльності фінансово-кредитних організацій і увібрав в себе всі досягнення загальної теорії маркетингу. Метою маркетингу є виявлення всіх вимог споживачів і визначення можливостей і шляхів задоволення їх проблем. Основними функціями маркетингу є вивчення ринків і узагальнення результатів дослідження, координація проектування і виробництва товарів, оптимізація номенклатурного, асортиментного плану виробництва і розподілу товарів, вироблення цінової політики, формування попиту і стимулювання збуту тощо. Реалізація цих функцій, пов'язаних з проведенням певного виду дослідницької діяльності, отримала назву «маркетингові дослідження». У зв'язку з цим, характерними напрямками маркетингових досліджень є: вивчення ринків, визначення ринкового потенціалу і тенденції його розвитку, вивчення конкуренції, аналіз системи розподілу, оцінка ефективності реклами, дослідження стратегії цін, оцінка перспектив введення нових товарів на ринок, вивчення споживачів. Однак, фінансові установи не знаходяться в числі основних замовників маркетингових досліджень.

У той же час фінансові установи в значній мірі у порівнянні з іншими замовниками маркетингових досліджень схильні до ризиків, наслідки яких можуть позначитися не тільки на фінансово-кредитній сфері але й на суспільному розвитку. Ризики фінансових установ можна умовно розділити на три групи:

- комерційні ризики, пов'язані з динамікою попиту споживачів, набором пропонованих фінансових послуг, платоспроможністю клієнтів та інших контрагентів, динамікою вартості валют, цінних паперів тощо;
- політичні ризики, інфляція на зовнішніх і внутрішніх ринках, стихійні лиха, конвертованість і динаміка валютного курсу національної валюти та інші;
- ризики, які виникають через несумлінність клієнтів.

Для зменшення ризиків необхідно проводити регулярний аналіз як кредитоспроможності клієнтів, так і власної фінансової стійкості. Організація аналізу можлива лише на базі розвитку активної маркетингової діяльності.

Маркетинг фінансових послуг - це зовнішня і внутрішня політика, ідеологія і тактика його діяльності в залежності від конкретної суспільно-політичної та економічної ситуації. Маркетингова діяльність починається з аналізу потенційного попиту на фінансові послуги. З готовим портфелем послуг фінансова установа виходить на ринок, попередньо визначивши їх ціну в залежності від рівня витрат і кон'юнктури ринку, і після їх реалізації отримує певний прибуток.

Виходячи з діяльності конкурентів відбувається адекватне формування організаційної структури маркетингових служб фінансової установи. Спосіб організації маркетингової діяльності залежить від деяких зовнішніх і внутрішніх факторів. До внутрішніх факторів належать економічні та психологічні. До числа основних економічних факторів відноситься розмір статутного фонду, кількісна та якісна структура клієнтури та інші. Психологічні чинники визначаються насамперед ставленням керівних працівників фінансових установ, його засновників і контрагентів до маркетингової діяльності.

Будь-яка компанія для того, щоб бути конкурентоспроможною у ринковій системі повинна цілеспрямовано будувати свої комунікаційні відносини зі споживачами. Комунікації, які формує компанія для взаємодії з ринком, зі споживачами, мають назву маркетингових комунікацій. Компанії, як правило, регулярно направляють відповідні повідомлення споживачам, а також прагнуть отримати від них важливі для себе зворотні сигнали. Чимало спеціалістів вважають, що комунікаційна діяльність набуває пріоритетного значення в системі маркетингу компаній. Конкуренція суб'єктів продажу продукції стає все більше конкуренцією їх маркетингових комунікаційних систем.

Маркетингова комунікація – це процес забезпечення взаємодії суб'єкта пропозиції товару з іншими суб'єктами ринку. «Інші суб'єкти ринку» – це споживачі, посередники, контактні аудиторії тощо. При цьому, очевидно, що споживачі виступають пріоритетними, абсолютно вирішальними суб'єктами. Саме вони здійснюють найбільший вплив на суб'єкта пропозиції, саме від їх практичного ставлення до товарів компанії залежить її ринкове становище.

До інструментів здійснення маркетингової комунікації належать реклама, стимулювання збуту, зв'язки з громадськістю, прямий маркетинг, персональні продажі, брендінг, виставки, спонсорство та ін.

Каналами маркетингових комунікацій є телебачення, радіо, газети, журнали, Інтернет, зовнішні носії, персонал, який здійснює продаж продукції, поштова розсилка каталогів, видача буклетів, подарунків, бонусних карток тощо.

Технологіями, які використовуються у маркетинговому комунікаційному процесі, є створення паперового маркетингового звернення (наприклад, реклама в газеті), відеосюжету для демонстрації на телебаченні, електронного звернення для розміщення в мережі Інтернет та ін.

Зазначені вище маркетингові комунікації є свідомо створеними маркетинговими комунікаціями. Вони – інструмент ринкової політики компанії, частково або повністю продукт діяльності її менеджменту. Найчастіше маркетингові комунікації, наприклад реклама, створюються за участю спеціалізованих посередників – рекламних компаній, PR-агентств тощо. Але в будь-якому випадку замовником, ініціатором створення маркетингових комунікацій є та компанія, яка пропонує ринку певну продукцію [33].

Product placement є однією з технологій маркетингової комунікації, що, на наш погляд, може вирішити проблему донесення інформації споживачеві фінансових послуг.

Нагадаємо, Product placement (PP) з англійської дослівно перекладається як позиціонування товару - маркетингова стратегія, яка передбачає неакцентоване використання логотипу, слогану бренду або продукту в кінематографі. PP стає природним оскільки «все середовище, що оточує людину, дуже сильно насичене різними брендами. Наприклад, середній споживач з розвиненої країни знаходиться під впливом декілька тисяч торгових марок в день. Саме тому творці масової сучасної культури,... бажаючи в більшій чи меншій мірі відтворити в своїй роботі реальність, використовують ті чи інші фірмові продукти» [28].

В українській мові Product Placement не має аналогів, частіше за все термін вживають, коли мова йде саме про приховану рекламу. В більшості випадків Product Placement – це лише частина великої маркетингової акції, спрямованої на позиціонування продукту або торгової марки компанії в цілому.

На нашу думку Product Placement і прихована реклама - це абсолютно різні поняття, які ні в якому разі не можна змішувати. Product Placement - є окремим видом маркетингової комунікації, такий же, як, наприклад, виставки, PR тощо. Замовник платить за можливість використовувати технологію Product Placement для позиціонування своєї продукції і це не може бути прихованою рекламою.

В результаті аналізу етичних уявлень і психологічних чинників сучасного законодавства щодо Product Placement можемо стверджувати, що обмеження в діяльності Product Placement повинні застосовуватися на основі законодавчих обмежень, що забезпечують рекламну діяльність у цілому. В інших випадках здатність РР впливати на прийняття людиною рішень і на мотивацію вибору стає невід'ємним правом Product Placement і не має засуджуватися суспільством.

Прикладів використання Product Placement для рекламування фінансових послуг безліч. Зауважимо, що радянський кінематограф познайомився з РР не в останні роки існування Союзу, а набагато раніше. Одним з самих ранніх прикладів використання цієї технології для рекламування фінансових послуг в радянському кінематографі можна вважати фільм Я. Протазанова «Закройщик из Торжка» 1925 року, який був призначений для популяризації облігацій Першої Державної позики і тому знімали його на кошти Наркомфіну.

За рахунок того ж відомства був створений і фільм Б. Барнета «Девушка с коробкой» (1927), який був названий вітчизняними критиками першим рекламним фільмом радянського кіно. У ньому, після кумедних випадків, облігаційний квиток виграють не власники капелюшного магазину, а чарівна і працьовита капелюшниця - модистка Наташа та її наречений - студент Ілля [37].

У 1971 році на замовлення Держстраху РРФСР був відзнятий фільм «32 неожиданности», який показували в якості реклами перед кіносеансами. За сюжетом головний герой, не зумівши убезпечити свою квартиру від всіляких несподіванок (всього їх виявилось 32 пункти), прийшов до висновку, що варто не самому рятуватися від неприємностей, а звернутися до фахівців і застрахувати квартиру, запросивши страхового агента.

Тільки в 1974 році фільми, які просували ідею страхування в маси, подивилося більше 60 млн. глядачів. Всі вони зроблені на досить високому художньому рівні за участю видатних акторів того часу, які не тільки знімалися у фільмах Держстраху, а й купували його поліси страхування життя і автомобілів.

Згодом керівними органами держави видавалися навіть окремі нормативні акти, які сприяли розвитку Product Placement. Так, згідно з Постановою Ради міністрів РРФСР від 28 листопада 1984 №485 «О мерах по дальнейшему развитию государственного страхования и повышению качества работы страховых органов» Державному комітету РРФСР по кінематографії щорічно необхідно було забезпечити випуск короткометражних фільмів, метою яких була пропаганда добровільного страхування на замовлення головного управління державного страхування РРФСР [34].

У 1960-1980 - ті роки для просування страхування на замовлення Держстраху було створено понад 50 короткометражних художніх фільмів.

Варто зазначити, що радянський Product Placement виявився дуже ефективним: облігації, які раніше не користувалися у радянських громадян особливим попитом, після перегляду картин реалізовувалися «на ура».

Product Placement активно використовується в телепередачах, де продукт розміщений або за допомогою банального спонсорства («спонсор прогнозу погоди страхова компанія...») або, що краще, певним чином обіграний. Наприклад, спеціально під нього придумані конкурси, в ході яких демонструються всі його відмінні від конкурентів властивості.

У вісімдесяті роки Product Placement стає повноцінною, самостійною індустрією в багатьох країнах. Уже до кінця десятиліття всі найбільші західні кіностудії організували відділи, які спеціалізувалися на РР. Розміщення продуктів в художніх фільмах було визнано життєздатним і дуже ефективним способом просування товару.

Крім того, з'явилася маса прикладів впровадження Product Placement фінансових послуг в художню літературу, ігри (в тому числі комп'ютерні), музику і т.д.

Провідні фінансові компанії (більшість з них є страховими), що володіють достатніми ресурсами, давно вже прийшли до висновку, що набагато економічніше і ефективніше використовувати Product Placement в сукупності з іншими видами маркетингових комунікацій. Таким чином, створюється комплексна програма просування фінансового продукту або компанії на ринку, що дозволяє ознайомити цільову аудиторію більш детально з пропонованим продуктом.

Основні причини відсутності сучасних прикладів використання Product Placement для рекламування продукції фінансових компаній на пострадянському просторі криються в загальному стані ринку фінансових послуг, який хоч і отримав певного рівня розвиток, але не став реальним чинником стабільності і за своїми характеристиками не відповідає завданням випереджального розвитку економіки і тенденціям світових фінансових ринків. Це зумовлює його істотне відставання в глобальному процесі формування світової фінансової системи.

Приклад ринку страхових послуг показує, що при існуючому стані речей в економіці і на міжнародній арені, проблеми у страховому сегменті лише погіршаться; очікується негативна динаміка на що, в першу чергу, впливає скорочення корпоративних бюджетів на страхування, а також загальне зниження купівельної спроможності населення. А страховики, в першу чергу, націлені на утримання власної рентабельності [38].

Однак, динамічний розвиток фінансового ринку - запорука економічної безпеки і добробуту держави, тому важливо щоб стратегія реформування ринків, у тому числі небанківських фінансових послуг, дала реальний результат [32].

На наш погляд, Product Placement, як інноваційний метод донесення інформації споживачу фінансових послуг, за рахунок асоціювання його з персонажем – споживачем цієї послуги, допоможе вирішити цілий ряд завдань, серед яких: покращення іміджу компанії, підвищення лояльності потенційних клієнтів і, як наслідок, формування партнерських відносин.

Проблемним з точки зору реалізації РР є відсутність швидкого ефекту на відміну від прямої реклами, наявність ризику втрати часу і грошей через невихід фільму на екрани з будь-яких причин, обов'язковість високого рівня креативу та впевненості, що той чи інший продукт в кадрі, - частина творчого задуму, а не прихована реклама. Крім того, цільова аудиторія може виявитися «розмитою», через що інформація просто не зацікавить людей з невисоким рівнем доходу та не виконає своїх цілей, де, крім підвищення впізнаваності продукту, головним залишається поліпшення іміджу компанії та збільшення її клієнтської бази.

І все ж, незважаючи на те, що просування продукції фінансових компаній знаходиться в стані спокою, Product Placement як гармонійне поєднання іміджевої реклами і реклами продукту в сюжет художнього твору - став значущим комунікаційним сегментом, який проник в сферу кіно і телебачення. Для маркетологів - це один з ідеальних інструментів просування, який формує образ компанії чи бренду в свідомості споживачів, в тому числі і при розміщенні продукту фінансових компаній. Особливо цінним даний прийом стає в разі природної інтеграції продукту в атмосферу кінофільму або телешоу. Механізм дії Product Placement чіткий і зрозумілий - якщо улюблений персонаж обирає фінансовий продукт або будь-яку послугу, ймовірність того, що глядач вчинить аналогічно досить значна; високий рівень креативу дозволяє більш витончено ознайомити споживача з пропонуваними фінансовими продуктами. Але, для того, щоб ринок фінансових послуг отримав поштовх для розвитку - важливо забезпечити потенційного споживача цих послуг таким рівнем життя, який би дозволив йому бути активним учасником у відносинах з продавцями фінансових продуктів.

Висновки: В умовах негативної динаміки розвитку українського фінансового ринку, його глобалізації і підвищеної турбулентності питання залучення грошових коштів населення різними фінансовими інститутами, компетентності громадян під час прийняття фінансових рішень, їх фінансової безпеки знаходять додатковий сенс і стають найважливішими політичними і економічними проблемами. У зв'язку з цим можна впевнено припустити, що фінансове просвітництво, залучення значної частини населення до фінансового ринку, захист прав споживачів фінансових послуг повинні залишатися в фокусі уваги держави, громадських, міжнародних організацій та викликати жвавий інтерес широкої аудиторії.

В сучасному і швидко мінливому світі фінансова культура є одним з важливих елементів у системі навичок і правил поведінки. Фінансова грамотність дозволяє людині не залежати від волі інших. Освічена людина сама обирає шлях у житті, який є найбільш привабливим для неї, створюючи матеріальну базу для подальшого розвитку суспільства. Сталий розвиток економіки залежить не тільки від впровадження більш ефективних виробничих і фінансових технологій, але і від того, наскільки населення здатне їх використовувати.

Отже, вирішення проблеми недостатнього рівня фінансової обізнаності населення - одне із завдань на шляху досягнення динамічного розвитку фінансового ринку, який, в свою чергу, є запорукою економічної безпеки і добробуту держави. Запропонована технологія Product Placement передбачає більш витончену форму подачі інформації, надаючи необмежені можливості для креативних, нестандартних і ефективних ідей. Однак, для цього необхідно, щоб поширення фінансових послуг вийшло на новий рівень, ставши необхідною і очевидною складовою способу життя пересічного громадянина.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про рекламу» від 03.07.1996 № 270/96-ВР [Електронний ресурс] // Веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Європейська конвенція про транскордонне телебачення від 05.05.1989 № ETS(132) [Електронний ресурс] // Веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_444.
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-U_Association_Agreement_\(body\).pdf](http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-U_Association_Agreement_(body).pdf).
4. Allen F. *Comparing Financial Systems* / F. Allen, D. Gale. – MA: Cambridge MITPress, 2009. – 520 p.
5. Береславська О. І. Реформування фінансового сектору України в контексті антикризового регулювання / О. І. Береславська // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України. Серія : економіка, право. – 2012. – № 4. – С. 61–66.
6. Блискавка О., Зеленцова А. Фінансова грамотність населення та розвиток національної економіки – Режим доступу: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/strah_rynok/159.htm – Загл. з екрану.
7. Войтенко О. М. Теоретичні аспекти сутності ринку фінансових послуг. БІЗНЕСІНФОРМ № 8 '2014. – Режим доступу: <http://www.business-inform.net>.
8. Галисиан М. Л. *Product placement в средствах массовой информации* // Под ред. Мэри-Лу Галисиан / пер. с англ. – М.: «Эт Сеттера Паблшинг», 2004. – 130 с.
9. Герасименко Н. М., Король А. Н., Продакт плейсмент: теория и практика развития/Экономика и управление народным хозяйством: Хабаровск: ВЕСТНИК ТОГУ. - 2015.- № 3(38).
10. Гид по финансовой грамотности / колл. авторов. М.: КНОРУС: ЦИПСИР, 2010. С. 18–19.
11. Горгола Е.В., Голобородько И.В., Мужецкий А.В. *Маркетинг: организация и особенности маркетинговой деятельности*: Уч. пос. – Ярославль: ЯВФЭА, 2007. – 317 с. – Режим доступу: <https://refdb.ru/look/1058262-p6.html>.
12. Єфименко Т.І. Фінансова система національної економіки: проблеми розвитку та управління змінами: монографія: у 3 т. Т. 1 / за ред. Т. І. Єфименко; ДННУ «Акад. фін. упр.». – К., 2012. – 892 с.

13. Іваницька О. М. Фінансовий сектор України в системі забезпечення інноваційного економічного зростання/ О. М. Іваницька// Фінансова система національної економіки: проблеми розвитку та управління змінами: монографія: у 3 т. Т. 1 / за заг. ред. Т. І. Єфименко; ДНУ «Акад. фін. упр.». – К., 2012. – С. 317–418.
14. Катлип Скотт М., Сентер Аллен, Х., Брум Глен М. Паблік рилейшенз. Теорія і практика, 8-е изд. М.: Издательский дом «Вильямс», 2000. С.337.
15. Коваленко В. В. Реформування та стратегічний розвиток фінансової системи України / В. В. Коваленко // ScienceRise. – 2015. – № 2 (3). – С. 43–46.
16. Колесникова А. Главная роль. Кто виноват в неэффективности Product placement // Индустрия рекламы. – 2006. - №6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://adindustry.ru/doc/203>.
17. Корнєєв В. В. Трансформація фінансового сектора економіки України: перспективи і завдання посткризового розвитку / В. В. Корнєєв В. М. Томіленко, О. В. Куценко// Роль науки у формуванні сучасної моделі державного регулювання економіки: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф., 17–18 трав. 2013 р., Київ. – К., 2013. – С. 163–167.
18. Котлер Ф. Маркетинг. Менеджмент/ Ф.Котлер, К.Л. Келлер. – СПб.: Питер, 2012.- 810с.
19. Кравчук Н. Я. Дивергенція глобального розвитку: сучасна парадигма формування геофінансового простору / Н. Я. Кравчук. – К.: Знання, 2012. – 782 с.
20. Науменкова С. В. Розвиток фінансового сектору України в умовах формування нової фінансової архітектури: монографія / С. В. Науменкова, С. В. Міщенко; Нац. Банк України, Ун-т банк. справи, Центр наук. дослідж. – К., 2009. – 384 с.
21. Паккард В. Тайные манипуляторы, Первое издание. –М.: Издательство Смысл, 2004.
22. Пашутин С.Б. Использование product placement в маркетинговых коммуникациях // Маркетинг в России и за рубежом. – 2010. – №5. – С.104.
23. Ромат Є. В. Продакт плейсмент: навч. посіб. / Є. В. Ромат, О. І. Мукало. – Київ: КНТЕУ, 2015. – 299 с.
24. Samuel Turcotte. Gimme A Bud! The Feature Film Product placement Industry. The University of Texas at Austin. 1995.
25. Тринчук В.В. Страховой product placement Взаимодействие государства и страховых организаций: проблемы и перспективы развития: материалы Международного страхового форума (8-9 июня 2011 г., Пермь)/ гл. Ред. И.Ю. Макарихин; отв. ред. М.Ю. Молчанова.- Перм. гос. ун-т, Пермь, 2011. - С. 427-436.
26. Тринчук, В. В. Product placement в маркетинговых коммуникациях страховых компаний / В. В. Тринчук // Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. праць. – 2012. – Вип. 105 – Ч. II. – С.148–160.
27. Hartmann P. The role of financial markets and innovation in productivity and growth in Europe /P. Hartmann, F. Heider, E. Papaioannou, M. Lo Duca // ECB Occasional Paper. – 2007. – No 72 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ecb.int/pub/pdf/scrops/ecbocp72.pdf>.
28. Choliński A. Product placement Planowanie, kreacja i pomiar skuteczności. – Warszawa: Oficyna a Wolters Kluwer business, 2013. – С.11,15.
29. Второй Всероссийский Конгресс «Финансовое просвещение граждан России» Финансовая грамотность. М.: 2014. [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://fin.day.livejournal.com/9845.hhsl>.
30. Деградація фінансових ринків ударила по конкурентоспособності України – Режим доступу: https://lb.ua/economics/2017/01/30/357225_degradatsiya_finansovih_rinkov.html– Загл. з екрану.
31. Звіт про виконання Комплексної програми розвитку фінансового сектору України– Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=33202034> – Загл. з екрану.
32. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43352266> – Загл. з екрану.
33. Основи маркетингової політики комунікації – Режим доступу: http://pidruchniki.com/19670318/marketing/osnovi_marketingovoyi_politiki_komunikatsiyi– Загл. з екрану.
34. Постановление Совмина РСФСР от 28.11.1984 N 485 «О мерах по дальнейшему развитию государственного страхования и повышению качества работы страховых органов». – Режим доступа: <http://pravo.levonevsky.org/baza/soviet/sss2733.htm>.
35. Продакт плейсмент в СССР и России. Режим доступу: <http://www.productplacement.nm.ru/Russia/russia-start.htm>. - Загл. с экрана.
36. Рынок страхования 2015-2016// Независимый портал о страховании. – Режим доступа: <http://711.ru/news/eksklyuziv/18497-rynok-strahovaniya-2015-2016.html>. – Загл. с экрана.
37. Советское кино после гражданской войны. – Режим доступу: http://www.tyappu.narod.ru/enc/t3/10_15.html. – Загл. з екрану.
38. Современное состояние развития рынка финансовых услуг в Украине и мире. – Режим доступу: http://studbooks.net/64900/finansy/sovremennoe_sostoyanie_razvitiya_rynka_finansovyh_uslug_v_ukraine_mire – Загл. з екрану.
39. Финансовая грамотность и защита потребителей: незамеченные аспекты кризиса: Рекомендация ОЭСР относительно надлежащей практики финансового образования и знаний о кредитах // ОЭСР. – 2009. – Июнь. – 20 с.
40. Финансовый продукт, что это. Персональный финансовый советник – Режим доступу: <http://финансовыйсоветник.com/.html#.WNKnQ7jiRh8> – Загл. з екрану.

References

1. The Law of Ukraine «On Advertising» dated 03.07.1996 number 270/96-VR // Web site of the Verkhovna Rada of Ukraine. : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Yevropeys'ka konventsia pro transkordonne telebachennya of 05.05.1989 №ETS(132) // Web site of the Verkhovna Rada of Ukraine. : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_444.
3. Uhoda pro asotsiatsiyu mizh Ukrayinoyu, z odniyeyi storony, ta Yevropeys'kym Soyuzom, Yevropeys'kym spivtovarystvom z atomnoyi enerhiyi i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoyi storony : [http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-U_Association_Agreement_\(body\).pdf](http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-U_Association_Agreement_(body).pdf).
4. Allen F., Gale D. Comparing Financial Systems. – MA : Cambridge MITPress, 2009. – 520 p.
5. Bereslavs'ka O.I. Reformuvannya finansovoho sektoru Ukrayiny v konteksti antykrizovoho rehulyuvannya // Naukovyy visnyk Natsional'noho universytetu derzhavnoyi podatkovoyi sluzhby Ukrayiny. Seriya: ekonomika, pravo. – 2012. – № 4. – s. 61–66.
6. Blyskavka O., Zelentsova A. Finansova hramotnist' naselennya ta rozvytok natsional'noyi ekonomiky : http://www.ufin.com.ua/analit_mat/strah_rynok/159.htm
7. Voytenko O.M. Teoretychni aspekty sutnosti rynku finansovykh posluh. BIZNESINFORM № 8 - 2014. : <http://www.business-inform.net>.
8. Galisian M. L. Product placement v sredstvakh massovoy informatsii // Edited by Mary-Lu Galician / trans. With the English. – M. : «At Setera Publishing», 2004. – 130 p.
9. Gerasimenko N.M., Korol' A.N., Produkt pleyment: teoriya i praktika razvitiya // Ekonomika i upravleniye narodnym khozyaystvom: Khabarovsk: VESTNIK TOGU. - 2015.- № 3(38).
10. Gid po finansovoy gramotnosti / koll. avtorov. M. : KNORUS: CIPSIR, 2010. s.18-19.
11. Gorgola Ye.V., Goloborod'ko I.V., Muzhetskiy A.V. Marketing: organizatsiya i osobennosti marketingovoy deyatel'nosti: Uch. pos. – Yaroslavl: YAVFEA, 2007. – 317 s. : <https://refdb.ru/look/1058262-p6.html>.
12. Yefymenko T.I. Finansova systema natsional'noyi ekonomiky: problemy rozvytku ta upravlinnya zminyamy : monohrafiya : u 3 t. T. 1 / za red. T.I. Yefymenko ; DNU «Akad. fin. upr.». – K., 2012. – 892 s.
13. Ivanyts'ka O. M. Finansovyy sektor Ukrayiny v systemi zabezpechennya innovatsiynoho ekonomichnogo zrostannya // Finansova systema natsional'noyi ekonomiky: problemy rozvytku ta upravlinnya zminyamy : monohrafiya: u 3 t. T. 1 / za zah. red. T. I. Yefymenko; DNU «Akad. fin. upr.». – K., 2012. – s. 317–418.
14. Cutlip Scott M., X. The Allen Center, Glen M. Broom Public rileyshenz. Theory and practice, 8th ed. Moscow: Publishing House « Williams », - 2000.- p.337.
15. Kovalenko V.V. Reformuvannya ta stratehichnyy rozvytok finansovoyi systemy Ukrayiny // ScienceRise. – 2015. – № 2 (3). – s. 43–46.
16. Kolesnikova A. Glavnaya rol'. Kto vinovat v neeffektivnosti Rroduct placement // Industriya reklamy. – 2006. - №6 : <http://adindustry.ru/doc/203>.
17. Korniyev V.V., Tomilenko V.M., Kutsenko O.V. Transformatsiya finansovoho sektora ekonomiky Ukrayiny: perspektivy i zavdannya postkrizovoho rozvytku // Rol' nauky u formuvanni suchasnoyi modeli derzhavnogo rehulyuvannya ekonomiky: materialy I Intern. Scientific Conference, 17-18 May. 2013, Kyiv. – K., 2013. – s. 163–167.
18. Kotler F., Keller K.L. Marketynh. Menedzhment. – SPb.: Pyter, 2012.- s.810.
19. Kravchuk N.Ya. Dyverhentsiya hlobal'noho rozvytku: suchasna paradyhma formuvannya heofinansovoho prostoru. – K. : Znannya, 2012. – p.782.
20. Naumenkova S.V., Mishchenko S.V. Rozvytok finansovoho sektoru Ukrayiny v umovakh formuvannya novoyi finansovoyi arkhitektury: monohrafiya ; Nats. Bank Ukrayiny, Un-t bank. spravy, Tsentr nauk. doslidzh.– K., 2009. –s. 384.
21. Pakkard V. Taynyye manipulyatory, Pervoye izdaniye. – M.: Izdatel'stvo Smysl, 2004.
22. Pashutin S.B. Ispolzovaniye product placement v marketingovykh kommunikatsiyakh // Marketing v Rossii i za rubezhom. – 2010. – №5. – s.104.
23. Romat E.V., Mykalo A.I. Product placement: Textbook. - Kyiv: KNTEU, 2015. - 299 s.
24. Samuel Turcotte. Gimme A Bud! The Feature Film Product placement Industry. The University of Texas at Austin. 1995.
25. Trinchuk V.V. Strakhovoy rroduct placement Vzaimodeystviye gosudarstva i strakhovykh organizatsiy: problemy i perspektivy razvitiya: materialy Mezhdunarodnogo strakhovogo foruma (8-9 June 2011, Perm)/ gl. red. I.Yu. Makarikhin; otv. red. M.Yu. Molchanova.- Perm. gos. un-t, Perm', 2011. - s. 427-436.
26. Trinchuk V.V. Product placement v marketynhovykh komunikatsiyakh strakhovykh kompaniy Aktual'ni problemy mizhnarodnykh vidnosyn: zb. nauk. Prats'. – 2012. – Vyp. 105 – CH.II. – s.148–160.
27. P. Hartmann F. Heider, E. Papaioannou, M. Lo Duca The role of financial markets and innovation in productivity and growth in Europe // ECB Occasional Paper. – 2007. – No 72 : <http://www.ecb.int/pub/pdf/scpops/ecbocp72.pdf>.
28. Choliński A. Product placement Planowanie, kreacja i pomiar skuteczności. – Warszawa: Oficyna a Wolters Kluwer business, 2013. – s.11,15.
29. Vtoroy Vserossiyskiy Kongress «Finansovoye prosveshcheniye grazhdan Rossii» Finansovaya gramotnost'. M.: 2014. : <http://fin.day.livejournal.com/9845.hhsl>.

30. Degradatsiya finansovykh rynkov udarila po konkurentosposobnosti Ukrainy. : https://lb.ua/economics/2017/01/30/357225_degradatsiya_finsanovih_rinkov.html
31. Zvit pro vykonannya Kompleksnoyi prohramy rozvytku finansovoho sektoru Ukrayiny : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=33202034> – Screen title.
32. Kompleksna prohrama rozvytku finansovoho sektoru Ukrayiny do 2020 roku. : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43352266>
33. Osnovi marketingovoï politiki komunikatsii' : http://pidruchniki.com/19670318/marketing/osnovi_marketingovoyi_politiki_komunikatsiyi
34. Postanovlenye Sovmyna RSFSR ot 28.11.1984 N 485 «O merakh po dalneyshemu razvytyyu hosudarstvennogo strakhovaniya y povyshenyyu kachestva raboty strakhovykh orhanov». : <http://pravo.levonevsky.org/baza/soviet/sssr2733.htm>.
35. Product placement in the USSR and Russia. : <http://www.productplacement.nm.ru/Russia/russia-start.htm>.
36. Rynok strakhovaniya 2015-2016// Nezavisimyy portal o strakhovanii.: <http://711.ru/news/eksklyuziv/18497-rynok-strakhovaniya-2015-2016.html>.
37. Sovetskoye kino posle grazhdanskoy voyny.: http://www.tyappu.narod.ru/enc/t3/10_15.html.
38. Sovremennoye sostoyaniye razvitiya rynka finansovykh uslug v Ukraine i mire. : http://studbooks.net/64900/finansy/sovremennoe_sostoyanie_razvitiya_rynka_finsanovykh_uslug_v_ukraine_mire
39. Finansovaya gramotnost' i zashchita potrebiteley: nezamechennyye aspekty krizisa: Rekomendatsiya OESR otositel'no nadlezhashchey praktiki finansovogo obrazovaniya i znaniy o kreditakh // OESR. – 2009. – June. – 20 s.
40. Finansovyy produkt, chto eto. Personal'nyy finansovyy sovetnik. : http://финансовый_советник.com/.html#.WNKnQ7jiRh8

ДАНІ ПРО АВТОРА

Попова Майя Анатоліївна, в.о. директора Центру післядипломної освіти та магістерських програм Інституту вищої кваліфікації Київського національного торговельно-економічного університету
e-mail: may-1-day@rambler.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Попова Майя Анатольевна, и.о. директора Центра последипломного образования и магистерских программ Института высшей квалификации Киевского национального торгового-экономического университета.
e-mail: may-1-day@rambler.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR

Maya Popova, Director of the Center for Postgraduate Education and Master's programs The Institute of Higher Qualification Kyiv National University of Trade and Economics
e-mail: may-1-day@rambler.ru

УДК 336.011

ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ «ФІНАНСОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ»

Рибакова Т.О.

Предметом дослідження є теоретичні засади фінансового регулювання в умовах ринкової економіки; метою роботи є аналіз термінології та проведення систематизації поглядів науковців на визначення поняття «фінансове регулювання».

При проведенні дослідження використано методи теоретичного наукового пізнання: метод теоретичного аналізу, методи абстракції та конкретизації, метод дедукції, метод порівняння, метод класифікації, метод узагальнення, метод структурування, метод аналогій.

Результати дослідження полягають в тому, що на основі аналізу термінології та проведення систематизації поглядів науковців встановлена неможливість виокремлення будь-якої єдиної позиції щодо конкретного визначення терміну «фінансове регулювання»: його трактування відрізняються в залежності від суб'єкту, об'єкту та безпосереднього змісту фінансового регулювання, а також його місця в системі державного регулювання економіки.

Галуззю застосування результатів є подальші наукові дослідження проблем фінансової політики і фінансового регулювання в умовах ринкової економіки; навчальний процес, зокрема, підготовка відповідних розділів підручників і навчальних посібників з курсу «Теорія фінансів».

Висновки: аналіз сутності понять «регулювання» і «фінансове регулювання» виявив, що процес регулювання характеризується різноманітністю умов функціонування економіки, використанням різних категорій та їх елементів, що обумовлює необхідність виділення системи фінансового регулювання.

Вітчизняні науковці досліджують проблеми фінансового регулювання як на рівні державного регулювання економіки в цілому, так і стосовно різних її сфер; в західній економічній науці фінансове регулювання досліджується суто в сфері банківництва та функціонування фінансового ринку. Задля найбільш повного розуміння сутності фінансового регулювання важливо враховувати такі категорії, як суб'єкти регулювання, об'єкти регулювання та рівні їх функціонування. При дослідженні фінансового регулювання за сферами національної економіки варто конкретизувати поняття з огляду на специфіку застосування зазначених категорій щодо окремих сфер. Аналіз теоретичного підґрунтя фінансового регулювання виявив, що воно є одночасно і системою, і процесом, отже, його дослідження потребує комплексного застосування системного і процесного підходів.

Ключові слова: регулювання, фінансове регулювання, фінансовий механізм, фінансова політика, фінансові інструменти, фінансові важелі, сфери фінансового регулювання, система, процес, метод, системний підхід.

ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ПОНЯТИЯ «ФИНАНСОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ»

Рыбакова Т.А.

Предметом исследования являются теоретические основы финансового регулирования в условиях рыночной экономики; целью работы является анализ терминологии и проведения систематизации взглядов ученых на определение понятия «финансовое регулирование».

При проведении исследования использованы методы теоретического научного познания: метод теоретического анализа, методы абстракции и конкретизации, метод дедукции, метод сравнения, метод классификации, метод обобщения, метод структурирования, метод аналогий.

Результаты исследования заключаются в том, что на основе анализа терминологии и систематизации взглядов ученых установлена невозможность обозначить единую позицию применительно к конкретному определению термина «финансовое регулирование»: его трактовки отличаются в зависимости от субъекта, объекта и непосредственно сути финансового регулирования, а также его места в системе государственного регулирования экономики.

Областью применения результатов являются дальнейшие научные исследования проблем финансовой политики и финансового регулирования в условиях рыночной экономики; учебный процесс, в частности, подготовка соответствующих разделов учебников и учебных пособий по курсу «Теория финансов».

Выводы: анализ сущности понятий «регулирование» и «финансовое регулирование» выявил, что процесс регулирования характеризуется многообразием условий функционирования экономики, использованием различных категорий и их элементов, что обуславливает необходимость выделения системы финансового регулирования. Отечественные ученые исследуют проблемы финансового регулирования как на уровне государственного регулирования экономики в целом, так и применительно к различным ее сферам; в западной экономической науке финансовое регулирование рассматривается исключительно в сфере банковского дела и функционирования финансового рынка. Для наиболее полного понимания сущности финансового регулирования важно учитывать такие категории, как субъекты регулирования, объекты регулирования и уровни их функционирования. При исследовании финансового регулирования в различных сферах национальной экономики стоит конкретизировать понятие с учетом специфики применения указанных категорий по отношению к отдельным сферам. Анализ теоретических основ финансового регулирования выявил, что оно является одновременно и системой, и процессом, следовательно, его исследования требуют комплексного применения системного и процессного подходов.

Ключевые слова: регулирование, финансовое регулирование, финансовый механизм, финансовая политика, финансовые инструменты, финансовые рычаги, сферы финансового регулирования, система, процесс, метод, системный подход.

THEORETICAL RESEARCH OF THE CONCEPT OF FINANCIAL REGULATION

Rybakova T.O.

Purpose: analyzing the terminology and systematizing the scientific views on financial regulation concept definition;

Methodology: method of theoretical analysis, methods of abstraction and concretization, method of deduction, method of comparison, method of classification, method of generalization, method of structuring, method of analogies;

Results: based on terminology analysis and systematization of scientific views it was established that one can hardly identify a single position referring to a specific definition of «financial regulation» term: its interpretations are different depending on the subject, object and essence of financial regulation as well as on its role in the system of state regulation of economy;

Practical implications: further research of the problems of financial policy and financial regulation in market economy; education process including preparation of the relevant sections of textbooks and manuals for the course «Theory of Finance»;

Conclusions: the analysis of the essence of the concepts «regulation» and «financial regulation» identified that the regulatory process is characterized by a variety of conditions for the functioning of the economy, using different categories and their elements, therefore the investigation of financial regulation system is needed. Domestic scientists examine the problems of financial regulation at the level of state regulation of the national economy as a whole, as well as at the level of its various spheres; In Western economic science, financial regulation is considered exclusively in the sphere of banking and financial markets. For the most complete understanding of the essence of financial regulation, it is important to consider such categories as regulatory subjects, regulation objects and levels of their functioning. While examining financial regulation in various spheres of the national economy, the concept should be concretized taking into account the specific application of these categories regarding to certain spheres. The analysis of theoretical basics of financial regulation has shown that it can be characterized as a system and as a process simultaneously, therefore its studying requires a comprehensive application of the system approach and process approach.

Keywords: regulation, financial regulation, financial mechanism, financial policy, financial instruments, financial levers, spheres of financial regulation, system, process, method, system approach.

Постановка проблеми. Сучасний соціально-економічний розвиток будь-якої держави неможливо уявити без дієвої фінансової політики, здійснення якої набуває першочергового значення в умовах глобальної макроекономічної нестабільності. В процесі реалізації фінансової політики важливим завданням держави є використання переваг інтеграції до глобальної економічної системи та обмеження впливу негативних наслідків глобалізації. Вирішення цих завдань є можливим за умови здійснення ефективного фінансового регулювання, яке є одним з напрямів державної фінансової політики та важливим інструментом впливу на соціально-економічний розвиток країни, що здатний забезпечити конкурентоспроможність її економіки в глобальному ринковому середовищі.

На сучасному етапі розвитку ринкової економіки необхідність втручання держави в економічні та соціальні процеси не викликає сумніву. При цьому застосування адміністративних методів державного регулювання є обмеженим, а пріоритет надається економічним методам, серед яких провідне місце належить фінансам. Необхідність державного фінансового регулювання в умовах ринкової економіки обумовлена нездатністю ринкових механізмів до вирішення багатьох проблем економічного і соціального характеру, які існують в країні, тому державне фінансове регулювання є об'єктивною необхідністю економічного розвитку. Виходячи з цієї необхідності, проблеми фінансового регулювання є проблемами стратегічного для держави значення, які потребують поглиблених досліджень на основі системного підходу та певних теоретичних узагальнень.

Фінансове регулювання є одним з узагальнюючих понять категоріального апарату теорії фінансів, що характеризують зміст впливу фінансів на різні аспекти розвитку суспільства [1, с. 103]. Це обумовлює науковий інтерес до питань фінансового регулювання, що розглядається вченими в контексті реалізації державної фінансової політики та функціонування фінансового механізму. Досліджуючи проблеми фінансового регулювання, науковці концентруються переважно на вивченні його призначення і ролі в реалізації фінансової політики держави, а також на його окремих складових, зокрема, формах, методах, інструментах, механізмах тощо. Значну увагу у фінансовій літературі приділено питанням розвитку інститутів фінансового регулювання. Однак, попри достатнє поширення в науковому середовищі дискусій щодо теоретичних аспектів фінансової політики, зокрема її основоположних категорій, серед яких фінансовий механізм, фінансове забезпечення, фінансове регулювання, серед науковців все ще існують певні розбіжності щодо їх розуміння. Вищесказане обумовлює необхідність всебічного теоретичного дослідження фінансового регулювання та з'ясування його сутності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фінансове регулювання є об'єктом дослідження багатьох вітчизняних вчених, і в його дослідженнях існує вагомий теоретичний доробок. Так, загальними питаннями регулювання економіки та дослідженням фінансового регулювання займалися такі вітчизняні вчені, як В.Д. Базилевич, О.Д. Василик, Л.А. Кравченко, В.Д. Лагутін, Л.В. Лисяк, С.Л. Лондар, С. В. Львовичкін, В.М. Опарін, В.М. Федосов, І.Я. Чугунов, С.І. Юрій та інші. Проблеми фінансового регулювання в окремих сферах національної економіки досліджували Ю.В. Алескерова, О.В. Бречко, В.О. Васюренко, Г.В. Дурицька, А.О. Ковалюк, В.В. Мацьків, Р.А. Павлов, Л.І. Піддубна, І.Г. Сердюк, В.Б. Тропіна тощо. Але, незважаючи на ґрунтовність наукових досліджень вчених та їх безперечний внесок в розвиток теоретичного підґрунтя фінансового регулювання, у фінансовій науці все ще відсутній загальноовизнаний підхід до визначення фінансового регулювання як економічної категорії, а різні трактування не дозволяють повною мірою з'ясувати його сутність. Як відомо, наука висуває доволі жорсткі вимоги до понять та потребує їх чіткості і однозначності. Поняття є думкою, що фіксує ознаки предметів і явищ та дозволяє відрізнити ці предмети і явища від інших, тому достатньо зрозумілим має бути прагнення до чіткого визначення поняття «фінансове регулювання». Теоретична плутанина стає на заваді дослідженню практичних аспектів фінансового регулювання, тому внесення ясності в змістовне наповнення поняття «фінансове регулювання» є на сьогодні актуальним науковим завданням.

Метою статті є аналіз термінології та проведення систематизації поглядів науковців на визначення поняття «фінансове регулювання». Відповідно до мети завданнями є з'ясування сутності понять «регулювання» та «фінансове регулювання», а також визначення і конкретизація складових, що характеризують термін «фінансове регулювання».

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «регулювання» походить від німецького слова «regulieren», що утворилося від латинського «regulo» – норма, правило. Слово «регулювати» в загальному сенсі означає «впорядковувати що-небудь, керувати чимось, підкоряючи його відповідним правилам, певній системі» [2, с. 480]; спрямовувати розвиток, рух будь-чого з метою привести до порядку, до системи [3].

Регулювання економіки являє собою вплив органів управління на економіку з метою підтримки фінансово-господарських процесів на певному рівні і недопущення небажаних явищ [4]. Під таким впливом розуміється передусім державне регулювання економіки, що розглядається переважно більшістю зарубіжних та вітчизняних дослідників як втручання держави в діяльність ринку з метою впливу на поведінку його суб'єктів задля досягнення бажаних результатів [5; 6, с. 335]. Втім, на думку окремих науковців, суб'єктом регулювання може виступати не лише держава, а й міжнародні організації, об'єднання фізичних і юридичних осіб тощо, тому в залежності від суб'єкту економічне регулювання може бути не тільки державним, але й наддержавним та асоціативним [7, с. 63; 8, с. 40]. Регулювання може здійснюватися і самими суб'єктами господарювання (саморегулювання), при чому державне регулювання не виключає дії механізмів саморегулювання, а має доповнювати і коригувати їх задля дотримання балансу інтересів в економіці [9, с. 204].

В сучасній економічній літературі економічне регулювання розглядається як процес здійснення цілеспрямованого впливу на соціально-економічну систему, як спосіб та механізм упорядкування, а також як функція управління [10, с. 280-281].

Регулювання в управлінні є однією з його загальних функцій, яка полягає в підтримці заданих параметрів в керованій системі шляхом усунення відхилень і недоліків в з боку керуючої системи через вживання відповідних заходів, що пов'язує, таки чином, систему управління з зовнішнім середовищем. Так, організація як відкрита система може успішно функціонувати в зовнішньому середовищі та протидіяти негативним чинникам його впливу лише тоді, коли вона в змозі змінюватися відповідно до швидкості змін в середовищі. Оскільки цей процес має підтримуватися постійно, функція регулювання має забезпечувати своєчасну реакцію системи на зміни і спрямована на адаптацію до зовнішнього середовища.

Невизначеність щодо остаточного формулювання терміну «регулювання» зумовлена переважною концентрацією уваги дослідників на різних сферах економічного регулювання, серед яких найбільш дослідженими є фінансове, валютне, бюджетне, податкове, правове.

В середовищі вітчизняних вчених та на пострадянському просторі фінансове регулювання розглядається як в широкому, так і в більш вузькому сенсі. Широкий погляд на сутність фінансового регулювання полягає у його визначенні як впливу держави на економічні і соціальні процеси шляхом перерозподілу фінансових ресурсів серед певних сегментів ринку задля запобігання можливих або усунення існуючих диспропорцій та забезпечення макроекономічної рівноваги з використанням відповідних форм, методів та інструментів. Втім, серед науковців важко відокремити будь-яку єдину позицію щодо конкретного визначення терміну «фінансове регулювання», що є наявним з множинності його трактувань (таблиця 1).

Також не є однозначним розуміння вченими місця фінансового регулювання в системі державного регулювання економіки: його визначають як інструмент впливу на соціально-економічний розвиток країни [26, с. 5], як напрям реалізації державної фінансової політики [13,14], як інструмент реалізації фінансової політики держави [26, с. 26], як складову частину фінансового механізму [1, 17, 18, 22], як структурну підсистему фінансового механізму [20, 21, 22].

Крім цього, численні вітчизняні науковці та дослідники на пострадянському просторі, базуючись на загальних формулюваннях, надають власні визначення фінансового регулювання в більш вузькому сенсі, тобто в площині дослідження його окремих сфер. Так, стосовно функціонування фінансового ринку, фінансове регулювання передбачає процес створення та дотримання певних норм і правил діяльності фінансових установ [27, с. 375]. Також власне бачення сутності фінансового регулювання вчені надають в сферах функціонування аграрного сектору, інноваційної діяльності, економічних перетворень, інвестиційної діяльності, зовнішньоекономічної діяльності, регіонального розвитку, екологічного розвитку, соціально-економічних процесів, розвитку місцевого самоврядування, розвитку малого підприємництва, розвитку освіти тощо. Проведений аналіз трактувань поняття «фінансове регулювання» за сферами національної економіки не виявив принципово нових поглядів, які б радикально відрізнялися від загальновідомих: уточнення надаються щодо конкретних об'єктів регулювання.

На відміну від вітчизняних науковців, що досліджують проблеми фінансового регулювання як на рівні державного регулювання економіки в цілому, так і стосовно різних її сфер, в західній економічній науці фінансове регулювання досліджується суто в сфері банківництва та функціонування фінансового ринку і розглядається як форма нагляду за діяльністю фінансових установ і організацій з метою дотримання ними певних вимог, обмежень та рекомендацій задля забезпечення цілісності фінансової системи. Так, наприклад, словник Financial Times розглядає фінансове регулювання суто в нормативно-правовому аспекті та визначає його як низку законів і правил, що керують діяльністю фінансових інститутів (банків, брокерів та інвестиційних компаній) [28]. Так само визначення фінансового регулювання представлено в звіті «de Larosièrre Group» для Європейської Комісії [29, с. 13]. Більш розширеним є трактування фінансового регулювання як «кластеру взаємопов'язаних стратегій, спрямованих на забезпечення належного функціонування та цілісності фінансових систем» [30, с. 2; 31, с. 5], що включає державне регулювання та

нагляд за банківським капіталом, управління ліквідністю та ризиками, контроль за моральними ризиками та стимулювання фінансового сектору, захист споживачів фінансових послуг і регулювання ринків капіталу.

Таблиця 1. Окремі розуміння науковцями сутності поняття «фінансове регулювання»

Автори та джерела літератури	Тлумачення поняття «фінансове регулювання»
1	2
Л.А. Кравченко [11, с. 5]	Система економічних відносин, що складаються у діяльності, спрямованої на зміну кількісних і якісних показників фінансових процесів в економіці через механізм формування грошових фондів, їх перерозподілу, використання при узгодженні інтересів суб'єктів господарювання з метою забезпечення стійкості функціонування економічної системи.
О.Д. Василик [12, с. 103]	Метод здійснення державою функцій управління економічними й соціальними процесами при використанні фінансів.
В.В. Горлачук, О.В. Лазарева [13, с. 56]	Процес цілеспрямованого і послідовного використання державою форм і методів фінансового впливу на суб'єкти господарювання для впливу на макроекономічну рівновагу і поступальний розвиток економіки на кожному конкретному етапі її функціонування.
Л.І. Васечко [1, с. 106]	Система регламентування розподільчих процесів у суспільстві на макро- та мікрорівнях, що дає можливість не лише формувати необхідні фінансові ресурси, а й за допомогою відповідних фінансових інструментів (податків, внесків, відрахувань, субсидій, дотацій) здійснювати вплив у різних напрямках суспільного розвитку.
Н. Мельничук [14, с. 184]	Напрямок державної політики, націлений на регулювання фінансових відносин між управлінськими органами, суб'єктами й об'єктами регулювання та включає регулювання розвитку держави для раціонального формування й використання державних фінансових ресурсів в економічній сфері, а також для забезпечення істотного зростання рівня життя населення.
О.В.Бречко [15, с. 30]	Сукупність фінансових інструментів, за допомогою яких створюються фінансові передумови та стимули розвитку суб'єктів господарювання відповідно до їх цілей і завдань.
В.М. Опарін [16, с. 61]	Фінансове регулювання полягає в регламентуванні розподільчих відносин у суспільстві і на окремих підприємствах і здійснюється за допомогою двох методів розподілу: сальдового та нормативного.
С.Л. Лондар [17]	Складовий елемент фінансового механізму, що являє собою сукупність фінансових методів (сальдового та нормативного) і фінансових засобів (фінансові інструменти та фінансові важелі).
Л.М. Дідик [18, с. 97] О.Г. Кондрашевська [19, с.352]	Процес маневрування фінансовими ресурсами. Діяльність, спрямована на зміну кількісних і якісних показників фінансових процесів у економіці (держави, галузі, підприємства) через механізм надання або вилучення фінансових ресурсів.
В.М. Федосов, В.М. Опарін, С.В. Львовчкін [20]	Підсистема фінансового механізму, де створюється цілий набір фінансових інструментів, за допомогою яких і здійснюється вплив, зокрема, на різні сфери діяльності суб'єктів господарювання.
В.В. Мацьків [10, с. 281] Ю.В. Алескерова [21, с.329] А.В. Зеленский [22, с. 23]	Певна сукупність важелів фінансового характеру щодо впливу на діяльність суб'єктів господарювання.
М.А. Абрамова, Л.І. Гончаренко, Е.В. Маркіна [23, с. 23]	Вплив на економічні та соціальні процеси, спрямоване на запобігання можливих або усунення наявних диспропорцій, забезпечення розвитку передових технологій і соціальної стабільності шляхом концентрації фінансових ресурсів в одних сегментах ринку і обмеження зростання в фінансових ресурсів в інших.
В.Д. Базилевич, Л.О. Баластрик [24]	Законодавчо визначена система впливу держави на фінансові процеси у суспільстві.
С.І. Юрій, В.М. Федосов [25]	Метод фінансового впливу, пов'язаний із регулюванням економічних процесів, що здійснюється через систему норм і нормативів, лімітів та фінансових резервів.

Аналіз трактувань науковцями поняття «фінансове регулювання» дозволяє побачити, що вони певним чином відрізняються в залежності від суб'єкту, об'єкту, та власне змісту регулювання.

Щодо суб'єкту регулювання, більшість визначень хоча і не конкретизують, але вбачають основного суб'єкта регулювання саме в державі. Це надає можливість, говорячи про фінансове регулювання, мати на увазі переважно державне фінансове регулювання, хоча, як вже було зазначено, воно не виключає дії

механізмів саморегулювання щодо суб'єктів господарювання. Коли мова йде про наддержавне фінансове регулювання, його суб'єктами є міжнародні фінансові інституції, які, хоча і не здійснюють безпосереднього нагляду за глобальною фінансовою системою, але, являючи собою площадку для взаємних консультацій, мають певний авторитет для національних урядів та справляють реальний вплив на їх рішення. Щодо особливостей трактування, на конкретному визначенні поняття «наддержавне фінансове регулювання» науковці не концентруються.

Не всі з запропонованих у вітчизняних дослідженнях визначень фінансового регулювання місять його об'єкт, але там, де об'єкт зазначено, в його якості розглядаються:

- економічні, зокрема фінансові, і соціальні процеси [11, 12, 18, 19, 23, 24, 25];
- діяльність суб'єктів господарювання [10, 13, 15, 20, 21, 22];
- розподільчі відносини у суспільстві і на окремих підприємствах [1, 14, 16].

Доцільним, на нашу думку, є запропоноване в роботах [1, 18, 19] відокремлення об'єктів фінансового регулювання за мезо-, макро- та мікрорівнями, що передбачає наявність певних особливостей реалізації фінансового регулювання щодо кожного з рівнів.

Щодо конкретного змісту фінансового регулювання, серед науковців існує деяка плутанина у визначенні наукової категорії, яка б найбільш точно відображала його сутність. Аналіз виявив, що надані визначення фінансового регулювання можна згрупувати за наступними категоріями:

- система. Фінансове регулювання як система відносин (економічних, розподільчих), що діє через фінансовий механізм [11], зокрема фінансові інструменти [1, 20], фінансові методи [16];
- метод. Фінансове регулювання як метод здійснення функцій управління при використанні фінансів [12], як метод фінансового впливу [25];
- інструменти, методи, засоби, важелі. Фінансове регулювання як сукупність фінансових інструментів [15], методів і засобів [17], важелів [10, 21, 22];
- процес. Фінансове регулювання як процес фінансового впливу [13, 23], маневрування фінансовими ресурсами [8, 19, 23], регулювання фінансових відносин [14].

Як можна побачити, існує підхід до визначення фінансового регулювання як сукупності його окремих складових: фінансових інструментів, методів, засобів, важелів щодо впливу суб'єктів регулювання на його об'єкти. В цьому сенсі достатньо важким є з'ясування відмінностей між фінансовим регулюванням і фінансовим механізмом, адже останній багатьма дослідниками також визначається як сукупність фінансових стимулів, важелів, інструментів, форм і засобів регулювання економічних процесів і відносин. Також, цей підхід не передбачає врахування наявності взаємозв'язку між складовими фінансового регулювання.

Нам видається, що більш вдалим є погляди на фінансове регулювання з точки зору системного підходу, згідно з яким воно являє собою складну економічну систему, елементами якої виступають системи більш низького рівня, тобто, як відзначають автори, певні економічні і розподільчі відносини, що в сукупності впливають на суспільний розвиток через фінансовий механізм. Таким чином можна припустити, що суб'єкти, об'єкти, інструменти, методи, засоби і важелі фінансового регулювання є структурними елементами системи фінансового регулювання, які взаємодіють один з одним та з іншими її елементами, що є необхідною передумовою їх скоординованої реалізації. Але на сьогодні серед науковців також відсутня єдина точка зору щодо конкретного складу системи фінансового регулювання, що можна побачити навіть з поверхового термінологічного аналізу.

Погляд на фінансове регулювання як на метод, вочевидь, ґрунтується на визначенні метода як способу досягнення певної мети, вирішення конкретного завдання, сукупності прийомів або операцій. В даному випадку таким завданням є фінансовий вплив держави на об'єкт регулювання, а сукупністю операцій – здійснення державою функцій управління при використанні фінансів. В такому разі, виходячи із визначення фінансового регулювання як методу, важко визначити розбіжності між фінансовим регулюванням і фінансовим управлінням, а також між фінансовим регулюванням і безпосередньо фінансовими методами як елементами фінансового механізму.

Достатньо поширеним є підхід до визначення фінансового регулювання як процесу. Втім, в деяких працях, що підлягали аналізу [14, 23], фінансове регулювання конкретно не визначається як процес, але пропонувані терміни мають явні ознаки процесу (плин, хід, просування, цілеспрямована сукупність взаємопов'язаних дій), що надало нам можливість встановити їх приналежність саме до підходу «фінансове регулювання як процес». Згідно з цим підходом, фінансове регулювання передбачає певну послідовність цілеспрямованих дій суб'єкту (діяльність), що реалізуються у вигляді фінансового впливу на об'єкт регулювання. Такий вплив полягає в маневруванні фінансовими ресурсами, їх раціональному формуванні й використанні, в регулюванні фінансових відносин.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз сутності понять «регулювання» і «фінансове регулювання» виявив, що процес регулювання характеризується різноманітністю умов функціонування економіки, використанням різних категорій та їх елементів, що обумовлює необхідність виділення системи фінансового регулювання, з'ясування її місця в системі державного регулювання економіки, дослідження особливостей її функціонування.

Проведені теоретичні дослідження поглядів вчених дозволяють припустити, що задля найбільш повного розуміння сутності фінансового регулювання важливо враховувати такі категорії, як суб'єкти

регулювання (держава, міжнародні інститути, суб'єкти господарювання), об'єкти регулювання та рівні їх функціонування (мезо-, макро- та мікрорівні). При дослідженні фінансового регулювання за сферами національної економіки варто конкретизувати поняття з огляду на специфіку застосування зазначених категорій щодо окремих сфер.

Аналіз теоретичного підґрунтя фінансового регулювання також виявив, що воно є одночасно і системою (сукупністю взаємопов'язаних елементів), і процесом (серією взаємопов'язаних безперервних цілеспрямованих дій), отже, його дослідження потребує комплексного застосування системного і процесного підходів, які є принципово пов'язаними, адже жодна система не може функціонувати без процесів, що її формують. Це дозволить надати комплексну оцінку фінансового регулювання на рівні конкретних характеристик, аналізувати проблеми входів, процесу і виходів, найкращим чином організувати процес прийняття рішень щодо здійснення фінансового регулювання.

Подальші дослідження мають бути проведені в напрямку конкретизації складу системи фінансового регулювання, встановлення зв'язків між її елементами, вивчення її зв'язків з зовнішнім середовищем.

Список використаних джерел

1. Васечко Л.І. Співвідношення понять «фінансовий механізм», «механізм фінансування», «фінансове забезпечення», «фінансове регулювання» / Л. Васечко // Вісн. Львів. ун-ту. Серія: Екон. – 2009. – №41. – С. 103-107. – Бібліогр.: 11 назв.
2. Словник української мови: в 11 т. / [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. 8: Природа – Ряхтливий. – К.: Наукова думка, 1977. – 927 с.
3. Толковий словарь Ожегова онлайн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovarozhegova.ru/word.php?wordid=26842> (дата звернення 20.05.2017). – Назва з екрана.
4. Глумачний словник економіста [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://subject.com.ua/economic/dict1/1790.html> (дата звернення 20.05.2017). – Назва з екрана.
5. Economic Regulation [Електронний ресурс] / The Canadian Encyclopedia. – Режим доступу: <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/economic-regulation> (дата звернення 20.05.2017). – Назва з екрана.
6. Posner R. A. Theories Of Economic Regulation / R. A. Posner // Bell Journal of Economics. – 1974. – Vol. 5(2). – P. 335-358. – Бібліогр.: с. 351-358.
7. Д'яконова І.І. Методологічні засади розвитку банківського нагляду на базі системної організації банківської діяльності : дис.... д-ра. екон. наук : 08.00.08 / Д'яконова Ірина Іванівна ; УАБС НБУ. – Суми, 2008. – 395 с. : іл. – Бібліогр.: с. 336-366 (357 назв).
8. Павлов Р. А. Організаційно-економічний механізм антикризового регулювання банківського сектора національної економіки: теоретичні аспекти та вдосконалення / Р. А. Павлов // Схід. – 2007. – № 2. – С. 39-41. – Бібліогр.: с. 41.
9. Мироненко М. Ю. Фінансово-кредитне регулювання реального сектора економіки / М. Ю. Мироненко // Теорія та практика державного управління. – 2011. – Вип. 2. – С. 203-208. – Бібліогр.: 9 назв.
10. Мацьків В.В. Теоретичні основи фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання / В.В. Мацьків // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2012. – Вип. 8(1). – С. 279-290. – Бібліогр.: 27 назв.
11. Кравченко Л. А. Державне фінансове регулювання економіки в умовах ринкової трансформації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.01.01 «Економічна теорія» / Л. А. Кравченко. – К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2002. – 18 с. : іл. – Бібліогр.: с. 15 (8 назв).
12. Василик О.Д. Теорія фінансів / О.Д. Василик. – К. : НІОС, 2000. – 416 с. Бібліогр.: с. 405-414.
13. Горлачук В.В., Лазарєва О.В. Фінансове регулювання економіки на макрорівні / В.В. Горлачук, О.В. Лазарєва // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2007. – Вип. 2. – С. 55-61. – Бібліогр.: 5 назв.
14. Melnychuk Nataliia. The necessity of state financial regulation in economy: its essence and components / Nataliia Melnychuk // Perspective directions of scientific researches: Collection of scientific articles. – Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom, 2016. – P. 182-186. – Бібліогр.: 17 назв.
15. Бречко О.В. Фінансовий механізм державного регулювання економіки регіону (на прикладі Тернопільської області) : дис... канд. екон. наук: 08.02.03 / Бречко Олександр Володимирович ; Київський національний економічний ун-т. – К., 2004. – 254 с. – Бібліогр.: с. 218-236 (265 назв).
16. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія) : навч. посібник. – [2-ге вид., доп. перероб.] / В. М. Опарін. – К. : КНЕУ, 2001. – 240 с. – Бібліогр.: 56 назв.
17. Лондар С.Л. Фінанси: навч. посіб. / С.Л. Лондар, О.В. Тимошенко. – Вінниця: Нова книга, 2009. – 384 с. – Бібліогр.: 62 назв.
18. Дідик Л. М. Фінансовий механізм управління діяльністю сучасного підприємства / Л. М. Дідик // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2011. – № 2. – С. 92-100. – Бібліогр.: 11 назв.
19. Кондрашевська О.Г. Формування механізму фінансового управління стійким функціонуванням машинобудівного підприємства / О.Г. Кондрашевська // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – №36. – С. 348-354. – Бібліогр.: 14 назв.
20. Федосов В., Опарін В., Львовчкін С. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями: Монографія / За наук. ред. В. Федосова. – К.: КНЕУ, 2002. – 387 с. – Бібліогр.: 163 назви.

21. Алескерова Ю.В. Державне фінансове регулювання аграрного сектора економіки / Ю.В. Алескерова // *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. – 2016. – Вип. 4. – С. 328-331. – Бібліогр.: 15 назв.
22. Зеленський А. В. Фінансове регулювання аграрного сектору економіки України: дис. канд. екон. наук : 08.00.08 / А. В. Зеленський. – Київ: КНЕУ ім. В. Гетьмана, 2016. – 224с. – Бібліогр.: с. 184-207 (225 назв).
23. Финансовые и денежно-кредитные методы регулирования экономики. Теория и практика / под ред. М.А. Абрамовой, Л.И. Гончаренко, Е.В. Маркиной. – М.: Издательство Юрайт, 2014. – 551 с. – Бібліогр.: с. 543-551.
24. Базилевич В.Д. Державні фінанси: [навч. посіб.] / В.Д. Базилевич, Баластрик Л.О.; за заг.ред. В.Д. Базилевича – К.: Атіка, 2004. – 368с. – Бібліогр.: с. 359-364.
25. Фінанси / за ред. С.І.Юрія, В.М. Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611 с. – Бібліогр.: в кінці розділів.
26. Державне фінансове регулювання економічних перетворень : монографія / І.Я. Чугунов, А.В. Павелко, Т.В. Канева, та ін. ; за заг. ред. А.А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. – 376 с. – Бібліогр.: с. 345-357 (160 назв).
27. Кремень В.М. Співвідношення між поняттям «фінансовий нагляд» і поняттями «фінансове регулювання» та «фінансовий контроль» / В.М. Кремень // *Бізнес-Інформ*. – 2014. – №4. – С. 372-375. – Бібліогр.: 10 назв.
28. Definition of financial regulation [Електронний ресурс] / *Financial Times*. – Режим доступу: <http://lexicon.ft.com/Term?term=financial-regulation> (дата звернення 20.05.2017). – Назва з екрана.
29. The High-Level Group on Financial Supervision in the EU: De Larosi re Report, Final Report, Brussels, 25 February 2009 [Електронний ресурс] / *European Commission*. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/info/system/files/de_larosi re_report_en.pdf (дата звернення 20.05.2017). – Назва з екрана.
30. V ron N. Financial Reform after the crisis: An Early Assessment [Електронний ресурс] / N. V ron; Peterson Institute for International Economics. – Режим доступу: <https://piie.com/publications/wp/wp12-2.pdf> (дата звернення 20.05.2017). – Назва з екрана.
31. D. Smith. International Financial Regulation: A Role for the Eurozone? / D. Smith // *EU Diplomacy Paper*. – 2012. – №8. – Р. 1-39. – Бібліогр.: 86 назв.

References

1. Vasechko L.I. Spivvidnoshennia poniat «finansovyi mekhanizm», «mekhanizm finansuvannia», «finansove zabezpechennia», «finansove rehuliuвання» [Value concepts of «financial mechanism», «funding mechanism», «financial security», «financial regulation»]. *Visnyk Lvivskoho universytetu [Lviv University Bulletin]*, no. 3 (2010). P. 103-107.
2. Slovnnyk ukrainskoi movy: v 11 t. [Ukrainian dictionary: 11 volumes]. Vol.8. K.: Scientific Thought, 1977. 927 p.
3. Tolkovy slovar Ozhegova onlain [Glossary of Ozhegov online]. <http://slovarozhegova.ru/word.php?wordid=26842>.
4. Tlumachnyi slovnnyk ekonomista [Dictionary of economics]. <http://subject.com.ua/economic/dict1/1790.html>.
5. Economic Regulation / *The Canadian Encyclopedia*. <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/economic-regulation>.
6. Posner R. A. Theories Of Economic Regulation. *Bell Journal of Economics*, no. 5(2) (1974). P. 335-358.
7. D'iaconova I.I. Metodolohichni zasady rozvytku bankivskoho nahliadu na bazi systemnoi orhanizatsii bankivskoi diialnosti [Methodological principles of banking supervision based on the systematic organization of banking activities]. Doctoral thesis : 08.00.08. Sumy, Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine, 2008. 395 p.
8. Pavlov R. A. Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm antykrizovoho rehuliuвання bankivskoho sektora natsionalnoi ekonomiky: teoretychni aspekty ta vdoskonalennia [Organizational and economic mechanism of crisis regulation of the banking sector of the economy: theoretical aspects and improving]. *Skhid [East]*, no. 2 (2007). P. 39-41.
9. Myronenko M. Iu. Finansovo-kredytne rehuliuвання realnoho sektora ekonomiky [Financial and credit regulation of the real economy]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia [Theory and practice of public administration]*, no 2 (2011). P. 203-208.
10. Matskiv V.V. Teoretychni osnovy finansovoho rehuliuвання zovnishnoekonomichnoi diialnosti sub'iektiv hospodariuvannia [The theoretical basis of the financial regulation of foreign business entities]. *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu [Actual problems of regional economic development]*, no 8(1) (2012). P. 279-290.
11. Kravchenko L. A. Derzhavne finansove rehuliuвання ekonomiky v umovakh rynkovoi trasformatsii [State financial regulation in a market economy transformation]. Candidate thesis abstract : 08.01.01. Kyiv National Taras Shevchenko University, 2002. 18 p.
12. Vasylyk O.D. Teoriia finansiv [Theory of Finance]. Kyiv: NIOS, 2000. 416 p.
13. Horlachuk V.V., Lazari va O.V. Finansove rehuliuвання ekonomiky na makrorivni [Financial regulation of the economy at the macro level]. *Visnyk ahromoi nauky Prychornomor'ia [Journal of Agricultural Science of the Black Sea region]*, no. 2 (2007). P. 55-61.
14. Melnychuk Nataliia. The necessity of state financial regulation in economy: its essence and components. *Perspective directions of scientific researches: Collection of scientific articles*, Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom, 2016. P. 182-186.

15. Brechko O.V. *Finansovyi mekhanizm derzhavnoho rehuliuвання ekonomiky rehionu (na prykladi Ternopilskoi oblasti)* [Financial mechanism of state regulation of the economy of the region (example of Ternopil region)]. Candidate thesis : 08.02.03. Kyiv National Economic University, 2004. 254 p.
16. Oparin V. M. *Finansy (Zahalna teoriia)* [Finance (General Theory)]. Kyiv: Kyiv National Economic University, 2001. 240 p.
17. Londar S.L. *Finansy* [Finance]. Vinnytsia: New book, 2009. 384 p.
18. Didyk L. M. *Finansovyi mekhanizm upravlinnia diialnistiu suchasnoho pidpriemstva* [Financial mechanism of the modern enterprise management]. *Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho himychoho universytetu* [Economic Bulletin of National Mining University], no 2 (2011). P. 92-100.
19. Kondrashevska O.H. *Formuvannia mekhanizmu finansovoho upravlinnia stiikym funktsionuvanniam mashynobudivnoho pidpriemstva* [Formation mechanism of financial management of sustainable functioning of machine-building enterprise]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti* [Journal of transport economy and industry], no 36 (2011). P. 348-354.
20. Fedosov V., Oparin V., Lovochkin S. *Finanova restrukturyzatsiia v Ukraini: problemy i napriamy* [Financial Restructuring in Ukraine: Challenges and Directions]. Kyiv : Kyiv National Economic University, 2002. 387 p.
21. Aleskerova Iu.V. *Derzhavne finansove rehuliuвання aharnoho sektora ekonomiky* [State financial regulation of the agricultural sector]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia* [Eastern Europe: Economy, Business and Management], no 4 (2016). P. 328-331.
22. Zelenskyi A. V. *Finansove rehuliuвання aharnoho sektoru ekonomiky Ukrainy* [Financial regulation the agricultural sector of Ukraine]. Candidate thesis : 08.00.08. Kyiv National Economic University, 2016. 224 p.
23. *Finansovyye i denezhno-kreditnyie metodyi regulirovaniya ekonomiki. Teoriya i praktika* [Financial and monetary methods of regulating the economy. Theory and practice]. Moscow: Yurait Press, 2014. 51 p.
24. Bazylevych V.D. *Derzhavni finansy* [Public finance]. Kyiv: Attika, 2004. 368 p.
25. *Finansy / za red. S.I.Yuriia, V.M. Fedosova* [Finance]. Kyiv: Knowledge, 2008. 611 p.
26. *Derzhavne finansove rehuliuвання ekonomichnykh peretvoren / za zah. red. A.A. Mazaraki* [State financial regulation of economic transformations]. Kyiv: Kyiv National Trade and Economic University, 2015. 376 p.
27. Kremen V.M. *Spivvidnoshennia mizh poniattiam «finansovyi nahliad» i poniattiamy «finansove rehuliuвання» ta «finansovyi kontrol»* [The relations between the concept of «financial supervision» and the concepts of «financial regulation» and «financial control»]. *Biznes-Inform* [Business Inform], no 4. P. 372-375.
28. Definition of financial regulation / *Financial Times*. <http://lexicon.ft.com/Term?term=financial-regulation>.
29. The High-Level Group on Financial Supervision in the EU: De Larosièrè Report, Final Report, Brussels, 25 February 2009 / European Commission. https://ec.europa.eu/info/system/files/de_larosièrè_report_en.pdf.
30. Véron N. *Financial Reform after the crisis: An Early Assessment* / N. Véron; Peterson Institute for International Economics. <https://piie.com/publications/wp/wp12-2.pdf>.
31. D. Smith. *International Financial Regulation: A Role for the Eurozone?* *EU Diplomacy Paper*, no 8 (2012). P. 1-39.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Рибаків Тетяна Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент, докторант ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., 08401, Україна
e-mail: taryb@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Рыбакова Татьяна Александровна, кандидат экономических наук, доцент, докторант ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 32, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., 08401, Украина
e-mail: taryb@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Rybakova Tetiana Oleksandrivna, Ph.D. in Economics Science, Doctoral Student
SHEE «Pereyaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University after Grigoriy Skovoroda»
30, Sukhomlinskogo Street, Kyiv region, 08401, Ukraine
e-mail: taryb@ukr.net

ДОСВІД МОДЕРНІЗАЦІЇ ПЕНСІЙНИХ СИСТЕМ В ЕКОНОМІЧНО РОЗВИНЕНИХ КРАЇНАХ**Риппа М.Б.**

Предметом дослідження є процеси реформування систем пенсійного забезпечення в країнах з розвинутою і перехідною економіками, існуючі та перспективні моделі комбінованих пенсійних систем: модернізованих солідарних, накопичувальних та приватних, які є більш фінансово стійкими в умовах демографічних та економічних змін.

Мета наукового дослідження полягає у вивченні тенденцій та шляхів модернізації систем пенсійного забезпечення, необхідність якої пов'язана з динамікою демографічної ситуації, старінням населення і загрозами кризи державних фінансів.

Методи дослідження. Для впорядкування термінології, уточнення понятійного апарату, визначення змісту аналітики, обґрунтування та вибору аргументації, критеріїв та комплексної системи показників застосовано методи систематизації та узагальнення, іманентного компаративного аналізу.

Методологія проведення роботи. Основні положення економічної теорії неоліберальної соціально-ринкової трансформації економіки, праці вітчизняних та зарубіжних вчених і практиків в сфері модернізації систем соціального і пенсійного забезпечення.

Результати роботи. Основний науковий результат дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та практичному вирішенні комплексу питань, пов'язаних з проблемами вивчення сучасних тенденцій та шляхів запровадження і розвитку пенсійних реформ в світі та в Україні.

Галузь застосування результатів. Результати даного дослідження можуть бути застосовані у сфері вивчення проблем планування, підготовки, запровадження та реалізації пенсійних реформ в Україні.

Висновки. Показано вплив і потенційну результативність зважених і збалансованих моделей реформування пенсійної системи України в контексті інновацій і динаміки розвитку світових систем пенсійного забезпечення з врахуванням особливостей досвіду запровадження пенсійних систем в розвинених країнах та можливостей його імплементації в межах вітчизняного реформування всієї соціальної сфери.

Ключові слова: пенсія, пенсійна система, страхові внески, страховий стаж, солідарна пенсійна система, умовно-накопичувальна пенсійна система, фінансова стійкість.

ОПЫТ МОДЕРНИЗАЦИИ ПЕНСИОННЫХ СИСТЕМ В ЭКОНОМИЧЕСКИ РАЗВИТЫХ СТРАНАХ**Риппа М.Б.**

Предметом исследования являются процессы реформирования систем пенсионного обеспечения в странах с развитой и переходной экономикой, существующие и перспективные модели комбинированных пенсионных систем: модернизованных солидарных, накопительных и частных, которые являются финансово более устойчивыми в условиях демографических та экономических изменений.

Цель научного исследования заключается в изучении тенденций и путей модернизации систем пенсионного обеспечения, необходимость которой связана с динамикой демографической ситуации, старением населения и угрозами кризиса государственных финансов.

Методы исследования. Для упорядочения терминологии, уточнения понятийного аппарата, определения содержания аналитики, обоснования и выбора аргументации, критериев и комплексной системы показателей используются методы систематизации и обобщения, имманентного компаративного анализа.

Методология проведения работы. Основные положения экономической теории неоліберальной социально-рыночной трансформации экономики, работы отечественных и зарубежных ученых и практиков в сфере модернизации систем социального и пенсионного обеспечения.

Результаты работы. Основной научный результат исследования заключается в теоретическом обосновании и практическом решении комплекса вопросов, связанных с проблемами изучения современных тенденций и путей внедрения и развития пенсионных реформ в мире и на Украине.

Отрасль использования результатов. Результаты данного исследования могут быть использованы в сфере изучения проблем планирования, подготовки, внедрения и реализации пенсионных реформ на Украине.

Выводы. Показаны влияние и потенциальная результативность взвешенных и сбалансированных моделей реформирования пенсионной системы Украины в контексте инноваций и динамики развития мировых систем пенсионного обеспечения с учетом особенностей опыта внедрения пенсионных систем в развитых странах и возможностей его имплементации в рамках отечественного реформирования всей социальной сферы.

Ключевые слова: пенсия, пенсионная система, страховые взносы, страховой стаж, солидарная пенсионная система, условно-накопительная пенсионная система, финансовая устойчивость.

EXPERIENCE OF MODERNIZATION OF PENSION SYSTEMS IN ECONOMICALLY DEVELOPED COUNTRIES

Rippa M.B.

The subject of the study are the processes of reforming pension systems in countries with developed and transition economies and existing and prospective models of combined pension systems: modernized solidarity, cumulative and private, which are financially more stable in conditions of demographic and economic changes.

The purpose of the research is to study the trends and ways of modernization of the pension system, the need for which is related to the dynamics of the demographic situation, the aging of the population and the threat of a crisis in public finances.

Methods of research. To order terminology, refine the conceptual apparatus, determine the content of analytics, substantiate and select arguments, criteria and a complex system of indicators, methods of systematization and generalization, immanent comparative analysis are used.

Methodology of the work are the main provisions of the economic theory of the neoliberal social and market transformation of the economy, the work of domestic and foreign scientists and practitioners in the field of modernization of social and pension provision systems.

Results of the work. The main scientific result of the research is the theoretical substantiation and practical solution of a set of issues related to the problems of studying modern trends and ways of introducing and developing pension reforms in the world and in Ukraine.

Use of results. The results of this study can be used in the study of problems of planning, preparation, implementation and development of pension reforms in the Ukraine.

Conclusions. The influence and potential effectiveness of weighted and balanced models of reforming the pension system of the Ukraine in the context of innovations and the dynamics of the development of world pension systems are shown, taking into account the specifics of the experience of implementing pension systems in developed countries and the possibilities of implementing it within the framework of domestic reform of the entire social sphere.

Keywords: pension system, insurance premiums, the insurance period, the PAYG pension system, conditionally funded pension system, financial stability.

Актуальність. Наприкінці ХХ початку ХХІ століття країни «загального добробуту» зіткнулися із серйозними соціальними проблемами, що загрожують кризою державних фінансів. Найгострішим елементом кризи стала якраз система пенсійного забезпечення населення. Оскільки ні солідарна ні накопичувальна системи не вирішують тиску з боку старіючого населення, фінансові можливості не відповідають вимогам фінансування, весь час зростає потреба для їх забезпечення. Зростаючий процес постаріння населення створює безпрецедентні фінансові проблеми, робить неможливим фінансування в колишніх масштабах пенсійного забезпечення з державних бюджетів. Система державних пенсій поступово уступає місце пенсійній системі співучасті (*stakeholder pensions*), за якою люди є власниками своєї пенсії, накопичуючи її шляхом регулярних внесків. Тому стає необхідним реформування державних пенсійних систем, що передбачає збільшення пенсійного віку, або віку в якому надається право на одержання пенсії, приватизацію окремих частин пенсійних програм, надання можливості диверсифікованого інвестування існуючих цільових фондів, зміну бази для нарахування розміру допомоги. Одночасно уряди приймають ще ряд заходів і, зокрема, згортають інші соціальні програми (допомога емігрантам, допомога по безробіттю та інші). Крім того приймаються заходи щодо призупинення та скорочення державного боргу з тією метою, щоб на майбутнє вивільнити кошти на соціальні цілі. Таким чином, починаючи з 80-х років ХХ століття реформи пенсійних систем майже у всіх країнах стали об'єктивною необхідністю.

Аналіз досліджень та публікацій про фінансово-економічні засади соціальної проблематики у цілому та пенсійної, зокрема, висвітлені у наукових працях вітчизняних вчених-економістів В. Дем'янишина, Е. Лібанової, В. Мельничука, Б. Надточія, А. Федоренка, М. Шавариної, В. Яценка, а також зарубіжних науковців С. Васина, М. Денисова, Е. Палмера, В. Роїка, М. Вінера, К. Еклунда, Х. Ламперта, Г. МакТаггарта, Л. Якобсона.

Мета статті – проаналізувати світовий досвід структурних реформ пенсійних систем.

Криза солідарних пенсійних систем у країнах Європи розпочалася в 1970-х роках і стала очевидною на початку 1980-х. Головними її ознаками були величезне зростання витрат на виплату пенсій, які не можна було профінансувати за рахунок підвищення пенсійного податку, збільшення навантаження пенсіонерів на працююче населення (в країнах ОЕСР 1950-го 350 працівників забезпечували 100 пенсіонерів, а 1990-го їх залишилося 250 на 100) [1]. Виникла потреба в активному субсидюванні пенсійної системи трансфертами з державного бюджету, що забирало кошти з інших галузей і гальмувало економічний розвиток країн. Солідарні державні пенсійні системи стали джерелом політичних конфліктів та популістських обіцянок. Коло замикалось і звужувалося. Занепад, а з ним і крах традиційної пенсійної системи стали неминучими.. Економічні, фінансові та соціальні наслідки старіння населення вимагали зважених рішень з урахуванням політичних аспектів, адже пенсіонери складають значну частину електорату; частка працездатного населення знижується, а політична сила літніх людей зростає. Тому починаючи з 1980-х років пенсійні реформи знаходяться в центрі уваги політиків, вчених, бізнесу і профспілок. Поворотним пунктом в історії

розвитку пенсійного забезпечення у світі став 1994 рік, коли Світовий банк опублікував свій знаменитий звіт «Як уникнути кризи поважного віку: політика захисту людей поважного віку і сприяння економічному зростанню». На основі узагальнення розвитку організованого пенсійного забезпечення з моменту його виникнення та ходу пенсійних реформ у країнах світу в 1980–1994 роках було зроблено висновок, що питання достойного пенсійного забезпечення громадян у межах традиційної солідарної пенсійної системи в принципі не може бути вирішене. Як справжню альтернативу було запропоновано нову модель пенсійної системи, побудованої, як зазначено у звіті, на трьох стовпах, або трьох рівнях.

Комплекс наявних і все більш суттєвих проблем в сфері пенсійного забезпечення та медичного обслуговування громадян похилого віку в XXI ст. для багатьох країн стає одним з глобальних викликів, відповідь на який вимагає непростих рішень і великих за обсягом фінансових ресурсів. С цією метою все частіше висувуються пропозиції про збільшення віку виходу на пенсію, зниження витрат на державне соціальне забезпечення, передачу деяких функцій в області соціального забезпечення приватним структурам. Досить навести оцінки західних експертів щодо можливого зростання страхових тарифів. Щоб зберегти розміри пенсій на досягнутому рівні, страхові тарифи упродовж найближчих 50 років буде потрібно істотно збільшити (у % від заробітної плати): у Франції – с 17 до 28%, в Німеччині – с 20 до 28%, в Італії – с 20 до 46% [1].

Головним питанням при цьому є трансформація існуючої моделі фінансового навантаження, її перерозподіл між суб'єктами правовідносин за допомогою підвищення тарифів внесків, збільшення віку виходу на пенсію, зменшення розмірів пенсій. Всі варіанти реформування солідарних пенсійних систем пов'язані з заходами щодо збільшення доходів пенсійного страхування або скорочення їх витрат. В узагальненому вигляді їх можна згрупувати за наступними двома напрямками.

1. Збільшення доходів пенсійного страхування:

- підвищення страхових тарифів;
- збільшення періодів страхування;
- збільшення кола працівників, що страхуються, і самозайнятого населення.

2. Скорочення витрат пенсійних систем:

- зменшення розмірів окремих видів пенсій;
- звуження кола одержувачів пенсій;
- підвищення пенсійного віку.

Більшість країн використовують комбінований підхід – збільшення тарифів і зниження розмірів пенсій, впроваджуючи в якості домінуючого варіанту вирішення питання зниження розмірів пенсій. Типовий приклад – ФРН, де заплановано поступове (починаючи з 2020 р.) зменшення коефіцієнта заміщення (у громадян з 45-річним страховим стажем) з 70 до 60%, збільшення ролі недержавних пенсійних фондів. В даний час визначальне значення в пенсійній системі Німеччини займає встановлене законом обов'язкове пенсійне страхування. Застрахований працівник, який отримувал упродовж більшої частини трудового життя заробітну плату, рівну середній заробітній платі по країні, при наявності 45-річного страхового стажу буде отримувати пенсію в розмірі 2000 євро на місяць. Це дорівнює приблизно 70% чистої середньої зарплати працівників (після всіх відрахувань – прибуткового податку і страхових виплат, які в сукупності складають близько третини заробітної плати). Середній же розмір додаткової корпоративної пенсії, наданої підприємством, сягає 500-600 євро в місяць (четверта частина від страхової пенсії) [2, с.67].

Скорочення обсягів пенсійних виплат може в рівній мірі торкнутися всіх пенсіонерів, або бути вибіркоким (тільки відносно окремих категорій одержувачів з більш високим рівнем доходів). Способи збільшення страхових внесків – це перш за все підвищення страхового тарифу або розширення бази для нарахування внеску (наприклад, за допомогою скорочення тіньового ринку праці). Широке коло економічних, соціальних і політичних питань, які пов'язані з визначенням заходів, спрямованих на реформування пенсійних систем, висока соціальна значимість перетворень для життєдіяльності населення – все це вимагає ретельного аналізу і формування відповідної загальнонаціональної стратегії.

У центрі дискусій про реформування систем пенсійного забезпечення, що розгорнулися в останнє десятиліття в наукових і політичних колах західних країн і країн з перехідною економікою, знаходяться непрості питання, пов'язані з низкою проблем:

- пошуком більш ефективних страхових методів і механізмів шляхом створення багаторівневих, взаємодоповнюючих і взаємопов'язаних пенсійних систем;
- активним залученням приватного сектора і самих застрахованих до фінансування пенсійних витрат;
- залученням до процесу колективного і індивідуального пенсійного страхування пенсій осіб, зайнятих на тіньовому ринку праці;
- створенням комплексних інститутів соціального захисту для людей похилого віку.

Пенсійна реформа повинна бути соціально прийнятною (на основі широкого громадського консенсусу), економічно обґрунтованою, а також враховувати реалії демографічного стану праці. В першу чергу вона повинна відповідати інтересам громадян, а тому вимагає досягнення більш широкого суспільного консенсусу, оскільки економічне і правове регулювання пенсійних систем поширює свій вплив не на одне покоління працюючих і пенсіонерів. Для цих цілей важливо використовувати набір методів актуарного оцінювання факторів, що впливають на ефективність функціонування того чи іншого пенсійного інституту. Все більше визнання в економічно розвинених країнах отримують принципи особистої відповідальності і

свободи вибору. Очевидно, що держава повинна відповідати за соціальні ризики «невідвортної сили» (категорії громадян, що знаходяться в зоні бідності: інваліди дитинства, ранні форми інвалідності, тривале безробіття, низький дохід в сім'ях з дітьми, яким забезпечується матеріальна підтримка на рівні прожиткового мінімуму).

В останні роки в пенсійних системах західних країн спостерігається тенденція до забезпечення більш тісної ув'язки розмірів пенсій з обсягами фактично сплачених страхових внесків. Такий підхід дозволяє підсилити страховий характер пенсійних систем і створити механізм, мотивуючий застрахованих до участі у фінансуванні системи, знизити можливість ухилення від сплати страхових внесків. Досягненню мети служить збільшення періоду, заробітки за який приймаються в розрахунок при визначенні розміру пенсії. Ідеальним варіантом є включення в розрахункову базу для нарахування страхових тарифів доходу за весь страховий період, що дозволяє говорити, якщо не про еквівалентність вкладу в фінансування системи і прав на отримання пенсії, то, при наймі, про дуже тісну залежність між цими двома показниками. Прикладом посилення вимог до заробітку пенсійних прав працівниками є Франція, яка підвищує вимоги відносно, як тривалості страхового періоду, так й величини щомісячного доходу застрахованої особи. Страховий стаж, необхідний для отримання максимально можливої за розміром пенсії, тепер становить 150 кварталів (37,5 років), а найбільша величина заробітної плати, з якої щомісяця справляються страхові внески, обмежується коефіцієнтом заміщення в 50%. Мета даних заходів – мотивувати працівників до регулярного і рівномірного упродовж усього трудового періоду внесення страхових внесків, не відкладаючи цих обов'язків на потім, з урахуванням додаткових пенсій, організованих в рамках галузей економіки та окремих підприємств, як правило становить 70%, але може досягати 80 і навіть 90% [2, с.69]. Застрахований в цьому випадку розуміє, що, чим більше він сам або в його користь було зараховано внесків упродовж життя, тим на більшу пенсію він може розраховувати.

Наприклад, в основному законодавчому акті Нідерландів – Білі про реформу системи соціального захисту населення (2004) – підкреслюється значимість принципу особистої відповідальності в організації життєдіяльності громадян і суспільства: «Кожен повинен робити все можливе для підтримки свого життєвого рівня» [4, с.45].

При цьому правила виділення цільової допомоги на основі перевірки доходів посилюються або замінюються на нові. Скорочується перелік осіб, які підпадають під категорію нужденних, знижується рівень відшкодування втраченого доходу, трансформуються умови отримання допомоги за рахунок більш тривалих «вичікувальних» періодів і скорочення періодів виплати допомоги. Підвищується залежність між соціальними витратами і економічною ефективністю.

Дані тенденції викликають необхідність трансформації існуючої моделі фінансового навантаження, його перерозподіл між суб'єктами правовідносин. Наприклад, тягар збільшення витрат можуть взяти на себе працюючі шляхом збільшення тарифів внесків, або пенсіонери – шляхом зниження розмірів пенсій чи збільшення віку виходу на пенсію, або вони можуть бути розподілені між працюючими і пенсіонерами за допомогою застосування одночасно двох вищевказаних заходів – збільшення тарифів і зниження розмірів пенсій.

Широке коло економічних, соціальних і політичних питань, які пов'язані з визначенням заходів, спрямованих на реформування пенсійних систем, висока соціальна значимість для життєдіяльності населення можливих трансформаційних перетворень – все це вимагає ретельного прогнозування та формування загальнонаціональної стратегії перетворень у зазначеній сфері.

Другий напрямок реформ в системах соціального забезпечення пов'язаний із підвищенням залежності між соціальними витратами і економічною ефективністю. Для цього більш активно застосовуються страхові методи обчислення пенсій: коли рівні пенсій ставляться в більш тісну залежність від обсягів страхових внесків та періодів «дожиття» при виході на пенсію (застосовуються так звані умовно-накопичувальні пенсійні схеми). При цій моделі реформи іноді також запроваджуються нові джерела фінансування за допомогою додаткового оподаткування і розширення видів внесків, що стягуються з зарплати, доходів, або обкладання, акцизами та податками окремих товарів населенню: спиртних напоїв, тютюнових виробів, предметів розкоші.

В останні 15-20 років, багато економічно розвинених країни зробили кроки щодо модернізації своїх пенсійних систем з метою пристосування їх до мінливих демографічних і економічних умов, а також для додавання їм більшої гнучкості і фінансової стійкості. На початкових етапах цих перетворень в ряді країн (Німеччина, Італія, США, Франція і Японія) відбувалися спроби збільшення доходів пенсійних систем за рахунок підвищення страхових внесків, що викликало активну протидію як працівників, так і роботодавців. Найчастіше ці ініціативи відхилялися суспільством.

Другим напрямком реформ, як правило, було підвищення віку виходу на пенсію одночасно із залишенням можливостей для дострокового (гнучкого) виходу на пенсію. Для прикладу, у Швеції в новій пенсійній системі не регламентований вік виходу на пенсію у законодавчому порядку. Його розмір є гнучким параметром і залежить від індивідуального вибору пенсіонера, починаючи з 61 року. Більш того, 67 років не є граничною межею завершення роботи, а віком, раніше якого ніхто не може бути примушений до припинення роботи по старості. Тобто він залежить від волі роботодавця і працівника, від конкретної ситуації.

Дані ініціативи досить часто знаходили законодавче втілення. Наприклад, в США пенсійний вік для чоловіків і жінок підвищується упродовж 2000-2027 рр. з 65 до 67 років, у Франції – до 62 років, Японії – до 65 років для жінок упродовж 2018-2030 р, чоловіків – упродовж 2013-2025 рр.

З метою збільшення фінансових надходжень у низці країн збільшена базова заробітна плата, з якої формуються внески шляхом включення в неї премій і відпускних нарахувань (Франція, Німеччина, Нідерланди, Австрія).

Важливим заходом для підвищення збалансованості пенсійних систем служить законодавче збільшення тривалості необхідного страхового стажу для отримання максимальної пенсії. У Великобританії з кінця 1990-х рр. стали обчислювати пенсію на основі заробітної плати за весь трудовий період, а не за 20 років найбільш високих заробітків. У Франції перейшли до обчислення пенсії із заробітку за 25 років роботи, відмовившись від 10 найбільш високих за заробітною платою років трудового стажу, збільшили страховий стаж для нарахування повної пенсії з 37,5 до 40 років. Італія перейшла до обчислення пенсії на основі заробітної плати упродовж усього трудового стажу, а не п'яти років, як це було раніше.

Одним з найважливіших модернізаційних напрямків в пенсійній сфері є застосування технології умовно-накопичувальних рахунків. Дана пенсійна технологія дозволяє на основі індивідуального обліку набутих пенсійних прав застрахованого і показника очікуваної тривалості життя в момент виходу на пенсію використовувати сильні сторони особистого і соціального пенсійного страхування. Умовно-накопичувальна складова пенсійної системи була запроваджена у 1999 році у Швеції. Основні принципи якої були сформульовані Е. Палмером [5]:

- фінансова стійкість в умовах демографічних та економічних змін (виконання обов'язків без підвищення внесків);
- прозорість перерозподілу (перерозподіл фінансується за рахунок позабюджетних коштів, а не за рахунок внесків);
- пенсійні накопичення громадян знаходяться в управлінні приватних фінансових інститутів.

Пенсії нараховуються на основі актуарних розрахунків та без урахування відмінностей у рівні тривалості чоловіків і жінок [6,с.2]. Досягнена в рамках системи еквівалентність обсягу сплачених страхових внесків та розміру пенсій служить потужним стимулом для постійної і в повному обсязі участі у фінансуванні системи.

Показник очікуваної тривалості життя в момент виходу на пенсію при розрахунку розміру пенсії повинен впливати на індивідуальну поведінку людини і стимулювати більш пізній фактичний вихід на пенсію. В кінцевому підсумку вона дозволяє в значній мірі послабити вплив на пенсійну систему демографічного чинника – збільшення тривалості життя, Система умовно-накопичувальних рахунків дозволяє вирішити низку існуючих проблем в сформованих пенсійних системах, заснованих на розподільних і накопичувальних (капіталізованих) принципах.

Ще одним напрямом реформування пенсійних систем в ряді країн стало введення обов'язкових або факультативно-обов'язкових професійних накопичувальних систем під державним управлінням і контролем (США, Великобританія, Нідерланди, Франція) і стимулювання створення додаткових добровільних пенсійних систем – як професійних, так і індивідуальних.

Таким чином, способи модернізації національних пенсійних систем вельми різноманітні. Вони включають в себе: підвищення пенсійного віку; збільшення періоду обліку заробітної плати, використовуваного для розрахунку пенсії; зміну (зменшення) розміру пенсій шляхом їх індексування за індексом цін, а не по заробітній платі, і т.п.

Класифікувати способи проведення пенсійних реформ можна з урахуванням:

- внутрішньо-системних змін характеристик пенсійних систем – параметричні реформи;
- зміни моделей соціального забезпечення (від соціального забезпечення до соціального або приватного страхування) – системні реформи;
- зміни умов найму робочої сили – соціальні і макроекономічні трансформації;
- зміни структури і моделей пенсійних інститутів – інституційні зміни.

Більшість країн з розвинутою економікою при проведенні пенсійних реформ використовували комбінований спосіб. Вони обрали тактику коригувальних заходів (параметричні зміни) і часткової (вибіркової за характером) модернізації окремих сегментів пенсійних систем. Для цього, наприклад, були надані більш широкі можливості для розвитку додаткових професійних пенсійних систем і індивідуального пенсійного страхування.

Реформи пенсійних систем вже почалися в Німеччині, США, Італії, Франції, Угорщині, Польщі, Чехії, Швеції, Японії. Вони зводяться до різних комбінацій наступних заходів: плавного підвищення пенсійного віку, зниження величини окремих видів пенсій, збільшення розмірів страхових внесків та періодів страхування, відокремлення інститутів страхування та соціальної допомоги, обмеження, практики дострокового виходу на пенсію і стимулювання створення приватних пенсійних фондів.

Наприклад, в Швеції, Італії та Польщі до початку реформ існували щедрі розподільчі пенсійні системи з пенсіями, які встановлювались пропорційним чином заробітній платі і охоплювали більшість працюючих. Розміри страхових тарифів були досить високими, а для підтримки фінансової стабільності необхідним було їх подальше збільшення. В результаті реформування, солідарні пенсійні системи, при яких розмір пенсії розраховували у вигляді відсотків від колишніх заробітків, були замінені (упродовж перехідного періоду) системами з умовно-накопичувальними рахунками. При цьому, в більшості країн запроваджено принципове нововведення: на відміну від традиційних систем, в яких облік пенсійних прав проводився у відносному вираженні – умовних одиницях, сьогодні пенсійні права відображаються на індивідуальних рахунках

застрахованих в абсолютних розмірах, рівних страховим внескам, які фактично сплачені працівниками та на їх користь роботодавцями. Такий механізм дозволяє встановлювати тісний і наочний зв'язок між страховими внесками і розмірами пенсій [7].

Крім того, облік розмірів внесків і виплат сприяє вирішенню ще одного важливого завдання – регулювання розмірів внесків і виплат з позиції відповідальності і солідарності поколінь, яке покликане забезпечувати наочність і міжгенераційну рівновагу національних пенсійних систем.

Вбудований в систему механізм обліку та використання пенсійних ресурсів є свого роду демографічним буфером, що дозволяє системі автоматично реагувати на зміни в демографічній ситуації за рахунок прив'язки розміру пенсії до зростання очікуваної тривалості життя у похилому віці. Одночасно цей механізм формує і індивідуальну поведінку людини відносно до віку виходу на пенсію, оскільки його відкладання автоматично призводить до підвищення її розміру.

Однак, при наявності таких очевидних позитивних сторін умовно-накопичувальних пенсійних систем у них є і недоліки, найважливішим з яких є відсутність перерозподільних механізмів в рамках одного покоління на користь найменш забезпечених застрахованих – з низькими розмірами заробітної плати – або на користь інвалідів. Тому умовно-накопичувальні пенсійні системи доповнюються іншими пенсійними інститутами, які покликані забезпечувати гарантії мінімального доходу особам старшого віку та інвалідам, як правило, за рахунок загальних доходів бюджету. Наприклад, в Швеції і Польщі право на мінімальну гарантовану пенсію мають ті пенсіонери або інваліди, розмір пенсій яких не досягає встановленого рівня. Досить у цьому зв'язку зазначити, що в Швеції близько 30% пенсіонерів отримує доплати до пенсії за рахунок гарантованого мінімуму (прогнозується, що ця частка буде поступово скорочуватися). Дані заходи реформування системи соціального страхування активно застосовуються в Німеччині, Франції, Італії, Швеції та ряді інших країн, особливо в сфері пенсійних систем.

Фактично багато розвинених країн прийшли до пенсійної системи, яка поєднує в собі:

а) керовані державою пенсійні схеми з розташованими в приватному управлінні пенсійними планами за місцем роботи;

б) особистими ощадними пенсійними рахунками, призначеними для задоволення потреб груп населення з середніми і вищими доходами.

Слід зауважити, що вирішальна роль в забезпеченні доходів пенсіонерів належить державній пенсійній системі, яка в масштабах всієї країни надає найкращі можливості для забезпечення життєздатності даного виду пенсійного страхування, оскільки можливі відмінності регіонів і сегментів економіки в яких зайняті застраховані працівники, найбільш оптимально компенсують демографічні та економічні ризики.

Загальною для всіх розвинених країн тенденцією слід вважати посилення уваги до недержавних накопичувальних систем, поступове їх впровадження в національні системи пенсійного забезпечення. Раніше процес виникнення накопичувальних схем проходив безсистемно. Сьогодні регульований державою і фінансований роботодавцями, приватними особами накопичувальний пенсійний план починає відігравати все більш важливу роль. Ці плани стають частиною договору про належні працівникові соціальні пакети винагород і допомоги, які регулюють відносини між роботодавцями і працівниками.

Системи забезпечують підтримку доходів пенсіонерів, дозволяють підприємствам створювати ефективні програми управління людськими ресурсами. Незалежно від того, який ступінь відповідальності в недержавних пенсійних схемах бере на себе держава, завданням уряду є створення інституційних засад щодо регулювання цих схем.

Вибір того чи іншого пакету заходів з модернізації пенсійних інститутів в рамках державної розподільної системи визначають такі чинники, як природа чинної в країні пенсійної системи, характер демографічної ситуації, пануюче у суспільстві уявлення про справедливість, політичні міркування. Наприклад, для США, Великобританії і Швеції може бути можливим і достатнім збільшення середнього рівня внесків і деяке зменшення коефіцієнта заміщення. Натомість, для Німеччини, Італії і Франції, де рівень внесків вже дуже високий, можливі зміни пов'язані в першу чергу зі зниженням високого коефіцієнта відшкодування. Крім того, у Франції та Італії ще не вичерпані резерви, пов'язані з підвищенням пенсійного віку.

Як зазначають західні аналітики, комплекс заходів з реформування пенсійних систем в групі найбільш розвинених держав світу носить характер швидше коригування, ніж суттєвих структурних змін. У той же час навіть невеликі зміни в такій складній сфері, як пенсійна система, завжди пов'язані з певними труднощами.

Наприклад, підвищення пенсійного віку та стимулювання зайнятості осіб похилого віку має сенс тільки в умовах низького рівня безробіття, а використання принципу капіталізації пенсійних накопичень може принести користь тільки тоді, коли ці кошти спрямовуються на фінансування виробничих інвестицій, а не державного боргу і дефіциту держбюджету.

Висновки. Обережність і поступовість реформування пенсійних систем західних країн зумовлена тим, що будь-які стрімкі дії в даній області, які можуть різко змінити умови «угоди» між поколіннями, не знаходять тут громадської підтримки. Проте, все більше прихильників серед правлячої еліти і фахівців набуває концепція, відповідно до якої державна підтримка повинна здійснюватися тільки щодо базових пенсій, які мають універсальний характер, не пов'язаний з професійними особливостями її одержувачів і виплачуваних на умовах, виходячи перш за все із соціальних прав громадян.

При цьому всі заходи повинні бути спрямовані на включення потенціалу особистого інтересу самих застрахованих, що досягається за допомогою переходу до сучасних страхових технологій: умовно-накопичувальних механізмів обліку пенсійних прав і розширення масштабів використання приватних пенсійних фондів і індивідуальних пенсійних планів.

Слід зауважити, що не варто абсолютизовувати любий національний досвід, тому що це досягнення кожної країни. якщо перенести це на нашу країну то наслідки можуть бути далекі від очікуваних. Тому з точки зору методів, інструментів, охоплення населення, витрат, оцінки результативності, корисним є кожен досвід, але тільки з урахуванням всього розмаїття національних особливостей. Перш за все, важливим є усвідомлення того, що для пенсійної системи необхідні продуманість, розумний баланс державних гарантій і особистої відповідальності. Системі пенсійного забезпечення повинні довіряти. Ключова роль в процесах пенсійного реформування має належати державі і урядам, що на всіх етапах впроваджують і контролюють пенсійне забезпечення. Враховуючи економічну, соціальну і демографічну ситуацію в Україні, варто не тільки уважно вивчати досвід країн, які зіткнулися з проблемами пенсійного реформування, але і конструктивно трансформувати його в процесах власних реформ з використанням фінансової архітектури пенсійних систем. Системне дослідження досвіду модернізації пенсійних систем як країн з розвинутою ринковою економікою, так і тих, що розвиваються, дозволило визначити перелік складових і їх організаційно-фінансову архітектуру, сполучення яких, послідовність, етапність та інтенсивність впровадження являють собою сукупність дієвих інструментів реалізації пенсійної реформи в Україні.

Список використаних джерел

1. Мельничук В.Г. Пенсійна реформа: спроба №3. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://tyzholen.ua/Economics/65860>. – Назва з екрану.
2. Новиков А.П. Особенности эволюции зарубежных пенсионных систем. / А. Новиков // Мировая экономика и международные отношения – 2006, - №5. – С.65-72.
3. Буманс А. Европа стареет. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pensione.ru>. – Назва з екрану.
4. Бейгереев М. Нідерланди: суть реформи соціальної захисти – в стимулюванні трудової активності // Человек и труд, 2014, №1.- с.40-49.
5. Palmer E. The Swedish pension reform model: framework and issues / E. Palmer // World Bank Pension Primer, 2000. – Washington D.C. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.oecd.org/daf/fin/financial-markets/2638200.pdf>. – Назва з екрану.
6. Верещак В.М. Державне регулювання накопичувального елемента пенсійних систем: зарубіжний досвід (на прикладі Швеції і Німеччини) // Актуальні проблеми державного управління, 2016, №1(49). С. 1-7.
7. Мак Таггарт Г. Досвід реформування пенсійних систем у країнах Східної Європи та СНД у порівнянні з проведенням пенсійної реформи в Україні / Г. Мак Таггарт [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.pension.kiev.ua/files/dosvid-porivn-Ukr.pdf. – Назва з екрану.

References

1. V. Melnychuk Pensionnaja reforma: sprobа №3 [Pension reform: an attempt #3]. – <http://tyzholen.ua/Economics/65860>.
2. Novikov A.P. Osobenosti evolutsii zarubeshnikh pensionnikh system [Features of the evolution of foreign pension systems]. // Myrovaja ekonomika i meshdunarodnie otnoshenia [World economy and international relations] – 2006, – №5. – P.65-72.
3. A. Bumans Evropa stareet [Europe is getting old] – <http://www.pensione.ru>.
4. M. Beyhereev Niderlandi: sut reform sozialnoi zashiti [Netherlands: the essence of the reform of social protection – in stimulation of work activity] // Man and work, 2014, №1. – P.40-49.
5. Palmer E. The Swedish pension reform model: framework and issues // World Bank Pension Primer, 2000. – Washington D.C. – <http://www.oecd.org/daf/fin/financial-markets/2638200.pdf>.
6. V. Vereshchak Dershavne reguluvania nakopichuvalnogo elementa pensijnikh system: zarubishnij dosvid (na prikladi Shvezii i Nimechiny) [State regulation of the accumulation element pension systems: international experience (on example Sweden and Germany)] // Actual problems of public administration in 2016, №1 (49). P.1-7.
7. G. McTaggart Experience of reforming pension systems in Eastern Europe and the CIS compared with pension reform in Ukraine – www.pension.kiev.ua/files/dosvid-porivn-Ukr.pdf.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Ріппа Марія Богданівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів
Університет державної фіскальної служби України
вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна
e-mail: rippa_mary@ukr.net

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Риппа Мария Богдановна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов
Университет государственной фискальной службы Украины

ул. Университетская, 31, г. Ирпень, Киевская обл., 08201, Украина
e-mail: rippa_mary@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Rippa Mariya Bogdanivna, Ph.D. in Economic, Associate Professor
The University of State Fiscal Service of Ukraine
31, Universitetska St., Irpin, Kyiv region, 08201, Ukraine
e-mail: rippa_mary@ukr.net

УДК 336.71:368.8

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК СПІВПРАЦІ БАНКІВ ТА СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ В КРАЇНАХ АЗІЇ

Кучеренко В.В.,
Тринчук В.В.

***Предметом дослідження** є сукупність економічних відносин, пов'язаних з інтеграційними процесами банків та страхових компаній на фінансовому ринку.*

***Основна мета** дослідження полягає у визначенні особливостей інноваційного розвитку та узагальненні досвіду співпраці банків та страхових компаній в умовах глобалізації на фінансових ринках в Азії.*

***Методи дослідження.** Дослідження базується на використанні статистичних даних про стан розвитку банкострахування в країнах Азії, наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених. У роботі застосовано сукупність наукових методів аналізу, синтезу, узагальнення і підходів, у тому числі: системного, порівняльного, історичного, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.*

***Результати роботи.** У статті здійснено огляд розвитку банкострахування в країнах Азії, виділені найважливіші сучасні тенденції інноваційного розвитку співпраці банківських установ та страхових компаній. Доведено, що світовий ринок банкострахування набуває все більшого значення й має позитивну динаміку темпів зростання. На фінансовому ринку щорічно укладаються угоди банкострахування, які дають можливість страховикам виходити на нові ринки й завойовувати клієнтів банківських установ. Непоодинокі приклади купівлі страховиками банківських установ.*

В ході дослідження визначено, що банкострахування покликано забезпечити диверсифікацію банківських послуг, забезпечити можливості для отримання додаткових доходів для банків, сприяти розвитку страхового ринку шляхом збільшення збору страхових премій та реалізувати ідею синергізму між двома партнерами.

***Галузь застосування результатів.** Використання в процесі подальших теоретичних досліджень проблематики інноваційного розвитку банкострахування, а також в практичній діяльності страхових компаній та банківських установ.*

***Висновки.** До перспективних ринків з високими темпами зростання каналу банкострахування в сегменті страхування життя в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні варто віднести Індію, Сінгапур, Таїланд, Індонезію, Малайзію, де зростання буде стимулюватися шляхом входження великих іноземних страхових компаній і сприятливого макроекономічного середовища.*

Встановлено, що протягом останніх п'яти років в Азії спостерігається зростання кількості банківських договорів про дистрибуцію страхових продуктів. З метою диверсифікації послуг належну увагу банківські установи зосереджують не лише на лайфовому ринку, а й на ринку ризикового страхування.

Доведено, що визначальним фактором подальшого розвитку банкострахування буде виступати зростання довіри з боку населення до фінансових інституцій.

***Ключові слова:** банкострахування, банківська установа, страхова компанія, страхові продукти, нові бізнес-премії, угоди банкострахування.*

ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ СОТРУДНИЧЕСТВА БАНКОВ И СТРАХОВЫХ КОМПАНИЙ В СТРАНАХ АЗИИ

Кучеренко В.В.,
Тринчук В.В.

***Предметом исследования** является совокупность экономических отношений, связанных с интеграционными процессами банков и страховых компаний на финансовом рынке.*

***Основная цель** исследования состоит в определении особенностей инновационного развития и обобщении опыта сотрудничества банков и страховых компаний в условиях глобализации на финансовых рынках Азии.*

***Методы исследования.** Исследование базируется на использовании статистических данных о состоянии развития банкострахования в странах Азии, научных трудов отечественных и зарубежных ученых. В работе применена совокупность научных методов анализа, синтеза,*

обобщения, и подходов, в том числе: системного, сравнительного, исторического, что позволило реализовать концептуальное единство исследования.

Результаты работы. В статье сделан обзор развития банкострахования в странах Азии, выделены важнейшие современные тенденции инновационного развития сотрудничества банковских учреждений и страховых компаний. Доказано, что мировой рынок банкострахования приобретает все большее значение и имеет положительную динамику темпов роста. На финансовом рынке ежегодно заключаются соглашения банкострахования, которые дают возможность страховщикам выходить на новые рынки и завоевывать клиентов банковских учреждений. Нередкими являются примеры покупки страховщиками банковских учреждений.

В ходе исследования определено, что банкострахование призвано обеспечить диверсификацию банковских услуг, предоставить возможности для получения дополнительных доходов для банков, способствовать развитию страхового рынка путем увеличения сбора страховых премий и реализовать идею синергизма между двумя партнерами.

Область применения результатов. Использование в процессе дальнейших теоретических исследований проблематики инновационного развития банкострахования, а также в практической деятельности страховых компаний и банковских учреждений.

Выводы. К перспективным рынкам с высокими темпами роста канала банкострахования в сегменте страхования жизни в Азиатско-Тихоокеанском регионе следует отнести Индию, Сингапур, Таиланд, Индонезию, Малайзию, где рост будет стимулироваться путем вхождения крупных иностранных страховых компаний и благоприятной макроэкономической средой.

Установлено, что в течение последних пяти лет в Азии наблюдается рост количества банковских договоров о дистрибуции страховых продуктов. В целях диверсификации услуг должное внимание банковские учреждения сосредотачивают не только на лайфовом рынке, но и на рынке рискованного страхования.

Доказано, что определяющим фактором дальнейшего развития банкострахования будет выступать рост доверия со стороны населения к финансовым институтам.

Ключевые слова: банкострахование, банковское учреждение, страховая компания, страховые продукты, новые бизнес-премии, соглашения банкострахования

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF BANKS AND INSURANCE COMPANIES COOPERATION IN THE COUNTRIES OF ASIA

Kucherenko V.V.,
Trynchuk V.V.

The subject of the study is the totality of economic relations associated with the integration processes of banks and insurance companies in the financial market.

The main goal of the research is to determine the features of innovative development and generalize the experience of cooperation of banks and insurance companies in the context of globalization in the financial markets of Asia.

Methods of research. The study is based on the use of statistical data on the state of development of bank insurance in Asian countries, scientific works of domestic and foreign scientists. The set of scientific methods of analysis, synthesis, generalization, and approaches is applied in the work, including: system, comparative, historical, which allowed to realize the conceptual unity of the research.

Results of the work. The article reviews the development of bank insurance in Asian countries, highlighted the most important current trends of innovative development of cooperation between banking institutions and insurance companies. It is proved that the world market of bank insurance acquires more and more importance and has a positive dynamics of growth rates. On the financial market, yearly bank insurance agreements are concluded that allow insurers to enter new markets and win customers of banking institutions. Examples of buying insurers by banking institutions are not uncommon.

The study determined that bank insurance is designed to ensure the diversification of banking services, to provide opportunities for obtaining additional income for banks, to promote the development of the insurance market by increasing the collection of insurance premiums and to realize the idea of synergy between the two partners.

Scope of application of the results. Use in the process of further theoretical research problems of innovative development of bank insurance, as well as in the practice of insurance companies and banking institutions.

Conclusions. To perspective markets with high growth rates of the bank insurance channel in the segment of life insurance in Asia and the Pacific, India, Singapore, Thailand, Indonesia, Malaysia should be included, where growth will be stimulated by the entry of large foreign insurance companies and a favorable macroeconomic environment.

It has been established that over the past five years in Asia there has been an increase in the number of bank contracts for the distribution of insurance products. In order to diversify services, due attention is paid by banking institutions not only to the lifestyles market, but also to the risk insurance market.

It is proved that the determining factor in the further development of bank insurance will be the growth of public confidence in financial institutions.

Keywords: *bancassurance, bank, insurance company, insurance products, new business premium, bancassurance agreements*

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси мають визначальний вплив на зміну формату взаємин між банківськими установами та страховими компаніями. Однією з домінуючих світових тенденцій вважається взаємна інтеграція банківського і страхового капіталу. Нова форма взаємодії між учасниками на фінансовому ринку – банкострахування, поступово вийшла за межі Західної Європи, США й отримала практичну реалізацію в умовах розвитку фінансових ринків Азії. Вивчення зарубіжного досвіду завжди є в пріоритеті наукових пошуків з метою удосконалення вітчизняного фінансового ринку й пошуків нових взаємовигідних моделей співпраці між його учасниками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку банкострахування присвятили праці такі вчені як: Е.Нортховер, А. Море, М. Станлей та М. Шаундерс [1], Лі Аллен [2], К. Стер [3], С. Рупалі [4], Б. Шарма та Р. Бхатея [5], А. Менакші та С. Хебар [6], В. Волкова та Н. Волкова [7] й інші.

Мета та завдання дослідження. Метою даного дослідження є аналіз та узагальнення зарубіжного інноваційного досвіду співпраці банків та страхових компаній в умовах глобалізації фінансових ринків Азії. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань, як визначення сучасного стану та тенденцій інноваційного розвитку банкострахування, аналіз існуючих форм інтеграції банківського та страхового капіталу.

Невирішені частини досліджуваної проблеми. Останні десятиліття відмічаємо зростання кількості публікацій з проблем банкострахування, що свідчить про безперечне теоретичне і практичне значення цього напрямку дослідження. Проте ґрунтовне вивчення зарубіжного досвіду країн Азії набуває усе більшої актуальності в умовах розбудови вітчизняного фінансового ринку.

Виклад основного матеріалу. Гравці ключових страхових ринків Азії в цілому й Південно-Східної Азії зокрема все більше уваги звертають на банкострахування й розраховують на зростання власних бізнес-структур, вбачаючи у ньому швидкий та ефективний засіб досягнення істотного масштабу присутності на ринку, підвищення довіри й здатності задовольняти потреби, реагування на виклики ринку щодо дефіциту кадрового забезпечення, доступу до якісної клієнтської бази банківської мережі. Так, частка банкострахування у загальному обсязі збуту страхових продуктів у 2014 році у порівнянні з 2010 роком в Індонезії зросла з 44,6% до 60%, у Сінгапурі з 27% до 36%, у Таїланді з 40,9% до 49,8%, в Індії з 24,9% до 43,6%.

Прецедентні угоди щодо злиття та поглинання за участю банкострахового компоненту (особливі довгострокові, ексклюзивні відносини) були визначальними для оцінки премій. Частка банкострахування в країнах Південно-Східній Азії протягом 2012-2015 років зросла з 36% у 2012 році до 46% в 2015 році, див рис. 1.

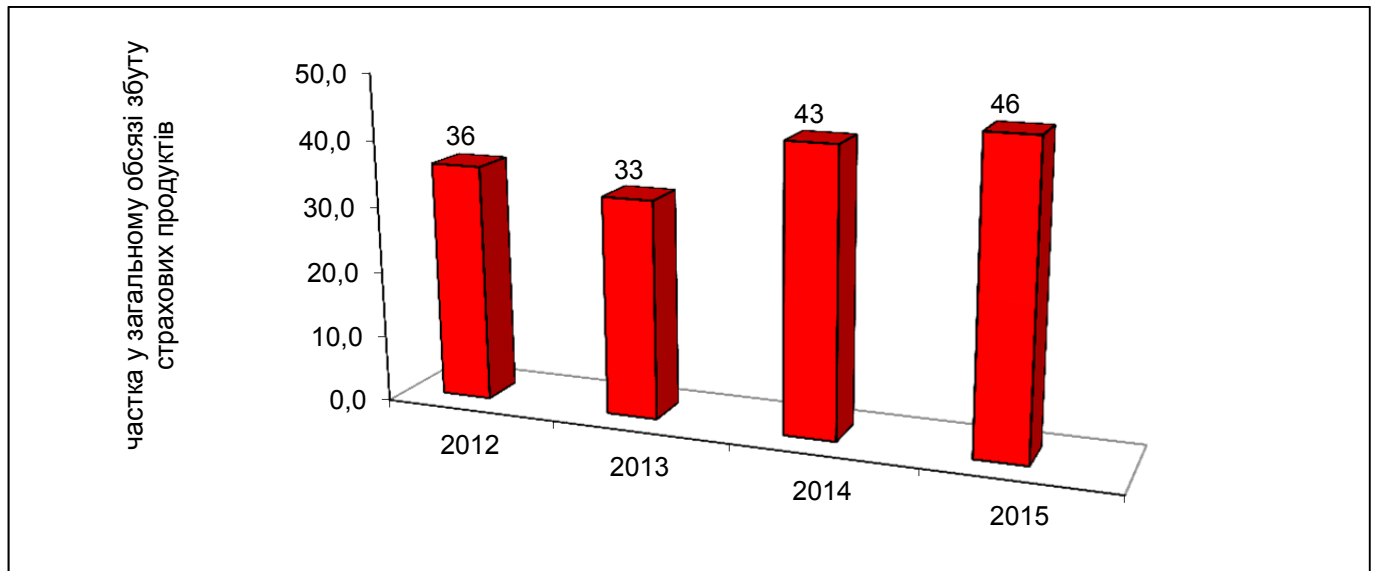

Рисунок 1. Динаміка зростання частки банкострахування у загальному обсязі збуту страхових продуктів в країнах Південно-Східній Азії протягом 2012-2015 рр., % [1, с.4]

Світовий ринок банкострахування набуває все більшого значення, експертами прогнозуються щорічні темпи зростання від 6,16% з 2014 до 2019 років. Темпи зростання банкострахування в чотири рази швидше, ніж зростання страхування життя в цілому на багатьох ринках по всьому світу [2]. З метою вистояти в конкурентній боротьбі банкострахування, як на ринках країн, що розвиваються, так і зрілих ринках, повинно забезпечувати клієнтів інноваційними продуктами.

Прикладом є підписання між страховою компанією «Manulife» і Development Bank of Singapor на 1,11 млрд. євро договору на 15 років щодо ексклюзивної регіональної дистрибуції договорів зі страхування життя і медичного страхування у Сінгапурі, Гонконзі, Китаї та Індонезії, який почав діяти в січні 2016 року. В даний

час банк обслуговує шість мільйонів роздрібних клієнтів, великих, середніх та малих корпоративних клієнтів й володіє мережею в 200 відділень.

Ще у грудні 2013 MetLife придбало частку в AmLife і AmTakaful за 249 млн. доларів США й уклало ексклюзивну 20-річну угоду щодо продажу продуктів страхування життя і сімейного такафул страхування через дочірні компанії AMMB, AmBank Bhd та Amlslamic Bank Bhd в Малайзії.

Транзакція сприяє досягненню стратегії компанії MetLife щодо використання можливостей для зростання на ринках, що розвиваються, і надалі розширює свою присутність у швидко зростаючих та вигідних ринках страхування Південно-Східної Азії. Ринок Малайзії швидко розвивається й є важливим центром ісламських фінансів, а це партнерство сприятиме можливостям продукту Takaful стати експортною послугою на інших мусульманських ринках.

У січні 2017 року Standard Chartered (STAN.L) і Allianz оголосили про 15-річну угоду, яка дозволила німецькому страховику продавати свої продукти ризикового страхування на п'яти ринках Азії.

Citigroup Inc в березні 2017 повідомило, що чекає на пропозиції від глобальних страховиків, які прагнуть продавати продукти ризикового страхування на Азіатсько-Тихоокеанських ринках. Банк надасть страховикам можливість використовувати клієнтську базу – до 15 мільйонів клієнтів та свою мережу філій на 12 ринках, включаючи Сінгапур, Гонконг, Китай, Індію та Австралію для створення гарантованих доходів протягом багатьох років, оскільки зростає попит на страхування в регіоні.

Багаторічна угода з банківського страхування, сума якої може скласти щонайменше 500 мільйонів доларів, торкатиметься продажу через банк продуктів моторного страхування, страхування майна та відповідальності подорожуючих і стане однією з найбільших в регіоні.

Банк слідує стратегії щодо пошуку партнерів, у 2013 році дозволив за багаторічною угодою страховій компанії «AIA» продати продукти страхування життя через свою мережу в Азії. Банк вже багато років інвестував у розвиток своєї технологічної платформи та цифрової взаємодії протягом декількох років. Ідея полягає в доповненні партнерства щодо реалізації продуктів зі страхування життя продуктами ризикового страхування.

На переконання аналітиків Citi надало першочергову пропозицію для одного партнера для всіх ринків, але розглядає можливість залучити ще страховиків, зважаючи на діапазон та масштаб роздрібною мережі банку.

У відносинах банкострахування, глибока інтеграція і взаємодія між банком і страховиком як партнерами має життєво важливе значення для успіху. Така інтеграція повинна включати в себе: оперативну інтеграцію (технології, маркетинг, управління); культурну інтеграцію (стратегії ефективного продажу, навчання і андерайтинг, комісійна винагорода за продажі); інтеграцію управлінської інформаційної звітності (системи продажів, основних завдань та цілей) [2].

Ще одним наріжним каменем в успішній реалізації банкострахування є інтеграція каналів продажів (філій, он-лайн продажі, мобільні додатки, банкомати, центри обслуговування).

В ході дослідження відмічено, що технологічні інновації впливають на традиційні канали поширення страхових продуктів, зростає увага до цифрових каналів.

Наприклад, Bank Negara Malaysia, як регулятор, з січня 2017 року висунув вимоги до страховиків забезпечити на належному рівні продаж продуктів довгострокового страхування через Інтернет / прямі канали [3], і до 2018 року розширити асортимент он-лайн страхових послуг, включивши страхування на випадок хвороби, безперервне страхування здоров'я, а також такафул [2]. Переконані, що зрілі ринки Європи змушені будуть також продовжувати шукати можливості зростання для банкострахування з використанням цифрових стратегій, а також підвищення ефективності та інноваційною продукцією.

Традиційно банкострахування націлене на масовий ринок, але сьогоднішні гравці використовуючи технологію сегментування ринку створюють адаптовані продукти для конкретних груп споживачів. Банки аналізують переваги клієнтів і страховики пропонують продукти з урахуванням уподобань клієнта та вимог й рекомендацій свого банківського партнера.

Успіх банкострахування вимагає глибокого розуміння соціально-економічного сегмента, на задоволення потреб якого спрямовані страхові продукти, які розробляються після ґрунтовного аналізу даних споживчих опитувань та інших інформаційних баз даних. В Японії ж, частіше досліджують пропозиції конкурентів і клієнтів.

Результати соціологічних опитувань на ринку банкострахування Південної Африки, Австралії та Нової Зеландії довели, що банки і страхові компанії в кожній з цих країн працюють в тісній співпраці й сприяють забезпеченню «єдиного погляду на клієнта» для своїх банківських і страхових продуктів.

Усі провідні лайфові страхові компанії Південно-Східній Азії активно працюють з банками, сформувавши ексклюзивну модель співпраці в банкострахуванні, що сприяє їх якісному зростанню в регіоні. Так страхова компанія «AIA» з Citi банком, страхова компанія «Allianz» з банком «HSBC», страхова компанія «Great Eastern» з банком «OCBC», страхова компанія «Prudential U.K.» з банком «UOB» та «Standard Chartered» на додаток до самостійної діяльності сформували й регіональні партнерські структури. На банкострахування припадає від 30- до 60% збору страхових платежів провідних страхових компаній [1, с.5].

За останні кілька років з 2010 по 2015 роки зросла кількість банків, які продали свої активи страховим компаніям й перейшли до дистрибуції тільки на умовах партнерства, виходячи з того, що страховики можуть створити якісніші платформи і більшу цінність для клієнта, спроможні управляти цим бізнесом більш ефективно, див. таблицю1.

Таблиця 1. Перелік банківських установ, які здійснили продажі активів страховикам протягом 2010-2015 рр. [1, с.6].

Дата	Покупець	Продавець	Обсяг угоди	Обґрунтування
Січень 2010	Prudential	UOB	US \$ 355млн	Оптимізація капіталу та стратегічне партнерство
Вересень 2012	AIA	AVIVA NDB Insurance	US\$50млн	Стратегічне перефокусування
Жовтень 2012	AIA	ING	US\$1,730млн	Стратегічне перефокусування
Листопад 2012	Prudential	Thanachart bank	US\$568млн	Оптимізація капіталу та стратегічне партнерство
Січень 2013	Sun Life	CIMB AVIVA	US\$594млн	Оптимізація капіталу та стратегічне перефокусування
Грудень 2013	MetLife	AmBank Group	US\$248млн	Оптимізація капіталу та стратегічне партнерство
Жовтень 2015	NISSLY	NAB/NLC	US\$1.7млд (80% stake)	Оптимізація капіталу та стратегічне партнерство

Потенційними продавцями власних активів виступають у Таїланді – банк «SCB», у Сінгапурі – OCBC банк, в Австралії – банки «Westpas» і Commonwealth Bank.

Останнє десятиліття індійський фінансовий ринок став свідком якісних змін у відносинах між представниками банківських установ та страхових компаній. Низка угод уже розпочата між банками і страховими компаніями (див. таблицю 2) та багато ще знаходяться в стадії планування.

В Індії термін банкострахування почав застосовуватись з 2000 року, після видання розпорядження урядом, згідно з яким, відповідно до змін внесених до Закону «Про банківське регулювання», дозволялось з 2002 року банкам виступати в якості продавців страхових продуктів [4, с.43].

В ідеалі банкострахування покликано забезпечити диверсифікацію банківських послуг, забезпечити можливості для отримання додаткових доходів для банків, сприяти розвитку страхового ринку шляхом збільшення збору страхових премій та реалізувати ідею синергізму між двома партнерами: страховою компанією та банком, а для клієнта надати за зниженою ціною високоякісну послугу.

Таблиця 2. Перелік установ, які уклади угоди банкострахування в Індії [4, с.44-45], [5, с.90]

№ з/п	Страхові компанії	Банки
1	2	3
1	Birla sun life Co. Ltd.	Citibank, Deutsche Bank, IDBI Bank, Development Credit Bank, Bank of Rajasthan, Bank Muscat, Catholic Syrian Bank Ltd. Andhra Bank, and Karur Vysya Bank Ltd.
2	Tata AIG	HSBC, Citi Bank, IDBI Bank, and Union Bank of India
3	Kotak Mahindra	None
4	SBI life insurance Co. Ltd.	State bank of India
5	ING Vysya	Vysya Bank and Bharat Overseas Bank
6	Allianz Bajaj life Insurance Company Limited	Standard Chartered Bank, and Syndicate Bank
7	Met Life	Dhanalakshmi Bank, J & K Bank, and Karnataka Bank
8	HDFC standard life Insurance Co. Ltd.	Union Bank of India, Indian Bank, HDFC bank
9	ICICI Prudential life insurance Company Limited	Federal Bank, ICICI Bank, Bank of India, Punjab & Maharashtra Cooperative Bank, Ailhabad Bank, South Indian Bank, Citibank, Lord Krishna Bank, Goa State Co-operative Bank, Indore Paraspar Sahakari Bank, Manipal State Cooperative Bank and Jalgaon People's Co-operative Bank, Shamrao Vithal Co-operative Bank
10	AMP Sanmar	Manjeri Cooperative, Perunthalmanna Bank, and Nilambur Bank (all Kerala based)
11	Aviva	ABN Amro, American Express, Canara Bank, and Lakshmi Vilas Bank
12	Life Insurance Corporation (LIC) of India	Oriental Bank of Commerce, recently signed MoU with Nedungadi Bank, Central Bank of India, Indian Overseas Bank, Bank of Punjab, Vijaya Bank, The City Union Bank Ltd., and Repco Bank, Syndicate bank, Dena bank, Cooperation Bank,
13	Canara bank, HSBC and Oriental Bank of Commerce Life Insurance Co. Ltd.	Canara Bank, HSBC Bank, OBC Bank

14	Bajaj Allianz General insurance Co.Ltd.	Bank of Punjab, Bank of Rajasthan, Jammu & Kashmir Bank, Karur Vysya Bank, Lord Krishna Bank, Punjab & Sind Bank, Shamrao Vithal Co-operative Bank, and Karnataka bank
15	Royal Sun Alliance	Citibank, ABN Amro, Standard Chartered, American Express, Repco Bank, SBI-GE, and Karur-based Lakshmi Vilas Bank
16	Tata AIG	HSBC, IDBI, Development Credit Bank, and Union Bank of India
17	IFFCO Tokio	Not formally tied up with any bank as yet
18	ICICI Lombard	ICICI Bank and others in the pipeline
1	2	3
19	United India Insurance company (UIIC) Co. Ltd.	Punjab National Bank; Andhara Bank, Dhanalakshmi Bank Indian Bank, South Indian Bank, and Federal Bank, Dena bank
20	New India	Union Bank of India, SBI, Corporation Bank, and United Western Bank
21	Max Bupa Health Insurance Co. Ltd.	Standard Chartered Bank
22	Oriental Insurance Co. Ltd. Oriental	Department of Posts, Oriental Bank of Commerce, and State Bank of Saurashtra
23	National Insurance Co. Ltd.	Overseas Bank, Bharat Overseas Bank, Allahabad bank, UCO bank, Vijaya bank, City Union bank, State bank of Bikaner and Jaipur, Bank of India

Протягом 2003-2013 років частка банкострахування в загальному обсязі страхових премій приватних лайфових страхових компаній, отриманих від нових договорів у відповідному фінансовому році (нових бізнес-премій) в Індії зросла з 10,57% до 43,62%, див рис.2. Середньорічний темп зростання премій через банківський канал в Індії становив 58,84%.

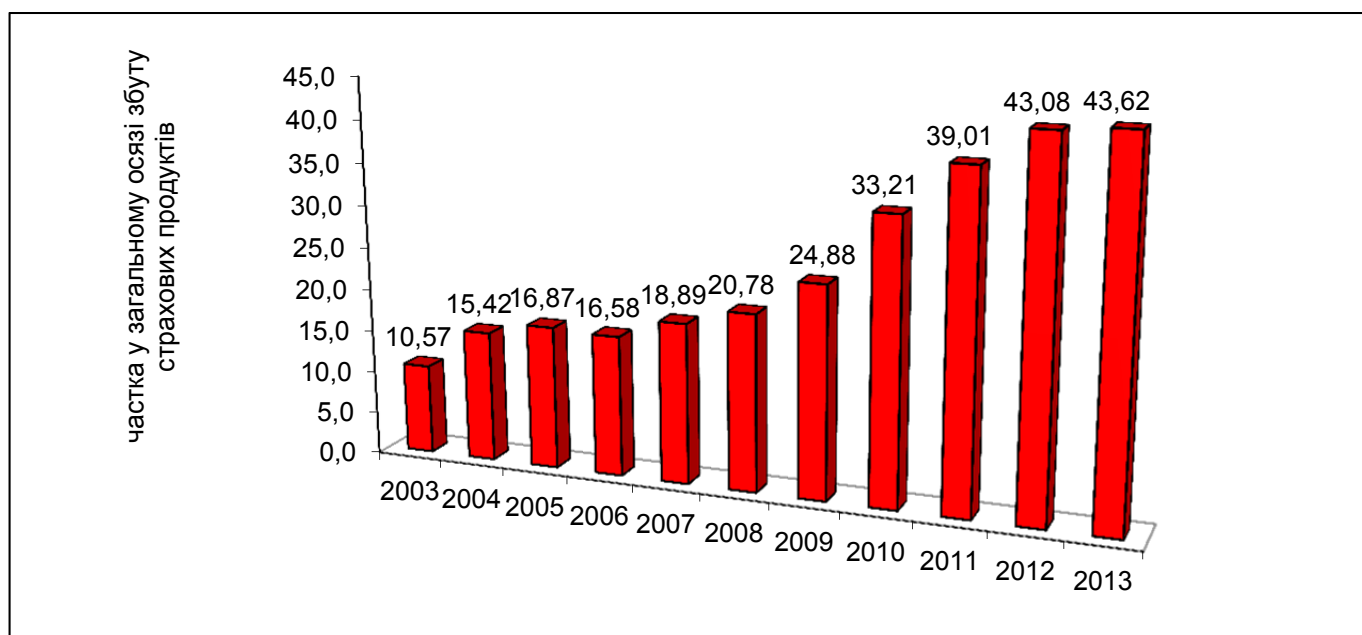

Рисунок 2. Динаміка зростання частки банкострахування у зібраних індивідуальних нових бізнес-преміях приватних лайфових страхових компаній Індії протягом 2003-2013 рр., % [5, с.94]

Аналізуючи дані таблиці 3, варто відмітити вагому частку агентського каналу в загальному обсязі збуту страхових продуктів – понад 70% й тенденцію зростання частки продажу через банкострахування з 13,3% у 2010 році до 20,84% у 2014 році в індивідуальних нових бізнес-преміях страховиків Індії.

Таблиця 3. Частка продажів агентів та через банкострахування у індивідуальних нових бізнес-преміях страхових компаній в Індії протягом 2010-2014 рр.,% [6, с.106]

Рік	Індивідуальні агенти	Банкострахування
2010	78,95	13,30
2011	78,69	14,96
2012	77,53	16,18
2013	78,4	15,62
2014	71,42	20,84
Середній показник	76,99	16,18

Дані таблиці 4 засвідчили наступне, в колективному страхуванні в Індії через канали банкострахування та індивідуальних консультантів реалізується незначна частка страхових продуктів в середньому 3,87% та 3,59% відповідно.

Через індивідуальних консультантів частка нових бізнес-премій страхових компаній Індії протягом 2010-2014 рр. зменшувалася з 5,63% до 2,90 відповідно, тренд в банкострахуванні визначити доволі важко, адже частка продажу постійно змінювалася.

Таблиця 4. Частка продажів договорів колективного страхування через індивідуальних консультантів та банкострахування у нових бізнес-преміях страхових компаній Індії протягом 2010-2014 рр., % [6, с.107]

Рік	Індивідуальні консультанти	Банкострахування
2010	5,63	3,08
2011	4,36	6,35
2012	3,34	4,63
2013	1,76	3,05
2014	2,90	2,22
Середній показник	3,59	3,87

До кінця 2020 року банкострахування як канал збуту страхових продуктів може досягнути позначки 30% в структурі зібраних страхових премій Індії [6, с.107]. Банк має переваги над індивідуальними агентами й виступає в якості надійного фінансового радника, в той же час індійські вчені визначають головним недоліком банкострахування – відсутність обслуговування страхувальника після продажу продукту.

Важко не погодитись з думкою вчених, що серед головних напрямів подальшого розвитку банкострахування в світі й в Україні зокрема, будуть виступати: підвищення довіри з боку населення до страховиків, удосконалення сучасного законодавства, підвищення конкурентоздатності банківських установ і страхових компаній, а також покращення інформованості потенційних клієнтів [7, с.59].

Висновки та перспективи подальших досліджень. В результаті проведеного нами дослідження прийшли до висновку, що до перспективних ринків з високими темпами зростання каналу банкострахування в сегменті страхування життя в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні варто віднести Індію, Сінгапур, Таїланд, Індонезію, Малайзію, де зростання буде стимулюватися шляхом входження великих іноземних страхових компаній і сприятливого макроекономічного середовища.

Протягом останніх п'яти років в Азії спостерігається зростання кількості банківських договорів про дистрибуцію страхових продуктів.

Визначальним фактором подальшого розвитку банкострахування буде виступати зростання довіри з боку населення до фінансових інституцій.

Банківські установи та страхові компанії змушені будуть змінювати стратегії поведінки на ринку, що призведе до збільшення кількості ексклюзивних угод з перехресним володінням акцій між банками і страховиками.

Аналіз тенденцій розвитку інтеграційних процесів на фінансових ринках країн Азії, зокрема в сегменті банкострахування, має бути докладно вивчений й бути об'єктом пильної уваги для фахівців вітчизняного страхового та банківського ринків. Зростання процесів домінування банківських установ над страховиками в багатьох країнах світу, не лише країн Азії, у збуті страхових продуктів є передумовою формування нового інституційного середовища, а чи буде воно зорієнтоване на задоволення реальних потреб страхувальників та на фінансові їх можливості - покаже час.

Список використаних джерел

1. 1st ASHK Asia Conference on «Get the Edge» 13 January 2017. Panel Discussion on Bancassurance: Overpriced Fad or Here to Stay? Mr. Edwin Northover, Debevoise & Plimpton, Mr. Alexander Moore, Morgan Stanley and Mr. Mark Saunders, AIA Group [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.actuaries.org.hk/upload/File/ASHK%20Asia%20Conference%202017/05_PanelDiscussion.pdf
2. Leigh Allen Keys to Bancassurance Success: Partnership, Innovation and Alignment [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rgare.com/media-center/Pages/Newsletters/EQ_Dec/bancassurance.html
3. Steer Kevin Aggregators & Value Comparators Embrace or Avoid? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pressreader.com/malaysia/insurance/20160401/282793535587401>
4. Rupali Satsangi An analysis of effectiveness of bancassurance as a distribution channel in India// Delhi Business Review. – January - June 2014, - Volume 15, – №1, – 41-52 pg.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.delhibusinessreview.org/V15n1/dbr_v15nd_pg41_52.pdf
5. Bhavna Sharma, Ruchika Bhateja Bancassurance in India: Promising Distribution Network of Insurance Industry //Pacific Business Review International. - Sept 2016. – Volume 1, – Issue 4, – 89-95pg. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pbr.co.in/September2016/10.pdf>
6. Meenakshi Acharya, Hebbar C. K. A comparative study of insurance advisor and bancassurance channel in selling life insurance products in India //International Journal of Scientific Research and Modern Education. –

2016. - Volume I. - Issue II. - 105-108 pg. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://ijsrme.rmodernresearch.com/wp-content/uploads/2016/09/127.pdf>

7. Волкова В.В. Банкострахування як сучасний метод мінімізації кредитного ризику банку/ В. В. Волкова, Н. І. Волкова //Финансы, учет, банки. - 2016. - Вып. 1. - С. 54-59.

References

1. 1st ASHK Asia Conference on «Get the Edge» 13 January 2017. Panel Discussion on Bancassurance: Overpriced Fad or Here to Stay? Mr. Edwin Northover, Debevoise & Plimpton, Mr. Alexander Moore, Morgan Stanley and Mr. Mark Saunders, AIA Group [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.actuaries.org.hk/upload/File/ASHK%20Asia%20Conference%202017/05_PanelDiscussion.pdf

2. Leigh Allen Keys to Bancassurance Success: Partnership, Innovation and Alignment [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.rgare.com/media-center/Pages/Newsletters/EQ_Dec/bancassurance.html

3. Steer Kevin Aggregators & Value Comparators Embrace or Avoid? [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.pressreader.com/malaysia/insurance/20160401/282793535587401>

4. Rupali Satsangi An analysis of effectiveness of bancassurance as a distribution channel in India// Delhi Business Review. - January - June 2014, - Volume 15, - №1, - 41-52 pg/[Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.delhibusinessreview.org/V15n1/dbr_v15nd_pg41_52.pdf

5. Bhavna Sharma, Ruchika Bhateja Bancassurance in India: Promising Distribution Network of Insurance Industry //Pacific Business Review International. - Sept 2016. - Volume 1, - Issue 4, - 89-95pg. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.pbr.co.in/September2016/10.pdf>

6. Meenakshi Acharya, Hebbar C. K. A comparative study of insurance advisor and bancassurance channel in selling life insurance products in India //International Journal of Scientific Research and Modern Education. - 2016. - Volume I. - Issue II. - 105-108 pg. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://ijsrme.rmodernresearch.com/wp-content/uploads/2016/09/127.pdf>

7. Volkova V.V. Bankostrahuvannya yak suchasnuy metod minimizatsiyi kredutnogo ryzyku banku / V.V. Volkova, N.I. Volkova //Finansy, uchet, banki. - 2016. - Vip. 1. - S. 54-59.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Кучеренко Віталій Вікторович аспірант,

Київський національний торговельно-економічний університет

вул. Кіото 19, м. Київ, 02156, Україна

Тринчук Віктор Вікторович к.е.н., доцент, завідувач кафедри страхування

Інституту післядипломної освіти та бізнесу,

вул. М. Расковой, 11-Б, офіс 215, 02660 м. Київ

e-mail: edukacja_poland@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Кучеренко Виталий Викторович аспирант,

Киевский национальный торгово-экономический университет

ул. Киото 19 м. Киев, 02156, Украина

Тринчук Виктор Викторович к.э.н., доцент, заведующий кафедрой

страхования Института последипломного образования и бизнеса,

Ул. М. Расковой, 11-Б, офис 215, 02660 м. Киев

e-mail: edukacja_poland@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Kucherenko Vitaliy Viktorovich postgraduate student,

Kiev National University of Trade and Economics

st. Kioto 19, Kyiv, 02156, Ukraine

Trynchuk Viktor Viktorovich, Ph.D., associate professor, head of the department of insurance Institute of

Postgraduate Education and Business,

St. Raskova M., 11-B, Office 215, 02660 Kyiv

e-mail: edukacja_poland@ukr.net

ВПЛИВ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ**Чеберяко О.В.,
Рябоконе О.О.**

Стаття присвячена визначенню засад проведення фінансової децентралізації. З'ясовано сутність децентралізації, як однієї із складових процесу управління, спрямованого на зменшення залежності органів місцевого самоврядування від центрального уряду. Розглянуто теоретичні засади фінансової децентралізації та доведено її вплив на формування місцевих бюджетів. Виявлено особливості формування доходної частини місцевих бюджетів в умовах децентралізації за рахунок податкових та неподаткових надходжень та інших доходів (без врахування міжбюджетних трансфертів). Проаналізовано доходи місцевих бюджетів в Україні за 2010-2016 рр., переваги та позитивні наслідки децентралізації. Систематизовано особливості фінансової децентралізації в Україні. Сформовано вибір напрямів, орієнтованих на зростання економічної та фінансової незалежності регіонів України. Метою статті є розгляд теоретичних засад фінансової децентралізації, систематизація особливостей фінансової децентралізації в Україні та чинників її впливу на формування доходів місцевих бюджетів. Сформульовано основні завдання фінансової децентралізації. Встановлено, що за умови вирішення законодавчих, організаційних та соціальних проблем бюджету адміністративно-територіальних одиниць зможуть мати достатній обсяг коштів на виконання делегованих повноважень.

Ключові слова: фінансова децентралізація, місцевий бюджет, доходи місцевих бюджетів, місцеві податки і збори, місцеве самоврядування.

**ВЛИЯНИЕ ФИНАНСОВОЙ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ
НА ФОРМИРОВАНИЕ ДОХОДОВ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ****Чеберяко О.В.,
Рябоконе О.А.**

Статья посвящена определению основ проведения финансовой децентрализации. Раскрыта сущность децентрализации, как одной из составляющих процесса управления, направленного на уменьшение зависимости органов местного самоуправления от центрального правительства. Рассмотрены теоретические основы финансовой децентрализации, доказано ее влияние на формирование местных бюджетов. Выявлены особенности формирования доходной части местных бюджетов в условиях децентрализации за счет налоговых и неналоговых поступлений и других доходов (без учета межбюджетных трансфертов). Проанализированы доходы местных бюджетов в Украине за 2010-2016 гг., преимущества и положительные последствия децентрализации. Систематизированы особенности финансовой децентрализации в Украине. Сформирован выбор направлений, ориентированных на рост экономической и финансовой независимости регионов Украины. Целью статьи является рассмотрение теоретических основ финансовой децентрализации, систематизация особенностей финансовой децентрализации в Украине и факторов ее влияния на формирование доходов местных бюджетов. Сформулированы основные задачи финансовой децентрализации. Установлено, что при условии решения законодательных, организационных и социальных проблем бюджеты административно-территориальных единиц смогут иметь достаточный объем средств на выполнение делегированных полномочий.

Ключевые слова: финансовая децентрализация, местный бюджет, доходы местных бюджетов, местные налоги и сборы, местное самоуправление.

THE IMPACT OF FISCAL DECENTRALIZATION ON THE FORMATION OF LOCAL BUDGETS**Cheberyako O.V.,
Ryabokon O.O.**

This article is devoted to defining the principles of the fiscal decentralization. It was established the essence of the decentralization as one of the components of the management process aimed at reducing the dependence of local governments from the central government. It was considered the theoretical principles of the fiscal decentralization and proved its effect on the formation of local budgets. The features of the revenue of local budgets under decentralization through tax and non-tax revenues and other revenues (without transfers) were founded. Analyzed the revenues of local budgets in Ukraine for 2010-2016 years., the benefits and positive effects of decentralization. Systematized the features of the financial decentralization in Ukraine. Formed the choice of areas oriented on growth of economic and financial independence of regions of Ukraine. The article is examining the theoretical foundations of the fiscal decentralization, ordering features of the fiscal decentralization in Ukraine and factors of influence on the formation of the local budgets. The basic objectives of the fiscal decentralization were formed. It was established that if addressing legal, organizational and social problems the budgets of administrative units will have sufficient funds for delegated powers.

Keywords: fiscal decentralization, local budget, local budget revenues, local taxes and fees, local government.

Організація оптимальних взаємовідносин між бюджетами різних рівнів є важливою для багатьох країн світу, в тому числі і для України. Адже формування місцевих бюджетів та управління фінансовими ресурсами для економічного розвитку регіонів сьогодні є дуже актуальною проблемою. Від наявності фінансових ресурсів місцевих бюджетів насамперед залежать соціально-економічний розвиток регіонів та рівень життя населення. Курс України на децентралізацію передбачає посилення фінансової самостійності місцевих бюджетів.

Переважна частина державних фінансових ресурсів зосереджується у державному і місцевих бюджетах. В умовах трансформаційної економіки роль бюджету значно зростає, він стає головним інструментом регулювання соціально-економічних процесів. Трансформаційні процеси, які відбуваються в Україні, мають свої особливості й тому, окрім вивчення зарубіжного досвіду, слід шукати свої шляхи подолання дефіциту бюджету й ефективного використання фінансових ресурсів.

Місцеві бюджети є важливою складовою фінансової системи держави. Їх ефективне функціонування, зокрема належний перерозподіл фінансових ресурсів місцевого самоврядування, створює передумови для успішної діяльності не лише підприємств та установ окремого населеного пункту, але й країни загалом.

На сьогодні в Україні гостро стоїть питання вирішення проблем фінансування дефіциту місцевих бюджетів, що пов'язане, перш за все, з відсутністю досконалого механізму регулювання міжбюджетних відносин у країні та ефективної бази формування дохідної частини регіональних бюджетів. Гострота проблеми зумовлена незабезпеченістю місцевих бюджетів в Україні фінансовими ресурсами, їх неспроможністю надати мінімальний рівень державних послуг.

Питанням дослідження сутності місцевих бюджетів були присвячені роботи таких авторів як: Ш. Бланкарта, С. Бейлі, С. Буковинського, О. Василика, У. Еванса, А. Ігудіна, О. Кириленко, І. Луніної, І. Озерова, В. Опаріна, С. Слухaya, Ф. Фішера, С. Юрія та ін.

Напрацювання щодо методичних підходів оцінки ефективності формування і виконання місцевих бюджетів належать таким вітчизняним науковцям як О.Василику, В. Гейцю, І. Запатріній, Л. Лисяк, І. Лютому, Р. Меджитову (в частині дослідження ефективності місцевих бюджетів), В. Федосову, І. Чугунову, С. Юрію (в частині дослідження ефективності бюджетних видатків). Але в Україні досить мало комплексних досліджень, присвячених питанню оцінювання ефективності та спроможності місцевих бюджетів із систематизованою розробкою теоретико-прикладних засад і аналізом відповідних якісних та кількісних показників.

Питання ефективного використання бюджетних ресурсів займають значне місце в наукових працях зарубіжних та вітчизняних вчених. Серед вітчизняних вчених досліджували теоретичні аспекти бюджету такі як: О. Александро́ва, А. Бачу́ріна, Т. Боголі́б, В. Глу́щенко, В. Ра́діонова, В. Суто́рміна, І. Чу́гунов та ін.

Бюджетна система є основною ланкою фінансової системи, яка організаційно залежить від форми державного устрою і складається з державного та місцевих бюджетів. Відносини між державним і місцевими бюджетами будуються на основі єдності бюджетної системи і фінансової політики держави.

Місцеві бюджети відіграють значну роль в соціально-економічному розвитку територій і на даному етапі потребують використання бюджетної системи як дієвого інструменту впливу на економічне зростання регіону, вирішення низки соціальних проблем. Для дієвого виконання місцевими органами влади покладених на них задач, необхідно провести ряд удосконалень формування і використання коштів місцевих бюджетів, посилити збалансованість управління та контролю за регіональними фінансовими ресурсами в Україні.

В Україні про бюджетну децентралізацію говорять активно, і деякі зміни в цій сфері вже навіть вступили в силу.

Саме місцевим бюджетам, як основній фінансовій базі органів місцевого самоврядування, належить особливе місце в бюджетній системі нашої держави. У них зосереджено понад 80% усіх фінансових ресурсів, якими розпоряджаються органи місцевого самоврядування. Тому питання щодо пошуку оптимального варіанта співвідношення між державними та місцевими бюджетами залишається актуальним.

Після схвалення Урядом 1 квітня 2014 року Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади, одним із перших кроків виконання завдань реформи стала фінансова децентралізація.

В Україні проблема фінансової децентралізації зводилась в основному до передачі місцевим бюджетам окремих видів доходів, які за своєю значимістю в питомій вазі їх надходжень не могли змінити реальний стан забезпеченості місцевого самоврядування.

Питання децентралізації фінансових ресурсів України та міжбюджетних відносин виходять на перший план, оскільки це є однією з умов фінансової незалежності та життєздатності місцевих органів влади. Децентралізація процесів ухвалення рішень збільшує можливості участі місцевої влади в розвитку відповідної території, а фінансова децентралізація сприяє забезпеченню суспільними послугами населення шляхом ретельнішого узгодження видатків органів влади з місцевими потребами й уподобаннями.

Фінансова(фіскальна) децентралізація – процес делегування повноважень місцевому самоврядуванню щодо прийняття рішень у сфері бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку регіонів, виявляється у фіскальній незалежності органів місцевого самоврядування приймати рішення щодо формування бази оподаткування, визначення ставок відповідних місцевих податків та зборів, введення податкових стимулів для галузей економіки на регіональному рівні, а також формування структури видатків для надання суспільних благ населенню [5]. Крім того, фінансова децентралізація має свої переваги та недоліки (Таблиця 1).

Таблиця 1. Переваги та недоліки фінансової децентралізації [4]

Переваги	Недоліки
Фінансова самостійність територіальних громад у забезпечення своїх жителів суспільними благами	Ускладнення процесу перерозподілу фінансових ресурсів через бюджет та управління бюджетним процесом в цілому
Створення умов для кращого забезпечення потреб місцевого населення	Складність узгодження локальних потреб територіальних громад із макроекономічними потребами країни
Стимулювання державного сектору до реакції на вимоги громадян	Виникнення регіональних фіскальних розбіжностей
Формування конкурентного середовища на різних рівнях місцевої влади за робочу силу, інші фактори виробництва та споживачів суспільних благ	Зниження централізованого бюджетного контролю над формуванням та ефективним розподілом бюджетних ресурсів
Формування ефективної системи вирівнювання з метою стимулювання розвитку територій	Обмеження централізованого вирівнювання дохідної та видаткової частини бюджетів територіальних громад
Ріст компетенції та кваліфікації органів місцевого самоврядування в процесі вирішення питань щодо розвитку відповідних територій	
Динамічність системи, здатність до експериментування та інновацій в наданні державних послуг	
Врівноваження владних повноважень на різних рівнях управління	

Починаючи з 2015 року, джерела наповнення місцевих бюджетів було розширено за рахунок передачі з державного бюджету на місця цілої низки податків, а також запровадження нових зборів. Зокрема, тепер місцева влада збирає 100% плати за надання адміністративних послуг, 100% державного мита, 10% податку на прибуток підприємств.

Разом з тим, у місцеві бюджети надходять збори з роздрібного продажу підакцизних товарів (пива, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, нафтопродуктів) за ставкою 5% вартості реалізованого товару. Крім того, їхні доходи поповнились податком на нерухомість, яким відтепер оподатковується і комерційне (нежитлове) майно, податком на автомобілі з великим об'ємом двигуна, 80% екологічного податку (замість 35%) та 25% плати за надра.

І найголовніше - тепер саме місцева влада вирішує, на які потреби вона може витрачати ці кошти[12].

Водночас змінами до Податкового кодексу України підвищено фіскальну незалежність органів місцевого самоврядування щодо місцевих податків та зборів, зокрема шляхом надання права самостійного визначення ставок податків та встановлення пільг з їх сплати.

Приріст надходжень до загального фонду у 2015 р. проти 2014 р. склав 29,6 млрд. грн., або 42,1 відсотка, тоді як за експертною оцінкою фахівців Міністерства фінансів він прогнозувався в сумі 22,4 млрд. гривень.

Як результат у 2015 р. до загального фонду місцевих бюджетів надійшло 99,8 млрд. грн., що складає 116,0 відсотка до річних призначень, затверджених місцевими радами.

Також зазнала змін структура видатків місцевих бюджетів. Зросла частка видатків на виконання самоврядних повноважень, що свідчить про підвищення видаткової автономності місцевих бюджетів та ефективності використання бюджетних коштів на місцевому рівні.

Так, частка видатків на житлово-комунальне господарство збільшилась з 1,9 відсотка до 4,5 відсотка, або на 7,0 млрд. гривень. Зросла частка видатків на транспорт і дорожнє господарство з 1,4 відсотка у 2014 р. до 2,3 відсотка у 2015 р. або на 2,9 млрд. гривень.

Разом з цим, забезпечено відповідність фінансового ресурсу реальним потребам місцевих бюджетів у здійсненні видатків на делеговані державою повноваження.

Ще одним позитивним аспектом реформи міжбюджетних відносин є збільшення інвестиційних ресурсів місцевих бюджетів. Обсяг капітальних видатків за 2015 р. склав 32,2 млрд. грн. або 11,5 відсотка від обсягу видатків загального та спеціального фондів місцевих бюджетів. Це на 18,6 млрд. грн. або на 136,8 відсотка більше, ніж було у 2014 р.

Урядом забезпечується виконання усіх зобов'язань згідно з бюджетним законодавством, зокрема в частині перерахування міжбюджетних трансфертів. У 2015 р. із Державного бюджету України до місцевих бюджетів було фактично надано трансфертів на загальну суму 174,0 млрд. грн., що на 43,4 млрд. грн., або на 33,2 відсотка більше ніж у 2014 р., у тому числі трансфертів із загального фонду – 173,2 млрд. грн., що на 56,4 млрд. грн., або на 48,3 відсотка більше порівняно з 2014 р.

Базова дотація з державного бюджету місцевим бюджетам перерахована в сумі 5,3 млрд. гривень [6]. Зміни у структурі доходів місцевих бюджетів за 2014-2016 рр. мали наступний вигляд (Таблиця 2).

Таблиця 2. Структура доходів місцевих бюджетів у 2014-2016 роках [8]

	2014	2015	2016
Власні надходження (у відсотках до загальної суми)	44	41	47
Офіційні трансферти (у відсотках до загальної суми)	56	59	53
Всього (млрд. грн.)	231	294	366

Загальний обсяг надходжень до місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) за 2016 р. становив 170,6 млрд грн, що на 41,7 % більше за аналогічний показник 2015 р. План, затверджений місцевими радами з урахуванням внесених змін, виконано на 110,4 %.

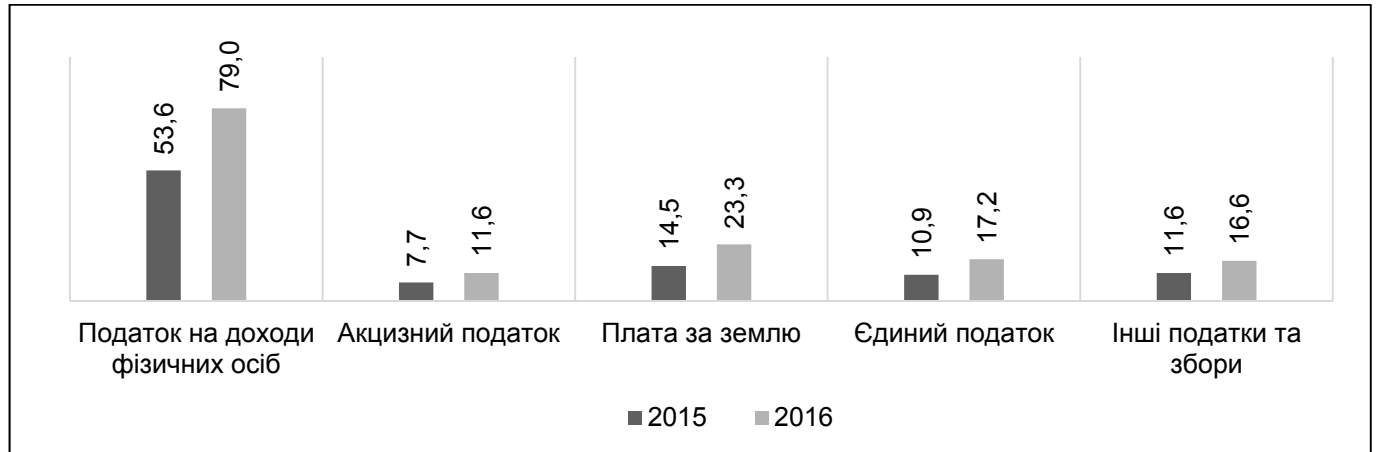

Рисунок 1. Власні доходи місцевих бюджетів за 2015-2016 рр. (без врахування доходів об'єднаних територіальних громад), млрд. грн. [15].

Усі місцеві бюджети є самостійними, що забезпечується закріпленням за ними відповідних джерел доходів бюджету, правом місцевих органів влади визначати напрями використання бюджетних коштів відповідно до законодавства України, правом відповідних місцевих рад самостійно і незалежно одне від одного розглядати та затверджувати відповідні місцеві бюджети.

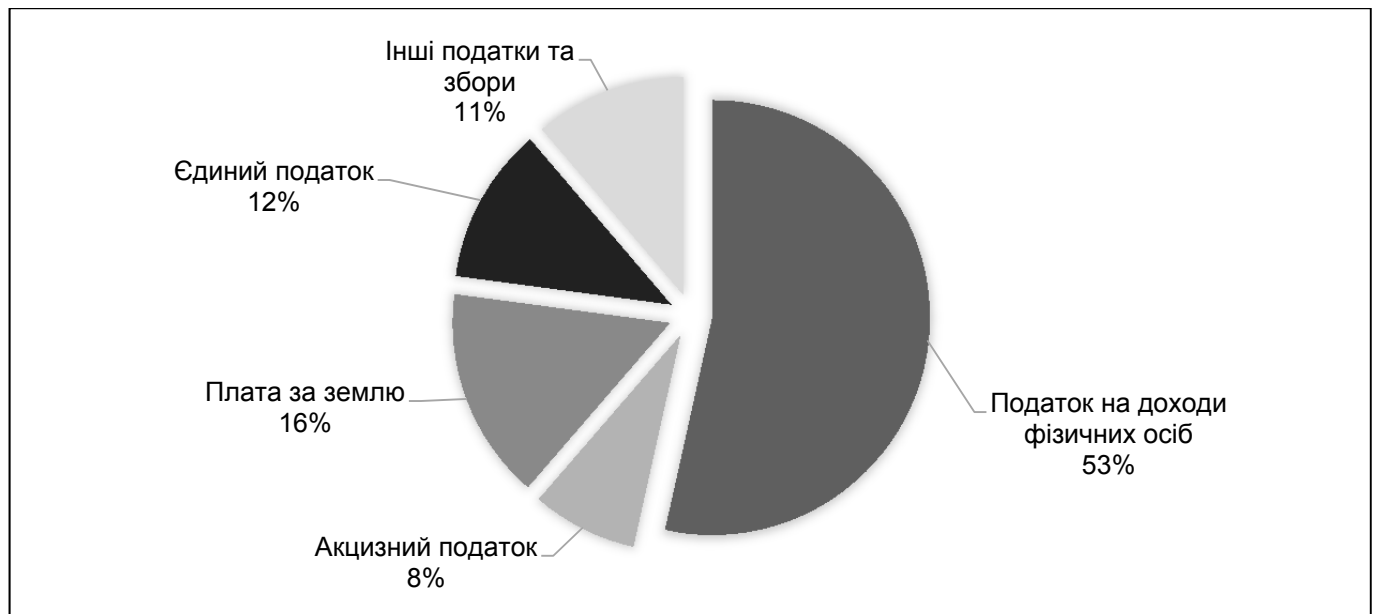

Рисунок 2. Структура власних доходів місцевих бюджетів у 2016 р. (без врахування доходів об'єднаних територіальних громад) [2].

Високий рівень концентрації зібраних податків у державному бюджеті зумовлює проблему регіональних відмінностей у бюджетному забезпеченні і не відповідає тим змінам, які відбулися у функціональній структурі державного та місцевих бюджетів в умовах децентралізації державної влади і передачі значної кількості повноважень на місцевий рівень. Централізація бюджетних ресурсів суперечить практиці децентралізації повноважень на користь органів місцевого самоврядування, яка відбувається в Україні, а також уповільнює процес фінансової децентралізації.

Аналізуючи структуру доходів місцевих бюджетів, слід підкреслити їх велику залежність від трансфертів, а структура формування доходів місцевих бюджетів має такий вигляд: 52% - державні трансфери (дотації й субвенції), решта - власні доходи бюджетів: податок на доходи фізичних осіб - 61,5%, плата за землю - 12,6%, неоподатковані надходження - 12,2% та місцеві податки - 7% [16].

Загалом дотації для будь-якого регіону є доречними, якщо кошти вкладаються у розвиток, а не «проїдаються». Насправді ж виходить, що чим більше грошей витрачають на депресивні регіони, тим гірше вони живуть.

Особливістю міжбюджетних відносин з 2015 р. є запроваджені зміни до Бюджетного кодексу України, прийняті законом від 28 грудня 2014 р. № 79-VIII (Таблиця 3).

Таблиця 3. Порівняльна таблиця законодавчих змін

До 31.12.2014 р.	Після 01.01.2015 р.
Дотація вирівнювання	Базова дотація
Кошти, що передаються до Держбюджету та місцевих бюджетів з інших бюджетів	Реверсна дотація
Додаткові дотації	Додаткові дотації

Джерело: складено авторами за даними [1].

Головною відмінністю системи вирівнювання є скасування дотації вирівнювання і запровадження базової (реверсної) дотації, а також освітньої субвенції, субвенції на підготовку робітничих кадрів, медичної субвенції, субвенції на забезпечення медичних заходів окремих державних програм та комплексних заходів програмного характеру.

Цими змінами запроваджено механізм, коли держава шляхом надання спеціальних трансфертів (субвенцій) повністю бере на себе відповідальність щодо фінансового забезпечення поточних видатків установ медичної та освітньої сфери, що належать до повноважень місцевих бюджетів, і вони складають значний обсяг у їх видатках.

З урахуванням зазначених змін у 2015 р. частка міжбюджетних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів зросла на 2,7 % і становила 59,1%. При цьому практично усі трансфери спрямовувались на соціально-культурну сферу. Приріст обсягів міжбюджетних трансфертів за 2015 р. порівняно з попереднім роком склав 33,2%. Їх зростання відбувалось швидшими темпами, ніж доходів місцевих бюджетів. За 2016 р. надходження власних ресурсів до загального фонду місцевих бюджетів зросли в 1,5 рази (+49,3%) або на 48,5 млрд. грн. порівняно з 2015 р. та склали 146,6 млрд. грн. (рис. 3). Також місцеві бюджети одержали з державного бюджету базову дотацію у сумі 4,7 млрд. грн., освітню субвенцію – 44,5 млрд. грн., медичну субвенцію – 44,4 млрд. грн., субвенцію на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад – 1,0 млрд. грн. (рис. 4). Реверсна дотація (вилучення коштів до державного бюджету) за 2015 р. становить 3,6 млрд. грн., за 2016 р. – 3,1 млрд. грн. [3]

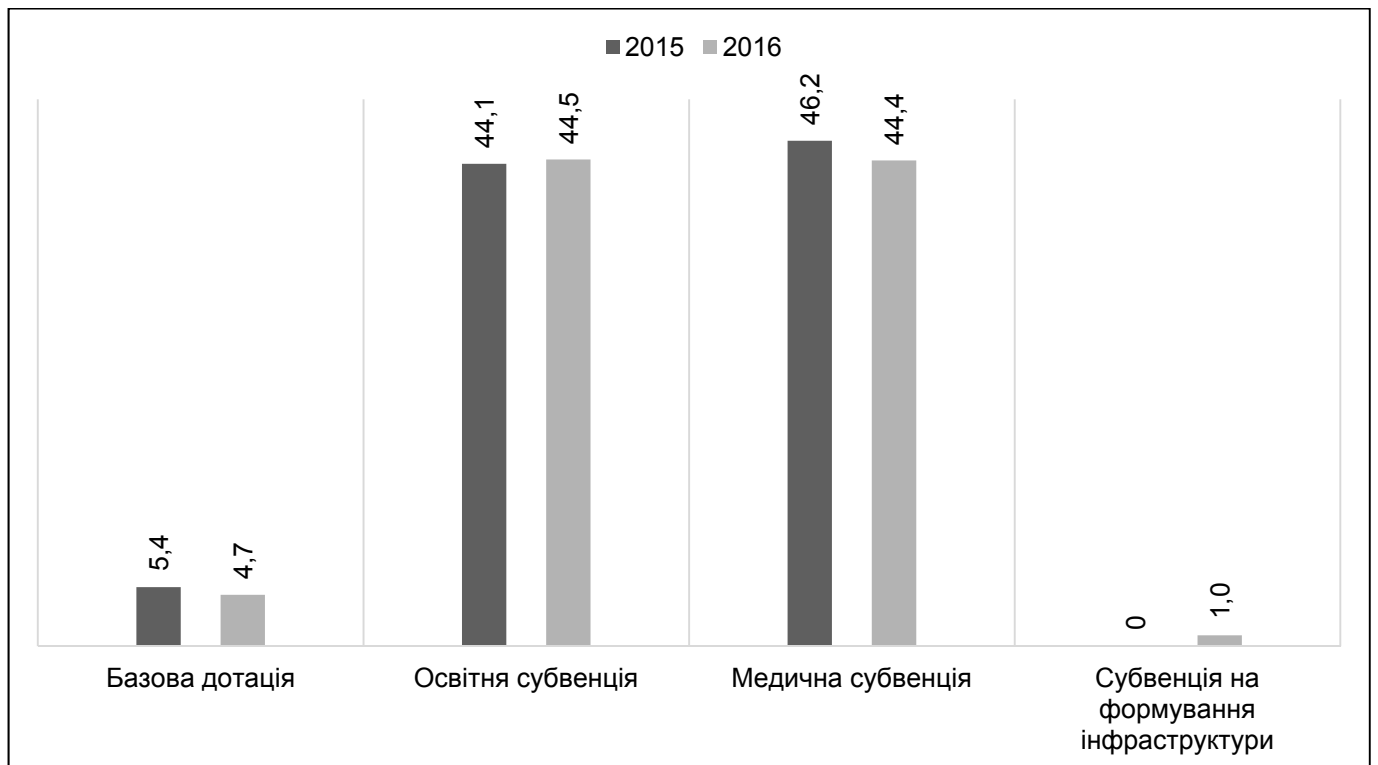

Рисунок 3. Міжбюджетні трансферти надані місцевим бюджетам за 2015-2016 рр. (без врахування трансфертів для територіальних громад), млрд. грн. [15].

Суттєвих змін у структурі доходів місцевих бюджетів, які на 56,3% планується сформувати за рахунок трансфертів у 2017 р., не відбудеться. Для виконання державних програм соціального захисту населення з надання пільг, житлових субсидій і допомоги планується спрямувати чотири субвенції на суму 108 млрд 12,5 млн грн, що на 20 млрд 298,9 млн грн, або 23,1%, більше, ніж затверджено на 2016 р. і становить 53,6% загального обсягу передбачених у законопроекті субвенцій місцевим бюджетам [10].

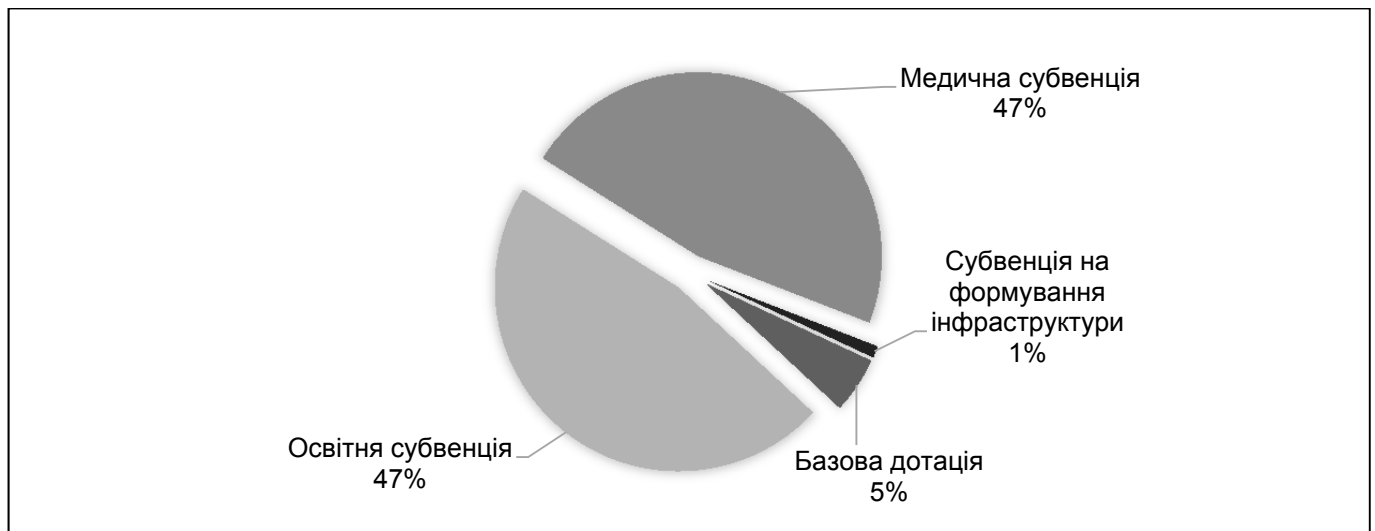

Рисунок 4. Структура міжбюджетних трансфертів наданих місцевим бюджетам у 2016 р. (без врахування трансфертів до об'єднаних територіальних громад) [2].

Децентралізаційні процеси в сфері місцевих фінансів є необхідними та своєчасними, оскільки дозволяють підвищити рівень бюджетної та фінансової безпеки через підвищення фінансової незалежності місцевих бюджетів та можливість визначати пріоритети розвитку регіонів на місцях.

Зроблені вдалі спроби представити результати оцінки ролі бюджетної децентралізації в Україні в 2006-2015 рр. та особливостей сприйняття населенням ініціатив із децентралізації влади відображені у науковій доповіді «Розвиток бюджетної децентралізації в Україні» [11, с.2]. Провідні учені ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» розглядають проблемні аспекти розподілу повноважень у системі органів місцевого самоврядування та формування бюджетів сільських громад. Це дозволило авторам визначити стратегічні завдання щодо підвищення ефективності бюджетної системи та забезпечення відповідального виконання органами влади різних рівнів функцій публічної влади.

Завдяки фінансовій децентралізації суттєво змінилася ресурсна база місцевих бюджетів та сформувались передумови для активізації процесу добровільного об'єднання територіальних громад.

На даний час в рамках реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні проводиться активна робота по формуванню спроможних територіальних громад. Бюджети об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, матимуть прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом. В результаті буде забезпечено виконання одного із напрямків реформи міжбюджетних відносин – перехід від триступеневої до двоступеневої бюджетної системи.

У 2015 р. 794 сільських, селищних та міських ради, до яких увійшло 2015 населених пунктів, добровільно об'єдналися у 159 територіальних громад. У 2016 р. ще 946 сільських, селищних та міських ради добровільно об'єдналися у 208 територіальних громад. Всі об'єднані громади отримали відповідні ресурси та видаткові повноваження та вийшли на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом.

Об'єднані громади наділяються додатковими повноваженнями та відповідними фінансовими ресурсами (як міста обласного значення), які отримують:

- 60% податку на доходи фізичних осіб;
- 100% податку на майно (нерухомість, земля, транспорт);
- 100% єдиного податку;
- 100% акцизного податку з роздрібної торгівлі (тютюн, алкоголь, нафтопродукти);
- 100% податку на прибуток установ комунальної власності об'єднаних територіальних громад;
- 100% платежів за надання адміністративних послуг;
- 25% екологічного податку;
- інші збори та платежі;
- міжбюджетні трансферти та надходження в рамках програм та допомог.

За 2016 р. надходження доходів загального фонду місцевих бюджетів 159 громад (з урахуванням трансфертів з державного бюджету) склали 7,1 млрд. грн., що більше майже у 7 разів порівняно з надходженнями 2015 р. Власні доходи за 2015-2016 рр. у розрізі окремих податків подано на рисунку 5.

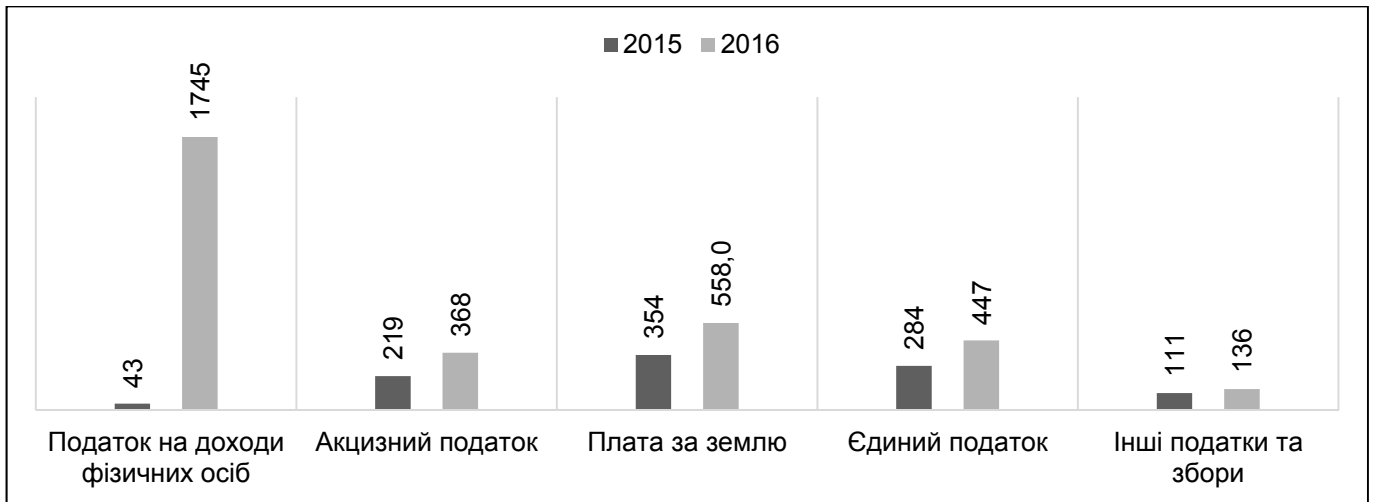

Рисунок 5. Власні доходи 159 об'єднаних територіальних громад за 2015-2016 рр., млн. грн. [15].

Завдяки проведенню фінансової децентралізації власні надходження бюджетів об'єднаних громад зросли більше ніж у 3 рази (на 2,3 млрд. грн) порівняно з 2015 р. (з 1 млрд. грн. до 3,3 млрд. грн.). Структура власних доходів у 2016 р. зображена на рисунку 6.

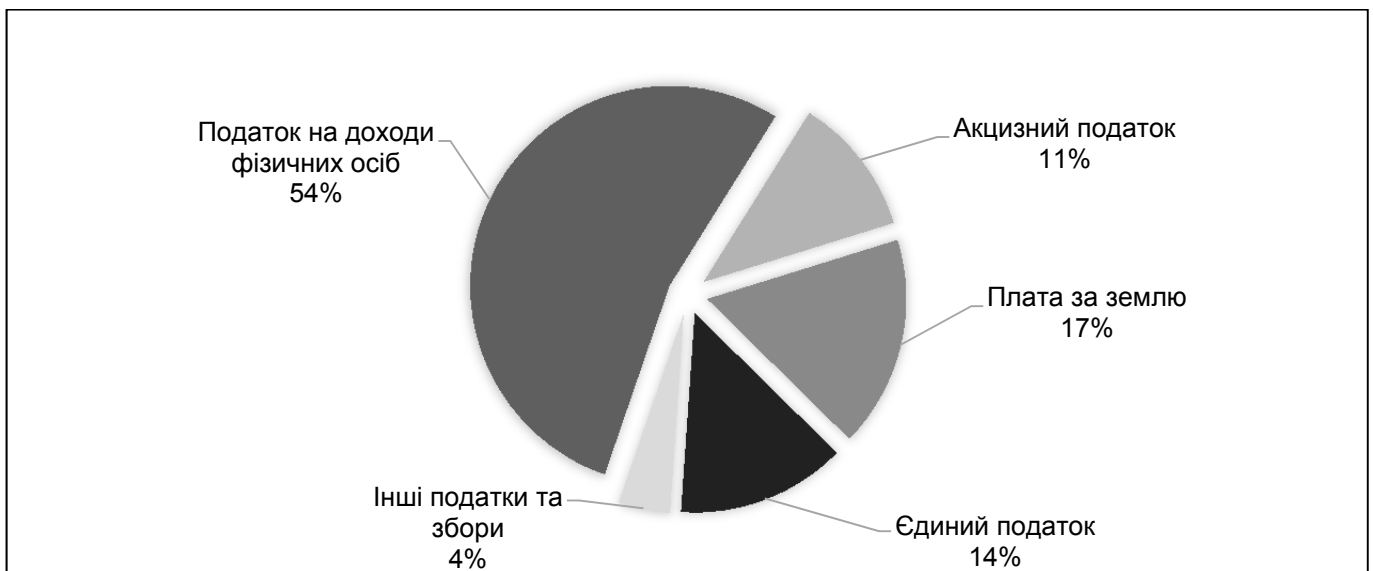

Рисунок 6. Структура власних доходів 159 об'єднаних територіальних громад у 2016 р. [2].

Завдяки реалізації реформи міжбюджетних відносин:

- місцеві органи влади можуть самостійно формувати та затверджувати свої місцеві бюджети не чекаючи затвердження державного бюджету;
- Міністерство фінансів не визначатиме і не доводитиме до місцевих бюджетів індикативні показники по доходах;
- значно розширено джерела наповнення місцевих бюджетів для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування видаткових повноважень;
- існуючу систему балансування доходів і видатків місцевих бюджетів замінено принципово новою системою горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій залежно від рівня надходжень на одного жителя;
- запроваджено нові види міжбюджетних трансфертів (освітня та медична субвенції, субвенція на підготовку робітничих кадрів, базова та реверсна дотації);
- на законодавчому рівні визначено механізм розрахунку нових видів міжбюджетних трансфертів;
- надано право самостійно встановлювати ставки податків в граничних межах, визначених законодавством, та надавати пільги з їх сплати.

Тобто, з боку держави, на законодавчому рівні забезпечено повну бюджетну самостійність та фінансову незалежність місцевих бюджетів. Міністерство фінансів доводить до місцевих органів влади лише особливості складання розрахунків до проектів бюджетів на плановий бюджетний рік та розрахунки прогностичних обсягів міжбюджетних трансфертів і методики їх визначення [7].

Прийняті зміни до Податкового та Бюджетного кодексів, які вже сьогодні значно розширили фінансові можливості місцевого самоврядування, в майбутньому дозволяють зробити економічно самодостатніми та спроможними і нові об'єднані громади.

Об'єднані громади отримують весь спектр повноважень та фінансових ресурсів, що їх наразі уже мають міста обласного значення, зокрема зарахування 60% ПДФО на власні повноваження, прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом, державні субвенції.

Реформа міжбюджетних відносин – це стимул для місцевих громад ефективніше наповнювати свої кошториси, переходити на самозабезпечення та ощадно планувати свої видатки. Структура міжбюджетних трансфертів наданих об'єднаним територіальним громадам у 2015-2016 рр. має наступний вигляд (рис. 7,8).

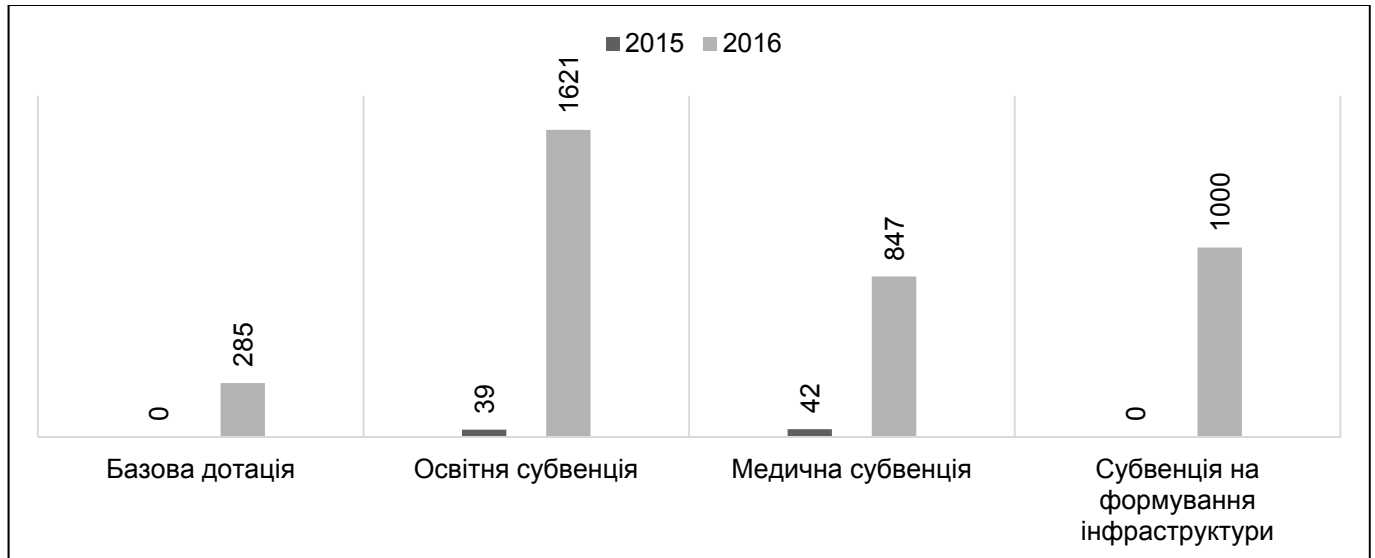

Рисунок 7. Міжбюджетні трансферти надані 159 об'єднаним територіальним громадам за 2015-2016 рр., млн. грн. [15]

Реверсна дотація (вилучення коштів до державного бюджету) за 2016 рік становила 65 млн. грн.

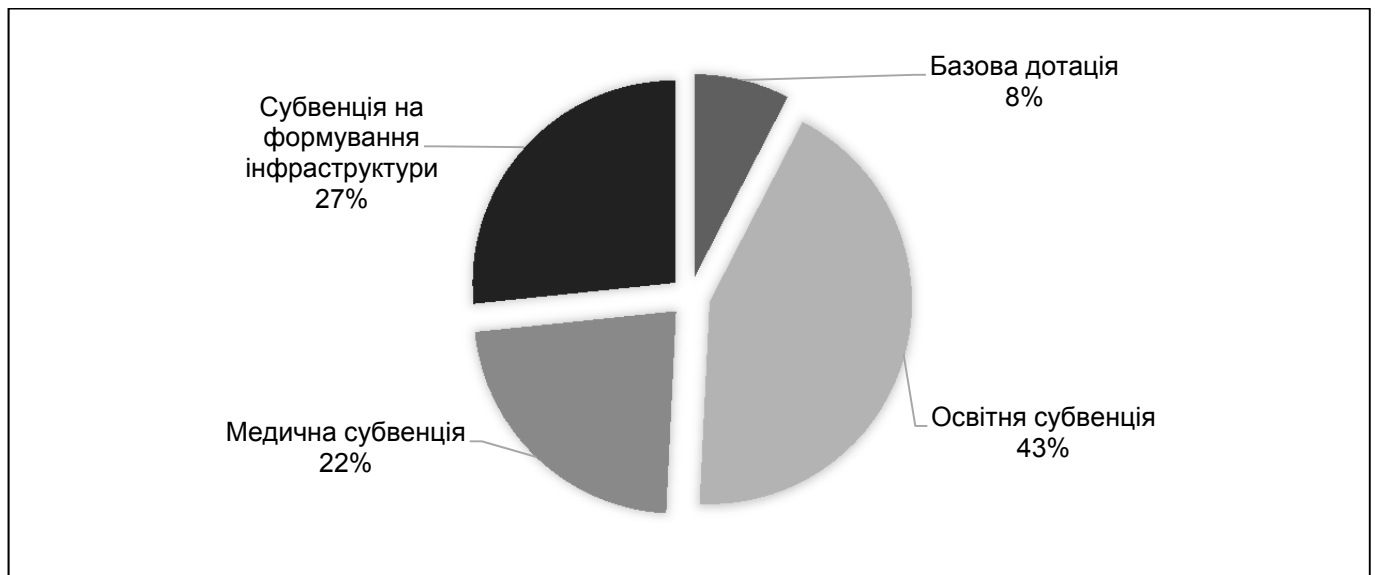

Рисунок 8. Структура міжбюджетних трансфертів наданих 159 об'єднаним територіальним громадам у 2016 р. [2].

На даному етапі здійснення фінансової децентралізації в Україні досягнуто певних позитивних зрушень, проте здобутки реформи місцевого самоврядування прямо залежать від проведення бюджетно-фіскальної реформи, реформ у сферах освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, реалізації політики фінансової децентралізації, вдосконалення міжбюджетних відносин щодо фінансового наповнення місцевих бюджетів для надання населенню якісних адміністративних і громадських послуг тощо.

Комплексне виконання передбачених напрямів реформування дозволить фінансовій децентралізації бути не основною метою державної політики, а стати дієвим інструментом державного управління в бюджетних

відносинах та підвищенні ефективності надання суспільних послуг через делегування повноважень та забезпеченням автономності та фінансової спроможності органів місцевого самоврядування.

Завдяки децентралізації громадські послуги можна організувати і надавати таким чином, щоб вони якнайкраще відповідали вподобанням місцевих жителів, тобто підвищували ефективність та якість розподілу наявних ресурсів. Поряд із цим, децентралізація супроводжується і підвищенням продуктивності та функціонування бюджетної системи, забезпечуючи підзвітність місцевої влади своєму населенню і скорочуючи число інстанцій. Таким чином, більше повноважень надається місцевим органам влади, які краще знають місцеву специфіку і місцеві потреби [14, с. 61].

У результаті зміни системи вирівнювання змінено механізм фінансування делегованих повноважень установ охорони здоров'я та освіти. В умовах попередньої системи вирівнювання видатки на фінансування комунальних установ охорони здоров'я та освіти були віднесені до видатків, які враховуються при визначенні обсягу міжбюджетного трансферту місцевим бюджетам із державного бюджету (1-й кошик), оскільки ці повноваження є делегованими державою. На даний час фінансовий ресурс на зазначені видатки передбачається у вигляді галузевих субвенцій, які мають чітко зазначену ціль (медичну, освітянську, на підготовку кадрів), що забезпечує виключення випадків перерозподілу зазначених коштів на інші видатки. Таким чином, місцеві органи отримали конкретні цільові кошти, які не можуть змінювати, тоді як попередня система вирівнювання дозволяла такий перерозподіл [13].

Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2015-2016 рр. показав, що реалізація реформи міжбюджетних відносин, незважаючи на песимістичні настрої на стадії прийняття змін, дала позитивні результати.

Політика децентралізації і розвитку регіону повинна орієнтуватися на:

- розвиток і формування гармонійного законодавства;
- продовження політико-адміністративних реформ;
- активізацію фінансово-бюджетної децентралізації;
- підвищення ефективності управління комунальною власністю;
- розвиток муніципальної служби;
- посилення кадрового потенціалу органів місцевого самоврядування;
- підвищення відкритості і підзвітності органів місцевого самоврядування;
- розвиток партнерства органів місцевого самоврядування із структурами цивільного суспільства;
- посилення соціальної мобілізації в регіональних співтовариствах.

Щоб приєднатися до Європейського Союзу, Україна повинна провести велику кількість різноманітних реформ, включаючи і фінансову децентралізацію, оскільки без фінансового забезпечення неможливо досягти значних і вагомих результатів в інших сферах реформування.

Ефективність управління фінансами в умовах фіскальної децентралізації потребує пошуку оптимального співвідношення між наданою місцевим органам влади податковою і бюджетною автономією та встановленням контролю над прийняттям на цих рівнях бюджетних рішень. Межі бюджетної політики повинні зводитись до створення таких інституційних умов, які б попереджали негативні наслідки нераціональної фіскальної поведінки не тільки для жителів конкретного регіону, але і для всієї системи стимулів в цілому.

Однією з умов успішної реалізації реформ є закінчення антитерористичної операції, на проведення якої необхідні чималі видатки і відповідна централізація бюджетних коштів. З врахуванням важкого процесу децентралізації функціональних повноважень здійснення такої реформи повинно носити покроковий, але цільовий характер, супроводжуватись детальним моніторингом результатів та виправленням можливих помилок.

Запровадження політики децентралізації в Україні має стати важливим кроком до стабілізації соціально-економічної ситуації, сприяти виходу із фінансової кризи, забезпечити подолання суперечностей між рівнями влади та організувати взаємовідносини на всіх рівнях управління.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 № 2456-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 2010. - № 50-51. - ст.572 [із змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>. – Назва з екрана
2. Децентралізація. Виконання доходів місцевих бюджетів за 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://decentralization.gov.ua/pics/attachments/MinReg_FEB-2017-mini_\(utochn\).pdf](http://decentralization.gov.ua/pics/attachments/MinReg_FEB-2017-mini_(utochn).pdf)
3. Діяльність та дані Інституту бюджету та соціально-економічних досліджень [Електронний ресурс] // Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень: [сайт]. - Режим доступу: <http://www.ibser.org.ua/> – Назва з екрана.
4. Лінтур І.В. Формування фінансових ресурсів бюджетів адміністративно-територіальних одиниць в умовах децентралізації / Лінтур І.В., Голубка Я.В. // Економіка і суспільство. – 2016. – Випуск 2. – С. 119-123. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/2_ukr/22.pdf
5. Глосарії децентралізації – ключові поняття [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua/pics/attachments/GLOSARIY.pdf>
6. Бюджетна децентралізація - 2015 та її результати – офіційно [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://decentralization.gov.ua/news/item/id/1674>

7. Сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet/local-budg>
8. Сайт офісу з фінансового та економічного аналізу у Верховній Раді України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2017/03/Infogr_RGB_blue_03.14_2.jpg
9. Податковий кодекс України від 2 груд. 2010 р. № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 2011. - № 13-14, №15-16, №17. - ст.112 [із змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. - Назва з екрана
10. Рішення Рахункової палати «Висновки щодо проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» від 30.09.2016 № 19-1.
11. Розвиток бюджетної децентралізації в Україні: наукова доповідь / за ред. д-ра екон. наук І.О. Луніної; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». - К., 2016. - 70 с.
12. Сайт Національної ради реформ [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://reforms.in.ua>.
13. Слободянюк Н.О., Коніна М.О. Проблеми формування дохідної частини місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації / Слободянюк Н.О., Коніна М.О. // Економіка і суспільство. - 2016. - Випуск 2. - С. 611-616. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/2_ukr/109.pdf
14. Сумська Т. Децентралізація бюджетної системи як організаційна основа системи місцевого самоврядування // Журнал європейської економіки: науковий журнал / Тернопіль. нац. екон. ун-т. - Тернопіль, 2015. - Т. 14, (№ 1). - С. 59-71.
15. Фінансова децентралізація в Україні. Перший етап успіху [Електронний ресурс]. - Режим доступу: [http://decentralization.gov.ua/pics/attachments/Buklet_finansova_decentr_\(21.03.17\).pdf](http://decentralization.gov.ua/pics/attachments/Buklet_finansova_decentr_(21.03.17).pdf)
16. Чепіжко В. Хто фінансуватиме депресивні регіони // Урядовий кур'єр. - 2016. - 9 жовтня.

References

1. Byudzhetyj kodeks Ukrayiny` vid 8 ly`pnya 2010 # 2456-VI // Vidomosti Verxovnoyi Rady` Ukrayiny` (VVR). - 2010. - # 50-51. - st.572 [iz zminamy` ta dopovnennamy`] // Verxovna Rada Ukrayiny`: [sajt]. : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Decentralizaciya. Vy`konannya doxodiv miscevy`x byudzhativ za 2016 rik : [http://decentralization.gov.ua/pics/attachments/MinReg_FEB-2017-mini_\(utochn\).pdf](http://decentralization.gov.ua/pics/attachments/MinReg_FEB-2017-mini_(utochn).pdf)
3. Diyal`nist` ta dani Insty`tutu byudzhetu ta social`no-ekonomichny`x doslidzhen` // Insty`tut byudzhetu ta social`no-ekonomichny`x doslidzhen`: [sajt]. : <http://www.ibser.org.ua/>
4. Lintur I.V., Golubka Ya.V. Formuvannya finansovy`x resursiv byudzhativ administraty`vno-tery`torial`ny`x ody`ny`cz` v umovax decentralizaciyi // Ekonomika i suspil`stvo. - 2016. - Vy`pusk 2. - S. 119-123. : http://www.economyandsociety.in.ua/journal/2_ukr/22.pdf
5. Glosariy decentralizaciyi – klyuchovi ponyattya : <http://decentralization.gov.ua/pics/attachments/GLOSARIY.pdf>
6. Byudzhetna decentralizaciya - 2015 ta yiyi rezul`taty` – oficijno : <http://decentralization.gov.ua/news/item/id/1674>
7. Sajt Ministerstva finansiv Ukrayiny` : <http://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet/local-budg>
8. Sajt ofisu z finansovogo ta ekonomichnogo analizu u Verxovnij Radi Ukrayiny` : https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2017/03/Infogr_RGB_blue_03.14_2.jpg
9. Podatkovy`j kodeks Ukrayiny` vid 2 grud. 2010 r. # 2755-VI // Vidomosti Verxovnoyi Rady` Ukrayiny` (VVR). - 2011. - # 13-14, #15-16, #17. - st.112 [iz zminamy` ta dopovnennamy`] // Verxovna Rada Ukrayiny`: [sajt]. : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
10. Rishennya Raxunkovoyi palaty` «Vy`snovky` shhodo proektu Zakonu Ukrayiny` «Pro Derzhavny`j byudzhēt Ukrayiny` na 2017 rik» vid 30.09.2016 # 19-1.
11. Rozvy`tok byudzhetnoyi decentralizaciyi v Ukrayini: naukova dopovid` / za red. d-ra ekon. nauk I.O. Luninoyi; NAN Ukrayiny`, DU «In-t ekon. ta prognosuv. NAN Ukrayiny`». - K., 2016. - 70 s.
12. Sajt Nacional`noyi rady` reform : <http://reforms.in.ua>.
13. Slobodyanyuk N.O., Konina M.O. Problemy` formuvannya doxidnoyi chasty`ny` miscevy`x byudzhativ v umovax finansovoyi decentralizaciyi // Ekonomika i suspil`stvo. - 2016. - Vy`pusk 2. - S. 611-616. : http://www.economyandsociety.in.ua/journal/2_ukr/109.pdf
14. Sums`ka T. Decentralizaciya byudzhetnoyi sy`stemy` yak organizacijna osnova sy`stemy` misceвого samovryaduvannya // Zhurnal yevropejs`koyi ekonomiky`: naukovy`j zhurnal / Ternopil. nacz. ekon. un-t. - Ternopil, 2015. - T. 14, (# 1). - S. 59-71.
15. Finansova decentralizaciya v Ukrayini. Pershy`j etap uspixu : [http://decentralization.gov.ua/pics/attachments/Buklet_finansova_decentr_\(21.03.17\).pdf](http://decentralization.gov.ua/pics/attachments/Buklet_finansova_decentr_(21.03.17).pdf)
16. Chepizhko V. Xto finansuvatyme depresy`vni regiony` // Uryadovy`j kur`yer. - 2016. - 9 zhovtnya.

Інформація про авторів

Чеберяко Оксана Вікторівна – доктор історичних наук, кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів,

e-mail: cheberyako@ukr.net

Рябоконт Оксана Олександрівна – аспірант кафедри фінансів,

e-mail: oksana_r@i.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Чеберяко Оксана Викторовна – доктор исторических наук, кандидат экономических наук, профессор, доцент кафедры финансов,
e-mail: cheberyako@ukr.net
Рябоконева Оксана Александровна – аспирант кафедры финансов,
e-mail: oksana_r@i.ua
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

DATA ABOUT THE AUTHORS

Cheberyako Oksana Viktorivna – Doctor of Historical Science, Ph. D. in Economics, Professor of Department of finances,
e-mail: cheberyako@ukr.net
Ryabokon Oksana Oleksandrivna – post graduate student,
e-mail: oksana_r@i.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv

УДК 336.14

БЮДЖЕТНІ ВИДАТКИ: СУТНІСТЬ ТА ЇХ АНАЛІЗ У ФІНАНСУВАННІ ПОТРЕБ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Чередник В.А.

Предметом дослідження. Є розкриття сутності поняття «видатки» і на основі даних щодо витрат на освіту на місцевому рівні виявлено проблеми фінансування.

Мета написання статті. В статті розкрито сутність видатків, а також зроблений аналіз видатків на функціонування закладів загальної середньої освіти за останні роки.

Результати роботи. Визначено сутність поняття «видатки», наведено динаміку видатків на освіту загалом та на загальну середню освіту.

Галузь застосування результатів. Результати даного дослідження можуть бути застосовані у сфері вивчення проблем освіти, зокрема фінансування галузі загальної середньої освіти.

Висновки. Отже, проведене дослідження сучасного стану фінансування освіти в Україні свідчить, що для розв'язання проблем галузі необхідно розробити якісну систему державних заходів, що будуть спрямовані на забезпечення її ефективного розвитку. При цьому головним завданням, має стати забезпечення достатнього фінансування галузі, шляхом оптимізації бюджетних та позабюджетних джерел її розвитку.

Ключові слова: місцеві бюджети, бюджетна система, загальна середня освіта, Бюджетний Кодекс України, видатки.

БЮДЖЕТНЫЕ РАСХОДЫ: СУЩНОСТЬ И ИХ АНАЛИЗ В ФИНАНСИРОВАНИИ ПОТРЕБНОСТИ УЧРЕЖДЕНИЙ ОБЩЕГО СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Чередник В.А.

Предметом исследования. Есть раскрытия сущности понятия «расходы» и на основе данных о расходах на образование на местном уровне выявлены проблемы финансирования.

Цель написания статьи. В статье раскрыта сущность расходов, а также сделан анализ расходов на функционирование учреждений общего среднего образования за последние годы.

Результаты работы. Определена сущность понятия «расходы», приведена динамика расходов на образование в целом и на общее среднее образование.

Область применения результатов. Результаты данного исследования могут быть применены в области изучения проблем образования, в частности финансирование отрасли общего среднего образования.

Выводы. Таким образом, проведенное исследование современного состояния финансирования образования в Украине свидетельствует, что для решения проблем отрасли необходимо разработать качественную систему государственных мероприятий, которые будут направлены на обеспечение ее эффективного развития. При этом главной задачей должно стать обеспечение достаточного финансирования отрасли, путем оптимизации бюджетных и внебюджетных источников ее развития.

Ключевые слова: местные бюджеты, бюджетная система, общее среднее образование, Бюджетный Кодекс Украины, расходы.

BUDGETARY EXPENDITURES: ESSENCE AND THEIR ANALYSIS IN FINANCING THE NEEDS OF GENERAL EDUCATIONAL SCHOOLS

Cherednyk V.A.

The subject of research is to study the essence of the concept «expenses», and also based on the costs of education at the local level there are revealed problems of financing.

***The purpose of research** is to expose the essence of expenses as well as analyse of expenses as to the functioning of secondary education schools for the last years.*

***The results of work.** The essence of the concept «expenses» is determined; the dynamics of expenses on education and on general secondary education is given.*

***Practical implications.** The results of this study can be used in studying the problems of education in particular financing of general secondary education sector.*

***Conclusions.** Thus, studies of the current state of education financing in Ukraine shows that to solve problems of this sector needs to develop a quality system of state measures that will be aimed at its effective development. In addition to that the main task has to be ensuring of sufficient financing of this sector by optimizing of budget and off-budgetary resources for its development.*

***Keywords:** local budgets, budget system, general secondary education, the Budget Code of Ukraine, expenses.*

Постановка проблеми. Місцеві бюджети відіграють важливу роль у вирішенні загальнодержавних економічних і соціальних завдань: розвитку інфраструктури регіонів, фінансуванні агропромислового комплексу, промисловості та енергетики, будівництва. Разом з тим, основними напрямками використання регіональних бюджетних ресурсів є фінансування соціального захисту і соціального забезпечення, охорони здоров'я та освіти.

Освіта – суспільне явище, яке впливає на всі сфери економічного життя суспільства та є вагомим елементом на шляху досягнення високих темпів економічного зростання і добробуту суспільства. Ця сфера займається формуванням знань і вмінь молодого покоління, його вихованням підготовки кадрів.

Кризовий стан економіки, дефіцит державних ресурсів зумовив функціонування освіти в Україні за принципом обмеженості бюджетного фінансування. В результаті недоотримання фінансових ресурсів, що виділяються державою, не досконалістю нормативно-правового забезпечення та механізмів залучення і використання позабюджетних коштів освітня галузь не отримала необхідного розвитку.

Тому дослідження актуальних проблем фінансування закладів освіти та розробка напрямів їх вирішення в Україні є важливим та доцільним.

Аналіз досліджень і публікацій. В Україні зростає інтерес вчених до теоретичних і практичних проблем використання видатків державного і місцевого бюджетів, з'ясування основних напрямів удосконалення планування, розподілу та використання видаткової частини бюджетів в умовах ринкових трансформацій. Окремі напрями згаданих досліджень відображені в роботах В. Базилевича, І. Каленюк, Т. Боголіб, О. Василика, Л. Василенко, А. Єпіфанова, А. Загороднього, В. Малишко, В. Загорського, М. Карліна, І. Луїної, В. Опаріна, Ю. Пасічника, О. Романенко, В. Федосова, С. Юрія та багато інших відомих науковців.

Формування цілей статті. В даній статті досліджено економічну сутність видатків та їх аналізі на функціонування закладів загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Видаткова частина місцевих бюджетів відображає стан житлово-комунального господарства, визначає напрямок витрат мобілізованих у бюджет коштів. Місцевий бюджет – це план формування фінансових ресурсів визначеної території, необхідних для забезпечення функцій і повноважень місцевого самоврядування та їхнє використання з метою задоволення різних економічних і соціальних потреб.

В економічній літературі немає єдиної думки щодо визначення поняття «видатки бюджетів». Саме теоретична невизначеність і є причиною наявності безлічі недоліків, пов'язаних з організацією, якістю та ефективністю планування, фінансування та бюджетного контролю за видатками як державного, так і місцевого бюджетів [7].

Для того, щоб зрозуміти сутність поняття «видатки місцевих бюджетів» необхідно розглянути визначення з точки зору різних науковців.

У Бюджетному кодексі не досить чітко визначається поняття видатків місцевих бюджетів. Так, відповідно до нього «видатки місцевих бюджетів включають бюджетні призначення, встановлені рішенням про місцевий бюджет, на конкретні цілі», а бюджетне призначення трактується як «повноваження, надане головному розпоряднику бюджетних коштів..., що має кількісні та часові обмеження та дозволяє надавати бюджетні асигнування» [4].

Проаналізувавши поняття згідно Бюджетного кодексу, можна зробити висновок, що видатки місцевих бюджетів взагалі розглядаються через призму функцій визначених установ і не сприймаються як окреме поняття. А детальний перелік видів видатків місцевих бюджетів у Бюджетному кодексі дається виключно за функціональною класифікацією.

Деякі економісти, зокрема, Н. Хижа та М. Артус вважають, що видатки бюджетів «...спрямовуються на задоволення найважливіших потреб суспільства у розвитку економіки і соціальної сфери... та характеризують рівень забезпечення потреб діяльності держави» [2, с.77].

На думку Ю.В.Пасічника, видатки являють собою витрати, що виражають економічні відносини, на основі яких здійснюється використання централізованих коштів за напрямками, визначеними законом [10, с. 478].

Учені Л.В. Фещенко, П.В. Проноза, Н.В. Кузьминчук стверджують, що загальносуспільні видатки – це цілеспрямоване використання фінансових ресурсів з метою задоволення потреб у суспільних благах і реалізації перерозподільних заходів [11, с.140].

На практичному аспекті видатків зосереджують свою увагу В. Загорський, О. Вовчак, І. Благун, І. Чуй та інші науковці. Під видатками бюджетів вони розуміють «... законодавчо визначені норми і напрями використання бюджетних коштів», тобто положення законодавчих і нормативних актів, які регламентують напрями, обсяги і порядок використання бюджетних ресурсів.

Окремі економісти трактують видатки бюджетів як економічну категорію. Так, наприклад, Л. Василенко стверджує: «Як економічна категорія видатки державного бюджету - це економічні відносини, що пов'язані з розподілом та використанням централізованого фонду фінансових ресурсів держави». М. Карлін зазначає, що «видатки державного бюджету являють собою особливу економічну категорію, що визначає відносини з приводу розподілу централізованого фонду грошових коштів та його використання за цільовим призначенням». Подібні визначення дають: О. Романенко: «Видатки - об'єктивна категорія, яка має суспільне призначення - задовольняти загальнодержавні потреби», В. Базилевич, Л. Баластрик та інші. Зазначені підходи вітчизняних вчених заслуговують на увагу, оскільки розкривають сутність видатків як об'єктивних економічних відносин, що виникають з приводу розподілу коштів бюджетного фонду держави та його використання за цільовим призначенням.

Як відомо, видатки бюджету не є найбільш загальним поняттям фінансової науки, а виступають складовою категорії «бюджет держави». Видатки не можуть існувати самостійно, відокремлено від доходів, і тільки в тісному взаємозв'язку з доходами окреслюють межі розподільчих відносин, котрі визначають зміст бюджету як об'єктивної економічної категорії [5].

Як свідчить аналіз наукових досліджень, рівень освіти дуже тісно пов'язаний з рівнем кваліфікації працівників і безпосередньо впливає на рівень продуктивності праці [19, с. 65; 20, с. 187]. Свого часу академік С.Г. Струмилін довів, що шкільна освіта приблизно в 2,6 рази більше дає прибавку кваліфікації, ніж рік заводського стажу, а вигоди від підвищення продуктивності праці перевищують відповідні витрати держави на шкільну освіту в 27,6 рази.

На основі цього можна стверджувати, що держава має дбати про освіту, створювати необхідні умови для виховання підростаючого покоління, рівень знань якого має відповідати сучасним вимогам.

В теперішній час в Україні планування місцевих бюджетів здійснюється за допомогою програмно-цільового методу. Цей метод планування бюджету спрямовує бюджетні кошти відповідно до пріоритетів суспільного розвитку. З метою визначення пріоритетності та ефективності бюджетних програм у сфері освіти використовуються різні результативні показники.

Результативні показники характеризують кількісні та якісні результати виконання бюджетної програми, що підтверджуються статистичною, бухгалтерською та іншою звітністю і дають можливість оцінювати використання коштів на виконання бюджетної програми. Результативні показники бюджетної програми поділяються на такі групи:

а) показники затрат – визначають обсяги та структуру ресурсів, які забезпечують виконання бюджетної програми. У сфері освіти це: кількість навчальних закладів за категоріями, обсяги годин, навчального процесу, чисельність працівників навчального закладу та кількість учнів;

б) показники продукту – використовуються для оцінювання досягнення поставлених цілей (кількість користувачів товарами, роботами, послугами, виробленими у процесі виконання бюджетної програми). У сфері освіти це: чисельність випускників;

в) показники ефективності - визначаються як відношення кількості вироблених товарів (виконання робіт, надання послуг) до їх вартості в грошовому або людському вимірі (витрати ресурсів на одиницю показника продукту). У сфері освіти це: вартість навчання одного учня, витрати на один навчальний заклад, кількість навчальних годин на одного вчителя;

г) показники якості – відображають якість вироблених товарів (виконаних робіт, наданих послуг). У сфері освіти це: кількість випускників, які закінчили навчальний заклад з відзнакою, поліпшення рівня освіти (ступінь успішності).

Обсяг видатків на освіту визначається залежно від:

- загального обсягу ресурсів місцевих бюджетів на освіту;
- розрахункового нормативу видатків на одного учня;
- наведеного контингенту учнів різних типів загальноосвітніх навчальних закладів.

Розмір витрат на утримання шкіл визначається кошторисом доходів і видатків.

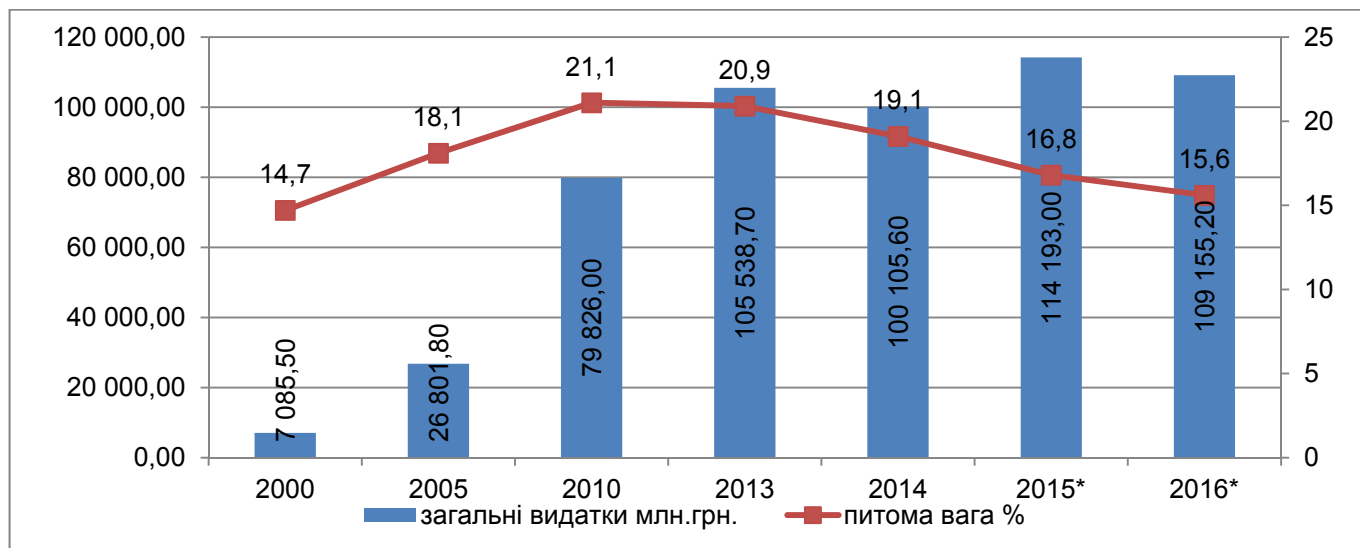
Вихідною базою для визначення розміру асигнувань за основними статтями кошторису школи є кількість учнів і класів, яку відображають у кошторисі на дві дати: 1 січня та 1 вересня планового року. На основі цього розраховують кількість педагогічних ставок у школі за трьома показниками: кількість класів, кількість навчальних занять, норми навчального навантаження учителів на тиждень. Після цього розраховують витрати за економічними категоріями.

Фінансування середньої освіти в Україні здійснюється за рахунок коштів, які виділяються відповідно до нормативів нарахування на одного учня, але наявний дисбаланс між обсягом завдань, які визначаються державою перед освітою, та обсягами фінансового забезпечення цих завдань. З одного боку, тенденція до зростання обсягів навчального матеріалу і тривалості освітньої діяльності, а з іншого – наявне скорочення надходжень фінансових ресурсів на фінансування освіти [1, с. 59-60].

Згідно ст. 61 п. 2 Закону України «Про освіту» держава зобов'язана забезпечувати бюджетні асигнування на освіту в розмірі не менше 10% від національного доходу. В той же час, як свідчить аналіз, за

роки незалежності України у жодному бюджеті зазначена стаття не виконувалась і обґрунтування для цієї норми не надано.

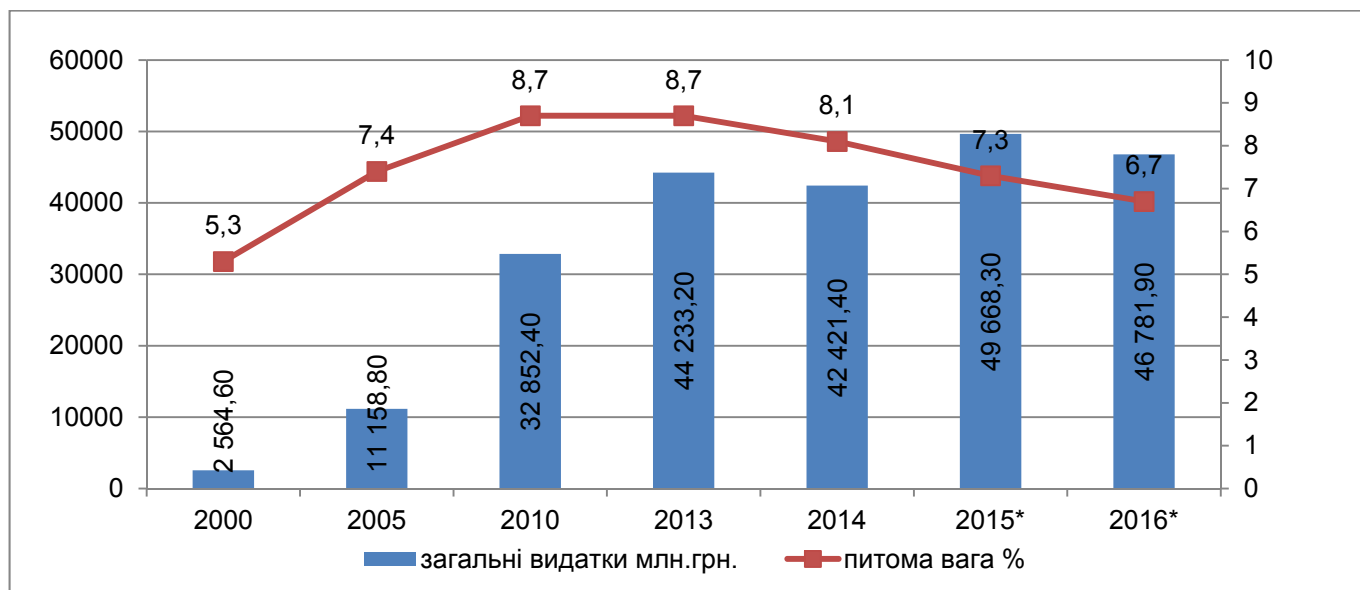
Аналіз обсягів і динаміки видатків на освіту загалом та на загальну середню освіту, зокрема, в 2000-2016 рр. свідчить, що питома вага видатків на освіту у всіх видатках бюджету зростала до 2013 р. (рис. 1., 2).

*На 01.10.2015 р. - 2016, без урахування видатків бюджетів АР Крим та м. Севастополя

Рисунок 1. Динаміка видатків на освіту у Зведеному бюджеті України

Джерело: складено на основі даних Держкомстату України [6].

*На 01.10.2015 - 2016, без урахування видатків бюджетів АР Крим та м. Севастополя

Рисунок 2. Динаміка видатків на загальну середню освіту

Джерело: складено на основі даних Держкомстату України [6].

Однак, починаючи з 2014 р., ці показники суттєво погіршилися. Тому стверджувати, що тенденція до зростання видатків має позитивний характер не можна, оскільки вона характеризується непостійністю. З одного боку, це свідчить про піклування держави про фінансове забезпечення закладів освіти, а з іншого, через інфляційні процеси, що відбуваються в економіці, позитивна динаміка показників фінансування освіти відсутня. У 2014-2016 рр. відбулося зменшення як обсягів, так і частки видатків на загальну середню освіту та освіту в цілому, що обумовлено політичною нестабільністю, економічною кризою та АТО на сході держави.

Видатки на освіту здійснюються за рахунок Державного та місцевих бюджетів [12]. Але сучасна система фінансування загальноосвітніх закладів не повністю забезпечує покриття необхідних видатків за рахунок державних коштів та ефективного планування видатків для фінансування розвитку закладів. Стандарти, які встановлені, придатні лише для розрахунку фінансування великих шкіл.

Законодавство України визначає пріоритетність освіти в державній політиці; застосовується нормативний підхід до визначення потреби у фінансуванні загальноосвітніх шкіл на основі стандартів витрат

для одного учня; встановлює повноваження органів виконавчої влади. Проте не забезпечує прозорого розподілу повноважень фінансового управління загальноосвітніми школами.

Тому виникає потреба в залученні позабюджетних коштів, які дають можливість вирішувати нагальні потреби освіти. Головним завданням має стати забезпечення достатнього фінансування галузі шляхом оптимізації бюджетних та позабюджетних джерел її розвитку. З розвитком суспільних відносин будуть вдосконалюватись існуючі та з'являться нові джерела фінансування освіти, що сприятиме її якісному покращенню.

Висновки. В умовах фінансової нестабільності в Україні бюджетного фінансування не вистачає на задоволення всіх потреб закладів освіти для продуктивної діяльності. Загальноосвітні навчальні заклади вимушені займатися пошуком додаткових джерел фінансування, щоб забезпечити розвиток і стабільність своєї діяльності. Зросла роль позабюджетних надходжень, можливість яких передбачена чинним законодавством. Тому у перспективі доцільно активувати діяльність загальноосвітніх шкіл щодо надання додаткових послуг з метою залучення позабюджетних коштів, які дадуть змогу забезпечити їх ефективне функціонування.

Список використаних джерел

1. Александрова Г.М. Проблеми фінансування освіти на місцевому рівні / Г.М. Александрова // *Бізнес та інтелектуальний капітал XXI* - № 3 - 2015 - с. 59-60.
2. Артус М.М. Бюджетна система України: навчальний посібник / М.М. Артус., Н.М. Хижа. – К.: Видавництво Європейського університету, 2005. – 220 с
3. Бучковська Я.Г. Проблеми фінансування освіти в Україні / Я.Г. Бучковська // *Наука й економіка*. – 2010 р. - №2. – С. 20-24.
4. Бюджетний кодекс України / Верховна Рада України // Офіційний сайт. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
5. Дем'янишин В.Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: Монографія. / В.Г. Дем'янишин. – Тернопіль: ТНЕУ, 2008. – 496 с.
6. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua
7. Конєва І.І. Теоретичні засади формування видатків місцевих бюджетів / І.І. Конєва // [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2015_1_19
8. Малишко В.В. Видатки державного бюджету та їх аналіз на функціонування закладів загальної середньої освіти / В.В. Малишко // *Економічний збірник університету. Збірник наукових праць учених та аспірантів*, 2012. – 18-1. – с.33-36.
9. Міщенко В.І. Вдосконалення бюджетного процесу в органах місцевого самоврядування / В.І. Міщенко, Є.В. Кучма // *Вісник Української академії банківської справи*. – 2001. – №1(10). – С.16-19.
10. Пасічник Ю.В. Бюджетна система України: навчальний посібник / Ю.В. Пасічник. – 2-ге вид. – К. : Знання, 2008. – 670 с.
11. Феценко Л.В. Бюджетна система України: навчальний посібник / Л.В. Феценко, П.В. Проноза, Н.В. Кузьминчук. – К. : Кондор, 2008. – 440 с.
12. Чередник В.А. Фінансування загальної середньої освіти в Україні: матеріали Міжнародної наук.-практ. Інтернет - конф. [«Актуальні питання функціонування ринку в умовах кризових явищ світової економіки»], (Одеса, 15-16 квітня 2016, с. 224-227).

References

1. Aleksandrova H.M. Problemy finansuvannya osvity na mistsevomu rivni [Education funding problems at the local level] // *BIZNES TA INTELEKTUAL'NYI KAPITAL Intel'ekt KHKHI* - № 3 - 2015 - с. 59-60
2. Artus M. M. Byudzhetna systema Ukrayiny: navchal'nyy posibnyk [Budget system of Ukraine]. – K.: Vydavnytstvo Yevropeys'koho universytetu, 2005. – 220 s
3. Buchkovs'ka Ya.H. Problemy finansuvannya osvity v Ukrayini [The problems of financing education in Ukraine] // *Nauka y ekonomika*. – 2010 r. - №2. – S. 20-24.
4. Byudzhetnyy kodeks Ukrayiny / Verkhovna Rada Ukrayiny [Budget Code of Ukraine] // *Ofitsiynyy sayt*. : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
5. Dem'yanishyn V.H. Teoretychna kontseptualizatsiya i praktychna realizatsiya byudzhetnoyi doktryny Ukrayiny [The theoretical conceptualization and practical implementation of budget Doctrine of Ukraine] *Monohrafiya*. – Ternopil': TNEU, 2008. – 496 s
6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny [State Statistics Service of Ukraine]. : www.ukrstat.gov.ua
7. Konyeva I.I. Teoretychni zasady formuvannya vydatkiv mistsevykh byudzhetiv [Theoretical base of local spending] : http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2015_1_19
8. Malys'ko V.V. Vydatky derzhavnoho byudzhetu ta yikh analiz na funktsionuvannya zakladiv zahal'noyi seredn'oyi osvity [State budget expenditures and their analysis of the functioning of institutions of secondary education] // *Economic University. Proceedings of scientists and graduate students*, 2012 - 18-1. - s.33-36
9. Mishchenko V.I. Vdoskonalennya byudzhetnoho protsesu v orhanakh mistsevoho samovryaduvannya [Improvement of the budget process in local government] // *Visnyk Ukrayins'koyi akademiyi bankivs'koyi spravy*. – 2001. – №1(10). – S. 16-19.

10. Pasichnyk Yu. V. *Byudzhetna systema Ukrayiny: navchal'nyy posibnyk [Budget system of Ukraine]*. – 2-he vyd. – K. : Znannya, 2008. – 670 s.
11. Feshchenko L. V. *Byudzhetna systema Ukrayiny: navchal'nyy posibnyk / [Budget system of Ukraine]*. – K. : Kondor, 2008. – 440 s.
12. Cherednyk V.A. *Finansuvannya zahal'noyi seredn'oyi osvty v Ukrayini: materialy Mizhnarodnoyi nauk.-prakt. Internet – konf [Financing secondary Education in Ukraine]. [«Aktual'ni pytannya funktsionuvannya rynku v umovakh kryzovykh yavlyshch svitovoyi ekonomiky»]*, (Odesa, 15-16 kvitnya 2016, s.224-227).

ДАНІ ПРО АВТОРА

Чередник Вікторія Анатоліївна, аспірантка Науково-дослідного фінансового інституту «Академії фінансового управління» Міністерства фінансів України, м. Київ
вул. Сухомлинського, 34 м. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Чередник Виктория Анатольевна, аспирантка Научно-исследовательского финансового института «Академии финансового управления» Министерства финансов Украины, г. Киев
ул. Сухомлинского, 34 г. Переяслав-Хмельницкий, 08401, Украина

DATA ABOUT THE AUTHOR

Cherednyk Viktoria Anatoliivna, postgraduate student of Science-research financial institute «Academy of financial management» Ministry of finance of Ukraine, Kyiv City.
34, Sukhomlynskyi st., Pereyaslav-Khmelnytsky area, 08401, Ukraine

УДК 336.143

ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУВАННЯ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УМОВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Бобух С.О.

Предметом дослідження є державне бюджетування в Україні.

Метою дослідження є оцінка сучасного стану державного бюджетування в Україні в контексті забезпечення умов глобалізації.

Методи, що були використані в процесі дослідження: узагальнення, метод порівняльного аналізу, статистичний та інші методи дослідження.

Результати роботи. Охарактеризовано та проаналізовано державне бюджетування в Україні в контексті забезпечення умов глобалізації.

Галузь застосування результатів: Міністерство фінансів України, Верховна Рада України.

Висновки. Державне бюджетування є безперервним і комплексним процесом, який полягає у встановленні методів та критеріїв відбору інформації, яка береться до уваги при складанні бюджету, методів аналізу та прогнозування, на основі яких визначаються основні соціально-економічні тенденції. Зважаючи на ці тенденції, формується уявлення про економічну ситуацію, яка очікується у бюджетному періоді, та обсяги і структуру фінансових ресурсів держави (дохідна частина), якими вона може розпоряджатися у цей період.

Ключові слова: державне бюджетування, національна економіка, глобалізація, доходи, видатки, міжбюджетні трансферти.

ОЦЕНКА СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТИРОВАНИЯ В УКРАИНЕ В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСЛОВИЙ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Бобух С.А.

Предметом исследования является государственное бюджетирование в Украине.

Целью исследования является оценка современного состояния государственного бюджета в Украине в контексте обеспечения условий глобализации.

Методы, использованные в процессе исследования: обобщения, метод сравнительного анализа, статистический и другие методы исследования.

Результаты работы. Охарактеризованы и проанализированы государственное бюджетирование в Украине в контексте обеспечения условий глобализации.

Область применения результатов: Министерство финансов Украины, Верховная Рада Украины.

Выводы. Государственное бюджетирования является непрерывным и комплексным процессом, который заключается в установлении методов и критериев отбора информации, которая берется во внимание при составлении бюджета, методов анализа и прогнозирования, на основе которых определяются основные социально-экономические тенденции. Учитывая эти тенденции,

формируется представление об экономической ситуации, которая ожидается в бюджетном периоде, а также объемы и структура финансовых ресурсов государства (доходная часть), которыми она может распоряжаться в этот период.

Ключевые слова: государственное бюджетирование, национальная экономика, глобализация, доходы, расходы, межбюджетные трансферты.

ASSESSMENT OF CONTEMPORARY PUBLIC BUDGETING IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF A GLOBALIZING

Bobukh S.O.

The research is public budgeting in Ukraine.

The aim of the study is to assess the current condition of the state budget of Ukraine in the context of globalization.

Methods used in the research process: generalization of the method of comparative analysis, statistical and other research methods.

The results of the work. Characterized and analyzed public budgeting in Ukraine in the context of globalization.

The scope of the results: Ministry of Finance of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine.

Conclusions. State budgeting is a continuous and complex process, which consists in establishing the methods and criteria of information selection, which is taken in attention to budgeting, methods of analysis and forecasting on the basis of which identifies the main socio-economic trends. Given these trends, form a view about the economic situation, which is expected in the budget period, and the volume and structure of financial resources of the state (revenues), which she may dispose during this period.

Keywords: public budgeting, national economy, globalization, revenues, expenditures, inter-budget transfers.

Актуальність. Державне бюджетування набуває особливої актуальності в умовах глобалізації, адже воно передбачає здійснення контролю за виконанням затверджених бюджетів і своєчасного використання коштів. Безпосереднє виконання бюджетів, реалізація бюджету як плану не є складовою державного бюджетування, проте результати виконання – важливе джерело інформації, потрібної для забезпечення бюджетування.

Аналіз останніх досліджень. Серед вітчизняних вчених питання бюджетування розглядають у своїх працях М.Д. Білик, Ф.Ф. Бутинець, Б.І. Валуєв, І.В. Зятковський, А.М. Герасимович, С.Ф. Голов, Т.В. Головка, А.Г. Загородній та ін.

Виклад основного матеріалу. В Україні упродовж останніх років спостерігається негативна тенденція розвитку процесу бюджетування, і тому надзвичайно актуальним завданням є вирішення питань, які потребують наукових досліджень, зокрема оптимізація процесу управління бюджетними видатками, визначення їх структури та контроль за ефективним використанням бюджетних коштів [1].

Бюджетування – це специфічна форма бюджетного менеджменту, його важлива складова, пов'язана з розробкою та аналізом бюджетів, окремих кошторисів і державних програм на основі альтернативних варіантів.

Процес бюджетування став поступово поширюватися на різні сфери фінансів. Його становлення й розвиток на макроекономічному рівні у сфері державних фінансів значно вплинули на мікроекономічний рівень – корпоративні фінанси, управління фінансовою діяльністю суб'єктів господарювання. Цей вплив мав позитивні результати для фінансової практики та певні негативні наслідки для теорії фінансової науки [2, с. 139].

В умовах поглиблення економічної глобалізації значний вплив на підвищення ефективності функціонування національної економіки справляє державне бюджетування [3, с. 152].

В Україні сучасні технології бюджетування використовуються слабо, хоча деякі їх елементи було запроваджено ще з 2001-го, у рік прийняття Бюджетного кодексу України. Тому, навіть використання певних елементів бюджетування (зміна формату подання бюджетної інформації, підготовка середньострокових бюджетних прогнозів) більш коректним буде говорити про поки що експериментальний характер бюджетування. На наше переконання, використання елементів бюджетування в Україні було спрямовано здебільшого на поліпшення якості бюджетної інформації на стадії підготовки проекту бюджету й підвищення загальної прозорості бюджетного процесу. Значну роль у цьому процесі також відіграла технічна допомога від міжнародних організацій (Міжнародного валютного фонду, Світового банку та ін.), експертів (у рамках міжнародної технічної допомоги, наприклад від USAID), програм обміну досвідом між різними країнами (зокрема, Францією, Польщею, Кореєю, Німеччиною), які реалізуються в Україні з 90-х років минулого століття. Треба наголосити: без таких перших кроків, власного досвіду, навряд чи вдалося б навіть зрушити з місця неефективну систему бюджетного планування, яка існувала в Україні до нововведень [4].

На ефективність державного бюджетування країни безпосередній вплив справляють такі складові, як якість державних інститутів (ефективність уряду – необґрунтованість державних видатків) та макроекономічна стабільність.

Виконання дохідної частини зведеного бюджету за 2016 р. становило 782,7 млрд. грн., що на 130,7 млрд. грн. перевищує аналогічний показник попереднього року, при цьому, у 2015 р. цей показник становив 652,0 млрд. грн., що на 196,1 млрд. грн. менше порівняно з попереднім 2014 р. (табл. 1).

Таблиця 1. Доходи зведеного, державного та місцевих бюджетів України за 2007-2016 рр., млрд. грн.

Показник	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Зведений бюджет, в т.ч.	219,9	297,9	273,0	314,4	398,3	445,5	442,8	455,9	652,0	782,7
загальний фонд	167,2	238,5	208,6	268,7	334,7	369,7	375,0	388,9	602,7	718,3
спеціальний фонд	52,7	59,4	64,4	45,7	63,6	75,8	67,8	67,0	49,4	64,5
Державний бюджет (без урахування міжбюджетних трансфертів), у т.ч.	161,6	224,0	201,9	233,9	311,8	344,7	337,6	354,8	531,6	612,1
частка у доходах зведеного бюджету, %	73,5	75,2	73,9	74,4	78,3	77,4	76,2	77,8	81,5	78,2
загальний фонд	122,3	178,6	148,9	201,1	263,3	288,5	290,1	308,7	501,1	571,6
спеціальний фонд	42,3	57,4	70,5	32,8	48,5	56,2	47,5	46,1	30,5	40,5
Місцеві бюджети (без урахування міжбюджетних трансфертів), у т.ч.	58,3	73,9	71,1	80,5	86,5	100,8	105,2	101,1	120,5	170,6
частка у доходах зведеного бюджету, %	26,5	24,8	26,0	25,6	21,7	22,6	23,8	22,2	18,5	21,8
загальний фонд	44,9	59,8	59,6	67,6	71,4	81,2	84,9	80,2	101,6	146,6
спеціальний фонд	13,4	13,9	11,4	12,9	15,1	19,6	20,3	20,9	18,9	23,9

*Складено автором на основі даних [www.ukrstat.gov.ua, www.minfin.gov.ua, www.treasury.gov.ua].

Як видно з табл. 1, доходи зведеного бюджету України за 2007-2012 рр. мали позитивну динаміку (окрім кризового 2009 р.), збільшившись у 3,5 рази з 219,9 млрд.грн. у 2007 р. до 782,7 млрд. грн. у 2016 р., але у 2013 р. цей показник скоротився на 2,7 млрд. грн., до рівня 442,8 млрд. грн., у 2014 р. – підвищився на 13,1 млрд. грн. проти попереднього 2013 р. [5]. Слід відмітити, що аналогічну динаміку демонструють й значення показника доходів як державного, так і місцевих бюджетів (по загальному й по спеціальному фондах).

Цей висновок підтверджується результатами розрахунків абсолютного приросту та темпів приросту доходів зведеного, державного та місцевих бюджетів України (табл. 2).

Таблиця 2. Динаміка зміни доходів зведеного, державного та місцевих бюджетів України за 2009-2016 рр.

Показник	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
<i>Абсолютний приріст, млрд. грн.</i>								
Зведений бюджет, у т.ч.	-2,5	41,6	84,1	46,9	-2,7	13,3	195,9	130,7
загальний фонд	-29,9	60,1	66,0	35,0	5,2	14,0	213,8	115,6
спеціальний фонд	5,0	-18,6	18,0	12,1	-8,1	-0,7	-17,7	15,1
Державний бюджет (без урахування міжбюджетних трансфертів), у т.ч.	-22,1	32,0	78,0	32,8	-7,1	17,3	176,6	89,5
загальний фонд	-29,7	52,2	62,2	25,2	3,1	18,6	192,4	70,5
спеціальний фонд	7,5	-20,0	15,7	7,6	-8,5	-1,2	-15,8	10,0
Місцеві бюджети (без урахування міжбюджетних трансфертів), у т.ч.	-2,9	9,5	6,2	14,1	4,3	-4,1	19,4	50,1
загальний фонд	-0,3	8,0	3,8	9,8	3,7	-4,7	21,4	45,0
спеціальний фонд	-2,5	1,5	2,4	4,3	0,7	0,6	-2,0	5,0
<i>Темп приросту, %</i>								
Зведений бюджет, у т.ч.	-1,1	15,3	26,7	11,8	-0,6	3,0	30,0	20,0
загальний фонд	-16,7	28,8	24,6	10,5	1,4	3,7	35,5	19,2
спеціальний фонд	11,0	-28,9	39,3	18,9	-10,7	-1,0	35,8	30,6
Державний бюджет (без урахування міжбюджетних трансфертів), у т.ч.	-9,9	15,8	33,3	10,5	-2,1	5,1	33,2	15,1
загальний фонд	-16,6	35,1	30,9	9,6	1,1	6,4	38,4	14,1
спеціальний фонд	16,5	-37,8	47,7	15,6	-15,1	-2,5	-51,8	32,8
Місцеві бюджети (без урахування міжбюджетних трансфертів), у т.ч.	-3,9	13,4	7,7	16,3	4,3	-3,9	16,1	41,6
загальний фонд	-0,5	13,4	5,6	13,7	4,6	-5,5	21,1	44,3
спеціальний фонд	-17,9	13,2	18,6	28,1	3,6	2,9	10,6	26,5

*Розраховано автором на основі даних [www.ukrstat.gov.ua, www.minfin.gov.ua, www.treasury.gov.ua].

Динаміку темпів приросту доходів зведеного, державного та місцевих бюджетів України у 2009-2016 рр. [5] представлено на рис. 1.

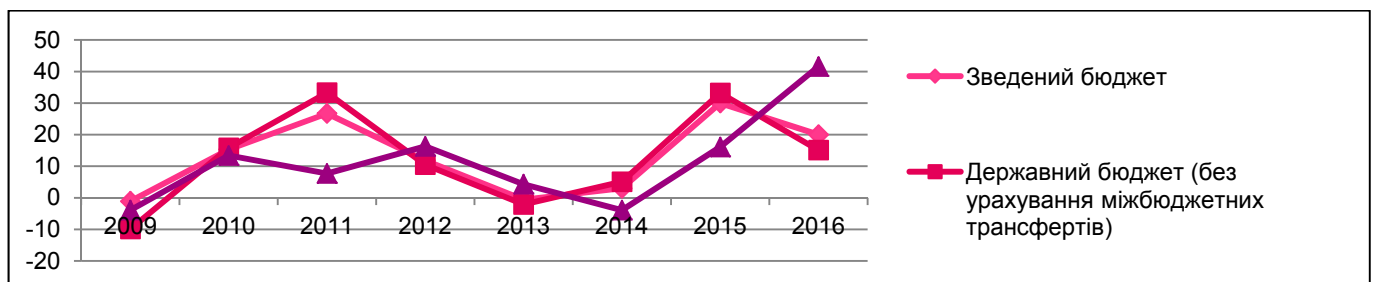

Рисунок 1. Динаміка темпів приросту доходів зведеного, державного та місцевих бюджетів, 2009-2016 рр., %

*Джерело: побудовано автором на основі даних [www.ukrstat.gov.ua, www.minfin.gov.ua, www.treasury.gov.ua].

Динаміку доходів державного бюджету України у 2007-2016 рр. у розрізі податкових і неподаткових надходжень наведено в табл. 3.

Таблиця 3. Динаміка доходів державного бюджету України за 2007-2016 рр., млн. грн.

Показник	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Податкові надходження – всього	116670,79	167883,44	148915,64	166872,21	261604,99	274715,18	262777,05	280178,26	409417,54	503879,43
Військовий збір	-	-	-	-	-	-	-	2534,66	9153,98	11457,21
Податок на прибуток підприємств	33963,97	47456,34	32569,81	39969,21	54739,44	55349,75	54318,42	39941,94	34776,33	54344,13
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції)	8990,36	10124,96	17584,55	23019,88	25189,12	27417,86	26362,65	81239,48	38783,76	55116,25
Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції)	1495,55	2553,01	3690,0	4643,43	7822,05	9767,77	8946,84	93955,86	24326,83	35006,22
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	10037,58	12302,64	6929,29	9071,89	11774,04	13186,52	13342,5	12608,69	40300,81	20370,98
Ввізне мито	9588,87	11932,82	6328,82	8556,41	10462,78	12985,78	13264,64	12388,61	39881,04	20001,26
Вивізне мито	291,43	197,42	382,71	294,80	311,31	200,77	77,86	220,08	419,77	369,72
Інші податки та збори	363,38	418,71	461,07	599,85	2774,15	3192,55	4411,99	5993,11	666,18	-645,83
Неподаткові надходження	42111,85	52854,2	50676,76	65067,72	49087,80	6828,76	72853,17	6835,52	120006,49	103635,22
Доходи від власності та підприємницької діяльності	12547,04	21410,82	16146,12	29700,57	17260,22	32200,47	33288,23	28469,32	71084,84	51589,94
Інші неподаткові надходження	10859,91	14254,75	12332,97	11649,73	6017,41	5950,12	5369,21	12496,29	7507,70	9944,30
Власні надходження бюджетних установ	16524,23	15201,25	20565,13	22078,57	23256,88	24701,17	29031,94	22083,96	26405,61	34074,35
Доходи від операцій з капіталом	1769,86	2125,32	1060,06	586,95	517,68	1231,44	255,41	888,09	171,40	191,46
Разом доходів (без урахування міжбюджетних трансфертів)	161587,5	224020,91	201931,32	233990,48	311898,23	344711,45	337617,62	354966,24	531550,76	612103,18
Офіційні трансферти	4351,69	7701,98	7769,01	6624,75	2718,64	1342,52	1609,28	2117,99	3144,05	4171,58
Всього доходів	165939,18	231722,88	209700,33	240615,23	314616,87	346053,96	339226,9	357084,24	534694,81	616274,76

*Розраховано автором на основі даних Державної казначейської служби України.

Так, до дохідної частини державного бюджету з урахуванням міжбюджетних трансфертів у 2014 р. надійшло 357,1 млрд. грн., що на 17,7 млрд. грн., або на 5,2%, більше аналогічного показника 2013 р., у 2015 р. – 534,7 млрд. грн., що на 177,7 млрд. грн., або на 33%, більше аналогічного показника 2014 р., у 2016 р. – 616,3 млрд. грн., що на 81,6 млрд. грн., або на 13%, більше аналогічного показника 2015 р. Виконання дохідної частини державного бюджету без урахування міжбюджетних трансфертів у 2016 р. становило 612,1 млрд. грн., що на 80,5 млрд. грн., або на 13%, більше відповідного показника попереднього 2015 року. Зокрема, акцизного податку з вироблених в Україні товарів – 55,1 млрд. грн.; ввізного мита – на 20,0 млрд. грн. Податку на прибуток підприємств надійшло 54,3 млрд. грн. [5].

Висновки. В умовах глобалізації та інтеграційних процесів активне впровадження бюджетування сприятиме зміцненню взаємозв'язку стратегічних цілей розвитку держави й результатів діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування та інших учасників бюджетного процесу.

Список використаних джерел

1. Кульчицький М.І. Проблеми та перспективи бюджетування в Україні – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1211>.
2. Кириченко О.А. Сутність бюджетування. Українські реалії// Фінанси України. – 2007. – № 2. – Бібліогр.: С. 138-141.
3. Чуркіна І.Є. Діалектика трансформації бюджетної системи України в умовах глобалізації: монографія / І.Є. Чуркіна. – Тернопіль: Астон, 2015. – 386 с. Бібліогр.: С. 152
4. Радул Л.І. Сутність та проблематика бюджетування в Україні – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://intkonf.org/radul-li-sutnist-ta-problematika-byudzhetuвання-v-ukrayini>.
5. Державна казначейська служба України – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/publish/category/23237>.

References

1. Kul'chy`cz`ky`j M.I. Problemy` ta perspekty`vy` byudzhetuвання v Ukrayini : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1211>.

2. Ky`ry`chenko O.A. *Sutnist` byudzhetuvannya.Ukrayins`ki realiyi // Finansy` Ukrayiny`*. – 2007. – No 2.
3. Churkina I.Ye. *Dialekty`ka transformaciyi byudzhetnoyi sy`stemy` Ukrayiny` v umovax globalizaciyi: monografiya*. – Ternopil`: Aston, 2015. – 386 s.
4. Radul L.I. *Sutnist` ta problematy`ka byudzhetuvannya v Ukrayini* : <http://intkonf.org/radul-li-sutnist-ta-problematika-byudzhetuvannya-v-ukrayini>.
5. *Derzhavna kaznachejs`ka sluzhba Ukrayiny`* : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/publish/category/23237>.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Бобух Сергій Олександрович, аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
e-mail: bobukh.1978@mail.ru

Данные об авторе

Бобух Сергей Александрович, аспирант кафедры финансов, банковского дела и страхования ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
e-mail: bobukh.1978@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR

Bobukh Sergey, postgraduate student of the Department of Finance, banking and insurance of SHEE «Pereyaslav-Khmelnitsky GPU name of Grigory Skovoroda»
e-mail: bobukh.1978@mail.ru

ЗМІСТ

Економіка знань, інноваційна економіка

МІРОШНІЧЕНКО Д.А., ЗЛЕНКО А.М., ІСАЙКІНА О.Д. Імідж як складова корпоративної культури сучасного вищого навчального закладу	7
СТУДІНСЬКА Г.Я., ХОДЖАЯН А.О. Бренд як інструмент реструктуризації національної економіки	16

Економіка та управління

БІЛОСКУРСЬКИЙ Р.Р. стратегічне планування в системі державного регулювання еколого-економічного розвитку України	23
ГАЙДУК І.С. Бухгалтерський облік в недержавних пенсійних фондах	31
ГАХОВИЧ Н.Г., ЗАВГОРОДНЯ М.Ю. Машинобудування України: ретроспектива та перспективи	37
ДЕЙНЕКО Л.В. Світові виклики щодо забезпечення продовольством та роль України в їх подоланні	48
ДЕЙНЕКО О.Т. Визначення пріоритетних товарних груп та зовнішніх ринків для державної підтримки агропродовольчого виробництва та експорту	56
КУЧЕРЕНКО М.А. Аналіз сучасного стану паливно-енергетичного комплексу України	61
КУШНІРЕНКО О.М., ЗАРУДНА О.С. Впровадження ефективних інструментів торговельної політики для захисту національного виробника продукції з деревини	80
САФОНОВ Ю.М., МАСЛЕННИКОВ Є.І., КАШУБСЬКИЙ А.А. Стратегічний менеджмент в системі транспортної галузі	91
ХАЛАТУР С.М. Сталий розвиток сільського господарства та його інноваційне забезпечення	97
ШВЕЦЬ Ю.О., Карамушко а.с. особливості підвищення продуктивності праці персоналу на сільськогосподарських підприємствах в умовах фінансової дестабілізації	105
ШЕЛУДЬКО Е.І. Розвиток промислового інжинірингу як ключова умова комплексної модернізації промислових підприємств	112
ЮРЧЕНКО Ю.О. Кругообіг грошових потоків підприємства по виробництву будівельних матеріалів	123

Економічна теорія

БАРАННИК Л.Б. Інститут мінімальної заробітної плати: український і зарубіжний досвід	133
ВАРНАЛІЙ З.С. Інституціональні загрози фінансовій безпеці України та шляхи їх запобігання	140
ВАСЮТКІНА Н.В. Сталий розвиток як основа зростання національної економіки: проблеми, шляхи вирішення	150
КВАРАЦХЕЛІЯ М.С. Глобалізація і проблеми економічної безпеки Грузії	164
КОВАЛЬ С.П. Проблеми безробіття та відторгнення населення з ринку праці України	169
ЛИСЕЦЬКИЙ А.С., ПАЛАМАРЧУК О.М., ЧАБАН Г.В. Ринок землі: переваги і загрози	176
МЕНЬШИКОВ В., ЛАВРИНЕНКО О., ВАНКЕВИЧ О. Мобільний спосіб життя молоді в аспекті трудової зайнятості	188
ПОЛОНИК С.С., ХОРОБРИХ Е.В., ЛИТВИНЧУК А.А. Методичні підходи до аналізу і оцінки ризику країни	197
САФОНОВ Ю.М., ГРИГОР'ЄВ Г.С. Параметричне макроекономічне планування в системі державного регулювання	204
СТУКАЛО Н.В., СИМАНОВА А.О. Моделі соціальної економіки в ринкових умовах	214

Фінанси, грошовий обіг, кредит

КУЖЕЛЄВ М.О., БОЙЧУК М.М. Здійснення нагляду за фінансовими конгломератами: європейський досвід	221
ДМИТРИШИН М.В. Ендавменти у вищих навчальних закладах: проблеми та перспективи	233
ДОБРОСКОК С.С. Рентна політика в природно-ресурсній сфері України	241
ЗЕЛИК С.С. Досвід формування бюджетів територіальних громад у країнах з розвинутою економікою	245
КАЧУЛА С.В., БОДНЯ Д.А., ПОРИВАЙ А.О. Податки як основа реалізації соціальної функції держави	251
КОРКАЧ І.В. Теорико-методологічні аспекти розвитку механізму монетарного регулювання економічних процесів	259
ЛИСЯК Л.В. Фінансові ресурси недержавних пенсійних фондів в Україні: проблеми формування та можливості інвестування	267
МАТВІЄНКО І.Л. Фінансування соціально вразливих верств населення: теоретичні аспекти дослідження	274
ПОПОВА М.А. Продакт плейсмент на ринку фінансових послуг: реалії та перспективи використання	283
РИБАКОВА Т.О. Теоретичне дослідження поняття «фінансове регулювання»	292
РІППА М.Б. Досвід модернізації пенсійних систем в економічно розвинених країнах	301
КУЧЕРЕНКО В.В., ТРИНЧУК В.В. Інноваційний розвиток співпраці банків та страхових компаній в країнах Азії	308
ЧЕБЕРЯКО О.В., РЯБОКОНЬ О.О. Вплив фінансової децентралізації на формування доходів місцевих бюджетів	316
ЧЕРЕДНИК В.А. Бюджетні видатки: сутність та їх аналіз у фінансуванні потреб закладів загальної середньої освіти	326
БОБУХ С.О. Оцінка сучасного стану державного бюджетування в Україні в контексті забезпечення умов глобалізації	331

СОДЕРЖАНИЕ

Экономика знаний, инновационная экономика

МИРОШНИЧЕНКО Д.А., ЗЛЕНКО А.Н., ИСАЙКИНА Е.Д. Имидж как составляющая корпоративной культуры современного высшего учебного заведения	7
СТУДИНСКАЯ Г.Я., ХОДЖАЯН А.О. Бренд как инструмент реструктуризации национальной экономики	16

Экономика и управление

БЕЛОСКУРСКИЙ Р.Р. Стратегическое планирование в системе государственного регулирования эколого-экономического развития Украины	23
ГАЙДУК И.С. Бухгалтерский учет в негосударственных пенсионных фондах	31
ГАХОВИЧ Н.Г., ЗАВГОРОДНЯЯ М.Ю. Машиностроение Украины: ретроспектива и перспективы	37
ДЕЙНЕКО Л.В. Мировые вызовы по обеспечению продовольствием и роль Украины в их преодолении	48
ДЕЙНЕКО О.Т. Определение приоритетных товарных групп и внешних рынков для государственной поддержки агропродовольственного производства и экспорта	56
КУЧЕРЕНКО Н.А. Анализ современного состояния топливно-энергетического комплекса Украины	61
КУШНИРЕНКО О.Н., ЗАРУДНАЯ О.С. Внедрение эффективных инструментов торговой политики для защиты национального производителя продукции из древесины	80
САФОНОВ Ю.Н., МАСЛЕННИКОВ Е.И., КАШУБСКИЙ А.А. Стратегический менеджмент в системе транспортной отрасли	91
ХАЛАТУР С.Н. Устойчивое развитие сельского хозяйства и его инновационное обеспечение	97
ШВЕЦ Ю.А., КАРАМУШКО А.С. Особенности повышения производительности труда персонала на сельскохозяйственных предприятиях в условиях финансовой дестабилизации	105
ШЕЛУДЬКО Э.И. Развитие промышленного инжиниринга как ключевое условие комплексной модернизации промышленных предприятий	112
ЮРЧЕНКО Ю.А. Кругооборот денежных потоков предприятия по производству строительных материалов	123

Экономическая теория

БАРАННИК Л.Б. Институт минимальной заработной платы: украинский и зарубежный опыт	133
ВАРНАЛИЙ З.С. Институциональные угрозы финансовой безопасности Украины и пути их предотвращения	140
ВАСЮТКИНА Н.В. Устойчивое развитие как основа роста национальной экономики: проблемы, пути решения	150
КВАРАЦХЕЛИЯ М.С. Глобализация и проблемы экономической безопасности Грузии	164
КОВАЛЬ С.П. Проблемы безработицы и отторжения населения с рынка труда Украины	169
ЛИСЕЦКИЙ А.С., ПАЛАМАРЧУК О.Н., ЧАБАН Г.В. Рынок земли: преимущества и угрозы	176
МЕНЬШИКОВ В., ЛАВРИНЕНКО О., ВАНКЕВИЧ Е. Мобильный образ жизни молодежи в аспекте трудовой занятости	188
ПОЛОНИК С.С., ХОРОБРЫХ Э.В., ЛИТВИНЧУК А.А. Методические подходы к анализу и оценке странового риска	197
САФОНОВ Ю.Н., ГРИГОРЬЕВ Г.С. Параметрическое макроэкономическое планирование в системе государственного регулирования	204
СТУКАЛО Н.В., СИМАХОВА А.А. Модели социальной экономики в рыночных условиях	214

Финансы, денежное обращение, кредит

КУЖЕЛЕВ М.А., БОЙЧУК Н.М. Осуществление надзора за финансовыми конгломератами: европейский опыт	221
ДМИТРИШИН М.В. Ендавменты в высших учебных заведениях: проблемы и перспективы	233
ДОБРОСКОК С.С. Рентная политика в природно-ресурсной сфере Украины	241
ЗЕЛИК С.С. ОПЫТ Формирования бюджетов территориальных общин в странах с развитой экономикой	245
КАЧУЛА С.В., БОДНЯ Д.А., ПОРЫВАЙ А.А. Налоги как основа реализации социальной функции государства	251
КОРКАЧ И.В. Теорико-методологические аспекты развития механизма монетарного регулирования экономических процессов	259
ЛЫСЯК Л.В. Финансовые ресурсы негосударственных пенсионных фондов в Украине: проблемы формирования и возможности инвестирования	267
МАТВИЕНКО И.Л. Финансирование социально уязвимых слоев населения: теоретические аспекты исследования	274
ПОПОВА М.А. Продакт плейсмент на рынке финансовых услуг: реалии и перспективы использования	283
РЫБАКОВА Т.А. Теоретическое исследование понятия «финансовое регулирование»	292
РИППА М.Б. Опыт модернизации пенсионных систем в экономически развитых странах	301
КУЧЕРЕНКО В.В., ТРИНЧУК В.В. Инновационное развитие сотрудничества банков и страховых компаний в странах Азии	308
ЧЕБЕРЯКО О.В., РЯБОКОНЬ О.А. Влияние финансовой децентрализации на формирование доходов местных бюджетов	316
ЧЕРЕДНИК В.А. Бюджетные расходы: сущность и их анализ в финансировании потребности учреждений общего среднего образования	326
БОБУХ С.А. Оценка современного состояния государственного бюджетирования в Украине в контексте обеспечения условий глобализации	331

CONTENTS

Economy knowledge, Innovative economy

MIROSHNICHENKO D.A., ZLENKO A.M., ISAYKINA O.D. Image as a part of corporative culture of modern higher educational establishment.....	7
STUDINSKA G.Y., KHODZHAIAN A.O. Brand like a tool of national economy restructuring.....	16

Economy and Management

BILOSKURSKYY R.R. STRATEGIC Planning in the system of state regulation of ecological and economic development of Ukraine	23
GAYDUK I.S. Accounting in private pension funds.....	31
GAHOVICH N.G., ZAVGORODNIA M.Y. Mechanical engineering of Ukraine: retrospective and prospects	37
DEINEKO L.V. Global challenges of food supply and the part of Ukraine in dealing with them	48
DEINEKO O.T. Determination of products and external markets prioritized for the government support of agri-food export and production.....	56
KUCHERENKO M.A. Analysis of the current state of the fuel and energy complex of Ukraine.....	61
KYSHNIRENKO O.M., ZARUDNA O.S. Introduction of effective trade policy tools for protection of national timber products manufacturer	80
SAFONOV Y.M., MASLENNIKOV E.I., KASHUBSKYI A.A. Strategic management system in the transport sector.....	91
KHALATUR S.M. Sustainable development of agriculture and its innovative security	97
SHVETS YU.A., KARAMUSHKO A.S. Peculiarities of increasing perconnament labor productivity at agricultural enterprises under the conditions of financial destabilization	105
SHELUDKO E.I. Engineering development industrial complex a key requirement for modernization of industrial enterprises.....	112
YURCHENKO Y.A. Circulation of cash flows of the enterprise for manufacturing construction materials.....	123

Economic theory

BARANNIK L.B. Institute of minimum wage : ukrainian and foreign experience.....	133
VARNALII Z.S. Institutional threats financial security Ukraine and ways of preventing	140
VASIUTKINA N.V. Sustainable development as a basis for growth of the national economy: problems, ways of solving	150
KVARATSKHELIA M.S. Globalization and georgian economic security.....	164
KOVAL' S.P. The problems of unemployment and exclusion from labor market of Ukraine.....	169
LISETSKYI A.S., PALAMARCHUK O.M., CHABAN G.V. The land market: advantages and threats	176
MENSHIKOV V., LAVRINENKO O., VANKEVICH A. Mobile lifestyle of youth in the aspect of employment.....	188
POLONIK S.S., KHOROBRIKH E.V., LYTVYNCHUK A.A. Methodological approaches to the analysis and assessment of country risk.....	197
SAFONOV Y.M., HRYHORIEV H.S. Parametric macroeconomic planning in the system of state regulation.....	204
STUKALO N.V., SIMAKHOVA A.O. Social economy models in market conditions	214

Finance, Monetary circulation and Credit

KUZHELIEV M.O., BOICHUK M.M. Supervision of financial conglomerates: european experience.....	221
DMYTRYSHYN M.V. Endowments in higher educational institutions: problems and prospects	233
DOBROSKOK S.S. The rental policy in the natural resource sector of Ukraine	241
ZELYK S.S. Financial mechanism of the territorial society budget formation	245
KACHULA S.V., BODNYA D.A., Poryvay a.o. taxes as the basis for the implementation of social functions of the state	251
KORKACH I.V. Theoretical and methodological aspects of the development mechanism monetary regulation of economic processes.....	259
LYSIAK L.V. Financial resources of private pension funds in Ukraine: problems of formation and investment opportunities	267
MATVIYENKO I.L. Financing of socially vulnerable groups: theoretical aspects of the research.....	274
POPOVA M.A. Product placement in the financial services: realities and perspectives	283
RYBAKOVA T.O. Theoretical research of the concept of financial regulation	292
RIPPA M.B. Experience of modernization of pension systems in economically developed countries	301
KUCHERENKO V.V., TRYNCHUK V.V. Innovative development of banks and insurance companies cooperation in the countries of Asia	308
CHEBERYAKO O.V., Ryabokon o.o. the impact of fiscal decentralization on the formation of local budgets.....	316
CHEREDNYK V.A. Budgetary expenditures: essence and their analysis in financing the needs of general educational schools.....	326
BOBUKH S.O. Assessment of contemporary public budgeting in Ukraine in the context of a globalizing	331

До авторів збірника Шановні автори!

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди приймає до друку у науковому збірнику «Економічний вісник університету» статті з економічної тематики

1. Умови опублікування статті.

1.1. Подана до публікації стаття повинна актуальною, мати новизну, містити постановку завдань (проблем), опис основних результатів дослідження, отриманих автором, висновки.

1.2. Відповідати правилам оформлення.

2. Правила оформлення.

2.1. Рекомендований обсяг статті – 8-12 сторінок, формату А4 через інтервал 1. Поля: верхнє, нижнє, ліве, праве – 2 см. Абзац – 1 см. Шрифт; Arial. Розмір – 12. Вирівнювання тексту по ширині. Автоматична розстановка переносів включена. Нумерація сторінок не ведеться. Мова – українська, російська, англійська. Текстовий шрифт та шрифт формул повинні бути різними. Формули чіткі, із загальноприйнятим використанням символів. Таблиці компактні, з назвою та нумерацією. Ілюстративні матеріали повинні бути якісними, розміщуються в тексті.

2.2. Обов'язковим є список використаних джерел у кінці статті (не посилатися на підручники та застарілу літературу; роботи не тільки вітчизняних, а й зарубіжних авторів). Посилання на інших дослідників та на ту чи іншу роботу повинні позначатися в тексті у квадратних дужках порядковим номером.

2.3. Назва статті має бути коротка, але максимально точно відображати досліджувану проблему.

2.4. Текст статті повинен бути уважно вчитаним, зрозумілим і лаконічним.

2.5. Рубрикація тексту – необхідний елемент всіх статей. Стаття має містити вступ: актуальність, ступінь дослідження даної проблеми вченими, предмет дослідження, мету дослідження, завдання дослідження, методи, постановку проблеми, результати дослідження, висновки.

2.6. Стаття має обов'язково містити:

Блок 1 – українською мовою: УДК; назва статті, прізвище і ініціали автора; анотація; ключові слова.

Блок 2 – російською мовою: назва статті, прізвище і ініціали автора; анотація; ключові слова.

Блок 3 – англійською мовою: назва статті, прізвище і ініціали автора; анотація; ключові слова.

За умови, якщо стаття подається російською чи англійською мовою анотація українською мовою не подається.

Блок 4 – повний текст статті.

Блок 5 – бібліографічні дані.

Блок 6. – бібліографічні дані в романському алфавіті (References). Бібліографічне посилання містить: прізвище, ім'я, по-батькові (всіх авторів в транслітерації). Транслітерація назви статті [Назва статті англійською мовою]. Транслітерація назви журналу, том, випуск, рік видання, сторінки.

Блок 7. – дані про автора: прізвище, ім'я, посада, вчене звання, науковий ступінь, адресні дані, організація, де працює (навчається) автор, електронна пошта, (додатково: службовий та домашній телефони);

Блок 8 – дані про автора в тій же послідовності російською та англійською мовами.

Анотація має включати наступні аспекти:

- предмет, мету роботи;
- метод або методологію проведення роботи;
- результати роботи;
- галузь застосування результатів;
- висновки.

Обсяг анотації до 1 сторінки формату А4.

Анотація подається українською, російською та англійською мовами.

Англомовна анотація має бути написана якісною англійською мовою, без використання on-line – перекладачів. У разі використання on-line – перекладачів стаття до друку не приймається.

Цитовані посилання мають бути подані літерами латинського алфавіту.

3. Обов'язковими є рецензії фахівця у відповідній галузі науки, для аспірантів та здобувачів – віза наукового керівника.

4. Назви файлів повинні відповідати прізвищам авторів.

5. У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

6. Відповідальність за достовірність даних, наведених у статті, несе її автор та науковий керівник.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної комісії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Довідки за телефонами: +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068)3558320

Сайт збірника наукових праць: www.economik.phdpu.edu.ua Електронна адреса: ekon.dek@ukr.net

Редакційна колегія

**К авторам сборника
Уважаемые авторы!**

Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий
государственный педагогический университет имени Григория Сковороды» принимает к печати в научном сборнике
«Экономический вестник университета» статьи по экономической тематике

1. Условия опубликования статьи.

1.1. Представленная к публикации статья должна быть актуальной, обладать новизной, содержать постановку задач (проблем), описание основных результатов исследования, полученных автором, выводы.

1.2. Отвечать правилам оформления.

2. Правила оформления.

2.1. Рекомендуемый объем статьи - 8-12 страниц, формата А4 через интервал 1. Поля: верхнее, нижнее, левое, правое - 2 см. Абзац - 1 см. Шрифт: Arial. Размер - 12. Выравнивание текста по ширине. Автоматическая расстановка переносов включена. Нумерация страниц не ведется. Язык - украинский, русский, английский. Текстовый шрифт и шрифт формул должны быть разными. Формулы четкие, с общепринятым использованием символов. Таблицы компактные, с названием и нумерацией. Иллюстративные материалы должны быть качественными, размещаются в тексте.

2.2. В конце статьи помещается Список использованных источников (не ссылаться на учебники и устаревшую литературу; работы не только отечественных, но и зарубежных авторов). Ссылки на других исследователей и на ту или иную работу должны обозначаться в тексте в квадратных скобках порядковым номером.

2.3. Название статьи должно быть коротким, но максимально точно отражать исследуемую проблему.

2.4. Текст статьи должен быть внимательно вычитанным, понятным и лаконичным.

2.5. Рубрикация текста – необходимый элемент всех статей. Статья должна содержать введение: актуальность, степень исследования данной проблемы учеными, предмет исследования, цель исследования, задачи исследования, методы, постановку проблемы, результаты исследования, выводы.

2.6. Статья должна обязательно содержать:

Блок 1 - на украинском языке: УДК; название статьи, фамилия и инициалы автора; аннотация; ключевые слова.

Блок 2 - на русском языке: название статьи, фамилия и инициалы автора; аннотация; ключевые слова.

Блок 3 - на английском языке: название статьи, фамилия и инициалы автора; аннотация; ключевые слова.

При условии, если статья представляется на русском или английском языке аннотация на украинском языке не подается.

Блок 4 - полный текст статьи.

Блок 5 - библиографические данные.

Блок 6. - Библиографические данные в романском алфавите (References). Библиографическая ссылка содержит: фамилию, имя, отчество (всех авторов в транслитерации). Транслитерация названия статьи [Название статьи на английском языке]. Транслитерация названия журнала, том, выпуск, год издания, страницы.

Блок 7. - Данные об авторе: фамилия, имя, должность, ученое звание, ученая степень, адресные данные, организация, где работает (учится) автор, электронная почта, (дополнительно: служебный и домашний телефоны);

Блок 8 - данные об авторе в той же последовательности на русском и английском языках.

Аннотация должна включать следующие аспекты:

- предмет, цель работы;
- метод или методологию проведения работы;
- результаты работы;
- область применения результатов;
- выводы.

Объем аннотации - 1 страница формата А4.

Аннотация подается на украинском, русском и английском языках.

Англоязычная аннотация должна быть написана качественным английским языком, без использования on-line - переводчиков. При использовании on-line - переводчиков статья в печать не принимается.

Цитируемые ссылки должны быть представлены буквами латинского алфавита.

3. Обязательными являются рецензии специалиста в соответствующей области науки, для аспирантов и соискателей - виза научного руководителя.

4. Названия файлов должны соответствовать фамилиям авторов.

5. В случае невыполнения вышеуказанных требований редакция не принимает статей в печать.

6. Ответственность за достоверность данных, приведенных в статье, несет ее автор и научный руководитель.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1021 от 7 октября 2015 г. в соответствии с решением Государственной аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 29 сентября 2015 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» перерегистрирован как профессиональное научное издание Украины, в котором могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Справки по телефонам: +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068) 3558320

Сайт сборника научных трудов: www.economik.phdpu.edu.ua. Электронный адрес: ekon.dek@ukr.net

Редакционная коллегия

To the authors of Bulletin

Dear authors!

State Higher Educational Establishment «Pereyaslav-Khmelnytskyi State Pedagogic University after Grygoriy Skovoroda»
accepts economic articles for printing in the scientific collection
«University Economic Bulletin»

1. Conditions of publishing the article.

1.1. Article for publication shall be up-to-date, have novelty and contain description of tasks (problems), the main results of research and conclusions.

1.2. The article shall comply with the designing rules.

2. Designing rules:

2.1. Recommended size of article is 8-12 pages of format A4 with interval 1. Fields: upper, lower, left, right – 2 sm. Indent – 1 sm. Font: Arial. Size – 12. Text justification is on width. Automatic hyphenation is on. Pages are not numbered. Languages are Ukrainian, Russian and English. Text font and formula font shall be different. Formulae shall be clear with generally accepted symbols. Tables are compact with name and numbering. Text shall contain qualitative illustrative materials.

2.2. Presence of list of references at the end of the article is obligatory (please do not refer to manuals and old sources; refer not only to the works of Ukrainian, but also to the works of foreign authors). References to other researchers or to other works shall be marked in the text by the sequence number in square brackets.

2.3. Name of the article shall be short and shall maximally reflect the object of research.

2.4. Text of the article shall be proof-read, understandable and concise.

2.5. Headings of the text constitute necessary element of all the articles. The article shall contain introduction: actuality, volumes of researches performed on the problem, subject of research, aim of research, tasks of research, methods, formulation of problem, results of research, conclusions.

2.6. The article shall contain:

Block 1 – in Ukrainian: UDK; name of article, surname and initials of author; annotation; key words.

Block 2 – in Russian: name of article, surname and initials of author; annotation; key words.

Block 3 – in English: name of article, surname and initials of author; annotation; key words.

On condition of submitting the article in Russian or English, annotation in Ukrainian is not necessary.

Block 4 – complete text of article.

Block 5 – bibliography.

Block 6. – bibliography in Latin letters (References). Bibliographic reference shall contain: surname, name, patronymic (all the authors in transliteration). Transliteration of the article name [Name of the article in English]. Transliteration of name of magazine, volume, issue, year of issue, pages.

Block 7. – information about the author: surname, name, position, science degree, address, employment (educational) institution, e-mail, (additionally working and home phone numbers.

Block 8 – information about the author in the same sequence in Russian and English.

Annotation shall include the following aspects:

- subject and aim of research;
- method or methodology of research;
- results of research;
- application of results;
- conclusions.

Volume of annotation should not exceed 1 page of A4 format.

Annotation is provided in Ukrainian, Russian and English.

Annotation in English shall be written in good English, without using the on-line translators. In case of using on-line – translators, the article is not accepted for printing.

Citations shall be given in Latin letters.

3. Review of the specialist in the corresponding branch of science, for post-graduate students and doctoral candidates – visa of research advisor are obligatory.

4. Name of files shall correspond to the surnames of authors.

5. In case of incompliance with the above mentioned requirements, the Editorial Board does not accept the articles for printing.

6. Validity of the data presented in the article is the responsibility of the author and his scientific supervisor.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles «University Economic Bulletin» was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

Tel.; +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068)3558320

Website of scientific bulletin: www.economik.phdpu.edu.ua E-mail: ekon.dek@ukr.net

Editorial Board

Міністерство освіти і науки України

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць
учених та аспірантів

Випуск 34/1

Головний редактор Т. М. Боголіб

Переяслав-Хмельницький
2017

Підписано до друку 18 травня 2017 року. Формат 60x84/8.
Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Обл.–вид. арк. 32,93.
Ум. др. арк. 39,99. Наклад 300 примірників.

Министерство образования и науки Украины

ГВУЗ «Переяслав–Хмельницкий государственный педагогический
университет имени Григория Сковороды»

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов
ученых и аспирантов

Выпуск 34/1

Главный редактор Т. М. Боголиб

Переяслав–Хмельницкий
2017

Подписан к печати 18 мая 2017. Формат 60х84/8.
Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Обл.–изд. л. 32,93.
Ус. п.л. 39,99. Тираж 300 экземпляров.

Ministry of Education and Science of Ukraine
SHEE «Pereyaslav–Khmelnyskiy State Pedagogical University after
Grygoriy Skovoroda»

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists
and post–graduate students

ISSUE 34/1

Chief editor T. M. Bogolib

Pereyaslav–Khmelnyskiy
2017

Signed for print on May 18, 2017. Format 60x84/8.
Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet 32,93.
Issued sheets 39,99. 300 copies.